

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Rıfat N. Bali

Saray'ın ve Cumhuriyet'in Dişçibaşısı

Sami Günzberg

GENİŞLETİLMİŞ
2. BASKI

SARAY'IN VE CUMHURİYET'İN DIŞÇIBAŞISI
SAMİ GÜNZBERG

LİBRA KİTAP: 113

TARİH: 98

© Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Sayfa Tasarım: Merhaba Grafik

Kapak Tasarım: Lom Tasarım Ofisi.

Kapak Görseli: Sami Günzberg

Kaynak: Robert Bedford. Foundation for the Advancement of
Sephardic Studies and Culture, (FASSAC), New York

1. Baskı, Kitabevi, 2007

Genişletilmiş 2. Baskı, 2014

ISBN 978-605-9022-11-8

Baskı ve Cilt:

Birlik Fotokopi Baskı Ozalit ve Büro Malzemeleri

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Nispetiye Mah. Birlik Sokak No: 2

Nevin Arıcan Plaza

34340 Levent / İstanbul

Tel: (212) 269 30 00

Sertifika No: 20179

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.

Ebekızı Sokak Günaydın Apt. No: 9/2

Osmanbey / İstanbul

Sertifika No: 15705

Tel: 212-232 99 04/05

Fax: 212-231 11 29

E-posta: info@librakitap.com.tr

© Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler ve fotoğraflar, yazarın yazılı izni olmaksızın mekanik ya da elektronik metodlarla veya ileride icat edilecek sistemlerle hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak alıntılar veya kitapta yer alan belgelerle fotoğrafların bilimsel-akademik yayınlarda kullanılması, kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

SARAY'IN VE CUMHURİYET'İN DIŞÇIBAŞISI
SAMİ GÜNZBERG

RIFAT N. BALI

RıFAT N. BALİ

1948 yılında İstanbul'da doğdu. 2001 yılında Sorbonne Üniversitesi, Ecole Pratique des Hautes Etudes'den mezun oldu. Yayınlarının tam listesi www.rifatbali.com web sitesinde mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	9
Kim Kimdir?	11
İkinci Baskıya Önsöz	15
Önsöz	17
Giriş	29
Birinci Bölüm: İlk Yılları, Tanıklıklar ve Anılar	31
İlk Yılları	33
Anılarda ve Tanıklıklarda Sami Günzberg	48
Resmi Belgelere Göre Sami Günzberg	87
İkinci Bölüm: Mütareke Dönemindeki Faaliyetleri	89
Mütareke Dönemi	91
Velid Ebüzziya ile Tartışması	92
Sami Günzberg'in Aklanması	99
Üçüncü Bölüm: Atatürk ve Sami Günzberg	101
Atatürk ile Tanışması	103
Atatürk ile İlişkileri	104
Atatürk ve Yahudiler	117
Dördüncü Bölüm: Nazilerin İktidara Gelmeleri ve Sami Günzberg	119
Union des Sociétés OSE'nin Alman Yahudisi Hekimleri Türkiye'ye Yerleştirme Çabaları	122
Alman Yahudisi Ailelerin Türkiye'ye Yerleştirilmeleri Tasarısı	134
Beşinci Bölüm: Sami Günzberg – Haim Weizmann İlişkisi	143
Haim Weizmann'ın Türkiye'yi Ziyareti Öncesindeki Temaslar	145
Ziyaret ve Müzakereler	154
Haim Weizmann'ın Kaleminden Türkiye Ziyareti	156
Vera Weizmann'ın Anılarında Türkiye Ziyareti	159
Moşe Şertok'un Günlüğüne Göre Weizmann'ın Ziyareti	163
Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Anılarında Türkiye Ziyareti	169

Ziyaretin Değerlendirilmesi	169
Ziyaret Sonrasında Gelişmeler	171
Günzberg Neden Weizmann'ı Türkiye'yi Ziyaret Etmeye Teşvik Ediyordu?	178
Sami Günzberg ve İş Âlemi	180
Altıncı Bölüm: İkinci Dünya Savaşı Yılları Yahudileri Soykırım'dan Kurtarma Çabaları	
Sami Günzberg'in Faaliyetleri	191
Filistin Hahambaşısı İsaac Herzog'un Ziyareti	196
Sami Günzberg-Haim Barlas İlişkileri	198
Amerikan Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt'ın İzlenimleri	206
Yedinci Bölüm: Sami Günzberg – Türk Yahudi Cemaati İlişkileri	
Tuğgeneral James G. Harbord ile Görüşmesi	211
TBMM Reisi Kâzım Özalp ile Görüşmesi	212
Antisemit Yayınlara Müdahalesi	212
1934 Trakya Olayları	215
Varlık Vergisi Kanunu	216
Türk Siyasetçileri i Değerlendirmesi	220
Sekizinci Bölüm: II. Abdülhamid'in Mirası ve Sami Günzberg-Hanedan İlişkileri	
"II. Abdülhamid'in Mirası" Meselesinin Ortaya Çıkması	228
Sami Günzberg'in Bulduğu İlk Vekil: Yüzbaşı John G. Bennett	233
Lozan Konferansı ve II. Abdülhamid'in Mirası Meselesi	240
Hanedan Mensuplarının Sınırdışı Edilmeleri-Müzayedeler	246
Sami Günzberg ve Varisler	249
Muhtelit Hakem Mahkemeleri'ndeki Davalar	254
Consolidated Eastern Corporation ve Royal Trust Company of Canada Şirketlerinin Kurulması	261
Britanya Hariciye Vekâleti ile Temaslar	264
Filistin'deki Araziler	269
Türkiye'deki Davalar	276

Sami G�n�zberg Hakkında İddialar	281
Şehzade Abdülkadir Efendi ve Sami G�n�zberg	288
Sona Doğru - Cahit Osman'ın Teşebbüsleri	296
Amerikalı Hukukçu Harold Stassen'in Te�ebb�s�	302
Dokuzuncu Bölüm: Son Yılları	305
Sami G�n�zberg Ar�şivinin Akibeti	307
Antika E�yaların Müzayedesi	313
Sami G�n�zberg'in Vefatı	324
Lili G�n�zberg ve Mücevherlerinin Akibeti	327
İkinci Antika Eşya Müzayedesi	337
Onuncu Bölüm: Son Söz	339
Sami G�n�zberg'in Kimliği ve İşlevi	341
Belgeler	353
<i>Belge No. 1</i> Otuz Beş Yıl Evvelki Demlerinde:	
Di�ci Sami Sermed Muhtar	355
<i>Belge No: 2</i> Sami Bey'in Abdülhamid'e Jurnalı	358
<i>Belge No: 3</i> Sami Bey'in Abdülhamid'e Jurnalı	360
<i>Belge No: 4</i> Sami Bey'in Abdülhamid'e Jurnalı	362
<i>Belge No: 5</i> Sami Bey'in Maa�ı	364
<i>Belge No: 6</i> Sami G�n�zberg'in Muayenehanesine Astığı Arma	365
<i>Belge No: 7</i> Sami G�n�zberg'in Muayenehanesine Astığı Arma	367
<i>Belge No: 8</i> Sami Bey'in Saray'da Gerçekleştirdiği Di� Tedavileri	369
<i>Belge No: 9</i> Sami Bey'in Di� Tedavileri Karşılığında Aldığı �cret	378
<i>Belge No: 10</i> Dişlerin Hıfz-�s-Sıhh�ti	382
<i>Belge No: 11</i> Resmî Cerîde	386
<i>Belge No: 12</i> Tazallüm-nâme	390
<i>Belge No: 13</i> John De Kay'in Mektubu	406
<i>Belge No: 14</i> Başvekil Celâl Bayar, Prof. [Haim] Weizmann, Prof. [Philip] Schwartz, Di� Hekimi S[ami] G�n�zberg arasında yapılan görüşmelerin Tutanağı	413
<i>Belge No: 15</i> Irak'ın Petrol Yatakları Konusunda �zet Rapor	425

<i>Belge No: 16</i> Mahmûd Namık Efendi'nin Mektubu	437
<i>Belge No: 17</i> Tapu muamelâtına mahsus ilmühaber	440
<i>Belge No: 18</i> Şehzade Mehmed Âbid Efendi'nin Mektubu.....	442
<i>Belge No: 19</i> Mahmûd Namık Efendi'nin Mektubu	446
<i>Belge No: 20</i> Hariciye Vekâleti Yüksek Makamına	448
<i>Belge No: 21</i> Dış İşleri Vekâleti Yüksek Makamına	451
<i>Belge No: 22</i>	454
Albüm	483
Dizin	509

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	adı geçen eser
AJJDC	American Jewish Joint Distribution Committee (Amerikan Yahudi Birleşik Dağıtım Komitesi)
Bkz.	bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOA	T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	Cilt
CAOM	Centre des Archives Outre-Mer
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CZA	Central Zionist Archives (Merkezi Siyonist Arşivleri)
Çev.	Çeviren
DH.EUM.SSM	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyet Belgeleri
Der.	derleyen
Doç.Dr.	Doçent Doktor
FBI	Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
GATA	Gülhane Askeri Tıp Akademisi
Haz	Hazırlayan
JNF	Jewish National Fund (Keren Kayemeth LeIsrael) (Yahudi Millî Fonu)
K.P.M.	Königliche Porzellan Manufaktur (Kraliyet Porselen Fabrikası)
MBK	Millî Birlik Komitesi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı

MP	Millet Partisi
NARA	National Archives and Records Administration (Amerikan Milli Arşivleri)
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçileri Partisi, kısaca Nazi Partisi)
Op. Dr.	Operatör Doktor
Org.	Orgeneral
ORT	Obshestvo Remeslenofo zemledelcheskofo Truda (Zanaatlar ve Tanım İşleri Cemiyeti)
OSE	Obshchestvo Zdraavookhraneniya Yevreyev (Yahudilerin Sıhhatini Koruma Cemiyeti)
PRO	Public Record Office. Yeni adıyla The National Archives of the United Kingdom (Birleşik Krallık Devlet Arşivleri)
Prof. Dr.	Profesör doktor
S.	sayı
s.	sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
Stj.Dr.	Stajyer doktor
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
ty.	tarih yok
WJC	World Jewish Congress (Dünya Yahudi Kongresi)
WIZO	Women's International Zionist Organisation (Uluslararası Siyonist Kadınlar Örgütü)
WZÖ	World Zionist Organisation (Dünya Siyonist Örgütü)
YA. Hus.	Sadaret Hususî Maruzat Evrakı
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
Yay. Yön.	Yayın Yönetmeni

KİM KİMDİR?

Kitapta adları sık geçen kişilerin kısa biyografik bilgileri şöyledir:

Münevver Ayaşlı: (Selanik 1906-İstanbul 1985), Collège de France ve Şark Dilleri Okulu (Fransa) mezunu. *Yeni İstanbul*, *Babıali'de Sabah* ve *Yeni Asya* gazetelerinde fıkra yazarıydı. Romanları ve anılarıyla tanındı.

Haim Barlas: (1898-1982), 1940-1945 yıllarında Yahudi Ajansı, Dünya Yahudi Kongresi ve AJJDC İstanbul temsilcisi. 1919-1925 yıllarında Varşova'daki Filistin Ofisi Direktörü, 1925-1929 yıllarında Yahudi Ajansı Mülteciler Bölümü Direktörü, 1929-1940 yıllarında Yahudi Ajansı Direktörü görevlerinde bulundu.

Vally Berker: (1946-), Ani-Mari Faraci'nin kızı. Eşi dişçi Yaşar Berker'dir.

Op. Dr. Emin Erkul: (1881-1964), Askeri Tıbbiye mezunu. Gülhane Askeri Hastanesi'nde cerrahî ihtisas yaptı. Daha sonra askerlikten ayrıldı. Afyon ve Konya'da özel hastane açtı. İstanbul'a döndü ve Gureba Hastanesi Başhekimliği ve Cerrahî Şefliği görevini yürüttü. TBMM I. Dönem Bursa milletvekili, İstanbul Şehremini (8 Harran 1924-18 Ocak 1926), Milli Reasürans T.A.Ş. yönetim kurulu üyesi. Başkan Vekili ve Başkanı (3 Mart 1932-29 Mart 1950), Osmanlı Bankası T.A.Ş. yönetim kurulu üyesi (1 Ocak 1934-10 Temmuz 1953) görevlerinde bulundu.

Ani-Mari Faraci: (1922-), Leon Faraci'nin ilk eşi Valentine Singer'den doğan kızı. Sami Günzberg'in kız kardeşi Klara Saltzer'in torunu. Avukat Jak Mizrahi ile evlendi. Vally adında bir kız ve avukat Volf Çernis'in kızı İda ile evlenen Moris adında bir erkek çocuk annesidir.

Leon Faraci: (1896-1960), Tüccar-komisyoncu. Sami Günzberg'in kız kardeşi Klara'nın kızı Valentine Singer'in eşi.

Alexandrina Günzberg (Aman): (1892-11 Eylül 1957), Sami Günzberg'in kızkardeşi. Eşi Rifat Amon idi.

Jakob (Jak) Günzberg: (1870-8 Mayıs 1895) Sami Günzberg'in erkek kardeşi.

Klara (Kler) Günzberg: (1876 (?) -1933), Sami Günzberg'in kızkardeşi. İlk eşi Bemard Singer idi. İlk evliliğinden üç kız, bir erkek çocuğu oldu: 1) Leon Faraci ile evlenen kızı Valentine; 2) Sabetay Kastoryano ile evlenen ve Ferit Bernar Kastoryano adında bir oğlu olan kızı Viktorya (Jaklin); 3) kızkardeşi Valentine'in vefatı üzere dul eniştesi Leon Faraci ile evlenen Wilhelmina (Helmi); 4) göç ettiği Şili'de Cora Bindhoff ile evlenen ve soyadını Sigren'e değiştiren Manuel Sigren'in Çora Bindhoff ile olan evliliğinden Raul Bemardo (erkek) ve Valewska (kız) adlarında iki çocuğu oldu. Klara'nın ikinci eşi, iki erkek çocuk sahibi Saltzer soyadında biriydi. Bu evliliğinden çocuğu olmadı.

Lili Günzberg: (1891-21 Nisan 1969), Sami Günzberg'in kızkardeşi. Hiç evlenmedi. Defin kağıdında doğum tarihi 1307/1308 (1889/1890) belirtilmekte.

Anne (Hani) Marie Günzberg : (1855-5 Eylül 1908), Sami Günzberg'in annesi.

Prof. Dr. Ernst E. Hirsch: (1902-1985), Alman Yahudisi hukuk profesörü. 1933 yılında geldiği İstanbul'da 1943 yılına kadar yaşadı. 1933-1943 arası İstanbul Üniversitesinde ticaret hukuku, 1943- ; 1952 yılları arasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde hukuk felsefesi ve sosyolojisi dersleri verdi. 1952 yılında Türkiye'den ayrıldı.

Prof. Dr. Alfred Kantorowicz : (1880-1962), Alman Yahudisi bilim adamı. Bonn Üniversitesi'nde diş hekimliği ordinaryüs profesörüydü. 1933 yılında İstanbul'a geldi ve 1948 yılına kadar kaldı. İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Okulu'nun müdürüydü.

Nesim Mazliah: (Manisa 1877-Beyrut, Mart-Nisan 1931), İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Ayukat. *İttihad* gazetesinin sahibi. II Abdülhamid'in mirası davalarında Sami Günzberg'in vekili olarak hanedan mensuplarını temsil etmiştir.

Prof. Dr. Philipp Schwartz: (1894-1978), Alman Yahudisi bilim adamı. Frankfurt/Main Üniversitesinde patoloji profesörüydü. 1933 yılında İstanbul'a geldi 1952 yılına kadar İstanbul Üniversitesinde patoloji profesörü olarak görev yaptı. 1933 yılında merkezi

Zürih'de bulunan -Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland'ı (Yurtdışında Bulunan Alman Bilim Adamları İçin Dayanışma Cemiyeti) kurdu. Bu kuruluş Yahudi asıllı Alman mülteci bilim adamlarının Türkiye'ye gelişlerine aracılık etti. 1952 yılında Türkiye'den ayrıldı.

Moşe (Şertok) Şaret: (1894-1965), Darülfünun Hukuk Mektebi mezunu. Birinci Dünya Savaşı sırası Osmanlı Ordusu'nda zabıt olarak görev yaptı. Alman Ordusu Komutanının tercümanıydı. 1931-1933 yıllarında Yahudi Ajansı Siyasi İşler Dairesi Başkanı'ydı. 1948 yılına kadar Hagana'nın finansmanından sorumluydu. İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra ilk Dışişleri Bakanı oldu.

Laurence Steinhardt: (1892-1950), hukukçu ve iktisatçı. 1942-1945 yıllarında ABD'nin Ankara Büyükelçisi idi.

Haim Weizmann: (1874-1952), Yahudi Ajansı ve Dünya Siyonist örgütü Başkanı (1920-1931 ve 1935-1946), İsrail Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı ve tanınmış bilim adamı.

Vera Weizmann: (1881-1966), Haim Weizmann'ın eşi.

Kaynaklar: Haim Barlas, Haim Weizmann, Vera Weizmann, Moşe (Şertok) Şaret için *Encyclopaedia Judaica*, Henry Friedlander & Sybil Mirton, (General Editors), *Archives of the Holocaust An International Collection of Selected Documents*, Cilt 4 ve Frands R. Nicosia, (ed), *Central Zionist Archives, Jerusalem 1939-1945*, Garland Publishing Inc. New York & London 1990; Emin Erkul için Fahri Çoker, (haz), *Türk Parlamento Tarihi III Cilt*, TBMM Vakfı Yayını, Ankara, 1995 ve Prof. Dr. Utkun Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005; Sami Günzberg, kızkardeşleri ve Leon Faraci için Vally Berker'in verdiği bilgiler, İtalyan Musevi Mezarlığındaki mezartaşı kayıtları (Leon Faraci ve Klara Singer için), Rose Baud'un el yazısı mektubu, Société Gènevoise de Généalogie web sitesi (www.gengen.ch) (Manuel Sigren ve Cora Bindhoff için), *Aşkenaz Musevi Mezarlığı'ndaki mezar bilgileri* (Annie Marie, Sami, Lili, Jak Günzberg aile mezarlığı); Nesim Mazliah için Sara Semikli'nin yayınlanmamış yüksek lisans tezi ile 21 Ağustos 1952 tarihli *Şalom* gazetesinde yayınlanan "Muestro Nesim Efendi Mazliyah" başlıklı makale; Prof. Dr. Ernst E. Hirsch, Prof. Dr. Alfred Kantorowicz, Prof. Dr. Philipp Schwartz için Stanford J. Shaw, *Turkey and The Holocaust*, New York University Press, New York, 1993; Münevver Ayaşlı için, İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, 3. baskı. Elvan Yayınları, Ankara, 2004.

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

2007 yılında yayınlanan bu kitabın baskısı uzun bir süreden beri tükenmişti. Yedi yıl sonra yayınlanan bu ikinci baskıda, ilk baskıda mevcut olan yazım hataları düzeltilmiş, aradan geçen süre zarfında elime geçen yeni belgeler ve yayınlar ışığında da güncellenmiştir.

Sami Günzberg siması, bu araştırmaya rağmen, adı halen komplo teorileri çerçevesinde anılan bir şahsiyet olmaya devam ediyor. Bir popüler tarih dergisinde yayınlanan ve aşağıda alıntılanan okur mektubu bu tesbitimin bir kanıtı:

Sami Günzberg Mısır Apartmanı'nın devamlı sakinlerinden biri. Kendisi Yahudi asıllı. II. Abdülhamid'den Adnan Menderes'e kadar devlet erkanının dışçiliğini yapmış. Buna Mustafa Kemal de dahil. Mehmet Akif'i araştırırken tanıdım kendisini. Mısır Apartmanı'nın Yahudiler için Kudüs kadar değerli olduğu kanaatindeyim. Her şeyin çok sistemli bir şekilde buradan yönetildiğini düşünüyorum: Osmanlı'nın yıkılması, Filistin ve II. Abdülhamid, Cumhuriyet, hanedanın hain ilan edilmesi gibi... Mehmet Akif de Atatürk gibi sirozdan ölmüş. Mustafa Kemal ile Mısır Apartmanı arasındaki tek bağlantı ise Günzberg. Hakkında çok az bilgi var. Sami Günzberg araştırılması gereken biri. Çünkü Mehmet Akif ve Mustafa Kemal'in katili olabilir.¹

Osmanbey, Eylül 2014

1 Haluk Ünlü, "Mısır Apartmanı'nın Bilinmeyen yönü", *Derin Tarih*, Eylül 2014, Sayı 30, s. 4.

ÖNSÖZ

Tarihe "Hanedan'ın ve Atatürk'ün dışçısı" sıfatıyla mal olan Sami Günzberg gizemli kişiliğiyle daima ilgimi çekmişti. Bunun en belli başlı nedeni, gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Cumhuriyet döneminde devrin en önde gelen bürokrat, siyasetçi ve devlet adamlarıyla son derece samimi ilişkiler kurabilen Sami Günzberg'in yaşamıyla ilgili kaynakların son derece yetersiz olması, bundan ötürü de onu konu eden derli toplu herhangi bir incelemenin mevcut olmamasıydı. Münevver Ayaşh'nın, Sami Bey ile ilgili 'Tek bir satır yazmadan, kimseye tek bir kelime söylemeden gitmiştir. Mezarı da susmaktadır" tespiti bu gerçeğin âdeta yalın bir ifadesiydi.¹

Bir dönemin ünlü ve güçlü dış hekimisi Sami Günzberg günümüzde neredeyse tamamiyle unutulmuştur. Adını ananlar ise onu ya "Atatürk'ün dışçısı" veya "Osmanlı hanedanı varislerini aldatan dışçı" olarak hatırlamakta. Nitekim yakın tarihte yayınlanan bir romanda Sami Bey Osmanlı hanedanı varislerinin güvenini suistimal eden kişi olarak yer almakta.² Prof. Dr. Cemil Koçak ise Heyeti Mahsusalar ile ilgili araştırmasında Sami Günzberg'in "Cumhuriyet döneminde de önemli bir şahsiyet olduğunu" hatırlattıktan sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında hakkında ileri sürülen

1 Münevver Ayaşlı, "Matmazel Lili Günzberg Kimdir?", *Babıali'de Sabah*, 23 Ocak. 1969.

2 Sebahattin Demiray, *Kayıp İsimler Sözlüğü*, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2002, 2. baskı, s.123-126.

ancak daha sonra yalanlanan "İtilaf Kuvvetleriyle işbirliği" iddiasını hatırlatarak, bu iddiaların Sami Günzberg'in müvekkili olduğu hanedan varislerinin haklarını suistimal ettiği iddialarıyla örtüştüğüne dikkati çekmekte. Böylece Sami Günzberg okurun zihninde adı şaibeli işlere karışmış bir kişi olarak yer etmekte.³ Sami Günzberg'i hatırlayan bir diğer kesim Hilafet'in lağvında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dönemin ileri gelen Yahudi şahsiyetlerinin etkin olduklarına inanan yazarlardır. Örneğin ünlü şair Necip Fazıl Kısakürek Günzberg'den şöyle bahsetmekte:

Hahambaşı Hayim Naum, Amerikaya hareketinden evvel, Beyoğlunda, Tünelin yukarısında Beneberit isimli Mason karargahında, tam bir Yahudi genelkurmayı olan bu yerde, Alber Karasu, Nesim Mazliya, dışçı Sami Könzberg, fotoğrafçı Vaynberg gibi Türkiye'deki gizli Yahudilik hükümetini temsil ve teşkil eden insanlara karşı şöyle demişti:

Gayelerimizin üçü de istihsal olunmuştur. Sıra dördüncüsüne gelmiştir. Bunun için de en mükemmel bir fırsat doğmuştur. İşte Anadolu'da milli bir Türk mukavemeti peydahlanmış ve ilk neticeyi almış bulunuyor. Bu hareketin başındaki zat, bizim, bütün şahsî fikir ve temayüllerini tanıdığımız bir kimsedir. Son derece ileri görüşlü, ananeye zıt kafalı bir zattır. Ruhunda, garp medeniyetine karşı çözülmez rabıta ukdeleri vardır. Fevkalâde tesir ve telkin kabiliyetindedir. Türk milleti gibi uysal bir kütleye her türlü yenilikleri sindirecek bir şef olmak kabiliyeti, yalnız bu zattadır. İşte bizim de plânımız, şimdi bu müstesna kabiliyet ve istidadan vâdeden zata, İslâm birlik ve şuurunu çözdürmek olmalıdır. Bu ân, Tüririye'de din hâkimiyet ve timsalini yıktırmak için en bulunmaz tarihi fırsat dakikasıdır.

Âzasını teker teker saydığımız ve bilâhare biri rejimin alâyiş [gösteriş] fotoğrafçılığını, öbürü de rejim şefinin dışçılığını yapan iki malûm şahısla beraber Yahudi meclisi, bu fikirlere tamamen iştirak etmiş, aralarında gerekli bütün plânlar tesbit olun-

3 Cemil Koçak, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 116-117.

muş ve bunun üzerinedir ki, Hayim Naum isimli zata Amerika seferi düşmüştür.⁴

Bir diğer örnek ise günümüz gazetecilerinden Abdurrahman Dilipak'ın yazılarıdır. Necip Fazıl Kısakürek'in yazısından 55 yıl sonra *Anadolu'da Vakit* gazetesi başyazarı Abdurrahman Dilipak, Günzberg'den son yıllarda yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler neticesinde popüler kültüre yerleşen ve olumsuz anlamda kullanılan "derin devlet" kavramı bağlamında sık sık söz edecektir. Yazılarından birinde Günzberg'den "Derin Devlet'in görünmez muktedir sınıfından biri"⁵ olarak söz eden Dilipak diğer yazıların-da ise şöyle söz edecektir:

Mesela İbrahim İhsan kim. Atatürk ve Atadan soyadları, Mustafa Kemal'in çocuğu var mıydı ve Şemsi Efendi'nin kurduğu mektep nasıl bir mektepti ve Şemsi Efendi'nin mesleği ve asıl adı neydi gibi soruların da cevaplarını araştırırsa... Mustafa Kemal'in dışçisi general Günsberg'in kimin nesi olduğu, Günsberg Paşasının kızları.. Neyse öğrenecek daha çok şey var, çokok!⁶ Hayim Nahum Efendi, Osman Nuri Çerman'ın 'Dinde Reform Projesi'ni, Tekinalp, Aleksandr Parvus ve Lazaro Franko'ları, İbrahim İhsan'ları, Güsberg'leri, bunlar arasındaki "Derin Gerçek" ve "Derin aile bağlarını tanımadan bazı şeyleri anlamak mümkün değil.⁷

4 Dedektif X Bir, "İfşa", *Büyük Doğu*, Ekim 1949, Sayı 3, s.3-16. "Dedektif X Bir", Necip Fazıl Kısakürek'in kullandığı müstear adlardan biriydi. (Bkz Doğan Hızlan, "İşte diğer takma adlar", *Hürriyet*, 14 Ocak 2001). Metinde adları geçenlerden "Alber Karasu", *Le Journal d'Orient* gazetesinin kurucusu ve başyazarı, "Nesim Mazliya", *İttihad* gazetesini yayınlayan, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyesi, avukat Nesim Mazliyah, "fotoğrafçı Vaynberg" dönemin ünlü fotoğrafçısı Jean Weinberg, Haim Nahum ise Osmanlı Devleti'nin son Hahambaşısı Hayim Nahum Efendi'dir. Haim Nahum, Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş bu maksatla Amerika'yı ziyaret etmiş, Lozan Konferansı müzakereleri esnasında da Türk resmi heyetinde müşavir olarak yer almıştır.

5 Abdurrahman Dilipak, "Kim Kimdir?", *Anadolu'da Vakit*, 19 Ekim 2003.

6 Abdurrahman Dilipak, "Gündemde Ne Var?", *Anadolu'da Vakit*, 13 Eylül 2004.

7 Abdurrahman Dilipak, "80 Yıllık Sır!", *Anadolu'da Vakit*, 7 Ağustos 2004.

Araştırın bakalım Mustafa Kemal'in dışçisi General G sberg kimmiş... Bizde gayrim sl m subay yok diyorlar, bakın bakalım G sberg hangi cemaatin temsilcileri arasında çalışmış bir ara..."⁸

Bu kitabın ortaya çıkmasına imkân veren arşiv belgelerine erişmek âdetâ bir define avcılığını andırdığından bu araştırma macerasından da biraz söz etmek istiyorum.

Yıllar  nce Kudüs'teki Merkezî Siyonist Arşivleri'nde araştırma yaparken "şahıslara ait hususi evraklar" tasnifi altında Sami Günzberg'in dosyasına rastladığımda heyecanlanmıştım. İlk kez bir nebze olsun bu esrarengiz kişinin özel dünyasına girebilecektim. Başta amacım Merkezî Siyonist Arşivleri'nden temin ettiğim belgelerle Günzberg hakkında uzunca bir makale yazmaktı. Ancak oldukça ilginç, kimi zaman heyecanlı, kimi zaman hayal kırıklığı, kimi zaman da cevabını bulamayacağım sorularla dolu bir araştırma yolculuğuna çıkmakta olduğumun farkında değıldim. Bu belgeleri bulmamdan birkaç yıl sonra Roni Margulies'in ikazı sayesinde Günzberg'e ait bir bavul dolusu evrağın bir kısmını sahaf ve antikacı Mustafa  etin Tükek ve Alp Canik'ten satın aldım.  etin ve Alp ile konuşurken evrağı halihazırda İsviçre'de

Yazıda adı geçen Tekinalp, kimi yazarlara göre, Türk milliyetçiliğinin bir teorisyen olması hasebiyle milliyet iliğı Türk fikir dünyasına sokmuş ve böylece Osmanlı İmparatorluğuna'nun çöküşüne yol açmıştır. Bir İtalyan Yahudisi olan Lazzaro Franko ise İstiklâl Caddesi'nde ismini taşıyan ünlü bir mefruşat mağzasının sahibiydi. Her ne kadar Türk Ocakları Genel Merkez binasının inşası için Arthur Nash altında Amerikalı bir Hristiyan hayırseverin 120.000 dolar bağış yaptığı biliniyorsa da (bkz. Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ot ken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 246), bu bağış popüler kültüre "Lazzaro Franko'nun yaptığı bağış" şeklinde yerleşmiştir. (Bkz: Prof. Dr. Necmettin Erbakan, "Anarşi ve Siyonizm", *Milli Gazete*, 16 Ağıustos 1980: "Aramızda ır lılığı yaymak için vaktiyle Türk Ocağı binasına 200 bin dolar bağış yapan, bir Yahudi olan Lazarro Franko'dur"). Gerek Tekinalp ve gerekse Lazzaro Franko için var olan bu yanlış kanaat Yahudilerin Türk milliyetçiliğini destekleyerek Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasına neden oldukları inancını beslemektedir.

- 8 Abdurrahman Dilipak, "Bir şeyh'ten Bir şovmen çıkartan Rejim!", *Anadolu'da Vakit*, 28 Eylül 2005.

yaşayan Sami Günzberg'in kızkardeşi Klara'nın torunu Ani-Mari Faraci Hanım'm sattığını öğrendim. Bunun üzerine Ani Hanım'ın izini sürüp adresini buldum. Kızı Vally Berker Hanım ile birçok kez konuştum, yazıştım ve belge arayışında birkaç yıl geç kaldığımı öğrendim. Aile Günzberg'e ait bütün evrakları yaklaşık 1997-1998 yıllarına kadar muhafaza etmiş daha sonra da tasfiye etmişti. Kudüs Merkezi Siyonist Arşivleri'nde bulunan belgelerden Günzberg'in Dünya Siyonist örgütü Başkanı (müstakbel İsrail Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı) Haim Weizmann ile yoğun bir şekilde yazıştığını fark edince Weizmann Arşivleri'ne yöneldim. Arşivlerde Weizmann-Günzberg yazışmalarının mevcut olduğunun, hatta bunların neredeyse tamamının yıllar önce *The Letters and Papers of Chaim Weizmann* dizisi içinde yayınlandığının farkına vardım. Araştırmamın bir diğer bölümü Sami Günzberg'in dillere destan antika eşyalarının akibetiyle ilgiliydi. Vally Hanım bu eşyaların ünlü antikacı ve müzayedeci Aret Portakal'ın yönettiği bir müzayedede satıldıklarını bildirmişti ancak tarihini hatırlamıyordu. Görüşlerine başvurduğum merhume Sevgi Gönül Hanım ile baba mesleğini başarıyla sürdüren Portakal Müzayedede Evi sahibi Raffi Portakal da maalesef müzayedenin tarihi, ayrıntıları veya Günzberg'in antika eşyalarının akibeti hakkında herhangi bir şey hatırlamıyorlardı. Bu durum karşısında müzayedenin tarihini tespit edebileceğimden ümidi kesmiştim. Son çare olarak dönemin "aktüalite dergisi" olan *Hayat*'ın bu olayı haber yapabileceğini düşünerek bu dergi koleksiyonunu taramaya başladım ve birkaç yıl arayla iki aynı tarihte düzenlenen iki müzayedede haberi buldum. Tarihlerini böylece tespit ettikten sonra basın taraması yaptığımda bununla ilgili başka haberlere de erişerek kitabın bu bölümünü daha da zenginleştirmek mümkün oldu. Ancak söz konusu müzayedelerin kayıtlarına ulaşmak mümkün olmadı. Görüşüne başvurduğum Raffi Portakal'a göre bu eski kayıtlar imha edilmişti.

Sultan Vahideddin'i selamlarken çekilmiş fotoğraftaki askeri

üniformalı şahsın Sami Günzberg olduğuna dair nasıl kesin kanaate sahip olduğumun öyküsü de ilginçtir. Bu fotoğrafa ilk kez *Hürriyet* gazetesinin 18 Ekim 1965 tarihli nüshasında rastladım. Fotoğraf Sami Bey'in antika eşyaları sattığı müzayedeyi anlatan habere eşlik eden, bütün bir sayfayı kaplayan ve Sami Günzberg'i konu eden fotoğraflardan biriydi ancak kaynağı belli değildi. Fotoğraf *Hürriyet* arşivinde yoktu. Uzun bir süre sonra *Toplumsal Tarih* dergisinin Nisan 2005 tarihli sayısında merasimlerle ilgili bir yazıda aynı fotoğraf yer aldı.⁹ Ancak bu kez kaynağı belli idi Kaynak Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde mevcut olan Sebah Joaillier Fotoğraf Koleksiyonu'ydü. Ayrıca Ferit Kastoryano Bey, kitapta yer alan tanıklığında da belirttiği gibi bu fotoğrafı Sami Bey'in muayenehanesinde gördüğünü hatırlıyordu. Aynı şekilde Sabiha Gökçen ve Lili Günzberg'in birlikte yer aldıkları fotoğrafın sırrını da ilginç tesadüfler sonucunda çözdüm. Bu fotoğrafın kopyasını Vally Berker yollamıştı ancak Lili Günzberg'in neden Sabiha Gökçen'le birlikte hatıra fotoğrafı çektiğini anlayamamıştım. Daha sonra bir müzayedede kataloğunda 1937 yılına ait Atatürk, Sabiha Gökçen, Afet İnan ve Hasan Rıza'nın yer aldıkları bir başka fotoğrafta Lili Günzberg'e yeniden rastladım. İlginç olan Lili Günzberg ve Sabiha Gökçen'in her iki fotoğrafta aynı uçuş kıyafetlerini giymeleriydi. Bu da bu fotoğrafların aynı gün çekildiğine işaret ediyordu. Atatürk ve yakın çevresinin ne vesileyle Yeşilköy Hava Meydanı'nda bulunduğunu öğrenmek için Türk havacılık tarihi konusunda değerli bir araştırmacı olan Stuart Kline'a danıştım. Stuart bu fotoğrafın Devlet Hava Yolları'nın ilk uluslararası uçuşu olan İstanbul-Bükreş seferinin dönüş uçuşu olduğunu belirtti ve tarihini bildirdi. Bu şekilde basında yer alan haberi kolaylıkla buldum. Stuart aynı zamanda müzayedede de satışa çıkarılan ve Atatürk'ün yer aldığı fotoğrafın bir kopyasının Yapı Kredi Tarihi Arşiv Müzesi'nde bulunduğuna da dikkatimi çekti.

9 Necdet Sakaoğlu, "Osmanlı Teşrifat ve Merasimleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 136, Nisan 2005, s. 104-107.

İncelediğim arşiv belgelerinden İkinci Dünya Savaşı yıllarında Filistin'e gitmek isteyen Yahudi mültecilerin Türkiye'den transit geçişlerini kolaylaştırmak için Pera Palas Oteli'ne yerleşen Yahudi Ajansı Mülteciler Bölümü Direktörü Haim Barlas'ın Sami Günzberg'le sıkı ilişkiler içinde olduğu anlaşıyordu. Ancak Barlas'ın yıllar sonra yayınladığı anılarında Günzberg'in adı hiç geçmiyordu.¹⁰ Dr. Şahap Erkoç, Amerika'da yaşayan ve Norman Itzkowitz ile birlikte *The Immortal Atatürk A Psychobiography* kitabının yazarı olan Prof. Dr. Vamık Volkan'ın bir dostuna Kudüs'te yaşayan Prof. Dr. Gavriel Cohen'de Günzberg'le ilgili belgelerin mevcudiyetinden söz ettiğini bana aktarınca Prof. Dr. Gavriel Cohen'i aramaya koyuldum ve Prof. Dr. Minna Rozen sayesinde ona ulaştım. Cohen, Haim Barlas'ın damadıydı. Kayınpederinin Günzberg ile sıkı ilişkiler içinde olduğunu hatırlayacak, evinde Barlas'a ait evraklar olduğunu teyit ediyor ancak bunlar arasında Günzberg'le ilgili herhangi bir belgenin bulunmadığını bildirecekti. İstanbul Tabipler Odası ve İstanbul Dişhekimleri Odası arşivleri nezdinde yaptığım araştırmalarda ise Sami Günzberg'in sicil dosyasını bulamadım. Vally Berker sayesinde sağlığında Sami Bey'in işleriyle meşgul olan avukat Hakkı Akansel ve 8. dönem İstanbul milletvekilli avukat Ekrem Amaç ile temasa geçtim. Ancak Sami Günzberg'in Maliye Bakanlığı nezdindeki işlerini takip eden Ekrem Amaç'ın sıhhi durumu mülakat yapmaya elverişli olmadığı için kendisiyle maalesef görüşemedim. Devam eden kataloglama ve bilgisayara aktarma işlemleri nedeniyle, araştırmacılara henüz açık olmadığından Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde de araştırma yapamadım. Yakınları Sami Günzberg'in hayatının sonuna kadar emekli maaşı aldığını hatırlamalarına rağmen başvurum üzerine T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü arşivinde Sami

10 Haim Barlas, *Hatzala Bi'yemey Hasho'ah (Soykırım Günlerinde Kurtarma)*, İbranice, Bet-Lohame ha-geta'ot / Hakibbutz Hameuhad Publishing House, Tel Aviv, 1975.

Günzberg'in kaydına rastlanmadığı bildirildi.¹¹ MİT'e yaptığım başvuruya ise "Sami Günzberg hakkında herhangi bir bilginin mevcut olmadığı" cevabını aldım.¹²

Biyografi bir şahsın hayatının aslına en yakın bir şekilde yeniden kurgulamayı ve bir sinema filmi gibi okurun önüne sermeyi hedefler. Biyografinin ikinci amacı uzak geçmişte kalan bir döneme bir nebze ışık tutarak o dönemi daha iyi anlamaya yardımcı olmaktır. Biyografi yazınında aslolan kişinin özel evrakları, hatıratlar ve tanıklıklardır. Ancak bir dönemin en önemli tanıklarından Sami Günzberg'in şahsi evrakları maalesef muhafaza edilmemiş, hoyrat bir şekilde ya satılmış, ya atılmış veya imha edilmiştir. Bu biyografiyi yazarken belge ve bilgi yokluğundan çok sıkıntı çektim. Bütün kaynakları zorlamama rağmen Günzberg'in devasa arşivinden günümüze kalan sadece çok küçük bir kısmını bulup okuyabildim. Şahsi yazışmalarını okumuş birisi olarak Sami Bey'in aldığı her mektuba ve verdiği her cevaba birer sıra numarası verme alışkanlığını, çok geniş ve düzenli bir arşivin sahibi olduğunun bir kanıtı olarak yorumluyorum. Ben bu arşivin ancak bir cüzüne erişebildim. Arşivin önemli bir kısmının ya yerlerini tespit edemediğim muhtelif kuramlarda veya özel şahıslarda olduğunu veya benzeri başka arşivlerin akibetine uğrayarak imha edildiğini zannediyorum Bir sâhaftan satın aldığım Sami Günzberg'e yollanmış bazı mektupların çöpe atılmış evraklar arasından son dakikada kurtarıldıklarını öğrendiğimden bu kanaati taşıyorum. Osmanlı hanedanı konusunda değerli araştırmalar yayınlamış tarihçi Murat Bardakçı'nın hanedan mensuplarından temin ettiği Sami Günzberg'e ait çok sayıda belgenin arşivinde olduğunu ancak henüz yayınlamadığı için bunları benimle paylaşamayacağını belirtmesi ise bir yerde Sami Günzberg'e ait çok sayıda belgenin araştırmacı ve koleksiyonerlerin özel arşivlerinde

11 8 Şubat 2005 tarih, B.07.1.EMS.0.17.09.01/MÜT.1 sayılı yazı.

12 MİT Bilgi Edinme Birimi' in 27 Mayıs 2005 tarihli yazısı.

bulunduğuna işaret eden bir diğer olgudur. Arzum bunların bir an önce yayınlanmasıdır.

Sami Günzberg'in, aralarında Hanedan mensupları ile Atatürk, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan'ın yer aldığı devlet adamlarının kendisine armağan ettikleri imzalı fotoğraf koleksiyonunun akibeti meçhuldür. Sahaf Çetin Tükek'in yönlendirmesi sayesinde görüştüğüm Ani Mari Faraci'nin aile dostu Adil Tektunalı Bey, Ani Hanım'ın İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisine emanet ettiği çok sayıda fotoğrafı daha sonra Faraci ailesine iade ettiğini belirtmektedir.

Kitapta yer alan belgelerin orijinal imlâsına sadık kalınmıştır. Böylelikle hem bu belgelerin imlâsı muhafaza edilmiş, hem de Türkçenin geçirdiği evreler hakkında okuyucunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

Bu kitabın hazırlanması sırasında birçok kişiden ve kurumdan yardım ve destek gördüm. Onlar olmasaydı bu kitabı yazabilmem imkânsızdı. Yardımlarına karşı yapabileceğim sadece adlarını anarak kendilerine teşekkür etmektir: Zaman ayırarak tanıklık yapanlar; muhtelif kaynaklara dikkatimi çeken, sorularıma usanmadan cevap veren, Günzberg'e ait bir reçete ile Günzberg'in eşyalarının satıldığı müzayedenin haberinin yer aldığı *Hayat* dergisini armağan eden Op. Dr. Şeref Etker; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan Sami Günzberg'e ait belgenin fotoğrafını çeken Barış Bingöl; Zeynep Mümtaz Hanım ile beni tanıştıran merhum Prof. Dr. Jak Deleon; sorularımı cevaplandıran tıp tarihi araştırmacısı Dr. Şahap Erkoç; kaynak açısından bilgi veren ve beni dış hekimî Zare Magar'a yönlendiren Prof. Dr. Öztan Öncel; Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın oğlu Andrew Schwartz'ın adresini temin eden merhum Arnold Reisman; Günzberg'in dışçilikle ilgili makalesine dikkatimi çeken ve bazı kaynaklar yollayan Prof. Dr. İlter Uzel; Saray hekimleriyle ilgili makalelerinin kopyalarını veren Prof. Dr. Rengin Dramur; yıllar önce bir koleksiyoncuya sattığı ve içinde Sami Günzberg'e ait evrakların da yer aldığı hanedan

evraklarım bu koleksiyoncudan satın almamı mümkün kılan ve ayrıca beni G n zberg ile ilgili bazı evrakları elinde bulunduran Atilla Ertürk'e yönlendiren sahaf dostum Halil Bingöl ile Atilla Ertürk ile temas kurmamı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Ferda Keskin; ricam  zerine Osman Ertuğrul Efendi ve Yrd. Doç. Dr. Ferda Keskin ile irtibat kurmamı sağlayan Prof. Dr. Edhem Eldem; Klaus Eckstein ile temas kurmama yardımcı olan Prof. Dr. Nejat Akar; bazı kaynaklara dikkatimi çeken Yrd. Doç. Dr. Murat Koraltürk; Nesim Mazliah'ın doğum ve ölüm tarihlerini bildiren Sara Sernikli; koleksiyonundaki fotoğraf ve belgeleri kullanmama izin veren Roni Margulies; Sami G n zberg ve ailesi ile ilgili vefat kayıtlarını bildiren İstanbul A kenaz Musevi Cemaati; Klara Saltzer ile ilgili kayıtları araştıran İstanbul İtalyan Musevi Cemaati; Sami G n zberg'in asistanlarından di  hekimi Salvator Kamhi'nin e i Cilda Kamhi ile temas kurmamı sağlayan Fani Ender; T.C. Dışış leri Bakanlığı personeli ile ilgili tamamlayıcı bilgiler veren, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan G n zberg'le ilgili iki belgeye dikkatimi çeken, kopyalarını temin eden, belgelerde geçen yabancı isimleri   zmeme yardımcı olan, beni Dr. Teyfur Erdoğdu ile tanıştıran ve Jacques Thobie'nin kitabına dikkatimi çeken Sinan Kunalalp; *El Tyempo* gazetesindeki ra ı harfli İspanyolca makalelerin  eviriyazımını yapan Rifat Birmizrahi; G n zberg'in müzayede il nındaki yazım hatalarını tashih eden ve beni Mesut Hakk der'le tanıştıran Raffi Portakal; koleksiyonundaki Sami G n zberg'e ait fotoğrafı kullanmama izin veren Robert Bedford; Sami G n zberg'in kılıcının bulunduğu yeri tespit etmemde yardımcı olan İsrail Müzesi sanat tarihçilerinden (ilginç bir tesadüf eseri G n zberg'in asistanlarından di  hekimi Marko Salmona'nın oğlu) Yigal Zalmona; bazı Almanca belgelerin çevirilerini yapan Dr. Robert Schild; Prof. Dr. R ne Amon ile temas kurmamı sağlayan Denis Ojalvo; *Son Osmanlılar* kitabında yer alan Sami G n zberg ile ilgili bölümü kullanmama izin veren Murat Bardakçı, arşivinde mevcut olan bir müzayede katalogunda yer

alan Sami Günzberg'e ait bir objeye dikkatimi çeken ve katalogu ödünç veren Mustafa Çetin Tükek; Günzberg'in madalyalarının künyelerini tespit etmeme yardımcı olan İsa Bey, Sabahattin İnceoğulları ve Ekrem Barlas; koleksiyonunda bulunan Şehzade Mehmed Abid Efendinin Sami Günzberg'e yazdığı mektubu ödünç veren araştırmacı Bahattin Öztuncay; Rose Baud ile ilgili dava dosyasını bulmak için yakın ilgilerini esirgemeyen Ferhan Acuner ve avukat Cihan Yamaner; Günzberg konusundaki bilgilerini benimle paylaşan merhum araştırmacı Behzat Üsdiken; Sami Günzberg'in. *Tazallümnâme* risalesine dikkatimi çeken, kitapta yer alan tüm Arap harfli belgelerin çeviri yazılarını yapan, onları sadeleştiren, kaynak araştırma ve temin etmede destek veren Ömer Türkoğlu; Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi M. Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda mevcut tek nüsha *Tazallümnâme*'nin fotokopisini temin eden Prof. Dr. Zekeriya Kurşun; İsrail'deki belgeleri temin etmede yardımcı olan Shmuel Moss; Public Record Office'deki belgeleri temin etmede yardımcı olan Robert Jarman; Sami Günzberg'e ait kılıç ve madalyaların fotoğraflarını gönderen İsrail Müzesi (Kudüs) ve Yad Itzhak Ben-Zvi Enstitüsü (Kudüs) çalışanları; Sebah Joaillier Koleksiyonu'ndaki bir fotoğrafı kullanmama izin veren Alman Arkeoloji Enstitüsü; Atatürk fotoğrafları koleksiyonunu incelememe izin veren *Cumhuriyet* gazetesi Bilgi ve Belge Merkezi Müdiresi Edibe Buğra; arşivlerinden istifade etmeme izin veren *Milliyet* gazetesi Bilgi ve Belge Merkezi Müdürü Bülent Ağaoğlu; Fransız Millî Kütüphanesi'ni ziyaretimde bana yardımcı olan Türkçe bölümü sorumlusu Sara Yontan Musnik; Yapı Kredi Selahattin Giz Fotoğraf Arşivi'ndeki fotoğrafları inceleyen ve istifademe sunan Yapı Kredi Tarihi Arşiv Müzesi'nden Ayhan Uçar ile söz konusu fotoğrafları bilabedel istifademe sunulmasına yardımcı olan Veysel Ugurlu; arşivlerini incelemede kolaylık gösteren Millî Saraylar Daire Başkanlığı Hazine-i Hassa Arşivi'nden Demet Kurtuluş ve Gökçe Hatip; Deniz Müzesi Komutanlığı Tarihi Deniz Arşivi'nden Dz. Öğr. Yrb. Rasim Ünlü;

arşivlerinde mevcut Sami G n zberg dosyasını incelememe izin veren Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Dairesi Başkanlığı; inceleme sırasında gerekli kolaylıkları gösteren Emniyet M d rl eri Eyüp Şahin ve Adem  akıcı; bir Amerikan dolarının satınalma gücünü hesaplamada yardımcı olan Erol Haker; diş hekimisi Prof. Dr. Necla Timuçin'in adını veren Diş Tabibi Albay Prof. Dr. Yavuz Sinan Aydın  ; Sabiha Gökçen ile ilgili fotoğraflar konusunda beni aydınlatan Stuart Kline; Şehzade Ali V s b Efendi'nin hatıratına dikkatimi çeken *Popüler Tarih* dergisi Genel Yayın Yönetmeni Lütfi Tunç; Centre des Archives Outre-Mer'de araştırma yapıp gerekli belgeleri temin eden Dr. Teyfur Erdo  ; araştırmalarım boyunca istifade ettiğim Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, *Hürriyet* gazetesi Dokümantasyon Merkezi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Basın Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Türkiye Diyanet Vakfı İşl m Araştırmaları Merkezi, Weizmann Arşivleri (Rehovot), Merkezi Siyonist Arşivleri (Kudüs), TBMM Kütüphanesi  alışanları ve yöneticileri; arşivlerindeki fotoğrafları bedelsiz kullanmama izin veren U.S. Holocaust Memorial Museum, (Washington, D.C.) ve Beit Lohamei Haghetat (The Ghetto Fighters House. Holocaust and Jewish Resistance Heritage Museum), Batı Galile (İsrail) ve nihayet dosyayı özenle okuyan ve değerli önerilerde bulunan Ali Şükrü Çoruk ve kitabı yayınlamayı kabul eden Mehmet Varış.

Metinde yer alan italik yazılmış özel terimlerin açıklamaları kitabın sonunda yer almıştır. Araştırmada çok sayıda kişi ve karışık akraba bağlantıları söz konusu olduğundan okura kolaylık sağlama açısından kitabın başında metinde adları en çok geçen kişiler hakkında çok kısa biyografik bilgiler içeren bir bölüm yer almaktadır. Son olarak kitapta yer alan yorumların kişisel olduğunu, muhtemel hataların sadece şahsımdan kaynaklandığını belirtmek istiyorum.

Osmanbey, Teşvikiye Şubat 2002 - Şubat 2007

Giriş

Osmanlı Devleti'nde "millet" olarak örgütlenen gayri Müslim cemaatlerin Saray ile olan ilişkileri cemaatlerin ruhanî liderleri tarafından yürütülüyordu. Rum Ortodoks Patriği, Ermeni Patriği ve Hahambaşı ruhanî görevlerinin yanı sıra aynı zamanda "millet başı" idiler. Ancak Saray erkânı ile olan temaslar bu ruhanî liderlerle sınırlı değildi. En az onlar kadar önemli olan bir kesim daha mevcuttu. Bu kesim her gayri Müslim cemaatte Saray ile mükemmel ilişkilere sahip kalburüstü tüccarlar ile İmparatorluğun çeşitli kademelerinde görev yapanlardan oluşan seçkin bir sınıftı. Osmanlı Ermeni toplumunda bu sınıf "amira" olarak anılıyordu. Bu sınıfın mensupları aynı zamanda Saray ile cemaat arasında bir nevi arabulucu, kolaylaştırıcı işlevi de görmekteydiler. Bu da bir noktada Alman İmparatorluğu'nda yaygın olan ve "Hofjude" (Saray Yahudisi), olarak anılan Yahudi ileri gelenlerin üstlendikleri işleve oldukça benzemektedir.¹

Dişçibaşı Sami Günzberg de bir nevi "Saray Yahudisi"dir.

- 1 "Saray Yahudisi" deyimi Selma Stern'in bir kitabının başlığıdır: Selma Stern, *The Court Jew*, çeviren Ralph Weiman, giriş Egon Mayer, Transaction Inc., New Jersey, 1985. Alman İmparatorluğu'nda "Saray Yahudisi" konumundaki nüfuz sahibi Yahudi banker ve tüccarlar Saray'ın tedarikçisi, para basma hakkına sahip banker ve ticari arabulucu gibi değişik işlevlere sahipti. Bu kişilerin bir diğer özellikleri de ait oldukları cemaatlerin önde gelen hayırseverleri, liderleri olmaları ve cemaat ile Saray arasındaki bir nevi köprü görevini yerine getirmeleriydi. Bu konuda Selma Stern'in kitabından başka şu makaleye de bakılabilir. Hermann Kellenbenz, "Court Jew", *Encyclopaedia Judaica*, C. 5, s. 1006-1012.

Onun bir diğ r özelliği ise “her devrin adamı” olabilmeyi becermesidir. Hem Hanedan mensuplarının, hem de Cumhuriyet’in kurucu önderlerinin diş hekimisi, aynı zamanda sırdaşı olmuştur. Hanedan'a yakınlığını Cumhuriyet döneminde de sürdürmüş, Cumhuriyet’in ilânından sonra yurtdişına  ıkarılan Abdülhamid’in kadınefendileri ile bazı şehzadelerin vekâletlerini almış, bu vekâletlere dayanarak II. Abdülhamid’in mirasının varislerine iade edilmesi için çabalamıştır.

G n zberg’in hem Saray’ın, hem de Cumhuriyet’in  nder kadrosunun güvenini nasıl kazandığını, böylesine dostane ilişkileri nasıl kurabildiğini anlayabilmek için yaşam öyküsünün başına, yani Osmanlı Devleti’nin son günlerine dönmek gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

**İLK YILLARI,
TANIKLIKLAR VE ANILAR**

İlk Yılları

Ailesi

İstanbul *Aşkenaz* Cemaati'ndeki defin kaydına göre Sami Günzberg'in anne adı Hani, baba adı Marko Wilhelm'dir. 1960'lı yıllarda Sami Bey'in kızkardeşi Lili Günzberg'in bakıcılığını üstlenecek Rose Baud'a göre ise annenin ismi Anne Marie idi.¹ Muhtemelen doğrusu budur ve "Hani" adı Annie'nin yanlış telaffuzundan üretilmiştir. Sami Bey'in, Lili, Alexandrina ve Klara adlarında üç kızkardeşi vardı. Lili, ağabeyi Sami Günzberg gibi hiç evlenmeyecekti.² İki müzmin bekâr kardeş hep aynı evi paylaşacak, Lili, Sami Bey'in âdeta sırdaşı ve özel kalem müdiresi olacaktı. Sami Bey'in asistanlığını yapmış bir diş hekimine göre Lili, Sami Günzberg'in kızkardeşi olmayıp nişanlısıydı. Bu tanığa göre bekâr olması halinde İstanbul'un hanım muhiti nezdinde daha itibarlı olacağını düşünen Sami Bey, Lili'yi kızkardeşi olarak takdim etmeyi tercih etmişti.³ İstanbul *Aşkenaz* Cemaati kayıtlarına göre Lili'nin anne adı Ana, baba adı ise Wilhelm idi. Sami ile Lili Günzberg'in defin kağıtlarında anne ve baba adlarının aynı olmaması bu iddiayı ileri süren tanığın ifadesini güçlendirmekte olmasına rağmen adların yabancı olmaları nedeniyle yanlış yazılmış olmaları daha gerçekçi bir izahattır. Bu kitabın araştırma süreci safhasında tanıklıklarına başvurulmuş kişilerden Lili ve Sami Günzberg'i şahsen tanıyanların neredeyse tamamı

1 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu arşivi. Rose Baud'un dosyasındaki tarihsiz mektup. Zarfın üzerinde 6 Şubat 1975 tarihli damga mevcuttur.

2 İstanbul *Aşkenaz* Cemaati kayıtları.

3 Olga Bensoam'ın 25 Ağustos 2002 tarihli mektubu.

Lili ile Sami'nin karı-koca hayatı yaşadıkları konusunda dedikoduların yoğun olduğunu söylemekte. Sami Günzberg'in küçük yeğeni Vally Berker'e göre ise bütün bu söylentiler hiçbir mesnedi olmayan fantezi şayialardı. Lili, Sami Bey'in nişanlısı değil kızkardeşi idi.⁴ Bu söylentiyle ilgili not edilmesi gereken ilginç bir belge Lili Günzberg'in 7 Ağustos 1923 tarihinde İstanbul'daki Birleşik Amerika Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol'e gönderdiği bir mektupta "Mısır Prensesi İffet Hasan'ın talebi ve beyanı üzerine" kendisiyle temasa geçtiğini yazıp nişanlısı Sami Semack ile ilgilenmesini ve kendisine bir iş bulmasını rica etmesidir.⁵ Amiral Bristol cevabında Semack'ın İstanbul'da mukim Amerikan uyruklu Lewis Heck'e başvurmasını tavsiye edecekti.⁶ Sami Bey'in, kavga eden iki kişiyi ayırmaya çalışırken bir berber çırağı tarafından bıçak darbesiyle öldürülen yirmi beş yaşında Jak (Jacob) adında bir erkek kardeşi de vardı.⁷ Jak (Jakob) Günzberg idare merkezi Galata, Azapkapı Sokak, Lorando Han'da bulunan *Indicateur Oriental* gazetesinde çalışıyordu.⁸ Sami Günzberg'in başvurusu üzerine anne Hani Mari Günzberg ve erkek kardeş Jakob Günzberg'in mezarları *Beth Din*'in 1 Temmuz 1958 tarihli kararıyla 22 Tem-

4 Vally Berker'in 14 Ocak 2003 tarihli elektronik posta iletisi.

5 Kongre Kütüphanesi, Yazma Koleksiyonu, Washington, D.C., Amiral Mark L. Bristol evrakı, Kutu 40, 7 Ağustos 1923 tarihli mektup.

6 Heck 1909 ila 1919 arasında İstanbul'daki Birleşik Amerika Yüksek Komiserliği'nde görev yapmıştı. Bir kaynağa göre 1922-1927 yılları arasında Edgar B. Howard Registered firmasının İstanbul Şubesi'nin, bir diğer kaynağa göre General Motors İstanbul Şubesi'nin müdürüydü. (Kaynak: Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, Cilt III, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930-1932, s. 659. Bilâl N. Şimşir, "TürkAmerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 16 (1977), s. 277-356, 295.

7 *Sabah*, 27 Nisan 1311 (9 Mayıs 1895). Bu bilgiyi, Olga Bensoam, Vally Berker ve Rose Baud da teyit etmektedir.

8 *Indicateur Oriental, Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, Année 1888, (Hégire 1305)*, Constantinople, 1888, s. 196, Behzat Üsdiken arşivi.

muz 1958 tarihinde Hasköy Musevi Mezarlığı'ndan Ulus Aşkenaz Mezarlığı'na taşınmıştı.⁹

Doğum Yeri ve Diş Hekimliği

Sami Bey'in nerede doğduğu ve nerede dişçilik eğitimi gördüğü konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Sami Bey 1966 yılında vefat ettiğinde doğum tarihi defin kağıdında 1291/1292 (1874/1875), mezar taşında ise 1876 olarak belirtilmişti. Günzberg'in asistanlarından merhum Salvator Kamhi'nin eşi Sami Bey'in doğum tarihini 1876 olarak teyit edecekti.¹⁰ Buna karşılık İsviçre'de yayınlanmış bir biyografi kitabında ise 1866 yılında doğduğu yazılıydı.¹¹ Bir aile mensubuna göre 1876 yılında Beserabya'da (günümüzdeki adıyla Moldova) doğan Sami Günzberg Avusturya'da diş hekimliği eğitimi görmüş, Avusturya ordusunda subay olarak görev yapmış, belirsiz bir tarihte de ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmişti.¹² 1938 yılında Haim Weizmann ile birlikte İstanbul'u ziyareti sırasında Sami Günzberg ile tanışan Moşe Şertok'a göre ise Günzberg İstanbul'da doğmuştu. Annesi ve babası da Rus uyrukliydu.¹³ Bir diğer kaynağa göre Sami Bey Macar bir aileye mensuptu. Babası devrimciydi ve aile 1848 yılında Macaristan'dan İstanbul'a göç etmişti. Sami Günzberg ise dişçilik eğitimini Belçika ve Paris'te tamamladıktan sonra İstanbul'a yerleşmişti.¹⁴

9 Türkiye Hahambaşılığı ve İstanbul Aşkenaz Cemaati kayıtları.

10 *Ulus*, İstanbul, Cilda Kamhi ile 3 Şubat 2003 tarihli görüşme.

11 Stephen Taylor, (Derl.), *Who's Who in Central and East Europe*, Central European Times Publishing Co. Ltd., Zürih, 1935. Yeniden basım: Arnold Dreyblatt, *Who's Who in Central and East Europe 1933*, Gerhard Wolf Janus Press, Berlin 1995, s. 82.

12 Vally Berker'in 18 Şubat 2002 tarihli elektronik posta iletisi.

13 *Making of Policy, The Diaries of Moshe Sharett*, (İbranice), Cilt III, Am Oved Publishers Ltd., Tel Aviv, 1972, s. 338342.

14 CZA, Sami Günzberg Arşiv malzemesi transferi için yazışma dosyaları (Eski referans 353), tarihsiz el yazısı not.

Paris'teki Dışçılık Okulu'ndan ise 1909 yılında mezun olmuştu.¹⁵ Bir diğer tanığa göre ise Günzberg dönemin ünlü Yahudi hayır-severi ve bankeri Baron Maurice de Hirsch'in dağıttığı eğitim burslarından faydalanarak eğitimini yurtdışında tamamlamıştı.¹⁶ Osmanlı Bahriyesi'nde zabıt olan Günzberg 1897 yılından itibaren hem Bahriye Nezareti Merkez Hastahanesi'nde, hem de Saray'da dışçı olarak görevliydi.¹⁷ Daha sonraki resmi belgelerde "Bahriye cerrahlığından mütekait [emekli]" olarak bahsedilen Sami Bey'in hangi tarihte emekli olduğu ise meçhuldür.¹⁸ Günzberg 23 Eylül 1909 tarihinde toplanan Tıp Fakültesi Meclisi'nde Dışçı Mektebi hocalarını seçmek için kurulan komisyon tarafından muallimliğe aday gösterilmişti.¹⁹ Ancak seçildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Sami Günzberg Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ve Alman Orduları'nın askerlerini

- 15 Stephen Taylor, (Derl), *Who's Who in Central and East Europe*, Central European Times Publishing Co. Ltd., Zürih, 1935. Yeniden basım Arnold Dreyblatt, *Who's Who in Central and East Europe 1933*, Gerhard Wolf Janus Press, Berlin, 1995, s. 82.
- 16 Ulus, İstanbul, Klara Schild ile 20 Eylül 2002 tarihli görüşme. Hirsch, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan Şark Demiryolları projesini gerçekleştirmişti. Hirsch'in kısa biyografisi için bkz Moshé Catane, "Baron Maurice de Hirsch", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 8, s. 5057. Hirsch Alliance Israélite Universelle'e bir milyon altın frank bağışta bulunmuştu. Bu bağış İstanbul'daki Alyans okullarının faaliyetleri ve yurtdışında eğitim görececek öğrencilere burs olarak dağıtılmak için verilmişti. (Kurt Grunwald, *Türken-hirsch A Study of Baron Maurice de Hirsch Entrepreneur and Philanthropist*, Israel Program For Scientific Translations, Kudüs, 1966, s. 66.)
- 17 Avram Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, İsis Yayıncılık, İstanbul, (t.y) C. 9, s. 109.
- 18 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 30.11.1.0, yer no 16.33.14, 21 Temmuz 1925 tarih ve 6/3498 sayılı belge.
- 19 Prof. Dr. Ahmet Efeoglu, Prof. Dr. Ayşegül Demirkan Erdemir, Doç. Dr. Öztan Öncel, *Geçmişten Günümüze Türk Dış Hekimliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 52. Ziya Cemal Aksoy, *Türk Dıştabipleri Cemiyeti Albümü*, İstanbul, 1946, s. 11.

tedavi edecek, ilk gezici askerî diş hekimliği muayenehanelerini kuracaktı.²⁰ Bu hizmetlerinden ötürü de Alman İmparatorluğu tarafından üçüncü Sınıf Kırmızı Kartal madalyasıyla taltif edilecekti.²¹ Günzberg'in dişçilik konusundaki eğitimiyle ilgili tek belge, merkezi Washington, D.C.'de gözüken The Oriental University, Tıp Fakültesi, Odontoloji Bölümü'nden aldığı 2 Aralık 1920 tarihli diplomadır. Söz konusu üniversitenin ne tür ve nitelikte eğitim verdiği ve hangi tarihte lağv olduğu ise meçhuldür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında laik ve Cumhuriyetçi ilkelere bağlı bir ulus-devlet inşa etme çabaları sırasında ortaya çıkan ve kendini özellikle ticaret ve serbest meslekler alanlarında belli eden Müslüman-gayri Müslim gerilimi dişçilik âlemine de sıçramıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarda başkanlıklarını Hasan Hayri Bey ile Sami Günzberg'in yaptıkları iki ayrı Diş Tabipleri Cemiyeti vardı.²² Bunlardan biri Müslüman Diştabibleri Mezunin ve Talebe Cemiyeti'ydi. Bu cemiyet Dişçilik Mektebi mezunu olmayıp "alaylı" olarak yetişmiş teknisyenlerle gayri Müslim dişçilerin diş hekimi olarak faaliyet göstermelerine karşı çıkıyordu. Bu gerilimin basına yansımaları üzerine *Cumhuriyet* gazetesi sahibi Yunus Nadi bir başmakalesini konuya ayıracak ve gayri Müslim dişçilere karşı takınılan bu ayrımcı tutumu tenkit edecekti.²³ 1928 yılının Nisan ayında yabancı dişçilik okullarından mezun dişçiler

20 Stephen Taylor, (Derl), *Who's Who in Central and East Europe*, Central European Times Publishing Co. Ltd., Zürih, 1935. Yeniden basım Arnold Dreyblatt, *Who's Who in Central and East Europe 1933*, Gerhard Wolf Janus Press, Berlin, 1995, s. 82.

21 Auswärtiges AMT, PA/AA, Eingangsjournal der Abteilung IB, 1918, journal nummer 11766.

22 "L'Assemblée Générale des Médecins et Chirurgiens Dentistes de Turquie", *La République*, 26 Ağustos 1928.

23 Yunus Nadi, "Dişçiler Arasında", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1926. Prof. Dr. Nuri Muğan, Müslüman Diştabibleri Mezun ve Talebe Cemiyeti'nden söz etmektedir. Bkz. Prof. Dr. Nuri Muğan, *Türk Diş Hekimliği Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 107.

FOUNDED 1903

MATR. NO 38-376-1712

INCORPORATED "EASTERN", D.C. 1904 "ORIENTAL", VA., 1906

Ab Meiratz Ezer et Ezra, Shaula Houri Kahor

BY THE AUTHORITY OF

The Board of Trustees and the President
BISHOP HELMUTH P. HOLLER.
Vice-Chancellor et Chancellor Emeritus

M. Sami Günzberg,

of Constantinople, Turkey

having fulfilled the requirements as ordered by the BOARD OF DEANS, and
acknowledged by the FACULTY

IS HEREBY

MATRICULATED

IN

The Oriental University

A MEMBER OF THE ASSOCIATION OF AMERICAN COLLEGES

and, on condition that fees be properly paid and the regulations be kept inviolate, is
hereby admitted to the courses of the

MEDICAL SCHOOL, Dept. of Odontology

and any other courses of the University for which he or she is duly qualified.

Given this 2nd day of December Nineteen Hundred
and Twenty A. D. at Washington, D. C., U. S. A.

REGISTRAR'S OFFICE

M. E. Skinner M.D. Registrar.

Clerk.

TAKE NOTICE: The University is not responsible for any money due paid or to be received and returned. All payments to be paid before diploma is delivered. No representative or affiliated school is authorized to receive more than the tuition fee mentioned in the notice, except for extra teaching or for other services.

Sami Günzberg'in 2 Aralık 1920 tarihli dişçilik diploması
(Kaynak Roni Margulies arşivi)

ile Dişçilik Mektebi'nin kuruluşundan önce Tıp Fakültesi'nden mezun olup dişçilik yapanların haklarını tanıyan "Tabâbet ve Şuâbatı San'atlarının Tarzı İcrâsına Dair Kanun"un kabul edilmesi üzerine Sami Günzberg "Diş Hekimleri Cemiyeti Reisi" sıfatıyla TBMM Reisi Kâzım Özalp ile Sıhhat ve İçtimâi Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam'a birer teşekkür telgrafi yollayacaktı.²⁴ Kanunun kabul edilmesinden bir süre sonra da Müslim ve gayri Müslim dişçilerin üye oldukları bu iki ayrı cemiyetin birleşmesine karar verilecekti.²⁵ Günzberg 1928 yılında "murahassı mesul" olarak Cemiyet'in idare heyetinde yer alacak,²⁶ 1929 yılında Cemiyet'in delegesi olacak,²⁷ 16 Kasım 1932 tarihleri arasında toplanan Birinci Millî Diştabâbeti Kurultayı'na katılacaktı.²⁸ Günzberg'in 1934,

- 24 "La Loi Sur Les Médecins-Dentistes", *La République*, 8 Nisan 1928. Burada sözü edilen konu şudur: 11 Nisan 1928 tarih ve 1219 sayılı "Tabâbet ve Şuâbatı San'atlarının Tarzı İcrâsına Dâir Kanun"un ikinci faslı Diş Tabibleri ve Dişçiler ile ilgilidir. Burada yer alan 32. maddeye göre mesleklerini diplomasız başka bir deyimle "müsaadeli (permili)" olarak icra eden dişçiler kanunun yayınlanmasından itibaren üç ay içinde başvurmaları halinde Dârülfünun Tıp Fakültesi Dişçi Mektebi sınavlarına girebilecek ve başarılı olmaları halinde çalışma ruhsatı alabileceklerdi. Aynı kanunun 33. maddesine göre 32. maddede bahsi geçen "müsaadeli dişçiler" Dişçi Mektebi sınavında başarılı olmaları halinde "diş tabibi" unvanını kullanamayıp "dişçi" unvanını kullanabileceklerdi. Bu konuda bkz. Prof. Dr. Ahmet Efeoglu, Prof. Dr. Ayşegül Demirkan Erdemir, Doç. Dr. Öztan Öncel, *Geçmişten Günümüze Türk Diş Hekimliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 67 ve Nuran Yıldırım, "İstanbul'da 'Dişçiler Mektebi' Kurma Çabaları ve Dişçi Mektebi'nin Açılışı", *Toplumsal Tarih*, Şubat 2006, Sayı 146, s. 38-43.
- 25 "L'Assemblée Générale des Médecins et Chirurgiens Dentistes de Turquie", *La République*, 26 Ağustos 1928.
- 26 Ziya Cemal B. Aksoy, *Türk Dişhekimliği Tarihi*, Hüsniyatı Basımevi, İstanbul, 1946, s. 55.
- 27 *Diştabibleri Cemiyeti Mecmuası*, Şubat-Mart 1929, Sene 6, Sayı 41 / *Diştabibleri Cemiyeti Mecmuası*, Nisan 1929, sayı 42 / *Diştabibleri Cemiyeti Mecmuası*, Mayıs 1929, sayı 43 / *Diştabibleri Cemiyeti Mecmuası*, Haziran 1929, sayı 44.
- 28 "Kongre âzalarının alfabe sırasıyla isimleri", *Diştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Şubat 1933, Sene:10, Sayı 53, s. 11 / Birinci Millî Diştababeti

1938 ve 1944 yıllarında toplanan ikinci, üçüncü ve dördüncü kurultaylara katılıp katılmadığı ise belli değildir.²⁹

Bir tanığa göre Günzberg döneminin en iyi dışçisiydi. O'nun hastası olmak bir ayrıcalıktı.³⁰ Bu nedenle Sami Günzberg'in muayenehanesi dönemin önde gelen simalarının resmî geçit yaptıkları bir mekândı. Nitekim İstanbul Üniversitesi reformu çerçevesinde Alman bilim adamlarını Türk üniversitelerinde istihdam etmeden sorumlu olan Prof. Dr. Philipp Schwartz, Ali Fuat Cebesoy ve Başvekil Celâl Bayar'la Günzberg'in muayenehanesinde karşılaşacaktı.³¹ Kılıç Ali, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Refet Bele Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Günzberg'in salonlarından geçen tarihî şahsiyetlerden sadece birkaçıydı.³²

Bahriye Nezareti

Sıhhiye Dairesi

Adet

Adet numarası

Dosya

Cild

Konstantiniye, 5 Ocak 1914.

Kurultay'ının tutanakları için bkz. İlder Uzel, *Birinci Milli Dış Tababeti Kurultayı*, Türk Dış Hekimleri Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 2002.

29 "İkinci Milli Dıştababeti Kurultayı Programı", *Dıştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, sene 12, sayı 59-60, Birinci İkinci teşrin 1934, s.28-31 / "Üçüncü Ulusal Türk Dıştabipleri Kurultayı", *Dıştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Birinci İkinci Teşrin 1938, sene 15, sayı 88, s. 417 / "IV Milli Türk Dış Hekimliği Kurultayı 25-26-27 İlkteşrin 1943", *Türk Dıştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Nisan-Mayıs 1944, sene XXI, sayı 109-110, s.16-19.

30 Siyon Anavî ile 18 Şubat 2002 tarihli telefon görüşmesi.

31 Philipp Schwartz, *Kader Birliği, 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları*, yayınlayan ve yöneten Helge Penkert, çeviren Nagehan Alçı, Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 87 ve 91.

32 Ulus, İstanbul, Cilda Kamhi ile 3 Şubat 2003 tarihli görüşme.

Muhterem Sami Bey,

Yakında kurulacak olan Bahriye Hastanesi'nin dişçilik atelyesi ile ilgili teklifi aldım. Bununla ilgili bilgileri ihtiva eden bir katalog göndermenizi rica ederim.

Selamlarımla.

Dr. Fikri

Tâbiyeti

Sami Bey'in 1900'lü yıllarda hangi tebaaya mensup olduğu çok açık değildir. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde mevcut olan 24 ve 26 Mayıs 1908 tarihli iki belgeye göre Sami Bey'in Osmanlı Devleti tâbiyetine geçmek için yaptığı başvuru padişah tarafından onaylanmış ve tâbiyete kabulü için emir verilmişti. Bunun üzerine 24 Temmuz 1907 tarihinde başlatılan işlem Sami Bey'in tabiiyet değiştirme dilekçesini göndermemesi, defalarca makama davet edilmesine rağmen meşgul olduğu bahanesiyle davete icap etmemesi ve yabancı tâbiyetini terk etme dilekçesini vermemesi üzerine tamamlanamayacaktı.³³ O tarihten sonra başka bir belge bulunmamasına rağmen Sami Günzberg tespit edilemeyen bir tarihte Türk tâbiyetine geçecektir.³⁴

İkametgâhları

Annuaire Oriental (Şark Ticaret Yıllığı) yıllıkları incelendiğinde Sami Günzberg'in adına ve adresine ilk kez 1893-1894 tarihli yıllıkta rastlanacaktır. "Diş Hekimi" ibaresini taşıyan bu kayda göre Günzberg, Galata, Şahsuvar Sokak, No: 2'de ikamet etmekteydi.³⁵ 1895 ve 1902 yıllıklarında Galata, Yeni Yol No: 102

33 BOA, Y.A. Hus. 521/126/1 ve Y.A. Hus. 521/126/2 sayılı belgeler.

34 Vally Berker'in 12 Ocak 2004 tarihli elektronik posta iletisi.

35 *Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 12me Année 1893-94, (Hégire 1311), Constantinople, s. 301, 541.*

adresinde,³⁶ 1905 yılığında ise Galata, Şahsuvar Sokak no.2 ve Galata, Yeni Yol, No. 8 adreslerinde ikamet ettiğı gözükmektedir.³⁷ Gene *Annuaire Oriental* yıllıklarından G n zberg'in 1965 yılına kadar oturacağı İstiklâl Caddesi üzerinde, eski adıyla Latin  ıkmazı, günümüz adıyla Perukar Sokağı'ndaki Baudouy (Türkçe telaffuzu ve yazılışı Bodui) Apartmanı'na 1906 ile 1909 yılları arasında taşındığı tespit edilebilmiştir.³⁸ 1911 yılında adresi sadece "Beyoğlu" olarak gözükmektedir.³⁹ 1913, 1914 ve 1921 yıllarına ait yıllıklarda ise Bodui Apartmanı'nın yanı sıra Galata, Yeniyol Sokak, No: 98 adresi halen mevcuttur.⁴⁰ 1924 yılına ait *İstanbul Telefon Rehberi*'nde de Bodui Apartmanı, daire 6 adresi gözükmektedir. Ancak bu kaydın ilginç yanı adresinin yanında "Saray di   isi" ibaresinin yer almasıdır.⁴¹ Değışik yıllara ait telefon rehberleri kayıtlarına göre ise 1950 yılından itibaren    ayrı adreste yaşadığı gözükmektedir: (a) K    k yeğen Ani-Mari Faracı'nın kızı Vally Berker'e göre Abdülhamid'in  amaşırvhanesi olan Bebek, Cevdetpa a Caddesi No: 142 adresindeki ev, (b) Erenköy, Camii

36 *Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 13me Ann e 1895, (H gire 1313), Constantinople, s. 309, 543 / Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 22me Année 1902, (Hégire 1320), Constantinople, s.445.*

37 *Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 25me Année 1905, Hégire 1323, Constantinople, s. 388, 508.*

38 *Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 29 me Année 1909, Constantinople, s. 1120.* 1906-1907-1908 yıllarına ait Şark Ticaret Yıllıkları'na ulaşamadığından kesin tarih belirtilememiştir.

39 Aznavour Frères, *Livre d'Adresses Médico-Pharmaceutiques des Principales Villes de la Turquie 1911*, İstanbul, 1911, s. 62.

40 *Annuaire Oriental, 33 me Année 1913, Constantinople, s. 862 / Annuaire Oriental, 34 me Année 1914, Constantinople, s. 845 / Annuaire Oriental Commerce, Industrie, Administration, Magistrature, 1921, Constantinople, s. 380.*

41 *Soci t  des T l phones de Constantinople, Guide T l phonique, 12me  dition Eylül 1924.* Constantinople, Zellitch Fr res, P ra, Rue Yazıdjı, 1924, s.119. (Behzat Üsdiken Arşivi)

sokak No. 2'deki ev, (c) 1960'lı yıllarda Türkiye İş Bankası tarafından satın alındıktan sonra adı İş Hanı olarak değiştirilen Perukar Çıkmazı 7/9, Bodui Apartmanı'nın 3. katı.⁴²

Saray'a Girişi

Sami Günzberg'in hanedanın güvenini nasıl kazandığı ve "Saray'ın dışçibaşısı" olduğu konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Osmanlı hanedan mensuplarıyla yakın ilişkileri olan tarihçi Murat Bardakçı duyduklarını şöyle aktarmakta:

Osmanoğulları'nın anlattığına göre, annesi, Abdülhamit döneminde hareme bohçacılık yapan bir Polonya Yahudisidir. Saraya, kızı Lili'yi de götürmektedir.

Sami adında, bir de oğlu vardır. Sami, İstanbul'da dışçılık yapmaktadır.

Yahudi bohçacı, kadınefendilere nüfuz eder. Oğlunu saraya dışçibaşı yaptırır. Sami, o yıllarda 20 yaşlarındadır. Saray dedikodularına göre aslında berberdir ve para verip bir dışçı diploması satın almıştır.⁴³

Aynı öykü Günzberg'in son asistanı tarafından da teyit edilmekte:

Annesi Madam Günzberg omuzunda taşıdığı kumaşları şehrin varlıklı hanımlarına satarak hayatını kazanıyordu. Şüphesiz bu şekilde büyük malikânelere girebildi. Büyük bir ihtimalle tanıdığı bu hanımlardan birini dışçı oğluna tedavi ettirdi, bu şekilde Sami üst düzeydeki kişilerin çevresine ve belki de Saray'a girebildi.⁴⁴

42 *İstanbul Telefon Rehberi, 1950*, 28 basım, s.275, *İstanbul Telefon Rehberi 1953*, s.306, *İstanbul Telefon Rehberi, 1955* 1956, s. 249. / Stj. Dr. Lütfi Bilgen, (Haz.), *1951-1955 İstanbul-Ankara-İzmir Doktorları Rehberi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951, s. 149 / Cahit Kayra, *Mekanlar ve Zamanlar: Bebek*, Akbank Yayınları, İstanbul 1993, s.155.

43 Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar, Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü*, Gri Yayınları, İstanbul, 1991, s. 125.

44 Olga Bensoam'in 25 Ağustos 2002 tarihli mektubu.

Günzberg'in diğer asistanı merhum dişçi Salvator Kamhi'nin eşi de kocasının, Harem'e girebilen tek erkek dişçinin Sami Bey olduğunu anlattığını hatırlamakta.⁴⁵ BM eski Protokol Şefi Sinan Korle anılarında Günzberg'in Saray'a girişini şöyle anlatmakta:

İstanbul'da iki tane meşhur dişçi vardı. Biri Dr. Sami Günsberk, öteki de Dr. [Ezra] Gari[h]. Bunların ikisi de yabancı uyruklu, esasına bakılırsa bunlar diş hekimi değil yalnız dişçiydiler. Buna karşın İstanbul'da nam salmış hemen hemen bütün zengin ve yüksek tabakalı insanların gittiği doktorlar olmuşlardır. Sami Günsberk'in hayatı ve gelişmesi ilginçtir. O zamanlar hastanelerde diş ve ağız hastalıkları bölümü yoktu. Kasımpaşa Bahriye Hastanesi'ne haftada bir gün bir dişçi gelirdi. Bu da Kuledibi'nde oturan Polonya asıllı Sami Günsberk'di. Günün birinde Şehzade Selim Efendi'nin kalfalarından birinin dişi ağrır. Babamın akrabası olan ve Selim Efendi'nin maiyetinde çalışan Dürri Yekta Kalfa babama haber gönderir ve yardım ister. Babam dişçi Sami'yi ve aletlerini alır, Selim Efendi'nin konağına götürür. Dişçi de saraylıyı tedavi eder ve altın bir diş yapar. Bu büyük bir olay olur. Görüldüğü zaman herkes bunu kimin yaptığını sorar. Saraylının altın diş olayı sarayda duyulur ve padişah Abdülhamit ilgilenir ve Sami'yi tanımak ister. Babam kendisini saraya götürür ve padişahla uzun boylu konuştuktan sonra kendisine saray dişçisi unvanı verilir. Böylece Dr. Sami yalnız sosyetenin değil saray erkânının da dişçisi olur.⁴⁶

Sami Günzberg'in Saray'ın itimadını kazanmasında etkili olan bir diğer unsur belki de Sultan Abdülhamid'in yabancı uyruklu dişçilere itimat etmemesiydi. Ziya Şakir "Abdülhamid'in Son Günleri" tefrikasında Sultan Abdülhamid'in Rodolf adında Fransız uyruklu bir dişçinin tedavisinden ne kadar şikâyetçi olduğunu nakletmekte.⁴⁷ Sami Günzberg hakkında anlatı-

45 Ulus, İstanbul, Cilda Kamhi ile 3 Şubat 2003 tarihli görüşme.

46 Sinan Korle, *Kızıltoprak Günlerim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 94. Metinde geçen "Dr. [Ezra] Gari[h]" olarak bahsedilen kişi 2001 yılında öldürülen ünlü işadamı Üzeyir Garih'in babasıdır.

47 Ziya Şakir, "Abdülhamid'in Son Günleri", *Son Posta*, 11 Ağustos 1931.

lanlar okunduğunda Günzberg'in Saray'ın dışçıbaşısı olması nedeniyle itimatlarını kazandığı Sultan Abdülhamid ve Sultan Vahideddin'in sırdışı durumuna dönüştüğü farkedilebilir. Bunun bir kanıtı Atatürk'ün biyografyacısı Lord Kinross'un Günzberg'e atfen naklettiği şu bilgidir:⁴⁸ Sultan Vahideddin Kurtuluş Savaşı sırasında ikircikli bir siyaset gütmekte, bir yandan açıkça Damat Ferit Paşa'yı, diğer yandan gizlice Millî Mücadele'yi desteklemekteydi. Lord Kinross'a göre Sultan Vahideddin bu konuları "Diş Paşa" lakabıyla hitap ettiği Sami Günzberg'le konuşmayı âdet edinmişti. Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı'nı kazandıktan sonra, Sultan Vahideddin, Sadrazam Ali Rıza Bey'in de hazır olduğu bir ortamda, Sami Günzberg'e bütün çareler tükendiğinde "en azından vatanının kalbini" kurtarması için Mustafa Kemal'i Anadolu'ya gönderdiğini söylemişti.⁴⁹ Vefatından bir yıl önce

48 Lord Kinross, *Atatürk The Rebirth of A Nation*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1990 (ilk baskı 1964). Kinross'un kitabın araştırma sürecinde gördüğü birçok kişi arasında Sami Günzberg'in de adı geçmektedir.

49 Lord Kinross, a.g.e., s. 157, dipnot 1. Sultan Vahideddin Atatürk görüşmesinin mahiyeti hakkında bkz. Prof. Dr. Zeki Arıkan, "Atatürk-Vahdetin görüşmesi üzerine...", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 2002. V. Murad'ın Paris'te yaşayan torunu Fransız romancı Kenize Murad'ın aile öyküsünü anlattığı romanındaki bir kahraman Sami Günzberg'e gönderme yaparak aynı konuşmaya şöyle atıfta bulunmakta: "Efendim bendeniz, Padişah hazretleriyle aynı dışçıye gitme şerefine nail olanlardanım. Kendileri, o ihtiyar işkenceci ile muayene seanslarından sonra muhabbet etmeyi pek severler. Peki, Tooth Paşa ('Diş Paşa' Padişah Vahdetin, dışçisine bu lakabı takmıştı.) bana ne dedi biliyor musunuz? Ona göre padişahımız hem nalına hem mihına oynuyormuş. Bir yandan, olabilecek en iyi barış anlaşmasını sağlayabilmek amacıyla işgalciye karşı son derece esnek davranıyor, öte yandan da Anadolu'daki ayaklanmaya karşı çıkmıyor. İşte bu yüzden, onca yetenekli paşa arasından Kemal Paşa'yı seçip gönderdi. Padişah hazretleri, işgalcilere, Türk milletinin onlara tamamen teslim olmadığını ve Türk halkına her istediklerini yaptıramayacaklarını kanıtlamak istiyor. Anadolu'daki karışıklıkların artması, barış görüşmelerinde kullanılabilecek önemli bir koz olacaktır." (Kenize Murad, *Saraydan Sürgüne*, çeviren Nuriye Yiğitler-Gökçe Tuncer, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 82.) Kenize Murad için bkz. Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar*, Gri Yayınları, İstanbul 1991, s.42-43.

B b ssa de önündeki biat merasimi sırasında Sami G n zberg Sultan VI. Mehmed Vahideddin'i selamlarken. Temmuz 1918.

(Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fotoğraf: Sebah Joaillier. Negatif No: 7626) Aynı fotoğraf IRCICA arşivinde de mevcuttur. Bkz. Şehzade Ali V s b Efendi, *Bir Şehzadenin H t ratı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 83.

G n zberg'le g r ş en bir gazeteci Sami Bey'in hanedanla ilişki-sini şöyle özetlemekte:

Padişahların, sultanların, şehzadelerin özel dişçibaşılığını yapan ve hanedan efradı tarafından sayısız hediyelerle m k fatlandırılan Sami M. G n zberg'e Vahdetin "Benim bir oğlum da sensin, merasimlerde oğullardan sonra sen geleceksin" [diyordu].⁵⁰

Şehzade Ali V s b Efendi biat merasimini şöyle tasvir etmekte:

50 Cengiz Yarb ğ, "Sultanların Yedigârı Antikalar 'Ah, Vah' Sesleri Arasında Satıldı", *Hayat*, 28 Ekim 1965, Sayı 44. s. 28-29.

Topkapı'da Sultan Vahdeddin'in biat merasimi günü, saray medhali [girişi] kapısı önünde tahtı hümayun [padişah tahtı] konuldu. Sultan Vahdeddin tahtın bir kenarında, müşir [mareşal] üniforması ve başında kalpak, Osmanlı nişanlarını tâlik etmiş [asmış], gözünde gözlük, mütevazı bir halde oturuyor. Sağında Veliahd Abdülmecid Efendi ve bütün bizler, hanedan erkânı ve arka tarafımızda hanedan mensubu beyzadeler ve damadlar. Solda, başda Sadrâzam Talat Paşa, Şeyhülislam Hayri Efendi ve bütün İttihad ve Terakki kabinesi âzâları [üyeleri], Meclisi Âyân ve Mebusan reisleri, ulema, vüzerâ [vezirler], ricâli devlet [devletin ileri gelenleri], tariki ruhani, Rum ve Ermeni patrikleri ile hahambaşı Hayim Naum Efendi ve bütün erkânı ruhaniye. Muayyede [Bayramlaşmalarda] olduğu gibi, kaymakam rütbesine kadar büyük rütbeli zabitler, cümlesi Padişahı selâmlayarak arzı ubûdiyet [bağlılığını bildiriyor] ve biat ediyorlardı.⁵¹

51 Şehzade Ali Vâsib Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtıratı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, Haz. Osman Selaheddin Osmanoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 81.

Anılarda ve Tanıklıklarda Sami Günzberg

Son derece geniş bir çevreye sahip olan Sami Günzberg'in ismi birçok kişinin anılarında veya hafızalarında yer etmiştir. Günzberg'in kişiliğini ortaya çıkarmaya çalışırken, başvuru kaynaklardan biri her ne kadar öznel olmaları nedeniyle mahzurları olsa da, kendisini tanımış kişilerin anıları veya tanıklıkları olmuştur.

Münevver Ayaşlı

Sami Günzberg'den sıkça söz edenlerden biri Münevver Ayaşlı'dır. Ayaşlı, Sami Günzberg'den bir keresinde,

Çok çok mühim bir insandı. Bizim, 60-70 senelik iç ve dış siyasetimizin kulislere oynanan bütün oyunlarını ve oyuncularını bilen tek adam idi.⁵²

satırlarıyla, bir diğer keresindeyse şöyle söz etmekte:

Geçenlerde tanıdığım genç, kendinden emin, memleket meseleleri ve yakın tarihimiz hakkında büyük bir selâhiyetle konuşan bir bey önünde 'Sami Günzberg' dedim. 'Kim efendim bu zat?' demez mi? Alay ediyor sandım, meğer değilmiş ve Dışçı Sami Günzberg'i ilk defa benden işitiyormuş!... Dış tabibi Sami Günzberg, Sultan II. Abdülhamid zamanında, İttihatçılar zamanında, mütareke zamanında İngilizler nezdinde, Atatürk, İsmet Paşa, Celâl Bayar, Adnan Menderes, hatta en son Cemal Gürsel nezdinde bir numaralı adam... Ve Türkiye'de siyonizmin başı...

Ayaşlı daha sonra Sami Günzberg'in kısa yaşam öyküsünü kişisel yorumuyla şöyle özetlemekte:

Sultan Hamit Han'dan sonra gelen İttihatçıların hepsinin doktoru, hatta Bahriye Nazırı Cemal Paşa kendisini Bahriye'ye de almış, Sami Bey Türk bahriye subayı olmuştu. Evinde bol bol ve

52 Münevver Ayaşlı, "Matmazel Lili Günzberg kimdir?", *Babıali'de Sabah*, 23 Ocak 1969.

53 Münevver Ayaşlı, *Dersââdet*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1983, 2. Baskı, s. 115.

boy boy Türk zabiti üniformasıyla resimleri vardır. Sonra Mütareke yılları yine Saray ve bütün vüzerâ [vezirler] Mısır Prens ve Prensesleri Sami'nin muayenehanesine devam ettiği gibi, bütün işgal orduları subayları, Generalleri Sami Günzberg'e devam ederlerdi. İstiklâl Harbi ve Ankara'nın zaferiyle giden işgal kuvvetleri subaylarının yerlerini Ankara'nın kalpaklıları almıştı. Kimler görülmezdi ki bu muayenehanede; Yunus Nadi, Hüseyin Cahit [Yalçın], Maraş Mebusu Mitat [Alam], bütün vekiller, Meclis Reisi Kâzım Özalp, Başvekil İsmet İnönü ve Atatürk. Bütün bu ziyaretleri, Sami Günzberg resimlerle tesbit etmiştir. "Hayır" diyebilmek için açık kapı bırakmamıştır. DP zamanında Celâl Bayar, Adnan Menderes yine Sami Günzberg'in muayenehanesini boş bırakmadılar. [Cemal] Gürsel'in bile gittiği rivayet edilirse de pek zannetmiyorum. Fakat asıl mühim nokta Sultan Abdülhamit Han'a hulûl edip hususi dış doktoru olmasıdır. Ve sonra Osmanlı hanedanı 1924 senesi Mart ayında memleket dışına çıkarıldıkları zaman, Türkiye hudutları dahilinde ve haricinde bütün emlâk ve hakları için Sultan Abdülhamit Han çocuklarının ve veresesinin doktor Sami Günzberg'i umumi vekil tayin etmiş olmalarıdır. Bu kediye ciğer teslim etmek gibi bir şey olmuştur. Nitekim Türkiye dahilinde ve haricinde Sultan Hamid'in emlâkini Sami Günzberg evvela kendi üzerine, bunu tehlikeli gördüğü için sonradan çok sevdiği ve itimat ettiği kızkardeşi Lili'nin üzerine geçirmiştir. Bu emlâk zannedildiği gibi milyonlarca konuşulacak emlâk değil, milyarlarla konuşulacak emlâktır, zira bunun içinde Irak petrol-ları da dahildir. Sonradan Osmanlı Hanedanının kadın azaları memlekete girdikten sonra Sultan Abdülhamit Han verese-i vaziyeti görmüş, anlamış ve Sami Günzberg'i umum vekillikten azil etmiştir. İş isten geçtikten sonra yapılan bu azil, Abdülhamit Han evlâtlarına ve torunlarına hiç bir menfaat sağlamadığı gibi üstelik üzerlerine Sami'nin amansız düşmanlığını da çekmiştir.⁵⁴

Münevver Ayaşlı Cumhuriyet'in ilanından hemen sonraki yılları anlatan anı romanında da Günzberg'ten söz etmekte:

54 Münevver Ayaşlı, "Matmazel Lili Günzberg Kimdir?", *Babıali'de Sabah*, 23 Ocak 1969.

Tanınmış mebuslar, meşhur gazeteciler, İstanbul'a hemen sökün edenler, bu mübarek gazadan uzaktılar. Ve bunların isimlerini, Türk milleti için mübarek olan İstiklâl Harbi'ne karıştırmak, biz-zat İstiklâl Harbi'ne karşı en büyük hürmetsizlik ve züldür. Bu gelen kara kalpaklıların hepsi iş peşinde idiler. Tokatlıyan Otel-i ile diş tabibi Sami Günzberg'in muayenehanesinde karargâh kurmuşlardı. Bütün düşünceleri para, kadın, içkili ziyafet ve ucuz emlâk. Ve daha dün memleketten ayrılan hanedanın elması, emlâki ve saray eşyaları, yağma Hasan'ın böreği olmuştu.⁵⁵

Prof. Dr. Ernst E. Hirsch

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalistler'in Alman Yahudilerine tanınan hakları iptal etmeleriyle birlikte görevlerine son verilen Alman Yahudisi bilim adamlarından bir kısmı Dârülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüşümünü gerçekleştiren üniversite reformu çerçevesinde öğretim üyesi olarak Türkiye'ye gelmişti.⁵⁶ Bunlar arasında İstanbul Üniversitesi'nde görev alan Prof. Dr. Ernst E. Hirsch de vardı. Hirsch anılarında CHF Umumî Kâtibi Recep Peker'in Sultanahmet Hipodrom Meydanı'ndaki evini Sami Günzberg vasıtasıyla kiraladığını yazmakta⁵⁷ ve kendisinden şöyle söz etmekte:

Sosyal anlamda bir görüşme olmaksızın fevkalade dostça bir bağ,

55 Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, (ilk baskı 1968), *Pertev Bey, Üç Kızı-İki Kız Torunları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2002, s.104-105.

56 Üniversite reformu konusunda fazla bilgi için bkz. Prof. Dr. Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (çeviri, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil – Doç. Dr. Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000 / Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, "Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve Avrupa Tıbbi ile Olan İlişkiler", s. 314, Arslan Terzioğlu – Ulrike Outschar, (Derl.), *Türk Tıp Tarihi Yıllığı Acta Turcica Historiae Medicinae VIII Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve Türk-Avrupa Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, 17 Kasım 2000*, İstanbul, 2001 içinde.

57 Prof. Dr. Ernst E. Hirsch, *Hâtıralarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, (çeviren Fatma Suphi), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1985, s. 311, 313.

yukarıda andığım diş hekimi Dr. Sami Günsberg ile aramızda olmuştu. Nitekim, Hipodrom meydanındaki güzel evi Dr. Günsberg aracılığı sayesinde bulmuştum. Kendine yakın olan kişiler tarafından ‘doktor’ diye çağrılan Dr. Günsberg’in daha Padişahlık zamanında sarayla yakın ilişkisi vardı. Padişah tahttan indikten sonra da bir çeşit ‘Saray Yahudisi’ (Hofjude) olarak eski imparatorluk ailesine ait mali işlerin yönetimini üstlenmişti. Bu sıfatla Cumhuriyet yönetimi bakımından da hatırı sayılır nüfuza sahipti ve her siyasi görüşten politikacının büyük saygısına mazhardı. Büyük Pera caddesine açılan yan sokaklardan birindeki evini aynı zamanda muayenehane olarak kullanıyordu. Muayenehanesindeki bekleme odasında duran piyanonun üzeri, çeşitli makam sahipleri ve devlet adamlarının kendisine ithaf ve imza edilmiş fotoğraflarıyla doluydu. Son derece iyi yürekli bir insandı Bay Günsberg. Büyük nüfuzunu hep insanların iyiliği için kullanırdı; yönetim tarafından mağdur edilmiş kimselere yardım ederdi. Aynı şekilde yabancı profesörlerle devlet ya da üniversite yönetimi arasında arada sırada patlak veren nisbeten ciddi anlaşmazlıklarda da, derhal yardıma koşar, ne yapar eder, bir yolunu bulur, havayı yumuşatırdı. Beni ise hem hukukçu niteliğimle, hem de Alman profesörleri eleştirenleri haksız çıkartacak bir çeşit örnek çocuk olarak pek beğenir, tutardı.⁵⁸

Prof. Dr. Philipp Schwartz’ın Oğlu Andrew Schwartz

Sami Günsberg’i gayet iyi hatırlarım. Küçük bir çocukken onu ziyaret ederdik. Babamla çok yakın ilişkisi olduğunu da biliyorum. Babamın onun vasıtasıyla Atatürk’le temasta olduğunu ve Atatürk’ün onu İkinci Dünya Savaşı’ndan önce (çok iyi bilmiyorum Dr. [Haim] Weizmann vasıtasıyla İngilizlere bir mesaj iletmek için olduğunu sanıyorum) mahrem bir misyon için İngiltere’ye gönderdiğini sanıyorum. Çok uzun seneler geçti. Hatırladığım tek şey Günsberg’in çok nazik, zeki ve kültürlü bir kişi olduğu ve güçlü ilişkilere sahip olduğuydu. Babam ona büyük saygı duyardı.⁵⁹

58 Prof. Dr. Ernst E. Hirsch, a.g.e., s. 327-328.

59 Andrew Schwartz’ın 18 Aralık 2005 tarihli elektronik postası.

Sami Günzberg, Ülkü, Atatürk ve maiyeti. (Kaynak: Roni Margulies Arşivi)

Atatürk, Sami Günzberg ve Ülkü. (Kaynak: *Hürriyet*, 13 Kasım 1974)

Atatürk'ün Manevi Kızı Ülkü Çukuroğlu

Ülkü Hanım'ın Sami Bey'den hatırladığı tek şey kendisine armağan ettiği iki oyuncaktır: Bir Singer dikiş makinesi ve bir pedallı araba.⁶⁰

Sami Günzberg'in Küçük Yeğeni Ani-Mari Faraci'nin Kızı Vally Berker

Bizler, ailenin kalan üyeleri, maalesef Sami Günzberg'in hayatıyla ilgili anlamlı bilgi verebilecek otobiyografik notlara sahip değiliz. Dr. Sami Günzberg çok ileri bir yaşa kadar dış hekimliği faaliyetine devam etti. Kızkardeşi Lili Günzberg'le paylaştığı Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şubesi'nin binasındaki apartman dairesi ve dış muayenehanesini ölümünden kısa bir süre önce kapatmak zorunda kaldı. Bugün bu çapta bir şahsiyetle ilgili daha fazla biyografik bilgi saklamamanın ne kadar üzücü olduğunu idrak ediyoruz. Annemin ve benim hatırladığım birkaç çocukluk anısı maalesef tarihe ışık tutacak nitelikte değildir. Annem küçükken, bir keresinde, Atatürk'ün kendisini dizlerine oturttuğunu hatırlıyor. Bir diğer hatırladığı şey Atatürk, Sami Günzberg'e geldiğinde yediği yemeklerin aynı binada bulunan Club Suisse'den (İsviçre Kulübü) geldiği ve Atatürk'e sunulmadan önce bir başkasının yemeklerin tadına baktığıydı. Ona hitap etmeye alışkın olduğumuz adıyla, Uncle Sami (Sami amca) bizim için bir nevi yaşayan efsaneydi. Osmanlı Bahriyesi'nin bir paşası (daha önce Avusturya Ordusu'nda subay idi) olup döneminde bütün sultanları ve aile efradlarını, daha sonra da Cumhuriyet hükümetinin bütün üyelerini tedavi etmişti. Evindeki odalar anı ve tanıklarla dopdolu bir müzeyi andırıyordu. Annem Madam Faraci, Atatürk'ün eve sık sık gelişini ve onunla dünya meselelerini tartışmayı sevdiğini hatırlar. Sami Günzberg hem Türk, hem de yabancı ülke siyasetçileriyle ilişkide olup fazla göze batmayan bir nevi “diplomatik kariyer” sürdürmüştü. Benim için, ciddi ve ağırbaşlı tavrı altında büyük bir sevgi saklayan bir nevi büyükbabaydı. Benim çocukluk anılarım Bebek sırtlarında bulunan malikânesinde onunla birlik-

60 Ülkü Çukuroğlu ile 27 Nisan 2002 tarihli telefon görüşmesi.

te yaşadığım mutluluk anlarıdır. Bugün artık mevcut olmayan bu eski ve muhteşem Osmanlı malikânesi Sultan [Abdül] Hamid'in çamaşırhanesi idi!⁶¹

Sami Günzberg'in Kızkardeşi Alexandrina'nın Yeğeni Prof. Dr. Röne Amon

Babamın erkek kardeşi Rafael, Sami Günzberg'in kızkardeşi Alexandrina ile evliydi. Sami sabahları 07.30-08.00'de işe başlar, saat 14.00-15.00'e kadar muayenehanede çalışırdı. Etrafında asistan olarak çalışan 2-3 genç diş hekimi vardı. [Harbiye Orduevi karşısında Cumhuriyet Caddesi, No. 269'daki] El Irak Apartmanı kendisine aitti. Kızkardeşi Lili, Sami'nin âdeta bir "sosyal faaliyetler müdiresi" idi. Her şeyi o ayarlıyordu. Sami'nin muayenehanesinde bir oda ve salon baştan aşağıya dönemin ünlü isimlerinin imzalı fotoğrafları ile doluydu. Çok iyi bir dişçiydi. Yalnız o yıllarda âdet olduğu üzere sadece diş çekildiğinde anestezi uygulardı. Dolgu ve benzeri tedavilerde anestezi uygulamazdı. Bebek'te güzel bir evi ve evin arkasında olağanüstü geniş bir arazisi vardı. Öldüğünde bu yer satıldı. Benim evliliğimde nikâh şahidi idi. Diğer şahit Prof. Dr. Mim Kemal Öke idi. Sami Günzberg arazi spekülasyonları yapardı. O dönemde kâr getiren bir işti.⁶²

- 61 Vally Berker'in 9 Şubat 2002 ve 14 Ocak 2003 tarihli elektronik posta iletileri. Özgün metin Fransızca olup tarafımca çevrilmiştir.
- 62 Chicago'da yaşayan Prof. Dr. Röne Amon ile telefon görüşmesi, 7 Kasım 2002. Şişli Belediyesi Tapu Kadastro Müdürlüğü kayıtlarına göre (Pafta 56, Ada 628, parsel (eski) 57, (yeni) 132) El Irak Apartmanı 21 Temmuz 1939 tarihinde 120.000. lira karşılığında Lili ve Alexandrina Günzberg'e satıldı. Satanlar arasında en büyük hissedar Lüsi Sion idi. Diğer hisse sahipleri Hafız Ali, Hasan, Kemal ve Raife Hanım'dı. Lili ve Alexandrina bu gayrimenkulu 13 Eylül 1955 tarihinde Sami Günzberg'e bağışladılar. Günzberg 6 Ağustos 1960 tarihinde 1/10 hisseyi Ani-Mari Faraci'ye bağışladı. Daha sonra Günzberg'in vasiyeti doğrultusunda 28 Şubat 1977 tarihinde 14/16 hisse Lili'ye, 2/16 hisse Ani-Mari Faraci'ye devredildi. Apartman 29 Haziran 1978 tarihinde izaleyişüyu ile Destek Reasürans A.Ş.'ye satıldı.

Klara G n zberg'in Torunu Raul Sigren

Sami Bey'i sadece iki kere gördük: İlki 1949 yılında, ikincisi de babamın vefat ettiği 1963 yılından sonra idi. Sami Bey'den hatırladığımız kızkardeşleri ve yeğenlerine göz kulak olan son derece rafine ve cömert bir beyefendi olduğuydu.⁶³

Milli Mücadele Kahramanlarından Kılıç Ali'nin Oğlu Altemur Kılıç

Dr. Sami G n zberg benim birkaç dişimi çekmişti. Babamın ve ailemizin diş hekimiydi. Beyoğlu'ndaki muayenehanesi ve ' zg n' dezenfektan kokusu hâlâ yarı korku ile hafızamdadır. Alman şivesiyle düzgün Türkçe konuşurdu. Sami G n zberg hem Osmanlı hanedanının hem de Atatürk'ün diş hekimiydi. Atatürk ona geldiğinde hanedan mensuplarının fotoğraflarını gizlemeyecek kadar dürüst ve kadirşinastı. Atatürk de bunu anlayış ve takdirle karşılayacak kadar dürüsttü. Babam da G n zberg'in bu tarafından hep takdirle bahsetmişti. Bildiğim kadarıyla Sultan Reşat zamanında Almanya'dan gelmiş veya getirilmiş Hanedan için. Gençlik yıllarımda onun sahibi olduğu ve galiba kendisinin de içinde öldüğü Harbiye'deki El-İrak Apartmanı'nda oturmuştuk. Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Hanım da üst katımızda otururdu ve sanırım Dr. Sami ona da özel bir dikkat gösterirdi. Atatürk öldükten sonra bildiğim kadar hiç evlenmemişti ve hemşiresi [kızkardeşi] ile otururdu.⁶⁴

Gazeteci Leyla Umar

Atatürk'ün dişişisi Dr. Sami beni 12 yaşında acıdan inletirken "Korkma!" demişti, "Atatürk bile bu koltukta senden beterd !.." O yıllarda aile dişimiz Dr. Sami'den o kadar nefret etmiştim ki, Atatürk'ün ondan çektiklerini anlattırmayı bile akıl etmemiştim. Ölümünden yıllar sonra Dr. Sami'nin Atatürk'le ilgili öykülerine basında rastladıkça pişmanlığım hergün daha çok artar.⁶⁵

63 Raul Sigren'in 4 Ekim 2004 tarihli elektronik postası.

64 Altemur Kılıç'ın 23 şubat 2001 ve 9 Mart 2002 tarihli yazıları.

65 Leyla Umar, "Al  eneyi Git Eve", *Sabah*, 13 Ağustos 2001. Sami G n zberg

Gazeteci Ahmet Semih Mümtaz

Diş tabibi Sami Günsberg beş yaşımdan beri seve seve tanıdığım bir aile dostumuzdur. Biz onu hep beraber severdik ve seviyoruz. Sebebi? Onun vefası ve zekâsı ile terbiyesidir. Vefasıdır. Çünkü ne olursak olalım bizi unutmamıştır. Zekâsıdır zira terbiyeli olmanın faydalarını müdriktir. Hâlâ arkamdan koşuyor, haberler yolluyor, beni dişlemek için !! Merakı benim dişlerimi yapmaktır. Bu ona âdeta bir dert oldu. Hakikaten üzüldüyüm eminim. Ve anlıyorum artık elinden kurtulamıyacağım çeneme yapışacak!⁶⁶

Dedikodunun bir tanesi şu idi: “Padişah bayılıp ayıldıktan sonra ikinci Mabeyinci Nuri paşayı huzuruna çağırması ve: “Benim flân odamda üzerleri numaralı ve kilitleri mühürlü meşin sandıklarım vardır. Bunların muhteviyatından çocuklarımla hissedar olmalarını arzu etmem. Millet onlara bakar. Bu sandıkları oldukları gibi halefime emanet etsinler. Başımız sıkıştığı zaman medar olur” demiş ve: “Ben dünyayı beğenmiyorum, bir rahatsızlık olacak galiba” sözlerini ilâve etmiş. (...) Gel zaman git zaman mühürlü meşin sandıkların hikâyesini de dişçi Sami Beyden dinledim... “Evet doğrudur. Ben Nuri paşanın dişlerini senelerce tedavi ettim. Bana emniyeti ve teveccühü vardı. Hünkârın iki defa bayıldığını ve Nuri paşayı çağırıp bunları söylediğini ve tekrar ettiğini o zaman paşanın kendisi bana mahremane söylemiştir” demişti.⁶⁷

Eski Müdâfaai Milliye Vekili (1922-1924) ve TBMM Reisi (26 Kasım 1924 – 1 Mart 1935) Org. Kâzım Özalp

[Atatürk'ün] çok güvendiği diş doktoru, Osmanlı sarayının diş doktorluğunu yapmış, padişah tarafından bahriye binbaşılığı rüt-

Leyla Umar'ın büyükbabasının dişçisi olması nedeniyle Umar ailesinin de dişçisiydi. Leyla Umar, Sami Bey'in yirmi yaş dişini çekmek için makasla diş etini keserken duyduğu acıyı unutmadığını ve sonrasında bir daha kapısının önünden geçmediğini söyledi. Leyla Umar ile 25 Eylül 2006 tarihli telefon görüşmesi.

66 Semih Mümtaz S., “Bazı hâtıralar”, *Akşam*, 4 Nisan 1949. Bu kaynağı temin eden İsmail Dervişoğlu'na teşekkür ederim.

67 Semih Mümtaz S., “II. Sultan Hamidin hastalığı”, *Akşam*, 29 Eylül 1947.

besiyle kıdemlendirilmiş olan Doktor Sami Günzberg'di. Doktor Sami, mesleğinde çok kabiliyetli ve bilgili bir Musevi vatandaşıymızdı. İsmet Paşa'nın, benim ve diğer devlet kademelerinde görevli arkadaşlarımızın bazı dış doktorluğunu da yapıyordu.⁶⁸

Kâzım Özalp'in Oğlu Prof. Dr. Teoman Özalp

Çok deneyimli bir uzman olan Musevi asıllı doktor Sami Günzberg, ailemizin dış doktoruydu. Tedavide yalnız masraflarını alır, kendisi için bir ücret istemezdi. Babam bu çalışmasının karşılığını, o tarihlerde Türkiye'de bulunmayan bir dış röntgeni cihazını getirterek kendisine hediye ederek ödemişti. Muayenehanesine her gittiğimizde adamını Lebon pastanesine yollar, ablamla bana birer kutu çikolata aldırır. Misafir salonu son padişahların kendisine hediye ettikleri hediyeler ve nişanlarla doluydu. Doktor Sami, Padişah'ın dış tedavisi için her gelişinde bir rütbe almıştı. Bahriye subaylığından, yüzbaşılığa kadar yükselmişti. Osmanlı Hanedanı'nın Mısır'daki haklarını korumak üzere onların vekâletini almıştı ve devamlı bu işle uğraşırdı. Ancak senelerce süren çabası başarıya ulaşmadı. 90 yıl süren ömrünün son günlerine kadar babamı ziyaret etmeye devam etti.⁶⁹

Dış Hekimi Erdoğan Sorguç

Ellili yıllarda hem merak ettiğimden, hem de “yanında çalışabilir miyim?” [sualime cevap almak için] Sami Günzberg'i ziyaret ettim. Muayenehanesi bugünkü muayenehaneler gibi değildi. İç içe geçmiş odalardı. Güzel bir camekân içinde Atatürk'ün altın varak kaplamalı üst total protezi mevcuttu. Öğrenciyken hocam Lemi Berger'e Atatürk'ün neden Sami Günzberg tarafından tedavi edildiğini sordum. Bana “Biz de bilmiyoruz. Atatürk 1935 yılında bir kere Alfred Kantorowicz'e gelip bir dolgusunu gösterdi” diye cevap verdi.⁷⁰

68 Kâzım Özalp-Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 77.

69 Teoman Özalp, *Tanıklık Ediyorum, Cumhuriyet ve Atatürk Anıları*, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2006, s.89.

70 Dış Hekimi Erdoğan Sorguç, 22 Mayıs 2006 tarihli görüşme.

Ferit Kastoryano

Sami Günzberg Avusturya'lı bir ailenin oğluydu ancak İstanbul'da doğmuştu. Muayenehanesinde Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu ve Adnan Menderes'i gördüğümü hatırlıyorum. Bir salonu Osmanlı nişanları ile doluydu. Ayrıca paşaların ithafı fotoğrafları da vardı. Bunlardan biri Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'du. 1910'lu yıllara ait Alman generallerin de fotoğrafları vardı. Ayrıca Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Vahideddin tarafından karşılanırken çekilmiş muazzam bir fotoğraf vardı. Bütün bu fotoğrafların akıbetlerinin ne olduğunu bilmiyorum. Günzberg emekli bir zabitti zira hem Emekli Sandığı'ndan maaş alıyordu, hem de sinagogdaki cenaze törenine bir askerî tabur iştirak etmişti. Bodui Apartmanı'nı terk etmek zorunda kalınca El Irak Apartmanı'nda yer olmasına rağmen antika eşyalarını taşımak istemedi. Çünkü hayatında bir sayfayı çevirmekte, bütün hastalarını tedavi ettiği muayenehanesini terk etmekteydi. Lili Günzberg Mısır Hıdivi'nin sultanlarına çok yakındı. Mısır'a gidip onları ziyaret etmişti. [Mısır'ın ilk hıdivi İsmail Paşa'nın torunu] Sultan İffet Hasan arkadaşındı. Sultan İffet'in köşkü bugün Sakıp Sabancı Müzesi olan yerdir. Ben bu köşkün bahçesinde oynadığımı hatırlıyorum. İnsanlar Sami Günzberg'in nasıl hem sultanlarla, hem Atatürk ve arkadaşlarıyla, hem Adnan Menderes'le, hem de İsmet İnönü'yle iyi geçinebildiğini anlayamıyorlardı. Yakın arkadaşlarından biri Heybeliada Sanatoryumu hekimi Zülfü Sami Özgen'di. Günzberg ateşli, anormal derecede ateşli bir Türkperverdi. Günzberg II. Abdülhamid'in mirasını Osmanlı hanedanına iadesini sağlayamadığı için çok hayal kırıklığına uğramıştı. Hanedan mensupları bugün şayet onun hakkında iyi şeyler söylemiyorlarsa bunun sebebi Abdülhamid'in mal varlığının mirasçılara iadesine izin vermeyen Türkiye Cumhuriyeti'ni tenkit edemeyip daha kolay bir hedef olan Sami Bey'i suçlu göstermeleridir.

Mizah Dergisi Akbaba'nın Sahibi Yusuf Ziya Ortaç

Ortaç anılarında Yalova'da birlikte olduğu İsmet Paşa'nın dışlerinden rahatsız olduğunu belirterek şöyle yazıyor:

İsmet Paşa o gece sofrada yoktu. Dişi ağrıyormuş. Yanağı şişmiş-
ti hafiften. Ertesi sabah, *Ertuğrul* yatı ile dışçıye gidecekti, Sami
Günzberg'e...

Gazeteci Hikmet Tuna

Tuna anılarının “45 yıl önce Ankara’da iş peşinde olanlar”
altbaşlıklı bölümünde avukat Süreyya Ağaoğlu ve Sami Bey’den
şöyle söz etmekte:

Bunlardan biri, tanınmış avukat bayandı. Öbürü de Abdülha-
mit saltanatında şöhretli, nüfuzlu büyüklerin gölgesinde türlü iş
dolapları çevirmiş İkinci Meşrutiyetin, hürriyet, adalet, müsavat
[eşitlik], uhuvvet [kardeşlik] cümbüşünde aynı hüner tezgâhını
(Çizili:işletmiş) kurmuş, cumhuriyete de musallat olmasını be-
cermiş olan yaşlanmış Yahudi tilkisi dışçı Sami’dir. Sami’nin dış-
çı dükkânı, İstanbul yüksek sosyetesinin Abdülhamit günlerin-
den beri randevulaştığı, nice aile ve politika sırlarının toplandığı
bir santraldi.

Bu Yahudi dışçının kolu, Maitre Salem ve Kumpanyası ile ta
Paris’e, oradan Londra’ya, Berlin ve Viyana’ya, Roma’ya uzanırdı.⁷²

İsrail’in İlk Cumhurbaşkanı Itzhak Ben-Zvi

Sami Günzberg Sultanlar zamanından beri ülkesinin liderleri-
ne hizmet etmiş ünlü bir dışçidir. Günzberg Atatürk’ün yakın
arkadaşıydı ve muayenehanesinde Türkiye’nin ilk Reisicumhuru
Atatürk ile şimdiki Reisicumhuru İsmet İnönü ile çekilmiş fotoğ-
rafları var. Ziyaretim sırasında bir Türk gazeteci de orada bulu-
nuyordu. Onunla İsrail’in ekonomik geleceği ve göç konularını

71 Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul, 1966, s.132.

72 Hüseyin Şentürk, (derl.), <http://bostongunleri.blogspot.com.tr/2014/08/gazeteci-hikmet-turanin-yayinlanmamis.html> “Hikmet Tuna’nın Anıları”
Hüseyin Şentürk, anıları 1990’lı yıllarda bir sahaftan satın almış, yayınlama-
ya uğraşmış, başaramayınca internette yayınlamıştır. Evrağın aslı kay-
bolmuştur. Metinde adı geçen “Maitre Salem” dönemin ünlü avukatı Ema-
nuel Salem’dir.

konuştuk. Gazeteci söyleyeceklerinin yayınlanabilme ihtimalinden ötürü çok endişe ettiğinden fikir beyan etmekte son derece ihtiyatlıydı.⁷³

Hanedan Mensupları

Hanedan mensupları bugün, 'Günzberg'in tek bir emeli vardı...' diyorlar. 'Tel Aviv'e yerleşip İsrail'e başbakan olmak...' Bir ara petrol davalarıyla da ilgilendi, Londra'ya birkaç seyahat yaptı. Bu seyahatlerden birinde, ortalarda dolaşmasını istemeyen bazı kişiler onu ayağından vurdular. Hayatının sonuna kadar topal kaldı...⁷⁴ İstanbul'da ayrı semtlerde, altı diş kliniğinin sahibiydi ama sadece Beyoğlu'ndaki muayenehanesinde bulunurdu. Muayenehanenin odalarından birinin duvarları baştan aşağı sultan ve şehzadelerin fotoğraflarıyla kaplıydı. Bir başka odada, Cumhuriyet Türkiye'si yöneticilerinin imzalı resimleri vardı. Müşterileri seçkin tabakadandı. Onları statülerine göre, değişik odalarda ağırlardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Mustafa Kemal'e, hanedanın Türkiye dışındaki faaliyetleri hakkında bilgi de verirdi. Atatürk İstanbul'da bulunduğu zamanlarda, her cumartesi günü özel bir otomobil gönderir, Sami Dolmabahçe Sarayı'na bu otomobille giderdi...⁷⁵

Şehzade Ali Vâsıb Efendi

[Büyükbabam Selaheddin Efendi] Bir gün de birlikte kupa arabasına beni alarak gezmeğe çıkardı. Daima arabasını kullanan arabacı Nuri bizi Beyoğlu'na götürdü ve Dişçi Sami'nin muayenehanesi önünde durduk. Dişçi Sami aşağı çağırıldı ve büyükbabam bir saate yakın kendisiyle konuştu. Musevi olan dişçi sokakta duruyor ve büyükbabam da arabada oturuyor ve pencereden konuşuyorlardı. Ne konuştuklarını alâka duymadığımdan, hiç hatırlamıyorum. Çocuk

73 CZA, dosya S53/1576. Ben-Zvi 1943 yılında Türkiye'yi ziyaret etti ve dönüşünde bu raporu düzenledi.

74 Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar, Osmanlı Hanedanının Sürgünü ve Miras Öyküsü*, Gri Yayınları, İstanbul, 1991, s. 125.

75 Yakınlarına göre verilen bu bilgi yanlıştır. Günzberg hiçbir zaman topallamamıştı. (Vally Berker'in 12 Kasım 2003 tarihli elektronik posta iletisi)

olduğumdan, pek sıkıldım ve bir an evvel bu muhaverenin [konuşmanın] neticesini temenni ediyordum. Eskiler böyle saatlerce bir adamla durup konuşmaktan mütelevviz olurlardı [hoşlanırlardı]. Bu araba tenezzühünden [gezintisinden] sonra akşam Çırağan'a döndük. Devrin büyük adamlarının dışçısı ve aynı zamanda işlerini büyük bir muvaffakiyetle üstüne alıp, alım ve satım meselelerinde yardım maksadıyla suhulet gösterir gibi görünerek bu kimselerin mevki ve servetlerinden âzamî istifâde eden ve sonunda bu kimseleri kendisine medyun ve muhtaç bir vaziyette bırakan bir doktordur. 1960 senelerinde doksan yaşlarını mütecavizdi ve berhayattı. Meşrutîyet'in bidâyetinde [başlangıcından] bu Dışçı Sami, Çırağan Sarayına gelirdi ve ilk çocukluk dışımı çeken odur.⁷⁶

Dönemin Paris Büyükelçisi Ali Fethi Okyar

Başvekâletten ayrılmamdan bir müddet sonra sefir olarak Paris'e geldiğimde beni ziyaret edenler arasında eski tanıdığım dışçı Sami'yi, ileri yaşına rağmen zinde ve hâlâ mesleğine devam eder görünce hayretler içinde kaldım. Evi, âdeta bir müze gibi idi. Daha çok asistanları çalışıyordu. Bir gün bana gülererek: 'Bir ihtiyaçtan değil, bana bu imkânları bahşeden mesleğime minnettar olduğum için onu sembol olarak muhafaza ediyorum' dedi. Delâletiyle çok kısa zaman içinde muhitimi dilediğimce genişlettim. Manasını başkalarının anlamasını istemediği mevzuları çok güzel kaligrafisi ile Osmanlıca yazardı...

Osmanlı Hanedanının En Yaşlı Mensubu Osman Ertuğrul Efendi

[Osman Efendi] Sami Günsberg'i şahsen tanıdığını hatta belki dişini bile yaptırmış olabileceğini söyledi. Osman Efendi'nin hatırladığına göre Dr. Sami ailenin fertlerinden vekâletler alıp Musul petrollerini almaya uğraşmış ama nafiye, neticede bir şey yapamamış.

76 Şehzade Ali Vâsib Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtırâtı, Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, Haz. Osman Selaheddin Osmanoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 58-59.

77 Cemal Kutay, *Bir Devir Aydınlanıyor. Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*, Kültür Matbaası, İstanbul, 1983. C.3, s.1314-1315.

Aldığı vekâletler, mesela Burhaneddin Efendi (Osman Efendi'nin pederi) gibi bütün Sultan Abdülhamid'in çocukları imiş, arada birkaç ayrı aile fertlerinden de almış, hepsi de boşa gitmiş!

'İstanbul'da mülkü olan aile fertlerinden başka mallar mülkler için vekâlet alıp malların üstüne oturduğunu bilmiyorum' dedi. Ayriyeten "pek zannetmem" diye de ilave etti.

Anlattığı bir hadise de şu: Gençliğinde duyduğuna göre Dr. Sami çok gezece imiş, çalışırken devamlı konuşurmuş, gene böyle bir hanımın dişini drill ederken [matkapla delirken] o kadar çok gevezelik etmiş ki, drill kayıp kadının yanağını delmiş. 'Bunu kaç kişiden duydum' dedi.⁷⁸

Süreyya İlmen Paşa'nın Torunu Vedii İlmen

Babam Atıf İlmen'in Bebek'te, Rıhtım üstünde Robert Kolej'in kapısına gelirken kırmızı renkte bir köşkü vardı. İtalyan mimar Dinari inşa etmişti. O köşkün yanında mavimtrak renkte bir ahşap ev vardı. Evde 4 ilâ 6 yaşında bir erkek çocuğuna bakan bir Beyaz Rus bakıcı kadın vardı. Altmışlı yıllarda Sami Günzberg o eve gelir ve güneşlenirdi. Bugün o ahşap evin yerinde Günaydın Sitesi var.⁷⁹

E. Mahmud Sami

Sami Günzberg Osmanlı Hanedanı'nın işleriyle amatörce uğraşan başka bir fırsatçı karakterdi! Zamanında bazı Hanedan üyelerinin diş problemlerini tedavi eden döneminin tanınmış dişçilerindendi ve Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün de dişçisi olduğu söyleniyordu. 1930'lu yıllarda Reisicumhur'un Türk Hariciyesi'ne varislerin haklarının Britanya hükümeti nezdinde takip edilmesi için emir vermesinde etkili olduğundan şüphelenilmekteydi. Bu meseleyle rabıtalı bütün rivayetler arasında bu en

78 Osman Ertuğrul Efendi'nin eşi Prenses Zeynep Osman'ın Prof. Dr. Edhem Eldem'e gönderdiği cevap. Prof. Dr. Edhem Eldem'in 17 Ekim 2002 tarihli elektronik posta iletisi.

79 9 Haziran 2006 tarihli görüşme.

uydurma rivayetti! Veya belki de doğru idi.⁸⁰

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara Üniversitesi'nde Görevli Ord. Prof. Dr. Albert Eckstein'in Oğlu Klaus Eckstein

Günzberg'in Atatürk'ün özel dişçisi olduğuna inanıyorum. Ayrıca Günzberg'in bizi bir kere Ankara'daki evimizde ziyaret ettiğini hatırlıyorum. Kendisi ayak pedaliyle çalışan bir dişçi matkabıyla Atatürk'ü (yoksa İsmet İnönü'mü idi?) tedavi etmek için Ankara'daydı. Bu 1938 yılından önce (şayet Atatürk ise) olmalıydı! Kendisi çok iyi bir dişçi olmalıydı. Annem ve babam ona gidiyorlardı. O zamanlar annemin dişleri kötü bir durumdaydı. Zaman zaman Bebek'teki evine yemeğe ve bir keresinde yatıya gittik. Bu Boğaz'ın tam karşısında şirin bir villaydı. Kardeşimle birlikte geniş bir yatağı paylaştığımı ve yatağın üzerindeki cibinlikten etkilendiğimi hatırlıyorum. Biz Ankara'da yaşarken cibinliğe alışık değildik zira sivrisinek yoktu. Yemeğe davetli olduğumuz bir keresinde Sami Bey'in kızkardeşleri tarafından o kadar ihtimam görmüştüm ki yemek yeme konusundaki muazzam kapasitemin sınırlarına erişmiştim. Bir diğer seferinde porselen tabaklardan etkilendiğimi ve annemin itirazına rağmen markasının ne olduğunu görmek için tabağı kaldırıp altına baktığımı hatırlıyorum. Limoges idi! Sami ve kızkardeşleri ile daima Almanca konuşurduk – Avusturya şiveli bir Almanca. Bilmememe rağmen Sami'nin Yahudi olduğunu ve savaş sırasında Almanya'dan kaçan Yahudi mültecilere yardım etmede oldukça faal olduğunu sanıyorum.⁸¹

Adnan Menderes'in Yeğeni Mehmet Özdemir Evliyazade'nin 27 Mayıs 1960 İhtilâlinde Sonra Yayınladığı Anıları

Sami Günzberk, bu Yahudi dişçisi taâ Abdülhamit devrinden bu

80 E. Mahmud Sami, *The Quest for Sultan Abdülhamid's Oil Assets His Heirs' Legal Battle for Their Rights*, İsis Yayınları, İstanbul, 2006, s.32.

81 1945 yılında Türkiye'den ayrılan Klaus Eckstein'in 20 Ekim 2002 tarihli mektubu. Prof. Eckstein hakkında bir inceleme yayınlanmıştır: Nejat Akar, *Anadolu'da Bir Çocuk Doktoru, Ord. Prof. Dr. Albert Eckstein*, Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı, Ankara, 1999.

güne kadar devlet işlerimizin içinde olmasını bilmiştir:

Bütün ricâl ve aileleri bu dişçiye uğrar ve dişlerini burada tedavi ettirirlerdi..

Dişçi Sami Abdülhamit veresesinin ellerinden birer vekâletname temin etmiş.

Celâl Bayar İş Bankası umum müdürü iken, dişçi Sami ile İş Bankası bu miras işini müştereken takip için bir anlaşma yapmışlar. Bu anlaşmaya göre takip masrafları taraflar arasında müştereken görülecektir. Masraflar düğüldükten sonra geriye kalan kârın üçte ikisini Dişçi Sami, üçte birini de İş Bankası alacaktı.

Dişçi Sami ile İş Bankası arasındaki resmî anlaşmadan başka bir de Celâl Bayar ile Dişçi Sami hususi bir anlaşma yapmışlardı. Buna göre Dişçi Sami Celâl Bayar'a kârdan %10 verecekti.

Celâl Bayar'ın hayatından hırsızlık, rüşvet eksik olmamıştır.

Merhum dedem Refik Evliyazade söylemişti: Celâl Bayar İş Bankası umum müdürü iken sırf keyif için yarış atlarına elli bin altın sarfetmiştir.

Dişçi Sami'nin muayenehanesi Devlet sırları borsasıdır. Sırlar burada alınır, verilir. Her cepheye ve partiye mensup insanlar buradan gelip geçer. Odasında bütün ricalin imzalı resimleri duvarları süsler saraylarımızın bütün eşyaları buradadır. Dişçi Sami padişahların yatağında yatar, onların yemek sofrasında yemeğini yer.

Şu hâdiseyi anlatmadan geçemiyeceğim.

Bir gün, dişçi Sami beni telefonla acele evine davet etti. Gittim.

Yanında Rüştü Erdelhun vardı.

Dişçi Sami, Rüştü Erdelhun'u göstererek

– “Bu zatı kurtaralım. İsmet Paşa'nın generalleri bunu kıskanıyorlar ve emekliye sevk etmek istiyorlar” dedi.

Fatin Rüştü Zorlu'ya, Menderes'e telefonlar etti. Mektuplar yazdı ve emeklilik işini durduttu. Durdurtmakla da kalmadı: Rüştü Erdelhun Genelkurmay Başkanı oldu.

Erdelhun dişçi Sami'nin her zaman elini öper, karşılama ve uğur-

lamalarda beraberinde getirir, götürürdü. Ondaki dokümanlar cidden çok enteresandır.

Adnan Menderes de ona sık sık uğradı. Dişçi Sami hadiseleri Menderes'e işine geldiği gibi anlatırdı.

Ben dişçi Sami'ye hep 'amca' derdim.

Bu dişçi Sami tablosu da memleketimiz için hazindir.⁸²

Avukat Hakkı Akansel

Fevkâlade sempatik, tatlı bir yaşlı insandı. Sohbet [etmeyi] severdi. Günlük olayları konuşurduk. Beraber cumartesi pazar günleri çıkmamızı arzu ederdi, arada sırada çıkardık. İşinin takipçisi, iyi ilişkileri, lojik [mantıklı] ilişkiler içinde olan bir insan diye düşünüyorum. Bir politika yaptığını hiç bilmiyorum. Sempatisi vardı, Bayar'a. Osmanlı hanedanı aleyhinde hiç bir zaman konuşmazdı. Herkese yaklaşımı sempatiyle [idi]. Atatürk'e hayranlığını, sevgisini, saygısını çok olumlu sözlerle şey ederdi. Bayar'ı çok severdi. Menderes'i de öyle. İnönü'ye netti. Onu fazla konu yaptığını zannetmiyorum. Zannediyorum İnönü Sami Günzberg'i sevmemiş.

Hanedanın kendilerine verdiği vekâletle yapılacak işleri takip ediyordu. Ve o işleri takip ederken tabii resmi daire mercilerde ilişkileri vardı. Ama demin de bilhassa söyledim, onun bir sahteciliğini görmedim, yapabileceğini de düşünmüyorum. Yani bu gibi olaylarda vesikalar konuşur.

Yani dertleşirdi, sıkıntılarını, kardeşiyle, hemşiresiyle olan iliş-

82 M. Özdemir Evliyazade, *Onları Anlatıyorum*, Yeni Doğu Matbaası, İstanbul, 1960, s. 80-82. Rüştü Erdelhun (Edirne 1894 Ankara 1983) Harp Okulu ve Harp Akademisi'ni bitirdi. Kurmay subay olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1954 yılında Orgeneralliğe yükseldi ve Genelkurmay İkinci Başkanlığına getirildi. 1958 yılında Kara Kuvvetleri Komutanı, 23 Ağustos 1958 tarihinde de Türkiye'nin onuncu Genelkurmay Başkanı oldu. DP'ye yakın bir subay olarak tanındığı için 27 Mayıs 1960 ihtilâlinde tutuklandı. Yassıada'da yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası Milli Birlik Komitesi tarafından yaşam boyu hapse çevrildi. Af yasalarından faydalanan Erdelhun 1965 yılında serbest bırakıldı. (*Büyük Larousse*, Cilt 6, s. 37-56).

kilerini. Bilmem biriyle karşılaştığı zaman üzüldüklerini falan söyleyebilecek, dertleşebilecek bir yakınlığımız vardı. Didişirlerdi iki kardeş her şeyde olduğu gibi, o kontrol etmek isterdi. Lili, biraz daha dostlarını kıskanırdı yapı itibariyle. Kendisiyle daha çok ilgilen sin, parasını usulsüz harcamasın, muhafaza et sin, kime ne veriyor, ne yapıyor, şikâyet ederdi. “Bazen eli açık davranıyor” diye, böyle gördüm. Birkaç kişiye de parasal yardım yaptığını bilirim. Gizli gizli gelirlerdi tesadüf ederdim. “Veririm” derdi, o kadar biliyorum.

Hayatta her şey bir kadro meselesi. O günkü hükümetin yanında devleti idare edecek kadroyu kurmakta sıkıntısı vardı. Cumhuriyet’in kuruluş senelerinde, okuduklarımıza göre tabii, yaşamadık, bu işler o kadar önemli olmasına rağmen detaydı. Bu detayı bir kadroya verseydiler hem hanedan için, hem Türkiye Cumhuriyeti hükümeti için daha olumlu şeyler çıkabilirdi. Her hareket bir ihtiyaca cevap vermek için olur. Bunu çözecek bir ilişkiye, bir kadroya ihtiyaç vardı, bu ihtiyacı Sami gördü. Sami Günzberg’in yetenekleri bu işin tümünü ihata edebilecek seviyede değil, olması da mümkün değil. Sebebi, bu ayrı bir profesyonellik isteyen bir olay. Devlet kadrosu içinde halledilebilecek bir konuydu.

Sultan V. Mehmed Reşad’ın Torunu Perîzâd Osmanoğlu’nun Eski Eşi Cömert Baykent

Bu adam Sultan Hamid’in vekili, ahfadının da vekili oluyordu. Dişçiydi aynı zamanda, fakat iyi bir dişçi de değil, çok kaba bir dişçiydi. Öyle yani, benim halamın da dişlerini yapardı, çok sancı çektirirdi, ilkel makinalarla çalışırdı. İş gücü hanedana ait arazileri satmak, onların namına para tahsil edip yurtdışına havale ettirmek. Kendi kullanıyordu parayı. [Hanedan mensupları] Farkına vardılar canım, ama ellerinden bir şey gelmiyordu. Türkiye’ye gelemedikleri için. O zaman yasaktı. Ne kadın ne de erkek gelmiyordu buraya. O gene yürütüyordu kendi işlerini. Şikâyetle falan bulundular. Ben hatırlıyorum, Paris’teki, adamın ismini unuttum şimdi, oradaki bir konsolos, kâtip mi ikinci kâtip mi, hatırlamıyorum şimdi, “Yahu şu adam hakkında gelip

boyuna bize şikâyet ediyorlar, biz de bildiriyoruz bunu İçişleri Bakanlığı'na hiçbir şey çıkmıyor" yani. Yaşlı öldü. 90 küsur.

Mısır Apartmanı'nda [kiracım olarak] 67 sene oturdu, son derece cimriydi.

Abdürrahim Efendi vardı. İngilizler İstanbul'u işgal ettikleri zaman Abdürrahim Efendi'yi çağırıyorlar ve diyorlar ki, (Bu Musul petroleri, Irak petroleri daha doğrusu, imtiyaz hakkı 99 sene için Sultan Hamid'in kendisine ait. Yüzde 5'i de Kalust Gülbenkian diye birisine ait) "şimdi biz İngiliz hükümeti olarak varislerden bu hakkı devralmak istiyoruz. Bunun için de adam başı altın olarak bir milyon sterlin teklif ediyoruz." O tarihte 27 varis var, bunların çoğu da kadın. Bunun üzerine Abdürrahim Efendi Büyüka'daki bir köşke hepsini davet ediyor, [diyor]ki "her ne kadar böyle bir teklif var ise bunu biz kaale almayalım çünkü bu imtiyaz hakkının Devlet'e ait olması gerekiyor." Dolayısıyla imzalanmıyor bu ve iş muallakta kalıyor. Abdürrahim Efendi öte yandan Prenses Emine'nin [eşi], Selçuk Sultan'ın babası Selçuk Sultan da Mısır'da oturuyor.(...) Babası Paris'te. [Kızı] yardım etmesi gerekirken yardımda bulunmuyor ve "Sami'den, dışçı Sami'den para gelecek" diye devamlı bunu oyalıyor. Neticede, 1953'te zannedersem, Abdürrahim Efendi Paris'te ikinci sınıf bir otelde intihar ediyor. Mektubun içine cenaze masraflarını karşılamak üzere muayyen bir para koyuyor, bir not bırakıyor "benim dünyada kimseye bir kuruş borcum yok" ve tabancayı dayıyor kafasına ve intihar ediyor. Şimdi bu intiharın sebeplerinden bir tanesi dışçı Sami'nin bu adama para göndermemesiydi. Ondan sonra Abdürrahim Efendi öldükten sonra ben sordum Sami'ye "bu adamın parasını niye yollamadınız zamanında" diye. "Ben yolluyordum ona para, o bakmayın, size öyle anlatmış olabilir" diyordu. Ama öyle değil, yollamamış yani.⁸³

83 Nişantaşı, İstanbul, Cömert Baykent ile 19 Şubat 2003 tarihli görüşme. Abdürrahim Hayri Efendi, II Abdülhamid'in beşinci oğludur. (1894-1952) Cömert Baykent'in belirttiği gibi 1 Ocak 1952 günü Paris'de kaldığı otelde uyku ilacı içerek intihar etti. (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar, Türkiye (1074-1990)*, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İlaveli 3. baskı Ankara 2005, s. 333.)

Klara Schild (1917-2008) ile Oğlu Dr. Robert Schild (1950-)

Robert Schild: Ben çok iyi hatırlıyorum, tedavi için Beyoğlu'nda muayenehanesine gittiğimde onun beyaz bahriyeli elbisesiyle Alman denizcileriyle *Goeben* veya *Breslau* gemisinde çekilmiş fotoğrafları vardı. Ben o zamanlar *Goeben*, *Breslau* isimlerini bilmezdim. Fotoğrafın altında yazıyordu ondan çok iyi hatırlıyorum: 'Mit den Matrosen der *Goeben*' yani "*Goeben* bahriyeleriyle birlikte."

Klara Schild : Günzberg İstanbul Yahudileri arasında kendisinden söz ettiren biri değildi. Kendisi daha çok İstanbul'a görevli olarak gelen Alman profesörlerle görüşürdü. İstanbullu Yahudiler kendisiyle iftihar ederlerdi, zira Sultanların, Atatürk'ün ve İnönü'nün dişçisiydi. Atatürk muayenehanesine geldiğinde bütün İstiklâl Caddesi yaya ve araba trafiğine kapatılırdı.

R.S. : Ben hatırlıyorum, bir kere gittiğimizde bütün cadde kapalıydı zira Adnan Menderes o gün oradaydı ve dolayısıyla muayenehaneye giremeden geri döndük. Dairesi ve muayenehanesi aynı yerdeydi. Sağda muayenehane ve bir bekleme odası vardı. Burada dişçi Olga [Bensoam] bakıyordu, duvarlarda imzalı fotoğraflar vardı. Yanda kendisinin baktığı büyük muayenehanesi vardı. Günzberg'in cemaatle pek fazla ilişkisi yoktu. Duyduğum kadarıyla Padişahlara ve şehzadelere borç para verirdi, bir nevi Hofjude'lik (Saray Yahudisi) yapardı.

K.S. : Mısır Hıdivi'nin ailesi vardı ve bu ailenin Bebek'te bir evi vardı. Her sene Mısır prensesi Mısır'dan gelir ve yazı bu evde geçirirdi. Lili Mısır Kraliyet ailesinin iyi bir dostuydu ve her yıl onu Mısır'a davet ederlerdi. Lili üç kızkardeş arasından en akıllı ve en güzel olanıydı.

R.S. : Sami Günzberg öldükten sonra annem bir kere El Irak Apartmanı'na gitmişti. Bütün apartman onlara aitti. Bildiğim kadarıyla El Irak Apartmanı'nda muayenehaneleri yoktu. Annemin bana naklettiğine göre Lili biraz kafayı kaybetmişti. Ağzına bir parça mandalina kabuğu koymuştu. Konuşacak durumda değildi. "Evi satacaklar" şeklinde şikâyetçi bir havada konuşmuştu.

K.S. : Cemaat içinde Sami Günzberg'in o dönemin ünlü hekimlerinden Greiwer Paşa gibi Baron de Hirsch'in bursuyla eğitim

gördüğü konuşuluyordu. Bebek'te Robert Kolej'den hemen önce Cevdet Paşa Caddesi'nde çok güzel bir evi vardı. Sultanlara aitti. Bebek'teki evinden bir az önce aynı caddede İstanbul'a gelmiş olan Alman profesörlerin yaşadıkları ev vardı.

R.S.: Ben 67 yaşındayken Sami Günzberg'e gittiğimde bana şakacı bir şekilde '[asistanım] Olga'yı beğeniyorsan ona söylerim seni beklesin, büyüyünce evlenirsiniz' demişti.⁸⁴

Arap İzzet Paşa'nın Torunu Semiye Hanım'ın Kızı Zeynep Mümtaz

İlk hatıram 7-8 yaşındayken. O zaman düşmeyen bir süt dişim vardı. Bunun üzerine annem "Seni dişçiye götürceğim, bakalım bu diş niye düşmüyor?" dedi. Muhteşem bir salona girdik gerçekten muhteşem. Çok güzel bir salondur. Tabii ki ben küçük bir çocuktum ama farkına varmıştım. Bir hekimin bekleme salonu veya ona benzer bir şey değildi. Ondan fazla bir şey, neler olduğunu söyleyemem ancak çok büyük bir salon olduğunu söyleyebilirim. Annemin arkadaşlarının salonu gibi. Evimizdeki gibi, koltuklar, duvarlarda tablolar, masaların üzerlerinde objeler vs, vs. Ve de çılgın bir kalabalık zira herkes kuyrukta bekliyordu. Ve kapı açıldı. Sami Bey beyaz kıyafetiyle içeri girdi ve "Ooo. Hanımefendi siz burada. Buyrun" dedi. Biz de odasına girdik. Tabii ki ardımızdan bir uğultu oldu zira bizden önce bekleyenler memnun değillerdi. Daha sonra annemle konuştu. Annem ona "biraz utanıyorum, bu insanlar bekliyorlardı" dedi. O da "dinle-yin ailenize o kadar borçluyum ki bu tür fanteziler yapabilirim" cevabını verdi. Daha sonra dişlerimi saymaya başladı. "1,2,3,4,5. Yukarıya da bakalım 1,2,3,4,5" ve dişimi koparıyor. Ben öfkelendim, bağırmaya başladım. "Bu nedir! O bir yalancı. Dişçi gibi yalancı derler. Doğruymuş." Bu dişçi ile ilk temasım. Daha sonra her gittiğimde aileye ne kadar borçlu olduğunu söylerdi. Bir

84 Ulus, İstanbul, 16 Eylül 2002 tarihli görüşme. Klara Schild görüşlerini Fransızca aktardı, çevirisi tarafımda yapılmıştır. Konuşmada bahsi geçen "Greier Paşa'nın biyografisi için bkz. Rıfat N. Bali, "İzidor Greier", cilt 1, s. 482, Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1999 içinde.

askerdi, tam olarak bilemeyeceğim, galiba bir askerî gemiye bağlıydı. Hatta muayenehanede geminin zabıtlarıyla birlikte olduğu bir fotoğraf da vardı. Türkiye'ye göç etmişti. O gemide hekimdi. Diş hekimliği eğitimi görmüştü. Kendini o kadar çok tanıttı ki Sultan Abdülhamit onu Saray'ın resmî dişçisi olarak kabul etti. Dolayısıyla Abdülhamit'in bütün çevresi, ki buna büyükannem, annem de dahildi [dişlerini ona tedavi ettirirdi]. Zaten eve geldiğinde âletleriyle birlikte gelirdi. Büyükannem ona gitmezdi zira yaşlıydı, sadece bu değil, İmparatorluğun önemli bir simasıydı; bundan dolayı âletleriyle eve gelirdi. Sami Günzberg hakkında bildiklerim bunlar. "Size müteşekkirim zira sizler sayesinde bu durumdayım" derdi. Uzun zaman ona yardımcı olan bir asistanı vardı. Çok iyi bilmiyorum çocuktum ama metresi olduğunu söylerlerdi. Bir Alman kadın. Hatta bir keresinde, kendisi yaşlıydı, Paris'te kötü tedavi edilen bir dişimi çekmesi lazımdı. Sami Bey anneme "bu diş çekmem lazım" dedi. Bunun üzerine diş çekmek için pens aldı ancak fazla kuvveti olmadığı için asistanı onunla birlikte dişime asılarak çekmişlerdi. Çok çok nazik bir insandı. Ben onun hiç bağırdığını duymadım. Hiçbir zaman. Çok nazikti. Eski terbiye, eski nezaketti. Çok mükemmel bir dişçiydi. Dişlerimi nasıl tedavi ettiyse, dişlerim halen ağızımdadır. Onun sayesinde bütün dişlerime sahibim. Herkes onu severdi. Annem de severdi. Çünkü çok nazik, çok iyiydi bizimle. Çok cömertti. Hiçbir zaman para almazdı. Yanındaki hanıma da bahşiş verilemezdi zira önemli bir şahsiyetti. O bütün ilaçları hazırlıyordu. Sami Bey anneme "bu kız dişlerini kaybetmeyecek" demişti. O da "nasıl biliyorsunuz?" diye sordu. "Çünkü iki çeşit diş var. Sedef gibi ve fildişi gibi dişler. Fildişi gibi dişler daha az beyazdır ama onlar dayanıklıdır." Benim dişlerim böyleydi. Sami Bey bunu çok iyi biliyordu, sedef gibi çok beyaz olan dişlerin dayanıklı olmadıklarını bilirdi. Porselen gibi dağılırlar, fildişi gibi olanlar çok daha dayanıklıdır. Renginden, dokunuşundan anlıyordun.⁸⁵

85 Bebek, İstanbul, 24 Mart 2003 tarihli görüşme. Görüşme Fransızca olup Türkçe çeviri tarafımda yapıldı. Arap İzzet Paşa veya İzzet Holo Paşa II. Abdülhamid'in güveninin kazanarak çok çabuk yükseldi. Saray'da ve devlet yönetiminde etkili oldu. Nüfuzundan yararlanarak büyük şirketlerden

Avukat Milaslı Gad Franko'nun Kızı İvet Bigio

Babamın büyük bir dostu olan dişçi Günzberg'i çok genç yaşımda dişlerimi tedavi ettirmek için beni ona gönderdiklerinde tanıdım. Şimdi, ona hiçbir zarar vermeden, dişçi olarak elinin çok ağır olduğunu ve ona gitmekten ödümün patladığını söyleyebilirim. Çok daha sonraki bir zamanda Günzberg'in sayfiye yerinde verdiği bir daveti hatırlıyorum. Yaz için bir villa mı kiralamıştı? Onu bilemeyeceğim. Evi idare eden ve kendisini taparcasına seven hiç evlenmemiş iki kızkardeşi vardı. Ona bir bebeğe bakarcasına bakıyorlardı. Bana akşamları yatağa yatarken ağzına bir şeker atma alışkanlığı olduğunu, şekerini emerken boğulmasından korktukları için şekerini emmeyi bitirmesini beklediklerini ve iyi geceler diledikten sonra başından ayrıldıklarını anlatırlardı! Sizi yanlış yönlendirmek istemem ama Günzberg'in hanedan ailesinin varislerine şahsi varlıklarını iade etme fikri sabitine sahip olduğunu söyleyebilirim. Babam Gad'ın kendisine hiçbir şey elde edemeyeceğini söylemesine ve bir teşebbüste bulunmamasını tavsiye etmesine rağmen, Türk Devleti'ne davalar açardı. Zannediyorum Günzberg bu davalarla çok paralar kaybetti.⁸⁶

Karolina Rabinoviç

Ben o zamanlar küçüktüm. Annemle Günzberg'e giderdik. Annem Roza Kellerman, Lili Günzberg'le akrabaydı. Çok iyiydi. Etrafına çok iyilik yapardı. Ancak biraz megalomandı. Günzberg, Gazi'nin dişçisi olduğu için havalıydı. Hep yüksek sosyete mensup insanlarla görüşürdü. Türk cemiyeti içinde kaybolmuştu. Hep yüksek seviyedeki şahsiyetlerle temastaydı. Çok çapkındı. Çok namusluysa. Fazla namusluysa. Biraz "ayakta uyuyan"

rüşvet almakla suçlandı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç gün sonra Alman Büyükelçiliğine sığındı ve yurtdışına kaçtı. Son yıllarını Mısır'da geçirdi. (*Büyük Larousse*, Cilt 10, s.30-33.)

86 İvet Bigio'nun 16 Eylül 2002 tarihli mektubu. Özgün metin Fransızca olup çeviri tarafımda yapıldı. Gad Franko'nun biyografisi için bakınız. Rıfat N. Bali, *Unutulmuş Bir Fikir Adamı ve Hukuk Alimi: Gad Franko*, Libra Kitap, İstanbul, 2013.

biriydi. Servetiyle daha iyi yaşayabilirdi. Gitti kendini o apartmana soktu. Yaşamayı bilmiyordu. Sahip olduğu paraya rağmen yaşamayı bilmiyordu. Ben Leon Faraci'de çalıştım. Leon Faraci Günzberg'in akrabasıydı. Leon Faraci'nin de burnu büyüktü. Bize pek tenezzül etmezdi.⁸⁷

Sami Bey'in Asistanı Dışçı Salvator Kamhi'nin Eşi Cilda Kamhi

Tabii Atatürk zamanı, bütün etraf O'nun hastalarıydı. Yani Atatürk'ün etrafı. Atatürk eve gelirdi [dışlerini] baktırmaya. O gün bütün randevuları iptal edilirdi ve gününü orada geçirirdi. Tokatlıyan'dan yemek gelirdi. [Sami Günzberg] Ankara'ya da gitti, daima eşim onunla beraber giderdi. Şimdi [eşim] 14 yaşında girdiği zaman [muayanehanede], devamlı Almanya'dan gelen teknisyenler vardı. Dış teknisyenleri. Ve teknisyenlere yardımcı olarak girdi, çırak olarak diyelim. Almancayı tabii Alman gibi konuşurdu çünkü Almanlar başka lisan bilmezler. Sonradan doktorun asistanı oldu ve [Sami Günzberg] nereye gitseydi, Ankara'ya, *Savarona* ile Yalova'ya, o da beraber giderdi. Aynı zamanda bütün etraf da gelirdi. Kılıç Ali vardı, bir de Halûk Pepeyi. [Sami Günzberg] İnsanlara öğüt verirdi. Mesela Menderes'e derdi: "Oğlum sen İsmet Paşa ile çok iyi geçinmen lazım". Çünkü İsmet İnönü Menderes'in ölümüne sebep oldu. Biliyorum ki devamlı idare ederdi, iki tane ayrı parti, birini alırdı bir odaya, ötekini alırdı bir odaya, nasihat verirdi, "şöyle yap, böyle yap". Bunu biliyorum.

Şahsi arkadaşı yoktu. Hiç yoktu. Ben hiç duymadım ki eşim desin, "şu arkadaşı geldi, bu arkadaşı geldi." Yoktu böyle bir şey. Sosyal hayatı yoktu. Aklıma geldi, Atatürk bir gün sormuş doktora "sen içki içer misin?", "Hayır içmem", "Kadınlara filan gider misin?", "Yok gitmem". "O zaman niye yaşıyorsun?" [diye] Atatürk sormuştu ona.⁸⁸

87 Karolina Rabinoviç ile 1 Mart 2003 günü Hasköy, İstanbul, İhtiyarlara Yardım Derneği'nde yapılan görüşme. Görüşme Fransızca yapılmış olup çeviri tarafımdan yapıldı.

88 Ulus, İstanbul, Cilda Kamhi ile 3 Şubat 2003 tarihli görüşme. *Pepeyi*, İstanbul Emniyet Müdürü idi.

Asistanlarından Dış Hekimi Yaşar Berker

1961-62-63, o yıllarda Sami Bey'in yanına asistan olarak girdim. Bir gün asistanlarından Olga Bensoam'a rastladım. Olga bana "Ben ayrılıyorum. Evlenmek için İsrail'e gidiyorum. Benim yerime gelir misin?" dedi. Ben de böylece Sami Bey'in yanında çalışmaya başladım. Sami Bey biraz ketum bir insandı. Bir gün oturduğu koltukta bir grup insanın yer aldığı bir fotoğrafa nostaljik bir halde bakıyordu. Onun yanında "getir-götür" işlerine bakan Ali adında birisi çalışırdı. Sami Bey Ali'ye bir fotoğraf gösterdi ve birisini işaret ederek "Bak bu işte Marko Paşa" dedi. Bunun üzerine Ali kendisine "hani bir derdin varsa Marko Paşa'ya git derler. O Marko Paşa değil mi?" deyince Sami Bey kahkahalarla gülmeye başladı ve omuzuna vurarak "yaşa evladım" dedi. Sami Bey'in yanına bir çok avukatların gelip gittiğini hatırlarım.⁸⁹

Dış Hekimi Momo Haim

Cumhuriyet'ten önce diş hekimliği diye bir meslek yoktu. Pratisyen dişçiler vardı. Berberlikten yetişme dişçiler vardı. Diplomasız olmalarına rağmen tabelalarına 'dişçi' diye yazdırıyorlardı. Sami Günzberg de böyle bir diş hekimiydi. Cumhuriyet'in ilanından sonra diş hekimisi olmak için lise mezunu olma ve iki yıllık üniversite eğitimi alma şartı getirildi. Sami Günzberg bu durumda diş hekimisi olamayacaktı. Bunun üzerine Sami Günzberg durumu Atatürk'e anlattı. Atatürk'ün telkiniyle de hükümet İstanbul Üniversitesi'ne bir yazı gönderip 'üç ay kurs görsünler, imtihana girsinler ve bir kere mahsus olmak üzere diploma alsınlar' şeklinde talimat verdi. Üniversite bunu reddetti. Ancak Tek Parti dönemi şartları altında bu red cevabı kabul edilmedi,

89 Vally Berker'in eşi Yaşar Berker'le 19 Mart 2003 tarihli telefon görüşmesi. Metinde adı geçen Marko Paşa Rum asıllı bir hekimdir. Mektebi Tıbbiyei Şâhâne Nazırlığı yaptı. Sosyal faaliyetlerde çok aktif olduğu için İstanbul'un "dert babası" olmuştu. Bu nedenle "derdini Marko Paşa'ya anlat" deyimini topluma yerleşmişti. Kaynak: İstanbul, "Marko Paşa", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, s.301-302. Daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Hikmet Feridun Es, "Kendisine derdimizi anlatacağımız Marko Paşa kimdi?", *Akşam*, 1113, 15-16 Aralık 1945.

tekrar ısrar edildi ve İstanbul Üniversitesi bu talimatı kabul etmek zorunda kaldı. Bunu bana Prof. Ziya Cemal anlatmıştı. Sami Günzberg pratisyendi. Yanında çalışan diş hekimi Olga Bensoam bu durumu çok iyi bilir. Bir gün Cumhurbaşkanı'nın çok yakını birisi geldi. Akıl dışı çekilecekti. Sami Günzberg bunu çekemedi. Olga'dan İstanbul Üniversitesi'nden bir protez profesörünü çağırmasını istedi (Prof. Feyzullah'ı). Olga cerrahi profesörün çağırılması gerektiğini söylemesine rağmen Günzberg protez profesörü çağırttı. Protez profesörü de dışı çekemedi. Burada Günzberg'in maksadı 'işte bakın ben çekemedim üniversite profesörü de çekemedi' dedirtmekti, onun için cerrahi profesörünün çağırılmasını istemiyordu. O'nun Wolfgang adında Polonya Musevisi bir teknisyeni vardı. Bu teknisyen imtihana girip diş hekimi olacaktı. Kendisine rakip olmasından korkan Günzberg onu 'komünist' diye Emniyet'e ihbar etti. Bunun üzerine Wolfgang yargılandı ancak İstanbul Üniversitesi'ndeki bir profesörün lehine tanıklık yapması sonucunda beraat etti. Sonra diş hekimi oldu, Günzberg'in muayenehanesinin yakınında bir yerde muayenehane açtı ve Günzberg'in bir kısım müşterilerini de elinden aldı. Bunu bana Wolfgang'ın kızı Jaklin anlatmıştı. Atatürk'ün protezlerinin ölçülerini Günzberg alır ve Almanya'da yaptırdı.

Müstakbel kayınpederim Dr. Harun Çiprut idi (cildiye ve bir dönem Yahudi Cemaati Başkanı).⁹⁰ Bir gün Günzberg'in muayenehanesine gittim. Orada asistanı diş hekimi Salvator Zekeriya vardı. Zekeriya bana şunu söyledi: 'fazla bakma, burada bildiğini de unutursun'. Günzberg çok çalışkandı. 80 yaşında olmasına rağmen ayakta durmaktan dolayı varisleri (açık yara halinde) vardı. Dr. Çiprut bir gün yanına gidip artık çalışmamasını söyledi ama ilerlemiş yaşına rağmen reddetti. Az yemek yedi. Dr. Harun Çiprut, Prof. Samuel Abravaya Marmaralı ve Sami Günzberg üç samimi arkadaşı ve sosyetik Yahudi müşterileri birbirlerine aktarırlardı. Mesela bana gelen bir hasta annesinin yüzünde akne olduğunu söylemişti. Hastaya 'annene söyle Dr. Çiprut'a gitsin'

90 Harun Çiprut'un biyografisi için bkz. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930-1932, cilt 2, s. 529.

demoştım. Aynı hasta Sami G n zberg'e gitmiş, G n zberg de aynı şeyi söylemişti. Bunun  zerine akneli hasta Dr.  iprut'a gitti ve G n zberg'den geldiğini söyledi. Dr.  iprut onu tedavi ettikten sonra çok yüksek bir ücret istedi, hastanın itiraz etmesi üzerine  creti yarı yarıya indirdi. Daha sonra Dr.  iprut ile bunu görüş-t ğ mde  iprut bana, 'hasta niye senin tarafından geldiğini s y-lemeydi?' demoşti.⁹¹

Prof. Dr. Alfred Kantorowicz'in  ğrencisi Diş Hekimi İda Misriel

1944-45 senesinde diş hekimisi olarak mezun oldum. O zaman zaten biliyorsunuz diş tababeti pek o kadar ilerlemiş değildi. Dünyada bile ilerlemiş değildi. [Sami G n zberg'in] yanına git-tim, herkes "doktor G n zberg, doktor G n zberg" deyince bir ba-kalım diye. Beni [yanına almayı] kabul etti. İki buçuk sene orada kaldım. Çok akıllı, çok faal bir insandı. Devamlı olarak oraya üst [ d zey] tanınmış kişiler, politikacılar, avukatlar, şu bu, hep de-vamlı olarak gelirdi. Atatürk' n dişleri camekân içindeydi. Hep antika eşyaları vardı. Hep Sultanların hediyeleriydi. Hep Valide Sultanlar hediye ederdi, çünkü Saray'a giderdi [onları] tedavi et-meye. Pratisyen gibi olduğunu duymuştum ben de, sonra Atatürk ona "diş hekimisi" payesini verdi. Öyle duydum. Doğru mu değil mi Allah bilir. Herhalde Sultanların menfaatleri mi ne onları ta-kip ederdi galiba. Avukatlar gider gelirdi. O zamana göre iyi bir diş hekimiydi çünkü Türkiye'de yeni yeni diş hekimisi yetişiyordu. Protezi ve saire her şeyi iyi idi o zamana göre. Dört sene okudum. O zaman Prof. Kantorowicz vardı.⁹² Evlendim ve ondan sonra ya-nından ayrıldım. Muayenehane açmadım. Çocuğum büyüdü on-dan sonra muayenehane açtım. G n zberg bek rdi ve kızkardeşi Lili'yle birlikte yaşıyordu. Matmazel Lili idare ediyordu her şeyi.

91 Essen, Almanya, 19 Ağustos 2002. Telefon görüşmesi.

92 Alfred Kantorowicz hakkında bir biyografi için bkz. Wolfgang Kirchhoff, "Der Einfluss von Alfred Kantorowicz auf die wissenschaftliche Zahnheil-kunde in der Türkei", s. 115-126. Albrecht Scholz, CarisPetra Heidel, (Hrsg.), *Emigrantenschicksale Einfluss der Jüdischen Emigranten auf Sozialpolitik und Wissenschaft in den Aufnahmел ndern*, MabuseVerlag, Frankfurt am Main, 2004 içinde.

Bir başka kızkardeşi vardı, Amon'la evlendi alt katta otururdu. Berlitz'in olduğu binada otururlardı. O zamanın büyüklerinden [gelenleri] hatırlıyorum: Şükrü Kanatlı Paşa vardı. Gördüm tanıdım orada. Ondan sonra Fuat Ağralı vardı. Recep Peker, Refet Bele. Bunları gördüm o zaman. Bir odası vardı, müze gibiydi. Evet bütün ev antikalar ile doluydu sonra kıymetli tabloları vardı. Fakat bir odası vardı bilhassa orada o devrin büyüklerini kabul ederdi. Bir kere girdim. Oraya kimseyi sokmazdı. Sonra [bütün eşyaları] mezatta satıldı. O sosyete idi çünkü hep böyle crème de la crème [kremanın kreması tabaka] uğruyordu, bakanlar filan. Hep o davetlere giderdi. Yardımcısı (teknisyen) Salvator Kamhi vardı. Dış Hekimi Salvator Zekeriya ayrılmıştı. Zekeriya uzun seneler yanında çalışmıştı. Kamhi çok yardımcı olurdu ve galiba son gününe kadar yanında kaldı. Öyle zannediyorum. Evde çalışan hizmetçi kızların isimleri ne olursa olsun onları hep Roz diye çağırırlardı. Aynı zamanda orada çalışan ve hakiki ismi başka olan ancak Moşon diye çağırılan getir götür işlerine bakan biri vardı. Teknisyen Salvator Kamhi, Moşon'un yeğeni idi. Sami Günzberg çapkın bir insandı, bekleyen kadın hastaların yanaklarını, kollarını okşardı. Kadınlar da onun peşinde koşmayı severlerdi. Kırmızı, kırmızı yanakları vardı.⁹³

Prof. Dr. Alfred Kantorowicz'in Öğrencisi, Sami Günzberg'in Son Asistanı Dış Hekimi Olga Bensoam

Polonya'da doğan genç Sami, annesi, genç erkek kardeşi ve kızkardeşi Alexandrina ile birlikte İstanbul'a geldi. Sami dişçi, kardeşi ise berber oldu. Kardeşi çok genç yaşta bir kavga neticesinde öldürüldü. Lili Günzberg Sami'nin nişanlısı idi ancak Sami bekâr olması halinde mesleğinde ve hayatta daha iyi bir yere gelebileceği mazereti ile Lili'yi herkese 'kızkardeşim' diye takdim ediyordu! Nitekim evde iki yatak odası vardı, biri Lili'nin yalnız yattığı, diğeri de Lili ve Sami'nin birlikte yattıkları yatak odası. Annesi Madam Günzberg omuzunda taşıdığı kumaşları şehrin varlıklı hanımlarına satarak hayatını kazanıyordu. Şüphesiz bu

Ord. Prof. Dr. Alfred Kantorowicz
(Kaynak: *Diştababeti Okulu 1935 Albümü*, s. 5)

Sami Günzberg'in asistanı, Olga Bensoam.
(Kaynak: *Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Okulu 1954-55 Yıllığı*)

şekilde büyük malikânelere girebildi. Büyük bir ihtimalle tanıdığı bu hanımlardan birini dişçi oğluna tedavi ettirdi. Bu şekilde Sami üst düzeydeki kişilerin çevresine ve belki de Saray'a girebildi. Son Sultan Vahideddin ile bir teması olup olmadığını bilmiyorum ancak Gazi Mustafa Kemal'i tedavi ediyordu, hatta Gazi [Günzberg'in muayenehanesinde] ünlü Pera Caddesi'ne bakan balkonunda bile oturmuştu. Gazi balkonda oturduğundan dolayı caddenin bu bölümü [trafiğe] tamamiyle kapatılmıştı. Gazi, Alexandrina ve Lili'nin hazırladıkları bir veya birkaç yemeği çok beğeniyor olmalıydı ki ara sıra çok sevdiği bazı yemekler Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne yollanıyordu. Yabancı birinin yemeklerin içine zehir koymasını önlemek için çok sıkı kontrol ediliyor ve kapalı taslarda gönderiliyordu. [Sami Günzberg] son derece mütevazı ve hiçbir züppeliği olmayan bir kişiydi. Bir keresinde saat 14.00'e doğru ikimiz giriş kapısının önünde iken kapı çalın-

dı. Kapıyı kendisi açtı, içeriye yepyeni olduğu belli olan çöpçü üniformalı bir genç adamı aldı ve alt azı dişini çekmek üzere onu dişçi koltuğuna oturttu. Bu çöpçü bir diğer çöpçü arkadaşının tavsiyesi üzerine gelmişti. [Sami Günzberg] mütevazı imkânları olan hastaların tedavi ücreti ödemelerine hiçbir zaman izin vermezdi. Bana Türkçe aynen şöyle demişti: “Ben [milletin] ekmek parası[nı] almam.” Hangi şartlar altında ve hangi tarihte vefat ettiğini bilmiyorum zira ben ayrılıp İsrail’e yerleşmek üzere 1963 yılının Şubat ayında kendisinden ve Türkiye’den ayrılmıştım. Yalnızda 45 yıl çalıştım.⁹⁴

Prof. Alfred Kantorowicz’in Öğrencisi Diş Hekimi Zare Magar

Diş hekimliği hocası Prof. Kantorowicz Türkiye’den ayrılmayı kafasına koyduğunda bana “Almanya’ya gel” diye ısrar etti ama ben reddettim. Sami Günzberg Prof. Kantorowicz’in ayrılacağını öğrendiğinde bütün Alman Yahudi hocaları bir araya toplanarak “siz gidiyorsunuz biz şimdi ne yapacağız?” diye sordu. Kantorowicz buna cevaben “size bir tek kişi faydalı olur, Zare Magar” dedi. Bunun üzerine herkes bana hücum etti. Sami Günzberg bir gün bana gelip “Musevi Dişhekimleri tarafından geliyorum. Kantorowicz sizi çok methetti. Bizlere bir kolaylık yapın. Cumartesi-Pazar günleri sizlere gelelim, bizim takıldığımız şeyleri soralım, öğrenelim” diye rica etti. Ben kabul edince hekimler bana gelmeye başladılar, röntgen olsun, dişle ilgili olsun takıldıkları konularda bana fikir danışmaya başladılar. Ben bir yıl kadar Sami Günzberg’e yardım ettim. Günzberg zor vakaları bir araya toplar, ben de ameliyatları yapardım. Ancak ben çalışırken Günzberg arkamda durur ve sürekli “şöyle yap, böyle yap” şeklinde müdahalede bulunurdu. Ancak Sami Günzberg hasta yakınlarına ameliyatı benim yaptığımı söylemez kendisi yapmış olarak anlatırdı; akşamları da gönlümü almak için beni yemeğe davet ederdi. Günzberg yanında çalışmaya ikna etmek için bana “benim koskocaman El Irak Apartmanım var. Orada sana bir da-

94 Hayfa, İsrail, 25 Ağustos 2002 tarihli mektup. Fransızca metin tarafımdan çevrilmiştir.

ire vereyim istediğin kadar otur” teklifinde bulundu ama kabul etmedim. Kendisinin bana devamlı müdahale etmesine ve hastalara ameliyatı kendisi yapmış gibi anlatmasına gücenmiştim. Günzberg’in teknisyeni bana anlatmıştı. Bir gün Atatürk geldi. Günzberg de Atatürk’ün dişini tedavi ediyordu. Atatürk, çok dayanıklı olmasına rağmen, canı çok fena yandı. Bunun üzerine Günzberg’e öyle bir baktı ki Günzberg korkusundan yere düşüp bayıldı. Günzberg’in ikna etme kabiliyeti çok kuvvetliydi. Çok iyi bir teknisyeni vardı ve onu kurtaran oydu. Günzberg permili bir dişçiydi. Bu yüzden imza yetkisi yoktu ve reçeteleri ben yazardım. Günzberg menfaate bayılırdı ve süper bir tüccardı. Onun gibi açık göz biri yoktu. Bütün sefirlere yakındı konsolosluklara girip çıkardı. Çok sık giyinirdi. Çok sayıda hanım ahabla ilişkileri vardı ve onları birbirlerinden haberleri olmayacak bir şekilde idare ederdi. Bilgisizliği ortaya çıkmasın diye Alman hekimlerle çok fazla görüşmezdi. Akıllı bir adamdı. İş kombinezonlarından adı çıkmıştı. Herkes onu böyle bilirdi. Lüks bir muayenehanesi vardı. Mason değildi. Museviler içinde fazla sevilmezdi. Kendisinin çok hırslı, çok zengin olduğu söylenirdi.⁹⁵

500. Yıl Vakfı Koordinatörü Harry Ojalvo

Sene 1953. Bir sene müddetle baş ağrıları ile kıvranıyordum, gitmediğim doktor kalmamış, hatta diş doktorum profesörün ‘senin bir şeyin yok gayet iyisin üstünde durma’ dediğini bugünkü gibi hatırlıyorum, aile dostumuz doktor ise yakası daha geniş bir gömlek bile önermişti. Saatte bir gelen ağrılar birkaç dakika sürerdi ve bir şey olmamış gibi geçerlerdi. Bir gün misafirliğe gittiğim dayım konsolos Marko Kohen’in evinde akrabalarımızdan merhum diş doktoru Sami Günzberg Beyefendi de bulunmaktaydı. Konuşmalar esnasında tesadüf baş ağrısı ansızın bastırınca gözlerimi işaret ve baş parmağımla sıkıca bastırdım ve sustum. Sami Bey elimden tutarak, ‘Neyin var oğlum? Nedir bu halin?’ deyince kendisine çektiklerimi anlatınca bana derhal diş doktoru Pertev Ata’ya gitmemi ve ‘Doktor Sami Bey acele röntgen çe-

kilmesini önerdiğini söylersin' deyince o civarda muayenehanesi olan Pertev Bey'e gittim. Beni bekleterek röntgenler çekildi ve bir de baktım ki Pertev Bey paltosunu giymiş 'arabam aşağıdadır, üniversiteye gidiyoruz, seni hemen ameliyata alacağız' deyince bende şafak attı. Meğer üst çene sağ tarafı iltihap içinde imiş. Derhal ameliyata alındım ve Kemal Bey isminde bir hoca talebeleri ile etrafımı sarmışlar. 95 dakikalık bir ameliyat ile üst çene rezeksiyon ile diş kökleri kesilmiş ve fakat iğne[nin] tesir[i] geçtiği halde gözlerim açıl[ma]dı desem yeridir. Anlayacağınız bendeniz kan zehirlenmesinden gitmek üzere iken nur içinde yatsın doktor Sami Bey'in zamanında müdahalesi hayatımı kurtarmıştır.⁹⁶

Vivet Çavlı

Annem diş hekimine gittiği zamanlar ara sıra beni de götürürdü. Atatürk'ün de dişçisi olan Doktor Günsberg'in muayenehanesi Beyoğlu'ndaydı. Kıpırmızı suratlı, bembeyaz saçlı, kısa boyluydu, Doktor Günsberg. Gözleri kamaştıran beyazlıkta bir önlük giyer, hastalarını tedavi ettikten sonra onları kapıya kadar uğurlardı. Herkese çok ölçülü davranır, gereğinden fazla konuşmazdı. Gelenlere kapıyı Bayan Marika açardı. Rum asıllı olan Bayan Marika, belinde beyaz bir önlük, kafasında da beyaz dantel bir bone ile dolaşırdı. O dairenin ihtişamı, antika eşyaları, boydan boya uzanan, tavana kadar yükselen yüzlerce kitabın bulunduğu kütüphane beni büyülerdi adeta. O heybetli yüksek tavanlar insanda mistik bir his uyandırır. Devasa kütüphaneye baktıkça, "En yüksek raftan bir kitap almak gerekirse doktor bey ne yapar, oraya nasıl uzanır," diye kara kara düşünürdüm. Tasalanırdım onun için. Vitrindeki değerli bibloları bakardım, onları oyuncak sanarak. O kocaman evde, koskoca odada bir noktaydım sanki. Arada bir Doktor Günsberg'in sert bakışlarını üzerimde hissederek, yerimden bile kımlıdamazdım. Sonradan duyduğuma göre

96 Harry Ojalvo'nun 6 Şubat 2002 tarihli yazısı. 500. Yıl Vakfı 1492 yılında İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlı topraklarına göçlerinin 500. yıldönümünü kutlamak için 1989 yılında kurulmuştur. Kutlama etkinlikleri 1992 yılında yapıldı.

hiçbir akrabası ve varisi olmadığı için, antika eşyaları, kıymetli tabloları doktorun ölümünden sonra müzeye konmuş.⁹⁷

Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulu

Atatürk dişlerine özen gösterirdi. Dişlerini İstanbul'da Beyoğlu'nda muayenehanesi bulunan Dişçi Sami Günzberg'e yaptırdı. İstanbul'daysa bizzat muayenehanesine giderdik, değilsek dişçi Ankara'ya davet edilir o da köşke gelir ve orada muayene veya gerekirse tedavisini yapardı.

Eli çok çabuktu ve de çok zeki bir adamdı. Atatürk bu bakımdan onu çok beğenir ve de severdi. Yalnız kötü bir tarafı vardı, kulakları bayağı ağır işitirdi. Bu sebeple Atatürk onunla konuşur, sıkıntılarını anlatırken bağıra bağıra söyler ve bağırmaktan yüreği tükenir, sonra güler Allah gülerdi. Vakıa İsmet Paşa ve o zamanlar İstanbul valisi olan Muhittin Üstündağ Beyler de çok ağır işitirlerdi, onlara da hitap ederken Atatürk biraz yüksek sesle konuşurdu, ama tabii ki bu dişçi Sami Bey gibi değillerdi.

Bilhassa İsmet Paşa ile konuşurken, İsmet Paşa Atatürk tarafında bulunan kulağını elinin iç tarafı ile çevirip, Atatürk'ün konuşmalarını normal ve rahat bir şekilde duyar ve cevap verirdi. Yani İsmet Paşa ve Muhittin Üstündağ ile konuşmak pek problem olmazdı, ama dişçi Sami Bey geldi mi veya biz gideceksek Atatürk'ü sıkıntılar basar ve "yine gırtlığımızı patlatacağız" diyerek espriler yapardı, ama iyi ve eli çabuk olması dolayısıyla da başka dişçi de istemezdi.⁹⁸

Prof. Dr. Erdal İnönü

[Sami Günzberg] Babamın gerek Başbakanlığı, gerek Cumhurbaşkanlığı döneminde bir çok kez evimize gelmiş, dişlerini tedavi etmek, özellikle protez yapmak için uğraşmış, başarılı da olmuştu. Önemli başarılarından biri büyükanneme (babamın annesi

97 Vivet Çavlı, *Rüzgarla Savrulan Yıllar*, Sepya Yayıncılık, İst., 2009, s. 50.

98 Mustafa Kemal Ulu (derl.), *Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulu'nun Hatıraları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.141.

Cevriye Temelli) yararlı bir protez sağlamasıdır. Daha önce başka bir tanıdık dişçinin yaptığı takma dişleri büyükannem kullanamamış, umudunu kesmişti. Dr. Günzberg hatanın nerede olduğunu farkedip, uygun bir takım yapınca çok rahatladı.

Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ndeki bir ziyaretinde benimle ilgili, belki o kadar olumlu sayılmayacak bir müdahalesi oldu. Öndeki iki dişimin hâlâ değişmemiş olduklarını farkettiler ve arkadaki kalıcı dişlerin gelmesine yol açmak kaygısıyla sağlam durumdaki bu dişleri çektiler. Yalnız daha sonra arkadaki dişlerimin gelmesi için otuz yıl kadar beklemem gerekti. Bu olayı Diş Hekimliği Kongresi'nde anlattığımda, 'böyle durumlar olabilir, o dişlerin ne zaman çekilmesi gerektiğine karar vermek çok zordur' dediler. Şunu da söyleyeyim ki bu olay benim Dr. Günzberg'e saygımı azaltmadı.

O zaman kullandığımız deyimle 'Dişçi Sami Bey', dişçilik dışında siyasette ve dünya olaylarıyla da yakından ilgililiydi. Bize geldiğinde bu konularda da babamla konuşurdu. Osmanlı döneminden kalma bir alacak konusunu hep takip ederdi. İyi bir sonuca varabilirdi mi bilmiyorum, varamadığı yolunda bir kanım var. Bazen bu konuda fazla ısrarlı olur, babamı kızdırırdı. Belki bu yüzden, belki yenilik ihtiyacından, cumhurbaşkanlığı döneminde Dr. Günzberg yerine, İstanbul Üniversitesi'ne gelmiş olan Prof. Kantorowicz babamın dişleriyle ve protezleriyle ilgilenmeye başlamıştı.⁹⁹

İsmet İnönü'nün Kızı Özden Toker

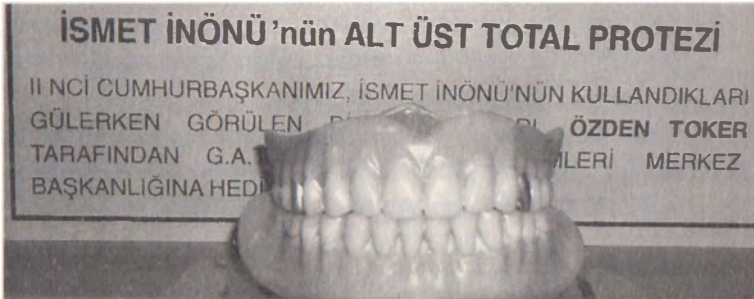
Çok terbiyeli, saygılı, efendi bir insandı. İlişkileri her zaman çok iyiydi. Protezde çok ustaydı. Babaannemin ve babamın protezlerini yapmıştı. Babaannemin protezini Prof. Kantorowicz yapmıştı, alt çene protezi önde kaldığından rahat etmiyordu. Sami Bey ona yeni protez yapmış ve rahat etmişti. İsmet Paşa da protezini Kantorowicz'e yaptırmıştı ama rahat etmiyordu. Bunun üzerine Sami Bey'e tekrar yaptırttı ve rahat etti. Ankara'ya asistanı ile birlikte gelir bütün bakanları ve milletvekillerini tedavi ederdi.¹⁰⁰

99 Prof. Dr. Erdal İnönü'nün 18 Nisan 2002 tarihli yazısı.

100 Özden Toker ile 4 Mart 2003 tarihli telefon görüşmesi.

Başvekil İsmet İnönü Sami Günzberg'in muayenehanesinde.
(Kaynak: *Hürriyet*, 18 Ekim 1965, Fotoğraf: M. Teoman)

İsmet İnönü'nün protezi.

(Kaynak: Prof. Dr. İlter Uzel Arşivi)

Muhafaza edildiği yer: GATA Diş Hekimliği Bilimleri Merkezi Başkanlığı

Mithat Paşa'nın Torunu Muvaffak Akçit

1940'lı yıllarda lise talebesi iken genç bir diş hekimine gitmiştim, ancak dişimi iyi tedavi etmedi. Bunun üzerine annem beni Sami Bey'e götürdü. Sami Bey bana: "Bak şu parmakları görüyor musun? Bunlar Abdülhamid'in çenesini tuttu, şimdi de senin çenesini tutuyor" demişti.¹⁰¹

Adnan Menderes'in Oğlu Aydın Menderes

Yanılmıyorsam 1956 yılı Haziran ayı idi. Rahmetli babamın çok şiddetli bir diş ağrısı vardı. Kendisini Ankara'da gören diş hekimleri ağrıyan dişin mutlaka çekilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Babam ise bu dişi çekirtmek istemiyordu. Yine hatırladığım kadarı ile bu diş çekilirse ağızda bir protez problemi doğacaktı. Dişini çekirtmeme sebebi bu idi.

Buna mukabil Ankara'daki diş hekimleri o dişi çekmekte ısrarlı idiler. "Bu dişe biz dolgu yapsak bile kısa bir süre geçince çekmek tekrar gerekli olabilir" diyorlardı. Tam da bu noktada ortaya farklı bir fikir atıldı. Bu düşüncenin kimlerden kaynaklandığını bilmiyorum. Ortaya çıkan yeni düşünceye göre İstanbul'un pek ünlü diş hekimi Sami Günzberg'in Ankara'ya çağırılarak bir de O'nun görmesi temin edilmeliydi. Bazıları ise bu düşünceyi kuşku ile karşılıyorlardı.

Bu düşünce rahmetli babama çok cazip gelmişti. Olabilir ki Dr. Sami dişi çekmeden problemi çözebilirdi. En azından bu bir ümitti. Dr. Sami ile görüşüldü ve kendisinin yataklı tren ile Ankara'ya gelmesi temin edildi.

Şiddetli diş ağrısından dolayı babam konuttan ayrılmıyordu. Bu sebepten dolayıdır ki Dr. Sami evimize geldi. Kendisini orada gördüm. Hatırladığım kadarıyla kısa boylu, yaşlı ama yaşlılığına rağmen gayet dinç, kendinden emin, biraz asık yüzlü, başında seyrek beyaz saçları olan bir kişi idi.

Babamın dişini muayene etti, "ben bu dişi doldururum; bunu

101 Muvaffak Akçit ile 4 Mart 2003 tarihli telefon görüşmesi.

burada yapmam isteniyorsa ayakta pedalla çalışan diş oya-
cak portatif bir makineye ihtiyacım olur” demiş. Bunun üzerine
rahmetli babam ve annem kendisine “İstedığınız kolay da ya-
nız buradaki meslektaşlarınız bu diş mutlaka çekilmeli diyorlar”
demişler. Dr. Sami Günzberg buna cevaben ve sözü uzatmadan
“ben doldurayım onlar çeksinler” demiş. Bunlar benim duyduk-
larımdır.

Neticede diş Dr. Sami Günzberg tarafından dolduruldu. Rah-
metli babamın kalan ömrü içinde bu diş ile ilgili bir problemi
olmadı. Önemli başka bir diş problemi de olmadı. Bu dolgu
işleminde önce veya sonra Dr. Sami Günzberg’e gidip git-
mediğini ise bilmiyorum. Benim hatıram bundan ibarettir.¹⁰²

Dil Bilimci ve Çanakkale Milletvekili Ahmet Cevat Emre

Dişlerimi ihmal eden bir adamdım: ağrıdıkça çektirir, yerlerine
başkalarını taktırmazdım. Gazi bir akşam, yine ayak üstü, şöyle
buyurdu: “Dişçi Samiye söyledim, senin dişlerini yapacak, yarın
gider göürsün.”

Mahcup oldum. Yanında Âfet Hanımefendi de vardı. «Müsaade
buyurun, kendi vesaitimle yaptırayım» dedim. Bayan da benim
fikrimi daha münasip gördü, fakat Gazi çoktan dişçiye emrini
vermişti!

“Hayır” buyurdu, “Sami yapacak, hem de tıpkı benim dişlerim
gibi olacak.”

Dişler takıldıktan sonra dört mısralık bir kıta ile, teşekkürümü
yazılı olarak verdiğim zaman, o güzel gülüşü ile “O! Senin şairli-
ğin de varmış!” dedikten sonra, yeni takılan proteze de bakmış:
“Tamam, istediğim gibi yapmış” kanaatini gösterdi. Dişçinin al-
datmış olmasından şüphelenmiş olacak!¹⁰³

102 Aydın Menderes’in 24 Şubat 2003 tarihli elektronik posta iletisi.

103 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 336.

Diş Hekimi Prof. Dr. Necla Timuçin

Hocam Prof. Dr. Şevket Tagay, Sami Günzberg'i tanıdı. Ben kendisinden duyduklarımı naklediyorum. Sami Günzberg diş hekimi değildi iyi bir protezciydi. Atatürk diş çektirmekten son derece korkardı. Bir gün Sami Günzberg Atatürk'ün ağzına protez yapmak için koyduğu stenç maddesi donduktan sonra çıkarırken Atatürk'ün çektirmekten korktuğu dişi de beraberinde çıkmış. Günzberg diş çekmeyi sevmezdi. Bundan dolayı genel olarak vakaların yüzde doksanbeşinde çekilen yirmi yaş dişlerine bile kanal tedavisi yapardı. Benim tedavi ettiğim hastalardan birisi Çürüksulu Yalısı'nın sahibi olan ailenin bir hanımıydı. Bu hanımın annesi Sami Günzberg'den başka dişçiye gitmezdi. Sebebi de 100 yaşında olmasına rağmen Sami Bey muayenehanesine gelen bu hastasına “hoş geldiniz küçük hanım” diye hitap etmesiydi. Anlayacağınız Sami Bey hanımlara çok mültefitti.¹⁰⁴

Günzberg'in son asistanı Olga Bensoam Hanım ile erkek asistanı Salvator Kamhi'nin ortak izlenimleri Lili'nin ağabeyini etkisi altına aldığı ve yönlendirdiği. Kadın asistanı muayenehaneden ayrılmaya karar verdiğinde Sami Bey kendisine büyük bir hediye yapmayı istemiş ancak Lili onu engellemiş, bunun üzerine Sami Bey Lili'nin haberi olmadan asistanına önemli bir meblağı gizlice hediye etmişti.¹⁰⁵ Benzer bir şekilde Salvator Kamhi de Lili'nin Sami Bey üzerinde tahakküm kurduğunu hatırlamaktaydı.¹⁰⁶

Zare Magar Bey ile Günzberg'in asistanı İda Misriel Hanım Sami Günzberg'in çapkın biri olduğu ve muayenehanesine gelen endamlı hanımlara özel ilgi gösterdiğini söyledikleri zaman yanlış bir değerlendirme yapmamaktadırlar. Zira dönemin “cemiyet mecmuası” *Album Memduh*'ta yer alan Günzberg'le ilgili bir yazıda da aynı gözlem yer almakta:

104 Necla Timuçin ile 3 Eylül 2004 tarihli telefon görüşmesi.

105 Olga Bensoam ile 4 Eylül 2002 tarihli telefon görüşmesi.

106 Ulus, İstanbul, Cilda Kamhi ile 3 Şubat 2003 tarihli görüşme.

Bekleme salonuna girdiğimde ilgim benden önce gelip beklemekte olan müşterileri süzmektir. Ve sayıyorum... Bir, iki, üç, dört, beş, altı hanım... Onlar arasında bir tanesi gerçekten çirkin, ikisi sıradan denebilecek kayda değer olmayan yüzlere sahipler, bir tanesi güzelce bir hanım, diğer ikisi Tanrı'nın özel ihtimam gösterdiği kadınlardan, altıncısı ise bir meleği bile şeytanlaştıracak gözlere sahip.

O zaman oturmaya vakit bulmadan bile ayrılıyorum. Bugün sıranın bana gelmeyeceğini biliyorum! Ben dişçimi tanırım! Meseleyi sabırla karşılıyorum ve ertesi gün ve diğer günler tekrar geliyor. Ta ki güzellerden boşalmış salonda, romanımdan elli kadar sayfa okuduktan sonra sıra bana gelinceye kadar.¹⁰⁷

Album Memduh ayrıca her yılbaşında “ülkenin önde gelen şahsiyetleri ve entelektüelleri”nin veciz sözlerine yer vermeyi gelenek haline getirmişti. 1941 ve 1944 yıllarına ait albümlerde Sami Günzberg, çapkınlığına imalarda bulunan şu satırlarla gene yer almaktaydı:

Güzellik bizi peşinden sürükler, sadece bir saç teliyle bile¹⁰⁸

Yasak meyveyi takma dişlerle ısırمامak gerekir.¹⁰⁹

Resmî Belgelere Göre Sami Günzberg

27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün basından sorumlu Şube Amiri olan Kurmay Binbaşı'nın MBK'nın talimatıyla hazırladığı dönemin gazetecileriyle ilgili istihbarat raporunda Sami Günzberg'in de adı geçmekte. Bu raporda “yedi numara” kod adıyla geçen Ahmet Emin Yalman'la ilgili bölümde Sami Günzberg'den şöyle söz edilmekte:

Siyonizm teşkilatının reisi Amerika'da Ben[e] Berit adında biri-

107 “Chez le dentiste Sami Günzberg”, *Album Memduh*, 1942, s. 1.

108 *Album Memduh*, 1944, s. 1.

109 *Album Memduh*, 1941.

dir. Türkiye'deki başı da düşük reisicumhur Celal Bayar'ın dişlerini tedavi ettirdiği Beyoğlu'nda Tünel başında diş doktoru Sami Kanzberk'tir. Yedi numara, Sami Kanzberk ile sıkı temas halindedir. Ve samimi dosttur.¹¹⁰

110 Akif Beki, *Kara Liste, Basın Tarihinin En Büyük Sırrı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 112. Metinde "Siyonizm teşkilatının reisi" olarak sözü edilen "Ben Berit" bir şahıs adı değil bir Amerikan Yahudi örgütünün adıdır. Derneğin doğru adı B'nai B'rith, Fransızca/Türkçe telaffuz şekliyle Bene Berit'tir.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Mütareke Dönemi

Sultan'a son derece yakın olan Sami Günzberg'in Mütareke yıllarındaki faaliyetleri meçhuldür. Tek bilinen 8 Nisan 1918 tarihinde "özel ve acil işleri" için Viyana'ya gittiğidir.

Nezâreti Umûrî Bahriye

İkinci Daire

şube 1

Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne

Bahriye Merkez Hastanesi Dişçibaşısı olup fotoğrafı bâlaya [yukarıya] ilsâk [yapıştırılmış] olunan Sâmî Günzberg Efendi bu kere hususâtı müsta'cilei zâtıyyesinin [özel ve acil işlerinin] tesviyesi [görülmesi] için Viyana'ya azîmet edeceğinden [gideceğinden] mumâileyhin [adı geçenin] Balkan Treniyle hareketi için icâb eden mürûr tezkeresinin i'tâsı [verilmesi] zımnında işbu vesika takdîm kılındı. 8 Nisan 334 [8 Nisan 1918]

[Mühür ve imza]¹

Münevver Ayaşlı'ya göre mütareke yıllarında İtilaf Devletleri'nin subayları Günzberg'in muayenehanesinin müdavimleri idi.² Prof. Dr. Sina Akşin ise bir eserinde Padişah ve Hariciye Nazırı adına İngiliz Genel Karargâhı'na başvuran Sami Bey adında bir kişinin İngiltere'nin Türkiye'nin yönetimine el

1 BOA, DH.EUM-SSM 57/42 sayılı belge. Münevver Ayaşlı, "Matmazel Lili Günzberg Kimdir?", *Babıali'de Sabah*, 23 Ocak 1969.

2 Münevver Ayaşlı, "Matmazel Lili Günzberg Kimdir?", *Babıali'de Sabah*, 23 Ocak 1969

koyması için “yalvarmakla” görevlendirildiğini söylüyordu. Sina Akşin’e göre belgede adı geçen Sami Bey, Damat Ferit’in üvey oğlu olabileceği gibi Sami Günzberg de olabilirdi.³

Velid Ebüzziya ile Tartışması

Sami Bey’in yaşamında bu dönemin en önemli olayı Cumhuriyet’in ilanından birkaç ay önce *Tevhidi Efkâr* gazetesinin sahibi Velid Ebüzziya ile birkaç yıl sürecek ve Günzberg’in Velid Ebüzziya aleyhine dava açmasıyla sonuçlanacak şiddetli bir polemiktir. Polemiğin başlangıç nedeni Sami Günzberg’in 1923 yılının Haziran ayında Avrupa’ya seyahat ediyordu. *Vakit*’e göre Günzberg “Milli Ordu’nun Gebze’de İstanbul ufuklarında görüldüğü gün, mazisinin korkusuyla” Avrupa’ya kaçmış, daha sonra “Avrupa’da Türk menâfi’ni [çıkarlarını] himâye eden” bir Türk Konsolosluğu’ndan elde ettiği bir pasaportla İstanbul’a geri dönmüştü.⁴ *Vakit* Sami Günzberg’in mütareke dönemindeki faaliyetlerini şöyle özetliyordu:

Zâbita tahkikâtına Sâmî’nin ahvaline aid bir dosyasını da ilâve etmiştir. Bu dosya Sâmî’nin 1328 (1912/1913) senesinde Anadolu içerilerine tebidini intâc etmişti [uzaklaştırılması sonucunu doğurmuştu]. Bilahire bu tebidden [uzaklaştırmadan] kurtulan Sâmî Harbi Umûmî [Birinci Dünya Savaşı] içinde dâimâ kendisinden şûphe edilen bir adam sıfatıyla memleketimizde yaşamış ve Harbi Umûmî esnâsında Avrupa’ya gitmek üzere müsâade istemesine rağmen Askerî Pasaport Merkezi tarafından Avrupa’ya gitmesine emniyet edilmediğinden geçenlerde hudûdî millî hâricinle tebid edilen [çıkarılan] Haronaçi ve Zekî isminde bir mühtedi hakkında olduğu gibi seyahatine müsâade olunmamıştır.⁵

3 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, Cilt I, Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1992, s. 144.

4 “Dışçı Sami Tahkikat Neticesinde Tebid Olunuyor”, *Vakit*, 2 Ağustos 1923.

5 “Sami’nin Evrakı”, *Vakit*, 9 Ağustos 1923. Metinde adı geçen Haronaçi, Saray’ın Kuyumcubaşısı Haronaçi Deleon’dur. Kısa biyografisi için bkz. Rifat

Tevhidi Efkâr da Günzberg'in mütareke dönemindeki faaliyetlerine değiniyordu. Gazeteye göre Saray'ın eski başmimarı Ekrem Bey Günzberg'den resmen şikâyetçi olmuş ve hakkında soruşturma açılmasını istemişti. Tunuslu Mehmed Paşa'nın eşi de Günzberg'in hile yoluyla gayrimenkullerine el koymak istemesinden ötürü davacı olmuştu. Ancak Günzberg'in resmî zevatla olan iyi ilişkileri nedeniyle bu tür şikâyetler bir sonuç vermemişti.⁶ *Tevhid'i Efkâr* da, *Vakit*'teki yazıya benzer bir şekilde, Günzberg'in mütareke yıllarında İtilaf Kuvvetleri'yle işbirliği yapmak, Müslüman ailelerin namusunu lekelemekle suçlayacaktı:

Sarayın ve yüksek Müslüman ailelerinin dışçiliğini yapan Müslüman parasıyla zengin olan bu alçak, büyük zaferi müteakib ordumuz İstanbul'a doğru gelmeğe başladığı sıralarda birçok mücrim [suçlu] Rum ve Ermeniler gibi şehrimizden firar etmişti. Fakat sonradan vaziyetin tavazzuh ettiğini [açıklığa kavuştuğunu] gören merkûm [aşâğılık] oralarda eline geçirdiği bir Türk pasaportunu tahrif etmiş ve vize ettirmenin de bir yolunu bularak şehrimize avdet eylemiştir [geri dönmüştür].⁷

Günzberg İstanbul'da yayınlanan *Stamboul* gazetesine yolladığı yazıda hakkında ileri sürülen iddialara karşın şu açıklamada bulunacaktı:

Takriben bir ay önce ani bir rahatsızlık geçirdim ve beni tedavi eden hekimlerin tavsiyesi üzerine mütehasıs göz hekimi Prof. Saks'a gittim. 15 gün orada kaldıktan sonra acil işler nedeniyle geri dönmek zorunda kaldım. Yokluğumdan istifade eden bazı kötü niyetli insanlar Emniyet Amirliğine gerekli vizelere sahip olmadan sahte bir pasaportla Avrupa'ya gidip geldiğimi ve orada bir buçuk yıldan fazla bir müddet kaldığımı söylediler. Bu kişilerin gayesi

N. Bali, "Aronaçi Deleon", cilt 1, s. 373, Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999 içinde.

6 "Dişçi Sâmî Habisi Yerine Mahkemeye Biz Gidiyoruz", *Tevhidi Efkâr*, 3 Eylül 1923.

7 "Mel'un Bir Herifin Def'i", *Tevhidi Efkâr*, 2 Ağustos 1923.

Türkiye'den hudut harici edilmem ve vatana ihanetle suçlanmamdı. İstanbul Valisi Haydar Bey nezdinde şahsı teşebbüslerde bulundum. Kendisi meseleyi şahsen tetkik ettikten sonra hudut harici edilmem kararını iptal etti. Talebim  zerine dosyayı bu mevzu da tek selahiyetli makam olan Divanı Harb'e intikal ettirdi. Sayın Vali'ye haklı talebimi dikkate almasından ötürü teşekkür eder, Divanı Harb'in masum insanların haysiyetlerine iftira eden ve saldıran bu şahısları gün ışığına çıkaracağını  mit ederim.⁸

Sami G n zberg'in *Stamboul*'a verdiği bu beyanında üstü kapalı bir şekilde ‐bazı kötü niyetli kişiler‐ diye atıfta bulunduğu insanlar, başında İstanbul Emniyet Amiri Vehbi Bey'in bulunduğu eski Emniyet mensuplarından oluşan bir gruptu.⁹ Bu beyanın basında yer almasından bir gün sonra G n zberg'e sınırđıřı edilme kararı tebliĝ edilecek ve beş gün içinde İstanbul'u terketmesi gerektiĝi bildirilecekti.¹⁰ Bunun  zerine G n zberg haberi yayınlayan *Vakit*'e bir tekzip yazısı yollayacak, ayrıca Vehbi Bey'i de ziyaret ederek karara itiraz edecekti.¹¹ İstanbul Emniyet Amirliĝi bu arada soruşturma evrakını birleştirerek G n zberg'in Divanı Harb'e gönderilmesine karar vermişti.¹² Bu arada *Akşam* gazetesi muhabirinin sorularına cevap veren Emniyet Amiri Vehbi Bey, Sami G n zberg hakkında 1328 (1912/1913) yılında tanzim edilmiş önemli bir dosyanın mevcudiyetini teyit edecek, ancak kendi aĝzından yapılmış şekilde basında yer alan Sami G n zberg aleyhindeki beyanatlarını tekzip edecekti. Vehbi Bey meseleyi şöyle  zetleyecekti:

Bu çok basit bir meseledir. Sami G n zberg Viyana'dan bir Türk pasaportu ile geldi. Yalnız şu anda yürürlükte olan yeni nizam-

8 ‐El echo G n zberg‐, *El Tyempo*, 7 Aĝustos 1923.

9 ‐A la Haute Cour   Angora‐, *La R publique*, 5 Nisan 1929.

10 ‐Diş  Sami G n zberg‐, *Akşam*, 1 Aĝustos 1923 / ‐Hududı Millî Haricine Tard‐, *Tanin*, 2 Aĝustos 1923.

11 ‐Diş  Sami‐, *Vakit*, 3 Aĝustos 1923.

12 ‐Diş  Sami Meselesi Divanı Harbde‐, *Akşam*, 4 Aĝustos 1923

namenin aksine Türkiye'ye giriş izninin numarası pasaportta yazılı değildi. Bunun üzerine bu eksikliğini düzeltmesi için onu sınırdışı etmeye karar vermiştik. Ancak yapılan tahkikatta ve Vali'nin emri üzerine bunun lüzumsuz olduğu kanatine varıldı ve gerekli emirler verildi.

Vehbi Bey basına hiçbir beyanatta bulunmadığını, bu konuda devam eden polemiğin kendisini ilgilendirmedığını de sözlerine ekleyecekti.¹³ *Akşam*'a göre bütün bu tartışmalar II. Abdülhamid'in veraset davasından ortaya çıkmıştı. II. Abdülhamid'in sahibi olduğu petrol arama imtiyazlarının bir İngiliz grubuna verilmesini isteyen tarafla Musul civarındaki petrol yatakları hakkında hükümetle anlaşmaya varmadan iş görmek isteyen taraf birbirleriyle mücadele halindeydi. Günzberg İngilizlere karşı mücadele eden grubun içinde yer alıyordu. Bu nedenle İngiltere yandaşı grup Günzberg'e karşı bu komployu düzenlemişti.¹⁴

Sami Günzberg'in sınırdışı edilmesinden söz edildiği günlerde Saray'ın Kuyumcubaşısı Jak Deleon da sınırdışı edilmişti.¹⁵ *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın sınırdışı edilen veya edilmesinden söz edilen bu şahısların Türk uyruklu olduklarını hatırlatarak basının tavrını şiddetle eleştirecek, hukukun üstünlüğünü savunacak ve şöyle yazacaktı:

Böyle bir hareket bizim şimdiye kadar bütün bellediğimiz usûllere, kâidelere [kurallara] tamamıyla mügayir [aykırı] olduğu için hayretlere düşmemizi ma'zûr görmelidir. Bir Türk'ü memâliki ecnebiyeye [yabancı ülkelere] tard etmeye [kovmaya] bütün Türkiye'de hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu emri vermeye kim cüret edebilir ve hangi zâbıta memuru korkmadan böyle bir emri icrâ eyleyebilir?" Bir adamın düşmanları

13 "Une Interview du Directeur de Police L'Affaire Samy Bey Gunzberg", *Stamboul*, 16 Ağustos 1923 / "Polis Müdürü Vehbi Beyin Beyânâtı", *Akşam*, 14 Ağustos 1923.

14 "Dişçi Sami Günzberg'in Meselesi Ne İmiş?", *Akşam*, 3 Ağustos 1923.

15 "El echo Günzberg", *El Tyempo*, 31 Temmuz 1923.

da olabilir, kendisini kurtarmak isteyecek dostları da. Fakat memlekette bir adamın dosttan ve düşmandan evvel tutuna-
cağı veya korkacağı başka bir yer vardır ki o da kanun ve hü-
kümettir.¹⁶

Sami Günzberg, şahsını suçlayan yayınlarda bulunan *Tevhidi Efkâr* ile *Vakit* aleyhinde 15.000 lira tutarında manevî tazminat davası açacaktı.¹⁷ *Tevhidi Efkâr* Günzberg'in dönemin önde gelen Müslüman avukatlarına başvurduğunu ancak hiç kimsenin davayı üstlenmek istemediğini, bu nedenle de "evlâdı İsrâil'den yani kendi hemcins ve hemırkından" avukat Moiz Zeki Albala'yı vekil tayin ettiğini yazacaktı.¹⁸ Dönemin Türk Yahudi basınının önde gelen gazetelerinden *El Tyempo* ise bu haberi tekzip edecek, Günzberg'in savunmasını Yahudi dava vekilleri Zeki Albala ve Avram Naum'un (Türkleştirilmiş adıyla İbrahim Nom) yanı sıra iki Müslüman dava vekilinin de üstlendiğini belirtecekti.¹⁹ Duruşmalar sırasında Velid Ebüzziya, Sami Günzberg'in Kurtuluş Savaşı'na katılan Türk zabitlerin eşlerini İngiliz zabitlerine peşkeş çektiğini, ayrıca da Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya kaçan Türk zabitlerini İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne ihbar ettiğini ileri sürecekti.²⁰ Velid Ebüzziya davanın görüldüğü Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nin Sami Günzberg hakkında hazırlanan soruşturma evrağınının mahkemede okunmamasına karar vermesi

16 Hüseyin Câhid [Yalçın], "Akıl Ermeyen Noktalar", *Tanin*, 4 Ağustos 1923.

17 "Sami Günzberg Habisi", *Tevhidi Efkâr*, 22 Ağustos 1923 / "Sâmî Habisinin Davâsı", *Tevhid-i Efkâr*, 6 Eylül 1923.

18 "Dişçi Sâmî Habisine Yerine Mahkemeye Biz Gidiyoruz", *Tevhid-i Efkâr*, 3 Eylül 1923

19 "Sinyor Sami Günzberg Kontra el Tevhidi Efkâr", *El Tyempo*, 4 Eylül 1923. Hukukçu Moiz Albala'nın kısa biyografisi için bkz. Rıfat N. Bali, "Moiz Zeki Albala", Cilt 1, s. 189, Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999 içinde.

20 "Dişçi Sâmî Günzberg'in Açtığı Davâ", *Tanin*, 27 Eylül 1923 / "Sâmî'nin Casusluk ve Namus Davâsı!", *Tevhidi Efkâr*, 27 Eylül 1923.

üzerine kararın iptali için bir üst mahkemeye başvuracak,²¹ mahkeme de soruşturma evrağının tekrar görüşülmek üzere Asliye Mahkemesi'ne sevk edilmesine karar verecekti.²² Velid Ebüzziya'nın mahkemeye sevk edilmeyen soruşturma dosyasında Sami Bey'e karşı yönelttiği suçlamalar karşısında *El Tyempo* gazetesi Müdâfaai Milliye Vekili Kâzım [Özalp] Paşa'yı *Tevhidi Efkâr* aleyhine dava açmaya davet edecekti.²³ Günzberg'in vatansever olduğunu tevsik eden belge ve tanıklıklara rağmen İstanbul Valiliği'nde bulunan soruşturma evrağının incelenmesi sonucunda 25 Eylül 1339 (1923) tarihli 347 sayılı kanun mucibince²⁴ Millî Mücadele'ye katılmayan, ya da Millî Mücadele aleyhinde çalıştıkları tespit olunan askerler hakkında hüküm vermek üzere Miralay Kasap Osman başkanlığında kurulan Bursa Askerî Heyeti Mahsusa Sami Günzberg'i mahkûm edecekti.²⁵ Akabinde Başvekâlet 18 Mayıs 1925 tarihinde Sami Günzberg'in 347 sayılı kanunun birinci maddesi mucibince devlet hizmetinde istihdam edilmemesi için bir kararname teklifi hazırlanacaktı. Kararnamenin gerekçesi şuydu:

- 21 "El Proceso Sami Günzberg kontra el Tevhidi Efkâr", *El Tyempo*, 5 Ekim 1923.
- 22 "İstinâf Mahkemesi'nde Adaletin Tecellisi", *Tevhidi Efkâr*, 21 Teşrin Evvel [Ekim] 1923.
- 23 "Un nuevo Proceso kontra los editores del Tevhidi Efkâr", *El Tyempo*, 19 Ekim 1923.
- 24 Bu kanunun tam metni s. 386-389'da yer alan 11 sayılı belgedir.
- 25 "A la Haute Cour à Angora", *La République*, 5 Nisan 1929. Kasap Osman 11 Ocak 1926 tarihinde eski eşini öldürtme suçundan idama mahkûm olacaktı. Kasap Osman'ın hayatı için bkz. Mete Tunçay, "Ankara İstiklâl Mahkemesinde Bir Hey'eti Fesadiye Davası ve Kuvayi Milliye", *Birikim*, Kasım 1977, Sayı 33, s. 51-62. Bu makale daha sonra Mete Tunçay, *Eleştirel Tarih Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara, 2005 (s. 99-119) kitabında da yer aldı. Prof. Dr. Mete Tunçay'a göre Miralay Kasap Osman Bursa'da kurulu Orduyu Tasfiye ve Cumhuriyet Ordusunu Kurma Heyeti'nin başkanı, (Cemil Koçak, *Belgelerle Heyeti Mahsusalara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 6768), Fahri Çoker'e göre ise Bursa'da kurulan Askerî Heyeti Mahsusa'nın reisi idi. (Cemil Koçak, a.g.e., s. 88).

Mütârekeyi mütekâib Nişantaşı'nda İngiliz karargâhındaki zâbitânla sureti dâ'imede [devamlı surette] teması ve Türk hanımlarının işbu zâbitanla temâsına delâlet [yol göstericilik] ve Damad Ferid'in sadâreti [başta olduğu] zamânında saraya intisâbla [kılavuzluk] Fırârî Vahideddin'in âmâline [emellerine] hizmet [hizmet] ve İtalyanlara câsusluk ve Siyonist Cemiyeti lehine propagandalar icrâ ettiği...

Bu teklif 21 Temmuz 1925 tarihinde kararnameye dönüşecek²⁶ ve 29 Temmuz 1925 tarihinde vekâletlere ve ilgili makamlara tebliğ edilecekti.²⁷ Bu tamim daha sonra 11 Ağustos 1925 tarihli *Resmî Cerîde*'de yayınlanacaktı:

Evvelce İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne intisâb [mensup olan] ve mezkûr [adı geçen] cemiyete azâ kaydı vazifesiyle iştigal eylediği tebeyyün eden [anlaşılan] ve hâlâ Bursa belediye imtihan heyeti fenniyesi azâlığında ve nâfia garajı işbaşılığında müstahdem bulunduğu anlaşılan bahriye çarkçı kıdemli yüzbaşılarından mütekâid [emekli] Âsitâneli [İstanbul] Ali bin Mustafa Efendi [Mustafa oğlu Ali Efendi] ile mütârekeyi müteâkip Nişantaşı'nda İngiliz karargâhındaki zâbitânla sureti dâ'imede [sürekli olarak] temâs ve Türk kadınlarının işbu zâbitânla temâsını delâlet ve Dâmâd Ferid'in zamanında saraya intisâbla [dahil olmayla] fırârî Vahidüddin'in âmâline [emellerine] hizmet [hizmet] ve İtalyanlara casusluk ve Siyonist Cemiyeti lehine propagandalar icrâ ettiği tahakkuk eden [anlaşılan] bahriye cerrâhlığından [hekimliğinden] mütekâid [emekli] dış tabîbi Sâmi Günzberg Efendi'nin 25 Eylül 339 [1923] tarihli kanunun birinci maddesi

26 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 30.11.1.0, yer no: 16.33.14. 21 Temmuz 1925 tarih 6/3498 sayılı belge. Bu belge ilk kez Cemil Koçak tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Cemil Koçak, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 115.

27 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Katalog No: 030 10/205 402 1, 29 Temmuz 1925 tarihli belge. Bu belge ilk kez Cemil Koçak tarafından yayınlanmıştır. Bkz: Cemil Koçak, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 116. Aynı belge Sami Günzberg'in Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Dairesi Başkanlığı'ndaki dosyasında da yer almakta.

mûcibince [gereğince] bir daha hizmeti devlette [devlet hizmetinde] istihdâm olunmamak [görevlendirmemek] üzere nispeti askeriyyeleri [askerlikle olan bağları] kat' edilmiş [kesilmiş] olduğu Bahriye Vekâleti Celilesinin iş'ârı [yazı ile bildirmeleri] üzerine Başvekâleti Celileden izbâr [yazı ile bildirilmiş] ve tebliğ buyurulmuştur.²⁸

Sami Günzberg'in Aklanması

Bu karar üzerine Sami Bey *Tazallümnâme* başlıklı bir risaleyle²⁹ TBMM'ne başvuracak ve karara itiraz edecekti. İtiraz üzerine TBMM, Miralay Kasap Osman başkanlığındaki heyetin verdiği kararları gözden geçirmeyi imkân veren yeni bir kanunu kabul edecek, üç general ve bir Temyiz Mahkemesi üyesinden oluşan bir Âli Karar Heyeti kuracaktı. Bu yeni heyet birçok eski vekil ile yüksek düzeyde memurun tanıklıklarını dinledikten ve belgeleri inceledikten sonra Sami Bey'in şerefli bir zabıt olup vatâni görevini her zaman yerine getirdiği sonucuna varacak ve beraatine karar verecekti. Âli Karar Heyeti iftirada bulunanları da Cumhuriyet Başsavcılığı'na şikâyet etti. Bu karar üzerine İstanbul'daki askerî hükümet Müdafai Milliye Vekâleti'nin Millî Mücadele sırasındaki hizmetleri nedeniyle Sami Bey'e İstiklâl Madalyası vermesini istedi. İsmet Paşa, Sami Günzberg'i şahsen kutlayacak ve kararın Türkiye Cumhuriyeti'nde adaletin hâkim olduğunu kanıtladığını söyleyecekti.³⁰ 14 Nisan 1929 tarihinde imzalanan kararnameyle de Günzberg'in itibarı iade edilecek ve emeklilik maaşının yeniden bağlanmasına karar verilecekti.³¹

28 "Ta'mimler", *Resmî Ceride*, Numara: 156, 11 Ağustos 1341 [1925].

29 Sami Günzberg, *Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti Celilesi'ne Tazallümnâme*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1341 (1925). Bu kitabın tek nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, M. Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda mevcuttur. Bu risalenin çevriyazısı "Belgeler" kısmında yer alan 12 sayılı belgedir.

30 "A la Haute Cour à Angora", *La République*, 5 Nisan 1929.

31 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 30.11.1.0 yer no 47.11.9., 14 Nisan 1929 tarih ve 2918 sayılı belge.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK VE SAMİ GÜNZBERG

Atatürk ile Tanışması

Tarihçi Cemal Kutay, Sami Günzberg’i “Üç Devrin İnsanı” olarak tanımlamaktadır: Yani hem hanedanın, hem de Cumhuriyet’in ilk üç Cumhurbaşkanı Atatürk, İsmet İnönü ve Celâl Bayar’ın dışçisi.¹ Günzberg’in Atatürk ile yakın silah arkadaşlarının nasıl güvenini kazandığının cevabı vefatından bir yıl önce bir gazeteciyle yaptığı bir söyleşide saklıdır. Günzberg bu söyleşide Atatürk ile nasıl tanıştığını şöyle anlatmakta:

‘İstiklâl Harbi kazanılmıştı. İstanbul gazeteleri Cumhuriyetin ilân edildiğini, elinde geçmiş hilâfete ait resimleri bulunan her şahsın Polis Müdüriyetine müracaat ederek bunları teslim etmesini bildiren ilânlar yayınlıyorlardı. Bu arada Atatürk’ün İstanbul’a geleceği haberi yayıldı. Halk akın akın padişah resimlerini götürüp teslim etmeye başladı. Dostlarım bana da hanedan efradının imzalayarak verdikleri resimleri teslim etmemi söylüyorlardı. Fakat ben aksini yapmakta kararlıyım. Atatürk’e dahi böyle söyleyecektim. Derken Atatürk, İstanbul’a geldi. Bir gün bir telefonla Atatürk’ün muayenehaneme geleceğini bildirdiler. O zaman geçirdiğim heyecanı tarif edemem.’

O günün heyecanını aynen yaşayan Sami Günzberg’in yanında da tesiri ile gözleri dolu dolu oldu, konuşmasını kesti ve “O büyük adamdı... O eşsiz adamdı” diye kesik kesik ağlayarak resimleri ifade etti:

‘Derken kapı çalındı. Başında siyah kalpağı ile Atatürk ve maiyetinde Refet [Bele] ve Kâzım Karabekir Paşalar ile Salih [Bozok] Bey geldiler. Kendilerini buyur ettik. İçerde hanedan resimlerini seyretmeye başladı. Durumu titreye titreye kendisine anlattım.

1 Cemal Kutay, *Bir Devir Aydınlanıyor Şehit Sadrazâm Talat Paşa’nın Gurbet Hatıraları*, 2. Baskı, Cilt 3, İstanbul 1983, s. 13-14.

Sağ gerisinde duran Salih Bey'e dönerek 'Ne büyük bir dost, Biz de sana imzalı resimlerimizi verelim' dedi ve hanedan resimlerinin evimde kalması için izin verdi.'

Atatürk'ün kendisinin verdiği her hediye evinin en göze çarpan yerinde bulunduran Sami M. Günzberg, bugün artık ununu eleyip eleğini duvara asmış bir insan. Bir asırlık hayatının en heyecanlı cerrahi müdahalesini gene Atatürk'e yaptığını anlatıyor. İstanbul'da bulunduğu zamanlarda haftada üç gün evine geldiğini söylüyor. İlk ameliyat hakkındaki sorumuzu şöyle cevaplandırdı:

'Atatürk'ün çenesinde bir iltihap vardı. Doktorlar ameliyat etmeye cesaret edememişler. Bana geldi ve 'Cesaretin var mı?' diye sordu. 'Evet' dedim. (Doktorla hafif bir gülümseme görüyoruz) Ağzını açtı. Titriyordum. 'şöyle bir bakayım' diye aldatmaya çalıştım. Fakat o büyük adam benim yapacağımı anladı. Birden dişini çekti ve korkudan elimdeki aletleri atarak banyoya kaçtım. Neden sonra beni gelip aldılar ve Ata'nın karşısına çıkardılar. Büyük adam bana 'Hayatımı kurtardın, seninle ebediyen dost olacağız' dedi.²

Sami Günzberg Mustafa Kemal ile bu ilk karşılaşmasından sonra O'nun ve yakın silah arkadaşlarından oluşan dar çevresinin diş hekimi olacaktı. Ancak zamanla Sami Bey sadece diş hekimi olarak kalmayacak, Atatürk'ün güvenini kazanacak ve sırdaşı haline dönüşecektir.

Atatürk ile İlişkileri

Dişçi Olarak İlişkileri

Günzberg'in Atatürk'le olan hekim-hasta ilişkisine ait bir anı Prof. Dr. Ziya Cemal'e ait. Ziya Cemal şöyle anlatmakta:

1935 yılı yaz aylarında bir gün polisler beni apar topar bir resmî araba ile Dolmabahçe Sarayı'na götürdüler. Ata'nın ağzında bir konsültasyon yapılacağını oracıkta öğrendim. Ata'nın özel diş

2 Cengiz Yarbağ, "Sultanların Yedigârı Antikalar 'Ah, Vah' Sesleri Arasında Sattıldı", *Hayat*, 28 Ekim 1965, sayı 44, s. 28-29.

tabibi Sami Günzberg çok telâşlı idi. O mübarek ağzı muayene ettim. Alt çeneye oturtulan ağırca bir protezi kanin dişlerine tutturulmuş, dişlerden biri de çürümüş, iltihap ve ağrı yapmakta idi. Protezi yapan Sami Günzberg dişi muhafaza etmek istedikçe ağrı kesilmiyordu. Ata bana sordu: 'Ne yapmak lâzım?' Sustum boynumu büktüm. O derhal anladı. 'Çek öyle ise beni bir an evvel şu ızdırabtan kurtar.' Bütün maharetimi kullanarak dişi çektim. Yerini diktim.³

Atatürk'ün yaşamının son aylarında Sami Günzberg'in bir müdahalesi beklenmeyen bir sonuç yaratacaktı. İki değişik kaynak, Dr. Asım Arar ve Prof. Dr. Mim Kemal Öke, bu olayı şöyle aktarmakta:

Bir gün Neş'et Ömer hocamız da beraber olduğu halde Sarayın alt katında ve 'Mabeyn Dairesi' kısmında oturmuş, şundan bundan bahsediyorduk.

Birden bire yukarıdan koşa koşa gelen birisi Atatürk'ün ağzından kan gelmekte olduğunu haber verdi. Telaşla yukarıya çıktık. Evvelâ Neş'et Ömer Bey hastanın yanına girdi ve meselenin mahiyetini anladı. Atatürk'ün diş etlerinde 'flagelle' denilen bazı istitâleler [uzantılar] vardı. Bunların kendisine rahatsızlık verdiğinden ara sıra bahseder ve fakat baktırmak hususuna yanaşmazdı. Başka suretle koparılmasına da kan ziyayı [kaybı] korkusuyla biz yanaşmazdık. Bir gün Atatürk'ün hoşuna gittiğini söylediğim ziyaretçilerden S.[ami] ismindeki bir dişi gelir ve hastanın huzuruna kabul edilir. Atatürk, laf arasında, diş etlerindeki istitâlelerden bahseder. Diş tabibi olan ziyaretçi bu uzun etlerin ortadan gaib [kayıp] edilebileceğini söyleyerek bir makas ister ve makası evvelâ yakıp dezenfekte ettikten sonra bu istitâleleri birer birer keser. Karaciğer kifayetsizliği sebebiyle kan tahammür edemediği [pıhtılaşmadığı] için kesilen yerlerden şiddetli kan akmağa başlayınca zavallı adamcağız telâş eder ve kanı durdurmağa çalışırsa da muvaffak olamaz. Korku ve endişesinden dü-

3 Dr. Edip Kızıldağı, "Atatürk'ün Bir Dişi", *Dirim*, Mart-Nisan 1979, sayı 34, s.182-183.

şer bayılır. Bize haber geldiği zaman vaziyet böyle idi. Der'akap [hemen] M. [im] Kemal'i çağırıldı. İcap eden tedavi yapılarak kan müşkülatla durduruldu. Bu hadiseden sonra da ziyaretlerin yasak edilmesi işi son derece ciddiyetle tatbik edilmeğe başlandı (Dr. Asım Arar).⁴

Bir gün, dedi, muayenehanemde hastalarımınla meşguldüm. Telefon.. Neşet Ömer:

– Ufak bir arıza oldu. Kan dondurucu ilâçları alarak Saraya gel diyordu.

Telâşla bu ilâçları eczahaneden yaptırarak saraya koştum.

Diş protezi, diş etinde bir et kabarıklığı yapmış, dişçi arkadaşlarımız hastalığın esasını ve bu hastalıkta kan durmasının müşkülatını [zorluğunu] bilmediği için bu kabarık eti kesmiş ve koparmış. Müthiş bir kanama olmuş. Dişçi korkmuş, benim hemen getirilmekliğimi söylemiş. Bir taraftan da yapılması icap eden tedbirini tatbik etmeyi unutmamış, kan durmuş.

Atatürk, en tehlikeli zamanlarda bile muhitini teşci edecek [cesaretlendirecek] vaziyet alır. İşte bu defa da etrafında telâş edenlere sükûnet tavsiye etmek suretiyle itidalini muhafaza ediyordu. Hem de ehemmiyetsiz bir müdahalenin beklenilmeyen bir neticesi karşısında telâş eden, korkan dişçiyi teşci ediyormuş [cesaretlendiriyormuş]. Ben geldiğim vakit, kan tamamen durmuştu. Tanponun kaldırılmasına ihtiyaç yoktu. Onu yerinde bıraktık. Ondan sonra kanama tekrarlamadı (Prof. Dr. Mim Kemal Öke).⁵

Bu hadiseden sonra Prof. Dr. Neşet Ömer, Dr. Nihat Reşat (Belger) ve Dr. Asım Arar tarafından düzenlenen raporda Sami Günzberg'in "bundan sonra indî ve fuzulî müdahalelerine nihayet verilmesini" tavsiye ettiler.⁶

4 Asım Arar, *Son Günlerinde Atatürk*, Selek Yayınları, İstanbul, 1958, s. 50-51.

5 Niyazi Ahmet Banoğlu, (Der.), *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, Üçüncü Kitap*, İstanbul, [1950], s. 57.

6 Dr. Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, İzmir Güven Kitabevi, İzmir, 2005, "Fotoğraf ve Belgeler" bölümü.

Bir diğer anı kırıntısı dış hekimi Filiz Perkün'e ait. Perkün bir gün Atatürk'ün dişlerini tedavi ettirmek için İstanbul Üniversitesi Dişçi Mektebi protez muallimi Rüştü Önel'u çağırdığını, Önel'un Atatürk'ü tedavi etmekten korkması ve davete icap etmemesi üzerine yerine Sami Günzberg'in çağrıldığını hatırlamakta.⁷

Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan kimi kişilerin Atatürk'ün Sami Günzberg ile olan yakın ilişkisinden rahatsız oldukları da anlaşılmakta. *L'Etoile du Levant* gazetesinin sahibi ve TBMM'nin ilk stenografi hocası Avram Benaroya'ya göre yakın çevresindeki bazı kişilerin Yahudi bir dişçiyi tercih etmesinden ötürü Atatürk'e çekingen, bir üslupla olumsuz imalarda bulundukları vakit Atatürk'ün onlara "dişlerim tecrübe edinme sahası değildir" cevabını verdiğini aktarmakta.⁸

GATA öğretim üyesi Dış Tabibi Albay Prof. Dr. Yavuz Sinan Aydıntuğ, Atatürk'ün manevi kızı ve ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen ile görüştüğten sonra Gökçen'in Sami Günzberg'le ilgili anılarını şöyle aktarmakta:

Konuşmalarında Atatürk'ün manevi kızı olduğu 1925 yılında da Atatürk'ün protez taşıdığını, Dr. Sami Bey'in Beyoğlu'nda muayenehanesi olduğunu, kendilerinin de tedavi için oraya gittiklerini, Dr. Günzberg'in zaman zaman saraya gittiğini, hatta buraya bir diş koltuğu koyulduğunu, Atatürk'ün ölçüsünün o zamanın şartlarında alçı ile alındığını ve bunun da Atatürk'de kusma refleksi doğurduğunu, bu ölçülerin Fransa'ya gönderildiğini ve Atatürk'ün ölümünden önce 12 ay içinde ağzında da kanamalar meydana geldiğini belirttiler.⁹

7 Nakleden Prof. Dr. İlter Uzel. 7 Kasım 2002 tarihli telefon görüşmesi.

8 A. Benaroya, "Atatürk et les Juifs", *L'Etoile du Levant*, 11 Kasım 1949 ve 13 Kasım 1953. Avram Benaroya'nın biyografisi için bkz. Rifat N. Bali, *Avram Benaroya Un Journaliste Juif Oublié Suivi De Ses Mémoires*, İsis Yayınları, İstanbul, 2004.

9 Yavuz S. Aydıntuğ, "Atatürk'ün Ağız Sağlığı", *Türk Dişhekimleri Birliği 3. Uluslararası Dişhekimliği Kongresi*, Ankara Dişhekimleri Odası, Ankara, 1822 Haziran 1996, s. 12. Aynı bilgi şu makalede de yer almakta: Prof. Dr. Ya-

Uzun yıllar BM Protokol şefliği görevinde bulunan Sinan Korle'nin anılarından Sami Günzberg ile Atatürk arasında hekimhasta ilişkisini aşan samimi bir diyalogun mevcut olmasına rağmen Atatürk'ün Günzberg'e karşı çok özel bir sempati beslemediği, o yıllarda daha iyi bir diş hekimi olmadığı için Sami Bey tarafından tedavi edildiği anlaşılmakta:

Gayet becerikli ve işbilir bir kimse olan Sami, Cumhuriyet devrinde de kendini tanıtmış ve Cumhurbaşkanı Atatürk'ün bile dişçisi olmuştur. Hatırlarım, Galatasaray'da Karlman Pasajı vardı. Onun yanında köşe başındaki apartmanın üçüncü katında Dr. Sami'nin muayenehanesi, orada özel bir oda Atatürk'e ayrılmıştı. Atatürk'ün ve bazı devlet büyüklerinin resmi vardı. Dr. Sami'nin Dr. Salvator [Zekeriya] adlı bir de muavini vardı.

Bir gün Sami'ye dişini doldurmak için gelen Atatürk, genel sekreteri [Hasan Rıza] Soyak'a bir Türk uyruklu dişçinin bulunmadığından şikâyet eder ve 'buna bir çare bulalım' der. Soyak bir Türk dişçisinin olup olmadığını bilmediğini fakat çocuklarının bir arkadaşının koleji bitirdikten sonra dişçi olmak istediğini söyler bunun üzerine Atatürk 'tamam, tetkik et nasıl insan olduğunu öğren, iyi ise benim hesabıma hemen Amerika'ya eğitim görmesi için gönderelim dişçi olsun' der. 'Bütün masraflar bana ait olsun' der. Böylece genç Amerika'ya dişçi okuluna yazılır.

Sinan Korle'nin anılarında bu şekilde söz ettiği bu müstakbel diş hekimi Ahmet Deniz'di. Bu genç Atatürk'ün tavsiyesi üzerine diş hekimliğinin yanı sıra çene cerrahisi uzmanlığı diploması da alıp İstanbul'a döndükten sonra Atatürk'ün emri ve şahsı parasıyla en modern cihazlarla donattığı bir muayenehane açacak, Atatürk beklenmedik bir şekilde erken yaşta vefat edince kendisiyle tanışma fırsatı bulamayacaktı.¹⁰

vuz Sinan Aydınтуğ, "Atatürk'ün Ağız ve Diş Sağlığı", *Osmanlı Dental Haber*, 2006, Yıl 1, Sayı 2, s. 812.

10 Sinan Korle, *Kızıtoprak Günlerim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 95. İstiklâl Caddesi'ndeki Karlman Pasajı'nın yerinde bugün Odakule bulunmaktadır.

Sosyal ve Günlük İlişkileri

Prof. Âfet İnan'a göre Atatürk yakın çevresindeki dostlarıyla değişik konuları tartışmayı severdi. Sami Günzberg'in Atatürk'le sadece dışçı olarak değil günlük hayatta da samimi ilişkiler içinde olduğunun bir göstergesi Atatürk'ün fikir alışverişi yaptığı kişilerin arasında yer almasıdır. Prof. Âfet İnan'ın anılarındaki şu satırlar bu durumun bir kanıtı:

Bir gün dişlerini tedavi etmek için gelen hekime, o sırada benim elimde okuduğum sosyoloji kitabından, sorular sormaya başladı. Tabi buna derhal cevap verecek durumda olmayan diş hekimi mahçup olmuştu. Ben buna müdahale ederek hemen kitabı getirdim ve bunun pek yeni neşriyat olduğunu gösterdim. Atatürk bir taraftan da işi şakaya getirerek diş hekimine şöyle söyledi: “Biliyorum, siz kendi mesleğinizde en büyük başarıyı gösteriyorsunuz, fakat bunun yanı başında başka meselelerle de ilgilenerek okumanızı teşvik etmek istedim ve bu kadar aykırı bir konuyu bilhassa seçtim” dedi. Diş hekimi ertesi gelişinde bu konuya ait bir çok kitap tedarik ederek okumuş ve bu sefer o Atatürk'e bunlardan bazı sorular sormuştu.¹¹

Afet İnan, birkaç yıl sonra Prof. Dr. Utkan Kocatürk ile yaptığı bir görüşmede ise bu olayı biraz değişik bir şekilde tekrarlayarak anlatacaktı:

[Atatürk] Bir gün sosyolojiye ait bazı kitaplar okumuştum, felsefeye ait. Dışçı geliyor, dişlerini yapacak ve yeni de okuduğu için o kitapları, soruyor. Tabii hiç bilmiyor adam; Dışçı Sami. Ondan sonra çıktı bir telâşlı. “Bana” dedi, “Böyle, böyle” dedi, “Ne gibi kitaplar var bu hususta?” “Aa!” dedim, “Var işte böyle kitaplar.” Ve ikinci gelişinde bütün onları okuyarak gelmişti.¹²

11 Prof. Dr. A. Âfetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, 3. baskı, s. 2.

12 Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 183.

Günzberg'in Atatürk'le olan yakın ilişkisinin bir diğer kanıtı 1930, 1933 ve 1936 yıllarında Atatürk'ün Türkiye İş Bankası'ndaki şahsi hesabından Günzberg'e yaptığı ödemelerdir.¹³ Bir başka kanıt Atatürk'ün 24 saatlik faaliyetlerinin bir nevi tutanakları olan Cumhurbaşkanlığı nöbet yaverleri tarafından tutulan "nöbet defterleri"nde Atatürk'ü ziyaret edenler arasında Sami Günzberg'in adına birkaç kez rastlanmasıdır. Bu nöbet kayıtlarına göre Günzberg Atatürk'ü 28 Aralık 1935, 2 Mayıs ve 22 Haziran 1937 günleri Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde ziyaret etmişti.¹⁴

Tarihe "Vagon-Li Olayı" adıyla mal olan öğrenci olaylarının gerçekleştiği 25 Şubat 1933 günü de Atatürk Günzberg'in İstiklâl Caddesi'ndeki muayenehanesindeydi. Türkiye'de modern kütüphaneciliğin kurucusu olan Adnan Ötügen gençlik yıllarında tanık olduğu bu anı şöyle aktarmakta:

Wagon-Lits tahrip edilirken, buraya beş yüz metre kadar mesafede bulunan Dr. Sami Günzberg'in muayenehanesinde Atatürk dişlerini yaptırıyormuş. Bu müthiş gürültüyü duyunca pencereden bakmış ve polis-öğrenci mücadelesini görmüş. Etrafındakilerden bunun sebebini öğrenince 'derhal oradan polis ve jandarmayı çekin. Çocuklardan da birinin başına en ufak bir şey gelmesin' emrini vermiş.¹⁵

- 13 Uygur Kocabaşoğlu ve arkadaşları, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 624.
- 14 Özer Şahingiray, (toplayan), *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1955, s. 455, 607, 624. Atatürk'ün diş sağlığı ile yapılan bir araştırmada (Doç. Dr. Yavuz S. Aydınтуğ, "Atatürk'ün Ağız Sağlığı", *Türk Dişhekimleri Birliği 3. Uluslararası Dişhekimliği Kongresi*, Ankara Dişhekimleri Odası, Ankara, 1822 Haziran 1996, s. 12) aynı kaynağa atfen Günzberg'in 31 Ekim ve 3 Kasım 1937 tarihlerinde de Atatürk'ü ziyaret ettiği belirtilmiştir. Ancak *Atatürk'ün Nöbet Defteri*'nde bu tarihlerdeki ziyaretçiler arasında Sami Günzberg'in adı yer almamaktadır.
- 15 Erol Özcan, (nakleden), "Milli Türk Talebe Birliği'nden hatıralar", *Bozkurt*, Yıl 2, Özel Sayı, Haziran 1966, s. 16-19. Fransız Vagon-Li (Yataklı Vagonlar) Şirketi'nin Beyoğlu acentesinde çalışan bir memurun Türkçe konuştuğunu duyan Belçikalı müdürün şirkette resmi dilin Fransızca olduğunu söyleyerek memuru azarlayıp, 15 gün işten uzaklaştırma ve para cezası vermesi üzerine

Atatürk'ün Sami Günzberg'e beslediği dostane duyguların bir kanıtı da Sami Günzberg 1933 yılında kaza geçirdiğinde gösterdiği tepkidir. Sami Bey kızkardeşi Lili'yle birlikte Orient Express'le Paris'ten İstanbul'a dönerken Belgrad'da durakladığında trenden inen Lili trenin aniden hareketi üzerine vagona atlamak istemiş, Sami Bey de kızkardeşine yardım etmek istemişti. Bu olayda Lili yaralanmış, Sami Bey ise hem yaralanmış, hem de bacağı kırılmıştı.¹⁶ Bu kaza nedeniyle Dahiliye Vekili Şükrü Kaya¹⁷ ve Reisi cumhur Atatürk Günzberg'in durumuyla yakından ilgilenmiş, Sami Bey de Atatürk'e şükranlarını bildirmişti:

Reisi Cumhurumuz Büyük Gazi Hazretlerine
Duyduğum acılar ancak bugün biraz hafıflediği cihetle geçirmiş olduğum kaza doyasısıyla lütfen gösterilen büyük alaka ve teveccühe karşı kalbimin en derin köşesinden yükselen şükranlarımı arza cesaret imkanını bulabildim.

Kıymetli teveccühleriniz naçiz hayatımın üzerinde pek güzel tesirler bırakmış olduğu cihetle bu yüksek iltifatlarınızı ömrüm oldukça unutmayacağım.

Can ve göynümden yükselen şükran ve tazimlerimi arz ve taktim ederken şimdiye kadar muhtelif vesilelerle hakkımda esirgemediğiniz yüksek teveccüh ve iltifatınızın devamını diler ve mübarek ellerinizi öperek zati devletlerinin sıhhat ve afiyette daim olmanızı temenni eylerim. Velinimetim Büyük Gazi Hazretleri.¹⁸

Günzberg Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları vesilesiyle Atatürk'e bir kutlama mektubu göndermeyi de ihmal etmeyecekti.¹⁹

Darülfünun ve yüksek okul öğrencileri olayı protesto edip şirket yazıhanesini tahrip ettiler. Bu konuda bir inceleme için bkz. Vedii İlmen, "Vagon-Li (Yataklı Vagonlar) Olayı", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1999, Sayı 189, s. 25-29.

16 "Sami Bey, Maruf Dış Tabibi Bir Kaza Geçirdi", *Akşam*, 6 Eylül 1933 / Vally Berker'in 12 Eylül 2003 tarihli elektronik posta iletisi.

17 Roni Margulies arşivi, Şükrü Kaya'nın 23 Eylül 1933 tarihli mektubu.

18 T.C. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı, ATA2B, Kutu 30, Gömlek 37, belge 371. 20 Eylül 1933 tarihli mektup.

19 Rifat N. Bali Arşivi.

DİŞ TABİBİ
SAMY M. GUNZBERG
MÉDECIN DENTISTE
GRAND'RUE DE PÉRA 356 (ISTİKLÂL CADDESİ)
TEL: PÉRA 695.

26.10.933

Türkiye Reisi Cumhuru
Büyük Dâhi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine

Siz Türkiye'yi duşmanlarının elinden kurtararak yeniden ona hayat ve mevcudiyet vermek ve bütün türk milletini uyandırarak medeniyet ışıklarıyla nurlandırmak gibi tarihin şimdiye kadar hiç bir kimse lehine kayı etmediğı büyük işleri başarmış olan en büyük kumandan, en yüksek bir reformatörsünüz.

Büyük eserlerinizi bütün avrupa değil, medeniyet cihanı büyük hayret ve taktirlerle takip ediyorlar. Kıymetli şahsınızda cemetmiş olduğunuz meziyetleri, şerefli imtiyazları hayranlıkla karşılıyorlar.

Eski devirlerde türkiye her kesin peşinde koşarken sizin yarattığınız türkiyede her kes sizin ayağınıza koşmaktadır. Yalnız bu kadar mış Dünyanın siyaseti üzerinde de mühim tesirler yaptınız. Bu kadar büyük inkılapları insanlara ancak tarih söyleyebilir. Biz ise bu inkılapların bugün şahidi olmakla müftehîrîz.

Bizler sizin gibi büyük bir devlet reisinin idaresi altında yaşamak için bahtıyarız, büyük eseriniz olan cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetiyle size uzun ömürler temenni ederken daima türklerin başında bulunarak biz sadık vatandaşlarla birlikte cümlemizi saadet mevkiine ulaştırmanızı can ve göynümden dilerim efendim hazretleri.

Dış Tabibi

Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Hanım ile Op. Dr. Cemil Topuzlu da Sami Bey'in ünlü hastaları arasındaydı.²⁰ Günzberg Atatürk'ü muayenehanesinde tedavi ettiği gibi Atatürk'ün sürekli veya aralıklı olarak bulunduğu Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Yalova Köşkü, Florya Köşkü, Dolmabahçe Sarayı'na da gidiyordu. Atatürk İstanbul'da olduğu zaman Sami Bey'in muayenehanesine gider, hem dişlerini tedavi eder, hem de öğle yemeğini yedi. Nitekim, 1930, 1931 ve 1932 yıllarında basında yer alan haberlerde Atatürk'ün bir keresinde "refaketlerindeki mutad zevatla,"²¹ bir başka sefer Salih Bozok, Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti Müsteşarı Hüsamettin Bey ve seryaveri Rusuhi Bey ile,²² bir diğer seferinde de Afet İnan Hanım, TBMM Reisi Kâzım Özalp ve Dr. Neşet Ömer ile birlikte Sami Bey'i ziyaret edip öğle yemeğini maiyetindekiler ve Sami Bey'le birlikte yediği belirtilmekte.²³ Atatürk İstanbul'a geldiğinde Günzberg'in muayenehanesinde tedavi görüp görmediğini anlamak için apartmanın kapısına bakmak yeterliydi. Polisler kapıda nöbet tutuyorlarsa bu Atatürk'ün o sırada binada bulunduğunun işaretiydi.²⁴ Atatürk muayenehaneye her gelişinde Lili ve Alexandrina Günzberg kendisine yemek ikram ederlerdi.²⁵ Sami Günzberg ve kızkardeşlerinin Atatürk ve çevresiyle yakın ilişkide olmalarının bir diğer örneği Bükreş'teki Beynelmilel Antropoloji ve Etnografi Kongresi'ne katılan Afet İnan'ın Devlet Hava Yolları'na ait uçakla İstanbul'a dönüşünde onu Yeşilköy

20 Op. Prof. Dr. Cemil (Paşa) Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, 4. baskı, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 235.

21 "Gazi Hz. Nezleden rahatsız olan dişlerini tedavi ettirmektedir", *Hakimiyeti Milliye*, 5 Aralık 1930, "Gazi Hz.", *Vakit*, 13 Aralık 1930.

22 "Gazi Hz. Yarın Ankara'ya hareket ediyorlar", *Cumhuriyet*, 1 Kanunisanı 1931.

23 "Reisicumhur Hz.", *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1932.

24 Avram Gross ile 26 Şubat 2002 tarihli telefon görüşmesi.

25 Moşe Grosman, *Dr. Markus (1870-1944) Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*, As Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 588.

Lili Günzberg ve Sabiha Gökçen, 6 Eylül 1937 Yeşilköy Hava Meydanı.
(Kaynak: Vally Berker)

Hava Meydanı'nda Atatürk ile birlikte karşılayan az sayıda kişi arasında Lili Günzberg'in de yer almasıdır. Afet İnan'ın gelişini beklerken Sabiha Gökçen, uçağıyla Lili Günzberg'e kısa bir hava gezisi yaptırmıştı. Lili Günzberg meydana indikten sonra Atatürk'e saygılarını arz ederken izlenimlerini, “pek rahat uçtuk. Hiç korkulacak bir şey yok. O kadar zevkime gitti ki derhal tayyareci olmağa karar verdim” sözleriyle dile getirecekti.²⁶

Sırdışı Olarak İlişkileri

Sami Günzberg'in Atatürk ile olan münasebetleri bir hekim-hasta ilişkisinin ötesinde idi. Sami Bey Atatürk'ün âdeti bir sırdışıydı. Bu konudaki en ilginç değerlendirme İstanbul'daki Britanya Büyükelçiliği'nin Britanya Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği bir rapordur. Büyükelçilik, Sami Günzberg'in II. Abdülhamid'in

26 “Profesör Afet dün tayyare ile avdet etti”, *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1937.

Afet İnan'ı karşılayanlar sağdan sola; Salih Bozok, Atatürk, Afet İnan, Hasan Rıza Soyak, Sabiha Gökçen, Lili Günzberg. Uçuş başlıklı ve mantolu kadın Lili Günzberg'dir. (Kaynak: Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi, Fotoğraf referansı Ata 2/06)

varislerinin Musul petrol yatakları üzerindeki hakları konusunda Büyükelçi Sir George Clerk'e yolladığı mektubu Hariciye Vekâleti'ne aktarırken Günzberg'in şahsiyeti hakkında kısa bilgiler içeren bir refakat yazısı da eklemişti. Bu refakat yazısı bu arşiv belgesinin en ilginç yanı. Bu yazıda Günzberg şöyle değerlendirilmekte:

15 Mayıs [1928] tarih 236 sayılı mesajımızın ekinde diplomatik kurye ile size ulaşacak olan Abdülhamid'in varislerinin veraset talepleri ve petrol arama imtiyazları ile ilgili hak ve iddiaları ihtiva eden mektubun sahibi olan Sami Bey Günzberg dışçı kisvesinde bir levanten olup geçmişte bir süre Gazi [Mustafa Kemal]'e gönül yarenliği yapacak arkadaşları tanıştıran kişiydi. Kendisini şahsen tanımamamıza rağmen küçük, büyük herkes tarafından 'Konstantiniye'de faaliyet gösteren en kötü unsur' olarak tasvir edilmektedir. Bu da, bu şehirde erişilmesi zor bir imtiyazdır. Bu bilginin, halihazırdaki talebinden herhangi bir şey çıkması halinde Reisicumhur'a olan hizmetlerinin onu

[varisler nezdinde] faydalı kılacağı istisnası haricinde, özel bir ehemmiyeti yoktur.²⁷

Atatürk'ün Sami Bey'le özel hayatı ile ilgili sohbetlerde de bulunduğu anlaşılmakta. Atatürk'e âşık olduğu söylenen Fikriye'nin ölümü konusunda Sami Bey'in birinci elden sahip olduğu bilgi bunun bir örneğidir. Hüsrev Gerede'nin anılarından Atatürk'ün Sami Günzberg'e bu hazin olayın içyüzünü anlattığı anlaşılmakta:

Fikriye olayı ile ilgili başka bir söylentiye de dış hekimi Dr. Sami Günzberg'ten dinlemiştim.

Dr. Günzberg, Harp Okulu öğrenciliğimden beri benim otuz küsur yıllık dışçimdi. Kendisi çok zeki, bilgili, başarılı bir dış hekimi idi. Aslen Yahudi olan Sami Günzberg önceleri Osmanlı Saray'ının dışçibaşısı imiş. Cumhuriyetten sonra bu görevini Gazi'nin yanında sürdürmeye başlamış.

Gazi'ye, kızlarına, hizmetçilerine, Başbakan İsmet Paşa ve bakanlarına, birçok milletvekillerine dışçılık yapmış. Fikriye hakkında bana anlattıklarını bizzat Gazi'nin kendisinden dinlemiş.

Dr. Sami Günzberg'in aktardığı olay: 'Fikriye, Lâtife hanım zamanında İsviçre'den dönmüş, Yaver Muzaffer'e görünmeden Gazi'nin odasına çıkmış. Kıskançlığından Gazi'ye suikast tasarlamışsa da başarılı olamayarak bahçeye kaçmış, yakalamaya gelenleri görünce tabancasını kendi başına sıkmış biçimindedir.²⁸

Lord Kinross'un kaynak göstermeden naklettiği ancak araştırma safhasında görüştüğü kişiler arasında Sami Günzberg'in bulunmasından ötürü kaynağın Sami Günzberg olduğu anlaşılan bir diğer olayda da Atatürk'ün kendisine son derece güven

27 PRO, 15 Mayıs 1928 tarih ve FO371/13078/E2653/14/44 sayılı belge.

28 *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler* (Yay. Haz. Sami Önal), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 270271. Gerede anılarında Sami Bey'e "Gunzberg" olarak atıfta bulunmaktadır.

duyduğu görülmekte. Lord Kinross'a göre ölüm döşeğinde olan Atatürk'ün son arzusu halefinin İsmet İnönü olmasıydı. Bunun için Ankara'ya bir haberci göndererek İnönü'nün yanına gelmesini istemişti. Haberci İnönü'nün hasta olduğu ve seyahat edemeyeceği cevabıyla geri dönünce Atatürk, İnönü'nün çevresinde kümelenmiş düşmanlarının İnönü'yü kendisinden uzak tuttuğunu, hatta ve hatta İnönü'nün ölmüş bile olabileceğini düşündü. Bu bulanık ortamda Atatürk bir tek Sami Günzberg'e itimat etti ve İnönü'nün durumu hakkında sıhhatli bilgi temin etmesi için onu Ankara'ya gönderdi.²⁹ Atatürk'le bu derece yakın ilişkisi ve dostluğu olan Sami Günzberg'in Atatürk'ün vefatından ötürü son derece etkileneceği şaşırtıcı değildi.³⁰

Atatürk ve Yahudiler

Otuzlu yıllarda İstanbullu Yahudiler Atatürk'e duydukları sevginin karşılıksız olmadığını düşünmekte, O'nun da Yahudilere karşı özel bir sevgi beslediğine inanmaktaydılar. Bu inancı besleyen olgulardan biri Atatürk'ün Sami Günzberg'i özel dışçisi olarak seçmesi,³¹ diğeri ise Günzberg'in Atatürk'ü İstanbul *Aşkenaz* Cemaati Başhahamı Dr. David Markus ile tanıştırmasıydı.³² Ancak Amerikan Konsolosluğu'nun bir belgesi tahlil edildiğinde Yahudilerin Atatürk'ün kendilerine karşı özel bir sevgi beslediği inancının gerçeğe dayanmadığı görülmekte. Atatürk'ün 1932 yılının Ocak ayında *La Boz del Oriente* gazetesinin sahibi muganni İshak Algazi'yi Dolmabahçe Sarayı'nda huzuruna kabulü vesilesiyle hazırlanan bu belgeye göre İshak Algazi Sami Günzberg

29 Lord Kinross, a.g.e., s. 498.

30 Vally Berker'in 10 Kasım 2003 tarihli elektronik posta iletisi.

31 Roz Kohen Drohobyczer, "Ataturk's influence on "Jewish" life in Türkiye, a Personal View", www.sephardicstudies.org/ataturkrz.html

32 Avram Galante, a.g.e., C.8, s. 150. Dr. Markus hakkında bir inceleme için bkz. Moşe Grosman, *Dr. Markus (1870-1944) Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*, As Matbaacılık, İstanbul, 1992.

sayesinde Atatürk' n huzuruna kabul edilmişti. Bu belgeye göre bu davetten çıkarılacak sonuç şuydu:

Son yıllarda bir Yahudi'nin Atatürk' n huzuruna kabulü pek de rastlanan bir durum değildi. Ermeniler bile bu konuda Yahudi-lerden daha parlak bir durumdaydılar.³³

Bu yorum Atatürk' n Yahudilere karşı özel bir sevgi bes lediği inancının mesnetsiz olduğunu göstermekte.

33 NARA, RG59, Records of the Department of State, Consular Trade Reports, E326, 1932, Box 833, 11 şubat 1932 tarih ve 867.9111/948 tarihli belge, "Digest of the Turkish Press, 24 January – 6 February 1932. "Algazi Atatürk'ün huzurunda dört-beş saat kalmış ve değişik makamlarda Türk musikisi eserleri okumuştur. Atatürk de kendisine imzasını taşıyan bir Kur'anı Kerim hediye etmiştir. Ancak otuzlu yıllarda azınlıklara karşı uygulanmakta olan ayrımcı siyaset nedeniyle Algazi'nin Ankara Radyosu yönetim kurulu  yeliği reddedilecektir. Raşi harfleriyle yayınladığı *La Boz de Oriente* gazetesini de latin alfabesiyle yayınlamak zorunda kalacaktır. Bu iki olay Cumhuriyet ülküsüne gönülden inanmış Algazi'de büyük bir hayal kırıklığı yaratacak ve önce Paris'e sonra Uruguay'a g   edecektir. (Bülent Aksoy, " zak Algazi, Unutulmuş Bir Musiki  stadı", *Argos*, Eylül 1991, Sayı 37, s. 128-143).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**NAZİLERİN İKTİDARA GELMELERİ
VE SAMİ GÜNZBERG**

Adolf Hitler ve NSDAP'ın iktidara gelmesinden sonra 30 Ocak 1933 tarihinde Almanya'da ırk esasına dayalı kanunlar yürürlüğe konuldu. Bu kanunlarla Yahudi asıllı Almanlar için Almanya artık yaşanmaz bir ülke haline gelmişti. Almanya'nın ticarî ve sınaî faaliyetlerine çok büyük katkıda bulunan, Alman kültürünü tamamiyle özümsemiş ve Almanlaşmış Yahudiler Almanya'nın gündelik hayatından dışlanmaya başlayınca yerleşebilecekleri ve mesleklerini serbestçe icra edebilecekleri ülkeleri aramaya başladılar. İşte bu arayış sırasında başta Atatürk olmak üzere, dönemin üst düzey bürokrat ve devlet ricaliyle samimi ilişkiler ve dostluk bağları geliştirmesi nedeniyle Sami Günzberg uluslararası Yahudi örgütlerinin Türk hükümetiyle olan ilişkilerinde bir tür "kolaylaştırıcı" görevini üstlenecekti. Bir kaynağa göre görevlerine son verilmiş Alman Yahudisi bilim adamlarının Türkiye'ye kabul edilmelerinde Sami Günzberg'in Atatürk'e sık sık Hitler'in antisemit siyasetinden ve Almanya'daki Yahudilerin akıbetinden söz etmesi etkili olmuştu.¹ Günzberg'in soydaşlarının Almanya'da her türlü ayrımcılığa tâbi olmaları karşısında nasıl isyan ettiğinin en anlamlı göstergesi NSDAP'nin iktidara gelmesinin ardından İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Rudolf Nadolny'ye yazdığı mektuptur. Günzberg bu mektubuyla Birinci Dünya Savaşı sırasında Bahriye Nezareti Hastanesi Dış Tabipliği Kısım Amiri olarak görev yaptığı süre zarfında yaralı Alman askerlerini tedavi etmesinden dolayı Alman Savaş Hükümeti'nin verdiği Kırmızı Kartal ve Kızıl Haç nişanlarını Büyükelçi Rudolf Nadolny vasıtasıyla Almanya'ya iade edecek ve mektubunda Nazi iktidarı altındaki Almanya'yı son derece sert bir dille eleştirecekti:

1 Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz, *The Immortal Atatürk A Psychobiography*, The University of Chicago Press, Chicago, 1984, s. 191.

Tarihin yeniden tekerrür ettiği söylendiğine göre, terör ve şiddet yoluyla kendilerini Alman halkına kabul ettiren, Alman halkının da ümitsizlikten dolayı önderler olarak kabul ettiği Gamalı Haç taşıyan sokak siyasetçilerinin geçtiğimiz asırlarda Doğu'ya yapılan ve geri döndüğünde beraberinde medeniyet ve ilerleme ilkelerini getiren Haçlı Seferleri'ni tekrar başlatmaları gereklidir. Bu sokak siyasetçilerinin sulhsever bir heyeti Türkiye'ye yollayıp Türk hükümetinin insanlık ve sadakat ilkelerini özümsemeleri gerekir. Geleceğini teminat altına almak istendiği bahane edilen bir halka mutluluk ve refahın nasıl sağlandığını ve sürdürüldüğünü şefimiz Büyük Gazi Reiscumhur Mustafa Kemal'den öğrensinler. Böyle bir ziyaret bu maceracı sokak siyasetçilerinin ülkelerine yapabilecekleri en büyük hizmetlerden biri olacaktır.²

Union des Sociétés OSE'nin Alman Yahudisi Hekimleri Türkiye'ye Yerleştirme Çabaları

OSE'nin Mahiyeti

Obshchestvo Zdraavookhraneniya Yevreyev (Yahudilerin Sıhhatini Koruma Cemiyeti) (kısaca OSE) 1912 yılında Çarlık Rusyası'nda kurulmuş bir cemiyettir. 1919 yılında çalışmaları yasaklandığı için başka ülkelerde benzer adlar altında devam etti. Örneğin Fransa'da Oeuvre de Secours aux Enfants (Çocuklara Yardım Cemiyeti) adı altında faaliyet gösterdi. Bu cemiyetlerin ortak amaçları Yahudi halkı arasında hastalıkları önlemek veya tedavi etmek, Yahudi çocukların sıhhatlerini korumak, salgın hastalıklarla mücadele etmek, salgın hastalıkların barınamayacağı ortamları yaratmaktı. OSE Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalarına ara verdi. 1917 yılında Rusya'da 34 şubesi mevcuttu. Bu şubeler vasıtasıyla, toplam 60 dispanser, 12 hastane, 125 doğumevi, okul çocukları için 40 beslenme merkezi, 13 yaz kampı ve birçok sanatoryum yö-

2 CZA, Dosya A/169/3/3 Sami Günzberg'den Alman Büyükelçisi Rudolf Nadolny'ye gönderilen 2 Haziran 1933 tarihli mektup.

netiliyordu. OSE savaştan sonra Orta ve Batı Avrupa ülkelerinde de şubeler açtı. Naziler Yahudileri temerküz kamplarına yollamaya başladıklarında OSE faaliyetlerini durdurdu. şubeleri ve yönettiği müesseseler kapatıldı, eşyalarına el konuldu ve yağmalandı, hastalar temerküz kampları ve gaz odalarına yollandı.³ Union des Sociétés OSE (OSE Cemiyetleri Birliği) Almanya, Britanya, Amerika, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve Dantzig’de kurulu bulunan OSE cemiyetlerini bir çatı altında birleştiren bir birlikti ve başkanı Prof. Dr. Albert Einstein idi.

Union des Sociétés OSE-Sami Günzberg İlişkisi

NSDAP’ın ırkçı yasaları uygulamaya koymasıyla birlikte mesleklerini icra edemez hale gelen Alman Yahudisi serbest meslek erbabı ve bilim adamları mülteci olarak kabul edilebilecekleri ülkeleri aramaya başladılar. Yeni bir “vatan” arayanlar arasında hekimler başta geliyordu. Alman Yahudisi hekimleri temsil eden heyet önce Mısır hükümetiyle temas kurdu. Görüşmeler olumsuz sonuç verince aynı heyet Mısır dönüşünde Türkiye’ye uğrayıp bir ön araştırma yaptı, olumlu izlenimler edindi ve “Türkiye’nin Yahudiler için bir cennet” olduğunu söyledi.⁴ Bu ilk temastan sonra Günzberg 1933 yılının Ağustos ayında Paris’i ziyaret ettiği sırada Union des Sociétés OSE yetkilileriyle buluştu.⁵ Yetkililer Sami Günzberg’in Paris’te bulunduğu bir tarihte kendisiyle buluşarak Yahudi hekimlerin Türkiye’ye gelip yerleşmeleri konusunda resmi makamlar nezdinde yardımcı olmasını rica etti.⁶ Günzberg bu teklifi kabul etti. Bunun üzerine Union des Sociétés OSE ile Günzberg arasında yoğun bir mektuplaşma başladı. Union des Sociétés OSE’nin sorduğu İstanbul

3 Leon Wulman, “OZE”, *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 12, s. 1538-1539.

4 “Mısır Alman Yahudilerini kabul etmedi”, *Son Posta*, 25 Mayıs 1933.

5 CZA, Dosya A/169/3/1, Union des Sociétés OSE’nin Sami Günzberg’e yazdığı 19 Ağustos 1933 tarihli mektup.

6 CZA, Dosya A/169/3/1, Union des Sociétés OSE’nin Sami Günzberg’e yazdığı 19 ve 22 Ağustos 1933 tarihli mektuplar.

 niversitesi'nin Alman Yahudisi bilim adamlarını çalıştırıp çalıştırmadığı sorusuna⁷ G n zberg karamsar bir cevap verecekti. G n zberg, merkezi Zürih'te bulunan Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland (Yurtdişında Bulunan Alman Bilim Adamları İçin Dayanışma Cemiyeti) Başkanı Prof. Dr. Philipp Schwartz ile Dar lf n n'u İstanbul  niversitesi'ne dönüştürecek reform programı çerçevesinde yabancı bilim adamlarının Türk  niversitelerinde istihdam edilmelerinden sorumlu Prof. Dr. Albert Malche'nin Türk h k meti ile yabancı bilim adamları arasında devam eden görüşmelerde aracı olduklarını ancak kadroların dolduğunu bildirdi. Alman Yahudisi hekimlerin Türkiye'de çalışmaları konusunda Sıhhat ve İ timal Muavenet Vekâleti ile görüştüğünü, Vekâlet'in benzeri teklifleri daha önceden de kendisine yaptığını, ancak Türkiye'ye gelmek isteyen hekimlerin "birinci sınıf" vasfına sahip olmamalarından ötürü bu taleplerin reddedildiğini bildirdiğini aktardı.⁸ Union des Soci t s OSE, Alman Yahudisi eczacıları

7 CZA, Dosya A/169/3/1, Union des Soci t s OSE'nin Sami G n zberg'e yazdığı 5 Eylül 1933 tarihli mektubu.

8 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami G n zberg'in OSE'ye yazdığı 13 Eylül 1933 tarihli mektup. Philipp Schwartz yıllar sonra *Notgemeinschaft* başlığıyla anılarını yayınlıyacaktı. Ayrıca 1969 yılında Prof. Dr. Al ettin Ak su'ya yolladığı anıları Aykut Kazancıgil'in *Türk Jinekolog ve Obstetrik Bibliyografyası [1923-1973]* kitabında yer almıştır, (s. XXIIIXIV). Schwartz'ın biyografisi için bkz. Gerald Kreft, "...beauftragt, den wahren Geist der deutschen Nation in der Welt zu vertreten." Philipp Schwartz (1894-1977) und die  rzteemigration in die Türkei nach 1933", s. 99-113. Albrecht Scholz, Caris-Petra Heidel (Hrsg.) *Emigrantenschicksale Einfluss der Jüdischen Emigranten auf Sozialpolitik und Wissenschaft in den Aufnahmел ndern*, Mabuse-Verlag, Frankfurt am Main, 2004 içinde. 1933 Üniversite reformu kapsamında Türkiye'ye gelen Alman bilim adamları hakkında temsile mahiyette şu kaynaklar zikredilebilir: Yrd. Do . Dr. Ersoy Taşdemirci, *Belgelerle 1933  niversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1992. Ali Arslan, *Dar lf n ndan  niversiteye*, Kitabevi, İstanbul, 1995; Prof. Dr. Horst Widmann, *Atatürk ve  niversite Reformu*, ( ev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Dr. Serpil Bozkurt), Kabal ı Yayınevi, 2. baskı, İstanbul, 2000; *Haymatloz Exil in Der Türkei 1933-1945*, Verein Aktives Museum, Berlin 2000; Arnold Reisman, *Turkey's Modernization: Refugees From Nazism and Atatürk's Vision*,

da kabul edebilecek ülke veya ülkeler arıyordu. Almanya'da yaklaşık 800 Yahudi eczacı mevcuttu. Bunlardan 200'ü eczane sahibiydi. Diğerleri ise eczane ve benzeri yerlerde çalışıyorlardı. Irk yasalarının uygulanmaya başlamasıyla birlikte 350 eczacı işsiz kalmıştı. Union des Sociétés OSE, Günzberg'den eczacılar için de Türkiye'de iş imkânlarını araştırmasını isteyecekti. Bu kişilerin elde ettikleri deneyimler sayesinde sadece eczacılık alanında değil, ecza ve kimya ürünleri fabrikaları, sabunhane, rafineri ve deney laboratuvarlarında da çalışabileceklerini belirtecekti.⁹ Ancak Günzberg eczacılar konusunda fazla ümitvar değildi. Türkiye'de eczacılık mesleğini icra etmek için asgari koşulların, (a) Türk vatandaşı olmak, (b) Bir Türk üniversitesinin Eczacılık Fakültesi'nden mezun olmak, (c) Yabancı ülkelerde eğitim görmüş bir Türk vatandaşı olunması halinde Türkiye'deki bir Eczacılık Fakültesi'nden de ders almak, (d) yabancı uyruklular için de 1918 yılından önce Türkiye'de yerleşik ve eczacılık mesleğini icra etmek olduğunu bildirecekti.¹⁰ Bu yazışmaların bir sonraki aşaması Union des Sociétés OSE Başkanı Prof. Dr. Albert Einstein'ın Türkiye'de çalışmak isteyen Alman Yahudisi hekimlerin adlarını içeren iki listeyi resmî bir başvuru metniyle birlikte Başvekil İsmet İnönü'ye sunulmak üzere Sami Günzberg'e yollamasıydı.¹¹ Günzberg, Union des Sociétés OSE'ye verdiği cevapta başvuruyu alır almaz şahsî refakat mektubunu da ekleyerek dosyayı Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili ve aynı zamanda Türk üniversitelerinde is-

New Academia Publishers, Washington, D.C., 2006.

- 9 CZA, Dosya A/169/3/1, Union des Sociétés OSE'nin Sami Günzberg'e yazdığı 18 Eylül 1933 tarihli mektup.
- 10 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in Union des Sociétés OSE'ye yazdığı 3 Ekim 1933 tarihli mektup.
- 11 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.116.810.3 sayılı 17 Eylül 1933 tarihli belge. Söz konusu belge 29 Ekim 2006 tarihinde Murat Bardakçı tarafından *Hürriyet*, 1 Kasım 2006 tarihinde de Naim Gülerüz tarafından *Şalom* gazetesinde yayınlanacaktır. Ancak her iki yazar yazılarında İnönü'nün red cevabını yayınlamayıp kamuoyunu yanıltacaktır. Bkz. Rifat N. Bali, "Einstein'ı Kim Davet Etti?", *BirGün*, 7 Kasım 2006.

tihdam edilecek yabancı bilim adamları ve hekimleri seçen heyetin başkanı Dr. Refik Saydam vasıtasıyla Reiscumhur Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet İnönü'ye ilettilerini bildirecekti.¹²

Türkiye Cumhuriyeti Başvekilâti Celilesine arz olunur:

30-9-1933

Efendim hazretleri

Bir ay evvel Pariste bulunduğum sıralarda dünyanın her noktasında şubeleri olan meşhur OSE namındaki sihhî musevî cemiyetinin meşhur profesör Aynşitayinin riyasetinde [başkanlığında] bulunan Paris ve Londra şubeleri müracaatla Almanyanın en yüksek fakültelerinde bulunmuş ve tababetin [tıbbın] her şubesine mensup professörler ile bir çok mütahassıs büyük doktorların maiyetlerinde çalışan genç muavinler bundan böyle Türkiye'de çalışmak için Türkiye cumhuriyeti hükûmeti nezdinde vasıta olmaklığını bendenize teklif etmişlerdi. Bunun üzerine bendeniz böyle mühim bir mesele hakkında Türkiye cumhuriyeti sefarethanesine ve resmî şekilde müracaat etmek lâzım geldiğini kendilerine ifade etmiştim. Fakat tarihlerde görüldüğü gibi Türk hükûmetinin bu gibi yüksek insanî müracaatları din farkını nazarı dikkate almayarak daima terviç edegeldiğini [desteklediğini] düşünerek arzettiğim bu heyete tanınmış mütahassıs bir çok professör ve doktorların Türk hükûmetine iki veya üç sene fahriyen [parasız] hizmet etmek ve muallimlik suretiyle talebe yetiştirmek ve bu müddet zarfında hükûmetin tensip edeceği [uygun göreceği] yerlerde yalnız talim ile meşğul olarak sanat icra etmemek şartıyla çalışmaları ve bu müddet zarfında türkçe öğrenmeğe gayret etmeleri ve üç sene sonra Türkiye kanunlarına tabi olarak Kollokyom denilen mezuniyet imtihanı geçirdikten sonra sanat icra edebilmeleri şartlarına muvafakat eyledikleri takdirde Almanyadaki siyasî buhrandan dolayı insaniyet namına Türk hükûmeti nezdinde vasıta olabileceğimi de ilâve etmiştim.

Bu kerre Professör Alber Aynşitayin [Einstein] riyasetinde [başkanlığında] bulunan bu cemaat bizzat Aynşitaynin [Einstein] im-

zasiyle başvekâleti celileye yazdığı resmi İngilizce istidayı benim vasıtamla taktim için namı acizaneme göndermiştir.

İstidanın [dilekçenin] tercemesi merbuttur [eklidir]. Lutfen bu istidanın tetkikiyle müracaatı vakıa hükûmetimizin menafı aliyesine [yüksek çıkarlarına] taalluk ediyorsa [uygunsa] ya doğrudan doğruya professor Aynşitayna yahut gene bendenizin vasıtamla bir cevap verilmesini ve yahut hükûmetin başka arzu ve şeraiti [koşulları] varsa bunların da ilâveten bildirilmesini hükûmetime bir hizmet edeceğimi zannederek arz ve istirham ediyorum. Muktezasının emrû irade buyurulması maruzdur [gereği emirlerinize arz olunur] Efendim Hazretleri.

Diş Tabibi

Samy Gunzberg

Beyoğlu, İstiklâl Caddesi no.356¹³

30/9/933

Paristen 17 Eylül 1933 tarihiyle

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti Celilesine

Professor Alber Aynşitayın [Einstein] imzasıyla gönderilen mektubun tercemesidir:

Efendimiz hazretleri

Cihanşumul [uluslararası] OSE musevi sıhhiye cemiyetinin fahri reisi sıfatıyla Almanyadan çıkmış olan kırk professor ve doktorun fenni ve tıbbi meşgûliyetlerini Türkiyede devam ettirmelerine mücade buyurulması için zati samilerine müracaat ve reca ediyorum.

Arzettiğim doktorlar halen orada cari [geçerli] olan kanunlardan

dolayı bundan böyle Almanyada çalışmıyacaklardır. Bu zevatın kısmı âzâmı [büyük çoğunluğu] geniş tecrübe ve malûmat sahibi ve ilmi meziyetleri haiz bulundukları cihetle yeni bir memleketde yerleştikleri taktirde pek büyük faideler temin edebileceklerdir. Cemiyetimiz müracaat eden bir çokları arasından kırk kadar tecrübeli mütehassıs ve pek yüksek alimleri tefrik etmiş ve bu istidamızla [başvurumuzla] bunların memleketinizde yerleşerek icrayı sanat etmelerine müsaade buyurulması için müracaat etmekte bulunmuştur. Bu ilmü fen [bilim] adamları hukûmetinizin emirlerine tevfikân her hangi bir müessesenizde hiç bir ücret talep etmeksizin bir sene müddetle çalışmak arzusunda bulunmaktadırlar. Bendeniz bu müracaatı terviç [destekleme] suretiyle bu talep ve istidayı [başvuruyu] hukûmetinize taktim etmeğe yalnız pek yüksek insanî bir iş gördüğümü değil, aynı zamanda memleketinize de bir menfaat temin etmiş olacağımı ümit eylediğimi kemali serbestiyle arz ve ifadeye mücaseret [cesaret] eder ve bilvesile ubudiyetkârane [bağlılığımı bildirir] tazimlerimi [saygılarımı] taktim eylerim efendim hazretleri.¹⁴

30.9.933

Türkiye Reisi Cumhuru Büyük Dâhi Gazi Hazretlerine

Efendimiz Hazretleri

Bugün dünyanın her tarafında şubeleri olan OSE sıhhi musevi cemiyetinden meşhur Professör Aynşitayın [Einstein] imzasıyla Cumhuriyet hukûmetimize arz ve taktim edilmek üzere bir istida [dilekçe] aldım. Cemiyet bu istidada [dilekçede] Almanyadan çıkan ve tababetin her şubesinde mütehassıs bulunan 15 profesör ile her sanatta tanınmış 31 adetyüksek doktorlar muavininin Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve hukûmetin istediği yerlerde

kullanılmak ve 23 sene müddetle fahri olarak çalışmak üzere Türkiye'ye gelmek istediklerini beyan ile keyfiyetin başvekâlete iblağını [gönderilmesini] reca etmesiyle bendeniz de bu istidanın tercemesini ve doktorların sicilnameleriyle birlikte bugün Ankara'da başvekâleti celileye gönderiyorum. Professör Aynşitayinin [Einstein] imzasını havi ingilizce istida ile bunun hükümete gönderdiğim tercemesinin fotoğraflarını dünyaca tanınmış olan liberalizminin şerefine bir hizmet edeyim emeliyle yüksek makamınıza arz ve taktime cesaret ve bilvesile ubudiyetkârane [bağlılığını bildirir] tazimlerimin [saygılarımın] lutfen kabulünü rece ederim velinimetim efendim Hazretleri.

Diş Tabibi
Samy Gunzberg
Beyoğlu: İstiklâl Caddesi¹⁵

()

Sami Günzberg bu başvuruyu basına da sızdıracak önce *Akşam*, daha sonra *Vakit* gazetesi konuyu haber yapacaklardı.¹⁶

Haber aldığımıza göre Prof. Einstein hükümetimize müracaat ederek şimdiye kadar Almanya'da muhtelif hastane ve üniversitelerde çalışmış ve tababetin her şubesinde cihanşümul [uluslararası] bir mevki ve şöhret kazanmış olan on beş profesörle otuz muavinlerinin hükümetimizin göstereceği herhangi hastane ve müessesesede iki üç sene müddetle fahriyen [ücretsiz] çalışacaklarını bildirmiştir. Bu müracaat hükümetimizce kabul edildiği takdirde bunlar nihayet üç senede Türkçeyi öğrenecekler, sonra Türk tabiiyetine geçerek burada yerleşeceklerdir.¹⁷

15 CZA, dosya, A/169/3/3

16 "Almanyadan çıkan Yahudi münevverleri bize diyorlar ki:", *Vakit*, 6 Kasım 1933.

17 "Einsteinın bir müracaatı", *Akşam*, 11 Teşrinievvel [Ekim] 1933. Haberin Günzberg tarafından basına sızdırıldığının kanıtı Union des Sociétés OSE'nin Günzberg'e yolladığı mektuptu. Bu mektupta Union des Sociétés OSE Günzberg'in kendilerine yolladığı Türk gazetelerini aldığını bildiriyor ve şu yorumda bulunuyordu: "Aynı zamanda gazetelerde yer alan bu haber-

Zaman nazariyesinin kâşifi Aynştayn [Einstein]

Almanyadan çıkarılan Yahudilerin Türkiye'ye yerleştirilmelerini rica etti.

Alt Yazı: Aynştayn: Zaman nazarivesini hallettim, bir de şu mekân meselesi halledebilsem!

(*Akbaba*, 14 Teşrinevvel 1993)

Sami Günzberg aynı zamanda İran'ın Ankara Büyükelçisi Sadık Khan ile de temasa geçecek, Büyükelçi'den Alman Yahudisi hekimlerin İran'da çalışmalarına izin verilmesi için İran Şahı nezdinde girişimde bulunmasını rica edecek,¹⁸ mektubun bir kopyasını da bilgi için Union des Sociétés OSE'ye yollayacaktı.¹⁹ İran Büyükelçisi bu mektuba cevaben teklifi İran hükümetine iletteğini bildirecekti.²⁰ Bu cevabı alan Günzberg, Sadık Khan'a teşekkür etmeyi ve cevabını Union des Sociétés OSE'ye iletteğini bildirmeyi ihmal etmeyecek, hastasına ihtimam gösteren bir dişçi olarak da şu dilekte bulunacaktı: "Geçici takma dişlerin Ekse-lansınızı fazla rahatsız etmediğini, sizi tamamiyle tatmin edecek kat'i bir protezi yakında yapabileceğimizi ümit ederim."²¹ Union des Sociétés OSE, Günzberg'e yolladığı bir sonraki mektupta Prof. Dr. Einstein'in yolladığı hekimler listesinde yer almayan ancak tüberküloz konusundaki çok tanınmış eseriyle üne kavuşan Prof. Dr. Wolf Eisner'in adının da listeye eklenmesini rica edecekti.²² Günzberg, Prof. Dr. Eisner'in çalışma talebini bir yazı ekinde Sıh-hat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne ileterek gerekeni yapacak,²³ ardından Union des Sociétés OSE'ye gönderdiği mektupta bu başvurunun çok ilginç ve Türkiye'ye yararlı olduğunu, kendisini ziyaret eden bazı üst düzey zevata konuyu açtığını ve bu zevatın çok olumlu yaklaştığını yazacaktı. Günzberg Union des Sociétés OSE'ye Prof. Dr. Eisner'in Dr. Refik Saydam'a doğrudan doğruya

ler proje oldukça ilerlediği için bunu basına açıkladığınız anlamını taşımıyor muş" (CZA, Dosya A/169/3/1, OSE'nin Sami Günzberg'e yolladığı 21 Ekim 1933 tarihli mektup).

18 CZA, Dosya A/169/3/3, 22 Ekim 1933 tarihli mektup.

19 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in Union des Sociétés OSE'ye yolladığı 6 Kasım 1933 tarihli mektup.

20 CZA, Dosya A/169/3/3, 19 Kasım 1933 tarihli mektup.

21 CZA, Dosya A/169/3/3, 24 Kasım 1933 tarihli mektup.

22 CZA, Dosya A/169/3/1, 2 Kasım 1933 tarihli mektup.

23 CZA, Dosya A/169/3/3, 22 Teşrinisani [Kasım] 1933 tarihli mektup.

bir başvuru dosyası yollamasını, Türkiye'ye hasta tedavi etmek için değil, bilimsel çalışmalarda bulunmak ve yetenekli hekimler yetiştirmek üzere gelmek istediklerini bildirmesini salık verecekti.²⁴ Günzberg, Prof. Dr. Einstein'ın başvurusuyla ilgili gelişmeler hakkında Union des Sociétés OSE'yi düzenli bir şekilde haberdar etmekteydi. Başvuru dosyasının daha önce Cumhurbaşkanlığı Kalemî Mahsûsa Müdürlüğü görevinde bulunan şahsî dostlarından Maarif Vekili Hikmet Bayur'a iletildiğini öğrendiğini, Alman Büyükelçiliği'nin Union des Sociétés OSE'nin girişimini engellemeye çalışacağını, ancak kendisinin gerekli karşı önlemleri aldığını bildiriyordu.²⁵ Ancak bütün bu temaslara rağmen Union des Sociétés OSE'nin girişimi olumlu sonuç vermeyecekti. Başvekil İsmet İnönü'nün Prof. Dr. Albert Einstein'a gönderdiği cevap olumsuzdu.²⁶

Ankara, 14 Kasım 1933

Sayın Profesör,

Almanya'yı idare eden kanunlar yüzünden artık bilimsel ve tıbbî çalışmalarını Almanya'da yürütemeyecek olan kırk profesör ve hekimin Türkiye'ye kabul edilmelerini isteyen 17 Eylül 1933 tarihli mektubunuzu aldım.

Bu beylerin hükümetimizin emirleri altında müesseselerimizde bir yıl boyunca bilâbedel çalışmayı kabul edeceklerini de not ettim.

Teklifinizin çok cazip olduğunu kabul etmeme rağmen bu teklifinizi ülkemizin kanun ve nizamnameleriyle uyuşturma imkânı görmediğimi söylemek zorundayım.

Sayın Profesör, bildiğiniz gibi kırktan fazla profesör ve hekim

24 CZA, Dosya A/169/3/1, 22 Kasım 1933 tarihli mektup.

25 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in Union des Sociétés OSE'ye yolladığı 6 Kasım 1933 tarihli mektup.

26 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, belge 030.10.116.810.3, İnönü'nün OSE'ye yolladığı 14 Kasım 1933 tarihli mektubun Fransızca çevirisi. Çeviri tarafımdan yapılmıştır.

mukavele ile istihdam ettik. Bunların çoğu mektubunuzun mevzuu olan profesör ve hekimlerle aynı siyasi şartlar içinde bulunmakta ve onlarla aynı vasıf ve kapasitelere sahipler. Bu profesör ve hekimler halihazırda meriyette olan kanun ve nizamnamelere uyarak bizde çalışmayı kabul ettiler.

Şu anda menşei, kültür ve dilleri açısından çok değişik üyeleri ihtiva eden ve hassas bir mekanizma olan bir organizmayı kurmaya çalışıyoruz. Bu nedenle içinde bulunduğumuz şartlarda bu beylerden daha fazla sayıda [personel] istihdam etmemiz maalesef mümkün olmayacaktır.

Sayın Profesör, isteğinizi tatmin edememekten dolayı üzüntülerimi bildirir, en derin hislerime inanmanızı rica ederim.

İmza

İ. İnönü

Bu mektup, tahmin edilebileceği gibi, Union des Sociétés OSE'yi hayal kırıklığına uğratacaktı.²⁷ Hayal kırıklığının nedeni Sami Günzberg'in başvurunun kabul edileceği konusunda Union des Sociétés OSE'yi çok fazla umutlandırmasıydı. Ancak İnönü'nün bu teklifi geri çevirmesi karşısında Günzberg sükûnetini bozmadı ve Union des Sociétés OSE'yi sakinleştirmeye çalıştı. Bu konuda geç kaldığını sanmasına ve İsmet İnönü'nün olumsuz cevabına rağmen bir sonuca varmak için halen çaba harcadığını bildirecekti.²⁸ Ancak bu diplomatik bir cevaptı. Günzberg'in yapabileceği fazla bir şey yoktu. İnönü'nün olumsuz cevabı üzerine Günzberg İran Büyükelçisi Sadık Khan'a bir daha mektup yazıp İran hükûmetinin hangi sanayi dallarına ve ne tür mühendislere ihtiyacı olduğunu bildirmesini istedi.²⁹

27 CZA, Dosya A/169/3/1, OSE'nin Sami Günzberg'e yolladığı 1 Aralık 1933 tarihli mektup.

28 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in OSE'ye yolladığı 7 Aralık 1933 tarihli mektup.

29 CZA, Dosya A/169/1/2, Sami Günzberg'in Sadık Khan'a yolladığı 3 Ocak 1933 tarihli mektup.

Günzberg Union des Sociétés OSE'ye yolladığı 6 Eylül 1934 tarihli mektubunda İran Büyükelçisi'ni gördüğünü, Union des Sociétés OSE'nin arzusu üzerine Paris'teki İran Büyükelçiliği'ne Union des Sociétés OSE için bir tavsiye mektubu yazması konusunda rica-da bulunduğunu, Büyükelçinin de bunu kabul ettiğini bildirecek, Büyükelçi'nin Türkiye'yi ziyaret eden İran Şehinşah'ına konudan bahsettiğini ve Şehinşah'ın çok ilgili olduğunu aktaracaktı.³⁰ Union des Sociétés OSE Türkiye'de istihdam edilmelerini teklif ettiği bilim adamlarının en azından bir kısmının Türk üniversite camiasında istihdam edilmeleri konusunda fazla umut olmadığını anlamıştı. Bu nedenle bazı önemli uzman hekimlerin değişik hastanelerde istihdam edilmelerini arzuluyordu. Union des Sociétés OSE bu hekimlerin gelecekte mesleklerini icra etme hakkını elde etme koşuluyla üç yıl boyunca ücretsiz çalışacaklarından kesinlikle emindi. Dahası bu uzman hekimler gerektiği takdirde beraberlerinde modern tıbbî teçhizat da getireceklerdi. Union des Sociétés OSE Günzberg'e Sıhhat ve İctimâi Muavenet Vekili Refik Saydam'ın Paris'e yapacağı ziyarette kendisiyle muhakkak buluşmak istediğini bildirecekti.³¹ Ancak bu çabalar boşunaydı. Hükümet tavrını değiştirmeyecek ve OSE'nin teklifi kabul edilmeyecekti.

Alman Yahudisi Ailelerin Türkiye'ye Yerleştirilmeleri Tasarısı

Sami Günzberg'in aracı olduğu bir başka tasarı ırk yasaları ve Yahudileri boykot etme girişimleri nedeniyle Nazi

30 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in OSE'ye gönderdiği 6 Eylül 1934 tarihli mektup. Burada ilginç bir ayrıntıyı da not etmekte yarar var. İran Şehinşahı Türkiye'yi ziyareti sırasında İstanbul'da bulunduğu süre zarfında rahatsız olduğu dişlerini İstanbul Üniversitesi Diş Mektebi protez muallimi Rüştü Önel'a tedavi ettirmişti. ("Şehinşah Hz. Dişlerini tedavi ettirdiler", *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1934.)

31 CZA, Dosya A/169/3/1, OSE'nin Sami Günzberg'e yolladığı 15 Aralık 1933 ve 3 Ocak 1934 tarihli mektuplar.

Almanya'sından göç etmek isteyen meslek ve zanaat sahibi Alman Yahudilerinin Türkiye'ye yerleştirilmeleriydi. Günzberg Paris'te bulunduğu zaman ORT Genel Sekreteri Joseph Millner'le de buluşmak istedi.³² Ancak Millner'in tatilde olması nedeniyle bu buluşma gerçekleşmedi.³³ Günzberg'in ORT Genel Sekreteri Millner ile buluşmasına aracı olan kişi İstanbullu afyon ve mahmude tüccarı Nissim Taranto idi.³⁴ Taranto, Günzberg Paris'te bulunduğu günlerde oteline yolladığı mektupta 1 Eylül'de Paris'e dönecek olan Millner'i Paris'te beklemesini veya Jager adındaki kişinin kendisine verdiği Londra'daki adrese gitmesini tavsiye edecek, ORT Genel Sekreteri Millner'in gelecek altı ay içinde 300.000 Yahudi'nin Almanya'yı terk etmesi gerektiğini söylediğini hatırlatarak her dakikanın ne kadar değerli olduğuna dikkati çekecekti.³⁵ Günzberg Paris'te bulunduğu süre zarfında Union des Sociétés OSE vasıtasıyla tanıştığı AJJDC Avrupa Direktörü Dr. Bernard Kahn ile de buluştu. Kendisine tedavi için Maliye Vekili Celâl Bayar ile birlikte Vichy'de bulunan *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi Yunus Nadi'yi de ziyaret etmesini tavsiye etti ve bir tavsiye mektubu verdi. Günzberg mektupta Yunus Nadi'den Dr. Kahn'ı kendisiyle birlikte Vichy'de³⁶ bulunan Maliye Vekili Celâl

32 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in Joseph Millner'e yazdığı 18 Ağustos 1933 tarihli mektup.

33 CZA, Dosya A/169/3/1, Joseph Millner'in Sami Günzberg'e yazdığı 19 Ağustos 1933 tarihli mektup.

34 Taranto 1897 yılından beri afyon, moher ve elbise ticaretiyle meşguldü. Bkz. Jan Schmidt, *From Anatolia to Indonesia, Opium Trade and The Dutch Community of İzmir, 1820-1940*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1998, s. 176.

35 CZA, Dosya A/169/3/1, Nissim Taranto'nun Sami Günzberg'e yolladığı 21 Ağustos 1933 tarihli mektup. Nissim Taranto Türkiye'ye gelecek olan Alman Yahudisi bilim adamları konusunda Prof. Rudolf Nissen ile de yazışmıyordu. (CZA, Dosya A/169/3/1, Nissen'in Taranto'ya yolladığı 11 ve 14 Kasım 1933 tarihli mektuplar.)

36 CZA, Dosya A/169/3/1, Sami Günzberg'in OSE'ye yolladığı 13 Eylül 1933 tarihli mektup.

Bayar'a takdim etmesini rica etmekteydi.³⁷ Ancak Kahn işlerinin yoğunluğu nedeniyle Vichy'ye gidemeyecekti. Sami Günzberg'e yazdığı mektupta Türkiye Cumhuriyeti'nin Üniversite Reformu çerçevesinde yaklaşık otuzu Yahudi asıllı olmak üzere otuz beş Alman profesörünü İstanbul'a davet ettiğini, bu örgütlemeyi Prof. Dr. Schwartz'ın yaptığını belirtti. Kahn, Günzberg'e Prof. Dr. Schwartz'a kendisini ziyaret edip tanışmasını tavsiye ettiğini yazdıktan sonra Türk hükümetinin Alman bilim adamlarını İstanbul'a davet etmesinden cesaret alarak bir başka teklifte daha bulundu. Kahn, Günzberg'e Alman Yahudilerinin Türkiye'ye yerleştirilmeleri konusunda üç kademeli bir plan teklif etmekteydi:

- a) Alman sanayicilerinin, başta kimya sektörü olmak üzere, Türkiye'de değişik sanayi sektörlerinde istihdam edilmeleri.
- b) Türkiye ile Avrupa arasında ticarî ilişkiler tesis edip geliştirecek büyük Alman tüccarların Türkiye'de istihdam edilmeleri.
- c) Tarımla meşgul olacak, sermayeleri emek ve zekâ olan gençler ve ailelerden oluşacak 1000 ila 1200 kişilik bir topluluğun Anadolu'ya yerleştirilmesi. Kahn'a göre bu tür tarım kolonileri Filistin ve Rusya'da gayet başarılı olmuştu.³⁸

Sami Günzberg bu teklife, böylesi meselelerin çok önemli olduğu ve somut bir sonuca varabilmek için tüm ilgili taraflarca incelenmesi gerektiği cevabını verecekti. Günzberg Kahn'a, Vichy'den dönen Celâl Bayar'ın kendisini ziyaret ettiğinde Kahn ile görüşemediğine üzüldüğünü söylediğini bildirecekti. Günzberg'e göre teklif edilen bu projelerin sonuçlanabilmeleri için Dünya Siyonist Örgütü (WZO) ve Yahudi Ajansı Başkanı Haim Weizmann ile dünyaca ünlü bir Yahudi bankerin yer alacağı bir

37 CZA, Dosya A/169/3/3, Yunus Nadi'ye yazılmış 22 Ağustos 1933 tarihli mektup.

38 CZA, Dosya, A/169/1/1, Dr. Kahn'ın Sami Günzberg'e yolladığı 20 Ekim 1933 tarihli mektup.

Prof. Dr. Philipp Schwartz

(Kaynak: Fritz Neumark, *Zuflucht am Bosphorus*, Verlag Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1980.)

heyetin derhal Türkiye'ye gelip devlet yetkilileriyle görüşmeleri şarttı.³⁹ G n zberg AJJDC Avrupa Direktörü Dr. B. Kahn'a yolladığı bu mektupta merkezi Berlin'de bulunan *Judische Hilfsverein*'in Türkiye'de Alman sanayi tesislerinin kurulması konusunda İstanbullu bir dostuna gönderdiği bir mektubu bu dostunun kendisine gösterdiğinden söz edecek, bu teklifle çok ilgilendiğini ve Türk h k metinin sanayinin yeniden yapılanması programına da uyduğunu yazacaktı. Bu konuda çok faydalı olabileceğini, *Hilfsverein*'den ya doğrudan, ya da AJJDC vasıtasıyla bir teklif aldığı takdirde her şeyi aynı yönde  rg tleyebileceğini ileri sürecekti. G n zberg bu yorumlarının " ok nüfuzlu dostları" ile yaptığı konuşmaların bir sonucu olduğunu da eklemeyi unutmayacaktı.⁴⁰

Dr. Kahn'ın G n zberg'in bu mektubuna cevabı, Weizmann'ın 1934 yılının şubat ayında Londra'dan Filistin'e gidişinde veya Filistin'den Londra'ya dönüşünde Türkiye'ye uğramayı kabul ettiği, kendisinin de ona refakat edeceğiydi. Cevab  mektupta Yahudi finans dünyasından bir bankerin de tasarıda yer alması konusunda Weizmann'ın ünlü hayırsever ve banker Jacob H. Schiff'in yeğeni ve ünlü banker Felix M. Warburg'un kuzeni Otto Schiff ile görüştüğü, onun da tasarıya çok sıcak baktığı ve Türkiye'ye gitmeye hazır olduğu da yer almaktaydı.⁴¹ G n zberg'in bu haberlere verdiği cevap acele davranılması gerektiğiydi. Dr. Kahn'ın Türkiye'ye kredi sağlamak üzere temaslarda bulunmak üzere Amerika'ya gideceğini bildiren satırlarına karşı G n zberg Kahn'ın dikkatini bir noktaya çekmekteydi: 1913-1916 yıllarında İstanbul'da görev yapan Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau Ermeni tehciri sırasında yaşanan kitlesel katliamlarla ilgili Amerika'ya yolladığı raporlarla Türkiye aleyhinde propagandada bulunmuş,

39 CZA, Dosya A/169/1/1, 6 Kasım 1933 tarihli mektup.

40 CZA, A/169/1/1 sayılı dosya. Sami G n zberg'in Dr. Kahn'a yolladığı 6 Kasım 1933 tarihli mektup.

41 CZA, Dosya A169/1/1, Dr. Kahn'ın Sami G n zberg'e yolladığı 20 Aralık 1933 tarihli mektup.

bu raporlar sayesinde Şeref Madalyası elde etmiş ancak dünya finans çevreleri nezdinde Türkiye'nin itibarına büyük zarar vermişti.⁴² Halihazırdaki Birleşik Amerika Hazine Sekreteri Henry Morgenthau Jr.'un Büyükelçi Morgenthau'nun oğlu olduğuna dikkati çeken Günzberg, oğul Morgenthau'nun babasının Türkiye ve Türklere karşı takındığı çizgiyi aynen sürdürmesinden ve dolayısıyla Türkiye'ye kredi verecek finans çevrelerini olumsuz bir şekilde etkilemesinden endişe etmekteydi. Günzberg Dr. Kahn'a Türkiye'nin her alanda büyük bir sanayileşme planını uygulamaya koyduğunu, bu planın yüksek finans çevrelerini ilgilendirebileceğini belirtecekti. Günzberg Dr. Kahn'a Fransız Yahudisi Paris milletvekili Dreyfus'la da görüşmesini tavsiye edecekti. Dreyfus Rumen tahıl ürünlerinin ticaretiyle meşguldu. Doğu'da başka birçok şirketle de ticarî ilişki içindeydi. Günzberg Türkiye'deki iş imkânları konusunda yerinde bilgi almak için yakın tarihte İstanbul'a gelen Dreyfus'un vekiliyle görüştüğünü, kendisini "finans kombinezonları" konusunda bilgilendirdiğini ve Rotschild Müessesesi ile işbirliğinde bulunmasını tavsiye ettiğini bildirmekteydi. Rotschild'i tavsiye etmesinin nedeni bu ismin Türkiye'deki üst düzey devlet bürokratlarını çok fazla etkilemesiydi.⁴³

Dr. Kahn bir sonraki mektubunda Weizmann ve önemli Yahudi liderlerden oluşan bir heyetin Türkiye'yi ziyaret edeceğini bildiriyordu. Ancak bu ziyaretten önce hükümet çevrelerinin daha önce teklif ettiği yaklaşık ikibin Alman Yahudisi ailenin Türkiye'ye yerleşmeleri tasarısına ilgi gösterip göstermediğini öğrenmek istiyordu. Kahn'ın tasarısına göre bu ikibin ailenin üçte biri (yaklaşık 700 aile) Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticarî ilişkiler tesis edip geliştirecek sanayici, küçük sanayici, tüccar ve belli sayıda aydınlardan oluşacak, beraberlerinde bir

42 Morgenthau daha sonra anılarını yayınladı: *Ambassador Morgenthau's Story*, Doubleday, Page and Company, New York, 1918.

43 CZA, Dosya, A/169/1/1, Sami Günzberg'in AJJDC'ye yolladığı 10 Ocak 1934 tarihli mektup.

miktar nakdî sermaye de getireceklerdi. 600 ila 700 ailelik ikinci grup ise zanaatkâr, küçük tüccar ve kalifiye işçilerden oluşacaktı. Üçüncü ve son grup ise tarımla meşgul olacaktı. Kahn heyetin Türkiye'ye gelmesinden önce müzakereleri ilerletmek amacıyla, Anadolu'nun hangi bölgelerinde tarım kolonilerinin kurulabileceğini, sınaî ve ticarî alanlarda çalışacak ailelerin hangi dallarda faaliyet gösterebileceklerini bilmek istiyordu. Kahn'a göre bu konularda somut bilgi verildiği takdirde uluslararası Yahudi örgütleri projeyi heyecanla destekleyecek ve inceleme amacıyla bir heyeti Türkiye'ye göndereceklerdi. Kahn'a göre Sami Bey'in Birleşik Amerika Hazine Sekreteri Henry Morgenthau Jr.'un Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır takınabileceği konusundaki endişeleri yersizdi; zira Yahudi ailelerin Türkiye'ye yerleştirilmeleriyle ilgilenen çevreler Morgenthau Jr. ile ilişki içinde değillerdi.⁴⁴ Günzberg, Kahn'a verdiği cevapta çok nüfuzlu dostlarını ve Türkiye'yi yöneten zevatı 2000 ailenin Türkiye'ye yerleştirilmesi tasarısından haberdar ettiğini bildirecek, WZO Başkanı Dr. Haim Weizmann, Union des Sociétés OSE Başkanı Prof. Dr. Albert Einstein, sanayi ve finans dünyasının ünlü isimleri, Baron Robert de Rothschild ve Fransız milletvekili Dreyfus'tan oluşacak bir heyetin bir an evvel Türkiye'ye gelmesini tavsiye edecekti. Günzberg'e göre bu tasarımın gerçekleşmesi gelecek heyetin Türk hükümetinin sınaî ve finansal yeniden yapılanma planını dikkate alması halinde geçerliydi.⁴⁵ Bu mektuba cevaben AJJDC Avrupa Direktörü Kahn, en erken 1934 yılının güz başlangıcında Dr. Weizmann ve belki de Mülteciler Yüksek Komiseri (bir başka kaynağa göre Britanya Koloniler Sekreteri) Malcolm MacDonald'ın İstanbul'a geleceklerini, Baron Robert de Rothschild ile de görüşüğünü, Baron'un somut bir planı olması halinde gerekli desteği vereceğini yaza-

44 CZA, Dosya, A/169/1/1, Dr. Kahn'ın Sami Günzberg'e yolladığı 20 Mart 1934 tarihli mektup.

45 CZA, Dosya A/169/1/1, 4 Mayıs 1934 tarihli mektup.

çaktı.⁴⁶ Bu yazışmaların sürdüğü tarihlerde, tarihe “1934 Trakya Olayları” adıyla mal olan Edirne, Kırklareli ve Çanakkale’de yaşayan Yahudilerin ev ve mağazalarının yağmalanmaları ile sonuçlanan olaylar Günzberg’in tavrında bir değişiklik getirmeyecekti.⁴⁷ Günzberg’e göre bu olaylar Nazi propagandasından kaynaklanmış ve hükümet gerekli önlemleri almıştı. Günzberg Union des Sociétés OSE Başkanı Prof. Dr. Einstein’in İstanbul ve Ankara üniversitelerinde konferanslar vermek üzere Türkiye’ye gelmesi için ikna edilmesini isteyecek, böyle bir ziyaretin etkilerinin çok olumlu ve büyük olacağına dikkati çekecekti.⁴⁸ Bu mektuptan bir süre sonra AJJDC, Yahudi örgütlerinin Alman Yahudilerinin Türkiye’ye göç etmeleri tasarısını, “son gelişmeler ışığında” ortam aydınlanana kadar askıya aldığını bildirecekti.⁴⁹ “Son gelişmeler” ile ne kastedildiği açık değildi.

Günzberg’in ısrarlı ve aceleci tavrına rağmen siyonist liderlerden oluşacak bir heyetin Türkiye’yi ziyaret etmesi için dört yıl daha beklemek gerekecekti.

46 CZA, Dosya A/169/1/1, Dr. Kahn’nın Sami Günzberg’e gönderdiği 23 Mart 1934 tarihli mektup.

47 Bu konuda bkz. Halûk Karabatak, “1934 Trakya Olayları ve Yahudiler”, *Tarih ve Toplum*, Şubat 1996, sayı 146, s. 416. Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, Libra Kitap, İstanbul, 2012 / Avner Levi, “1934 Trakya Yahudileri Olayı: Alınamayan Ders”, *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1996, S. 151, s. 1017 / Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF’nin Sorumluluğu”, *Toplumsal Tarih*, Ekim 1996, C. 6, S. 34, s. 1925 / Ayhan Aktar, “Trakya Yahudi Olaylarını ‘Doğru’ Yorumlamak”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1996, Yıl 26, S. 155, s. 45-56.

48 CZA, Dosya A/169/1/1, AJJDC’nin Sami Günzberg’e gönderdiği 12 Temmuz 1934 tarihli mektup.

49 CZA, Dosya A/169/1/1, AJJDC’nin Sami Günzberg’e gönderdiği 29 Ekim 1934 tarihli mektup.

BEşİNCİ BÖLÜM

**SAMİ GÜNZBERG –
HAİM WEIZMANN İLİşKİSİ**

Sami Günzberg ile Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Dr. Haim Weizmann'ın hangi tarihte ve hangi şartlar altında tanıştıkları belli değildir. Sami Günzberg 1948 yılında Dünya Yahudi Kongresi'ne yazdığı mektupta Weizmann ile nasıl ve hangi amaçla tanıştığını anlatmakta, kendisiyle 1938 yılından epey öncesi bir tarihten beri temasta olduğunu belirtmekte.¹ Sami Günzberg zaman içinde Weizmann'ın güven ve dostluğunu kazanacak, O'nun âdeta Türkiye temsilcisi olacaktı. Nitekim Weizmann 22 Ekim 1939 tarihinde bir İngiliz Dışişleri Bakanlığı mensubuna yolladığı mektupta Sami Günzberg'i "temsilcim" sıfatıyla takdim edecekti.² Dahası Weizmann, Sami Günzberg'e üçbin sterlin ödemekteydi.³ Sami Günzberg–Haim Weizmann ilişkisinin doruk noktası Atatürk'ün vefatından kısa bir süre sonra Weizmann'ın Türkiye ziyaretidir.

Haim Weizmann'ın Türkiye'yi Ziyareti Öncesindeki Temaslar

Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaretinin birçok nedeni mevcuttu. İlki siyasiydi. Siyonist liderler, Hitler ve Mussolini'nin büyük

- 1 CZA, Dosya A/169/1/1, Sami Günzberg'in WJC'ye gönderdiği 12 Mayıs 1948 tarihli mektup.
- 2 Weizmann Arşivleri, Dosya 2175, Weizmann'ın R. Clive'a gönderdiği 22 Ekim 1939 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnet Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 178-179, 158 sayılı mektup.
- 3 Weizmann Arşivleri, Dosya 2137, Société Générale pour Favoriser le Développement du Commerce et de L'Industrie'ye yazılmış 16 Mart 1939 tarihli mektup.

baskısına maruz kalan Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki demokratik rejimlerin çökmesini önlemek istiyorlardı. Bu düşünceyle hareket eden Weizmann 1938 yaz aylarının sonlarında Ortadoğu'da bir Türk-Balkan-Yişuv bloku tesis etmeyi teklif etmişti. Bu blok "Boğazlar'dan Süveyş Kanalı'na kadar" uzanacak, İngiltere'nin Nazi-Faşist baskısına karşı koyması için uygun bir destek olacak ve Türkiye'yi "Naziler'in topuklarından" kurtaracaktı. Haim Weizmann bu fikrini Atatürk'le doğrudan tartışmak için Türkiye'yi ziyaret etmeyi düşünmekteydi. Ancak Atatürk'ün hastalığından ötürü ziyaret süresiz ertelenmişti. Türkiye'nin Nazi-Faşist blokuna katılmasını önlemenin bir diğer yolu Türkiye'ye ekonomik açıdan yardım etmektir. Weizmann bu konuyu İngiliz yetkileriyle görüşmüştü. Amaç Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardım edecek önemli bir kredi temin etmektir. Atatürk'ün ölümü, ardından Batılı çevrelerin "Batı'ya karşı dostane bir yaklaşımı olmadığı" şeklinde değerlendirdikleri İsmet İnönü'nün Reiscumhur seçilmesi ihtimali karşısında hazırlıklı olmak isteyen Yahudi Ajansı yetkilileri Türkiye'ye bir "siyasi kredi"nin verilmesi imkânını da Kudüs Türk Konsolosu ile tartışıyorlardı.⁴ Bir diğer neden Türkiye'nin *Yişuv*'la yakınlaşmasını ve Yahudi halkının kaderine sempati duymasını sağlamaktır. Sami Günzberg bunu şu satırlarla dile getirmekte:

Türk Hükümetinin ilgi ve sempatisini Yahudi halkının lehine çekmek için uzun mektuplaşmalarımız oldu. Bu bir finansal ticarî program temelinde başlayacak, yurtdışındaki Yahudi unsuru da Türk hükümetinin menfaatleri lehine işbirliğinde bulunma taahhüdünde bulunacaktı.⁵

4 Tuvia Frilling, "Turkey and The Jews During World War II", s.309-423, 318-319, Minna Rozen, (Derleyen), *The Last Ottoman Century and Beyond. The Jews in Turkey and The Balkans 1808-1945, II*, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 2002 içinde.

5 CZA, Dosya A/169/1/1, Sami Günzberg'in WJC'ye gönderdiği 12 Mayıs 1948 tarihli mektup.

Sami Günzberg bir süreden beri Haim Weizmann’a Yahudi bankerlerle birlikte Türkiye’yi ziyaret etmesini ve Türkiye’nin altyapı yatırımlarına finansman sağlamasını telkin etmekteydi. 28 Haziran 1938 günü Weizmann ile Londra’da buluşan Günzberg görüşünü şöyle dile getirecekti:

Atatürk liberal görüşlü birisidir ancak kredilerden hoşlanmıyor zira krediler siyasi amaçlıdır. Mamaafih Türkiye’nin altyapı yatırımları için büyük kredilere ihtiyacı var. Bu nedenle Yahudi bankerlerden oluşan bir konsorsiyum Türkiye’ye gelmelidir.⁶

Günzberg Londra’dan döner dönmez 9 Temmuz 1938 tarihinde Reisicumhur Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak’a yolladığı notta Haim Weizmann’ın Kasım ayında yapacağı ziyaretle ilgili şu bilgileri vermektedir:

Riyaseti Cumhur Genel Sekreteri

Sayın Bay Hasan Rıza Soyak

Avrupadan avdetimde [dönüşümde] Cumhuriyet Hükümetimizi yakından alakadar edebilecek derecede mühim bir finans kombinizonunu makamâtı aidesine [ilgili makamlara] arz ve teklif etmek üzere bazı mühim maliyyun [maliyeciler] tarafından tavzif edildim [vazifelendirildim]. Bu teklifi gayet faideli ve pek mühim ve müstacel [acil] buldum. Zatı Alinizce de malumdur ki böyle işlere Büyük Önderimize arzı malumat etmeden mübaşeret etmem [başlamam]. Fakat Kendileri henüz istirahatta bulunduklarından tasdia [baş ağrıtmaya] mücaseret [cesaret] edemeyüp örneği bağı bir ariza [ekteki yazı] ile Muhterem Başvekil Bay Celal Bayar’a maruzatta bulundum. Badelmütalea [okuduktan sonra] ne suretle icabı icra edilmek tasvip buyurulursa reyî alilerine merbut [bağı] olduğumu tazimatımla [saygılarımla] arza müsaraat [teşebbüs] ederim.⁷

Günzberg’in sözünü ettiği “finans kombinizonu” Yahudi ban-

6 Weizmann Arşivleri, Dosya 2074, 28 Haziran 1938 tarihli görüşme notu.

7 CZA, Dosya A/169/3/3, 9 Temmuz 1938 tarihli mektup.

kerlerin Türkiye'ye kredi temin etmeleri tasarısıydı. Weizmann'la birlikte gelecek heyette yer alacak olan Yahudi Ajansı Siyasi Daire Başkanı Moşe Şertok (Şaret)⁸ günlüğünde hem Türkiye Cumhuriyeti-Yiğuv ilişkilerini, hem de Weizmann'ın yakın bir tarihte yapmayı tasarladığı Türkiye ziyareti ve Türkiye'ye kredi temini konusundaki endişelerini şöyle not etmişti:

Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaretine gelince.... Bu durumlarda Weizmann'ın çalışma şekli ile Kudüs'teki [Yahudi Ajansı] Siyasi Daire'nin çalışma şekli arasında çelişkiler var. Biz her zaman Türkiye ile münasebet tesis etmeye çalıştık. Oraya adamlarımızı yolladık ancak engellerle karşılaştık. Bu nedenle [Weizmann'ın] başarısız olması muhtemeldir. Bu durumlarda usulümüz yavaş adımlar atmaktır. Weizmann, aksine sabırsız davranmakta ve süratle zafere ulaşmak için uğraşmakta. Bu durumlarda düşük mevki sahibi veya hiçbir kıymeti olmayan insanlar için lüzumsuz şekilde para sarf ederek başarısızlığa uğramakta. Weizmann halen [Kral] Faysal türünden bir "kahraman" mefhumuyla yaşıyor ancak her dönem, bir kahramanlık dönemi değildir. O'nun Türkiye'ye yaklaşımı temelde doğrudur. Türkiye'nin menfaatleri PanArapçı hareketin desteklenmesini gerektirmiyor. Türkiye, Filistin'de Türk ihraç ürünleri için bir piyasa yaratmak istemektedir. Bu perspektiften bakıldığında Filistin'de bir Yahudi Yiğuv'un büyümesine müsbet yaklaşmakta. Bütün bunlara rağmen Yahudilere yardım ettiği intibasını vermemek için lehimize ve dolayısıyla Araplar'a karşı açık bir tavır almayacaktır.

Türkiye yakın tarihte bir değişikliğe gitti. Görünürde Türkiye, Suriye'nin Filistin veya Mâverai Ürdün'le birleşmesini istiyor. Hatay'ı zaten aldı ancak bununla yetinmiyor. Halep ve belki de Musul'u da istiyor. Türklerin tasarısı Şam'da bir krallığın kurul-

8 Şertok Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu'nda zabıt rütbesiyle Alman Ordusu Kumandanı'nın tercümanı olarak hizmet etmişti. Darülfünun Hukuk Mektebi mezunu olan Şertok İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra ilk Dışişleri Bakanı olacak ve soyadını Şaret olarak değiştirecekti. Bkz: Chaim Yahil, "Moshe Sharett (Shertok)", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 14, s. 1309-1313.

masıyla bağlantılı. Suriye bir Cumhuriyet olduğu sürece Türkiye Suriye'den kaynaklanacak meselelerle karşılaşmaya namzet. Suriye'yi bir Kral yönettiği takdirde Türkler isyanın söneceği, Kral'ın ülkesinin Türkiye ile iyi geçinmesini sağlayacağını varsayıyor. Türkiye'nin gerçekten böyle bir menfaati varsa artık bir ağırlığımızın olmayacağı aşikâr. Onlar işlerini bu şekilde tanzim ederlerse bir Yahudi gücü tarafından desteklenmeye ihtiyaçları olmayacak. Nitekim bir yıl önce Weizmann'ın Türk Hariciye Vekili [Tevfik Rüştü Aras] ile buluşması için gayret sarf edilmiş ancak Aras [buluşmayı] reddetmişti. Bu nedenle Weizmann'ın Türkiye'ye yapacağı seyahat konusunda endişeliyim ancak tabii ki gezinin bir fiyasko ile neticeleneceğini söyleyemem.

Türkiye'ye kredi temin ederek yardımda bulunma kabiliyetimiz konusunda kötümserim. Bazı bilgilere göre Türkiye her halükârda büyük meblağlı krediler temin etmek istiyor. Bu nedenle Weizmann'ın Ankara'ya gitmesi [hükümet çevrelerinin] sansasyon yaratmadan kendisini kabul edip görüşmeleri mümkündür. Buna rağmen Weizmann'ın ziyareti Türkiye ile olan bağlarımızın güçlenmesine yarayacaktır. Mamafih sadece Türk siyasetçilerle buluşmak için de gidebilir... Onlar bu konuda büyük aktörler. Böyle bir şey aramızdan birinin başına gelirse bir felaket değil. Ancak Weizmann'ın başına gelirse bu onun için utandırıcı bir şey olur. [Türk siyasetçilerinin] kendisiyle buluşmaları, ancak Weizmann'ın onlardan hiçbir şey elde etmemesi de mümkündür. Bu ziyaret oldukça fazla reklam yapılmış ancak kayda değer hiçbir netice elde edilmemiş bir ziyaret şeklinde neticelenecektir. Herkes biliyor ki Weizmann bu dönemde Türkiye'ye giderse bunun fevkalade önemli bir sebebi olması gereklidir. Ayrıca bu seyahat Yahudi efkârı umumiyesinin zihnini de karıştıracaktır. Bu endişelerim beni etkilemekte. Weizmann Paris'ten seyahatin gerçekleşeceğine dair ümitlerle döndü. O'nun gitmesini engellemek o kadar kolay olmayacaktır.⁹

Aslında Şertok kaygılı olmakta haklıydı. Sami Günzberg bir

9 *Making of Policy, The Diaries of Moshe Sharett*, Cilt III, Am Oved Publishers Ltd., Tel Aviv, 1972, s.332-333.

taftan Weizmann'ı Türkiye'ye gelmesi ve Yahudi bankerlerin Türkiye'ye kredi açmalarına yardımcı olması için teşvik etmekte, diğer yandan devlet erkânıyla olan temaslarında konuyu bambaşka bir biçimde takdim etmekte, onlara Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaret edip kredi teklif etme niyetinde olduğunu söylemekteydi. Günzberg mektuplarında Weizmann'ı ikna etmeye uğraşmakta, acele etmesini ve bir an önce Türkiye'ye gelmesini tekrarlamakta, buna karşılık Weizmann ise Türkiye'ye kredi açılması konusunda ünlü uluslararası yatırım bankası Lazard Frères'in direktörleriyle bir prensip mutabakatına vardığını ancak buna rağmen Anglo Palestine Bank ile bir Hollanda bankasından da mutabakat sağlamak istediğinden sabredilmesini istemekteydi.¹⁰ Ancak Avrupa'daki olumsuz gelişmeler Weizmann'ın Türkiye'ye yapmayı tasarladığı ziyareti erteletecekti. Çekoslovakya'nın Bohemya çevresinde yaşayan ve Almanca konuşan Südetlerin Almanya ile birleşmeyi istemeleri üzerine doğan kriz karşısında Weizmann Günzberg'e Avrupa'da herkesin "savaş korkusunun gölgesinde" yaşadığını, bu nedenle herhangi bir finansman projesi konusunda müzakerelerde bulunmanın çok zor olduğunu bildirecekti.¹¹ Weizmann'ı Türkiye'yi ziyaret etmeye ikna etmek için uğraşan sadece Sami Günzberg değildi. Kâh İstanbul'da, kâh yurtdışında bulunan ve Günzberg'le uzun yıllar önce Kahire'de tanışan¹² Prof. Dr. Philipp

10 Weizmann Arşivleri, Dosya 2085, Haim Weizmann'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 2 Ağustos 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnet Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 439-440, 379 sayılı mektup.

11 Weizmann Arşivleri, Dosya 2092, Haim Weizmann'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 19 Eylül 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır: Barnet Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 460, 396 sayılı mektup.

12 Weizmann Arşivleri, Dosya 2074, 28 Haziran 1938 tarihli not.

Schwartz da Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaret etmesini desteklemekteydi. Weizmann İstanbul'u ziyaretinden birkaç ay önce Schwartz'a yazdığı mektupta Türkiye'ye dış kredi sağlayabilecek bir grup bankerle görüştüğünü, bu bankerlerden oluşan bir heyete refakat ederek Türkiye'yi ziyaret edebileceğini bildirecek, her halükârda bunu gayri resmî ve özel bir ziyaret olarak anladığını vurgulayacaktı.¹³

Bu mektuptan bir süre sonra Prof. Dr. Philipp Schwartz Haim Weizmann ile Londra'da görüşecek, Ankara'da bulunan Gnzberg'e görüşmelerinin içeriğini kapsamlı bir şekilde anlatan Fransızca bir mektup yollayacaktı. Schwartz mektubunda Sami Bey'e Ankara'da yaptığı son görüşmelerden Lili Gnzberg vasıtasıyla haberdar olduğunu, biraz sinirli olduğunu anladığını ve Weizmann'ın ziyaretiyle ilgili endişelerinin yersiz olduğunu yazmaktaydı. Schwartz, kredi konusunda Weizmann'ın ilgili taraflarla gerekli ön müzakereleri yaptığını, İngiltere'nin Türkiye'ye krediyi hangi koşullarla temin edebileceğini bildiğini, nihai müzakerelerde bulunmak üzere yakın bir tarihte Türkiye'ye geleceğini yazacaktı. Prof. Schwartz görüşmelerinden Weizmann'ın bu tasarıya hiçbir siyasî entrika veya amaç gütmeyerek yaklaştığı, tek gayesinin Türkiye ve Türkler ile *Yışuv* arasındaki dostluğun geliştirilmesi olduğu izlenimini edinmişti. Türkiye'ye teklif edilmesi düşünülen kredi elli milyon sterlin tutarında idi. Schwartz, Gnzberg'den Ankara'nın Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaret etmesini halen isteyip istemediğini bildirmesini rica ediyordu. Schwartz Weizmann ile yaptığı görüşmenin âdeta bir raporu olan bu mektubu Sami Bey'in Hariciye Vekâleti'ne aynen sunabilmesi için Fransızca kaleme alacak ve mektuba eklediği Almanca yazılmış

13 Weizmann Arşivleri, Dosya 2090, Haim Weizmann'ın Philipp Schwartz'a gönderdiği 7 Eylül 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnett Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 453-454, 389 sayılı mektup.

refakat notunda da mektubun Hariciye Vekâleti'ne sunulmasını teklif edecekti:

Azizim Doktor,

Size, beylere yazılı bilgi verebilmenize imkân tanımak için ili ik-teki bu Fransızca mektubu yazdım.

Bu mektubu Başvekil'e ve icabı halinde de [Tevfik] R  t  Aras'a ibraz etmeniz gerektiğini düşünüyorum.

Kopyasını yarın ak am Londra'ya, W.[eizmann]'ye g nderece im. Eğer buna karşı iseniz lütfen öğleden sonra 5'e kadar bilgi veriniz.

G n zberg, Schwartz'ın telkinleri doğrultusunda mektubun bir kopyasını Başvekil Celâl Bayar'a ibraz edilmek üzere Ba vek let Kalemi Mahsûsa Müdürü Baki Sedes'e sunacaktı.¹⁴ Schwartz'ın bu rapor–mektubuna paralel olarak, Weizmann'ın Sami G n zberg'e yolladığı mektupta da Weizmann Paris'te dostlarıyla uzun m za-kerelerden sonra İstanbul'a gelmeye karar verdiğini bildirmekte ve bazı isteklerde bulunmaktaydı. Weizmann Türk resmî ma-kamların kendisini doğrudan davet etmesini dilemekte ve ziyaretini iki kademeli olarak yapmayı öngörmekteydi:

- a) İlk  nce Türkiye'yi ziyaret edecek, şahsî temaslar kuracak ve ilgili makamlardan somut bir yatırım kalkınma projesi alacaktı;
- b) Ziyaretin ardından finans uzmanları Türkiye'ye gelerek ilgili teknik ayrıntıları yerinde g r  ecek ve sorumlu makamlarla kesin bir proje üzerinde mutabakat sa layacaklardı.¹⁵

G n zberg Weizmann'ın bu davet talebine Londra Büyükelçi-si Fethi Okyar vasıtasıyla cevap verecekti. G n zberg cevabında

14 CZA, Dosya A/169/1/2, 3 Kasım 1938 tarihli mektup.

15 Weizmann Arşivleri, Dosya 2100, Haim Weizmann'dan Sami G n zberg'e gönderilen 25 Ekim 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnett Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 479-480, 419 sayılı mektup.

Weizmann’a Ankara’daki resmî makamlara kendisiyle yaptığı bu yazışmaları gösterdiğinden gelişmelerden haberdar olduklarını, Türk hükümetinin kendisini kabul edip somut finansal tekliflerini dinlemeye hazır olduğunu bildirecekti.¹⁶ Ancak Londra Büyükelçiliğı vasıtasıyla gelen cevap Weizmann’ı tatmin etmeyecek, Weizmann davetin kendisine doğrudan gönderilecek bir mektup veya telgrafla yapılmasını isteyecekti.¹⁷ Ancak böyle bir resmî davet hiçbir zaman yapılmayacaktı. Weizmann Atatürk’ün vefat ettiği gün Gnzburg’e yolladığı telgraflarda ve mektupta İstanbul’a gelmeye hazır olduğunu, ancak ilân edilen millî yas nedeniyle ziyaretini ertelemek zorunda kaldığını bildirecekti.¹⁸ Weizmann Türkiye’yi ziyaret etmeden önce 7 Kasım 1938 günü Britanya Hariciye Vekâleti ile görüşüp ziyaretinin maksadını kendilerine izah edecekti. Weizmann’a göre Sami Gnzburg büyük bir meblağı Türk hükûmetine borç vermesi için kendisine telkinlerde bulunuyordu. Weizmann tanıdığı bazı Yahudi bankerlerin bazı şartlar altında bazı meblağları borç verebileceklerini düşünüyordu. Bunun için de Türkiye’ye gidip bu konuda zemin yoklamaya karar vermişti. Eğer böyle bir finansmanı temin edilebilse Weizmann’ın kişisel olarak elde edeceği avantajlar şunlar olabilecekti: Bir kere Türk hükûmeti Merkezi

- 16 Weizmann Arşivleri, Dosya 2102, Sami Gnzburg’in Haim Weizmann’a gönderdiği 5 Kasım 1938 tarihli mektup.
- 17 Weizmann Arşivleri, Dosya 2102, Haim Weizmann’ın Sami Gnzburg’e gönderdiği 6 Kasım 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnett Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 483-483, 421 sayılı mektup.
- 18 Weizmann Arşivleri, Dosya 2103, Haim Weizmann’ın Sami Gnzburg’e gönderdiği 10 Kasım 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnett Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 485-486, 423 sayılı mektup.

Avrupa'da yaşayan bazı Yahudi mütehassısları Türkiye'ye kabul ve istihdam etmeye razı olabilirdi. İkincisi bu finansmanın kabul edilebilir bulunması halinde Türkiye Cumhuriyeti'ni, bir Milli Yahudi Yurdu'nun Filistin'de kurulması görüşü lehine etkileyebilirdi. Yahudi bakışı açısından Irak gibi dost olmayan Arap ülkelerini tartıda dengeleyecek kuvvetli ve dost bir Türkiye çok arzu edilen bir şeydi.¹⁹ Britanya'nın Ankara Büyükelçisi Sir Percy Lorraine ise bu ziyarete çok sıcak bakmıyordu. Merkeze yolladığı mektupta Atatürk'ün vefatından dolayı Weizmann'ın kötü bir zamanda İstanbul'a geldiğini ve Türk yetkililere Weizmann'ın Türkiye'yi kendi adına ve Siyonist Federasyon ve Yahudi Ajansı adına ziyaret ettiğini ve yapacağı tekliflerin Britanya hükümetini taahhüt altına sokmadığının bildirilmesi gerektiğini yazmaktaydı.²⁰ Atatürk'ün vefatından iki hafta sonra Günzberg, Başvekâlet Kalemi Mahsûsa Müdürü Baki Sedes'e yolladığı telgrafta "malûm zevat"ın Londra'dan önce İstanbul'a sonra da Ankara'ya geleceğini bildiriyor, bu bilginin Başvekil Bayar'a arzını rica ediyordu.²¹ Bu telgraf ve mektup trafiği Günzberg'in Weizmann'a 27 Kasım 1938 günü gelmesini tavsiye ettiği telgrafla noktalanıyordu.²²

Ziyaret ve Müzakereler

Haim Weizmann, Günzberg'in tavsiyesine uyacak, eşi Vera ve Yahudi Ajansı Siyasî Daire Başkanı Moşe Şertok ile birlikte 27 Kasım 1938 tarihinde İstanbul'a varacaktı.²³ Burada bir gün kaldıktan sonra Ankara'ya hareket eden heyet, 29 Kasım 3 Aralık 1938 tarihlerini Ankara'da geçirecekti. Başvekil Celâl Bayar

19 PRO, 7 Kasım 1938 tarih FO 371/21883/E6590 sayılı belge.

20 PRO, 18 Kasım 1938 tarih ve FO 371/21866/E 7043 sayılı belge.

21 CZA, Dosya A/169/1/2, 24 Kasım 1938 tarihli telgraf.

22 Weizmann Arşivleri, Dosya 2104, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 25 Kasım 1938 tarihli telgraf.

23 Shabtai Teveth, *Ben-Gurion The Burning Ground 1886-1948*, Robert Hale Ltd., Londra, 1987, s. 653.

ile olan toplantılara Sami Günzberg, Prof. Dr. Schwartz ve Moşe Şertok da katılacaklardı.²⁴ Alman Büyükelçiliği'nin ziyaretle ilgili değerlendirmesi şöyleydi:

Londra'dan Filistin'e gitmek üzere yola çıkan Siyonist lider Weizmann birkaç gündür Türkiye'de bulunuyor. Weizmann kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Ankara'ya gitti. Söylendiğine göre Ankara'da hükümet çevreleriyle temasa geçmeye çalışacakmış. Weizmann'ın isteği üzerine polis Türk gazetelerine ziyaretle ilgili hiçbir şey yazmamalarını emretti. Ayrıca kendisi için özel emniyet tedbirleri de alındı. Weizmann İstanbul'da Yahudi çevreleriyle temasa geçti. Özellikle de önemli çevrelerle çok iyi ilişkisi olan Yahudi locası Béné Bérith'in önemli şahsiyetlerinden Yahudi dişçi Sami Günzberg'le. Weizmann'ın Türkiye'yi ziyareti çeşitli şekillerde yorumlanıyor. İstanbul ve Ankara ziyaretleri, çok tabii olarak, Londra'dan Filistin'e karayoluyla giderken verilmiş molalar şeklinde değerlendirilebilir. Ancak Weizmann'ın Arap-Yahudi-İngiliz ihtilâfı hakkında Türkiye'nin fikrini öğrenmek istediği de düşünülüyor. Hükümetin sözcülüğünü yapan Türk basını bugüne kadar bu mesele hakkında pek fazla fikir yürütmedi. Türkiye'nin bir yandan Hatay meselesinde Suriyeli Araplar karşısında elde ettiği zaferden etkilenen Arap âlemine verdiği önem, diğer yandan ise Türkiye ile İngiltere arasındaki dostane ilişkiler Türkiye'nin menfaatlerinin doğrudan etkilenmediği bir meselede ihtiyatlı davranmasını anlaşılır kılıyor. Türkiye'nin Filistin'deki Yahudi menfaatlerini desteklemesi imkânsız sayılabilir. Yahudilerin Türkiye'nin göç edilebilecek bir ülke olabileceği yolundaki umutları tamamen boşa çıktı. Türkiye Yahudi meselesi istemiyor. Başka milletlerden veya ırklardan insanların ülkeye göç etmesini de istemiyor. Zaten yeni yabancılar kanunuyla bunun önü alındı.²⁵

24 29 ve 30 Kasım günleri yapılan bu toplantıların zabıtları kitabın sonunda yer alan 14 sayılı belgede yayınlanmaktadır.

25 Federal Almanya Devlet Arşivleri, Pol VII, Türkei 36, K.867/K.220168-K.220199, 30 Kasım 1938 tarihli belge. Metinde yer alan "Yabancılar Kanunu" göndermesi yabancı uyruklu Yahudilerin Türkiye'ye girişleriyle

Haim Weizmann'ın Kaleminden Türkiye Ziyareti

Weizmann otobiyografisinde Türkiye'ye yaptığı ziyareti şöyle anlatmakta:

Filistin'deki Araplar ve Yahudiler arasındaki münasebetler gerginleşmişti Arap terörünün yaşandığı bir dönemdi ve birçok arkadaşım bizlerle Araplar arasında arabulucu olarak iyi niyetli teşebbüslerde bulunması için Türk Hükümetini ikna edip edemeyeceğimi anlamak için çaba göstermemi tavsiye etti.

Bu, bana iyi bir fikir gibi göründü. Kemal Atatürk hükümeti laikleştirmesine rağmen, Türkiye'nin Arap âlemi tarafından hâlâ büyük bir Müslüman toplumu olarak görüldüğünü dikkate almak gerekiyordu. İlerleme için gösterdiği çabalar, Avrupa ve Asya arasında bir köprü konumunda bulunması, Batı âleminin gözündeki itibarı; bütün bunlar, Türkiye'nin Arapların gözündeki prestijini güçlendirmeye yardımcı oluyordu. Türklerin iyi niyetlerinin Araplarla olan ilişkilerimizin düzeltilmesine büyük katkıda bulunacağından kuşku yoktu. Türklerin çalışmalarımıza ilgi duymaya başlamaları da bu konudaki kanatimizi güçlendiriyordu. İzmir'deki bir Türk Fuarı'nda Filistin sanayi ve tarım ürünlerinin örnekleri ile eğitim, hijyen ve benzeri konulardaki olağan istatistikî tabloların yer aldığı bir pavyon kurmuştuk. Bunlar, ziyaretçileri derinden etkilemiş, Kemal Atatürk metodlarımızın Türkiye'nin canlandırılmasında kullanılıp kullanılamayacağını görmek için bazı Hükümet temsilcilerini Filistin'e göndermişti. Türklerin, Arapların hassas oldukları konularda onları incitebilecek bir şey yapmamaya çok dikkat edeceklerini tabii ki biliyorduk. Hürriyetlerine kavuşan Arapların eski Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir kısmına sahip oldukları ve buraları geliştirmek için hiç bir şey yapmadıkları gerçeğinden ötürü

ilgili 29 Ağustos 1938 tarih ve 2/9498 sayılı kararnamedir. Bkz. Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 569.

Weizmann yanılmaktadır. O tarihlerde İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, Fuat Ağralı ise Maliye Vekili idi.

Türkiye’de Araplara karşı büyük bir hoşnutsuzluk hissedildiğini de biliyorduk. Bu nedenle Türkleri bizim için arabuluculuk yapmaya ikna etmek kolay olmayacaktı ancak kesinlikle tecrübe etmeye değer bir şeydi.

1938’de Türkiye’ye yaptığım ziyaretin başka bir maksadı vardı. Harbin yaklaştığı hissediliyordu. Almanya, Türkiye’yi Mihver Devletleri’ne bağlamak için elinden gelen her şeyi yapıyordu ve bu etkiye karşılık vermek için yapılabilecek her şey değer taşıyordu. Esas ziyaret amacım Siyonizm [davası için] olmasına rağmen Türk yetkililerle yaptığım görüşmeler ve genel konularda edindiğim intibalar hakkında İngiliz Hkmetine sürekli bilgi verdim. Eşimle birlikte 27 Kasım 1938’de İstanbul’a geldik. İstanbul, bizde hemen hemen canlılıktan ve hareketten yoksun, belirli bölümleri çok güzel ancak yıkılmak üzere olan terk edilmiş saraylar ve büyük ev kümelerinden oluşan bir şehir intibası bıraktı. İstanbul’daki mağazalar kalitesiz Alman rnleri ile doluydu ve bu durum Alman tüccarların Türk piyasasına nüfuzlarının bir deliliydi.

Ankara, çok farklı bir intiba bıraktı. Anadolu’nun i kesiminde pitoresk görünüme sahip alanlarla çevrili bu şehir tarım ülkesinin merkezinde bulunuyordu. Türk halkının yeni ruhuna uygun şekilde yeni, sağlıklı ve canlıydı. Ankara’ya hâkim konumdaki kayalıklarda bulunan ve Tatarların Avrupa’ya giderken Anadolu’yu istila etmek için kullandıkları söylenen “Timurlenk Kapıları” adlı büyük yarık da çok etkileyiciydi.

Bu iki büyük şehirde birkaç gün geçirdik ve aralarında Başvekil Celâl Bayar ve o tarihte Maliye Vekili olan İsmet İnönü’nün de bulunduğu Türk yetkililerle çeşitli görüşmeler yaptık.’ Beklediğim şekilde Türk yetkililerinin Filistin mevzuuna mühim ilgi duyduklarını gördüm, ancak konuşmalarımızın bizler için ne gibi kalıcı neticelere yol açacağını söylemek gt. Harp kısa süre sonra başladı. Ancak, ziyaretimin ikincil gayesi hâlâ ilgi çekici olabilir.

Türk yetkililer bana tek bir bakış açısı ile yaklaştılar: Yahudilerin Türkiye’ye altın cinsinden kredi bulmakta yardımcı olup

olamayacaklarını bilmek istiyorlardı. şüphesiz herhangi bir söz veremezdim. Londra'dan ayrılmadan önce birçok bankacı arkadaşşıma danışmıştım (Türk Sefareti'ne yaptığım birkaç ziyaretten sonra). Onlara tek söyleyebildiğim bu konuları müzakere yetkisine sahip bir heyeti Türkiye'ye davet etmelerini tavsiye etmekti. Bana pratik görünen bu teklif muhtemelen çok büyük servetleri kontrol ettiğim şekilde safiyane bir intibaya sahip Türk makamlarının ilgisini çekmedi.

Konuyu İngiliz Sefiri Percy Lorraine ile görüştüm. Bana, Türklerin acil güçlüklerini aşabilmek için yıllık yaklaşık yarım milyon altın Sterlin'e ihtiyaçları olduğunu söyledi. Bu meblağın küçüklüğü karşısında şaşırdım. İngilizlerin faydalı ve risksiz bir şekilde Türkler için böyle bir krediyi müzakere edebileceklerini, bunun Alman nüfuzunu kırmak için çok faydalı olabileceğini söyledim. Tavsiyem yankı yaratmadı ve bir kez daha olaylara tamamen Yahudilerin [menfaatleri] açısından baktığımdan şüphe edildiği hissine kapıldım. Almanların hislerini dikkate almakta İngiliz yetkililer kadar dikkatli değildim! Teklif edilen meblağ karşılığında Türklerin desteğinin satın alınabileceğini iddia etmiyorum ancak İngiltere'nin yapacağı bir iyi niyet jestinin faydalı olabileceğini düşünüyordum. Her halükârda Türkiye'nin harp sırasındaki tarafsızlığının Müttefik Kuvvetler'e maliyeti Türkiye'nin istediği yıllık yarım milyon Sterlin'den daha fazla olacaktı.

Bu ziyaret sırasında İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde çalışmayı kabul etmiş olan Alman Yahudisi bilim adamları ile temas kurdum. Bunlar mutsuz bir gruptu. Herhangi bir olumsuz davranıştan şikâyet etmemekle birlikte, bir çoğu, beş yıl önce çözdüklerini düşündükleri bir meseleyle tekrar karşı karşıya bulunuyordu: Sığınacak bir yer bulmak. Mukavelelerinin süresi dolmak üzereydi ve yenilenme ihtimali yoktu.²⁶

26 *Weizmann's Autobiography Trial and Error*, Horovitz Publishing Co Ltd, Londra, 1950, s. 459-461.

Vera Weizmann'ın Anılarında Türkiye Ziyareti

Eiyle birlikte Türkiye'ye gelen Vera Weizmann anılarında ziyaretten şöyle söz etmekte:

27 Kasım'da, eim ve ben, Moe aret ile beraber İstanbul'a vardık. Türkiye'ye gidiimizin  amacı vardı: Haim, Türkleri Almanya'ya meyletmekten caydırmaya alıacaktı; ikinci olarak, Türklerin ekonomik planlarına yardım etmek için bir kredi bulma imkânı üzerinde konuacaktı; son olarak, Türk Hkmetini, Yahudiler ile Araplar arasında aracılık yapmaya ikna edecekti. Türkiye ziyaretimiz, genelde, hayal kırıcı ve moral bozucu bir tecrübeydi. Ziyaretimiz esnasında hüküm süren zıt akımlar, entrikalar ve yanlış anlamalar Haim'in Türkler ile müzakere için bir temel bulmaya yönelik çabalarını büyük ölçüde geçersiz kıldı.

İstanbul'a soğuk, kasvetli bir günde vardık. Mösyö Günzberg adında biri ve Türkiye'ye sığınmış iki veya üç Alman Yahudi profesör tarafından karıldık. Günzberg, kısa boylu, geniş omuzlu, kızılımtırak bıyıklı bir adamdı. Melon apkasıyla, bir Avrupalı Levanten kırmasına benziyordu. Günzberg, Türk Bavekili Celâl Bayar ile kocam arasındaki mutavassıtlardan biri olacaktı; bir başka mutavassıt Mösyö Schwartz idi.

uraya buraya serpiştirilmiş gibi duran kuleleri ve minareleriyle dar sokaklardan o denli etkileyici görünen ehir, bana çok temiz fakat son derece yoksul ve köhne göründü. ğle yemeği için gittiğimiz Mösyö Günzberg'in dairesi daha da kasvetli görünüyordu. Burası, Alman ve ark menşeli ıvır zıvırla, her köşede, her masanın üzerinde, duvarlarda ve albümlerde Atatürk fotoğrafları başta olmak üzere, yüzlerce fotoğrafla dopdoluydu. Atatürk'ün imzasını taşıyan ve kedi el yazısıyla hazırlanmış ilk Latin alfabesinin bir elyazması da gururla teşhir ediliyordu. Bütün konuşma O'nun etrafında dönüyordu; Türkiye, Avrupa, Yahudiler... hangi mevzuda konuursak konuşalım, sonunda mutlaka Atatürk'e geri dönüyorduk!

Yemekten sonra, erkekler, eylem planlarını tartışmak için çekildiler. Ben Mösyö Günzberg'in iki kızkardeşi ve Madam Schwartz

ile kaldım. Onlarla olan sohbetimden Alman Nazi propagandasının ülkeye derinden nüfuz ettiğini ve antisemitizmin yayıldığını öğrendim. O kadar ki Madam Schwartz – ‘Türk yurtseverliklerine rağmen’ çocuklarını okuldan almıştı. Atatürk’ün 10 Kasım’da, yani varışımızdan sadece iki hafta kadar önce, vefat etmesinden bu yana Yahudilerin durumu daha güvensiz bir hal almıştı.

Haim, Günzberg ve Schwartz ile konuştuktan sonra geri döndüğünde hayli bozuk görünüyordu çünkü Schwartz daha önce Günzberg’e Haim’in “Britanya hükümetinden Türkiye için elli milyon sterlin civarında bir kredi sağlanacağı vaadini aşağı yukarı aldığını” söylemiş, Günzberg bu bilgiyi hemen Türk Başvekili’ne götürmüştü. Haim böyle bir vaat almış değildi. Sadece bazı Yahudi bankacılarla temas kurmuştu. Onlar, uygun şartların müzakere edilmesi kaydıyla, Türklere verilecek bir krediye iştirak etmeyi düşünebileceklerini söylemişlerdi. Günlüğümdeki notlara göre, Schwartz Günzberg’in Başvekil’e karşı böyle bir şahsi taahhüt altına girdiğine inanmıyordu.

Akşam vaktini Mösyö Schwartz ve ailesi ile geçirdik, bazı Alman Yahudi profesörler ve eşleriyle tanıştık. Karşı karşıya oldukları zorluklara rağmen çok cesaretli ve yürekli görünüyorlardı. Hiçbir güvenceleri yoktu çünkü mukaveleleri her an iptal edilebilirdi ve çocukları Türkiye’de para kazanma hakkına sahip değildi. Günlüğüme şunları yazdım: ‘Fakat umutsuzluğa kapılmıyorlar.’ Bir matematik profesörünün hanımı şöyle dedi:

‘Zaten bir defa kovulduk. Bütün o şeyleri yaşadık. Ölümünden başka daha ne olabilir!’ Günlüğüme ‘O denli üzgün ve umutsuzdum ki o gece uyuyamadım.’ diye yazdım. Ertesi sabah, Günzberg’in kızkardeşlerinden biriyle Ayasofya’yı ziyaret ettik. Vakur duruşu ve tasarımıyla [Ayasofya’yı] pek haşmetli buldum. Bu Hristiyan Bizans kilisesinin mozaikleri beni özellikle etkiledi; Mozaikler Türkler Ayasofya’yı camiye çevirdiklerinde üzerlerini kapamak için kullandıkları badana ve alçının altında idi. O zaman not ettiğim gibi, bu camiye çevirme işlemi İspanya’da yapılanın tersiydi. Orada, örneğin Kurtuba’da inşa edilen cami bir katedrale çevirilmişti. Hemen fark ettim ki bu gezi turlarında altı Türk hafiyeye-

sinden oluşan bir ekip, nereye gidersek gidelim, bizleri yakından takip ediyordu.

Ertesi gün, sabahleyin saat sekiz civarında kalktık ve başkent Ankara'ya doğru yola çıktık. Orada, Haim Türk Başvekili'yle buluşacaktı. Taşranın düzlüklerinden sonra tepeler görünmeye başladı. Dağınık halde bir takım köyler gördük. Bu köyler bana Filistin'deki Nahalal'ı hatırlatıyordu. Ankara'ya giriş gerçekten etkileyici idi. Birden bire, bir çölden çıkıp, Washington'un planına göre yapılmış, kenarlarına ağaçlar dikilmiş geniş bulvarları ile, büsbütün güzel olmayan fakat Tel-Aviv'deki evlerden daha sağlamca düzgün, modern evleriyle sevimli bir şehre giriyorsunuz. Kocam, Schwartz ve Günzberg ile beraber aynı gün öğleden sonra saat beşte Başvekil ile buluşacaktı. Fakat bu buluşma öncesinde Günzberg yan çizmeye başladı. Haim'e, Britanya Hükümeti'nin sefaret kanalından geçmeden Türklere iletmek istediği herhangi bir mesajı olup olmadığını sordu. Haim, Günzberg'e üstlendiği misyonla ilgili Britanya Sefiri ile paylaşamayacak hiçbir sırrının olmadığı konusunda teminat verdi. Günzberg, daha sonra, Haim'in Filistin konusunda herhangi bir yaklaşımda bulunmadan önce kredi mevzusunu tartışmasını tavsiye etti. Ayrıca, gücenmesi pahasına, Şaret'in görüşmede Haim'e eşlik etmemesini teklif etti.

Görüşme sonrasında, Haim ile Bayar arasında geçen konuşmayı (Haim'den aldığım bilgiye göre) günlüğüme şöyle yazdım. Bu konuşma esnasında, Haim şunları söylemiş: 'on yıllık [kalkınma] planını gerçekleştirmek isteyen Türkiye'ye yardım etmek isteyen dostlarım var. Britanya uyruklu olduğumdan hükümete danıştım ve bu fikir için destek aldım. Buraya, sizlere nasıl yardımcı olabileceğimizi öğrenmek için geldim. Ben bir finansör değilim fakat kimyasal ve sınıai ilişkileri olan bir kimyagerim. Askeri teçhizatın yanı sıra kimyasal ve sınıai alanlarda yardımcı olabiliriz, bu amaçlara yönelik sermaye getirilebilir.' Başvekil'in suratsızlığı gibi olmuş. Daha somut bir malî teklif bekliyormuş. Şöyle demiş: 'Programımızı hazırladık ve ihtiyacımız olan bütün parayı ayarladık. Ancak, tarımsal kalkınma tasarıları ve ayrıca komşu ülke-

lerden gelen ikiyüzbin kadar Türk göçmenin iskân edilmesi için paraya ihtiyacımız var. Bu amaçla, bir miktar paraya ihtiyaç duyuyoruz.' Haim şu cevabı vermiş: 'Bu konuyu ciddiyetle ele almak isterim ve yerine getiremeyeceğim bir şey söylemek istemem. Dedğim gibi, Fransa ve İsviçre'de, on yıllık [kalkınma] planınıza somut biçimde yardım etmek isteyen bankacı dostlarım var, fakat paranın hangi maksatla kullanılacağını onlara söylemem gerekir.' Bunun üzerine Başvekil şöyle demiş: 'Dostlarınızdan, bana bir sual kağıdı göndermelerini isteyebilirsiniz. Böylece, onlara cevap verebilirim.'

Bir buçuk saat süren görüşme, dostane bir havada sona ermiş, fakat Başvekil'in pek memnun kalmadığı görülüyormuş. Haim'e ziyareti için teşekkür etmiş ve Türkiye'nin malzemeye ve döviz ihtiyacı olduğunu söylemiş. Bu konuları görüşmek için mesai arkadaşlarına danışmayıp şahsi teşebbüsüyle hareket ettiğini söylemiş ve Haim'den aralarında geçen bu görüşmenin kesinlikle gizli tutulmasını istemiş. Kabine arkadaşlarının önüne koymak için elinde kesin bir şey olması gerekirmiş.

Mösyö Günzberg, Başvekil ile konuşmaya devam etmek için yarım saat daha kalmış. Bu sohbetten anlaşıldığına göre, Celâl Bayar kesin bir kredi teklifi almayı bekliyormuş.

Daha sonra, bütün konu enine boyuna tartışılmış ve Haim'in Başvekil ile bir görüşme daha yapması için uğraşmasına karar verilmiş. Bayar bu talebi ileten Günzberg'e, 'Haim'in samimiyetinden, dürüstlüğünden, berrak izahatından ve vakarından' etkilendiğini söylemiş. Bayar, ayrıca, Alman İktisat Vekili Walther Funk ile sadece altı dakika görüştüğünü, Alman Vekil'den teferruatları Hazine bürokratlarıyla konuşmasını istediğini, oysa Haim'e birbuçuk saat ayırdığını belirtmiş. Bu sözlerin maksadı hayli açıktı. Almanlar, Türkleri somut tekliflerle kendi yanlarına çekmeye çalışmakla kalmamış, ayrıca, çeşitli sınaî tesislerin yapılmasına yönelik önemli mali teşebbüslerde bulunmuşlardı.

Lili Günzberg ile sohbetlerimden anladım ki Schwartz Türklere aceleci bir takım beyanlarda bulunmuş, elli milyon sterlinin hazır olduğunu ve 'ileride üç milyon sterlin daha geleceğini' söyle-

mişti. Bu nedenle, Türkler, Haim'in 'büyük meblağlara hükmettiğini, fakat kendilerini oyaladığını' düşünüyorlardı.

Haim ve ben, Türkiye'deki Britanya Sefiri Sir Percy Lorraine ile yemek yedik. Britanya Hariciye Vekili Lord Halifax, Sir Percy'ye Haim'in Türkiye'yi ziyaret edeceğini söylemiş fakat ziyaretin gayesini belirtmemişti. Türklere onaltı milyon sterlinlik bir kredi verilmesi için görüşmelere katılan Sefir, 'döviz olarak yılda yarım milyon sterlinin Türkiye için muazzam bir yardım olacağını' söylemiş.

Yemekten sonra, Sefir ve ben balkona çıktığımızda, Baraj'daki Alman tesislerinden üzüntüyle bahsettim. Ekselansları 'Her şey bizim istediğimiz gibi olamaz' diye karşılık verdi. Mutabıktım fakat 'Çekoslovakya'yı kaybettikten sonra, Türkiye'yi korumak hayati önemdedir. Funk burada çok faal' dedim. Sefir şöyle konuştu: 'Funk hiçbir şey değil. Burada şimdi çok çalışıyoruz.'

Haim'in çabalarına rağmen Türkiye'ye temin edilmesi tasarlanan kredi gerçekleşmedi, oysa Haim ve Bayar gayet dostça ayrılmışlardı. Bayar, kocamı uyarmış, Arap ülkeleri temsilcilerinin ziyaretten haberdar olduklarını söylemiş ve ağzını çok sıkı tutmasını istemişti.²⁷

Moşe Şertok'un Günlüğüne Göre Weizmann'ın Ziyareti

Weizmann'la birlikte Türkiye'yi ziyaret eden Yahudi Ajansı Siyasi Daire Başkanı Şertok'un günlüğü hem ziyaretin arka planını yansıtmaya, hem de Sami Günzberg'in şahsiyeti hakkında fikir verme açısından oldukça öğreticidir. Şertok günlüğünde Ankara'daki temaslarından şöyle söz etmekte:

Türkiye dünyanın bu kısmında anahtar bir rol üstlenmektedir. Özellikle harpten sonra yaratıcı bir güç olarak kendini göstermiştir. Bu güç tarafsız olabilir. Tabiatı itibarıyla bir Ortadoğu gü-

27 David Tutaev, *The Impossible Takes Longer, The Memoirs of Vera Weizmann Wife of Israel's First President*, Harper and Row, New York, 1967, s. 166-171. Vera Weizmann anılarında Günzberg'den söz ederken soyadını yanlış telaffuz edip Günzburg olarak yazmıştır.

cüdü ancak aynı zamanda bir Avrupa gücü de olmak istemektedir. Araplar ile olan ihtilâfımızda şimdilik tarafsızdır ancak bize destek olabileceği bir durum ortaya çıkabilir. Almanya'nın geleneksel "Şark üzerinde planlar" siyaseti yeniden canlanmakta ve daha yoğun olarak büyümektedir. Günümüzde bu planlar Balkanlar'daki piyasaları elde etmeleriyle kendini göstermiş olup zemin yoklamaları Irak ve İran'a kadar uzanmıştır. Almanya ilerlemesi sırasında Türkiye ile karşılaştı. Almanya Türkiye içinde önemli bir konum elde etti ancak Türkiye muhtemelen Şark'a doğru akmakta olan Alman dalgası karşısında bir duvar gibi durmaya yarayacaktır. Bu bizim İngiltere ve Türkiye ile olan işbirliğimizin temel ilkesidir. Uzun zaman önce böyle bir durumun ortaya çıkacağını gördük ve Türk yetkilileriyle ilişki kurmaya çalıştık.

Geçtiğimiz birkaç yıl içinde Türkiye'de iki Yahudi bu ilişkilere daha somut bir şekil vermek için bir inisiyatif geliştirdi. Bir tanesi mükemmel bir dışçı olan Dr. Günzberg, Türkçe adıyla Sami Bey'dir. Konstantiniye'de [İstanbul] olduğum sırada onunla tanıştım. Rus uyruklu bir anne babadan Türkiye'de doğmuş olup yaklaşık 60 yaşındadır. Atatürk'ten önce Türkiye'yi yöneten Sultan'ın, Atatürk'ün, İran Şah'ının ve Irak Kralı'nın dışçisidir. Odasında dışlerini çektiği tüm seçkin kişilerin fotoğrafları mevcuttur. Başvekil [Celâl Bayar] İstanbul'a geldiğinde onu evinde ziyaret eder. İki kızkardeşi Dr. Günzberg'in siyasi işlerine yardımcı olur ve Ankara'ya gittiklerinde Atatürk'ün kızkardeşinin evinde kalırlar. Dr. Günzberg'in bütün hükümet çevreleriyle ilişkisi mevcut. (Günzberg Sultan'ın Filistin'deki veraseti meselesine büyük miktarda para yatırmıştır) Maceracı bir ruha sahiptir ancak olumsuz bir şahsiyet değildir. Türkiye'nin bir nevi 'Saray Yahudisi'dir. Onun asıl kaygısı Türkiye Yahudileridir. Ancak söylendiği üzere bütün yumurtaları bir sepete koymakta acele etmekte, bu şekilde de bir Yahudi meselesini hem "gömebilmekte", hem de kurtarabilmektedir. O'nun görüşüne göre Yahudi halkının Türk halkına büyük bir iyilik yapması gerekmektedir. Böylece Türklerin Yahudilere minnettar kalmaları sağlanacak ve hükümetin Yahudiler aleyhine kararnameler çıkarması önlene-

bilecektir. O'nun görüşüne göre bu Filistin'e de bağlıdır. Örneğin kendisi Türklerin Filistin konusundaki "mesafeli" tavrına karşıdır ancak Türklerin kalben Araplar ile bir mücadeleye girmek istemediğini anlamaktadır.

Türkiye meselesi Dr. Weizmann'a takdim edildiğinde Weizmann Türk h k metinin kendisini, gayri resmî de olsa, davet ettiğini sanıyordu. Ancak gerçekte onu davet eden Türkiye Yahudileriydi. G nzb rg her zaman Türklere, Yahudilerin Türk hükümetini kurtarabilece ini izah etmişti. Bu  abaları ilerici ve liberal bir kişi olup Hitler gibi yaşamayan Atatürk'ün hayatta olduğu günlerde ba lamı tı. Atatürk'ün şahsına has bir nazariyesi vardı: Yahudiler Türk ırkına aitti. G nzb rg'de Atatürk'ün nazariyesini şekillerle kanıtlamaya çalıştığı bir kağıt parçası var. Atatürk' n Yahudilere karşı olan bu tutumu  zerine G nzb rg çalışmaya ba ladı. Dr.Weizmann'a geldi ve Türkiye'yi ziyaret etmesi için ikna etmeye çalıştı. Türklere ise, Türkiye'nin Yahudi halkına her zaman cömert ve iyi davranmasından ötürü Yahudilerin yeniden inşa edilmekte olan Türkiye'ye para ve teknik bilgi vermek suretiyle yardımcı olmak istediklerini söyledi.

Geri planda çalışan ikinci kişi Prof. Philipp Schwartz'dır. Kendisi Yugoslav kökenli olup Almanya'da eğitim gördü, Frankfurt'ta profesör olarak çalıştı ve halihazırda Macaristan'da yaşamaktadır. Hitler iktidara geldikten sonra Prof. Schwartz İsviçre'ye ka tı. Karısı Rusyalı bir Yahudi'dir, oğlu ise Türkiye'de do mu tur. Prof. Schwartz İsviçre'de bir m ltecciler cemaati içindeydi. Babasından Türk h k metinin  niversite reformu yapmak istediğini   rendi, para temin etti ve Türkiye'ye gitti. Türkiye'den otuz bilim adamının Türkiye'ye gelip çalışmalarını kapsayan bir davet mektubu ile geri döndü. Schwartz çalışmalarında son derece başarılıydı. Arada bir Weizmann'a yaklaşıp Türkiye'yi ziyaret etmesini istiyordu. Weizmann kendisine Başvekil'den bir resmî davet almadığı sürece Türkiye'yi ziyaret edemeyeceğini bildirince Prof. Schwartz, G nzb rg'den kendisini Bayar'la g r   t rmesini istedi. Schwartz ve Başvekil Bayar G nzb rg'in evinde bulu tular ve [Weizmann'ın] Türkiye'yi ziyaret etme fikri böyle doğdu. Türkiye

Cumhuriyeti, Yahudilerin Türkiye'ye büyük bir kredi vermek istediklerini sanıyordu. Türkiye şüphesiz toplantının Siyonist liderlerle olacağını, krediyi kabul etmesi halinde Filistin konusunda bir taahhüt altına gireceğini biliyordu. Prof. Schwartz bizimle birlikte Londra'dan İstanbul'a geldi. İki günü İstanbul'da geçirdik. Günzberg ile karşılaştığımızda onun Türklere Türkiye'ye otuz milyon sterlin borç vermeye niyetli olduğumuzu söylediği anlaşıldı. Schwartz ile Dr. Günzberg arasında Türklere böyle bir şey söylemek için herhangi bir temelin mevcut olup olmadığı konusunda bir tartışma çıktı. Dr. Weizmann bunun üzerine böyle bir denklem karşısında hiçbir görüşmede bulunmayacağını ve hemen Londra'ya geri dönmek istediğini söyledi. İki gün boyunca Türklere meseleyi nasıl takdim edeceğimiz mevzusunu tartıştık. Dr. Weizmann'ın bu süre zarfında gösterdiği büyük sabır karşısında şaşırdım. İstanbul'dan Ankara'ya gittik (Dr. Günzberg mutadı veçhile dışçılık aletlerini de Ankara'ya götürdü).

Dr. Weizmann Başvekil ile üç kere görüştü. Ben sadece üçüncü toplantıya katıldım. İlk toplantıda fasit bir daire içinde dolaştılar. Dr. Weizmann Yahudi halkının lideri olduğu izlenimini verdi. Türk Başvekili'ne Yahudi halkı ve Türk halkı arasında büyük benzerlikler olduğunu izah etti. Türkiye'nin Yahudilere karşı gösterdiği sıra dışı cömert davranışı nedeniyle Yahudi halkının Türkiye'ye minnettar olduğunu, kendisinin Türk hükûmetine yardım etmek için neler yapılabileceği konusunda Başvekil'in fikirlerini dinlemek istediğini söyledi. Başvekil Weizmann'a teşekkür etti. Celâl Bayar Weizmann'ın beraberinde bazı somut teklifler getirdiği intibasındaydı. Buna cevaben Weizmann Türk hükûmetinin bir tasarısı varsa kendisinin hem Yahudi çevreleriyle, hem de Londra'daki malî çevrelerle temasa geçebileceğini söyledi. (Weizmann Başvekil'e kendisinin İngiliz vatandaşı olduğunu da söyledi) Weizmann kredi konusunda bir antlaşmaya varabilmek için bir heyetin Türkiye'ye gönderilmesinin de mümkün olabileceğini söyledi. Başvekil amacının ne olduğu hakkında hükûmete bilgi verilmesi halinde heyetin Türkiye'yi ziyaret edebileceğini söyledi. Hükûmetin birçok proje için tasarıları var ancak bunlar için gerekli fonlar mevcut. Türkiye bir kredi talep

etmemekte. Yahudiler bir şey teklif etmek istiyorlarsa Türkiye kendisini dinlemeye hazırdır. Dr. Weizmann bankacı olmadığını ve bankacılarla temasa geçebileceğini söyledi. Bunun üzerine Başvekil konunun yeterince hazırlanmadığını hissettiğini, Yahudilerin bir teklifi olduğu zaman onları dinlemeye hazır olduğunu söyledi. Bu toplantıdan sonraki atmosfer olumlu değildi. Her iki tarafın müzakerecileri kendi konumları için endişeliydi. Bu arada Başvekil yeni Reisicumhur İsmet İnönü ile buluştu. Günzberg de Başvekil'le buluştu ve ikinci bir toplantıyı hazırladı. Bizler bankacılarla teklif götürebilmemiz için Türk hükümetinden teklifler almamız gerektiğini tespit ettik.

Britanya Sefiri ile de buluştuk. Toplantımız gerilimsiz değildi. Sefir kendisini Türklerin ihtiyaçlarını anlayan birisi olarak görüyor. Bir dereceye kadar da Britanya Türkiye'nin desteğine muhtaç. Türkiye için 16 milyon sterlinlik bir kredi temin etti. Birçok güçlükler nedeniyle daha fazla bir şeyler yapabileceğini (Türk ürünlerinin İngiltere'ye ihracatı gibi) sanmıyor. Sefir Dr. Weizmann'ın görüşüyle mutabıktı ve Türkiye'nin büyük ölçüde döviz ihtiyacı olduğunu vurguladı. Türk tütününün ihraç edilebileceği piyasalar bulunduğu takdirde Türkiye'nin döviz karşılığında satış yapabileceği bunun da Türkiye'ye büyük bir yardım olacağını söyledi. Türkiye ihraç ürünlerinin yüzde altmışını Almanya'ya satmakta, buna karşılık da berbat Alman ürünleri satın almaktadır. Türkiye Alman ihraç ürünlerine bağımlı hale geldi ve kendisini Almanya'nın esiri hissetmekte. Türk ürünlerinin önemli bir bölümü Almanya tarafından Amerika ve diğer piyasalara çok düşük fiyatlara satılmakta. Bu ürünlerin doğrudan doğruya Amerika'ya satılmasını ve karşılıklarının dolar olarak ödenmesini sağlayabildiğimiz takdirde bu Türkler için büyük bir yardım olacaktır.

Türk Başvekili bende iyi bir intiba bıraktı. Sakin, dürüst ve mütevazı bir insan görünümünde. Konuşma kısaydı. Aniden, Arap ülkeleri temsilcilerinin ziyaretimizi öğrendiklerini ve çeşitli tahminler yaptıklarını söyledi. Daha sonra yarı alaycı bir şekilde, "bir şey değil, hükümet telaş etmiyor. Belki matbuatta bir şeyler çıkar. Dr. Weizmann

gereklî gördüğü takdirde matbuatı tekzip eder” dedi. Başvekil hükümetinin tekliflerini takdim etti: (1) şartları ve garantileri müzakere etme ve mutabık kalma kaydıyla döviz cinsinden bir kredi almaya mutabıklar; (2) Turizm, sulama ve bataklık kurutma projelerinin geliştirilmesine yarayacak kredi ve teçhizat teminine mutabıklar. Bütün bunlar hükümetin normal programına dahil değil.

Her iki toplantının zabıtlarını aldık. Gözden geçirdik ve gerekli değişiklikleri dahil ettik. Dr. Weizmann Türkiye’den ayrılırken Kalemî Mahsûsa Müdürü, Başvekil adına vedalaşmaya geldi. Kalemî Mahsûsa Müdürü ile olan görüşmemizden Türk hükümetinin malî kredinin verilmesi karşılığında Türkiye’nin Yahudi halkına yardım edeceğinin farkında olduğu anlaşıyordu. Dr. Weizmann Ankara’da iken Prof. Spyer’den Belçika Kralı’nın kendisiyle görüşmeye mutabık olduğunu bildiren bir telgraf aldı. Tabii ki Sami Bey Türk hükümetine Belçika Kralı’nın Weizmann’ı bir toplantıya davet ettiğini bildirdi.

Dr. Weizmann fevkalâde temkinli davrandı. Kendisinin sadece konuyu araştırmak için geldiğini söyledi. Bütün desteğini vereceğine dair söz verdi ancak gayretlerinin başarıya ulaşmaması halinde bunun kendisinden kaynaklanmayacağını açıkça belirtti. Başvekil’e Paris’e gittiği ve mülteciler konusunda Belçika Kralı ile bir toplantısı olduğunu söyledi. Bu arada müzakere edilen konuda çalışılacağını ve 1939 yılının Mayıs ayında bir cevap verebileceğini umduğunu bildirdi. Netice itibarıyla Türkiye’nin abartılmış beklentileri vardı. Beklentilerini büyük ölçüde azaltmayı başardık ve onları hayal kırıklığına uğrattık. Ancak bunun için bizleri suçlayamazlar. Onlara çok daha mütevazı ümitler verdik. Onlara belki bir ölçüde yardımcı olabiliriz. Bu toplantının bir neticesi olarak İngiltere Türkiye’ye iyi şartlarla bir kredi verdiği takdirde, bu bizim lehimize bir puan olacaktır. Türkiye’de Yahudilere karşı çok olumsuz bir hissiyat mevcut. Onların [Türklerin] dinlerinden olmayan herkese karşı açıkça fark edilen husumetleri var. Onlara verdiğimiz ümitler belki [Türkiyeli] Yahudilere karşı hasmane eylemlerde bulunmalarını önleyecektir.²⁸

Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Anılarında Türkiye Ziyareti

Dünya Savaşı'nın çıkmasından kısa bir süre önce, Avusturya ile Çekoslovakya'nın işgalinden hemen sonra Türk hükümeti Prof. Weizmann'ın mutavassıtlığını sağlamak üzere beni üç kez Londra'ya gönderdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Reisicumhuru, eli kulağında olan harp sebebiyle diplomatları vasıtasıyla gerek İngiliz gerekse Fransız hükümetini uyarmak için nafile çabalamıştı; Alman tehdidine karşı ittifaklar yapmaya hazır olduğunu da bildirmişti. Devlet adamlarının bunu yapması sağlanamadığından müttefiklere iletmek üzere Weizmann'a verilen gizli mesajlarla gelişmeler hızlandırılmaya çalışıldı. Weizmann'ı Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra Ankara'ya getirdim. Bundan biraz sonra bir Türk-İngiliz-Fransız anlaşması imzalandı. Bir Yahudi devletin acilen kurulması için [verilmesi beklenen] Türk yardımı –karşılık olarak vaat edilmişti maalesef gerçekleştirilemedi.²⁹

Ziyaretin Değerlendirilmesi

Weizmann'ın Türkiye ziyareti dönemin yabancı diplomatları tarafından yakından izlenmekteydi. Bunlar arasında Alman ve Amerikan Büyükelçilikleri de vardı. Alman Büyükelçiliği Weizmann'ın ziyaretini şöyle değerlendirmekteydi:

Siyonist lider Haim Weizmann, geçtiğimiz ayın son günlerinde Türkiye'ye gelmiş ve merhum Reisicumhur Atatürk'ü birçok kere tedavi eden dış hekimi Sami Günzberg ile İstanbul'daki Siyonist grup liderlerinden birinin refakatinde Ankara'ya geçmiştir.

Bu seyahatin maksadı, Orta Avrupa'da yaşayan Yahudi vatandaş-

Publishers Ltd., Tel Aviv, 1972, s. 338-342.

- 29 Philipp Schwartz, a.g.e., s. 99. Schwartz'ın bahsettiği Fransa-İngiltere-Türkiye İttifak Antlaşması 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da imzalandı. Bu antlaşmayla birlikte imzalanan özel bir antlaşma ile İngiltere ve Fransa Türkiye'ye kredi açıyordu. Kredinin bir bölümü ticari borçlarının ödenmesi, diğer bir bölümü ise silah ve malzeme satın alınmasında kullanılacaktı. (*Cumhuriyetin 75 Yılı, Cilt 1, 1923-1953*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 208-209.)

ların büyük bir bölümünün –15.000 gibi bir rakam söz konusudur, kültürlü tabakadan seçilmiş olmaları ve her birinin 3.000 Sterlin tutarında bir sermayeyi Türkiye'ye getirme taahhüdünü yerine getirmeleri şartıyla Türkiye'ye yerleşmeleri teklifinin Türk hükûmetine yapılmasıydı.

Türkiye, hem bu teklifi hem de iki siyonistin Türkiye'de yaşayan Türk ve yabancı kökenli Yahudilerin Orta Avrupa'daki Yahudi çocuklarını yanlarına almalarına izin verilmesi yönündeki ricalarını reddetmiştir.

Siyonistlerin bu teklif ve ricalarından, bu çevrelerin Türk halkının –sadece resmî dairelerde değil Yahudilere karşı olan gerçek tutum ve düşünceleri hakkında ne kadar az bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Bu ayın 10'u tarihini taşıyan *Türkischen Post* gazetesinin ekteki haber kupürüne ilave edilen notta, Kastamonu dolaylarına yaptığı ilk gezide köylülerin yeni Reisicumhur'a aktardıkları şikâyetlere yer verilmekte, bu da her şeyi açıkça ortaya koymaktadır.³⁰

Tüm bunlara rağmen, bu tespitlerden Türkiye'nin Yahudilere karşı olan olumsuz tutumunu kısa vadede somut ve gözle görülebilir şekilde yani kanunlar ve yönetmelikler yoluyla ifade edeceği neticesine varmak yanlışır.

Türk basınının bu konuda veya Dr. Haim Weizmann'ın Türkiye'de olduğuna dair haber yapması yasaklanmıştır.³¹

Amerikan Büyükelçiliği'nin değerlendirmesi de olumsuzdu. Büyükelçiliğe göre Weizmann Ankara'daki temasları sırasında görüştüğü resmî zevata 200.000 Alman Yahudisinin Türkiye

30 Auswärtiges AMT, (Federal Almanya Devlet Arşivleri), Politische Archiv Inland II, A/B R99446, 13 Aralık 1938 tarihli belge.

31 Söz konusu haber 9 Aralık 1938 tarihli *Cumhuriyet*'te yayınlanan bir haberin özetiydi. Bu haberde Reisicumhur İnönü Kastamonu'da eşrafla görüşürken Eşrefadında bir terzi "Musevi tacirlerin fabrikalara eni, boyu az ve daha aşağı evsafa, fakat aynı desende mal sipariş ederek aynı paraya sattıklarını ve bu hileden köylünün mutazarrır olduğunu" söylüyordu. Bir manifaturacı ise İstanbul'da fabrikaların ürettiği malların Yahudi tüccarların eline geçmesinden şikâyet ediyordu.

gelecek kişilerin isimleri ile ziyaretin amacını bilmek istediklerini aktaracaktı.³⁴ Sami Günzberg Haim Weizmann'la birlikte Britanya Hariciye Vekâleti Müsteşarı Sir Robert Vansittart ve Britanya Hazinesi üst düzey bürokratlarından S.D. Waley ile görüşecek, Türkiye'ye dönüşünde Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu'nu ziyaret edip görüşmenin sonucunu nakledecekti. Günzberg, Saracoğlu'na Weizmann-Bayar buluşmasında ortaya çıkan yatırım tasarısının Londra tarafından onaylandığını, Britanya hükümetinin tasarının gerçekleşmesi için gerekli desteği vereceğinden emin olduğunu bildirecek, Weizmann'ın uzmanlardan oluşan bir heyeti Türkiye'ye gönderme fikrinin çok uygun olduğuna dikkati çekecekti. Saracoğlu Günzberg'e bu teklife mutabık olduğunu, Maliye Vekili ve Başvekîl'e sunacağını söylüyordu.³⁵ Günzberg Londra'daki temasları hakkında Saracoğlu'nun yanı sıra Reisicumhur İnönü'yü de mektupla bilgilendirecekti:

İstanbul, 7 Mart 1939

Türkiye Reisi Cumhuru

İsmet İnönü Hazretlerinin Yüksek Huzuruna

Bendeniz geçende berai tedavi [tedavi için] Paris'e azimet ettiğim [gittiğim] zaman bazı hususi işlerimi takib etmek üzere Londra'ya kadar da gitmek mecburiyetinde kalmıştım.

Londra'da esnai ikâmetimde malumu devletleri olan, vatanseverliğim iktizası [gereği], Türkiye Cumhuriyetine ve bitahsis [bilhassa] Zatı Samilerine [yüce zatlarına] karşı his eylediği asarı minnetdariye [minnettarlık alametlerine] mukabil [karşılık] mali ve sinai hususatda bir hizmeti müftehirede [şerefli bir hizmette] bulunmak arzusunu beslediğine yakinen vakıf olduğum [bildiğim] Mösyö Ch.[aim] Weizman ile de görüştüm.

Esnayı mülâkatda [görüşme sırasında] mummaileyh [adı geçen]

34 Weizmann Arşivleri, Dosya 2126, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 12 Şubat 1939 tarihli mektup.

35 Weizmann Arşivleri, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 4 Mart 1939 tarihli mektup.

Mösyö Weizman, bendenizi Foring [Foreign] Ofisinde [Dışışleri Bakanlığı] m nhasır n [ zellikle] şark işlerle meşgul olan şeflerden ve İngiliz Hariciye Nazırı [Dışışleri Bakanı] Lord Halifaks'ın mesai arkadaşlarından Sir Robert Van Sikkart ile temasda bulunmaklığıma delalet ederek mumaileyh ile [adı ge enle] m l katımı temin ve tehiye eylediğinden [hazırlıklarımı tamamladığından] bu babda bir davetname aldım.

Bundan mada [başka] yine Mösyö Weizman vasıtasile İngiltere trezor ri [Hazine] şeflerinden Mösyö Weyle [Waley] ile de g r şmeğe muvaffak oldum.

Vatandaşlığı ile müftehir olduğum [iftihar ettiğim] memleketime ve Efendimiz Hazretlerinin pek muhterem şahsınıza karşı olan merbutiyet [bağlılık] ve sadakatim malumu devletleridir. Yalnız bu itibarla ve ancak bir Türk vatandaşı sıfatile sureti hususiyede [ zel olarak] Sir Robert ile makamında duru diraz [uzun uzadıya] konuştum.

Bazan bir diplomat ve bir sefir sırf m t leatı siyasiye [siyasi düşüncelerin] tesiri altında kalarak fikrine gelen sözleri s ylemekde mahzur [sakınca] tasavvur ederek [sezerek] çekinebilir.

Bendeniz ise yalnız bir Türk vatandaşı olmak hasebile daha serbest beyanı mütalaa edebileceğimi [düşünce bildirebileceğimi] teemmül ederek [düşünerek] o yolda idarei kelimada bulundum [konuştum].

On beş seneden beri Millî şeflerimizin idaresi altında H k meti Cumhuriyemizin başardığını gördüğüm k ffe husus tı [bütün işleri] millî hissiyatımın galebe ve galeyanına üstünlük ve coşkunluğuna] kapılarak ızah ve tasrih eyledim [açıkladım].

Gerek Sir Robert Van Sikkart ve gerekse Mösyö Weyle ile konuştuklarımı aynen ve serahaten [açıkça] bu kerre İstanbul'da ziyaretlerinde bulunduğum Hariciye Vekili [Dışışleri Bakanı] Saracoglu şükrü Hazretlerine arz ve nakl eyledim.

Vekili m ş r nileyh [adı geçen bakan] Hazretleri, maruz tımda H k meti Cumhuriyemizi alakadar edecek bazı n kat [noktalar] ve esasat bulur ve münasip görürlerse bunları her halde Yüksek

Makamınıza arz edeceklerinde şübhe yoktur.

Bendei lutuf dideleri bu arizayı [yazıyı] takdim etmekten maksadı âcizânem bâlâdaki [yukarıdaki] maruzatı nazarı dikkatı Devletlerine arz etmek olmayıb ancak Sir Robert Van Sikkart ile esnai mülâkatımda [görüşmem sırasında]

“Muhterem ve kıymetli Reisi Cumhuriyetiniz İsmet İnönü Hazretlerini şahsan iyi tanımakla müftehir [iftihar ediyorum] ve mübahiyim [övünüyorum]. Hatta son Londra seyahatlarında zatı samileriyle [yüce zatlarıyla] görüşmek şerefine mazhar olup bu suretle kendilerini daha ziyade takdir etmek fırsatını elde ettim. Zatı Devletlerine selam ve ihtiram [saygı] ve takdirâtımın takdimine delalet etmenizi ve pek yakında tekrar arzı tazimat ve tekrimat etmek [hürmet ve saygılarımı sunmak] şerefini iktisab eylemek [kazanmak] üzere bizzat Ankaraya azimet etmek [gitmek] niyetinde bulunduğunu arza delalet etmenizi rica ederim” dedi.

Sir Robert Van Sikkart'ın işbu maruzatım Zatı Samilerine [yüce zatlarına] arz etmek vazifei müftehiresile [övünülecek görevle] mübâhi olarak [övünerek] beyanı hâle [halimi bildirmeye] ve arzı tazimata [hürmetlerimi sunmaya] müsacaat eylerim Muhterem Efendimiz Hazretleri.³⁶

Günzberg Reisicumhur İnönü'ye raporu sunduğu günün akşamı Çankaya'ya kabul edildi ve İnönü'ye Londra'daki temaslarıyla ilgili tamamlayıcı bilgiler arz etti. İngiliz uyruklu Weizmann'ın İngiliz resmî makamları nezdinde büyük itimat ve itibara sahip olduğunu, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ın onay ve destek vermesi halinde bir “finans kombinezonu”nun gerçekleşmesinin oldukça kolaylaşacağını bildirdi. Bu sözlerin ardından İnönü ile Günzberg arasında şu konuşma cereyan etti:

İsmet İnönü: Bu durumda Prof. Weizmann'ın şahsen tasarladığı finansman projesi suya mı düşüyor? Yoksa halen geçerli mi?

Sami Günzberg: Ekselans, Prof. Weizmann'ın halen bu yönde

36 CZA, A/169/3/3 sayılı dosya, İsmet İnönü'ye yazılmış 7 Mart 1939 tarihli mektup.

çalıştığına ve kısa zamanda büyük ve alicenap Türk Hükümeti'ne hizmet etmek için çok avantajlı bir teklifle geleceğine emin olabilirsiniz. Her halükârda kendisinin hükümetimiz lehine yaptığı propaganda İngiliz-Fransız hükümet ve finans çevrelerinde çok iyi etki yapmaktadır.

İsmet İnönü: O zaman göreceğiz. Bu neticeleri bekleyelim.³⁷

Britanya Hariciye Vekâleti'ne göre Sami Günzberg'in kredi temin etme fikri şöyle özetlenebilirdi. Haim Weizman Britanya Hükümeti nezdindeki nüfuzunu kullanıp Britanya hükümetini Türkiye'ye 20 ilâ 50 milyon Sterlin tutarında bir kredi açması için ikna etmeliydi. Türkiye Cumhuriyeti de Weizmann ve Britanya hükümetinin bu yardımına karşı bir jest olarak Arap âleminin Filistin meselesinde Siyonist görüşleri kabul etmesini temin edecekti. Britanya Hazinesi, üst düzey idarecilerinden S.D. Waley Britanya Hariciye Vekâleti'ne yolladığı yazıda bu kredi talebini bir saçmalık olarak niteleyecekti. Sebebi de Türkiye'nin yabancı bir krediye ihtiyacı olmadığını bizzat Atatürk'ün ağzından duymuş olmasıydı.³⁸ Vekâlete göre Sami Günzberg bu konuda herhangi bir resmî yetkiye sahip değildi. Bu girişim muhtemelen Abdülhamid'in mirasını elde etmek için harcadığı paranın en azından bir kısmını geri alabilmek için yapılmıştı.³⁹

Günzberg'in Türkiye'ye kredi temin etmesi için Weizmann nezdinde sürdürdüğü ısrarlı çabalar 1939 yılı boyunca devam edecekti.⁴⁰ Ancak bu sürekli ısrar bir noktada Haim Weizmann'ı rahatsız

37 Weizmann Arşivleri, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 8 Mart 1939 tarihli mektup.

38 PRO, 6 Şubat 1939 tarih FO 371/23284/ 109153 E 996/43/44 sayılı belge.

39 PRO, 6 Şubat 1939 tarih, FO 371/23284/109153 E 996/43/44 sayılı belge. 21 Şubat 1939 tarihli mektup.

40 Weizmann Arşivleri, Dosya 2139, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 27 Mart 1939 tarihli mektup / Dosya 2140, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 30 Mart 1939 tarihli mektup / Dosya 2150, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 15 Mayıs 1939 tarihli mektup / Dosya 2152, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 22 Ma-

edecekti. G n zberg'in bir mektubunda 18 milyon nüfuslu Yahudi  lemi ve yetenekli temsilcilerinin Türkiye'nin başında bulunduğu Balkanlar'ın Avrupa siyasetinin merkezi olduğunu anlamamasından şikâyet etmesi  zerine⁴¹ Weizmann Avrupa'daki Yahudi cemaatlerin Yahudi mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamakla meşgul olduklarını hatırlatarak G n zberg'in Yahudi âlemini haksız bir şekilde eleştirdiğini, Türkiye'ye yardım edebilecek tek cemaatin Amerikan Yahudi cemaati olduğunu bildirecekti.⁴² G n zberg 1939 yılının Ağustos ayının ikinci yarısında Weizmann ile Cenevre'de buluşacaktı. Buluşmada konuşulan konu gene Türkiye'ye açılması tasarlanan krediydi.⁴³ Weizmann Ankara'daki görüşmelerinden bir yıl sonra bir durum değerlendirmesi yaptığında vardığı sonuç şöyleydi:

- a) Türk ve İngiliz h k metleri Türkiye'ye finansman sağlanması konusunda epey mesafe kat etmişlerdi;
- b)  nl  Yahudi banker Sigmund Warburg vasıtasıyla İngiltere'de bulunan Türk iktisatçılar heyeti mensuplarıyla temas kurulmuştu. Bunun sayesinde Filistin ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler daha da güçlenecekti.

yıs 1939 tarihli mektup / Dosya 2155, Haim Weizmann'ın Sami G n zberg'e gönderdiği 8 Haziran 1939 tarihli mektup.

41 Weizmann Arşivleri, Dosya 2157, Sami G n zberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 16 Haziran 1939 tarihli mektup.

42 Weizmann Arşivleri, Dosya 2159, Haim Weizmann'ın Sami G n zberg'e gönderdiği 22 Haziran 1939 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnet Litvinoff, (genel editör), Norman A. Rose, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XIX – Series A, January 1939 – June 1940*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 123, 103 sayılı mektup.

43 Weizmann Arşivleri, Dosya 2165, 17 Ağustos 1939 tarihli Weizmann imzalı telgraf / Dosya 2166, Sami G n zberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 30 Ağustos 1939 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnet Litvinoff, (genel editör), Norman A. Rose, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XIX – Series A, January 1939 – June 1940*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 201-202, 179 sayılı mektup.

- c) Filistin'in Rehovot kentinde kurulu Weizmann Araştırma Enstitüsü'nü temsilen bir heyet Kudüs'teki Türk Konsolosu'nun talebi üzerine Türkiye'nin ilaç ihtiyacını karşılamak üzere Ankara'yı ziyaret etmiş, tedariki istenen ilaç örneklerini almış, onlara karşılık kendi örneklerini hazırlayıp sunmuştu. Bu örnekler halihazırda Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti tarafından deneniyordu.
- d) Türk hükümeti Filistin'e bir milyon metre pansuman bezi sipariş etmişti.⁴⁴

Günzberg Weizmann'a yolladığı mektupta Türkiye ile *Yışuv* arasında ticarî ilişkilerin kurulması karşısında duyduğu memnuniyeti dile getirecek, bunun hem Weizmann'ın Ankara'yı ziyareti, hem de kendi imkânlarıyla "dostları" nezdinde yaptığı tavsiyeler sayesinde gerçekleştiğini belirtecekti.⁴⁵

Ancak bu olumlu izlenimlere rağmen bu görüşmelerden olumlu hiçbir sonuç çıkmayacak, Weizmann uluslararası Yahudi bankerleri Türkiye'ye kredi açmaya ikna edemeyecekti. İncelenen arşiv belgelerinde bu gayretlerin neden başarıya ulaşmadığı konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Sami Günzberg, Weizmann'ın Ankara'yı ziyaretinden on yıl sonra Dünya Yahudi Kongresi'ne gönderdiği bir mektupta,

Türk hükümetinin üst düzey idarecilerini bu programla ilgilenmeleri ve programı desteklemeleri konusunda ikna etmeyi başarmıştım. Hatta merhum Reisicumhur Atatürk şahsen bu işle ilgilenmiş ve Filistin'de Yahudi unsurunun kurduğu sınaî tesisler ve yaptığı işler konusunda şahsen fikir edinebilmek için Filistin'e iki kere özel delegeler yollamıştı.

Bu ziyaretlerin ardından Atatürk'e sunulan ve kendisinin de beni bilgilendirdiği raporlar O'nu çok ilgilendirmişti. Atatürk bu

44 Weizmann Arşivleri, Dosya 2186, Haim Weizmann'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 8 Aralık 1939 tarihli mektup.

45 Weizmann Arşivleri, Dosya 2187, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 14 Aralık 1939 tarihli mektup.

alandaki gözlemlerine devam etmeye ve gerekirse sınaî ve ticarî alanlarda Türkiye için kârlı olacak bir işbirliğine gidilmesi konusunda kararlıydı.

tespitinde bulunacak ve gizemli bir dil kullanarak tasarının “çok iyi anladığımız sebeplerden ötürü” gerçekleşemediğini yazacaktı.⁴⁶

Günzberg Neden Weizmann'ı Türkiye'yi Ziyaret Etmeye Teşvik Ediyordu?

Celâl Bayar Haim Weizmann müzakere tutanaklarının incelenmesi ile Haim Weizmann ve Moşe Şertok'un anılarından ortaya çıkan gerçek Weizmann-Celâl Bayar buluşmasının gerçekleşmesinin en çok Sami Günzberg tarafından istendiği idi. Nitekim Günzberg'in bu buluşmadan tam 17 yıl sonra İstanbul'u ziyaret eden Johannesburg Hahambaşısı Rabinovitch'e yazdığı mektuptaki “merhum Dr. Weizmann'ı İstanbul'a getirtmenin, dönemin Başvekili Celâl Bayar tarafından kabul edilmesinin ve onunla uzun bir görüşme yapmasının müsebbibi olma onuruna sahip oldum” satırları bu ziyaretin bir zorlama sonucunda gerçekleştiğinin âdeta gecikmiş bir itirafıydı.⁴⁷ Sami Günzberg'in uluslararası Yahudi âleminde Türkiye lehine bir kredi temin etmesi için Weizmann'a sürekli baskı yapması, bunun sanki Türk resmî makamlarının bir talebiymiş gibi takdim etmesinin muhtemel bir nedeni Moşe Şertok'un günlüğünde yer alan Sami Günzberg ve Türkiye ile ilgili şu satırlarda gizlidir:

O'nun [yani Günzberg'in] görüşüne göre Yahudi halkının Türk halkına büyük bir iyilik yapması gerekmektedir. Böylece Türklerin Yahudilere minnettar kalmaları sağlanacak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yahudiler aleyhine kararname yayınlanması da önlenilecektir. (...)

46 CZA, dosya A/169/1/1, Sami Günzberg'in WJC'ye gönderdiği 12 Mayıs 1948 tarihli mektup.

47 CZA dosya A/169/1/2, Sami Günzberg'in Rabinovitch'e yazdığı 21 Mayıs 1955 tarihli mektup.

Türkiye’de Yahudilere karşı çok hasmane duygular mevcut. Onların [Türklerin] dinlerinden olmayan herkese karşı açıkça fark edilen bir husumeti var. Onlara ümit vermemiz belki de [Türkiyeli] Yahudilere karşı hasmane hareketlerde bulunmalarını önleyecektir.⁴⁸

Şertok’un önsezilerinin doğru olduğunu teyit eden bir ipucu Weizmann’ın Türkiye’yi ziyaret etmesinden önce Sami Günzberg’in kendisine yazdığı onlarca ikna ve telkin mektuplarından bir tanesindeki şu satırlardır:

Türkiye’de 80.000’den fazla Türk tâbiyetli Yahudi’nin yaşadığını da unutmamak lâzım. (...) Dolayısıyla jestiniz ve finansman planınızın başarılı olması halinde Türk hükûmetine hizmet etmenin yanı sıra, aynı zamanda hem Türkiye’de, hem de Türkiye hudutlarının dışında yaşayan Yahudi ulusuna hizmet edeceksiniz.⁴⁹

Üst düzey devlet erkânıyla yakın ilişkileri olan Günzberg’in Devlet’in lider kadrosunun Yahudilere karşı olumsuz duygular beslediğinin farkında olmaması imkânsızdı. Günzberg bu durumu düzeltmeyi arzulamaktaydı. Kayda değer bir ihtiyat payı ile Günzberg’in Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Türkiye Yahudilerine karşı gittikçe artan bir oranda olumsuz görüşler beslediğini gördüğünü, Weizmann’ın Türkiye’yi ziyaretinden üç yıl sonra kabul edilecek olan Varlık Vergisi Kanunu ile sonuçlanacak olumsuz gidişatın başladığının farkında olduğunu, temin etmeye çalıştığı bu krediyle de bu gidişatı önlemeye çalıştığını söylemek mümkündür. Günzberg’in Haim Weizmann’dan Türkiye’ye kredi temin etmesini istemesinin en önemli nedeni devlet erkânı nezdinde hem şahsi, hem de Türk Yahudi toplumunun prestijini yükseltmek ve böylece Türkiye Yahudilerine yönelik muhtemel olumsuz gelişmeleri bertaraf etmektir. Bir o kadar önemli bir diğer neden ise Günzberg’in iş âlemiyle olan ilişkileriydi.

48 *Making of Policy, The Diaries of Moshe Sharett*, (İbranice), Cilt III, Am Oved Publishers Ltd., Tel Aviv, 1972, s. 338-342.

49 Weizmann Arşivleri, Dosya 2095, Sami Günzberg’in Haim Weizmann’a gönderdiği 3 Ekim 1939 tarihli mektup.

Sami Günzberg ve İş  lemi

Sami Günzberg devlet erkânıyla kurduğu mükemmeli ilişkilerinden yakın aile çevresinin de faydalanmasını sağlıyordu. Yeğeni Helmi'nin eşi Leon Faraci  nl  bir komisyoncu ve tüccardı. Faraci, "Metr Salem" (" stadi Salem") olarak anılan dönemin ünlü avukatı Emanuel Salem ile birlikte İstanbul Telefon şirketi'ne rüşvet verirken su st  yakalanmıştı.⁵⁰ Dönemin kalburüstü kişilerinin biyografilerini içeren *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*'ne göre Leon Faraci 1910 yılında kurulan Fratelli Faraggi (Faraci Bıraderler) müessesesinin halefiydi. Müessese "h k mete ve büyük idarelere müteahhitlik yapan ve mümessillik işlerine bakan" bir şirketti. Leon Faraci bu faaliyetlere radyo ve radyo malzemeleri ticareti, sınaî ve zira  makineler, Skoda motorlarının ithalatını eklemişti.⁵¹ Bir işadamına göre Faraci Çekoslovak silah üreticilerinin Türkiye temsilcisiydi. Vefatından sonra işi devam ettiren kızı Ani-Mari Faraci ise babasının silah tedarik faaliyetlerini hatırlamamakta, ancak Türk Silahlı Kuvvetleri'ne at tedarik ettiğini hatırlamakta.⁵² Leon Faraci'nin kamu ihaleleriyle ilgilendiğini, Sami Günzberg'in devlet erkânı nezdindeki iyi ilişkileri sayesinde Faraci'ye ihaleler konusunda yardımcı olduğunu ve bu ilişkileri yürütürken hizmetlerinden faydalandığı iki önemli ismin Op. Dr. Emin Erkul ile Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın olduğunu kanıtlayan belgeler, Kudüs Merkezi Siyonist Arşivleri'ndeki "Günzberg evrakları" arasında bulunan mektuplardır.

Philipp Schwartz bir yandan hem Weizmann–Celâl Bayar buluşmasının gerçekleşmesi, hem de Alman Yahudisi bilim adamlarının Türkiye'ye gelmeleri için uğraşmakta, diğer yandan da Günzberg'in iş âlemiyle olan ilişkilerinde yardımcı olmak-

50 "Rüşvet teklifi", *Vakit*, 17 Mayıs 1934.

51 Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930/1932, Cilt 2, s. 348-349.

52 Vally Berker'in verdiği bilgiler.

Birader Leon Faraci, Loca'ya giriş tarihi 11 Mart 1923. Mesleği: Komisyoncu. Adresi: Nişastacıyan Han, Galata. (Kaynak: *Loge de Constantinople*, No. 678, *Guide 1931*, s. 106.) Bu kitap Béné Berit İstanbul Locası'nın üye adres kitabıdır.

taydı. Emin Erkul ise devlet kademesinde geniş ilişkileri olan bir kişiydi. Günzberg, Weizmann'a gönderdiği bir mektupta Erkul'u "çok becerikli, geniş ilişkileri olan, müstakbel pazarlıklarımızda zemin hazırlayabilecek ve size çok faydalı olabilecek bilgileri yerinde elde edilecek bir kişidir" satırlarıyla hararetle tavsiye ediyordu.⁵³ Erkul, Weizmann'la, davet üzerine 1938 yılının Temmuz ayında Londra'ya gidip buluşacaktı.⁵⁴ Erkul'un bu hizmetleri bedelsiz yapmadığı muhtemeldir zira Weizmann Günzberg'e yolladığı bir mektupta Erkul'un hizmetlerinden bir yıl süreyle faydalanılması

53 Weizmann Arşivleri, Dosya 2084, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 28 Temmuz 1938 tarihli mektup. Op. Dr. Emin Erkul (1881-3 Haziran 1964) TBMM I. Dönemi'nde Bursa milletvekiliydi. 8 Haziran 1924 tarihinde İstanbul Şehreminiliği'ne (Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na) atandı; 18 Ocak 1926'da emekliye ayrıldı. 3 Mart 1932 tarihinde Milli Reasürans T.A.Ş. Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi, 29 Mart 1950 tarihine kadar üye, Başkanvekili ve Başkan olarak bu görevde kaldı. 1 Ocak 1934'de Osmanlı Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi ve 10 Temmuz 1953 tarihine kadar bu görevde kaldı. Bkz. Fahri Çoker, (Haz.), *Türk Parlamento Tarihi, III. Cilt, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayını, Ankara, 1995, s. 223-224.

54 Weizmann Arşivleri, Dosya 2081, Haim Weizmann'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 13 Temmuz 1938 tarihli telgraf.

halinde kendisine ne ücret vermesi gerektiğini sormaktaydı.⁵⁵ Emin Erkul'un Weizmann'la sıkı ilişkiler içinde olduğunun bir işareti de Weizmann'ın savaş pilotu olan oğlunu 11 Şubat 1942 akşamı kaybetmesi üzerine⁵⁶ Erkul'un telgrafla başsağlığı dileklerini iletmesiydi.⁵⁷ Dr. Emin Erkul Sami Günzberg'e gönderdiği 8 Eylül 1938 tarihli mektupta Marsilya'ya ayak basacağını, hemen Londra'ya hareket etmekte olduğunu, Faraci'yi Paris'te bulup bulamayacağını bilmediğini, bütün parasını harcadığını, kendisine para gönderilmesi için Sami Bey'in gerekli talimatı verdiğini ümit ettiğini yazmaktaydı.⁵⁸ Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Günzberg'e yolladığı 13 Ekim 1938 tarihli mektupta da Leon Faraci'nin adı geçmekte:

Sevgili Doktor,

Size ve Mösyö Faraggi'ye ekteki telgrafı yolluyorum. [Telgraf] teklifime binaen 3 gün önce Paris'ten den Haag'a gidip oradaki gemi inşa holdingine Türkiye konusunda bilgiler veren denizaltı tasarımcısı Mösyö Hag'a aittir. Gördüğünüz gibi, bu teşebbüs başarılı olmuştur. Önümüzdeki Çarşamba günü ilgili beyler ile Paris'te bir araya geleceğim.

Hollanda'nın en büyük 6 gemi inşa şirketinden oluşan bu holding, 12 ticaret gemisi ile de ilgileneceğini tahmin ediyorum. Sizden ricam, bu mektubu almanızdan hemen sonra bana Paris'e

55 Weizmann Arşivleri, Dosya 2082, Haim Weizmann'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 14 Temmuz 1938 tarihli mektup. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnett Litvinoff, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 428-429, 370 sayılı mektup.

56 *Weizmann's Autobiography*, a.g.e., s. 524.

57 Weizmann Arşivleri, Dosya 2364, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 12 Mart 1942 tarihli telgraf / Dosya 2364, Haim Weizmann'ın Emin Erkul'a gönderdiği 12 Mart 1942 tarihli telgraf / Dosya 2364, Haim Weizmann'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 16 Mart 1942 tarihli telgraf.

58 CZA, Dosya A/169/1/2, Emin Erkul'un Sami Günzberg'e gönderdiği 8 Eylül 1938 tarihli mektup.

(Rue des Dames 88, chez Fabri) telgraf çekip, beylerin İstanbul'da beklenip ilgili kişi(ler) ile temas ettirilip ettirilemeyeceği mevzu-sunda haber vermenizdir. İhale 22 Ekim'de yapılacak mı? Denizaltıları? Tersane? Hollandalıları (ciddi kişilerdir!!) hayal kırıklığına uğratmamam için teferruatlı cevaplar a ihtiyacım vardır!

Büyük mevzu ilerliyor. Artık her gün çok yetkili kişiler ile önemli görüşmelerim oluyor. Weizm[ann] elinden geleni yapıyor!

Kalpten selamlar

Sizin Ph. Schw.[artz]

Gemiler konusunda derhal güvenilir haberler rica ediyorum!

Bu kişilere doğru şekilde istişarede bulunamazsam, yazık olur!!⁵⁹

Schwartz'ın mektubunda söz edilen "gemiler" konusunun hükümetin 1938 yılında satın almak veya yurtdışı tersanelerde inşa etmek istediği gemiler olması çok muhtemeldir.⁶⁰ Nitekim Schwartz bir diğer mektubunda "Hollandalı gemi inşa tersanelerinden ve bu tersanelerin Hollanda hükümetinin garantisi olmaksızın herhangi bir işe girmek istememeleri"nden söz etmekte.⁶¹

Günzberg'in bir nevi aracı, işbitirici olduğunun bir diğer örneği Robert I. Danon müessesesinin kurmak istediği süt tozu fabrikası için aradığı uzman kimyager talebini Union des Sociétés OSE'ye aktarmasıydı. Union des Sociétés OSE bu talebe cevaben benzer bir tesiste uzun yıllar çalışmış Dr. Edelstein'i Günzberg'e tavsiye etmekteydi.⁶² Bir diğer örnek Günzberg'in

59 CZA, Dosya A/169/1/1, Philipp Schwartz'ın Sami Günzberg'e yolladığı 13 Ekim 1938 tarihli mektup.

60 Bu konuda bkz Cemal Kutay, *Celâl Bayar*, Kenan Basımevi, İstanbul 1940, cilt 4, s.1572-1581. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı 1939 yılında İngiltere'de muhrip ve denizaltı inşa ettiriyordu. (Cem Gürdeniz-Erdoğan Yüceliş, [Editörler], *Cumhuriyet Donanması 1923-2000*, Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı, İstanbul 2000, s. 22 ve 45.) Schwartz'ın konu ettiği gemi inşa tasarılarının bu olabileceği ihtimal dahilindedir

61 CZA, Dosya A/169/1/2, Philipp Schwartz'ın Sami Günzberg'e yolladığı 4 Kasım 1938 tarihli mektup.

62 CZA, Dosya A/169/3/1, 28 Aralık 1933 tarihli mektup.

imzaladığı ancak uygulayıp uygulamadığı meçhul olan bir ticarî sözleşmeydi:

Bir taraftan Galata'da Hüdavendigâr hanında 71 numaralı dairede mukim [oturan] Memet Nazım ve Vensan Jermak Şirketi, diğer taraftan Beyoğlu'nda Bodui apartmanında mukim Dışçi Sami Grunsberg Bey arasında atideki [aşağıdaki] şerait [şartlar] dairesinde bir mukavele akt edilmiştir:

Madde I – Sami Grunsberg Bey deniz altında olup mevki ve mevzii ancak kendi ilim ve malumatı dahilinde bulunan ve müflis [iflas etmiş] Fratelli Serra şirketiyle Maliye Vekâlete arasında tarihte münakid [kabul olunmuş] mukâvelede isimleri mezkûr [zikredilen] ve musarrah [açıkça yazılan] parça Sefain Harbiye ve Ticariyeden [savaş ve ticari gemilerden] maada [başka] magruk [batık] sefainden [gemilerden] istihsal edilecek⁶³ emval ve eşya ve nukudun [nakitlerin] ihracı için yalnız Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketiyle teşriki mesai eylemeyi [işbirliği yapmayı] taahhüt etmiştir.

Madde 2 – Sami Grunsberg Bey bu magruk [batık] eşyanın bulundukları mahali Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketine irae edecek [gösterecek] ve bunların ihracı için Hükümetten müsaade istihsal etmek ve ihraç şartlarını Hükümetle kararlaştırmak üzere Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketine her türlü muavenet ve müzaheret [yardımları] yapacaktır.

Madde 3 – Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketi de Hükümetten müsaade istihsal edildikten ve magruk eşyanın mevzi ve mevkii Sami Grunsberg Bey tarafından kendilerine irae olunduktan sonra gerek kendi vesaiti mevcudeleriyle [mevcut araçlarıyla] gerek icab eylediği taktirde istikra eylecekleri [kiralayacakları] sair vesaitle mezkur eşyayı çıkarmağa teşebbüs edecekler ve ihrac için muktezi [gerekli olan] masarifi ihraciye [ihraç masrafları] kendi taraflarından sarf olunacaktır.

63 Mukaveleyi imza altına alan taraflar birinci maddenin bu bölümüne önce "...magruk sefain içerisinde bulunan ve hurda demir de [ve] bakır, pirinç, tunç, tutya, çinko ve kurşundan maada kıymetli emval ve ..." yazmışlar ancak, daha sonra bu cümlemin üzerini çizerek yerine "...magruk sefainden istihsal edilecek emval ve..." cümlesini koymuşlardır.

Madde 4 – Memet Nazım ve Vensan Jermak Çanakale’de magruk [batık] olup ihrac ameliyesi mühlis [iflas etmiş] Fratelli Serra Şirketine vaktiyle verilmiş olan müsaadeyi kendi namına istihsal ettikten sonra bu mukavele ahkâmı [hükümleri] muteber olacaktır.

Madde 5 – Sami Grunzberg Bey tarafından irae edilen eşya ve emval Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketi tarafından ihraç edilip satıldıkça satış bedelinden Hükümete verilecek hisseyle masarifi ihraciye ve bilumum masarifi saire çıkarıldıktan sonra tebaki edecek [bakiye kalacak] safi kâr Sami Grunzberg Bey ile Memet Nazım ve Vensan Jermak şirkete arasında münasafeten [yarı yarıya] taksim olunacaktır.

Madde 6 – Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketi tarafından Sami Grunzberg Beyin göstermiş olduğu emval ve eşyanın ihraç ameliyesinin ve satış muamelatını murakabe etmek [denetlemek] üzere Sami Grunzberg Bey tarafından masarifi kendisine ait olmak üzere bir mutemet şirketin muamelatı dahilîyesine [iç işlerine] müdahale etmeksizin muntazaman çıkan eşyanın nevi ve miktarı ve satıldıkça bedeli ve ihraç için şirket tarafından sarf olunan masarifi tahriren [yazarak] Sami Grunzberg Beye bildirilecektir.

Madde 7 – İşbu mukavelenamenin suverî tatbikiyesinden [uygulama yöntemlerinden] dolayı tahaddüs edecek [ortaya çıkacak] her nevi münazaat [kavga ve anlaşmazlıklar] Sami Grunzberg Bey ve Memet Nazım ve Vensan Jermak şirketi tarafından tayin ve irae olunacak birer hakem vasıtasıyla hal ve fasl olunacaktır. Bu iki hakem karar ittihazında [vermede] ittifak edemezlerse iki hakem tarafından müttefikan [oybirliği ile] bir üçüncü hakem intihap olunacak [seçilecek] ve bu üçüncü hakem tarafından verilecek karar iki taraftan da kabul edilecek ve muta [karar verilmiş] olacaktır.

Madde 8 – İşbu mukavelename iki nüsha olarak İstanbul’da imza edilmiştir.

Constantinople 2 Novembre 1930

Hisse yüzde elli.

Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerine olumlu katkılar yapacağına dikkat çekerek Erte  n'den Weizmann ile ilgilenmesini rica ediyordu.⁶⁶ Buna paralel olarak Weizmann'a Washington Büyükelçisi Münir Erte  n' n kendisiyle ilgilenebilmesi için sanayi ve finans alanlarında etkili Amerikalı Yahudi sanayici ve i adamlarının Türkiye ile ilgilenmelerini sağlamasını salık veriyordu. Günzberg'in tavsiyesi Türkiye'ye demiryolları malzemeleri (ray, mar andiz ve yolcu vagonları), otobüs, ham demir ve kimyasal maddelerin tedariki için bir Türk-Amerikan ticaret grubunun kurulması, her tür savaş uçağı, savaş gemisi, ticarî gemi alımı ve elektrifikasyon i leri için kredilerin temin edilmesi idi. Günzberg'e göre bu projelerin gerçekleşmesi halinde Weizmann Türk h k meti nezdinde büyük prestij kazanacaktı.⁶⁷

66 CZA, A/169/1/2, Sami Günzberg'in Münir Erte  n'e yolladığı 22 Kanunuevvel [Aralık] 1939 tarihli mektup.

67 Weizmann Arşivleri, Dosya 2189, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 28 Aralık 1939 tarihli mektup.

ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI
YAHUDİLERİ SOYKIRIM'DAN
KURTARMA ÇABALARI

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte uluslararası Yahudi örgütlerinin gündemindeki en acil konu Yahudi mültecilerin Filistin'e sevk edilmeleriydi. İngiliz mandası altındaki Filistin'e göç etmeye çalışan mültecilerin geçiş noktası Türkiye idi. İstanbul Yahudi Cemaati ileri gelenlerinden oluşan Muhacerat Komisyonu mültecilerin Filistin'e ulaşmaları için alınması gereken transit vizelerin elde edilmesi, mültecilere gıda yardımında bulunması konularıyla ilgileniyordu. Komisyonda İstanbul Yahudi Cemaati Başkanı Henri Soriano, Deutsche Bank İstanbul Şubesi eski müdürü Edmond Goldenberg, kumaş tüccarı Simon Brod, züccaciye tüccarı Rıfat Karako, tüccar Daniel Ancel, ünlü hukukçu Gad Franko'nun kardeşi ve İstanbul Yahudi Cemaati eski Başkanı tüccar Marsel Franko, Yahudi Ajansı İstanbul temsilcisi Haim Barlas ve Sami Günzberg yer alıyordu.¹

Sami Günzberg'in Faaliyetleri

Yahudi mültecilerin Türkiye'den transit geçişleri için gerekli vizelerin temininde Günzberg ve Simon Brod'un resmî makamlarla olan temaslarında "kolaylaştırıcı" görevini üstlenen kişilerden biri Op. Dr. Emin Erkul'du. Nitekim Günzberg Yahudi Ajansı Mülteciler Bölümü Direktörü Haim Barlas'a yazdığı bir mektupta bazı mültecilerle ilgili izinlerin temininde gecikmeler çıkması

1 Avram Galante, a.g.e., C. 1, s. 355 ve C. 2, s. 154. Brod *Yişuv* temsilcilerinin Türk resmî makamları ve döviz simsarları ile temas kurmalarını temin ediyordu. Goldenberg Brod'a kıyasla resmî makamlarla kolaylıkla ilişki kurmayı sağlayacak önemli isimleri tanıyordu. (Tuvia Frilling, "Turkey and The Jews During World War II", s. 309423, 366, dipnot 90, Minna Rozen, (Derleyen), *The Last Ottoman Century and Beyond. The Jews in Turkey and The Balkans 1808-1945, II*, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 2002 içinde.)

üzerine Simon Brod'un Emin Erkul Bey'le temas ettiğini, Emin Bey'in işlerin hızlanması için gerekeni yapacağını bildiriyordu.² Günzberg Yahudi mültecilerin Türkiye'den geçişlerinin kolaylıkla sağlanması için her türlü çabayı harcamaktaydı. Merkezî Siyonist Arşivleri'ndeki Günzberg Evrakları arasında bulunan birçok belgeye göre Günzberg'in faaliyetleri şöyleydi:

- a) Mülteci genç kızları Filistin'e taşıyan *Transilvanya* gemisinin talep ettiği ödeme konusunda çıkan sorunun halli için WIZO'nun başvurusu üzerine,³ Günzberg meseleyi kısa sürede halledecekti.⁴
- b) Viyana Yahudi Cemaati sabık reisinin benzer bir talebi üzerine 1200 Romen Yahudi mülteciyi İstanbul'dan geçerek Filistin'e götüren *Naomi Julia* gemisine erzak temin edecekti.⁵
- c) Günzberg Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay'a yazdığı mektupta Moskova'da yaşayan ve Türkiye'den transit geçerek Amerika'ya gidecek bir kadına gerekli vizenin verilmesini rica edecekti.⁶
- d) Haim Weizmann Filistin'e giriş vizesine sahip 750 Yahudi çocuğun Türkiye'den transit geçiş vizelerinin temin edilmesi için Britanya Büyükelçiliği vasıtasıyla Sami Bey'e başvurması üzerine,⁷ Günzberg, muhtemelen Dr. Emin Erkul'u kastederek, Weizmann'dan gelen telgrafı, "Weizmann'ın dostu, Başvekil'in transit meselesine olumlu bir şekilde yaklaşmaya mutabık ol-

2 CZA, Dosya A/169/1/1, Sami Günzberg'in Haim Barlas'a gönderdiği 22 Ağustos 1941 tarihli mektup.

3 CZA, Dosya A/169/1/2, 5 Ocak 1940 tarihli telgraf.

4 CZA, Dosya A/169/1/2, tarihi okunamayan telgraf.

5 CZA, Dosya A/169/1/2, Sami Günzberg'e gönderilen Koenig imzalı telgraf. Tarih tahminen 8 Eylül 1939.

6 CZA, A/169/3/3 sayılı dosya, Sami Günzberg'in Haydar Aktay'a gönderdiği 6 Mayıs 1941 tarihli mektup. Transit geçişleri düzenleyen kararname için bkz. Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 569-570

7 CZA, Dosya A/169/2, İngiltere Büyükelçiliği'nin Sami Günzberg'e gönderdiği 7 Eylül 1940 tarihli mektup.

duğunu şifahen bildirdiğini belirtiyor. Mesele kısa zamanda Vekiller Heyeti'ne sunulacaktır" şeklinde cevaplandıracaktı.⁸ Günzberg'in tahminleri doğru çıkacaktı. Vekiller Heyeti 30 Ekim 1940 tarih ve 6/4564 sayılı kararnameyle talebi olumlu karşılayacak ve keyfiyeti Hariciye ve Dahiliye Vekâletlerine bildirecekti. Günzberg bu durumu Britanya Büyükelçiliği'ne aktaracaktı.⁹ Bu kararnamenin şartları şöyleydi:

- Mültecilerin transit geçecekleri ülke ile nihai varacakları ülkenin vizelerine sahip olmaları,
- Nihai varış ülkesine kadar düzenlenmiş taşıma biletlerine sahip olmaları,
- Transit vizesi sahibi mültecilerin giriş yaptıkları tarihten itibaren en geç 15 gün içinde Türkiye'yi terk etmeleri.¹⁰

Weizmann bu kararnameye rağmen Britanya Büyükelçiliği vasıtasıyla gönderdiği bir diğer telgrafında yerel Türk konsoloslukların henüz transit geçiş vizelerini vermediklerinden Ankara'nın gerekli talimatı konsolosluklara göndermesi hususunda Günzberg'in müdahalesini rica edecek,¹¹ Günzberg söz konusu ricayı aynı anda Başvekil Refik Saydam'a¹² ve Başvekâlet Kalemî Mahsûsa Müdürü Hasan Şükrü Adal'a iletecekti.¹³

8 Weizmann Arşivleri, Dosya 2244, Haim Weizmann'a gönderilen 17 Eylül 1940 tarihli telgraf.

9 CZA, Dosya A/169/1/2, Sami Günzberg'in İngiltere Büyükelçiliği Pasaport Kontrol Memurluğu'na 7 Ekim 1940 tarihli mektup.

10 CZA, Dosya A/169/1/2, tarihsiz Fransızca belge.

11 CZA, Dosya A/169/2, İngiltere Büyükelçiliği'nin Sami Günzberg'e gönderdiği 6 Aralık 1940 tarihli mektubun ekindeki 2 Aralık 1940 tarihli telgraf. Bu mektup yayınlanmıştır. Bkz. Barnet Litvinoff, (genel editör), Michael J. Cohen, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XX – Series A, July 1940 – January 1943*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 67-68, 69 sayılı belge.

12 CZA, Dosya A/169/2, Sami Günzberg'in Başvekil Refik Saydam'a yolladığı 9 Aralık 1940 tarihli mektup.

13 CZA, Dosya A/169/3/3, 9 Aralık 1940 tarihli mektup.

- e) İstanbul'a gelmek isteyen Rumen *Sefarad* Hahambaşısı Sabetay I. Djaen, vize temini konusunda verdiği destekten dolayı Günzberg'e sıcak bir şekilde teşekkür edecekti.¹⁴
- f) Günzberg, Yahudi Ajansı Mülteciler Bölümü Direktörü Haim Barlas'a Ankara'yı ziyaret ettiğinde hükümet çevrelerinin kendisine Suriye Yahudilerinin çok rahatsız edici bir lisanla Türkiye aleyhinde propaganda yaptıklarını bildirdiğini aktaracak, Barlas'tan konunun hem Haim Weizmann'a, hem de Moşe Şertok'a iletilmesini, Şertok'un Suriye Yahudi cemaatine bir temsilci göndererek bu propagandayı durdurmasını rica edecekti.¹⁵ Bu mektuba cevap doğrudan doğruya Moşe Şertok'tan gelecekti. Şertok hiçbir zaman en dostane ilişkiler kurmak istediği Türk halkı aleyhinde konuşmadığını yazacaktı.¹⁶
- g) Günzberg'in müdahil olduğu bir diğer konu Nazilerin gözetiminde Güney Fransa'yı yöneten Vichy Hükümeti'nin Güney Fransa'da yaşayan ve Türk konsolosluğuna gerekli kaydı yapmadıkları için Türk vatandaşlığından iskat edilen, bundan dolayı da temerküz kamplarına gönderilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan on bin eski Türk vatandaşı Yahudi'ye acilen vatandaşlık belgelerinin verilmesiydi.¹⁷ Uluslararası Yahudi camiasının bu konuda sarf ettiği çabalara Günzberg de katılacak, Dünya Yahudi Kongresi (WJC) delegesi Isaac Weissmann'ın ricası üzerine Reisicumhur İsmet İnönü'ye başvuracaktı:

14 CZA, A/169/1/2 sayılı dosya, 4 Şubat 1941 tarihli mektup.

15 CZA, A/169/1/1 sayılı dosya, Sami Günzberg'in Haim Barlas'a gönderdiği 19 Mayıs 1941 tarihli mektup.

16 CZA A/169/1/2 sayılı dosya Moşe Şertok'un Sami Günzberg'e gönderdiği 28 Mayıs 1941 tarihli mektup.

17 Stanford J. Shaw, *Turkey and The Holocaust*, New York University Press, New York, 1993, s. 124.

İstanbul 20. K. Evvel [Aralık], 1943

Büyük Reisi Cumhurbaşumuz ve Muhterem Milli Şefimiz

İSMET İNÖNÜ Hz.

Yüksek Huzurlarına.

Fazla meşguliyetleri arasında sıfat ve salahiyetim [yetkim] olmayan bir mes'ele hakkında tasdia mücaseret eylediğimin [rahatsız etmeye cesaret gösterdiğimin] affını istirham etmekle beraber, ancak bir vak'adan [olaydan] Efendimiz Hazretlerine malumat [bilgi] arz eylemek üzere maruzatta bulunmama Yüksek Müsaadelerini istidaya müsaraat [teşebbüs] eylerim.

Amerika Birleşik Hükümetleri ve bilhassa Reisi Cumhur Mister Ruzvelt'in himayesinde bulunduğunu haber aldığım beynelmilel Filistin Musevî muhaceret [Göç] Cemiyeti murahhası [delegesi] tarafından aldığım evrakı ve tercemelerini Yüksek Huzurlarına takdim etmeye cür'et eylerim.

İstirhamları, [Dilekleri]

İstanbul'da hudut haricine çıkarılması lazım gelen eşhas [şahıslar] hakkında tatbik olunan usul misillu [yöntem gibi], bir daha Türkiye'ye avdet etmemek [dönmemek] şartile birer viza verilerek istedikleri yerlere giderek hayatlarını kurtarmaları için eltaf ve inayatınızın [iyiliklerinizin] ve bilhassa alicenaplığınızın [cömertliğinizin] beynelmilel bir şöhreti şayia alacağı [yayılacağı] böyle bir vak'a karşısında sabit bir nişanei ebediye [sonsuz nişan] olacak müsaadatinizin [izinlerinizin] Fransada Türkiye Sefaretine tebligat icrası suretile bildirig buyurulması hususudur.

Bendeleri de şiarı ulvisi [yüceliğinin işareti] icrayı adalet [adaletin icrası] ve himayeî zuafa [zayıfların himayesi] olan Efendimiz Hazretlerinin Yüksek Ahlak nümunesi olarak vereceğinin kararın isdarı [çıkarılması] hususunu ellerinizi öperek istirhamma musaraat [teşebbüs] eyler ve tazimatı mahsusai çakeranemi [hürmet ve saygılarımı] takdime mücaseret eylerim [girişirim], Muhterem Efendimiz Hazretleri.

Diş Tabibi

Sami Günzberg¹⁸

18 CZA, Dosya A/169/3/3 sayılı dosya, Günzberg'in İsmet İnönü'ye yazdığı 20 Aralık 1943 tarihli mektup.

Bu temaslar sonunda bu eski Türk vatandaşları temerküz kamplarına gönderilmekten kurtulacaklardı.

Filistin Hahambaşısı İsaac Herzog'un Ziyareti

Yahudi mültecilere Türkiye geçiş vizesi vermesi için gayret edenler arasında İstanbul ve Ankara'yı ziyaret eden Filistin Hahambaşısı Isaac Herzog da vardı. Ankara'da yaklaşık bir ay kalan Herzog Filistin'e döndüğünde yaptığı açıklamada temasları sırasında hükümet liderleri ve önde gelen kanaat önderleriyle görüştüğünü, temaslarından memnun kaldığını, ancak sonuçlarını açıklayamayacağını bildirecekti.¹⁹ Herzog *Vatan* ve *Cumhuriyet* gazetelerine verdiği demeçlerde de memnuniyetini dile getirecekti.²⁰ Herzog'a yardım edenler arasında Sami Günzberg de yer almaktaydı.²¹

İstanbul, 23 Şubat 1944

Sayın Bay Şükrü Saraçoğlu,

Türkiye Cumhuriyeti Sayın Başvekili,

Ankara

Bir müddettir Türkiye'de bulunmaktayım. Öteden beri Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin betbaht ve felâketzede Müsevi yetim ve muhacirlerine karşı gösterdiği ve göstermekte bulunduğu hayırkâr ve insânî muamelelerin müsevi âleminde yarattığı ve ebedileştirdiği minnet ve şükran borçlarını gerek muhterem Millî Şefiniz İsmet İnönü Hazretlerine vesateti devletlerle [aracılığınızla] ıblâğ [ulaştırmayı] ve gerekse Yüksek şahsiyetlerine şifâhen [sözlü olarak] arz eylemeyi kutsî bir vazife bildiğimden Filistine avdetimden [dönmemden] evvel huzuru devletlerine kabulüme müsaade buyurmalarını ve ziyareti acizanemin [ziyareti-

19 "Dr. Herzog's mission to Turkey", *The Jewish Chronicle*, 10 Mart 1944, s. 9.

20 A.E.Y., "Filistin Hahambaşısı Ankara'da", *Vatan*, 13 Şubat 1944 / "Filistin'den gelen Hahambaşı", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1944.

21 CZA, dosya A/169/1/1. Haim Barlas'ın 16 Şubat 1944 tarihli mektubu.

min] münhasıran [özellikle] işbu deyni şükrânı [şükran borcunu] ifadan [yerine getirmeden] ve muhterem şahsiyetleri ile teşerrüften [tanışmış olmaktan şeref duymaktan] ibaret bulunacağını derin saygılarımla dilerim.

Dr. İsaac Herzog
Filistin Hahambaşı²²

Filistin Hahambaşısı Isaac Herzog'la birlikte Ankara'yı ziyaret eden *Yişuv* temsilcisi Kudüslü ünlü hukukçu Dr. Mordehay Eliaş da Sami Günzberg'le temas kuracaktı. Eliaş, Yahudi Ajansı'na sunduğu raporda Günzberg'le olan temasını şöyle notlandırmakta:

[Günzberg] kendisine başvurmamış olmakla hata ettiğimizi söyledi. [Devlet ricali ile] İlişkileri olup bizim için bir şeyler yaptı, kendisiyle görüştüğümüzün ertesi günü için özel bir evde [Haim] Barlas ile Münakalat Vekili [Ali Fuat Cebesoy] arasında bir görüşme ayarladı. Vekil prensip olarak bir şey yapmanın mümkün olduğunu söyledi. Yahudi Ajansı bin kişiyi Köstence'den Hayfa'ya taşıyabilecek bir gemiyi satın alacak, ayrıca devlete yüzbin Sterlin ödeme yapacak ve seyahatin ertesinde gemiyi Kızılay'a hibe edecek. Gemi asgari beş bin kişinin Eretz İsrail'e (İsrail topraklarına) taşınmasında kullanılacak. Bilahare gemi Kızılay'a ait olacak. Günzberg onlarla temastaydı ve bu işin gerçekleşeceğinden emindi. Hahambaşı Herzog'un da Günzberg hakkındaki kanaati olumluydu: Kanımca Dr. Günzberg kendisini bütün kalbiyle milletin işlerine adanmış bir Yahudi'dir. Hatta bizi tembelce hareket etmekle suçladı. O kıymetli bir Yahudi'dir.²³

Herzog'un Türk makamlarıyla olan görüşmelerinin gidişatı hakkında tam bir fikir sahibi olabilmek için Dr. Tuvia Frilling'in II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin Yahudi mülteciler konusundaki tutumunu inceleyen makalesine bakmak gereklidir. Bu

22 CZA, dosya A/169/3/3

23 Ben-Gurion Arşivleri, Yahudi Ajansı Yönetim Kurulu'na sunulan 5 Mart 1944 tarihli "Eliash Raporu" başlıklı rapor, s. 11, 14. Dr. Tuvia Frilling de bu rapordan söz etmekte. Tuvia Frilling, *Arrows in the Dark*, Cilt 1, University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005, s. 253.

araştırmaya göre Herzog'a refakat eden Mordehay Eliaş'ın Türk hükümetiyle ilgili gözlemleri olumlu değildi. Eliaş'a göre üst düzey Türk bürokrasisinin Yahudi mültecilere yardım konusundaki tavrında somut herhangi bir gelişme meydana gelmemiştir. Eliaş'ın dönemin Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ve Kâtibi Umûmî Cevat Açıkalın hakkındaki izlenimleri şöyleydi: "Yahudilerden nefret ediyor, kendisiyle herhangi bir konuda bir şey yapılabilmesi son derece zor bir insan."²⁴

Sami Günzberg-Haim Barlas İlişkileri

Sami Günzberg'in Yahudi mültecilerin Türkiye'den transit geçiş yapmalarını sağlayacak vizelerin temini için girişimlerde bulunduğu kesindir. Kudüs'te merkezî Siyonist Arşivleri'nde bulunan Günzberg Evrakları arasında Yahudi Ajansı İstanbul temsilcisi Haim Barlas'a ait iki mektup Günzberg'in Barlas'ın çabalarına verdiği desteğin ipuçlarıdır:

Baş Vekâleti Celile Yüksek Huzurlarına.

Dünya üzerinde hükümferma [hüküm sürmekte] olan mühim buhran ortasında Avrupada ve diğer bir çok memleketlerde mu-sevi alemine karşı yapıla gelmekte olan şayanı esef [tasa duymaya değer] bir çok haksızlıklar ve cinayetlerin vukua gelmesine sebebiyet verilmektedir.

Bu mezalim [zulümler] ve cinayatin [cinayetlerin] vüs'at ve şümullerinden [genişlik ve kapsamından] yalnız hayatlarını ve ailelerinin hayatlarını kurtarmak kaygusuyla hareket eden bir takım bigünah [günahsız] musevilere desti muavenetini [yardım elini] uzatarak bunları Felistin kıt'asında iskân etmeğe delalet etmekle [kılavuzluk etmekte] ajansımız yalnız bir vazifei insa-

24 Tuvia Frilling, "Turkey and The Jews During World War II", s. 309-423, 418-419, Minna Rozen, (Derleyen), *The Last Ottoman Century and Beyond. The Jews in Turkey and The Balkans 1808-1945, II*, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 2002 içinde. O tarihte Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, Vekâlet Kâtibi Umumisi ise Cevat Açıkalın'dı.

niye [insanlık vazifesi] ifa eylediğine [yaptığına] vicdanen kanidir [inanmıştır].

Türk Milleti ve Türk Hükûmetinin asırlardan beri her hangi bir haksızlığa ma'ruz kalan felaketzadeleri himaye için siyasi ve insani sahalarda harikülade mesai sarf eylediği tarihlerde mes-tur olduğu [gizli olduğu] gibi bu kabilden olarak bu kerre de Felistin'e gitmek için İngiliz ve Fransız Hükûmetlerinin mun-tazam pasaportlar üzerindeki vizasını haiz olanların Türkiye'de kalmamak ve transit olarak Felistin'e gitmelerini te'minen Tür-kiye Cumhuriyeti topraklarından geçmelerine Hey'eti Celilei Vekile [Bakanlar Kurulu] kararı ile Yüksek Makamlarından 3 Ekim 1940 tarih ve 6/4564 numara ile Hariciye Vekâleti Celile-sine [Dışişleri Bakanlığı'na] tebligatı mahsusa [özel tebligat] icra buyrulduğuna layezâl [bitmeyen] minnet ve şükranlarla şahit olmuş idik.

Bu yüksek insani eseri dünyanın her tarafında sakın ve müte-mekkin [yerleşmiş] olan musevi milleti ile millî teşkilatları hiç bir zaman unutmayacak ve daima bu hususta his eyledikleri asarı imtinan [minnettarlık alametlerini] ve şükranlarını hayır duala-rına terdifin [katarak] zikir etmeği [anmayı] bir vazifei vicdaniye [vicdani görev] olarak telakki eyleyecekleri [anlayacakları] gibi mileli saire [diğer milletler] dahi bu yüksek ve erişilemez olan eseri yüksek vicdan harekâtına nümunei imtisal [misal getirilecek örnek] olacak bir misal olarak tahattur eyleyeceklerdir [ha-tırlayacaklardır].

Yüksek Evamiri Devletlerine [emirlerine] binaen Hariciye Vekâleti Celilesi [Dışişleri Bakanlığı] birinci listede isimleri mün-deric olan [bulunan] kesianın [kişilerin] viza almaları zımında Bükreş Konsolosluğuna tebligatı lazıme [gerekli tebligat] ifa ey-lemiş ve bu teshilat [kolaylıklar] sayesinde muntazam pasaportu haiz 250 aileden bir tek ferdi Türkiye Cumhuriyet topraklarında kalmamak şartı ile transit olarak geçip Türk Milletinin ve Türk şefkatinin Mümessili olan Zatı Devletlerine dua ve senahan [öväcü] oldukları halde mahalli maksutlarına [istedikleri yere] azimet eylemişlerdir [gitmişlerdir]. Ne bunlar ve ne de musevi

milleti müstesna olan bu lutuf ve atıfet [iyilikseverlik] eserini asla unutmayacaklardır.

Şimdi yeniden Makamı Samilerini [yüce makamlarını] tasdi' [rahatsız] ederek vaki olan müracaatımız keزالık muntazam pasaport ve İngiliz, Fransız vizalarını haiz olan ve esamileri [isimleri] Makamı Devletlerine takdim edilmiş bulunan listelerin mevkii muameleye [işlem yerine] çıkarılıp ait oldukları konsolosluklara talimat ita [vermek suretiyle] buyrularak bunların da Felistin'e transit olarak geçmelerine müsaadei celilelerinin [büyük/yüksek müsaadelerinin] erzan buyrulması [uygun görülmesi] istirahatından ibarettir. Anifen de [yukarıda da] arz ve beyana içtisar eylediğim [cesaret gösterdiğim] vechile yalnız hayatlarını kurtarmak için bu kadar meşâk ve mezahime [sıkıntı ve eziyete] katlanmış olan bu biçarelerden hiç bir ferdin Türkiye Cumhuriyeti topraklarında kalmayıp en kısa bir müddet zarfında kâmilan Felistin'e azimet edeceklerine [gideceklerine] dair Makamı Samilerine [yüce makamlarına] yeniden te'minatı kat'ıye [kesin güvence] vermekle kendimi bahtiyar ad ederim.

Gerek nâmı çakeraneme ve gerekse ajansımız nâmına Hâkipâya Samilerine hudutsuz minnetdarlıklarımıza terdifin [katarak] en yüksek tazımatı kalbiyelerimizi [içten hürmetlerimizi] takdime müsaraaat [teşebbüs] eylerim.

Felistin musevi muhaceret şubesi Ajansı müdürü umumisi²⁵

İstanbul, 21 Ağustos 1943

Başvekil ŞÜKRÜ SARACOGLU
Hazretlerinin Yüksek Huzurlarına,
ANKARA

Muhterem Efendimiz Hazretleri,

Bilistihkak [hakıyla] ve kemali şan ve şerefle re'si idaresinde [idarenin başında] bulunduğunuz Türk Hükümeti Cumhuriyesinin şıarı ulvisi [yüceliğinin işareti] icrayı adalet [adaletin icrası] ve

mağdurlara muavenet ve müzaheret [yardım ve onları koruma] olduğu her hal ve kârda tezahur eylemekte [meydana çıkmakta] olduğu gibi bu umuru hayriyeye [hayır işlerine] Reisi Hükümet [başbakan] sıfatile Efendimiz Hazretlerinin de bizzat fi'len iştirakten geri durmadığınız ve böylece bütün dünyaya karşı bir nümunei adalet olduğunuz bir çok kerreler Avrupa kıt'asında barınamadıklarından dolayı Filistine hicret [göç] zaruretinde [zorunluluğunda] kalan musevî mültecilerin Türk Topraklarından transit olarak geçmelerine müsaade buyurmalarıle bir kerre daha teeyüt eylemiştir [kuvvetlenmiştir].

Bu defa Romanya, Bulgaristan ve Macaristan da mevcut ve muhaceret etmek mecburiyeti elimesinde [acıklı zorunluluğu karşısında] bulunan musevilerden La Jewish Agency mümessilleri tarafından intihab edileceklere [seçileceklere] tevzi edilmek [dağıtılmak] ve böylece Filistine azimetleri [gitmeleri] te'min olunmak için cemiyetimize İngiltere hükûmeti tarafından yeniden beş bin adet muhaceret ruhsatnamesi tevdi [emanet] edilmişti.

Türkiyedeki münakalat [ulaşım] mes'elesinden dolayı her 10 günde bir 75'er kişilik küçük gruplarla ve transit olarak şimendiferle seyahat etmelerine adil ve müşfik Türk Hükümeti Cumhuriyesi müsaadei mahsusa [özel izin] ihsan buyurmuş olmasından dolayı azim teşekkürât [büyük teşekkürler] ve binihaye [sonsuz] minnetdarlıklarımızı arz etmekle beraber Bulgaristan'dan çıkmak ve transit muamelesi yapmak için görülen müşkülâtın [zorluklardan] bu plan bu güne kadar mevkii tatbika [uygulamaya] kana mayıp sekteye uğramıştı.

Şeraiti hayatiyeleri [hayat şartları] her gün biraz daha ağırlaşan ve yüksek himaye ve müzaheretinize [yardımlarınıza] mazhar olan bu biçarelerin böyle 10 günde 75'er kişilik gruplarla nakilleri bir hayli zamana mütevekkif [bağlı] olduğu cihetle her gün daha müşkül vaz'iyetlere duçar olan [uğrayan] bu bedbahtların bir an evvel hayatlarını kurtarmak için çıktıkları yerlerden varacakları mahalle kadar her türlü masarifatı zaruriyeleri [zorunlu masrafları] İngiltere hükümetinin kefaletile cemiyetimiz tarafından te'min edilmek ve bu bapta Hükümeti Cumhuriyeye hiçbir

suretle bâr [yük] olmamak şartile bitaraf olan Türk vapurlarından birisinin isticasile [isticarıyla=kıralanmasıyla] beşeryüz veya biner kişilik kafilelerle az zaman zarfında nakilleri hususunda lâzım gelen müsaadatı cedidenin [yeni izinlerin] itası [verilmesi] suretile de bir çok canların kurtulmasına delalet ve inayeti mahsusalarını [özel lütf ve iyiliklerini] istirhama mücaseret eylerim [dilemek cesaretini gösteririm].

İngiltere hükûmetinin delalet ve beynelmilel salibi ahmer [Kızıl-haç] cemiyetinin müzaheretü ile [yardımlarıyla] bunların bulundukları yerlerden tranzit olarak müfasakat edebilmeleri [ayrılabilmeleri] zımnında elde edilen Rumen ve Bulgar hükümetlerinin müsaade vesikalarının birer suretini berayı malumat [bilgi için] bağlı olarak takdime cür'et eylerim.

Bu müşkül harp senelerinde tranzit olarak Türk Topraklarından geçen musevî muhacirlerine karşı gösterdiği asarı şefkat [şefkat eserlerinden] ve himayeden dolayı müşfik ve adil Türk Hükûmetine ve bilhassa zatı samilerine [yüksek zatlarına] bir kerre daha arzı teşekkürat ve minnetdarı eylemek hususunda işbu vesileden dahi istifade eder ve temsil eylediğimiz dünya musevilerinin kâffesinin [hepsinin] bu adaletle karşı minnetdar ve hayran kaldıklarını arz eyler ve bu istidamızda [dilekçemizde] istirham eylediğimizi hususunda bir fikri insaniyetkâraneye [insanlık fikrine] binaen kabul ve ihsan buyurulacağını ümit eyleriz.

Ta'zimâtı mahsusamızın [hürmetlerimizimizin] lütfen kabulüne müsaadei celilelerini [yüce izinlerini] istirhama müsaarat [teşebbüs] eyleriz Muhterem Efendimiz Hazretleri.

İmza

Barlas²⁶

Samî Günzberg'in Yahudi mültecilere transit geçiş vizesi verilmesi girişimlerini destekleme için harcadığı çabaların olayların olumlu gelişmesinde ne derece etkili olduğunu anlamak zordur zira dönemle ilgili yayınlanan inceleme ve anılarda Simon Brod'un adına sık sık rastlanmakta, ancak Günzberg'den hiç söz

Haim Barlas, 1944, İstanbul

(Kaynak: Beit Lohamei Haghetat (Getto Savaşçıları Evi.
Holokost ve Yahudi Direnişi Mirası Müzesi) Fotoğraf Arşivi, Batı Galile, İsrail.)

edilmemektedir.²⁷ Ancak bazı belgeler onun mülteciler konusunda etkin bir şekilde destek verdiğini ortaya koymaktadır. Haim Barlas Günzberg'e yolladığı bir mektubunda şöyle yazmakta:

Yahudi Ajansı'nın mensuplarına mültecilerin göçü konusunda tefferruatlı bir rapor sundum. Hepsi bana verdiğiniz değerli desteğiniz, tavsiyeleriniz ve uygulamadaki yardımınızdan dolayı çok memnun ve hayran oldular. Yahudi Ajansı'nın selam ve minnettarlığını iletmekle görevlendirildim, bunu da yakında size bizzat sunabileceğimi umut ediyorum.²⁸

Bir diğer mektupta bu kez Yahudi Ajansı Siyasî Daire Başkanı Moşe Şertok, "[Haim] Barlas'ın sizden paha biçilmez yardım aldığını öğrenmekten bahtıyım. Elinizden gelen tüm yardımı esirgemeyeceğimizden hiçbir şüphem yoktu" satırlarıyla Günzberg'e teşekkür edecekti.²⁹ Bir diğer mektupta Haim Barlas Edirne'ye gelen ve sınırdışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Bulgar Yahudi mültecilerin Günzberg'in resmî makamlar nezdindeki temasları sayesinde sınırdışı edilmekten kurtulduklarını yazmaktaydı.³⁰ Benzeri teşekkür içerikli mesajlar Yahudi Ajansı sekreteri M. Simon³¹ ile Yahudi Ajansı hazinedarı (müstakbel İsrail Devleti'nin Maliye Bakanı) Eliezer Kaplan tarafından da gönderilecekti.³²

27 Örneğin, Ehud Avriel, *Open The Gates! The Dramatic Personal Story of "illegal" Immigration to Israel*, Athenium, New York, 1975, s. 136-137 / Joseph Friedenson, *Dateline: Istanbul Dr. Jacob Griffel's Lone Odyssey Through a Sea of Indifference*, Mesorah Publications Ltd., New York, 1993, s. 23 / Peggy Mann-Ruth Kluger, *The Last Escape*, Doubleday, New York, 1974, s. 433 ve devamı.

28 CZA, dosya A/169/1/1, Haim Barlas'ın Sami Günzberg'e yazdığı 20 Mayıs 1941 tarihli mektup.

29 CZA, dosya A/169/1/2, Moşe Şertok'un Sami Günzberg'e gönderdiği 28 Mayıs 1941 tarihli mektup.

30 CZA, dosya A/169/1/1, Yahudi Ajansı'nın Sami Günzberg'e gönderdiği 9 Haziran 1942 tarihli mektup.

31 CZA, dosya A/169/1/1, Sami Günzberg'e yazılan 3 Ekim 1944 tarihli mektup.

32 CZA, dosya A/169/1/1, Yahudi Ajansı'nın Sami Günzberg'e gönderdiği 20 Ekim 1944 tarihli mektup.

Ancak bütün bu sitayişkâr teşekkür mektupları ve Haim Barlas'ın Türk siyasi liderlerine hitaben abartılı bir üslûpla kaleme aldığı yazıları son derece ihtiyatlı bir şekilde değerlendirmek ve üslûbun diplomatik olduğunu dikkate almak gerekir. Günzberg'in Weizmann'a yazdığı 24 Ağustos 1944 tarihli mektup Günzberg ile Haim Barlas arasında bir gerginliğin mevcut olduğuna işaret etmekte. Bu gerginliğin muhtemel nedeni Günzberg'in şahsını hep ön plana çıkarma konusundaki önlenmesi imkânsız hırsıdır. Günzberg mektubunda 27 Temmuz 1944 tarihinde yürürlüğe giren mülteciler ile ilgili kararname içeriğini "âlicenap Türk Hükümeti'nin en yüksek makamlarından şahsen elde ettiği"ni vurgulamakta ve kararnamenin maddelerini şöyle sıralamaktaydı:

- a) Türk konsoloslukları yurt dışında yaşayan ve yürürlükteki Pasaport Kanunu'na göre "kanuna aykırı durumda" sayılan Yahudi asıllı bütün Türk vatandaşlarına Türkiye'den transit geçiş vizesi verecek, bu eski vatandaşların tâbiyetleri konusunda hukuki yollara başvurma imkânını sağlayacaklar;
- b) Hangi tâbiyette olursa olsun bütün Yahudilere Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından serbest geçiş hakkı verecekler;
- c) Karadeniz kıyılarındaki limanlarda bulunan Türk konsolosluklarına her milliyetten Yahudi mültecilerin deniz yoluyla taşınmasında her türlü kolaylığın gösterilmesi talimatı verilecek. Transit geçiş yapmak için Türkiye'ye gelecek bu mültecilere Kızılay ve resmî makamlar her türlü yardımda bulunacaklar.

Günzberg Weizmann'a Karadeniz kıyılarındaki limanlarda bulunan binlerce Yahudi mültecinin taşınması için Türk resmî makamlarından büyük ve modern bir gemi temin ettiğini, mülteci taşıyan gemilerin Almanlar tarafından torpillenmeyeceğine dair Kızıl Haç'tan garanti elde edilemediğinden ötürü geminin torpillenmesi halinde yerine yeni bir gemi tedarik edileceğine dair Türk hükûmetine garanti verilmesine rağmen girişimin iptal edil-

diğini yazacaktı. Günzberg bu hatırlatmada bulunduktan sonra Weizmann'a mültecilere geçiş izni verdiğinden Türk hükümetine bir teşekkür telgrafi yollamasını tavsiye edecekti.³³ Weizmann bu mektuba herhangi bir cevap vermeyecekti. Günzberg bir yıl sonra Weizmann'a mektubuna cevap almak yerine Haim Barlas'ın bir teşekkür mektubuyla İstanbul'a gelmesine çok şaşırdığını yazacaktı. şaşkınlığının sebebi Barlas'ın teşekkür mektubunu Başvekil Şükrü Saracoğlu'na şahsen sunmak için Günzberg'den kendisine randevu temin etmesini istemesiydi. Günzberg Weizmann'a bu teşekkür mektubunu usulen kendisinin şahsen sunması gerektiğini, bu nedenle de Barlas'ın randevu temini ricasını reddettiğini bildiriyordu. Günzberg Weizmann'ın bir yıl boyunca neden cevap vermediğini ve teşekkür mektubu konusunda neden bu şekilde davrandığını sordu.³⁴ Arşivlerde bu mektuba herhangi bir cevap verildiğini gösterir bir belge mevcut değil. Bu tarihten sonraki tek belge Lili ve Sami Günzberg'in İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Haim Weizmann'ı telgrafla kutlamalarıdır.³⁵

Amerikan Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt'ın İzlenimleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi mültecilerin Filistin'e gidişlerine transit geçiş vizesi verilmesi için çaba harcayanlar arasında önemli bir isim 1942-1945 yılları arasında Ankara'da görev yapan Amerikan Büyükelçisi Laurence Steinhardt'dı. Ankara'daki görevinden sonra Londra'daki Çekoslovak Hükümeti'ne büyükelçi olarak atanan Steinhardt Ankara'dan ayrılmadan önce Weizmann'a yolladığı "kişiye mahsus ve hususi" ibareli mektupta kamuoyunda yerleşik "Türkiye'nin insanî duygularla davranarak

33 Weizmann Arşivleri, Dosya 2515, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 24 Ağustos 1944 tarihli mektup.

34 Weizmann Arşivleri, Dosya 2605, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 27 Eylül 1945 tarihli mektup.

35 Weizmann Arşivleri, Dosya 2887, 18 Şubat 1949 tarihli telgraf.

Amerikan Büyükelçisi Laurence Steinhardt Ankara'da.
(Kaynak: U.S. Holocaust Memorial Museum, Washington, D.C. Eric Saul'un bağışı.)

Yahudi mültecileri kurtarmaya çalıştığı” yönündeki genelgeçer kanaati temelinden sarsacak satırlar yer almaktadır. Steinhardt Ankara’da bulunan ve kendisini tedavi eden³⁶ Prof. Dr. Albert Eckstein’in, Günzberg’in Weizmann’a yazdığı bir mektubun kopyasını kendisine gösterdiğini belirterek şunları yazmakta:

Şüphesiz Kudüs’e gelişinizden beri Mösyö Barlas ile konuşma fırsatı elde etmiş ve Barlas’tan burada geçmiş iki, üç yıl zarfında Balkanlar’daki Yahudi mültecilerin kurtarılmaları konusunda hangi güçlüklerle karşılaştığımız ve bu güçlüklerle mücadele etmek için neler yaptığımız hakkında bilgi edinmişsinizdir. Dr. Günzberg’in size yolladığı mektupta beni özellikle eğlendiren Türk resmi makamlarının âlicenap oldukları, insanî amaçlarla veya resen hareket ettiklerini belirtir beyanlarıdır. Dr. Günzberg bu beyanıyla burada neler cereyan ettiği ve son iki yılda neden on yıl yaşlandığım hakkında mutlak bir cehalet içinde olduğumu ortaya koymuştur.³⁷

Weizmann’ın bu mektuba cevabı Sami Günzberg’in gönderdiği mektubun eline geçmediği ve Balkanlar’daki Yahudi mültecilerin kurtarılması için sarf edilen gayret ve çabalarla karşılaşılan güçlüklerin farkında olduğuydu.³⁸

36 Kongre Kütüphanesi, Yazma Bölümü, Washington, D.C. Laurence Steinhardt Evrakları, Kutu 80, Steinhardt’ın Eckstein’a yazdığı 22 Temmuz 1942 tarihli mektup.

37 Weizmann Arşivleri, Dosya 2551, Laurence Steinhardt’ın Haim Weizmann’a gönderdiği 30 Aralık 1944 tarihli mektup.

38 Barnet Litvinoff, (geneleğitör), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*, Cilt XXI Seri A, January 1943 - May 1945, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979, s. 273.

YEDİNCİ BÖLÜM

**SAMİ GÜNZBERG –
TÜRK YAHUDİ CEMAATI
İLİŞKİLERİ**

Sami Günzberg Türk Yahudi toplumunun lider ve elit kesimini üye olduğu Konstantiniye Béné Bérith Locası (1938 yılında Cemiyetler Kanunu'nun kabul edilışinden sonraki adıyla Fakirleri Koruma Cemiyeti)¹ ve Hahambaşılık Cismanî Meclisi üyesiydi.² Günzberg devlet erkânı nezdindeki itibarından ötürü Yahudi cemaatinin devlet ile olan ilişkilerinde bir nevi "temsilci/arabulucu/kolaylaştırıcı" görevi görmekteydi.

Tuğgeneral James G. Harbord ile Görüşmesi

Tarihçi Cemal Kutay'a göre Millî Mücadele sırasında Ermeni sorunu ve Amerikan mandası konusunda incelemeler yapmak üzere önce İstanbul'a gelen daha sonra da Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal ile görüşen Amerikalı Tuğgeneral James G. Harbord, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Ermeni, Rum ve Yahudi cemaatleri temsilcileriyle görüşmüştü. Kutay'a göre Tuğgeneral Harbord'un Yahudi cemaati temsilcileriyle olan buluşması şöyle cereyan etmişti:

Bu arada Türk Musevileri adına da Harbord'la temaslar yapıldı; Musevî âleminin ön plândaki iki mason şahsiyeti, Vizental Efendi ile diş hekimi Sami Günzberg, Amerikan generaline, Osmanlı sınırları içindeki Musevilerin yüzyıllarca huzur ve emniyet için-

1 *Loge de Constantinople, No. 678, Guide 1931*, Imp. J. Castro, (t.y.) İstanbul, s. 9. Bu loca hakkında bir inceleme için bkz. Rifat N. Bali, "Bir Yahudi Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumu: B'nai B'rith XI. Bölge Büyük Locası, Tarihçesi ve Yayın Organı Hamenora Dergisi", *Müteferrika*, sayı 89, Bahar-Yaz 1996, s. 41-60

2 Anri Niyego, *Haydarpaşa'da Geçen Yüz Yılımız*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 1999, s. 37. "Cismanî Meclis" Yahudi cemaatinin sivil yöneticilerinden oluşur ve cemaatin yönetiminden sorumludur.

de yaşadıklarını ve Yahudilerin, bugün Türklerin elinde kalmış topraklar üzerinde bir emelleri olmadığını bildirdiler.³

TBMM Reisi Kâzım Özalp ile Görüşmesi

SCF'nin katıldığı 1930 yılı belediye seçimleri sırasında Yahudi seçmenlerin CHF aleyhinde gösterilerde bulunmaları üzerine Türkiye Yahudilerinin CHF'na bağlılıklarında hiçbir değişiklik olmadığını bildirmek ve güven tazelemek üzere TBMM Reisi Kâzım Özalp'ı Dolmabahçe Sarayı'nda ziyaret eden cemaat ileri gelenlerinden oluşan heyette Sami Günzberg de yer alacaktı.⁴

Antisemit Yayınlara Müdahalesi

Antisemit yayınlarını durdurma amacıyla Cevat Rıfat Atilhan'la görüşen cemaat ileri gelenleri arasında da Günzberg vardı.⁵ Günzberg evrakları arasında bulunan ilginç bir belge cemaat liderlerinin Atilhan ile buluşmalarının bir mutabakatla sonuçlandığına işaret etmektedir. Atilhan'ın bazı kitaplarını çevirip Almanya'da yayınlayan U. Bodung Verlag'ın 22 Mart 1938 tarihinde Cevat Rıfat Atilhan'a yolladığı bir mektubun Türkçe çevirisi şöyle:

Saygıdeğer Bay Binbaşı

8 Mart 1938 tarihli mektubunuzu aldım. Bundan dolayı epeyce şaşıttığımı kolayca tasavvur edebilirsiniz. Çoktan beri, sizin tarafınızdan hiçbir haber verilmemiş ve müessir bir elbirliğine rağ-

3 Cemal Kutay, *Türk Milli Mücadelesi'nde Amerika*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1979, s. 33-34. / General Harbord'un ziyaretiyle ilgili bir inceleme için bkz. Dr. Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesi'ne Dair Raporu (Kurtuluş Savaşı Başlangıcı'nda)*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981.

4 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 184.

5 Rıfat N. Bali, *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 227.

men aramızdaki muhabereden birdenbire vaz geçilmiş olmasına hayret ediyordum.

Gerçi yazınızda ne sebeplerden ötürü müşterek düşmanımıza karşı giriştiğimiz mücadeleden ayrıldığınızı söylemediniz. Sizin hareketinizi istilzam eden sebepleri de bir tarafa bırakalım. Her ne olursa olsun, giriştiğimiz mücadeleye en müşkül hallerde bile iştirak edeceğine umulan bir adam ve arkadaştan mahrum olmak elbette insanı mahzun eder.

Sadakat, teşkil ettiğimiz birlikte zarurî esastır. Üzerimize aldığımız vazife ve mücadele mucibince uzun bir müddet zarfında bu ıstırap halinde durmamalıyız. Yine bir arkadaşın ayrıldığını anlamamız lâzımdır. Safları birbirine yaklaştırarak kararlaştırılan gayemizi takip etmekte devam ederiz.

Buna rağmen, uğraş selâmile sizi selamlarım.

Fleischhauer⁶

Mektubun içeriğinden Atilhan'ın Alman yayınevine artık antisemit kitap yayınlamaktan vazgeçtiğini yazdığı anlaşılmakta. Bu belgenin en ilginç yanı Günzberg'in evrakları arasında yer almasıdır. Bu da tek bir şeye işaret etmektedir: Atilhan Alman yayınevinden gelen mektubu Günzberg'e göstermişti.

Günzberg, Avusturyalı Yahudi romancı Franz Werfel'in Kilikya'da yaşanan Ermenilerin katledilmelerini konu eden *Musa Dağı'nda Kırk Gün* romanının filme çekilme tasarısı nedeniyle basında tartışmaların başlaması ve Türkiye Yahudilerine haksız eleştiriler yöneltilmesi üzerine⁷ Atatürk'ün yakın mesai arkadaşı, bir dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'a şikâyetle bulunacaktı. Bozkurt bu görüşmeyi şöyle nakletmekte:

6 CZA, Dosya A/169/3/4, 22 Mart 1938 tarihli belge. Bu yayınevi Atilhan'ın bir kitabını *Die Schöne Simi Simon* başlığıyla çevirmişti. Bkz.: Rifat N. Bali, *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 218.

7 *Musa Dağı'nda Kırk Gün* romanının filme çekilme tasarısının yarattığı tartışmalar için bkz. Rifat N. Bali, *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 109-140.

Günün birinde:

Ankara'dan İstanbul'a geliyorum.

Tren lokantasındayım. Üniversitedeki dersimi düşünüyorum.

Yanıma, dişçi Sami Günisberg geldi.

Şuradan buradan konuşuyoruz.

Söz gazetelere intikal etti.

Musa Dağı adı ile bir adam bir kitap yazmış.

Fakat ben bu kitabı okumadım.

Türklüğü çekiştiriyormuş.

Olur'a dedim. Zaman zaman Türklüğün aleyhinde uluyanlar az değil.

Bu da *Musa Dağı*'ndan ulusun!.

Fakat iş burada değil;

Türk gazetelerinden bazıları Yahudiler şöyle yazıyor, böyle yapıyor diye tutturmuşlar.

Halbuki Sami Günisberg iyice biliyormuş ki yazan Musevi değilmiş!

Kitap ta yakılmış!

Günisberg asıl üzüldüğü şey şudur:

Fırsat, ganimet yapılıyor; Museviler aleyhinde "Yahudiler! Yahudiler!" diye propagandalara yol veriliyormuş.

Bu Günisberg'e göre çok haksız.

Ve yine ona göre:

Madem ki hepimiz Türküz, şu halde Yahudileri ayrı gayrı görmek doğru ve samimi değildir.(...)

Sami Günisberg'e şunları söyledim. 'Anlattıklarından çok üzuldüm. Fakat üzülmeye değen yer, bu değil bugünkü durumdur. Fakat önce şunu anlamak istiyorum:

'Siz Türk müsünüz?!'

O hemen karşılık verdi.

'Şüphe mi var? Türküm ve Türküz.'

Ben:

'Fakat bu ne ile belli?! Adınız Günisberg, diliniz İspanyolca olmasile mi?

Hep bir arada bulunduğunuzda ve zaruret duymadıkça Türkçeyi konuşmamanızla mış!'

Gülümser gibi oldu.

Ben:

'Fakat sıkıldığınız şeyler de yavaş yavaş düzelecek ve bunlar düzelince mesele de kalmayacaktır.

Yeni Türkçe anadiliniz...

'Günisberg adı yerine mesela Cengiz aile adınız olunca ortada mesele kalmayacaktır' dedim.

Yine gülümser gibi oldu.

Ben: 'Gülmeyiniz düşününüz! Davanızı kazanmak için samimi-yet şarttır' dedim.⁸

C.[emal] Özelli'nin 1938 yılında yayınladığı *Asrın Galesi Yahudi* adlı antisemit kitap hakkında açılan hukuki soruşturma ile ilgili olarak eski Darülfünun İçtimaiyat ve Pedagoji profesörü İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Birinci Ceza Reisliği'ne yazdığı ve kitabın suç unsuru içermediğini belirtir bilirkişi raporunun bir kopyasıyla söz konusu kitabın bir nüshasının Günzberg'in evrakları arasında bulunması da anlamlıdır. Bu da bir yerde Günzberg'in davayı izlediğine işaret etmektedir.⁹

1934 Trakya Olayları

Günzberg'in Tek Parti dönemine olumsuz ve unutulmaz bir şekilde damgasını vuran 1934 Trakya Olayları ve Varlık Vergisi Kanunu karşısındaki tavrı hakkında bir fikir ve kanaat edinmek

8 Mahmut Esat Bozkurt, "Azlıklar işi", *Son Posta*, 16 Şubat 1936, aktaran Hakkı Uyar, "*Sol Milliyetçi*" *Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 233-234.

9 CZA, Dosya A/169/3/4, tarihsiz mektup.

neredeyse imkânsızdır. Zira bu konularla ilgili tavrını belirten herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Bu konuda eldeki tek belge Trakya Olayları'ndan kısa bir süre sonra Union des Sociétés OSE'ye yolladığı mektupta olayların “Alman Propagandası” sonucunda meydana geldiğini belirten satırlarıdır.¹⁰ İleriki yıllarda Nazilerin Türkiye’de propaganda faaliyetlerini arttırmaları üzerine, Sami Günzberg’in adı tekrar gündeme gelecektir. Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri’nde bulunan 12 Nisan 1939 tarihli bir belgeye göre “Nazi teşkilâtının İstanbul’daki faaliyetini işkâl etmek [müşkül hale sokmak] için Alman Yahudileri tarafından mukabil bir teşkilat vucûda getirilmek istenildiği ve bu işin başında da Dışçı Sami Günzberg’in bulunduğu güvenilir bir kaynaktan” haber alınmıştı.¹¹

Varlık Vergisi Kanunu

Günzberg’in Varlık Vergisi Kanunu’nun gayri Müslimlere haksız ve ayrımcı bir şekilde uygulanması karşısında ne düşündüğünü, yakın ilişkiler içinde bulunduğu devlet erkânı nezdinde uygulamanın adil bir şekilde yapılması için herhangi bir müdahalede bulunup bulunmadığı meçhuldür. Bu konuda rastlanabilen tek belge Hüseyin Cahid Yalçın’ın bir başyazısıdır. Varlık Vergisi Kanunu’nun uygulamaya girmesi ve kendilerine tahakkuk edilen vergiyi ödeyemeyen mükelleflerin Aşkale’ye gönderilmeleri sırasında Romen Radyosu’nun Türkçe yayınında yer alan bir haber Yalçın’ı bu başyazıyı yazmaya sevk etmiştir. Romen Radyosu’nun

10 CZA, Dosya A/169/1/1, Sami Günzberg’in Union des Sociétés OSE’ye gönderdiği 12 Temmuz 1934 tarihli mektup. Söz konusu raporda Baltacioğlu Türkiye Yahudilerini “tek hedefi dilinin ayrılığında ısrar eden ve menfaatlerini Türk camiası dışında ve aleyhinde arayan istismarcı ve marazi bir zümre”, “lisanı hem de kültürel birliği temin eden Türk millî camiasını dışında kalırlar ve onunla tezat ve tenafür halinde yaşarlar” cümleleriyle tarif etti.

11 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no: 28832, Dolap no: 13, Dosya 12272-736, İstanbul Valiliği’nin Dahiliye Ve-kili Faik Öztrak’a yolladığı 12 Nisan 1939 tarihli yazısı.

bu yayınında “Abdülhamit zamanında İstanbul Yahudi cemaatinin reisi bulunan Saim” adında bir kişinin Yahudi asıllı Amerikan Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt’a başvurup Varlık Vergisi konusunda şikâyetlerini dile getirdiği bildiriliyordu. Yalçın başyazısında bu haberi aktardıktan sonra “Sam” hakkında şu yorumda bulunuyordu:

Romen radyosunun Abdülhamit zamanında İstanbul Yahudi cemaatinin reisi diye gösterdiği Saim’in kim olduğunu bilmiyoruz. Abdülhamit zamanında Yahudi cemaatinin ruhanî reisleri ancak haham başlardı. Bugün o zamanlardan kalma bir hahambaşı aramızda hayatta değildir. Eğer Dişçi Bay Sami’den bahsedilmek isteniyorsa onun iyi bir vatandaş olduğuna bugün hepimiz şahidiz. O sadece bir vatandaşdır, hiç bir cemaatin reisi değildir. Zaten Türkiye’de ne cemaat vardır, ne reisleri vardır.¹²

Steinhardt bu başyazı üzerine Amerikan Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta Sami adındaki şahsın ismini hiç duymadığını ve Yahudi cemaatinden hiç kimsenin kendisine hiçbir şekilde yanaşmadığını belirtecekti.¹³ Basına da yansıyan bu mesele üzerine Emniyet Umum Müdürlüğü Birinci Şubesi, şubedeki Sami Günzberg dosyasında mevcut olan bilgileri ve Varlık Vergisi konusundaki tavrını şöyle özetleyecekti:

1294 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babasının adı Marko olan bu şahıs hâlen İstanbul’da diş Doktoru olarak hayatını kazanmaktadır.

Diş Doktorluğundan gayri hanedana mensup olan emlâkin dava vekilliği vazifesini de yapmakta ve bu yüzden sık sık Avrupa’ya gidip gelmektedir. Son zamanlarda hariçte bulunan aleyhdarlarımızla da temas ve iş etrafında faaliyetini arttırmaya yeltendiği ve ecnebî mahafili ile sakit hanedandan Selim ve rüfekaşı [ar-

12 Hüseyin Cahid Yalçın, “Hainane bir propaganda”, *Yeni Sabah*, 27 Aralık 1942.

13 NARA, RG 59, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey 1930-1944, 29 December 1942 tarih, 867.512/213 sayılı belge.

kadaşları] ile temas edip daima bunlar hesabına çalıştığı ve son zamanlarda varlık vergisi dolayısıyla mükellefleri bilhassa Yahudileri himaye maksadile Amerika'daki Siyonist cemiyeti nezdinde teşebbüslere giriştiği ve Rumanya radyosunun Türkçe neşriyatı sırasında da Yahudiler aleyhine uzun boylu mütalâalar yürütülmesine amil olduğu velhasıl ırkdaşlarının vergi muvacehesinde himayelerinin temini için ricada bulunduğu ve mütareke yıllarında İngiliz istihbarat şebekesi ile teşriki-mesai etmiş ve Türk kadınlarının İngiliz Subayları ile cinsi münasebet tesis etmelerine tavassut etmiş olan bu şahıs İstanbul Vilâyetinin fiş komisyonunca 940 yılında B. İhtiyat defterine alınarak durumu murakabeye tabi tutulmuştur.

Esasen Leh Yahudilerinden ve vatandaşlarımızdandır. Dışçı Saminin Yahudilerin himayesi için Amerika Sefarethanesine müracaat ettiği hakkında Romanya radyosunun yaptığı yayımın asılsız olduğu hakkında İstanbul eski Şehir Emni Doktor Emin Arkol [Erkul] tarafından Vekâlet Yüksek Makamına bir mektup gönderilmiş isede İstanbul Vilâyetinin 26/12/942 tarihli işaretine göre, Dolmabahçe sarayının Yaverlik odasında 'Devlet, ahvali fevkalade [olağanüstü durum] karşısında bu kanunu çıkarmıştır. Buna karşı yapılacak bir şey yoktur. Verecek olanlar verecektir. Vermeyecek olanlar için tabi bir şey düşünülecektir. Tarhiyatta nisbetsizlik vardır. İlk hamlede Devlet verenlerden vergi alacak, fakat veremeyecekler için sonra makul bir sebep bulunacaktır' diye söylemiştir. Bu sözlerine göre Yahudilere tarh edilen verginin ağırlığından müşteki [şikâyetçi] olduğu anlaşılmıştır.¹⁴

Varlık Vergisi dönemiyle ilgili kesin tek olgu Sami Günzberg'in Aşkale'ye gönderilmediğidir.¹⁵ Aile yakınlarına göre Sami Bey kendisine tarh edilen vergiyi ödemiş bu nedenle Aşkale'ye gitmemişti. Ancak Varlık Vergisi konusu aile içinde gündeme her geldiğinde tartışmaya yol açacaktı. Zira Sami Bey'in aksine Ani

14 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no: 28832, Dolap no: 13, Dosya: 12272-736, 1940'lı yıllara ait tarihsiz belge.

15 Vally Berker'le 3 Şubat 2003 tarihli telefon görüşmesi.

(Kaynak: Kandemir, "Varlık Vergisi ve Saracoğlu", *Yakın Tarihimiz*, Cilt 1, 1962, sayı 6, s. 181-183.)

Mari Faraci'nin babası tüccar Leon Faraci ile Ani Mari'nin eşi avukat Jak Mizrahi tarh edilen vergileri ödeyemediklerinden Aşkale'ye sevk edilmişlerdi.¹⁶

Haim Weizmann'ın Türkiye ziyaretini konu eden bölümde ihtiyat payı ile ortaya atılan bir varsayımı sırası geldiği için bir daha hatırlatmakta yarar var. Devlet erkânı ve üst düzey bürokrasisi ile âdeta her gün temasta olan Günzberg siyasi elitlerin gayri Müslimlere sıcak duygular beslemediklerinin farkındaydı. Bunu olumsuz bir gidişat olarak gören Günzberg'in Weizmann'ı Türkiye'ye kredi temin etmeye teşvik etmesi muhtemelen Varlık Vergisi Kanunu ile

16 Vally Berker'le 12 Ocak 2004 tarihli telefon görüşmesi.

sonuçlanacak bu olumsuz süreci etkilemek, durdurmak ve kamuoyundaki havayı Yahudilerin lehine dönüştürmek istemesinden kaynaklanıyordu. Ancak gelişmeler Günzberg'in bu konuda muvaffak olamayacağını gösterecekti.

Türk Siyasetçilerini Değerlendirmesi

Günzberg'in Türk siyasetçilerini değerlendirme şekli ise gayet pragmatik ve benmerkezcidir. Değerlendirme esas itibarıyla İsrail Devleti'nin kuruluşuyla amacına ulaşan Siyonizm ülküsüne ve İsrail'e olumlu bakış taşıyan siyasetçileri desteklemek, olumsuz bakışa sahip olanların da "Yahudi davası"na zarar vermelerini önlemektir. Günzberg'in Dünya Yahudi Kongresi'ne yolladığı bir mektup bu tavrını kanıtlayan oldukça ilginç bir örnektir.

Dr. Schwarzbart Yürütme Komitesi Üyesi
Teşkilatlandırma Kısmı Amiri
DÜNYA YAHUDİ KONGRESİ
1834 Broadway
New York, NY 23

8 Haziran 1948

Beyler,

12 Mayıs tarihli uçakla gönderdiğim bugüne kadar cevapsız kalan mektubuma devam ediyorum. İade etmenizi rica ettiğim ve sikaları iade etmenizi rica ederim.

Aynı zamanda Bay Şertok'a Feridun Cemal [Erkin] Bey'in Roma'ya dönmekte olan [Hüseyin] Ragıp [Baydur] Bey yerine Washington'a sefir olarak tayin edildiğini bildirmenizi rica ederim.

Bu Feridun Cemal Türkiye'de Yahudi davasına her zaman hasım olmuş bir kişidir. Bu gerek Türk tâbiyetli ve gerekse Türkiye'de ikamet eden muhtelif yabancı tâbiyetli Yahudiler için geçerlidir. Türkiye'de ikamet eden, pasaportları ve vizeleri olup Avrupa'ya seyahate giden yabancı tâbiyetli Yahudilerin Türkiye'ye geri dö-

nüşlerini men etmek için verdiği emirlerle her zaman güçlükler yaratan bürokratlardan biriydi.

Resmî teşebbüslerim sonucunda bu Yahudilerden bazılarının Türkiye'ye giriş yapmalarını sağladım. Diğerleri için Vekiller Heyeti'nin bir kararı bu meseleyi neticeye bağlayacaktı.

Yukarıda sözü geçen bu Feridun Bey, Beyrut'ta Türk Konsolosu idi. İstanbul'a döndüğünde kendisini koruyan bazı üst düzey kişiler sayesinde Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumisi olmayı başardı. Bir Türk-Arap Dostluk Antlaşması'nın hazırlanmasında Nuri Said Paşa ile birlikte çok etkili oldu.¹⁷

Daha önce Hariciye Vekili olan halihazırdaki Başvekil [Hasan Saka] tarafından korunan ve desteklenen Erkin, bir yıl önce dönemin Başvekili Recep Peker tarafından Ankara'dan uzaklaştırıldı ve Roma'ya tayin edildi. Ancak çok ihtiraslı ve Nuri Said Paşa ile büyük dost olan Erkin kendisini ABD'ye sefir olarak tayin ettirmeyi başardı.

Amerikan hükümetinin Türk hükümetine karşı dostane yaklaşımı, Filistin meselesinde Arap hükümetlerinin hoşuna gitmeyen himayeci [tavrı] göz önünde bulundurulduğu takdirde Feridun Cemal'in her türlü imkânlarla Amerikan hükümetini Yahudi davası aleyhine ve Arapların lehine etkilemeye çalışacağından eminim.

Türk hükümetinin bugün için bu meselede tarafsız kaldığı gerçektir ancak dikkatinizi çekiyorum: Yahudi unsuruna karşı çok kötü niyetleri olan ve birkaç aydan beri Türkiye'de ikamet eden Said Nuri Paşa'nın planını destekleyen bu Bey'e karşı tedbirlerinizi şimdiden alın.

Feridun Cemal'in karısının Bağdatlı olduğunu not edin; kızkardeşi de Bağdat'ta yaşamakta ve bir dereceye kadar akrabalık bağı

17 Bu antlaşma muhtemelen 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Türkiye ile İngiltere ve Irak arasında Türk-Irak Sınırı ve iyi komşuluk ilişkileri antlaşmasıdır. Bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 3. baskı, 2000, s.317-327.

olan Said Nuri Paşa'nın o luyla ortak  alışan Iraklı büyük bir sanayici veya eski bir mebusla evlidir.

[Bütün bu yazdıklarım] her zaman bu Bey'in Türkiye'deki Yahudi unsuruna karşı kanun dış faaliyetlerine karşı, Onurlu Türk H k metinin bilgisi dahilinde, açık bir şekilde mücadele etmiş biri olarak bu meseleye ne kadar önem atfetti imi izah eder.

Size siyasi dostlukların karşılıklı menfaatlerle yaratıldığını tekrar hatırlatmama izin verin. Amerika'daki Yüksek Yahudi Finans çevreleri nezdinde Onurlu Türk H k meti lehine bir finansal veya ticarî yardım yapılması konusunda iyice ısrar etmenin gerekliliğine dikkatinizi çekerim. Arap meselesinde Türkiye'yi tarafsız bir konumda tutmanın tek çaresi budur.

Aynı zamanda eski Türk Vekili ve en son Bükreş'te Türk Sefiri olan Hamdullah Suphi [Tanrıöver] Bey ile de temasa geçmenizi rica ederim. Halihazırda mebus olup birkaç günden beri Carnegie Enstitüsü'nün davetlisi olarak New York'u ziyaret etmektedir.

Çok iyi bir Bey'dir; çok vatansever ve liberaldir. Onunla temas kurmanın, ona Onurlu Türk H k metinin Türkiye'deki Yahudi unsuruna karşı iyi davranışları, Hitler'in cani rejimi sırasında Yahudi halkına karşı gösterdiği tüm yardım ve himayeden söz etmenizin menfaatiniz açısından faydalı olacağını düşünüyorum.

Arzu ederseniz, adımı referans olarak kullanarak kendisinden bir randevu isteyin; dostumdur, Türkiye'de çok itibar sahibidir ve merhum Cumhurreisi Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük bir arkadaşıydı.

Bay şertok'a bu mektubun bir kopyasını yollayarak bilgilendirmenizi rica eder, cevabınızı bekler, saygılarımı sunarım

Sami G n zberg, Diş Hekimi¹⁸

G n zberg Dünya Yahudi Kongresi'ne gönderdiği bir diğer yazısında bu kez eski Maliye Vekili Nurullah Esat Sümer'i takdim edecekti:

18 CZA, Dosya A/169/1/1, Dünya Yahudi Kongresi'ne gönderilen 8 Haziran 1948 tarihli mektup.

Ekteki mektubu postalayacağım anda çok eskiden beri arkadaşım olan Bay Nurullah Esat Sümer beni ziyaret etti. Kendisi bugün uçakla Türk Heyeti'nin (delegasyonu'nun) Başkanı olarak San Francisco'daki Beynelmilel Çalışma Konferansı'na gidiyor.

Ekselansları Sayın Nurullah Esat, malî tarafı bir yana, Türkiye'de devlete ait en büyük sanayi tesislerinin tamamını idare etmiş çok saygın bir şahsiyettir.

Son olarak da, Sayın Nurullah Esat Türk hükümetinde Maliye Vekili idi. [13 Eylül 1944 – 7 Ağustos 1946].

Hali hazırda da kendisi Beynelmilel İmar ve Kalkınma Bankası'nda Türkiye guvernörüdür. Aynı zamanda Türkiye için Beynelmilel Para Fonu guvernörüdür.

Sanıyorum, İstanbul'dan hareket edince, San Francisco'ya gitmeden önce New York'ta dört gün kalacak, 15 ve 20 Temmuz arasında tekrar New York'a dönecektir.

Onun gelişi konusunda bilgi edinebilirsiniz.

Kendisi çok aydın ve liberal bir kişidir.

Sinaî ve malî açıdan Türkiye ile karşılıklı bir işbirliği planı gayesi ile onunla bir görüşme yapılmasının sizin için çok faydalı olabileceğini düşünüyorum; bu, Saygıdeğer Türk Hükümeti'nin idarecilerini çok etkileyebilir.

Nurullah Esat Bey ile bir görüşmenin tam olarak kıymetini takdir edebilecek durumda olduğunuzu düşünüyorum ve eğer gayeniz için faydalı görürseniz, kendisinden bir randevu istemek için adımı verebilirsiniz.

Sayın Baylar, lütfen selam ve saygılarımı kabul buyurunuz.¹⁹

Günzberg resmî makamlarla kurduğu mükemmel ilişkiler nedeniyle İstanbul Yahudilerinin karıştıkları herhangi bir olayda da kendisine danışılmaktaydı. Örneğin polisler *şekel* satın alan bir Yahudi'yi yakaladıklarında *şekel*'in ne olduğunu sormak için Günzberg'e gidecek, Günzberg de polisleri *şekel* ile komünizm

19 CZA, Dosya A/169/1/1, WJC'ye gönderilen 9 Haziran 1948 tarihli dosya.

arasında herhangi bir ilişki olmadığına ikna edecek, *şekel*'i polislerin elinden alıp yırtıp atacaktı.²⁰

20 Yeuda Adiri, "Un sejour en Turkia", *La Verdad*, 9 Ekim 1969. *Şekel* İsrail'in madeni para birimidir. 1897 yılında Basel'de toplanan Birinci Siyonist Kongresi'nde *şekel*, üyelik kartına ve yapılan bağışa verilen addı. *Şekel*'e bir Fransız Frangı, bir Mark, yarım dolar gibi değer biçildi. *Şekel*'in arka yüzünde Siyonizm programı yer aldı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD'İN MİRASI VE
SAMI GÜNZBERG-HANEDAN
İLİŞKİLERİ

Saray'ın dışçisi olması nedeniyle hanedan mensuplarıyla yakın ilişki kurabilen Günzberg bu ayrıcalığı nedeniyle hanedanın güvenine mazhar olacak, bu güvene dayanarak da Hilafet'in ilgasından ve hanedan mensuplarının yurt dışına çıkarılmalarından sonra II. Abdülhamid'in mirası meselesinde varisler arasında yer alan bazı kadınefendilerin ve şehzadelerin vekâletlerini alacaktı. Yurtdışında bulunan hanedan mensuplarıyla görüşmek üzere sık sık Avrupa'ya seyahat etmesi nedeniyle Sami Günzberg'in hareketleri, temasları ve mektuplaşmaları Emniyet Genel Müdürlüğü'nce yıllar boyunca izlenecektir.

İstanbul Vilayeti'ne

25 Mayıs 1933

Konu: Sakit hanedan miras işleriyle uğraşan Sami Günzberg

C. Emniyet Müdürlüğü 14 Mayıs 33 tarihli ve 2404/4998 numaralı tahrirata:

Dişçi Samy Günzberg sakit hanedan azalarıyla ne surette tanışmıştır? Daha evvel bunlarla alâka ve münasebeti var mıydı? Bu adamın ve ailesinin hüviyetleriyle işgaldeki vaziyeti nedir? Miras işlerini ne suretle üstüne almıştır? Bu işe vasıta olan veya arkadaşları kimlerdir?

Sakit hanedan azalarile temas ve muhaberesi olan bu adamın elde edilen malûmata nazaran öteden beri memleketimiz aleyhine çalıştığı anlaşılmaktadır. Gerek kendisinin ve gerek hemşirelerinin vaziyetleri sıkı bir mürakabeye tabi tutulması, gidiş ve gelişlerinde eşya ve üzerlerinin münasip surette araştırılması, muhaberelerinin kontrolü, şüpheli eşhasla olan temas ve muna-

sebetlerinin tesbitiyle hakiki çehrelerinin meydana çıkarılması, diğer taraftan da Samy'nin hemşiresinin temas ettiği ve vaziyetlerinin şüpheli olduğu bildirilen kitapçı İsmail Hakkı ve tesbihçi Efgan oğlu Ahmed'in de hareketinin göz önünde bulundurulması ve bunun hakkında mevcut ve alınacak malûmatın bildirilmesi ve mümkünse kitapların İtalya'da kimlere gönderileceğinin tespiti rica olunur efendim.

Şüpheli

159

Dahiliye Vekili¹

Sami Günzberg'in "II.Abdülhamid vereselerinin vekili" sıfatıyla II. Abdülhamid'in mülkiyetinde olup Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra başka devletlerin mülkiyetlerine geçen Sultan'ın şahsî mal varlığının varislerine verilmesi için sarf ettiği gayret yaşamında oldukça önemli bir yer işgal eder. Sami Günzberg'in vefatına kadar devam eden, sayısız Türk ve yabancı hukukçuların, çok sayıda yabancı bankerlerin, fırsat düşkünü araçların meseleyle ilgilenmesine, varislerin miras üzerindeki haklarını devrettikleri çok sayıda şirketin yurtdışında kurulmasına rağmen hiçbir olumlu sonucun elde edilmediği bu son derece karmaşık faaliyetlerin mahiyetini anlamak için İttihat ve Terakki günlerine geri dönmek gerekir.

"II. Abdülhamid'in Mirası" Meselesinin Ortaya Çıkması²

II. Abdülhamid geniş bir şahsî servete sahip olan sultanların

1 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Dosya 12272-736.

2 Bu konuda üç önemli inceleme mevcuttur: Vasfi Şensözen, *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982 / Dr. Cemil Koçak, *Abdülhamid'in Mirası*, Arba Yayınları, İstanbul, 1990 / Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü*, Gri Yayınları, İstanbul, 1991. Konuyu hukukî açıdan inceleyen bir yabancı çalışma için bkz. M. Sibert, "Un Cas de Subrogation en Droit des Gens. L'Affaire des Héritiers du Sultan Abdul Hamid", *Revue Générale de Droit In-*

ilkiydi. Bunun nedeni parayı sevmesi ve bir ihtilâl sonucunda tahttan indirilmesi halinde şahsının ve aile efradının geçimini devam ettirmek için gerekli servete sahip olma arzusuuydu. Bu şekilde oluşan şahsî serveti Hazinei Hassa'yı meydana getirecekti.³ II. Abdülhamid, servetini oluşturacak arazileri, emlakları,

ternational Public, 50, (1946), s. 524. Osmanoğulları'nın yurtdışındaki yaşamları içinse şu kaynaklara bakılabilir: Çetin Yılmaz, "Abdülhamid'in oğlu Beyazıt'ta politikadan uzak bir hayat sürüyor", *Hürriyet*, 12 Mart 1970 / Doğan Uluç, "Son Osmanlılar", *Hürriyet*, 1825 Mayıs 1970 / Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın Dramı: Elli Gurbet Yılı: 1924-1974*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1974 / Mustafa Köker, "Gurbet Mahkûmu Bir Osmanlı Beyzade Fethi Sami Bey", *Türkiye*, 5-10 Ocak 1991 / Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993 / "Son Osmanlının ölümü", *Hürriyet*, 17 Mart 1994 / M. Sabri Demir – İbrahim Aykut, "Sultan 2. Abdülhamid'in Torunu Osmanoğlu Anlatıyor...", *Millî Gazete*, 21 Şubat 1995 / Yılmaz Çetiner, "Osmanlı Velihtı Osmanlı'yı Anlatıyor", *Milliyet*, 21 Mayıs 1995 / Murat Bardakçı, "Mavi Gözlü Mahzun Prensesin Vasiyeti", *Hürriyet Show*, 16 Temmuz 1995 / Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998 / Murat Bardakçı, "Titanic'in binasını Osmanlı'nın Prensi Aldı", *Hürriyet*, 2 Mayıs 1999 / Mine G. Kırıkkanat, "Atatürkçü Osmanlı", *Milliyet*, 27 Mayıs 1999 / Murat Bardakçı, "Bir Hanedanın Dramı", *Hürriyet Osmanlı Eki*, 18 Ekim 1999 / Murat Bardakçı, "Sofya'da Telefon Satan Şehzadenin Sessiz Ölümü", *Hürriyet*, 26 Aralık 1999 / Yılmaz Çetiner, "Son Padişah Vahdettin ile Gurbette Bahriye Nazırı Avni Paşa'nın Kızı Anlatıyor", *Milliyet*, 2528 Temmuz 2000 / Ayşegül Atmaca, "Reisicumhurumuzun Sözlerini Riayetle Dinleyin", *VİP Diplommat*, Temmuz 2002, yıl 1, Sayı 1, s. 1421 / İlber Ortaylı, "Osmanoğulları", *Milliyet Pazar*, 12 Ağustos 2001 / Avni Özgürel, "Padişahın malı, bize ne?", *Radikal*, 9 Şubat 2003 / Pervin Kaplan, "Padişahın torunu hamallık bile yaptı", *Sabah Pazar*, 3 Ağustos 2003 / Haşim Söylemez, "Hanedan Musul'u İstiyor", *Aksiyon*, 16 Şubat 2004, Sayı 480, s. 50-53 / İbrahim Doğan, "Hanedan Mirası İstemiyorum", *Aksiyon*, 26 Temmuz 2004, Sayı 503, s. 22-25 / Şerif Ercan, "Osmanoğulları şimdi nerede?", *Sabah Pazar*, 15 Ocak 2006 / Gülizar Baki, "Sürgündeki Osmanlılar Sarayda değil, ekranda buluştu", *Zaman Turkuaz*, 22 Ocak 2006. Şükran Pakkan, "Son Osmanlı Dönüyor", *Milliyet*, 13 Mayıs 2007.

- 3 Mehmet Zeki Pakalın Hazine-i Hassa'yı şöyle tarif etmekte: "Tanzimat'tan sonra kurulan Hazinei Hassa padişahların şahsî gelir ve giderlerine ait işlemlerle ilgilenen teşkilattı. Kuruluşunda devlet bütçesinden padişahlara maaş olarak verilen paralarla saltanat makamına mahsus yerlerin gelirlerinden oluşan Hazine-i Hassa II. Abdülhamit zamanında önemli bir rakama ulaştı." (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971, Cilt I, s. 787.)

maden ve petrol yatakları işletme ruhsatlarını valilerinin tavsiyeleri üzerine satın alıyordu. Valiler Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde mevcut olan uygun fiyatlara satın alınabilecek en değerli arazileri Abdülhamid'e bildirmekte, Sultan da onları satın alıp kendi adına tescil ettirmekteydi. Hazinei Hassa nazırları Ohannes Paşa ve Agop Paşa'nın iyi idareleri sayesinde II. Abdülhamid önemli bir servetin sahibi olmuştu.⁴ II. Meşrutiyet'in başlangıcından sonra bir süre daha saltanatta kalan II. Abdülhamid 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908)⁵ tarihinde kabul edilen bir irade ile Hazinei Hassa'ya ait varlık ve gelirlerinin bir kısmını Maliye Hazinesi'ne devretti. Bu devir iki değişik yoruma yol açacaktı. Saray mensuplarına göre II. Abdülhamid millete karşı bir alicenaplık göstermiş ve Meşrutiyet'in ilanı karşısındaki iyi niyetini bu hareketiyle de teyit etmişti. II. Meşrutiyet'i ilan eden Jön Türkler'e göre ise yaptıkları baskı sonucunda II. Abdülhamid mal varlığını millete iade etmeye mecbur olmuştu. Maliye Bakanlığı eski hukuk müşaviri Vasfi Şensözen'e göre meselenin içyüzü, Emlakı Hümayun İdaresi'nin biriken ve ödenemeyen borçlarının Osmanlı Bankası'ndan yapılacak bir istikrazla ödenmesi ve buna karşılık olarak Hazinei Hassa mal ve gelirlerinden bir miktarının Maliye'ye devredilmesi keyfiyetinin takarrür ettirilmesinden ibaretti.⁶ 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasından sonra tahttan indirilen ve Selanik'e sürgüne gönderilen II. Abdülhamid'in yerine geçen Sultan Mehmed Reşad 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) günü II. Abdülhamid'in adına tapuda kayıtlı olan gayrimenkullerin çok büyük bir kısmını Maliye Hazinesi'ne devreden yeni bir

4 NARA, State Department Records to Internal Affairs of Turkey 1910-1929, Mikrofilm M 353, Rulo 64, 13 Eylül 1929 tarih, 867.602 OT/8 ve 867.602 OT/8/12 sayılı belgelerde mevcut olan, "General Account of the Estate of the Late Sultan Abdül Hamid Han II" başlıklı yayın, s. 12.

5 İrade'nin tarihini Vasfi Şensözen 1 Eylül 1324 (1908), Murat Bardakçı ise 13 Eylül 1908 olarak belirtmekte. Bu metinde kullanılan tarih Lozan Barış Antlaşması'nın 60'ıncı maddesinde belirtilen tarihtir.

6 Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 6465.

iradeyi kabul etti.⁷ Bu iradede “1877 yılından itibaren Sultan adına elde edilen tüm arazi, çiftlik, mâden işletme ruhsatları”nın millete intikali kararlaştırıldı ve listesi düzenlendi. Bu listede yer alan mal varlığı 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) tarihli iradede sıralanan mal varlığının aynısıydı. Ancak bu ikinci irade hiçbir zaman Meclisi Mebusan tarafından onaylanmayacak ve *Düstur*’da yayınlanmayacaktı.⁸

II. Abdülhamid’in 10 Şubat 1918 tarihinde vefat etmesiyle birlikte miras sorunu doğacaktı.⁹ II. Abdülhamid’in vefatından sonra Şeyhülislâm 1919 yılında yayınladığı bir fetva ile Sultan Mehmed Reşat’ın kabul ettiği iradeyi geçersiz ve gayri kanunî ilân etti.¹⁰ Bir yıl sonra Sultan Vahideddin 8 Kanunisanı 1336 (8 Ocak 1920) tarihinde kabul ettiği yeni bir iradeyle II. Abdülhamid’e ait olan ve önceki iradelerle Maliye Hazinesi’ne devredilen varlıkların yeniden Hazinei Hassa’ya iadesine karar verdi.¹¹ İstanbul Kassam Mahkemesi’nin II. Abdülhamid’in mal varlığı için verdiği Hicri 9 Rebiülâhîr 1338 tarihli veraset ilamında yirmi bir kanuni varisin mevcut olduğu kabul edildi. Sultan Vahideddin’in iradesi ile İs-

7 Dr. Cemil Koçak, a.g.e, s. 1314 / Murat Bardakçı, a.g.e, s. 118 / Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 70-71 / Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 140 ve 151. İrade’nin tarihi konusunda Murat Bardakçı 26 Nisan 1909, Vasfi Şensözen 14 Nisan 1325 (1909) belirtmektedir. Bu kitapta kullanılan tarih Lozan Barış Antlaşması’nın 60’ıncı maddesinde yer alan tarihtir.

8 John Connoll, “The Legacy of Abdul The Damned”, *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 25-26. Bu mal varlığının listesi birçok kaynakta yer almaktadır. Örneğin Murat Bardakçı, a.g.e., s. 170-186 / Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 101-103 / NARA, State Department Records to Internal Affairs of Turkey 1910-1929, Mikrofilm M 353, Rulo 64, 13 Eylül 1929 tarih 867.602 OT/8 ve 867.602 OT8/12 sayılı belgelerde mevcut olan, “General Account of the Estate of the Late Sultan Abdül Hamid Han II” başlıklı yayın, s. 12.

9 Dr. Cemil Koçak, a.g.e, s.15 / Murat Bardakçı, a.g.e, s. 118.

10 John Connoll, “The Legacy of Abdul The Damned”, *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 26.

11 Vasfi Şensözen, a.g.e, s. 74. Kararname s. 105-106’da yer almaktadır. / Arzu T. Terzi, a.g.e, s. 161.

tanbul Kassam Mahkemesi'nin kararları 1908 ve 1909 yıllarında kabul edilen iki iradenin geçersiz olduklarını göstermelerinden dolayı önemliydi.¹² Ancak bu irade Meclisi Mebusan tarafından tasdik edilmediği için hukukçular tarafından kesinleşmemiş bir karar olarak kabul görecekti.¹³ II. Abdülhamid'in vefatından sonra, muhtemelen dönemin siyasi şartlarından dolayı, adına kayıtlı olan gayrimenkul değerlerin kanunî mirasçılara intikali gecikecek veya imkânsızlaşacaktı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İstanbul Hükümeti'nin 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı Sevr Antlaşması'nın 240'ıncı maddesi ile de II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nden ayrılıp başka devletlerin mülkiyetlerine geçen varlıklarının bu topraklarda kurulan devletlere bedelsiz intikal edecekleri hükmüne bağlanacaktı.¹⁴ Bu devletler Yunanistan, Filistin, Kıbrıs ve Irak'taki mal varlıklarıyla ilgili olarak bu ülkeleri manda rejimi ile yöneten Britanya; Suriye ve Lübnan'daki varlıklarla ilgili olarak Fransa; Trablusgarp ve Bingazi'deki varlıklarla ilgili olarak da İtalya idi.

Sami Günzberg'in Bulduğu İlk Vekil: Yüzbaşı John G. Bennett

II. Abdülhamid terekesinin varislerine intikali için uğraşacak araçlardan ilki Mütareke yıllarında İstanbul'u işgal eden İngiliz Kuvvetleri'nde istihbarat subayı olarak görev yapmış olan Yüzbaşı

12 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 27. Vasfi Şensözen'e göre veraset ilâmında yer alanlar şunlardı: Kadınefendiler: Bedri Felek, Emsâli Nûr, Müşfika, Sâzikâr, Peyveste, Naciye, Fatma ve Behice. Kadınefendilerinin hayatta olup veraset ilâmında yer alan çocukları: Zekiye, Naime, Naile, Şadiye, Ayşe ve Refia Sultanlar. Mehmet Selim, Abdülkadir, Ahmet, Burhanettin, Abdürrahim, Nurettin ve Âbit Efendiler (Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 89, 91-92).

13 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 119.

14 Cemil Koçak, a.g.e., s. 16. 240'ıncı madde şöyle demektedir: "Kendileri yararına Türkiye'den toprak alınmış olan devletler, bu topraklar üzerinde Osmanlı İmparatorluğu ya da Hazinei Hassa adına kütüğe yazılmış her çeşit malı ve mülkü parasız olarak elde edeceklerdir."

John G. Bennett idi.¹⁵ 1919 yılının Şubat ayında İstanbul'a gelen¹⁶ Bennett 1921 yılının Şubat ayında İstanbul'dan ayrılacak,¹⁷ aynı yılın Nisan ayında tekrar geri dönecekti.¹⁸ Bennett İstanbul'a tekrar döndükten birkaç hafta sonra Sami Günzberg'le tanışacaktı. Bennett Sami Bey'le tanışmasını şöyle anlatmakta:

Ertesi gün şiddetli bir diş ağrısı ile uyandım. Sultan'ın hususi dişçisi Sami Bey Günzberg'e gitmem tavsiye edildi. Yaşadığımız yerden birkaç dakikalık mesafede bulunan apartmanına gittim. Sultan, şehzade ve paşaların dostları Sami Bey Günzberg'e ithaf ettikleri fotoğraflarla dolu Osmanlı üslûbunda tefriş edilmiş iki veya üç salonda kalabalık bir grup bekliyordu. Sami Bey bekleyen kalabalığı dikkate almadan beni çağırdı ve koltuğa oturttu. Ağzıma bir kere baktıktan sonra şunu dedi: "Çok kötü bir abseniz var, en iyi şey onu bir kerede boşaltmaktır. Ancak acı verecektir." Beni neyin beklediğini bilmediğim için cehaletin verdiği cesaretle ona başlamasını söyledim. Hiç anestezi yapmadan ve uyuşturucuya benzer bir şey kullanmadan doğrudan dişimi deldi. Yaklaşık kırk yıl sonra bunu yazarken o anı hatırladığımda gözlerimi kapatıyorum. Bin kere ölmek, hissettiğim acının yoğunluğunu yumuşak bir şekilde tasvir etmektir. Ancak ızdırap kısa sürede geçti ve gerçek bir sanatkarın ellerinde olduğumu idrak ettim.

- 15 Türkçeye vakıf olan John G. Bennett (1897-13 Aralık 1974) Şubat 1919 – Şubat 1921 yıllarında Türkiye'de görevliydi. (*Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 12 ve 66). Daha sonra dönemin önde gelen sufilerinden G.I. Gurdjieff ve P.D. Ouspensky ile tanıştı ve kendini mistik çalışmalarla adadı.
- 16 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 12.
- 17 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 66.
- 18 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 74. Bennett'in otobiyografisinin dışında *İkdam* gazetesinde yayınlanan ve daha sonra kitaplaşan bir yazı dizisinde de Bennett'ten söz edilmekte: Kemalettin Şükrü, *Mütareke Acıları*, Selâmet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 152-172.

Dışlerimi iyice muayene etmekte ısrar etti. Fransa'da yaralandığım sırada ön dişlerimden birini kaybetmem ve de dişlerimi tamamiyle ihmal etmemden dolayı yapacak çok şey vardı. Daha sonra dişçiliğin siyasetle birleştiği zaman ne kadar fevkalade bir silah olabileceğini keşfettim. Ağzım açık bir halde beni emniyetli bir şekilde koltuğuna oturtuktan sonra on ila on beş dakika boyunca hobisi ve eğlencesi olan Osmanlı hanedanının maruz kaldığı haksızlıklar hakkında konuştu. Osmanlı kanını taşıyan şehzadelere sadakati tamdı. Daha sonra dişçi olarak elde ettiği çok mühim kazancının tamamının şehzade veya sultanların birine veya diğerine gittiğini öğrendim. Bana Jön Türklerin gayri kanunî bir şekilde el koydukları o çok geniş servet hakkında hikâyeler anlattı. Nasıl tek başına Şeriat Mahkemesi nezdinde dava açtığını ve mahkemenin el koyma kararını nasıl iptal edip geçersiz ilan ettiğini izah etti. Musul'daki petrol yatakları konusunda nutuk çekti. Sultan, esrarengiz bir şekilde petrol konusundaki açlığın büyük devletlerin ihtiraslarını canlandırmasından çok uzun zaman önce Irak ve Arabistan kumlarının altında hudsuz bir servetin yattığını fark etmişti. Bu hazineyi soyundan gelenler için saklamayı arzu etmişti. Petrol arama çalışmalarının bedelini hususî servetinden ödemiş ve çocuklarının adına münhasır imtiyazlar elde etmişti. Sami daha sonra büyük planını açıkladı. Osmanlı hanedanı beni tanıyor ve bana güveniyordu. Sevr Antlaşması'nı gözden geçirmek üzere toplanacak olan [Lozan] Barış Konferansı'nda Britanya hükümeti nezdinde Osmanlı hanedanının menfaatlerini temsil etmek için bana vekâletname verilmesi konusunda hanedanı ikna edebileceğine emindi. Talih-siz hastaları süslü salonlarda bekletilirlerken koltuğunda iki saat boyunca oturduğumu zannediyorum. Birkaç gün sonra Sami telefon etti. Mahrem bir ziyaretçinin saat 11.00'de bana geleceğini, onu bizzat karşılamam ve kimsenin onu görmeyeceğinden emin olmam gerektiğini söyledi. Bu tür muameleye yeterince alışkındım ancak kapıyı açtığımda ismini duyduğum ancak hiçbir zaman karşılaşmadığım Sultan'ın Harem ağası'yla karşılaşmaya

hazır değildim. Harem ağaları genellikle çocuk yaşta hadım edilen, köle olarak Saray'a satılan Berberilerdi ve soyları yok olmak üzereydi. Abdülhamid zamanında Harem ağası, Mabeyn'in başta gelen mensuplarından biri olmuştu ve çekingen Mehmed Vahdettin zamanında bile Saray'ın işlerinde sözü geçerdi. (...) Harem ağası Sultan [Vahideddin]'in erkek ve kız yeğenlerinin vekilliğini üstleneceğimi duyduğunu, Sultan'ın kardeşinin mirası üzerinde doğrudan bir payı olmamasına rağmen kanunî haklarının bir şekilde korunması halinde himmet edeceğini bildirmek için gelmişti. Herkes çok zeki olmamdan ötürü bir hal çaresi bulacağını biliyordu. Abdülhamid'in mirasından henüz haberdar olduğumu söylemem ve varislerden hiçbirisiyle bunu tartışmadığımı söyleyerek itiraz etmem faydasızdı. Şark'ta bu şekilde inkâr etmeler pazarlık sanatının bir parçasıydı. Harem ağası muameleyi anladığımı açıkça varsaydı ve beni tekrar ziyaret etmek istediğini söyledi.”¹⁹

Bennett ile harem ağası arasındaki bu gizli temasın ardından şehzadelerden biri Bennett'i yemeğe davet edecekti. Bennet yemekten sonraki gelişmeleri şöyle anlatmakta:

Ertesi gün bir aracı gelip şehzadelerin kendisinden Osmanlı hanedanının elim kaderi karşısındaki anlayışlı tavrımdan etkilendikleri ve beklentileri doğrultusunda verasetin bir kısmını elde etmeye yardımcı olursam beni vekilleri olarak tayin etmekten memnun olacaklarını bildirdi. Bu teklif karşısında hem meraklandım, hem de gururum okşandı. Ancak bu işi nasıl takip edeceğime dair en ufak bir fikrim yoktu. Bütün hikâyeyi [arkadaşım] Madam Beaumont'a anlattım.²⁰ O da bana beynelmîl müzakerelere aşına olan ve ilgilendiği takdirde şehzadeleri içinde bulundukları malî güçlüklerden kurtarabilecek bir kişiyi tanıdığını

19 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, 1983, s. 78-80.

20 Madam Beaumont, Prens Sabahattin'in kızı Fethiye Sultan'ın refakatçisiydi. (*Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, s. 41)

söyledi. Adı John de Kay'di. Kendisine bu teklifler mevzuunda yazdı. Cevaben hem kendisini, hem de beni Berlin'e davet eden uzun ve harareтли bir telgraf aldı. Madam Beaumont önce reddetti, sonra nihayet benimle birlikte Berlin'e gitmeye karar verdi. (...) Herhangi bir vesikaya ihtiyaç duymadım ancak Sami Günzberg bana resmi bir statü verilmesinde ısrar etti ve varislerin dört veya beşinin imzaladıkları bir vekâletname tanzim edildi.²¹

Bennett 1921 yılının Mayıs ayında John de Kay ile Berlin'de bulunduğunda durumu kendisine izah edecekti.²² John de Kay hanedan mensuplarının karşı karşıya kaldıkları bu haksız durumdan çok etkilenecek, onların haklarını savunmak için bir strateji hazırlayacak, tanıdığı bir bankerle tanışması için Bennett'i Londra'ya yollayacaktı.²³ Bennett Londra'ya gittikten sonra 1921 yılının Temmuz ayında John de Kay'ın hazırladığı antlaşma metni taslağı, finansman garantileri ve yetki belgesi ile birlikte İstanbul'a geri döndü.²⁴ İstanbul'a vardktan sonra Ma- itland Edwards adında bir İngiliz albayın da varislerin peşinde olduğunu, iki ila üç varisin desteğini de elde ettiğini fark etti. Varisler vekâletlerini almaya hevesli birden fazla grup olduğunu görünce vekâlet vermek için alacaklarına mahsuben nakit avans ödenmesini talep etmeye başladılar. Bennett 1921 yılının Kasım ayına kadar, altı ay boyunca varisleri ikna etmeye uğraştı ancak bir ilerleme sağlayamadı. Londra'da görüştüğü bankerler de va-

21 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, s. 80-81.

22 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 84. John de Kay (1874-1938) daha önce Meksika'da yaşamış ve buradaki ticari deneyimleriyle ilgili iki kitap yayınlamıştı: *Dictators of Mexico* (Londra 1914) ve *Mexico The Problem and the Solution* (Washington, D.C. 1927)

23 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 86.

24 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 88.

risler ile John G. Bennett arasında bir sözleşme imzalanmadığı takdirde projenin finansmanını reddediyorlardı. Durumun çıkmaza girmesi üzerine Bennett, 1921 yılının Aralık ayında John de Kay ile görüşmek üzere tekrar Berlin'e gitti.²⁵

Bennett'in verdiği bilgiler ışığında varislerden vekâlet alınmadığını anlayan John de Kay projeyi değiştirdi. Yeni projede varislere miras üzerindeki haklarını kurulacak olan bir Amerikan şirketine temlik etmeleri, bunun karşılığında da onlara bu şirketin hisse senetlerinin verilmesi teklif edilecekti. 1921 yılının Aralık ayında 150 milyon dolar sermayeli The Sultan Abdul Hamid Estates Inc. şirketi kuruldu. The Sultan Abdul Hamid Estates Inc.'in sermayesi şehzadelerin miras üzerindeki haklarının yaklaşık değeri idi. Şirketin sermayesinin yüzde onu komisyon olarak John G. Bennett ve John de Kay'e ayrıldıktan sonra geri kalan sermayenin hisse senetleri şehzadelere teklif edilecekti. Bir başka şirket ise arazi, gayrimenkul ve petrol yataklarının serbest bırakılmaları ve bu varlıkların işletilmeleri için gerekli finansmanı sağlayacaktı. Bennett projeyi bu şekle dönüştürdükten sonra Sami Günzberg'e ve hukukçulara yeni ve önemli tekliflerle İstanbul'a döneceğini bildirdi ve şehzadelerle bir toplantı düzenlenmesini istedi.²⁶ Bennett dönüş yolculuğu sırasında meydana gelen aksilikler yüzünden birkaç hafta gecikmeyle İstanbul'a vardı. Vardığında rakip grubun çekildiğini ve şehzadelerin çok yumuşadıklarını gördü. Yeni proje şehzadeler için oldukça karmaşıktı ancak şehzadelerden biri alacakları hisse senetleri karşılığında ödünç para alabileceklerinden emin olduğundan diğer varisleri anlaşılmayı imzalamaya ikna edebildi. 22 Nisan 1922 günü 23 varisten 19'u ile anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre varisler miras üzerindeki tüm haklarını The Sultan Abdul Hamid Estates Inc.'e temlik etmekte, karşılığında da

25 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, p. 89.

26 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 89-90.

hisse senedi sertifikaları almaktaydılar. Varisler miras üzerindeki haklarına karşılık kayda değer bir nakit ödeme tahsil ettiklerinde bu temlik geçerlilik kazanacaktı.²⁷ Sami Günzberg, miras üzerinde hak iddia edilen varlıklardan elde edilecek kısmın %33'ünün kendisine verilmesi şartıyla, bu antlaşmaya ortak idi.²⁸

John G. Bennett ve John de Kay'in tasarıları büyük servetlere sahip Amerikan sermayedarlarını bu antlaşmaya dahil etmekti. John de Kay Musul'daki petrol yataklarını işletme imtiyazlarıyla ilgilenen Amerikan petrol şirketleriyle temas halindeydi. Ayrıca Abdülhamid'in Filistin'deki arazilerini satın almak isteyen çok çok zengin bir Yahudi ailesiyle dost olmuştu. John G. Bennett ise Britanya Hariciye Vekâleti ile görüşmekteydi. 1922 yılının Haziran ayında Britanya Hariciye Vekâleti ile irtibata geçen Bennett'e diplomat dostları sabretmesini tavsiye edeceklerdi. Britanya Hariciyesi'nin izlediği bu "bekle ve gör" siyasetinin sebebi Mustafa Kemal'in başlattığı Millî Mücadele'nin aydan aya güç kazanmasıydı.²⁹ Bu arada 5 Haziran 1922 tarihinde beş milyon dolar sermayeli The Ottoman Imperial Estates Inc. şirketi kurulacaktı.³⁰ John G. Bennett ve John de Kay için yeni bir gelişme

27 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 92. Britanya Hariciye Vekâleti'nin Bennett hakkındaki ayrıntılı raporu için bkz. PRO, 7 Ocak 1922 tarih, FO 371/7782/ E 604/132/65 sayılı belge. 1 Ağustos 1937 tarih ve FO 371/20855/ E 4563/91/44 sayılı belgenin eklerine göre John G. Bennett, anlaşmayı Albay Maitland Edwards ile birlikte imzalamıştı.

28 PRO, 28 Eylül 1945 tarih FO 371/48777/ R17015/4623/44 sayılı belge.

29 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Pres Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, s. 93-94.

30 Bennett anılarında The Ottoman Imperial Estates Inc.'den hiç söz etmemekte. Şahsi arşivimde yer alan bir sözleşme ile PRO'da mevcut, 1 Ağustos 1937 tarih ve FO 371/208551/109153 sayılı belgenin ekinde yer alan sözleşme kopyasında ise bu şirketten açıkça söz edilmekte ve bir tahvilinin kopyası da yer almakta. Şahsi arşivimde yer alan şirkete ait bir antetli kağıtta şirketin kuruluş tarihi ve sermayesi belirtilmekte, şirketin New York, Luzern (İsviçre), Roma, Münih ve İstanbul'daki bürolarının adresleri de yer almakta.

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması  zerine Lozan'da Barış Konferansı d zenlenmesiydi. Bu gelişme  zerine John de Kay, varisleri temsil etmesi için Amerika'nın en ünlü avukatı Samuel Untermyer'le irtibata geçti. Bennett, Untermyer'e bütün bilgileri aktardıktan sonra Untermyer "Dünya kamuoyu dışında bu vakayı yargılayacak herhangi bir mahkeme yok. Doğrudan doğruya bu mahkemeye seslenece im" diyerek meseleyi sahiplenerek hemen bir uluslararası basın toplantısı düzenledi. Untermyer toplantıda Amerika ve Avrupa'nın önde gelen gazetelerinin muhabirlerine Sultan Abdülhamid'in varislerini temsil yetkisine sahip olduğunu, güçlü Amerikan finans çevrelerinin bütün tarafların çıkarlarına uygun bir şekilde varislerin ellerinde bulunan imtiyazları i leteceklerini beyan etti. Böylece bir gecede "Abdülhamid'in mirası" konusu dünya kamuoyuna mal oldu.³¹ Bu arada Bennett, Standart Oil Company'nin Başkanı Walter Teagle ile bulu tu. Bu Amerikan petrol  irketi, varislerin Irak'taki petrol yatakları işletme imtiyazlarını satınalma hakkını (opsiyon) elde etmek için yüzbin dolar ile imtiyazlardan faydalanacak şirketten %2.50 hisse teklif etti. John G. Bennett bu teklifi John de Kay'e bildirdi inde Kay, Bennett'e opsiyon bedeli olarak bir milyon dolar ve daha yüksek oranda hisse istemesini söyledi. Başkan Teagle bu teklifi aşırı yüksek bulunca bu proje de suya d  t . Untermyer bir süre sonra veraset meselesine ilgi duymaz oldu. John G. Bennett'e Amerikan Dı ı leri Bakanlığı'na The Abdul Hamid Estates Inc.'i desteklemesini s yleyece ini ancak Barış Konferansı'nın neticesini beklemek gerektiğini bildirdi.³²

İstanbul'daki büronun adresi Sami G n zberg'in muayenehanesi ve evinin bulunduğu adrestir.

- 31 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Pres Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, s. 101-102.
- 32 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Pres Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, s. 101-102.

Lozan Konferansı ve II. Abdülhamid'in Mirası Meselesi

II. Abdülhamid'in mirası meselesi Lozan Konferansı müzakereleri sırasında tekrar gündeme gelecekti. Prof. Dr. Cemil Koçak bu gelişmeleri şöyle anlatmakta:

15 Ocak 1923 tarihli oturumda; Türk temsilci Hasan Bey, Hazinei Hassa mallarının, Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklar üzerinde kurulan devletlere herhangi bir bedel ödenmeksizin geçirilecek malların dışında tutulmasını istedi; Hasan Bey, bu malların devlete ait olmadığını, aksine özel mülk statüsünde olduğunu belirtti. Müttefik devletlerin temsilcileri ise, bu yorumu reddettiler. Onlara göre, Hazinei Hassa mallarının büyük bir kısmı, 1908'den bu yana, devlet hazinesine katılmıştı. Ancak, diğer Türk temsilci Hâmid Bey, hükümetin bu konuda kabul ettiği kanun hükmünde kararnamenin, hiçbir zaman Meclis tarafından onaylanmadığını anımsattı. Müttefik temsilcilerinin, Hazinei Hassa ile II. Abdülhamid'in malları arasında bir ayırım yapılması gerektiğini belirtti. Fakat hukukî durumla ilgili belirsizliğe de dikkat çekmekten geri durmadı; II. Abdülhamid'in mirasçıları, mirasla ilgili bir dâva açmışlardı ve ilk derece mahkemesi de mirasçılar lehine karar vermişti. Hâmid Bey, geçen dönemlerde, hükümetin bu malları devlet mülkiyetine geçiren kanun hükmünde bir kararname yayınladığını, fakat Meclisin bu yasayı onaylamadığını ve bu suretle Hazinei Hassa'nın eski statüsünün sürdüğünü açıkladı. Bu malların devlete ait olmadığını, aksine özel mülk statüsünde bulunduğunu bildiren Hâmid Bey; söz konusu mallara ait bütçenin devlet bütçesinden ayrı özel bir bütçe olduğunu, bu malları ve gelirlerini yöneten memurların devlet memurları olmadıklarını ve bu malların özel bir kurum oluşturduğunu belirtti. Devlet bu malların hiçbir zaman sahibi olmadığı gibi; bu malları, istemesine rağmen, elde edememişti ve elde edememekteydi.³³

Lozan Konferansı müzakerelerine Sami Günzberg ve John G.

33 *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, Birinci Takım, Cilt III, Çeviren: Seha L. Meray, 2. baskı, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 282-284'den aktaran Cemil Koçak, a.g.e., s. 16-18.

Bennett de katılacaklardı.³⁴ Bennett anılarında ilk fasıl (20 Kasım 1922–4 Şubat 1923) müzakerelerde varislerin miras üzerindeki iddialarının dikkate alınmadığını, ikinci fasıl (23 Nisan–24 Temmuz 1923) müzakerelerde ise havanın varislerin lehine seyr ettiğini yazmakta. Bennett İsmet Paşa ile de görüşecek, ona miras üzerindeki haklarını elde etmelerinden sonra hanedan mensuplarının sınırdışı edilmelerini tavsiye edecek, ancak İsmet Paşa'yı ikna edemeyecektir.³⁵ Lozan'da ikinci fasıl görüşmeler devam ederken Türk karasularında bulunan Birleşik Amerika Deniz Filosu'na ait *Scorpion* gemisinin bir subayı İstanbul'daki Birleşik Amerika Yüksek Komiseri Tuğamiral Mark L. Bristol'a gönderdiği bir raporda kendisinin Sami Günzberg'le yaptığı görüşmenin içeriğini şöyle aktarmaktaydı:

6 Nisan 1923 Salı günü Dr. Sami Günzberg Abdülhamid'in varislerinin mirasla ilgili taleplerinde meydana gelen bazı yeni gelişmelerle ilgili olarak benimle konuşmak istediğini söyledi. Dr. Günzberg Halifenin dışçisi olup yıllardan beri hanedan mensuplarının birçoğuna müşavirlik yapmaktadır. Abdülhamid'in yirmi iki varisinden onyedisinin vekâletnamesine sahiptir. Bir süreden beri Dr. Günzberg'in itimadına sahibim. Abdülhamid'in varislerinin talepleri konusunda yeni bir gelişme olduğu takdirde Dr. Günzberg beni haberdar eder. Cuma günü kendisini görmeye gittim. Bana önce Mister Untermeyer'in Paris'ten yolladığı, özet olarak "Roma'da görüştüğüm Gillespie³⁶ ile konuşun. Daha sonra müzakerelere için Paris'e gelin" yazan bir telgraf gösterdi. Dr. Günzberg bu telgrafa "Gillespie yok. Varisler müzakerelerin Konstantiniye'de tertip edilecek ve kendilerinin de hazır bulunacakları bir top-

34 Kongre Kütüphanesi, Yazma Bölümü, Washington, D.C., Amiral Mark L. Bristol Evrakları, Kutu 77, Subject file: Turkey, Commercial 1922, Amiral Bristol'un Ticaret Ataşesi Gillespie'ye gönderdiği 16 Aralık 1922 tarihli telgraf.

35 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Pres Ltd., Northamptonshire, 1983, 2. baskı, s. 104.

36 Gillespie Amerika'nın İstanbul Sefareti'ndeki Ticaret Ataşesi'ydi.

lantıda başlamasında muhakkak ısrarcılar. Bu mümkün değilse telgrafla bildirin. O zaman ben Paris'e geleceğim" şeklinde cevap verdi. Mister Untermeyer'in Londra'dan yolladığı 27 Mart tarihli bir telgraf daha vardı. Bu telgrafta "yarın deniz yolculuğuna başlıyorum" deniyordu. Dr. Günzberg Mister Untermeyer'in bu son telgrafı, ilk telgrafına verdiği cevabı almadan gönderdiğini söyledi. Dr. Günzberg gizli istihbarat kaynaklarından aldığı bilgilere dayanarak durumu şöyle değerlendirmekte:

- 1 Ankara hükümeti Abdülhamid'in varislerinin mirasla ilgili taleplerinin adil talepler olduğunu kabul ediyor. Hükümet bu talepler, Untermeyer-Thompson kombinasyonu misalinde olduğu gibi, şayet bir Amerikan finans grubu tarafından desteklenirlerse varislerle yapılacak müzakereler sırasında doğabilecek ihtilaflardan varislerin galip çıkacaklarının şüphesiz olduğunu kabul ediyor. Bu nedenle bu kapitalistleri varislerden uzaklaştırmak Ankara hükümetinin avantajıdır.
- 2 Varislerin miras üzerindeki hak taleplerinde yer alan emlak, petrol yatakları ve arazilerden istifade etmek için gerekli sermayeyi temin edecek olan şirketi tesis eden ve şehzadelerle mukavele imzalayan Yüzbaşı Bennett, Mütareke sonrasında Britanya İstihbaratı'na yaptığı hizmetlerden ötürü, Ankara hükümeti ile her zaman kötü münasebetler içindeydi.
- 3 Varislerle mukavele imzalayan Bennett şartlara riayet etmedi. Son derece tuhaf davranışları nedeniyle Dr. Günzberg ve varisler Bennett'ten tamamen uzaklaştılar ve kendisine mukavelelenin artık geçerli olmadığını bildirdiler. Günzberg Bennett'in şimdi çok akıllıca bir harekette bulunduğunu, bu hareketiyle sadece varislerin hak iddia ettikleri petrol yataklarının bir kısmını tekrar eline geçirmekle kalmayıp aynı zamanda Ankara hükümetinin muhabbetine mazhar olacağını söylüyor.

Dr. Günzberg'e göre Bennett, Chester Grubu'nun³⁷ hiçbir fi-

37 Chester Grubu Anadolu'da demiryolları inşa etmeyi, bunun karşılığında da değerli madenleri ve benzeri yeraltı kaynaklarının işletme imtiyazlarını almayı hedefliyordu. Albay K.E. Clayton, Kennedy Chester Grubu'nun beşte bir hisselerine sahipti. Kaynak: "Chester Dissension", *Time*, 19 Kasım 1923.

nansman desteğine sahip olmadığını, imtiyazları elde ettikten sonra Amerikan sermayesinin projeye ilgileneceği hesabını yaptığını biliyordu. Bundan dolayı Bennett Pera Palas'ta ve Konstantiniye'nin [İstanbul] başka yerlerinde tertip edilen birçok konferansta Chester Grubu'nu temsil etmiş olan Kennedy'ye gitti ve arkasına aldığı (yani Mister Untermeyer ve Mister Thompson) sermayeyi Chester Grubu'na aktarmayı ayarladı. Böylece varisleri Ankara hükümeti nezdinde müracaatta bulunmalarına imkân verecek finansmandan mahrum bıraktı. Başka bir deyimle Chester Projesi Abdülhamid'in varislerinin miras taleplerinin geniş bir kısmını kapsayacak bir şekilde genişletilecek. Varislerin Ankara hükümeti nezdinde yapacakları miras taleplerini desteklemek için kullanmayı umdukları sermayenin hükümetin safına geçmesi ise hükümete yöneltilecek miras taleplerinin başarısızlığa uğramasını garantileyecektir.

Bennett bu operasyondan dolayı maddi kazancın yanı sıra, Ankara nezdinde kaybettiği prestijini de yeniden elde edecektir.³⁸

Ancak Günzberg'in öngördüğü bu senaryo gerçekleşmeyecektir. Lozan Konferansı'nda bulunan Amerikan heyeti Abdülhamid'in varislerini desteklemeyecek, Bennett'e varislerin miras üzerindeki hakları konusunda herhangi bir söz verilmeyecektir. Bennett anılarında Lozan Konferansı'na katılan Türk müzakere heyetinde yer alan bir eski arkadaşı sayesinde Sevr Antlaşması'nda yer alan ve II. Abdülhamid'e ait mal varlığının Osmanlı İmparatorluğu'na ait malları devralan devletlere bilabedel intikalini kabul eden 240ıncı maddenin,³⁹ "Hazine-i Hassa adına kayıtlı olan varlıkların hukuksal durumları değişmeyecektir" şeklinde tarafsız bir madde⁴⁰ ile ika-

38 Kongre Kütüphanesi, Yazma Bölümü, Washington, D.C. Amiral Mark L. Bristol Evrakları, Kutu 39, *Scorpion* gemisinden Mark Bristol'a gönderilen 9 Nisan 1923 tarihli bilgi notu.

39 Sevr Antlaşması'nın bu maddesi şöyleydi: "Kendileri yararına Türkiye'den toprak alınmış olan devletler, bu topraklar üzerinde Osmanlı İmparatorluğu ya da Hazine-i Hassa adına kütüğe yazılmış her çeşit malı ve mülkü parasız olarak elde edeceklerdir." (Cemil Koçak, a.g.e, s. 16.)

40 Söz konusu Lozan Barış Antlaşması'nın 60'ıncı ve 65'inci maddeleridir.

me edilmesini sağladığını yazacaktır.⁴¹ Ancak Bennett'in bu iddiası abartılıydı zira Lozan Antlaşması'nın 60ıncı maddesi İmparatorluk mallarının hangi devletin sınırları içindeyse o devlete ait olduklarını belirtmekteydi.⁴²

Lozan Konferansı sırasında Türk heyeti Musul'un Türkiye'ye bırakılmasını isteyecektir. Ancak İngiltere Musul'un manda yönetimi altındaki Irak'a bırakılmasında ısrarlıydı. Konferans sonrasında Musul meselesi Türkiye ve İngiltere arasında ikili görüşmeler halinde yürütölmeye başlandı. Bir sonuca varılamaması üzerine konu Milletler Cemiyeti'ne sevk edildi. Milletler Cemiyeti 1925 yılının Eylül ayında açıkladığı raporla Musul ve Kerkük'ü Irak'ın bir parçası saydı ve 25 yıl boyunca İngiliz mandası altına bıraktı. Rapor Milletler Cemiyeti tarafından kabul edildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti, 5 Haziran 1926 tarihinde İngiltere ve

41 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 104.

42 Madde 60: "Gerek Balkan Savaşları sonucu olarak gerekse işbu Andlaşma ile, kendilerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir toprak parçası ayrılmış ya da ayrılan Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu toprak parçasında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz malları, herhangi bir karşılık ödemeksizin, edinmiş olacaktırlar.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli İradelerde, Hazinei Hassa'dan (Liste civile) Devlete geçirilmesi buyurulmuş olan taşınır ve taşınmaz mallarla, 30 Ekim 1918'de, bir kamu hizmeti yararına Hazinei Hassa'ca yönetilen mallar, sözü geçen Devletler Osmanlı İmparatorluğunun yerini almış olduklarından ve bu mallar üzerinde kurulmuş bulunan Vakıfların geçerli tanınması şartıyla, bir önceki fıkra da belirtilen taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içinde bulunmaktadır. Gerek Balkan Savaşları sonucu olarak, gerek daha sonra Yunanistan'a geçmiş eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunan ve Hazine-i Hassa'dan Devlete geçmiş taşınır ve taşınmaz mallar konusunda, Türk Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çıkan anlaşmazlık, 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşmasına ekli özel bir protokol uyarınca ve yapılacak bir hakemlik sözleşmesine göre, La Haye'de bir hakemlik mahkemesine götürülecektir.

İş bu maddenin hükümleri, Hazine-i Hassa adına yazılı bulunan ya da Hazinei Hassa'ca yönetilen ve bu Maddenin 2 nci ve 3 ncü fıkralarında öngörölmeyen taşınır ve taşınmaz malların hukuksal niteliğini değiştirmeyecektir." (*Lozan Barış Konferansı Tutanakları – Belgeler*, İkinci Takım, Cilt II, Çev. Seha L. Meray, 2. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 20-21.)

Irak ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma ile Musul'u İngiltere'ye bıraktı. İngiltere de bunun karşılığında Türkiye'ye 25 yıl boyunca üretilen petrolden %10 pay ödemeyi kabul etti.⁴³ Böylece varisler ellerinde bulundurdıkları Musul'daki petrol yataklarını işletme imtiyazları karşılığında hiçbir şey elde edemediler.

Mösyö Abid, 8 Aval de Grace Sokağı

Refet İçin Paris

Beyoğlu, 2519 34 12, saat 18.00

Alınış Tarihi 12 Ekim 1926

Acele Hotel Carlton'da [Nesim] Mazliah'ı görün.

Fresko'da varislere danışın ve İş Bankası'nın teklif ettiği antlaşmayı temel alarak varislerin iştirak talepleri konusundaki en son teklifleri için kesinlikle karar verin.

İmza : Sami⁴⁴

43 Bu bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Adak Yayınları, İstanbul 1979, s. 61-127 / Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, "Lozan Konferansı ve Musul Sorunu", s. 109-154, *Misâkı Milli ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998 içinde. / Dr. Nevin Çoşar, "Musul Petrollerinden Türkiye Bütçesine Gelen Paralar", *Toplumsal Tarih*, cilt 7, sayı 38, Şubat 1997, s. 13-17 / Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987 / H. Bülent Demirbaş, *Musul, Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi*, Arba Yayınları, İstanbul, 1995 / Dr. İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003 / Erdal Şafak, "Paylaşılamayan Musul-Kerkük", *Sabah*, 1318 Ocak 2003.

44 Rıfat N. Bali Arşivi

Dişçi Sami Günzberg
İstiklâl Caddesi
Beyoğlu, Konstantiye

Günzberg
Beyoğlu
Konstantiye

Alınış Tarihi 4 Mart 1922
Zürih'teki anlaşmamız mucibince
işlerimiz için toplam yüzde onbeş
kabul ediyorum. Bir kuruş fazlası
imkânsızdır.
Burhaneddin⁴⁵

Alınış Tarihi 6 Ekim 1923
Emin'e vermeyiniz. Parayı alınca
Federal Bankası Zürih'e yollayınız.
Burhaneddin

Hanedan Mensuplarının Sınırdışı Edilmeleri-Müzayedeler

Cumhuriyet'in ilân edilmesinden dört ay sonra, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 431 sayılı "Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılmasına Dair Kanun"un ikinci maddesi "Halifenin ve Osmanlı Hanedanı'na mensuperkekve kadınlar ile Hanedana mensup damatların, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ikamet etmeleri ebediyen" yasaklanacaktı. Hanedana mensup kadınlardan doğan çocuklar da bu hükme tâbi idiler. Türk vatandaşlığından çıkartılmakta olan bu kişiler on gün içinde Türkiye Cumhuriyeti'ni terk etmek zorunda idi.⁴⁶ Kanunun 8. maddesi gereğince "Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin" tapuya kayıtlı bütün mal varlıkları millete intikal etmişti. Aynı kanunun 7'inci maddesine göre ise "hanedanın erkek, kadın bilcümle azası ve damatları" Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki bütün taşınmaz mallarını bir yıl zarfında tasfiyeye mecburdular. Kendileri tasfiye etmemeleri halinde hükümet tasfiye edecek ve elde edeceği bedelleri kendilerine ödeyecekti. Türkiye'yi on gün içinde terk etmek zorunda kalan hanedan mensupları âlelecele düzenlenen müzaye-

45 Roni Margulies Arşivi

46 Cemil Koçak, a.g.e., s. 22.

delerde eşyalarını satmak zorunda kaldılar. *Stamboul* gazetesinde yer alan bir haber müzayedelerin nasıl cereyan ettiğini oldukça canlı bir şekilde anlatmakta:

Dün Ortaköy'de, saraylarda fevkâlade bir kalabalık göze çarpıyordu. Patırtılı mezatlar yapılıyordu. Bütün mobilyalar satılıktı. Bu ani mobilya ve eşya arzı sarayın şartlarını değiştirdi ve eşyaların büyük bir kısmı, özellikle Şehzade Seyfettin'in eşyaları çok düşük fiyatlara satıldı. Bazı kişiler muhteşem fırsatlardan faydalandı. Fukara kıyafetli bir takım insanlar binlerce lira değerindeki eşyaları götürüyorlardı. Bütün bunlar büyük bir kargaşa içinde cereyan etti ve bazı eşyaların çok ucuza gitmelerinin önüne geçilemedi. Şehzade Seyfettin'in hekimi bir piyanoyu 35 liraya satın aldı. Bir gazetecinin suallerini kayıtsız bir şekilde cevaplandıran Şehzade'nin oğlu şunları söyledi: "Ne yapalım? Bu kaderin bir cilvesi. Mısır'a gitmek istiyoruz ama bu mümkün değil. Budapeşte'ye gideceğiz." Kamyonlar ve arabalar Ortaköy ve Beyoğlu arasında mekik dokudu. Kuruçeşme'de, Damat Halit Paşa'ya ait yalının kırk odasını süsleyen mobilyaların tamamı 25.000 liraya satıldı. Az sonra bir diğer grup bu mobilyalara 75.000 lira teklif edecekti ama artık çok geçti.⁴⁷

Tarihçi Cemal Kutay, Mustafa Müftüoğlu ve Münevver Ayaşlı bu müzayedelerden çok ehven fiyatlarla eşya alanlar arasında Sami Günzberg'in bulunduğunu yazmaktalar:

Cemal Kutay: "Ve İstanbul, Osmanlı Hanedanının memleketi terketmeleri için kendilerine tanınan üç günlük mühlet içinde, tarihinde görülmemiş ve bir daha görülmesine imkân olmayan eşya satışlarına şahid oldu. Hiçbir idrâk ve akıl sahibi çıkıp da, asırlarca dünyanın dört yerinden derleyip toparlanmış olan bu misilsiz [emsalsiz], nâdir, antika, bir parçası servetler değerindeki baha biçilmez eşyayı, sahibleri namına olsun ve memleket namına olsun, ele almak, değeriyle satmak, hattâ icab edenlerin bedelini Hazine'den zamanla ödiyerek müzelere toplamak basiretini düşünemedi: Kapanın elinde kaldı, Yahudi, Rum, Ermeni

47 "L'exode des Princes et Princesses", *Stamboul*, 6 Mart 1924.

simsarlar, bu arada meşhuru Dişçi Sami Günzberg, daha sonra Amerika'ya, İngiltere'ye, hattâ Rusya'ya aktarılan misilsiz [eşsalsiz] eşyanın güyâ sahibi oldular: Meselâ, Alman İmparatoru İkinci Wilhem'in Sultan Hamid'in kızı Ayşe Sultan'a hediye ettiği muhteşem bir piyano, otuz beş liraya, Fresko ailesine satıldı!.. (...) Kırksekiz odası olan Kuruçeşme'deki Halid Paşa Sarayı'nda bulunan eşyalardan, Paşa'nın bir gece içinde ayırmış oldukları, Yahudi Niyego'lar tarafından 'toptan' 25.000 (Yirmi beş bin) liraya alınmıştı. Ertesi günü, yâni Saray'dan eşyalar taşınırken, bir başka alıcı grub Halid Paşa'ya 75.000 (Yetmiş beş bin) lira teklif etmişti. Paşa, daha evvel söz verdiğini bildirerek, bir gün içindeki bu büyük kayba katlanmıştı. Sonradan duyulmuştu ki, 25.000 kâğıt liraya alınan eşyalardan, sadece satranç takımı, Hindistan'a, beş bin altına satılmıştı!.. (...)

Hariciye vekillerimizden rahmetli Numan Menemencioglu, Paris'te Büyükelçimiz iken, elçilik binamız değişmiş, bugünkü yerine taşınmıştı. Yeni binaya eşya alınması için de sefarette 150.000 lira munzam tahsisat verilmişti. Paris'te yerleşmiş olan vatandaşlarımızdan ve bir vezir oğlu olan bir zat, Menemencioglu'na müracaat ederek sefarette, üzerinde Osmanlı Hanedanı tuğrası olan sofrta takımlarını alıp almayacağını sormuş ve kendisini İstanbullu bir Musevi'ye götürmüştü: Adamın elindeki eşya, Beşinci Sultan Murad'ın torunu Şehzade Ahmet Nihad Efendi'ye ait sofrta takımları idi!.. Menemencioglu, bunları sefaret namına alıp alamıyacağını rahmetli Şükrü Saracoğlu'na sormuş, o da, fiatları normal ise, alınabileceğini söylemişti. Fakat istenen para o kadar fazla idi ki, Menemencioglu, ancak içinden altı kişilik bir takım alabildi. Merak etmiş, şahsen ahababı olan dişçi Sami Günzberg'e sormuş, ve öğrenmişti ki, kendisinden istenen para ile, 1924 Mart yağmasında alınan takımlar[ın bedeli arasındaki fark], asgari elli mislidir!..⁴⁸

Mustafa Müftüoğlu: "Mason localarının Cumhuriyet devrinde tekrar açılmalarını sağlayanların başında gelen bu Sami Günz-

48 Cemal Kutay, "Tarihte İstanbul'un En Zengin ve Elemlı Eşya Müzayedesı", *Tarih Konuşuyor*, Mayıs 1966, Cilt 5, Sayı 28, s. 2313-2317, 2314, 2315, 2317.

berg adlı Yahudi vatandaş, antika koleksiyonlarıyla da meşhurdur. Müzayede denilen hânedân konaklarındaki korkunç “yağma”dan bu dış hekimi bilhassa istifade etmiş ve o günlerde adı pek sık anılan bu Yahudi vatandaş, memleketimizden topladığı antika eşyayı Paris’e götürmüştür! Sami Günzberg, hânedân konaklarındaki eşyayı öylesine toplamıştır ki, bir Yahudi antikacı: “Abdülhamid’in tek vârisi Sami Günzberg’dir” demekten kendini alamamıştır!!!⁴⁹

Münevver Ayaşlı: “Zaten Hanedan mensubu sultan ve şehzadelerin memlekette arta kalan mallarından Dönmeler, Yahudiler ve Siyonistler istifade etmişler, Türk milleti sultanların ve şehzadelerin bir çöpüne el sürmemiştir. Hatta çok iyi görüştüğüm bir Yahudi antikacı Kurkia, bu hâl ile alay eder ve kendi şivesiyle ‘Abdülhamid’in tek vârisi, Sami Günzberg’dir’ derdi.”⁵⁰

Cemal Kutay’a göre hanedan mensupları yurtdışına çıkarıldıklarında Günzberg onlara refakat etmiş ve Paris’e gitmişti.⁵¹ Cemal Kutay 1930’lu yıllarda Günzberg’i Paris’te ziyaret ettiğinde kütüphanesinde Osmanlı hanedanına ait kitapların önemli bir bölümünü gördüğünü ileri sürmekte.⁵²

Samî Günzberg ve Varisler

II. Abdülhamid’in varislerinin birçoğu, hanedan mensupları nezdindeki itibarı, Mustafa Kemal başta olmak üzere Cumhuriyet’i kuran liderler ve dönemin nüfuzlu kişileriyle mükemmel ilişki-

49 Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın!*, Çile Yayınları, Cilt 4, 7 baskı, İstanbul, t.y., s. 321.

50 Münevver Ayaşlı, *Dersaadet*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 165. Ayaşlı’nın “Kurkia” olarak sözünü ettiği antikacı Rus İhtilali sırasında İstanbul’a gelip yerleşen Gurkia’dır. Bu kişi hakkında bilgi için bkz. Faik Kırımlı, *İstanbul Antikacıları*, Beta Ofset, İstanbul, 1996, s. 199-201.

51 Cemal Kutay’la yaptığımız 26 Şubat 2002 tarihli telefon görüşmesi.

52 Meral Yılmaz, “Kütüphanem yaşlı, hasta ve yalnız”, *Aksiyon*, 23 Şubat – 1 Mart 2002, Sayı 377, s. 27-31, 31. Cemal Kutay muhtemelen bu ziyaretin tarihi konusunda yanılmaktadır zira o yıllarda Günzberg İstanbul’da yaşamaktaydı.

re sahip olması nedeniyle Sami Günzberg'i vekil tayin edecekti. Vekâlet veren varisler şunlardı:

- a) Zürih'te düzenlenen 1 Kasım 1336 (1920) tarihli vek letnameye istinaden Şehzade Mehmed Burhaneddin Efendi;
- b) 10 Temmuz 1337 (1921) tarihinde düzenlenen vek letnameye istinaden Şehzade Ahmed;
- c) 14 Ocak 1341 (1925) tarihli vek letnameye istinaden Mehmed Selim, Ahmed, Abdülkadir, Burhaneddin, Abdürrahim, Nuredin, Abid şehzadeler ile Ayşe, Bedrifelek Naciye, Müşfika, Sâliha, Peyveste kadınefendiler;
- d) Türkiye İş Bankası Hukuk Müşaviri Şevket Mehmet Ali Bey'in Müşfika kadınefendiden 6 Şubat 1927 tarihinde aldığı vekaletn meye istinaden 3 Mayıs 1928 tarihinde Sami Günzberg lehine düzenlediği vekâletname ile Müşfika kadınefendi.⁵³ Bir başka belgeye göre Günzberg, Fatma, B d r, Emsali N r, S zık r ve Behice kadınefendilerin vekâletlerini de aldığını beyan etmişti.⁵⁴ Günzberg'in aldığı bu vek letnamelere dayanarak dönemin ünlü dava vekilleri Nesim Mazliah, Haydar Rifat⁵⁵ ve İsmail Hakkı Bey'i vekil tayin edilmişti.⁵⁶

53 PRO, 23 Mayıs 1936 tarih ve FO 371/20089/ E 3122/690/44 sayılı belge. Bu belgeye göre bu vek letnameler Türk-İngiliz Muhtelit Hakem Mahkemesi'nde mevcuttu.

54 PRO, 11 Ağustos 1936 tarih FO 371/20090/ E 5263/690/44 sayılı belge.

55 Avukat, yazar ve  evirmen Haydar Rifat Yorulmaz (1887 12 Aralık 1942) bir süre öğretmenlik yaptı, avukatlığa başladıktan sonra üstlendiği davalar nedeniyle  n kazandı. Yaşamının son yıllarında *D n ve Yarın Tercüme K l liyatı* adı altında başlı başına bir kütüphane oluşturacak sayıda eseri Türkçeye kazandırdı. 1930'da Atatürk'e hitaben yazdığı, dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'u suçlayan bir mektup nedeniyle yargılandı, iki yıl hapis cezasına  arpıtıldı. Kaynak: http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/haydar_rifat.htm.

56 PRO 26 Ocak 1928 tarih FO 371/13078/E2214 sayılı belge. Arşivimdeki tarihsiz bir belgeye göre Ahmed Efendi, Beyoğlu Birinci Noterliğince 10 Temmuz 1337 (1921) tarihinde düzenlenen 10668/250 sayılı vekâletname, Burhaneddin Efendi, Zürih Türk Konsolosluğu'nda düzenlenen 1 Kasım 1336 (1920) tarihli (Beyoğlu Dördüncü Noterliğince 25 Nisan 1338 (1922) tari-

Bir başka belgeye göre ise bu isimlere ilaveten Milaslı Gad Franko da⁵⁷ vekil tayin edilmişti.⁵⁸

Cumhuriyet'in ilanı ve hilâfetin ilgasından sonra yurtdışına çıkarılan hanedan mensupları Avrupa'nın muhtelif başkentlerinde, neredeyse parasız bir halde yaşamaya çalışıyorlardı. Bu durumu kabullenemeyen John de Kay Britanya Hariciye Vekâleti ile temasa geçip ihtilafın çözülmesinde bir İngiliz mahkemesinin hakemlik yapmasını istedi. Ancak John de Kay önceki yıllarda Meksika'da gerçekleştirdiği değişik finansman işlerinden dolayı sahtekârlıkla suçlanıp Amerikalı yetkililere teslim edilince bu proje de suya düştü.⁵⁹ Tek başına kalan John G. Bennett 1924 yılının Temmuz ayı ile 1925 yılının Şubat ayı arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında kazandıkları büyük servetleriyle yatırım yapmak isteyen bir grup müteşebbis ile temas kurdu. Bu grup projeye ilgilendi ve Bennett'ten varislerle yeni bir antlaşma yapmasını istedi. Bennett Paris, Nice, Roma, Viyana ve Budapeşte'de yaşamakta olan varisleri ziyaret etti. Onlara miras üzerindeki alacaklarına mahsuben avans olarak küçük meblağlar ödedi. Birlikte bulunduğu müddet zarfında onlara hoşça vakit geçirtti. Bu çabalarının sonucunda da varislerle yeni bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmanın imzalandığı tarih miras meselesinin çözülmesi açısından çok elverişli bir tarihti. Zira Lozan Barış Antlaşması ilgili devletler tarafından onaylanmıştı. Böylece müzakereler artık Osmanlı topraklarını devralan halef devletlerle sürdürülebilecekti. Ben-

hinde onaylanan) vekâletname, Abdülkadir Efendi Beyoğlu Dördüncü Notalığına 3 Mayıs 1928 tarihinde düzenlenen 4462/253 sayılı vekâletname, Müşfika Hanım ise Beyoğlu İkinci Notalığına 6 Şubat 1927 tarihinde düzenlenen 2877 sayılı vekâletnamesiyle Günzberg'i vekil tayin etmişti.

57 Milaslı Gad Franko dönemin en ünlü hukukçularındandı.

58 İstanbul Valiliği'nin 10 Mart 1931 tarih ve EM.69 sayılı yazısı. Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Kardeks no: 28832, Dolap no:13, Dosya: 12272736.

59 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 124.

nett Nice'de bulunduğu sırada Abdülhamid'in mabeyincilerinden Rum avukat Aristidi Georgiades'e rastlayınca olaylar değişik bir şekil alacaktı. Georgiadis, Bennett'e varislerin Yunanistan topraklarında kalan gayrimenkulleri üzerindeki haklarının Yunan hükümetince tanınmasını sağlayabileceğini söyledi.⁶⁰ Bunun üzerine Bennett 27 Mayıs 1926 tarihinde Anglo-Hellenic Finance Corporation Ltd. şirketini kurdu.⁶¹ John G. Bennett'in Amerika'da tescil ettiği The Ottoman Imperial Estates Inc. ise 7 Temmuz 1927 tarihinde New York'lu avukat Sampson H. Schwarz'ı vekil tayin edecek, Schwarz da bu vekâlete dayanarak 4 Ağustos 1927 tarihinde Sami Günzberg'i The Ottoman Imperial Estates Inc.'in vekili tayin edecekti. Schwarz ile Günzberg arasında 6 Ağustos 1927 tarihinde imzalanan antlaşmaya göre Günzberg Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, İtalya (Trablusgarp), Bingazi, Irak, Suriye, Arnavutluk, Filistin, Maverai Ürdün, Mezopotamya, nihayet Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den ayrılan devletlerin tamamında hanedan varislerine ait mal varlığının varislere iadesi için Türkiye Cumhuriyeti ve yabancı devletler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmaya yetkiliydi. Günzberg bu hizmetlerine karşılık The Ottoman Imperial Estates Inc.'in Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerinde bulunan mal varlıklarından elde edilecek kısmın yüzde altmışını, diğer ülkelerdeki mal varlıklarından elde edilecek kısmın yüzde kırkını alacaktı.⁶² Bennett 1928 yılının Mart ayında mütareke döneminde İngilizler hesabına gizli ajan olarak çalışmış ve o dönemde kendisini tanımış olan Nicholas Nicopulos adında

60 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 127-128.

61 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S.679, s. 19-31, 100-111, s. 100-101 / *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 135-140.

62 PRO, 1 Ağustos 1937 tarih ve FO 371/20855/ E 4563/91/44 sayılı belgenin dört (s.181186), beş (s.187-188) ve altı sayılı (s.189-191) ekleri.

bir Rum'a rastlayacak, onun vasıtasıyla Abdülhamid'in Kavala'daki arazileriyle ilgili tapu senetlerini temin edecekti. Ancak bir süre sonra tapu senetlerinin sahte oldukları anlaşıldığında, Bennett sahte tapu senedi düzenleme suçlamasıyla tutuklanacaktı.⁶³ Bu gelişme üzerine Sami Günzberg kendisiyle yaptığı anlaşmayı fesh edecekti.⁶⁴ Bennett daha sonra kefaletle serbest bırakılacak ve bilahare beraat edecekti. Beraat ettikten sonra *Daily Mail* gazetesine yolladığı telgrafta mahkemenin oybirliği kararıyla beraat ettiğini vurgulayarak suçsuz olduğunu hatırlatacak ve veraset meselesinin üstünün örtülmemesini isteyecekti. Bennett beraat ettikten sonra bu kere Valideh Trust Ltd. şirketi kurulacaktı. Bir süre sonra Valideh Trust Ltd. ve Anglo-Hellenic Finance Corporation, Aegean Trust Ltd. tarafından devralınacak, bu şirket varisler adına hukukî işlemleri yürütecek ve Muhtelit Mahkemeleri nezdinde davalar açacaktı.⁶⁵ John G. Bennett 1928 yılında Londra'ya geri dönecek ve Aegean Trust Ltd.'deki hisselerini diğer kurucu ortaklara devredecekti.⁶⁶ Bennet'in adına üç yıl sonra tekrar rastlanacaktır. 1931 yılının Aralık ayının son günlerinde Emniyet Umum Müdürlüğü'ne Atina'dan gönderilen bir istihbarat raporunda Bennet'ten şöyle söz edilmekte:

(681'in Atina 23/12/931 tarihli raporundan)

Kaptan Benet yine sahnede... bir zamanlar Abdülhamit vereseşi işi bahanesiyle buralarda işler çeviren ve en nihayet yakayı ele vererek Mahkemelerde sürünen Kaptan Benet iki yıllık fasıladan sonra tekrar Yunanistana döndü geldi. Bu defada "Yunan maden-

63 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 135-140.

64 PRO, 28 Eylül 1945 tarih ve FO 371/48777/ R17015/4623/44 sayılı belge.

65 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S.679, s. 19-31, 100-111, s. 100-101 / *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 135-140.

66 *Witness The Autobiography of John Bennett*, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983, 2.baskı, s. 145.

leri Anonim Şirketi" namile Londra da kurduğu bir şirket namına hareket etmekte imiş...

Kaptan Benetin Türkiyemizdeki Abdülhamit veresesi işi dolaşısıyla İstanbul'da bazı Yahudilerle münasebette bulunduğunu tek bir ağızdan iştmiş isemde sağlamlaştıracak hiçbir ip ucu elde edemedim ve yine onun rivayetine göre bundan birkaç hafta evvel İstanbul'un meşhur avukatlarından bir Yahudi buraya gelerek kendisiyle görüşmüş imiş... Kaptan Benet bir yerde elde edilen bu Yahudi Avukatın Türkiye'de pek kuvvetli söz sahibi olduğunda söylemiş... tabii kim olduğunu ve iç yüzünü anlamağa çalışıyorum ve belki Benet ilede tesisi münasebat edeceğim.⁶⁷

Üç gün sonra yollanan bir diğer raporda ise söz konusu "Yahudi avukat"ın dönemin ünlü hukukçularından Milaslı Gad Franko olduğu ilave edilecekti.⁶⁸

Muhtelit Hakem Mahkemeleri'ndeki Davalar

Muhtelit Hakem Mahkemesi, Kapitülasyonların geçerli olduğu devirlerde Osmanlılarla yabancılar arasındaki Hukuk ve Ticaret davalarına bakmak üzere oluşturulan mahkemeydi.⁶⁹ Lozan Barış Antlaşması imzalandığında Muhtelit Hakem Mahkemeleri'nin kurulmasına karar verilmişti.⁷⁰ Bu mahkemeler Barış Antlaşması müzakereleri sırasında sonuçlanamayan ihtilaflarla meşgul olacaklardı. Mahkeme heyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Lozan

67 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Emniyet Genel Müdürlüğü Hanedan Mensupları ve Hatay Meselesi Kataloğu 1923-1975, 121.12..1.3.1. sayılı, 23 Aralık 1931 tarihli belge.

68 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Emniyet Genel Müdürlüğü Hanedan Mensupları ve Hatay Meselesi Kataloğu 1923-1975, 121.12..1.3.1. sayılı, 26 Aralık 1931 tarihli belge.

69 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971, Cilt II, s. 571-572.

70 *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, Birinci Takım, Cilt III, Çeviren: Seha L. Meray, 2. baskı, Yapı Kredi Yayınları, 1993, Madde 92-98.

Barış Antlaşması'nı imzalayan devletlerin temsilcilerinden oluşuyordu. Britanya, Fransa, Yunanistan veya İtalya'nın menfaatlerini ilgilendiren ihtilaflar Türk-İngiliz, Türk-Fransız, Türk-Yunan veya Türk-İtalyan Muhtelit Hakem Mahkemesi'nde çözüme kavuşturulacaktı.⁷¹ Her mahkemede bir Türk, bir tarafsız ve bir de İngiliz, Fransız, İtalyan veya Yunan hâkim yer alıyordu.⁷² Sami Günzberg'in vekil tayin ettiği avukat Nesim Mazliah bu mahkemelerde ilgili devletler aleyhinde davalar açacaktı.⁷³ Varislerin miras üzerindeki hak iddialarını haklı bulan İstanbul Kassam Mahkemesi'nin kararı ile, Lozan Üniversitesi Hukuk Profesörü M. E. Rognon ile İsviçre Federal Mahkemesi üyesi dava vekili M. G. Pellis'in varisler lehine yorum getiren hukuki mütaallarına dayanarak dava açacaklardı.⁷⁴ Varisler Suriye ve Lübnan'daki varlıklarının iadesi için Türk-Fransız Muhtelit Mahkemesi'nde Fransa aleyhine,⁷⁵ Trablusgarp ve Bingazi'deki varlıkların iadesi için Türk-İtalyan Muhtelit Mahkemesi'nde İtalya aleyhine, Irak, Filistin ve Kıbrıs'taki varlıkların iadesi için de Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi'nde İngiltere aleyhine davalar açacaklardı.⁷⁶ Fransa aleyhine açılan dava yetkisizlik kararı ile sonuçlanacaktı.⁷⁷ Bunun

71 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 31.

72 "Won't Decide Suit of Sultan's Heirs", *The New York Times*, 22 Ağustos 1930.

73 "Muhtelit Mahkemelerde Abdülhamid veresei davası", *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1930.

74 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, s. 100-111, s. 31.

75 "The Heirs of Sultan Abdul Hamid", *The New York Times*, 10 Nisan 1930 / Abdülhamit Veresei Davaları Dün Bitti", *Cumhuriyet*, 17 Kanunuevvel (Aralık) 1930.

76 "The Heirs of Sultan Abdul Hamid", *The New York Times*, 10 Nisan 1930 / "Abdülhamit vereseisinin açtığı davalara devam ediliyor", *Vakit*, 4 Kanunuevvel (Aralık) 1930 / "Abdülhamit veresei davasına dün bakıldı", *Cumhuriyet*, 4 Kanunuevvel (Aralık) 1930.

77 "The Heirs of Sultan Abdul Hamid", *The New York Times*, 10 Nisan 1930 /

 zerine varisler Fransız mahkemeleri nezdinde yeni bir dava açmaya karar vereceklerdi.⁷⁸ Muhtelit Hakem Mahkemeleri'nin, Yunanistan hariç, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan gayrimenkullerin tapu suretlerini istemeleri ve de İtalya Sefareti'nin aynı maksatla Hazinei Hassa'ya devredilen malların listesini istemesi  zerine Vekiller Heyeti'nin 17 Kasım 1930 tarih ve 15247 sayılı kararıyla istenen belgelerin ilgili mahkemelere verilmesine karar verilecekti.⁷⁹ Duruşmalar devam ederken Sami Günzberg basına şu açıklamayı yapacaktı:

Ben bu davada vekâletname ile m dafa  vekillerini tayin etmek sal hiyetini [yetkisine] haiz veresenin mümessili bulunuyorum. M dafa  hakkı yalnız baroda mukayyet [kayıtlı] avukatlara hasredilmiş olduğu cihetle muhakemenin bu celsesinde söz s yliyedim.

Bu sebeple benim için müracaat edilecek diğer bir yol vardır ki o da muhterem heyeti h kimenin [mahkeme heyetinin] vicdanı ve gene tarih huzurunda büyük bir hâkim olan ef arı umumiyedir. [kamuoyudur] Mes'ele şudur: İsmet Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetinde bulunan heyeti murahhasa [temsil heyeti] tarafından Lozan'da temsil edilen Türkiye h k meti, sulh muahedesinin [antlaşmasının] esnayı tanziminde [düzenlenmesi sırasında] Sultan Hamit veresesinin hukukunu m dafa  etmiş ve eml kın hususi eml ktan madut [sayılmış] olup kendilerine iadesi lâzım geldiğini beyan eylemişti. Türkiye h k meti bilhassa, bundan uzun müddet evvel Türkiye adliyesi huzurunda müteaddit davalar ikame edildiğini ve o zaman veraset davalarını r yete [görmeye] sal hiyyettar [yetkili] olan mahkemei şeriye [miras davalarına bakan mahkeme] tarafından ittihaz edilen kararda veresenin hukuku tanınmış olduğunun nazarı dikkate alınması lâzım geldiğini beyan etmiş idi.

"Abdülhamid'in eml kine ait davaya başlandı", *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1930 / Abdülhamit Veresei Davaları D n Bitti", *Cumhuriyet*, 17 Kanunuevvel (Aralık) 1930.

78 "Sultan's Kin in New Suit", *The New York Times*, 29 Ocak 1931.

79 Rifat N.Bali arşivi. 17 Kasım 1930 tarihli Vekiller Heyeti kararının Muhtelit Hakem Mahkemeleri Türkiye H k meti Umumi Ajanlığı tarafından 24 Ocak 1931 tarihinde düzenlenmiş Fransızca  evirisi.

İsmet Paşa Hazretleri bu kuvvetli delil ile beraber bu maksatla Abdülhamid'in vefatından sonra vereseye ait olan terekenin miktarı hakkında bir liste kabul ettirmişti.

Müttefik devletler, salâhiyetar mahkemelerin bu husustaki kararlarına intizaren bu listeyi kabul etmişler ve Lozan muahdesinin [antlaşmasının] 60 ıncı maddesini teşkil eden müzakerat zabıtlarını parafe etmişlerdi.

Türk-İngiliz muhtelit mahkemesi huzuruna davet edilen İngiltere hükûmeti, İngiliz mandası altında bulunan Irak ve Filistin gibi memleketlerde bulunan bu emlâkin iadesinden istinkâf etmek [kabul etmemek] suretile Türkiye Cumhuriyetinin dahili siyaseti dolayısıyla teb'it edilmiş olan [kovulmuş] bir ailenin malını elinden almak yolunu takip etmektedir. Buna mukabil Türkiye hükûmeti ve onun büyük Reisi Gazi M. Kemal Hz., B.M. Meclisine kabul ettirdikleri ve "Osmanlı hanedanı kanunu" namı ile maruf olan kanun mucibince hanedana ait olan bütün emvalin [malların] kendilerine iade edilmesi ve bunların bir sene zarfında vekilleri marifetile tasfiye edilmesi esasını kabul etmişlerdi. Bu müddet geçmiş olduğundan hükûmet vekiller makamına kaim olarak bu emvali [mülkleri] tasfiye edecek ve matluplarını [alacakları] ait olanlara tevdi edecektir. Fazla olarak Cumhuriyet mahkemelerine müracaat tariki [yolu] bunlar için de açık bırakılmıştır.⁸⁰

Türkiye hükûmeti, Türk-İngiliz hakem mahkemesinde umumi Ajan Emin Âli Beye vekâlet eden Türk Ajanı Naşit Bey vasıtasile veresenin hukukunu şu suretle müdafaa etmiştir:

Hanedan kanunu mucibince Türkiye Cumhuriyeti merhum İkinci Sultan Abdülhamid'in oğulları ve kızlarının müktesep [kazanılmış] haklarını müdafaa etmiyerek ve sadece onların lehine olarak mahkemenin takdir ve hayırhahlığına [iyilikseverliğine] müracaat etmektedir.

Fakat, Türk tabiiyetinde kalmış olan Abdülhamid'in zevcelerine gelince, bunlar terekede hakları olduğundan veresenin hukuku-

80 "Abdülhamit davası. Muhtelit Mahkeme ne karar verecek?", *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1930.

nu müdafa eden avukat Mazliah Efendinin müdafaatına iştirak etmişlerdir. Mazliah Efendi Türk tabiyetinde bulunan verese, haklarının iadesini mahkemeden talep etmiştir.

Bundan maada [başka] Mazliah Efendi Abdülhamid'in emlakine ait olan liste mucibince alâkadar devletlerin adli bir hatanın önüne geçmek ve hâkimleri tenvir etmek [aydınlatmak] için, bu listeyi elde etmelerini talep etmiştir.

Ben bu müdafaaya bir şey ilâve edecek değilim. İngiltere hükümetinin bu aileye ait olan emlakı yedi gasbına geçirmesine mâni olmak isterim. Şunu da ilâve edeyim ki mahkeme reisi M. Ameri'nin şahsına karşı büyük bir itimatım vardır. M. Ameri, Türk-İngiliz mahkemesi reisi sıfatile ittihaz [kabul] edeceği bu kararın bütün dünyada akisler [yankılar] tevhit edeceğini [doğuracağını] ve tarihin bundan bahsedeceği gibi bilhassa Türkiye hükümetinin Türk tebaasından olan verese lehine vaki olan müdafaasını tevsik etmek suretile vereceği kararın her millet için ahlâkı siyasiye namına yüksek bir misal [örnek] teşkil edeceğini bilmelidir.⁸¹

13 Aralık 1930 günü Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Umumi Ajanı Emin Âli Bey Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi'ne başvurup davacı tarafın yeni belgeler sunacağını bildirip kararın ertelenmesini istedi. Ancak bu talebi kabul edilmedi.⁸² 16 Aralık 1930 tarihinde Türk-İtalyan ve Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemeleri davalara bakmaya yetkili olmadıklarına karar vereceklerdi.⁸³

81 Burada sözü edilen 431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmani'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılmasına Dair Kanun'dur. Kanunun 7'inci maddesine göre hanedan mensupları kanunun kabul tarihinden bir yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki gayri menkullerini tasfiyeye mecburdular.

82 PRO 24 Aralık 1930 tarih ve FO371/15375/E619 sayılı belge. Emin Âli Bey'in mektubu FO371/17965/E3017 sayılı belgenin ekinde.

83 "Abdülhamit Verese Davasına Dün Bakıldı", *Cumhuriyet*, 4 Kanunuevvel 1930/ "Abdülhamit veresesinin açtığı davalara devam ediliyor", *Vakit*, 4 Kanunuevvel (Aralık) 1930/ "Abdülhamit verese davaları dün bitti", *Cumhuriyet*, 17 Kanunuevvel (Aralık) 1930. Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi'nin

Basına göre mahkemenin Emin Âli Bey'in talebini reddedip yetkisizlik kararı vermesi haksızlıktı. Bundan sonra yapılacak olan Türk hükümetinin bu meseleyi diplomasi yolu ile çözmesi idi.⁸⁴ Bu karar üzerine Sami Günzberg 17 Aralık 1930 ve 22 Ocak 1931 tarihlerinde Hariciye Vekâleti'ne başvurup Vekâlet'in bu meseleyi takip etmesini talep edecekti.⁸⁵ Günzberg 9 Mayıs 1931 tarihinde Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi Umumi Ajanı M. Owen Wells'e mektupla başvurup Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi ve başka mahkemeler nezdinde yeni teşebbüslere girişmeden önce Britanya hükümeti'nin dostane bir çözüm şeklinin kabul edilmesi için müzakerelere başlamayı kabul etmesi için girişimde bulunmasını rica edecek, ancak bir sonuç almayacaktı.⁸⁶

Bu yetkisizlik kararları varisler için büyük bir hayal kırıklığıydı ve meselenin gidişatında önemli bir dönüm noktasıydı. Bundan sonra yapılması gereken, terekede bulunan gayrimenkullerin hangi devletlerin sınırları içinde kalıyorsa o devletler aleyhine doğrudan dava açmaktı. Ancak bu davaları sürdürmek için uluslararası alanda ün sahibi şahsiyetlere ve büyük meblağlara ihtiyaç vardı, zira protokol kurallarının arkasında mevzilenmiş devletler aleyhine yıllar boyunca sürecektir dava açmak önemli bir girişimdi.⁸⁷

*1 No.lu Müstahbirin [istihbaratçı] 20 Ağustos
1933 Tarihli Raporundan*

Kararının tam metni şu belgede mevcuttur: PRO, 30 Aralık 1930 tarih FO371/15375/E620 sayılı belge.

- 84 "Türk ajanının notası", *Cumhuriyet*, 15 Kanunuevvel (Aralık) 1930/ "Haksız bir hüküm", *Vakit*, 17 Kanunievvel (Aralık) 1930.
- 85 Rıfat N.Bali Arşivi, Hariciye Vekâleti'ne yazılmış 22 Ocak 1931 tarihli mektubun sureti.
- 86 Rıfat N.Bali Arşivi, 9 Mayıs 1931 tarihli mektup sureti.
- 87 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 101. Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 98.

Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi heyeti, Ortada solda Türk Ajanı Naşit Bey, Sağda bir grup dinleyici. Aşağıda soldan sağa doğru sıra ile İngiliz Ajanı, Abdülhamit veresesinin avukatı Nesim Mazliah, İngiliz avukatı, Abdülhamid veresesinin vekili Sami Günzberg.

(Cumhuriyet, 23 Kasım 1930)

Dişçi Sami Günzberg hanedan işleriyle meşgul olmaktadır. Dün Şehzade Selim Efendi'nin Paris'te vekili olan Kâmilpaşazâde Kemal Bey'le görüşmüştür.⁸⁸ Grand Otel'de her gün hanedan aza-

88 Kâmil Paşazade Kemal Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra ilan edilecek genel af kapsamından muaf tutulan ve Türk vatandaşlığından

larına ziyafetler vermektedir. Dün Kemal ile görüşürken en büyük bir mağazadan satın aldığı 10 adet kravatı göstererek bunları 2000 franga aldığı ve avdetinde [dönüşünde] göz kamaştırmak için şuraya buraya, vekillere vermek lâzım geldiğini söylemiştir. Kemal'in söylediğine nazaran Alman Yahudilerinin Türkiye'de birer mevki sahibi olmaları için Yahudi komiteleriyle hal temasta olup ve bu husus alelusul kızkardeşi deruhte etmiştir. Türkiye ahvali hazırası [zamanın şartları] hakkında Sami'den pek büyük malûmatın alındığı, yine aynı menbadan [kaynaktan] alınan malûmata nazaran Sami namında size mensup bir Türkün kendisini pek yakından takib ettiğini Günzberg beyan etmiştir.⁸⁹

Consolidated Eastern Corporation ve Royal Trust Company of Canada Şirketlerinin Kurulması

Murat Bardakçı'ya göre Abdülhamid'in ve Abdülmecit'in varisleri miras meselesinde birbirlerinden ayrı girişimlerde bulunmuşlardı.⁹⁰ İsviçreli banker Paravicini, Christ & Cie'nin Sami Günzberg'e yolladığı 18 Ağustos 1931 tarihli mektubuna göre ilgili bütün tarafların bir araya gelmeleri halinde bir hal çaresi bulunabilirdi. Bunun için varislerin haklarını temlik edecekleri ve karşılığında hisse senedi alacakları şirketlerin kurulması şarttı. Paravicini, Christ & Cie'ye göre ilgili devletlerin hiçbirisi ne varislere ihtilaf konusu varlıkları iade edecek, ne de herhangi bir çözüm yoluna gideceklerdi. Yapılması gereken tek şey La Haye Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na müracaat etmektir. Paravicini, Christ & Cie, Burhaneddin Efendi'nin kendilerine Sami Günzberg'in bu meseleyi çözmek için ne kadar gayret sarfettiğini söylediği için kurulacak yeni şirketlere Sami Bey'in, varislerin, İngiliz ve Amerikalı şirketlerin de ortak olması gerektiğini belirtecek, ünlü avukat

da çıkartılan 150 kişilik listede yer almaktadır. Bkz. İlhami Soysal, *150'likler*, Gün Yayınları, İstanbul, 1985, s. 63.

89 Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no: 28832, Dolap no: 13, Dosya: 12272-736.)

90 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 134-135.

Emanuel Salem ile Kont Leon Ostrorog'un⁹¹ da aynı fikirde olduklarını yazacaktı.⁹²

Consolidated Eastern Corporation

Paravicini'nin bu tavsiyesi zaman içinde gerçekleşecektir. Abdülhamid'in varisleri İngiliz sermayedarları adına hareket eden John Campbell ile anlaşacak, John Campbell 29 Ocak 1932 tarihinde Ottawa'da Consolidated Eastern Corporation Ltd. şirketini kuracaktı.⁹³ İki ayrı kaynağa göre Consolidated Eastern Corporation Ltd., Aegean Trust Ltd'in halefi olarak Kanada'da kurulan dört şirketten biriydi. Diğer üç şirket şunlardı: Arosetec Estates Ltd., Valideh Estates Ltd. ve Karilom Ltd.⁹⁴ Bir başka kaynağa göre ise bu dört şirket Aegean Trust Ltd'in halefleri değildi.⁹⁵

Royal Trust Company of Canada

Abdülmecit'in varisleri Londra'da yaşayan Kanada'da kayıtlı Royal Trust Company of Canada'nın danışmanı Shirley Jenks ile anlaşacaklardı. Jenks eski İngiliz bakanı, Portland Çimento Grubu Başkanı Sir Malcolm Stewart ve Paravicini, Christ & Cie'nin desteğini sağlamıştı. Royal Trust Company of Canada 23 Eylül 1932 tarihinde Arosetec Estates Ltd. ve Karilom Ltd. şirketleri-

91 Kont Leon Valerien Ostrorog Fransız tebalı bir Polonyalı idi. Osmanlı hükümetinin daveti üzerine 1900'lü yıllarda İstanbul'a geldi. Çalışma hayatıyla ilgili mevzuat hazırladı. *Pour la Réforme de la Justice Ottomane* (1912) ve *The Angora Reform* (University of London Press, London, 1927) kitaplarını yayınladı.

92 Rıfat N.Bali arşivi, 18 Ağustos 1931 tarihli mektup.

93 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 134-135.

94 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100111, s. 102 / Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 98. Şensözen muhtemelen John Connoll'un araştırmasını kaynak göstermeden kullanmıştır, zira Şensözen'in kitabının kimi bölümleri Connoll'un metninin neredeyse bire bir tercümesidir.

95 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 136.

ni kuracaktı. Abdülmecit'in varisleri miras üzerindeki haklarını, hisse senedi ve tahvil karşılığında bu iki şirkete temlik ve tahsis edeceklerdi. Abdülhamid'in varislerinin haklarını devrettikleri Consolidated Eastern Corporation ile Abdülmecit'in varislerinin haklarını devrettikleri Arosetec Estates Ltd. şirketleri bir süre sonra gelirlerinin yarısını karşılıklı takas etme konusunda anlaşacak, böylece hem Abdülhamid, hem de Abdülmecid'in varisleri ortak hareket etmeye karar vereceklerdi.⁹⁶

Sami Günzberg ile İmzalanan Sözleşme

Sami Günzberg ile Royal Trust Company of Canada, Londra şubesi arasında yapılan görüşmelerden sonra⁹⁷ bir belgeye göre 25 Haziran 1933,⁹⁸ bir başka belgeye göre 18 Ağustos 1933 tarihinde Sami Günzberg ile Royal Trust Company of Canada ve Consolidated Eastern Corporation adına Stanley Long arasında Paris'te bir mukavele imzalanacaktı. Her iki taraf mukaveleyle ilgili olarak uluslararası hukukçu Nicolas Politis'in⁹⁹ hakemliğini kabul etmekteydiler.¹⁰⁰ Bu mukaveleye göre Sami Günzberg Consolidated Eastern Corporation'un mirastan elde edebileceği her türlü varlığın %33,33'ünü alacaktı. Sami Günzberg onbeşbin Sterlin ödeme karşılığında verasetle ilgili kendisinde mevcut çok değerli belgeleri Consolidated Eastern Corporation'a verecekti. Bu onbeşbin sterlin, Sami Günzberg'e ödenmesi taahhüt edilen

96 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 135.

97 Rifat N.Bali Arşivi. Royal Trust Company'nin Sami Günzberg'e yazdığı 17 Mayıs 1933 tarihli mektup.

98 Rifat N. Bali Arşivi, 25 Haziran 1933 tarihli mukavele kopyası.

99 Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi Onursal profesörü, Fransız Enstitüsü, Atina Akademisi, Uluslararası Hukuk Enstitüsü üyesi, La Haye Hukuk Akademisi Başkan Yardımcısı, La Haye Milletlerarası Daimi Tahkim Mahkemesi üyesi, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu eski başkanı, Cambridge Üniversitesi onursal doktoru.

100 PRO, 18 Ağustos 1939 tarih ve FO 371/23283/E 5900/1/44 sayılı belge ve 28 Eylül 1945 tarih ve FO 371/48777/ E/7015/4623/44 sayılı belge.

%33,33 müstakil kâr payına mahsuben yapılacak bir avans ödemeydi.¹⁰¹

Suistimal İddiası

Yıllar sonra Sami Günzberg bu şirketlerin taahhütlerini yerine getirmediklerini, varislere çok düşük maaşlar ödediklerini, 400.000 Sterlin tutarında tahvilat satmayı başardıklarını ancak bu parayı varislere ödemediklerini, bu nedenle de varislerin hukuk yoluna başvurduklarını ileri sürecekti. Sami Günzberg 18 Ağustos 1939 tarihinde Britanya Hariciye Vekâleti'ne yolladığı bir mektupta Consolidated Eastern Corporation ve Royal Trust Company of Canada'nın kendisinden ve varislerden habersiz dostane bir çözüm bulmak için Britanya Hükümeti nezdinde girişimde bulunduklarını öğrendiğini, ne varislerin, ne de kendisinin bu konuda hiçbir sorumluluk almadıklarını belirtecek, tek yetkilinin Türk hükümeti olduğunu bildirecekti.¹⁰² Zaman içinde bu şirketler de gayelerine ulaşamayacak ve tasfiye edileceklerdi.¹⁰³

Britanya Hariciye Vekâleti ile Temaslar

Muhtelit Hakem Mahkemeleri'nin yetkisizlik kararlarından sonra Günzberg önce Ankara'daki Britanya Büyükelçiliği, daha sonra Britanya Hariciye Vekâleti ile doğrudan temasa geçecekti. Bu doğrudan temastan fevkâlade rahatsız olan Britanya Hariciye Vekâleti Günzberg'i muhatap kabul etmeyecek, dahilî yazışmalarında ondan ya "doğuştan entrikacı birine benziyor",¹⁰⁴ veya "derin sularda avlanan balıkçı" sıfatlarıyla bahsedecekti.¹⁰⁵ Sami Günz-

101 Rıfat N. Bali Arşivi, 25 Haziran 1933 tarihli mukavele.

102 PRO, 18 Ağustos 1939 tarih ve FO 371/23283/ E 5900/1/44 sayılı belge ve 28 Eylül 1945 tarih ve FO 371/48777/ E/7015/4623/44 sayılı belge.

103 Murat Bardakçı, a.g.e., s.139.

104 PRO, 22 Ekim 1931 tarih, FO 371/15375/ E 5327/619/44 sayılı belge.

105 PRO, 23 Mayıs 1936 tarih, FO 371/20089/ E 3122/690/44 sayılı belge.

berg 5 Ağustos 1936 tarihinde Britanya Büyükelçiliği'ni ziyaret edecek, Ticaret Sekreteri ve Büyükelçilik mensuplarından Dixon ile bir saat boyunca konuşacak ve şunları söyleyecekti: Kendisi kadınefendiler¹⁰⁶ adına hareket etmekteydi. Verasetin elde edilmesi için Kanada ve Amerika'da tescil edilen şirketlerin kuruluşları sırasında çalışmıştı. Türk Hariciye Vekâleti konuyu Britanya Hariciyesi ile görüşmekteydi. Kadınefendiler adına Türkiye'de bulunan gayrimenkullerle ilgili açtığı toplam beş milyon lira değerinde üç çiftlikle ilgili davayı kazanmıştı. Türk hükümeti ile temas halinde idi. Gazi Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Fethi Okyar Bey ve diğer yakın dostlarını öfkelenmemek gayesiyle mahkeme kararının ifa edilmesi için hükümete baskı yapmaktan bilinçli olarak kaçınılmaktaydı. Varislerin Irak'taki petrol yatakları üzerindeki hak iddiaları meselesinin yeniden müzakereye açılması gerekiyordu. Bunları anlatan Sami Günzberg'in muhataplarına soracağı son soru "Britanya Büyükelçisi bir hal çaresi bulma amacıyla acaba meseleye müdahale etmeye meyilli mi?" idi. Görüşme sonrasında Britanya Büyükelçiliğince düzenlenen tutanağa göre ziyaretin gayesi Britanya hükümetinin Irak'taki petrol yatakları üzerindeki hak iddialarından korkmasını sağlayarak Britanya'nın uzağındaki topraklar üzerindeki hak iddiaları için bir tavır almayı kabul etmesini ve böylece Britanya Büyükelçisi'nin çözüm getirme amacıyla meseleye müdahil olmasını sağlamaktı. Britanya Büyükelçiliği'ne göre Günzberg Türk dostlarıyla mahkemenin iade edilmesine karar verdiği üç çiftliğin kadınefendilere iade edilmemesine karşılık Türk hükümetinin varislerin Britanya hükümeti nezdindeki hak iddialarını desteklemesi hususunda mutabakat sağlamıştı.¹⁰⁷

Bu görüşmeden dört ay sonra, 16 Aralık 1936 günü, Günzberg Britanya Büyükelçiliği'ni tekrar ziyaret edecekti. Ziyaret amacının fikir danışmak olduğunu söyleyen Günzberg veraset meselesini

106 İsimlerini zikrettiği kadınefendiler şunlardı: Bedrifelek, Naciye, Fatma, Bidar, Emsalinur, Peyveste, Müşfika, Sâzikâr, Behice.

107 PRO, 11 Ağustos 1936 tarih ve FO 371/20090/ E 5263/690/44 sayılı belge.

doğrudan doğruya Britanya Hariciye Vekâleti ile görüşmek isteyecek, muhataplarına “Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’tan Londra Büyükelçiliği veya Büyükelçi Sir Percy Lorraine aracılığıyla Britanya Hariciye Vekâleti’ndeki yetki sahibi kişiyle görüşme yapmamı temin etmesini sorayım mı?” sualini yöneltenecekti.¹⁰⁸ Britanya Hariciye Vekâleti’nin bu suale karşılık Büyükelçi Sir Percy Lorraine’e Sami Günzberg’in her zaman Hariciye Vekâleti ile görüşebileceğini, ancak kendisine berrak bir şekilde bu görüşmenin Britanya Hükümeti’nin petrol yatakları üzerindeki haklarından herhangi bir taviz vereceği anlamını taşımayacağını, sadece parasını ve vaktini harcayacağını bilmesi gerektiği cevabını verecekti.¹⁰⁹ Günzberg Britanya Hariciye Vekili Anthony Eden ile de görüşmeye teşebbüs edecek, bunun için Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’tan aracı olmasını isteyecekti. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’ın Kalemi Mahsûsa Müdürü Refik Amir Bey, Karabük-Kayseri-Ereğli yolculuğu sırasında birlikte bulunduğu Britanya Büyükelçisi Sir Percy Lorraine’den Britanya Hariciye Vekâleti ile “bazı hususî meseleleri” görüşmek isteyen Sami Günzberg’e bir tavsiye mektubu vermesini rica etti. Sir Percy Lorraine Refik Amir’e Sami Günzberg’in “hususî meseleleri”nin ne olduğunu gayet iyi bildiği için Sami Bey’e ne tavsiye, ne de takdim mektubu vermeyeceğini belirttikten sonra Sami Günzberg’in Britanya ile geçmişteki ilişkileri hususunda hafızasını tazeleme fırsatı bulana kadar Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’a bu cevabını iletmemesini rica etti. Bu konuşma sırasında Refik Amir, bütün servetini bu miras davasına yatırmış olmasından ötürü Sami Günzberg’in çılgın olduğunu, “bir Yahudi gibi” yatırdığı parayı kârıyla birlikte geri almak için gayret sarfetmekten vazgeçmeyeceğini söyledi. Bu nedenle Sami Bey Türk makamlarını sürekli sıkıştırmakta ve Atatürk’ün dışçisi olması hasebiyle Atatürk nezdinde de kulis faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Bu şifahî görüşmeden birkaç

108 PRO, 19 Aralık 1936 tarih FO 371/20091/ E 8027/690/44 sayılı belge.

109 PRO, 11 Ocak 1937 tarih FO 371/20854/ E 287/9144 sayılı belge.

gün sonra Sir Percy Lorraine Refik Amir'e meseleyle ilgili dosyayı incelediğini, bunun neticesinde daha önce de belirttiği üzere, Sami Günzberg'e herhangi bir tavsiye mektubu veremeyeceğini, Sami Günzberg'in Britanya Hariciye Vekâleti'nin ilgili dairesi tarafından kabul edilmemesi için hiçbir nedenin mevcut olmadığını, şayet Sami Günzberg Britanya Hükümeti'nden bir taviz elde etme ümidiyle Londra'ya seyahat edecekse o zaman vaktini ve parasını boşuna israf edeceğini yazdı ve Refik Bey'den cevabının Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'a iletmesini rica etti.¹¹⁰ Sir Percy Lorraine'in bu cevabı üzerine Tevfik Rüştü Aras, Sami Günzberg'e durumu şifahen izah etti. Refik Amir Bey de Sir Percy Lorraine'in yazdığı mektubun içeriğinden Sami Bey'i haberdar etti. Bu cevaplar üzerine Sami Günzberg Sir Percy Lorraine'e yazdığı mektupta Britanya Hariciye Vekâleti'nin cömertçe davranıp meseleye adil bir çözüm bulması için şahsi tavassutunu rica etti.¹¹¹ Günzberg'in Sir Percy Lorraine'e yaptığı başvuru Britanya Hariciye Vekâleti'ne gönderilecek ancak Hariciye Vekili Anthony Eden olumsuz cevap verecekti. Bu olumsuz cevaba rağmen Sami Günzberg Anthony Eden'e, meseleyi uzun uzun anlatan bir mektup daha yollayacaktı.¹¹² Londra Büyükelçisi Fethi Okyar da Britanya Hükümeti Dışişleri'nden Sorumlu Devlet Bakanı Vikont Halifax'a gönderdiği 28 Haziran 1938 tarihli notada ihtilâfın hakem müessesesi vasıtasıyla çözülmesini teklif edecekti.¹¹³ Bu arada Sami Günzberg 1939 yılının Şubat ayında Haim Weizmann'ın tavassutuyla Britanya Hariciye Vekâleti Müsteşarı Sir Robert Vansittart tarafından kabul edilecekti. Bu ziyaretinde Türkiye'ye açılması teklif edilen kredi hususunda görüşen, dönüşünde de Reisicumhur İsmet İnönü ve Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu'nu bilgilendiren Günzberg

110 PRO, 9 Nisan 1937 tarih FO 371/ 20855/ E 2077/91/44 sayılı belge.

111 PRO, 16 Haziran 1937 tarih FO 371/20855/ E 3275/91/44 sayılı belge.

112 PRO, 21 Temmuz 1937 tarih FO 371/20855/ E4334/91/44 sayılı belge.

113 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 13 Mart 1946 tarih, 030.10..203.391.22 sayılı belge.

bu ziyaretinden iki ay sonra Sir Robert Vansittart'a bir mektup yazıp Abdülhamid'in mirası konusunda tavassutunu rica edecekti.¹¹⁴ Bu notanın üzerinden bir yıl geçmesi ve cevaplandırılmaması üzerine Sami Günzberg bu kez Britanya Hariciye Vekâleti Müsteşarı Sir Robert Vansittart'a doğrudan başvurup cevap verilmesini rica edecekti. Britanya Hariciye Vekâleti bu mektubu aldığı anda ne yapılması gerektiği hususunda yaptığı dahili yazışmada "eskiden Atatürk'ün dışçısı olan Sami Günzberg varislerin hak iddialarında malî menfaatleri olan sakıncalı bir entrikacıdır. En son ona varislerin hak iddiaları konusunda Britanya Hariciye Vekâleti'nin Türk Sefareti ile yazışmaları olduğunu söylemiştik" notunu düşerek mektuba cevap vermeyecekti.¹¹⁵

Sami Günzberg bu mektuptan yedi yıl sonra, 10 Mart 1946 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti ile Irak arasında muallakta olan meselelerin çözümlenmesi için Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan komisyon toplantılarında veraset meselesinin de ele alınması için bu kez Başvekil Şükrü Saracoğlu'na müracaat edecek, ancak gene sonuç alamayacaktır. Günzberg'in dilekçesinin üzerine "Sayın Başbakana arzettim. İstidasının muamele mevkine konulmasına mahal olmadığını ve saklanması gerektiğini emir buyurdular" notu düşülecektir.¹¹⁶

114 PRO, 13 Mayıs 1939 tarih ve FO371/23282/E4047 sayılı belge.

115 PRO, 18 Ağustos 1939 tarih FO 371/23283/ E5900/1/44 sayılı belge.

116 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 13 Mart 1946 tarih, 030.10..203.391.22 sayılı belge. Bu görüşmelerden sonra Türkiye ile Irak arasında bir dizi antlaşma imzalanacaktı. Bunlardan biri Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Krallığı Hukuk, Ceza ve Ticaret İşlerine İlişikli Adli Yardım Sözleşmesi idi. Bu antlaşmalar 5 Eylül 1947 tarihinde kabul edilen 5130 sayılı Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ile bu Antlaşmaya Ek Protokol ve Sözleşmelerin Onanması Hakkında Kanun idi.

Filistin'deki Araziler

Yafa Bidayet Mahkemesi'nde Açılan Dava

Muhtelit Hakem Mahkemeleri'nin yetkisizlik kararı vermelelerinden sonra varisler için çözüm Osmanlı Devleti'nin halefi olan devletlerin mahkemelerine başvurmaktı. Varisler otuzlu yılların ortasında hak iddia ettikleri mirasla ilgili 35000 civarında tapu senedi toplamışlardı ve bunlar Dorsetshire'daki bir çiftlik evinin kasasında saklanmaktaydı. Bu tapu senetleri bütün terekeyi kapsamıyorsa da bir hukukî mücadeleyi başlatmak için yeterliydi. Hukukî mücadeleye başlamadan önce dönemin en önde gelen şahsiyetlerine başvurulacaktı. Bunlar uluslararası hukuk alanının tanınmış isimlerinden Achille Meske,¹¹⁷ Nicolas Politis, Sir William Jowitt,¹¹⁸ Sir Cyril Radcliffe,¹¹⁹ Sir Stafford Cripps¹²⁰ ve Sir Walter Monckton¹²¹ idi. Bu şahsiyetlerin olumlu mütâalaları üzerine¹²² Şehzade Mehmet Selim ve Emine Nemika Sultan adına Yafa Bidayet Mahkemesi'nde Filistin hükümeti aleyhine dava açıldı. Mahkemenin vereceği kararın diğer davalara da emsal teşkil edebilmesi için dava konusu olarak Gazze yakınlarındaki bir arazi seçildi. Davaya iki hâkim bakıyordu. İngiliz hâkim verese lehine karar vermiş, Arap hâkim bu karara itiraz etmişti. Filistin hükümeti davayı kaybedince kararı Kudüs İstinaf Mahkemesi'nde temyiz etti. İstinaf Mahkemesi İngiliz hâkimin gerekçelerini bozdu. Bunun üzerine dava Privy Council¹²³ Hukuk Dairesi'ne intikal

117 Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörü.

118 1947 yılında Lordlar Kamarası Başkanı ve Adalet Bakanı olacaktı.

119 İngiliz hâkim.

120 Ticaret Heyeti Reisi.

121 İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Ortadoğu'dan Sorumlu Devlet Bakanı yardımcısı.

122 Nicolas Politis'in 17 Ocak 1934 tarihli 61 sayfalık mütalaası şu dosyadadır. PRO, 9 Mayıs 1934 tarih ve FO371/17965/E3017 sayılı belge.

123 Britanya Devlet Danışma Merkezi.

etti. Bu daire davanın yeni baştan Kudüs Bidayet Mahkemesi'nde bakılmasına karar verdi.¹²⁴ Bu karar onüç yıl sürecek olan bir bekleyişin başlangıcıydı.

Siyonist Örgütlerle Temasları

Bu arada Günzberg Filistin'de Abdülhamid adına tapu kayıtları bulunan arazilerin varislere iade edilmeleri için her kapıyı zorlamaktaydı. Sadece Kudüs'te 200.000 dönüm arazinin Abdülhamid'e ait olduğunu söyleyen Günzberg,¹²⁵ merkezi Londra'da bulunan Dünya Siyonist Örgütü'nün İstanbul temsilcisi Israel Caleb'e kendisi ve dostu Câmi Bey¹²⁶ ile yaptığı görüşmelerin amacının bu arazilerin mülkiyetlerinin varislere iadesi olduğunu hatırlatacağı. Günzberg mektubunda İngiliz ve Filistin hükümetleriyle bir anlaşmaya varmak için Caleb'den işbirliği rica edecek, ona "bu mesele, ümit ettiğim gibi, her iki tarafın çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşursa, aracılık hakkınız saklı kalacaktır" teminatını verecekti.¹²⁷

Günzberg *Mizrahi* Örgütü Başkanı'na yazdığı bir diğer mektupta Filistin'de toprak satınalma ve geliştirmeden sorumlu *Jewish National Fund* (JNF) Başkanı Menahem Ussischkine

124 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 24, 25, 102 / Vasfi Şensözen, a.g.e., s.99-100 / Cemil Koçak, a.g.e., s. 110-111 / "Abdülhamidin mirası davası", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1945.

125 Weizmann Arşivleri, Dosya 2074, 28 Haziran 1938 tarihli görüşme notu.

126 Câmi Baykut (1877-1958). Asker ve siyaset adamı. Birinci Meclis'te Aydın milletvekiliydi. Dahiliye Vekilliği yaptı (1920). Daha sonra Hükümet temsilcisi olarak Roma'ya gönderildi (1920-1922). Türkiye'ye dönmeyince milletvekilliğinden istifa etmiş sayıldı. 1938 yılında İstanbul'a döndü. *Tan* gazetesi, *Yeni Dünya*, *Görüşler ve Pazar Postası* dergilerinde sosyalizmi savunan yazılar yazdı. (*Büyük Larousse*, Cilt 3, s. 1418-1419.)

127 CZA, dosya A/169/1/2, Sami Günzberg'in Caleb'e gönderdiği 9 Eylül 1933 tarihli mektup. Esther Benbassa, Caleb'in Dünya Siyonist Örgütü İstanbul temsilcisi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Esther Benbassa, *Une Diaspora Sépharade en Transition Istanbul XIXe-XXe Siècles*, Cerf, Paris, 1993, s. 227.

ile konuyu müzakere etmek istediğini bildirecek ve arazi meselesinin JNF'e çok yararlı olacağını ekleyecekti.¹²⁸ Günzberg'in Siyonist örgütlerle işbirliğinde bulunmayı arzulamasının nedeni arazilerin Siyonist örgütlere kiralanmaları tasarısıydı.¹²⁹ 1938 yılında Londra'yı ziyareti sırasında Haim Weizmann ile görüşen Günzberg, Weizmann'a mülkiyeti II. Abdülhamid'e ait Filistin'deki arazilerin varislere intikali konusundaki girişimlerinin başarıyla sonuçlanması halinde intikal edecek arazilerin bir kısmının Siyonist örgütlere verileceğine dair söz verecekti.¹³⁰ Böyle bir fırsat Siyonist örgütler için son derece cezbediciydi. Bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde Siyonist örgütler büyük ölçekli arazileri mülkiyetlerine geçirerek İngiliz manda yönetiminin Filistin topraklarında Yahudi mültecilerin yerleşimini sınırlayan kota sorununu aşacak ve önemli sayıda Yahudi mülteciyi Filistin'e yerleştirebileceklerdi.¹³¹ Ancak bu arayışlar da sonuçsuz kalacaktı.

Filistin İstinaf Mahkemesi Savcısı Bernard Gibson'un Türkiye'yi Ziyareti

Onüç yıl sürüncemede kalan dava 1945 yılının Aralık ayında yeniden görülecekti.¹³² Davanın görülmesinden önce Filistin İstinaf Mahkemesi Savcısı Bernard Gibson ve yardımcısı Ruhi Bey 1908 ve 1909 yıllarında kabul edilen iradelerin kopyalarını temin etmek ve temaslarda bulunmak üzere İstanbul ve Ankara'yı zi-

128 CZA, dosya A/169/1/2, Sami Günzberg'in Meyer Berlin'e yazdığı 16 Ekim 1939 tarihli mektup.

129 Weizmann Arşivleri, dosya 1711, Philipp Schwartz'ın Haim Weizmann'a yazdığı 17 Ocak 1934 tarihli mektup.

130 Weizmann Arşivleri, dosya 2074, 28 Haziran 1938 tarihli görüşme notu.

131 John Connell, "Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, 106.

132 "Sultan Abdülhamid'in miras davası", *Vatan*, 28 Ağustos 1945.

yaret etti.¹³³ Gibson *Vatan* gazetesi muhabirine verdiği demeçte davayla ilgili evrakları incelemek üzere Türkiye'ye geldiğini bildirdi ve şöyle devam etti:

Bildiğiniz gibi ikinci Abdülhamidin Filistinde çok arazisi vardır, fakat mevzuubahis dava, varisler tarafından açılmış bir sondaj davası olup ancak 4000 dönüm kadar araziye alâkadar etmektedir. Ancak varislerin bu davayı kazanması onlarca bir prensip zaferi addedilip, diğer menkul ve gayrimenkuller için de kullanılabilir. Buradaki bir iki günlük tevakkufum [bekleyişin] esnasında hususi dostlarımı da göreceğim.¹³⁴

Ankara ve İstanbul'da temaslarını sürdüren Gibson'u bir sabah tüccar Leon Faraci aradı. Gibson'a Sami Günzberg'in yeğeni olduğunu söyleyen Leon Faraci, Sami Bey'in Savcı'yla evinde özel görüşmek istediğini bildirdi. Gibson görüşmeyi kabul etti ancak Britanya Konsolosluğu'nda buluşmayı şart koştu, Günzberg bunu kabul etti. Görüşmede Gibson, Ruhi Bey, Abdülhadi Bey, Leon Faraci ve Sami Günzberg hazır bulundu. Gibson, Sami Bey'e Filistin Mahkemesi'nde açılmış bulunan davada şayet Sami Bey doğrudan müdahil ise bu meseleyi kendisiyle konuşmanın çok doğru olmayacağını, bu sebepten ötürü de Sami Bey'in bu vareset meselesinde ne şekilde yer aldığını tam olarak izah etmesini, aksi takdirde meseleyi müzakere etmenin imkânsız olacağını söyledi. Bunun üzerine Sami Günzberg miras meselesindeki rolünü anlatmaya başladı. Avrupa'nın değişik başkentlerinde yaşayan varislerin hepsi haklarını temsil etmesi için kendisini vekil tayin etmişlerdi. Consolidated Eastern Corporation ve Royal Trust Corporation of Canada şirketleri Sami Günzberg'e haber vermeden Filistin Mahkemesi'nde dava açmıştı. Sami Günzberg'e göre bu ihtilâf mahkeme yoluyla değil, diplomasi yoluyla çözülmeliydi. Günzberg, varislerin Ortadoğu'daki müşaviri Lübnanlı avukat

133 "Abdülhamid'in mirası", *Vatan*, 20 Eylül 1945, "Abdülhamid'in mirası ve Filistinden gelen bir hâkim", *Vatan*, 21 Eylül 1945.

134 "Kızıl Sultan'ın milyonluk mirası", *Vatan*, 22 Eylül 1945.

Diabis İlyas Murr'un¹³⁵ Şehzade Mehmet Selim'i dava açmaya ikna ettiğini sanmaktaydı. Consolidated Eastern Corporation ve Royal Trust Corporation of Canada ile mukavele yaptığı 1933 yılından bu yana meydana gelen gelişmelerden bihaber olduğunu söyleyen Sami Günzberg mukaveleye riayet etmedikleri gerekçesiyle bu iki şirkete karşı hukukî işlem başlatmak istemiş ancak kendisine İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini bekleme-si tavsiye edildiğinden herhangi bir müdahalede bulunmamıştı. Savaşın sona erdiği bu günlerde geçen yıllar zarfında neler olup bittiğini öğrenmek için avukatı Jak Mizrahi'yi Avrupa'ya göndermeye hazırlanmaktaydı. Türk hükümeti Mizrahi'nin ziyaret edeceği devletlerin resmi mercilerine kendisine gerekli kolaylığın gösterilmesi için talimat vermişti. Sami Günzberg, Gibson'a Consolidated Eastern Corporation ile Royal Trust Corporation of Canada'ya terekeyle ilgili verdiği evraklara Abdülhamid'in gayrimenkulleri şahsı adına satın aldığını gösterir Tapu ve Kadastro idarelerinden elde ettiği kayıt özetini dahil etmediğini söyledi. Bu belge söz konusu gayrimenkul varlıkların bir Sultan'dan diğerine intikal eden İmparatorluk malları olmadığını göstermekteydi. Kendisinde bulunan bu belgenin varislerin elinde olması halinde Filistin hükümetine karşı açılan davanın kazanılabileceğini, belki de Irak, Kıbrıs ve diğer ülkelerdeki miras üzerindeki hak iddialarında da başarılı olunabileceğini belirtti. Günzberg'e göre böylesi bir gelişme özellikle Irak'tan iadesi talep edilen tereke açısından Britanya hükümeti için bir felâket olabilirdi zira bu ülkede mülkiyeti Abdülhamid'e ait çok değerli petrol havzası bulunuyordu. Irak

135 John Connell, Murr hakkında şu yorumda bulunuyordu: "Bugün hayatta olup konu hakkında en çok bilgi sahibi olan kişidir. İlk başlardan beri konuyu derinliğine incelemiştir. 1930'lu yılların başlarında yeni şirketler kurulduğu sırada bu şirketlerin Ortadoğu'daki hukukî temsilcisiydi. Murr Yakındoğu'daki önde gelen avukatlardan birisidir. Otuz yıldan beri Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde hukuk dersi verdi ve 1930 yılında Lübnan Barosu'nun başkanıydı. Aynı zamanda *The Times* gazetesinin Lübnan muhabiridir."

hükümetinin çok büyük sermayeli bir İngiliz şirketine Irak petrol yatakları üzerinde imtiyaz verdiğini bildiğini, varislerin hak iddiaları şayet sağlam temellere dayanıyorsa Irak hükümetinin böyle bir imtiyaz vermeye hakkı olmadığını söyledi. Irak hükümetinin Irak topraklarındaki bütün gayrimenkullerin Irak Devleti'ne ait olduğuna dair bir kanunu kabul etmesine rağmen varislerin bu meseleyi uluslararası mahkemelere götürebileceklerini ekledi.¹³⁶

Bu uzun konuşmanın ardından Savcı Gibson Sami Günzberg'in tam olarak ne teklif ettiğini anlamak için kendisine sorular sormaya başladı. Aldığı cevaplardan ortaya çıkan gerçek Sami Günzberg'in miras konusunda harcadığı çok büyük meblağları geri alamamaktan ve de hak iddialarının olumlu sonuç vermesi halinde birikmiş kârlardan hissesine düşen payı kaybetmekten endişe ettiğiydi. Dahası miras işini takip eden varislerin ve bazı şahısların güvenini de kaybettiği anlaşılıyordu. Gibson'a göre bu şartlar altında Sami Bey'in enkazdan bir şeyler kurtarma amacıyla Britanya hükümetiyle anlaşmaya varmak istediği aşıkardı. Gibson, Sami Bey'e miras meselesinde kontrolü kaybetmesinden ötürü Britanya hükümetiyle müzakereye oturmak istemesinin hiç uygun olmadığını, dahası Britanya hükümetinin hiçbir şekilde varislerin tamamının adına feragat beyanında bulunamayacak bir şahısla müzakere etmeyeceğini söyledi. Bu cevaba karşılık Günzberg ciddi miktarda masraf yapılması halinde bütün varisleri kendi safında toplayabileceğini, bunun için de Britanya hükümetinin kendisine avans ödemede bulunmasını ima etti. Bu ödeme mümkün olmadığı takdirde Britanya hükümetiyle geçici bir antlaşma yapmak istiyordu. Günzberg'e göre böyle bir antlaşmanın yapılması halinde bütün varisleri bir araya getirebileceğini garanti edebilirdi. Günzberg, Gibson'un, arşivinde bulunan ve arzu ettiği zaman kendisine gösterebileceği belgeleri bulabilmek için bu kadar zaman ve para harcamasına üzüldüğünü ekledi. Günzberg

bir çözüm yolu bulabilmek için Britanya Başvekili'ne de teklif yapacağını ekledi. Bu uzun görüşmenin sonunda Gibson'un Sami Günzberg hakkındaki izlemimi şöyleydi:

Yaşlı, çok gezeve, abuk sabuk konuşmaya biraz meyilli bir zihin. Kurnaz olduğu şüphesiz bir kişi. Böylesi birinin içinde olduğu duruma düşmüş olmasını düşünmek çok zor. Elindeki bütün vesikaları bana göstermek istemeyi arzulamasının bir tuzak olabileceğini düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum. İhtilâfın birbirine zıt saflarında yer aldığımızı dikkate alırsak, jesti alışılmışın dışında bir şey. Belki de görmemi istemediği bir vesikayı bulduğu için davayla ilgili vesikalı delilleri şahsen araştırmaya devam etmemi engellemek istiyor.¹³⁷

Günzberg Gibson'la görüştükten bir süre sonra son bir hamle olarak Britanya Başbakanı Clement Attlee'ye yolladığı mektupta dostane bir çözümün bulunmasını teklif etti. Şahsı hakkında referans istendiği takdirde Haim Weizmann, eski Britanya Hariciye Vekâleti Müsteşarı Lord Robert Vansittart ve Türkiye'de uzun zaman görev yapmış Amiral Kelly'den bilgi alınabileceğini ekledi. Ancak cevap gene olumsuz olacaktı.¹³⁸

1945 yılının Aralık ayı başında Kudüs İstinaf Mahkemesi'nde dava açıldı.¹³⁹ Bir yıl süren davada hâkim söz konusu arazinin mülkiyetinin Lozan Barış Antlaşması'nın 60'ıncı maddesi mucibince Filistin hükûmetine geçtiğine karar verdi.¹⁴⁰ Kaybedilen bu davadan sonra varisler ve hukukçular derin bir üzüntü ve ümitsizliğe kapılacak ve yeni bir teşebbüste bulunmayacaklardı.¹⁴¹ Sami Günzberg 1950, 1952 ve 1953 yıllarında Hariciye Vekâleti'ne yeniden başvuracak, söz konusu araziler bu kez İsrail Devleti'nin

137 PRO, 28 Eylül 1945 tarih ve FO 371/48777/ R17015/4623/44 sayılı belge.

138 PRO, 4 Ekim 1945 tarih ve FO 371/48777/ R19697/4623/44 sayılı belge.

139 Cemil Koçak, a.g.e., s. 111 / Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 100 / "Abdülhamid'in mirası", *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1945.

140 "Abdülhamid'in veresei davalarını kaybediyorlar", *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1946.

141 Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 99-100.

mülkiyetinde olduğu için hükümetin İsrail Devleti nezdinde teşebbüste bulunmasını isteyecektir.¹⁴² Günzberg “Musul Petrolleri Meselesi”ni de yıllar boyunca inatla takip edecekti. 1956 yılında dönemin Maliye Vekili Nedim Ökmen ve Dahiliye Vekili Ethem Menderes’e yaptığı başvurular bu fikri takibin kanıtlarıdır.¹⁴³ Ancak bütün bu girişimlerden de hiçbir sonuç alamayacaktır.

Türkiye’deki Davalar

Türk mahkemelerindeki davalar Cumhuriyet’in ilanının onuncu yıldönümü vesilesiyle 1933 yılında Af Kanunu’nun kabulünden sonra açılmaya başlanacaktı. Mirasçılardan Müşfika Kayasoy ve Emsalinur Hanım, Af Kanunu’nu siyasal koşulların yumuşaması şeklinde yorumlayıp zemin yoklama mahiyetini taşıyan bir dava açacaklardı. Bu davayı Sami Günzberg takip edecekti. Günzberg Tapu ve Kadastro Müdürlüğü’ne başvurarak gayrimenkullerin iki varis adına intikallerini talep edecekti.¹⁴⁴ Dava 1934 yılının Eylül ayında kazanılacaktı. Hazine kararın iptali için Yargıtay’a başvurduğunda Yargıtay kararı tasdik etti. Müşfika Kayasoy ve Emsalinur Hanım 1941 yılında Beşiktaş’taki bir konağı kendi adlarına tescil etmek için yeni bir dava açtılar. Daha önce varisler lehine karar vermiş olan mahkeme bu kere varislerin aleyhinde karar verdi. Yargıtay da bu görüş değişikliğine katıldı ve mahkemenin kararını tasdik etti.¹⁴⁵ İki karar arasındaki bu çelişki üzerine Yargıtay, Tevhidi İctihat Genel Kurulu 6 Şubat 1946 tarihinde varislerin lehine bir içtihadı birleştirme kararı aldı.¹⁴⁶ Bu kararda Abdülhamid’e

142 Rıfat N.Bali Arşivi. Hariciye Vekâleti’ne yazılan 16 Ağustos 1950, 10 Aralık 1952 ve 27 Nisan 1953 tarihli mektup suretleri.

143 Rıfat N. Bali Arşivi. “Belgeler” bölümünde yer alan 22 sayılı belge.

144 Cemil Koçak, a.g.e, s. 27-29. Müşfika Kadınefendi hakkında bkz. Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, Çile Yayınları, Cilt 10, 2 baskı, İstanbul, 1990, s. 305-310 ve Murat Bardakçı, a.g.e, s. 90.

145 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 124.

146 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 14 Kasım 1946 tarih

ait malların vefatında varislerine intikal ettiği belirtildi ve söz konusu mülklerin vereseyle iadesi istendi.¹⁴⁷ Bu karardan sonraki gelişmeleri Murat Bardakçı şöyle anlatmakta:

Yargıtay'dan 1946'da çıkan içtihadı birleştirme kararı, Vahdettin dışındaki bütün diğer padişahlara ait mülkleri ailenin yeniden elde etmesi, daha doğrusu bunların Günzberg kardeşlerin eline geçmesi anlamına geliyordu.

Sami Günzberg, Abdülhamit'in kadınefendileri adına tescil ettirdiği gayrimenkullerin satış işlemlerini, vakit geçirmeden kız-kardeşi Lili Günzberg üzerine yaptırdı. Bu mülklerden sadece Beşiktaş çevresinde yer alanların bazıları şunlardı:

- Cihannüma mahallesi Serencebey sokağında bahçeli konak.¹⁴⁸
- Yenimahalle, Posta Caddesi'nde arsa.
- Abbasağa mahallesi, Veliefendi sokağında, Kolağası Rıza arazi-sinin yanındaki arsa.

0.30.10.203.391.23 sayılı belgenin 3 sayılı eki. Bu karar 5 Haziran 1946 tarih, 6325 sayılı *Resmî Gazete*'de ilan edildi.

147 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 124125.

148 Murat Bardakçı'nın notu: "Serencebey yokuşundaki bu konak, aile içi ihtilâflara da sebep oldu. "Gazi Osman Paşa Konağı" adıyla bilinen geniş müştemilatlı binayı, Abdülhamit'in büyük oğlu Selim efendi satın almış, 800 lira borcu kaldığı sırada sürgüne gitmiştir. Sami Günzberg, konağın müştemilatını Abdülhamit'in kadınefendileri üzerine tescil ettirir, asıl binayı da Türk Tütün Limited Şirketi'ne kiraya verir. Selim efendinin, 1952 affından sonra hanedanın diğer kadınlarıyla beraber Türkiye'ye dönen kızı ve torunları, konağın varisi olduklarını söyleyerek mülkiyetin kendilerine iadesi için dava açarlar. Dava devam ettiği sırada 40 odalı ana bina, bir gece kundaklanır, kül haline gelir. Aile, konağın Sami Günzberg tarafından yaptırıldığını iddia ediyor. Selim efendi varisleri, Abdülhamit'in eşlerinden Müşfika kadınefendi'nin ve kızı Ayşe sultanın oturduğu müştemilatı da onların ölümünden sonra dava eder ama kazanamazlar. Veraset, Ayşe sultanın varislerine geçer." (Yazarın notu: 431 sayılı kanunun yorumlanmasıyla sonuçlanan TBMM müzakereleri sırasında Maliye Bakanı İsmail Rüşdü Aksal bu konaktan şöyle söz etmekte: "11.000. liraya Sami Günzberg hemşiresine satılmış ve mumaileyha [adı geçen] tarafından da 65.000. lira-ya Selânik Bankasına ipotek edilmiştir", *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 18, 8. Devre, 72 Oturum, 18 Nisan 1949, s. 443.

- Abbasağa mahallesi, Veliefendi sokağında, Tuğlacı Sarafım arazisinin yanındaki arsa.
- Abbasağa mahallesi, Veliefendi sokağında, Süslü Karakol arsası.
- Abbasağa mahallesi, Veliefendi sokağında, Yıldız Sarayı'na bakan arsa.
- Abbasağa mahallesi, Veliefendi sokağında, eski Halil Ağa arsası.
- Abbasağa mahallesi, Veliefendi sokağında, Duvarcı Kosti arazisinin yanındaki arsa.
- Yenimahalle Posta Caddesi'nde, Antranik menzili yanındaki arsa.

Abdülhamit varisleri, tescilleri tamamladıktan sonra, bu defa 10 binin üzerindeki gayrimenkulü de geri alabilmek için, üstüste davalar açtılar.

Hazine yeni açılan davalarla ilgili olarak, zaman kazandırıcı bazı tedbirler aldı. Meselâ talep edilen gayrimenkuller için harç ödenmesini istedi veya davalara müdahil olarak katılıp yargılama süresini uzattı.

O ana kadar malî alanda meydana gelen gelişmeler, bu aşamada siyasal kimlik kazandı. Konu, Meclis'e aksetti. Başbakan Recep Peker, 1946 Aralığında meclis başkanlığına bir yazı gönderdi, [Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılmasına Dair] 431 sayılı yasanın 8. maddesinin yorumlanmasını istedi. Aslında 1936 Mart'ında Başbakan İsmet İnönü Meclis'ten aynı konuda görüş istemiş ama istek Meclis gündemine alınmamıştı. Söz konusu, 8. maddede "Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emvali gayri menkulleri millete intikal etmiştir..." deniyordu. Daha önceki mahkeme sürecinde varisler, maddede geçen "padişahlar" terimiyle sadece son padişah Vahdettin'in kastedildiği iddiasını ileri sürmüşler ve Yargıtayda da bu yolda bir eğilim belirmişti.

Hükümetin yorum istediği günlerde Meclis, Pasaport Kanunu'nda bir değişiklik yaparak, hanedanın eşleri ölmüş olan damat ve gelinlerinin Türkiye'ye girebilmelerine izin verecek bir

yasayı tartışıyordu. Bazı milletvekilleri hazineyi, bazıları da verese-yi savunan konuşmalar yaptılar. Yorumun lehlerine olması için çaba gösteren Abdülhamit varisleri de, Meclis'e dilekçelerle başvurdular.¹⁴⁹

Sami Günzberg 431 sayılı kanunun 8'inci maddesinin yorumlanmasının istenmesi sırasında Maliye Bakanlığı'nca hazırlanıp incelenmek üzere Danıştay'a gönderilen tüzük tasarısı vesilesiyle tüzükle ilgili görüşlerini Başbakanlığa ve Danıştay'a bildirecekti.¹⁵⁰

Murat Bardakçı'nın bahsettiği TBMM görüşmeleri sırasında Sami Günzberg ve kızkardeşi Lili'nin durumu da tartışılacaktı. CHP Seyhan milletvekili Ahmet Remzi Yüregir¹⁵¹ ve MP kurucularından İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni'nin sözlü soru önergeleri üzerine¹⁵² TBMM'de yapılan müzakerelerde dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nihat Erim hanedanın mirasıyla ilgili olarak 18 Nisan 1949 günü,

Verese bugünkü kıymeti ile bir milyar lirayı tecavüz etmektedir. Bu bir milyar liralık malı bütün vereselerden tek tek yok pahasına almış olan Sami Günzberg ile hemşiresi Lili'ye Büyük Millet Meclisi bağışlayacak mıdır, bağışlamıyacak mıdır? Bağışlarsa Türk Milleti bunu muhik [haklı] görecektir, görmeyecek midir, âdil görecektir, görmeyecek midir?

sorusunu soracak ve milletvekillerinden 'asla asla' cevabını alacaktı.¹⁵³ Görüşmeler sırasında Müstakil Demokratlar grubundan Afyon milletvekili Hazım Bozca görüşlerini dile getirirken Sami Günzberg'den şöyle söz edecekti:

149 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 127-128.

150 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 5 Haziran 1945 tarih ve 030.10..203.391.20 sayılı belge / 14 Kasım 1946 tarih ve 030.10...203.391.23 sayılı belge.

151 Cemil Koçak, a.g.e., s. 63.

152 "Osmanlı hanedanına aid mallar", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1949.

153 *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 18, 8. Devre, 72. Oturum, 18 Nisan 1949, s. 464.

Türkiye'ye girmek isteyen bu kabil insanlar ve Türkiye dâhilinde böyle bir hak iddiasında bulunan adamlar ki, bugün hakikaten muhtaç durumdadırlar, bir uyuşma, bir anlaşma yapmak kabil değil midir? Niçin bu zavallıların kendilerinin Sami Gönzberg denilen herifle anlaşmasına fırsat veriyorsunuz?(...) Bugün bir Yahudinin kucağına düşmüş zavallılar, kararlarına hürmet etmekle mükellef bulunduğumuz Temyiz Mahkemesi'nin tevhidi içtihatlarına dayanarak hak istiyorlar. Biz niçin o hakka müsteniden, 'gel arkadaş sizinle sulh olalım' demiyoruz?¹⁵⁴

Erim aynı müzakereler esnasında meselenin özünü şöyle açıklamaktaydı:

Fakat, bugün bütün veresenin haklarını eline geçirmiş olan Sami Gönzberg veya hemşiresi [kızkardeşi] Filistin Devletinden, Irak Devletinden hak iddia edecekmiş diye bir milyara tekabül eden emlâki, kanunun şu fıkrası bu mânaya, şu fıkrası bu mânaya gelir diye vicdanen kaani değilsem nasıl bırakırım. Bence mesele dönüp dolaşıp bu noktada düğümleniyor. İstedığınız kadar başka yere götürelim, fakat mesele dönüp dolaşıyor, bu noktada düğümleniyor.¹⁵⁵

TBMM'nin kabul edeceği iki karar Sami Gönzberg'in taleplerine hukuken bir son verecekti. Bardakçı bu kararları şöyle anlatmakta:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden, uzun tartışmalardan sonra, hanedanın mirasla ilgili ümitlerini sona erdiren iki karar çıkıyor ve bu kararlar varislerin elini kolunu bağlıyordu. 18 Nisan 1949'da kabul edilen ve dul damatlarla gelinlerin Türkiye'ye gelebilmelerine izin veren Pasaport Kanunu'nu değiştiren 5370 sayılı kanunun ek birinci maddesi, ailenin miras üzerindeki bütün haklarını sona erdirdi. 2 Mayıs 1949 günü yapılan yorumla da, padişahlar adına tapuya kayıtlı malların millete ait olduğu ve mirasçılara intikal ettiremeyeceğini söylendi. Aynı hüküm, haneda-

154 *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 18, 8. Devre, 72. Oturum, 18 Nisan 1949, s.464.

155 *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 18, 8. Devre, 72. Oturum, 18 Nisan 1949, s. 482.

nın kadın mensuplarıyla kadın tarafından gelenlerin Türkiye'ye girebilmelerine izin veren 1952 affına konulan bir maddeyle de tekrar edildi.

Bu, sadece Abdülhamit'in mirasçılarına değil, öteki padişahların soylarından gelenlerin de gayrimenkuller konusundaki ümitlerini sona erdirici bir karardı. Üstelik ailenin Türkiye sınırları dışındaki mülkleriyle ilgili taleplerini de etkiliyor ve hanedanının gayrimenkul istekleriyle karşılaşan yabancı ülkelere, bu istekleri reddetmeleri için hukukî dayanak oluşturuyordu.¹⁵⁶

Kadınefendi Müşfika Kayasoy, en sonuncusu 1955 yılında olmak üzere, bu karara birçok kere itiraz edecek ama herhangi bir sonuç alamayacaktı.¹⁵⁷

Samî Günzberg Hakkında İddialar

Birçok kişi Günzberg'in vekâletini aldığı hanedan varislerinin iyiniyet ve itimadlarını suistimal ettiğini ileri sürecektir.

- 156 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 128-129. 2 Mayıs 1949 tarihli yorumun metni şöyleydi: "431 sayılı kanunun mer'iyete girdiği tarihte hayatta bulunsun bulunmasın Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş herhangi bir kimse namına Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde tapuda mukayyet gayrimenkul mallar bu kanunun 8. maddesi mucibince, kanunun yürürlüğe girmesiyle millete intikal etmiştir. Binaenaleyh, 431 sayılı kanunun neşrinden sonra bu gayrimenkullerin padişahların mirasçılarına intikali yapılamaz ve bu mallar üzerinde verese tarafından hiçbir hak iddia edilemez." (Murat Bardakçı, a.g.e., s. 190-191.)
- 157 (a) *Merhum Abdülhamidi Sani zevcesi Müşfika Kayasoy Arizanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Pek Yüksek Huzuruna*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1948. (b) Rifat N. Bali Arşivi, Adliye Vekâleti'ne gönderilen 6 Şubat 1952 tarihli yazı. (c) *Merhum Abdülhamidi Sani Zevcesi T.C. Tebaasından Müşfika Kayasoy Arizanesi, Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Ankara*, Hasson Basımevi, İstanbul, 1952. (d) Rifat N. Bali Arşivi, İçişleri Bakanlığı'ndan gelen 11 Şubat 1952 tarihli yazı, (e) *Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na Ankara, Merhum Abdülhamidi Sani Zevcesi T.C. Tebaasından Müşfika Kayasoy Arizanesi İstanbul*, İstanbul, 1955. (f) T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya A7, fon kodu 30.1.0.0, yer no: 19.108.16, 2 Mayıs 1955 tarihli belge. Sami Günzberg'in Başvekil Adnan Menderes'e müracaatı.

Maliye Bakanlığı Hukuk Müşaviri Vasfi Şensözen'in Görüşleri

Bir kısım muamelelerde görüldüğü üzere Abdülhamid mirasçıları-
nın umumî vekili olan dış tabibi Polonyalı Sami Günzberg bun-
ların çıkmış ve çıkacak bir kısım haklarını küçük bedellerle ken-
disine temlik ettirmekte, bazen de hükmen kazanılanları kendisi
veya [kız] kardeşi Lili hesabına satın alarak mirasçıların yerine
geçmekte idi. Gelecekte belki de bir Günzberg malikâneleri ve
emlak büroları ile karşılaşılacaktı.¹⁵⁸

Prenses Leylâ Açıba-Ancabadze'nin Yeğeni Hazım Açıba'nın Görüşü

Sami Günzberg Osmanlı Hanedanının Türkiye'ye dönüşünden
sonra onlara emlaklarını geri almaları için davalarını yürütmüş
kişidir. Fakat sonradan bazı emlakları kendi üzerine geçirmiştir,
hatta köşklere bir tanesini kendi kız kardeşine tahsis etmiştir.
Bu emlaklardan bir tanesinde Ayşe Sultan ile Müşfika teyzem
oturmuştur. Konağı Sami Günzberg kendi üzerine almış, içinde
oturan Ayşe Sultan ile Müşfika Kadınefendi'yi kiracı konumuna
düşürmüş ama onlardan hiç kira almamıştır. Bu konak zama-
nında Plevne Kahramanı Osman Paşa'nın eviydi ve Serencebey
yokuşundaydı.

Bizimle akraba olan Kabasakal Çerkez Mehmed Paşa'nın köşkü
de oradaydı, onu da üzerine almıştır. O konakta da büyük teyzem
ve Şehzade Nureddin Efendi'nin eşi Anelîb Hanım oturmuştur,
ama ondan da hiç kira almamıştır.¹⁵⁹

Osmanlı Hanedanı Mensuplarının Görüşleri

Bu hukuk maceralarının yaşandığı sırada ve sonraki yıllarda,
ortada kadınefendilerden ve hanedan mensuplarından çok, bir
başka kişinin adı dolaşmaktadır...

Dış doktoru Sami Günzberg'in...

Osmanoğulları'nın miras mücadelesi boyunca hemen her yerde

158 Vasfi Şensözen, a.g.e., s. 89.

159 Harun Açıba'nın 28 Mart 2004 tarihli elektronik postası.

Günzberg adına rastlanır. Malların tasfiyesinden sürgün yıllarında açılan miras davalarına, hanedan kadınlarının Türkiye'ye döndükten sonraki mal taleplerinden Osmanlı ailesini konu alan Meclis görüşmelerine kadar, hep Günzberg'den bahsedilir... Açılan ilk miras davalarında da kadınefendilerin vekili olarak onun adı vardır. (...)

Dişçibaşı Sami Efendi'nin asıl ortaya çıktığı dönem, Lozan görüşmeleri öncesindedir. Sürgünün ardından, Türkiye'de kalan kadınefendileri tek tek dolaşır, kocalarının el konulmuş mallarına sahip olabileceklerine inandırır ve aldığı vekâletlerle peşpeşe davalar açar.

Sahte belge düzenlediği de olur. Meselâ Abdülhamit'in Lübnan'da yaşayan büyük oğlu Selim efendiye mektup yazıp vekâlet ister. Şehzade, 'Damadım varken sana niçin vereyim ki?' cevabını yollar ama Günzberg, Selim efendinin imzasını atarak noterden kendi lehine bir vekâlet çıkartmayı başarır. Yine aynı şehzadenin çocuklarından birinin imzasını taklit ederek, bir mülkün satış bedeli olan 88 bin lirayı kendi üzerine geçirir, imzasını kullandığı kişinin çocukları sahtekârlığı 36 yıl sonra farkedip, Günzberg'i mahkûm ettirirler. (...)

Sabık dişçibaşının kadınefendilerin kapılarını dava açmaları için aşındırması, 1930'lu yılların başındadır. Özellikle, Abdülhamit'in dördüncü karısı Müşfika kadınefendiyi iknaya çalışır ve üç konuyu çözeceğini vaad eder:

1. Türkiye [deki] henüz el konmamış ve tapularda o ana kadar Abdülhamit adına kayıtlı olan malların geri alınması,
2. Abdülhamit'in Yunanistan sınırları içerisinde kalan gayrimenkulleri konusunun gündeme getirilmesi, bunun için Lozan Andlaşması'nın mübadeleyle ilgili maddelerinin işletilmesi,
3. Yine Abdülhamit'in Türkiye dışında kalan diğer mallarının devletin yardımıyla talep edilmesi, elde edilecek gelirin yüzde 20'sinin alınması, yüzde 80'inin de devlete bırakılması.

Mallarına yakın bir gelecekte kavuşacaklarına inanan kadınefendilere avans da dağıtır. Padişah eşleri, zaten sıkıntı içerisinde ya-

şamaktadırlar. Bu genç yahudinin Allah tarafından gönderildiği-
ne inanır ve eski diş başıya hem vekâletlerini, hem mühürlerini,
hem de geri alacakları mallarını tasarruf etme yetkisi verirler.

Mahkemelerin kazanılmasıyla elde edilen gayrimenkullerin
mülkiyeti, artık kadınefendilerin veya ailenin diğer mensupla-
rının değil, Sami G n zberg'indir. Aldığı yetki belgeleriyle söz
konusu mülkleri ya kendisinin veya kızkardeşinin üzerine geçir-
mekte, ya da satmaktadır. Kadınefendilere ise, bahşış kabilinden
düşük meblağlar  der.¹⁶⁰

II. Abdülhamid'in Gelini Mislimelek Hanım

Biz Peşte'de ikamet ederken, günün birinde rahmetli kayınpede-
rimin diş ısı Sami Bey  ıkageldi. C mlemiz hayret ettik. Tabii
pek de sevinmiştik. Eski hizmetlilerden bir şaşsın şimdi sürgün-
de bizi ziyaret etmesi bizi fevkalade memnun etmiş idi. Hemen
memleketteki ahvalı sual ettik. İstanbul'da neler oluyordu? Hal-
kın tepkisi nasıldı? Ankara ne gibi kanunlar yürürlüğe konuyor-
du? Ve daha nice sualler.

Sami Bey bütün suallerimize cevap veriyor ve her cevaptan son-
ra biz memlekete dönüşümüz hususundaki ümitlerimizi kaybe-
diyorduk. Anlatılanlara göre memlekete dönüş artık mümkün
değildi. Bu dertli halimizde Sami Bey birden rahmetli Sultan
Hamit'in miras mevzusunu açtı. Tabii biz başımızı kaldırıp
dikkatlice söylediklerini dinlemeye başladık. Diş ye göre Sul-
tan Hamit'in mirasını almak mümkün imiş, devletin bu mirası
mecburi olarak bize intikal ettirmesi lazım imiş ve bu hususta
mahkemelere müracaat edecekmiş. Muhtelif vaatlerle h ylalara
dalmış idik. Abdülkadir Efendi bana bakıp, "Kadınefendi, bun-
dan böyle artık maddi buhranlar nihayet bulacak," deyip mem-
nun şekilde tebessüm etti.

Hemen Sami Bey'e "ne lazım ise yapalım" dedik. Sami Bey de
kendisinin umumi vekil tayin edilmesini söyledi, ancak bu su-
retle mahkemelere müracaat edip hakkımızı muhafaza edebile-

160 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 125-126.

ceğini tebliğ etti. O vakit ben tereddüt ettim. Umumi vekâlet, vekâlet verenin şahsını her işte temsilen hareket etmesine müsaade etmek demekti. Bu halde adam arzu etse Abdülkadir Efendi adına alır satar ve kimse de "niçin yapıyorsun" diyemezdi. Hem Abdülkadir Efendi'ye, "Yok, sakın umumi vekil tayin etmeyin, zira şahsınıza ait bütün salahiyetleri devretmiş olursunuz," dedim. Bizim efendi ise, "Yahu bu adam, emektardır, pederimin itimatına haiz biridir, sen merak etme," dedi. Fakat ben ısrar ettim, "Efendimiz, şimdilik mahkemeye adınıza müracaat etmek için vekâlet verin, fakat alım satım gibi meseleler için vekil tayin etmeyin," dedim. Efendi ise, "Alım satım için vekâlet vermesem, emlaki nasıl satacağız? Mecburen birine bu işi halletmesi için vekâlet vermemiz lazım," diye cevap verince ben de, "Lâkin şevketlü efendimizin mirası yalnız Türkiye'de değil, başka devletlerde de emlak bulunuyor, oralarda hakkımız bakidir," dedim. Esasında o vakit efendiye biraderime vekâlet vermesini söyleyecektim, fakat itimat etmeyeceğini düşündüm. Bundan başka bir şey olsa idi, bu halde hem biraderim hem ben; meselenin sorumlusu gösterilecektik. Bu sebepten fikrimi söylemedim. İstanbul'da kalan kalfalardan birine vekâlet verilmesini tavsiye ettim. Efendi de, "Bir sürü, cahil kalfa bu işleri nasıl yapacaklar, yok yok, ben Sami Bey'i umumi vekil tayin edeceğim," dedi. Macide de benim fikrimi paylaşıyordu. Sami Bey'e vekâlet verilmesine karşı idi.

Bununla birlikte Abdülkadir Efendi Dişçi Sami'yi umumi vekil tayin etti. Noterde evrak tasdik edildi. Evrakı koynuna koyan Sami Bey bize, "İyi haberlerimi bekleyin," diyerek çıktı gitti. Artık bekleme faslı başladı. Elimizde yegâne Sami Bey'in bir adresi mevcuttu, buraya bizim efendi mektup yazar ve haftalarca cevap bekler dururdu. Mektuplarında dişçi işlerin iyi gittiğini ve henüz bir netice alamadığını yazıyordu. Tabii biz de büyük bir sabırla beklemeye devam ediyorduk.

(...)

Cümlemize para nasıl kâfi gelebilirdi? Bir gün elbet mücevheratım kalmayacaktı, o vakit ne olacaktı? Artık hakiki bir mesele çıkmış idi. Bir an evvel bize maaş taksim edilmesi lazımdı.

Türkiye'den Dışçı Sami bize mektuplarında pek büyük vaatlerde bulunmasına rağmen İş Bankası vasıtasıyla gönderdiği meblağlar pek cüzi idi. 80 Türk Lirası ile ne yapıldı? Kime kâfi gelirdi? Bu Sami bizi galiba pek saf bir şey zannediordu, hakikaten de ona itimat etmekle bizim efendi çok büyük bir hata yaptı. Fakat bunda benim mesuliyetim yoktur. Muhtelif hanedan mensubu bilahare bana türlü ithamlarda bulundular. Halbuki ben her defa Naime Sultan'a veyahut diğer sultan efendilere yazdığım mektuplarımda bütün hadiseleri olduğu gibi anlattım ama onlar seneler sonra benim hatalı olduğumu söylediler.

Ben hiçbir mesuliyet kabul etmiyorum, hatta bilhassa o Sami adındaki Yahudiye umumi vekâletin verilmesinde ilk başta ben karşı gelmiş idim. Sürekli bizim efendiye bu adamı vekil tayin etmemesini söyledim ama ne yazık ki beni dinlemedi, peki bu halde benim ne cürmüm var? Bilahare Beyrut'ta Naile Sultan benimle uzun uzun sohbet edip bana çok teessüf ettiğini söyledi. Esas teessüfü ben ediyorum, zira onca sene biraderlerine hizmet edip kadınlık ettiğim halde bana böyle itham etmelerine hayret ettim. Bununla birlikte bilahare hakikat meydana çıkınca cümlesi de susup oturdu. Bu hususta fazlaca bir şey yazmaya hacet yok. Allah adildir, her şeyi görüyor, elbet cümlemizi muhakeme edecektir.¹⁶¹

Sami Günzberg'in adına kayıtlı gayrimenkul ve arazilerin tam bir dökümü mevcut değil. Ancak kendisini tanıyanlara göre vefatından sonra kızkardeşi Lili'ye intikal eden mirasta Kurbağalıdere, Merdivenköy, İzmir, Çeşme'de muhtelif araziler yer almaktaydı.¹⁶²

Sami Günzberg'in hanedan mensuplarından aldığı vekâletleri suistimal edip etmediği konusunda bir yargıya varmak son derece zordur zira birincil kaynak teşkil edecek herhangi bir belge mev-

161 Nemika Deryal Marşanoğlu, (haz), *Haremden Sürgüne Bir Osmanlı Prensesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s. 217-218, 225

162 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün 17 Ocak 1969 tarihinde İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na gönderdiği yazının ekindeki Ali Alparslan Arat'ın ifadesi.

cut değil. Avukatı Hakkı Akansel, Günzberg ile olan sohbetlerinde Sami Bey'in müvekillerinin işlerini şahsi çıkarları doğrultusunda takip ettiği yolundaki iddialardan şikâyet ettiği, dosyaları çıkarıp kendisine evrakları göstererek “şunu yaptım, bunu yaptım, buna rağmen böyle konuşuyorlar” diye dert yandığını hatırlamakta.¹⁶³

Diğer yandan Sami Bey'i tanımış olan Harry Ojalvo (1920-), kendi tabiriyle, “dört dörtlük bir insanı aklamak için” şu açıklamada bulunacaktı:

Hariciye emekliisi dayımın evinde şahit olduğum bir konuşmayı Sayın Rıfat Bali'nin *Sami Günzberg* eserinde lehte ve aleyhte bir çok yazıyı okuduktan sonra hatırladığım kadar aralarında geçen konuşmayı nakledeceğim:

Konsolos Marko Kohen: Sami artık bu satış ve para transferine son ver. Biliyorsun ki düşmanın çoktur, seni kıskananlar dedikoduya çoktan başlamışlar, Kambiyo kanunlarına göre ucunda kodes var.

Dr. Sami Günzberg: Ben bu satış işine Gazi Paşa'nın emriyle başladım. Pekala biliyorsun ki Gazi Paşa hazretleri deyimi ile Fatih ve Kanuni'nin ahfadı olan sürgündeki hanedan varisleri parasızdırlar ve yabancılara el açmaları hepimiz için bir züldür. Bu iş için senden başkasına kimseye itimat edemem. Bunların tapulu mallarını satmak ve kendilerine bedelini ulaştırmak bundan sonra senin vazifendir.

Konsolos Marko Kohen: Evet ama sana bu emri şifahen veren Gazi Paşa artık yok. Kulağıma gelenlere göre dedikodular aldı yürüdü.

Dr. Sami Günzberg: İsmet Paşa'nın da haberi vardı. O da desteklemişti. Keza Celal Bayar da hemfikir ve son hesap kontrolünü mahrem olarak Menderes tarafından yapılmıştır.¹⁶⁴

163 Bebek, İstanbul, Hakkı Akansel ile 9 Şubat 2004 tarihli görüşme.

164 Harry Ojalvo'nun 4 Aralık 2007 tarihinde *Şalom* gazetesine yolladığı fakısı.

Şehzade Abdülkadir Efendi ve Sami Günzberg

Hanedan mensupları yurtdışına çıkarıldıklarında Günzberg'in vekâlet aldığı varislerden Şehzade Abdülkadir Efendi eşi Meziyet Hanım'la birlikte önce Paris'e gidecek, sonra da Macaristan'a yerleşecekti. Meziyet Hanım, Sami Günzberg'le ilgili izlenimlerini şöyle anlatmakta:

Sami geldi. Bizim Efendi'ye sonsuz hürmet ve saygılarını ifade ettikten sonra; 'Biliyorsunuz ki, ben sizin pederiniz Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han'ın dışçisiyim. Bütün aileye son derece hürmet ve minnet bağları ile bağlıyım. İstanbul'da büyük bir servete bağlı olduğunuz halde, burada maddi sıkıntı çektiğinizi öğrendim ve size minnet borcumu ödemek, bir yardımda bulunabilmek için Macaristan'a kadar geldim. Bana bir vekâletname veriniz. İstanbul'daki emlakinizin gelirini göndereyim. Feraha çıkınız' dedi.

Ben ise, bilmem nasıl bir duygunun etkisiyle, bu teklifleri samimi bulmadım. Daha evvelce de köşkün satılması için vekâletname verilmiş, fakat parası gelmemişti. Dışçı Sami evden ayrıldıktan sonra böyle bir vekâletname vermemesi için Efendi'ye ısrar ettim. Fakat olmadı. Sami geniş kapsamlı umumi bir vekâletnameyi alıp Macaristan'dan ayrıldı. Gidiş o gidiş...

Dışçı Sami'nin insancıl, yardımsever ve samimi görünüşünün perde arkası bambaşka idi:

Evvelâ Abdülkadir Efendi'nin Çamlıca'da çok geniş arazisi vardı. İkinci ve çok daha mühimi; Sultan Hamid'in Musul petrol-lerindeki hisseleri vefatından sonra ailesine kalmıştı ve Dışçı Sami bunları biliyordu. Nitekim Çamlıca'daki arsaları satmış, mal sahiplerine bir kuruş göndermemişti. Sami, Gülbenkyan ile anlaşarak büyük paralar karşılığında hisseleri American Petroleum Co.'ya devretmişti. Amerikan şirketi galiba biraz daha insafılı çıktı ve hisse sahiplerinden erkeklere yılda yüz, kadınlara ellışer sterlin tutarına bir meblağı on yıl süre ile ödedi.¹⁶⁵

165 Dr. Müfid Ekdal, *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy*, Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1996, s. 328-329.

Budapeşte Polis Müdürlüğü'nün 2 Mayıs 1933 tarihli raporunda Sami Günzberg'in Macaristan'daki faaliyetleri şöyle anlatılmakta:

İstihsal olunan [elde edilen] mahrem malûmata nazaran, İstanbul'da dışçı Sami Günsberg bir defa Budapeşteden geçmiş ise de şehre çıkmamıştır. Muhibrimizin verdiği malûmata göre mumaileyh [adı geçen] mahza [yalnız] idare azasından bulunduğu bu hareket taraftarları ile kolayca görüşebilmek için bir dışçı muayenehanesi tutmaktadır; Ekseriya memaliki ecnebiyede [yabancı ülkelerde] seyahat eder. Mumaileyh [adı geçen] kazandığı Kemal Pş. Hazretlerinin itimadını sui istimal ve ihya harekâtı maksatlarına çalışmaktadır. Paris'e giderken mevzuubahs harekete müteallik evrak ve mektupların Peşte'de Macaristan Ticaret Bankasının bir kasasına vazı [konulması] ihtimaline dair prens Abdülkadir ile müzakere etmiştir. Bu bapta daha katii esaslar tesbit edilememiştir.¹⁶⁶

Sami Günzberg 1924 yılında Abdülkadir Efendi'den aldığı vekâletnameyle Feneryolu'ndaki Abdülkadir Efendi Köşkü'nü 17.000 liraya Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın eşine satacaktı.¹⁶⁷ Sami Günzberg'in bu satışlardan elde ettiği geliri Abdülkadir Efendi'ye ödeyip ödemediği meçhuldür. Eşi Meziyet Hanım ödemediğini ileri sürmekte, Abdülkadir Efendi de Sami Günzberg'e yolladığı mektuplarında sürekli kendisine yeterli para göndermemesinden şikâyet etmekteydi.¹⁶⁸ Her ne kadar miras meselesiyle ilgisi yoksa da daha derinlemesine araştırılması gereken bir konuyu da yeri gelmişken zikretmek gerekiyor. FBI'ın efsanevi başkanı J. Edgar Hoover 1943 yılında Amerikan Dışişleri'ne gönderdiği mahrem bir mektupta Abdülkadir Efendi hakkında şöyle söz etmekte:

166 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no: 28832, Dolap no: 13, Dosya 12272-736, 8 Temmuz 1933, 15 Eylül 1933, 26 Eylül 1933, 27 Eylül 1933 tarihli mektuplar.

167 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no: 28832, Dolap no: 13, Dosya 12272-736, 24 Haziran 1933 tarihli tercüme.

168 Dr. Müfid Ekdal ile 16 Mayıs 2002 tarihli görüşme. Dr. Ekdal, Meziyet Hanım'ın hekimiydi.

Genellikle güvenilir olan bir kaynaktan aldığımız bir bilgiye göre Türkiye'nin Müttefikler safında faal olması halinde Hitler'in müstakbel bir "Türk Quisling"i var.¹⁶⁹ Bu şahıs tahminin sabık varisi Şehzade Abdülkadir'dir. Şehzade Abdülkadir, Sultan Abdülhamid'in oğlu ve Sultan V. Mehmed'in yeğenidir. Türkiye'nin Kasım 1923'te Cumhuriyet olmasından beri Şehzade Abdülkadir, eşi ve iki çocuğuyla Macaristan'da yaşamakta. Budapeşte'de neşeli bir hayat sürdürdüğü, kısa sürede muazzam servetini çarçur ettiği ve ağır bir şekilde borçlandığı söylenmektedir. Macar gazetelerine göre kısa bir süre önce Berlin'de ortaya çıktı. Berlin'e gelişinden beri bol miktarda parası olduğu ve velinimetinin Budapeşte'deki Alman sefiri olduğu söyleniyor. Bu kaynağa göre Hitler, Abdülkadir'in yaşlı Türkler ve aynı zamanda Türkiye'nin modernleşmesiyle hiçbir zaman barışık olmayan fanatik Kürtler arasında yeterince belâ yaratabileceğini ümit etmekte.

M. Ali ¹⁷⁰

16 Nisan 1933

İstanbul Vilayeti'ne

1.B.

İstiklâl Cad. (352) no.da dışçı Sami Günzberg'in geçenlerde Berlin'e giderken Peşte'ye uğrayıp sakıt Hanedan azasından Abdülkadir ile temas ve gizli surette görüştükleri esasen bu şahsın öteden beri Abdülkadir ile muhaberesi olduğu haber alınmıştır.

Sami Günzberg'in 28 Haziran 1932 tarihinde Abdülkadir'in eski

169 Vidkun Abraham Lauritz Jonnsøn Quisling Norveçli faşist bir siyasetçiydi. Şubat 1942'den İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Nazi işgali altındaki Norveç'in başbakanlığını yaptı. Savaştan sonra yüksek derecede ihanetten yargılandı, idama mahkûm oldu ve kurşuna dizildi. Adı hain ve işbirlikçi anlamında kullanılmakta. (kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/vidkun_Quisling)

170 NARA, RG 59 Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey 1930-1944, FBI'in 22 Mart 1943 tarih ve 867.00/3232 sayılı belgesi.

karısı Meziyet Hanım'a yazdığı bir mektupta: "Abdülkadir'e az bir şey takdim ettim, yakında daha büyük eyiliklerde bulunacağım, çekilenler unutulur" şeklinde yazılar görülmüştür. Günzberg'in bu mektubunu muhbir Peşte elçimiz göstermiş ve okutmuştur. Sami Günzberg'in vaziyet ve temasının son derece gizli olarak tetkik ve tafahhus ettirilmesi rica olunur efendim.

Dahiliye Vekâleti

7 Ağustos 1933

Dişçi Sami Günzberg hakkında

1.B

İstanbul Vilâyeti'ne

Macar Hariciye Nezaretinden Budapeşte Elçiliğimize verilip Hariciye Vekâleti celilesinden tevdi olunan tahrirata nazaran Dişçi Sami Günzberg'in sakit hanedan azalar ile daha sıkı bir surette temas etmek için bazılarının vekâletini aldığını ve ecnebi memleketlere çokça seyahat eden mumaileyhin Reisicumhur hazretlerine itimatlarını suistimal etmekte bulunduğunu ve hilafetin ihyası için çalışan hanedan azaları ile hemfikir olup bu işler hakkındaki muhabere mektuplarını Peşte'de Macaristan Bankası'nda kiraladığı bir kasada muhafaza etmek üzere sakit hanedandan Abdülhamid'in oğlu Abdülkadir ile müzakere ettikleri bildirilmektedir. Evvelki, işarlar dairesinde muamele ifası ve merkumun elde edilen fotoğrafisinden bir adedinin ırsal ile hakkında toplanacak malûmatın peyderpey bildirilmesi rica olunur efendim.

Dahiliye Vekili

İmza

Azizim Sami Bey

Geçirmiş olduğunuz kazanın vukuuna çok müteessif oldum.

Geçmiş olsun, hakikaten çok mühim bir kaza, kesbi afiyet etmenizi temenni ederim. Öteden beri tavsiye etmiş olduğunuz üzere Budapeşte'deki alakamı keserek Sofya'ya muvassalat ettim. Çocukları da beraber getirdim ve çocukları burada Alman mektebine yazdırdım. Senede 800 Türk Lirası vereceğim. Ahiren gönderilen paralar Budapeşte'deki borçların tediyesine ve 10 parasız Sofya'ya kadar çocuklarla beraber gelmeye kâfi gelmiştir. Henüz otelde oturuyorum. Bugün çocukları da mektebe teslim edeceğim. İş Bankası'nın ayda göndereceği 80 Türk Lirasile çocukların mektep parası ve benim yaşamam mümkün değildir. Kaç senedir Budapeşte'de açlığa ve yoksulluğa idman yaptık, artık idman yapmağa tahammülüm kalmadı. Budapeşte'den birçok haydutların elinden kurtuldum. Nasıl buraya geldiğimi tarif edemem, artık o memlekete gitmek niyetinde olmadığım gibi semtinden de geçmeyeceğim. Burada ölmeği tercih ederim. Meziyet'in işini burada mahkemede bitirdim. Bu haydutlar buraya gelirlerse burada bir rezalet çıkabilir, eğer gelmezler ise şüphesiz burada sakinane oturacağız. Meziyet'in buradaki İslam Mahkemesi'nden aldığı boşanma kâğıdını Budapeşte'ye göndereceğiz. Şimdi mühim mesele çocukların mektep taksitlerini vermek ve yaşamak için para bulmaktır. Mektep zamanı geçiyordu. Mektep taksidini âzami bir haftaya kadar vereceğimi söyledim, çünkü çocuklarla beraber oturmak da mümkün değildir. İstikraz suretiyle asgâri 500 Lira göndermenin imkânını bulmanızı rica ederim. Eylül'ün 15'ine kadar çocukları mektebe yazdırmamış olsaidik, bir sene mektepsiz kalmaları kendileri için pek fena olurdu. Binaenaleyh mektebe bugün götürüyorum ve birinci taksit olan 33.000 Leva yani 350 Türk Lirası olan birinci taksidi birkaç güne kadar tediyedeceğimi mektep müdürüne söyledim. Şu halde madem ki işler iyi gidiyor bana 500 Liralık Leva göndermenize bir mani yoktur. Albanya'daki arazi için gönderdiğiniz fotoğraflara ve tahkikata nazaran bu arazinin mühim bir kıymeti olmadığı anlaşılıyor ve miktarı da pek azdır, 20 hisse itibarıyla oraya kadar gidip gelme ve burada "bir malımız vardır" iddiasile yapılacak masraf pek beyhudedir. 25.000 Türk Lirası kadar tutan bu kıymet benim hisseme tesadüf edecek miktar ile oraya azimet ve avdet masrafına

kâfi gelmeyecektir. Mamafih başka fotoğraflar olacağına eminim çünkü peder merhum Arnavutluk'ta 370 dönüm toprak almaz ve bu miktar kime gösterilirse pek tabi güleceklerdir.

Arnavut Kırallığı'na gidip "burada 370 dönüm toprağım var ve bunun için de 20 hissedar var, bunun bir hissesi benimdir. Bunun için buraya geldiğim" dediğim zaman benim her halde akıllı bir adam olmadığımı hüküm edeceği gibi Arnavut gazeteleri ağzına da düşmeğe niyetim yoktur. Şu halde orada mevcut erazinin bilmum fotoğraflarını göndermenizi bekliyorum.

Para, fotoğraflar ve cevabınızı beklemekteyim. Çok selam.

Sofya, 15 Eylül 1933

Apdülkadir

26 Eylül 1933

Suret

Azizim Sami Bey,

Gönderdiğim mektuba henüz cevap vermediğinizden dolayı sıhhatınızı merak etmekteyim. Ehvali sıhhiyenizin işaretini rica ederim.

Sofya'da ne bir dostum ve ne de bir ehbabım var. Şüphesiz kimse-den yardım görmeğe imkân yok. Saniyen otele borcum çoğaldı. Çocukların mektebine para vermek lâzım. Temiz bir oda tutacağım. Otele olan borcumu tediye edemediğimden otenin de çıkamıyorum. Birçok zahmetle mektebe yerleştirdiğim çocukların taksitlerini de veremediğim için çocukları da mektepten çıkaracaklar diye tabii korkuyorum. Sür'atle bir icabına bakarak para göndermenizi beklemekteyim. İş Bankası'na 80 liraya bağlayarak beni sefaletle koymanın manasını bir türlü anlamıyorum. Kardeşlerim her ay yüz binlerce frank alıp yaşadıkları halde benim bu sebeple sefalet çekmekliğim cidden şayanı hayrettir. Ahiren bankanın gönderdiği paralar Budapeşte'deki borçlarımı tediye ve benim parasız Sofya'ya hareketime kâfi gelmiştir. İşler hakkında daima "iyi gidiyor ve pek yakında çok para alacaksınız" diye yazdığınız halde hiçbir netice istihsal edilemiyor. Ben yaşamak istiyorum. Ve yaşamak için açık

değil tok olmak lâzımdır. Bu kadar servetimiz varken ve bu servetler üzerinde birçok vaitleriniz varken, ve sizi kat'i olarak dinlediğim halde beni bu surette bırakmanız aslâ muvafık değildir. Banka ile yapılan mukavelede bundan fazla para vermesi mümkün olmuyorsa bizzat icabına bakmanız lâzımdır.

Bilvesile selâmlar.

İmza

Apdülkadir

29 Eylül 1933

Azizim Sami Bey,

Şimdi mektubunuzu aldım ve okudum, inşaalah ikinci bir ameliyata muhtaç olmazsınız. Benim Budapeşte'den haydutlar elinden ve bilhassa haydutların başı olan Meziyet'ten gizli olarak hareketim haydutlar kunpanyasını harekete getirmiş ve aleyhimde birçok yalanlar uydurarak gazetelere birçok ilânlar vermişlerdir. Hakikatte ise ne kimseyi dolandırdım, ne de böyle bir niyetim vardır. Elbette namuskâr insanlar bunu bilirler. Ben sırf sizin teşvikinizle Budapeşte'den çıkarak Sofya'ya geldim, bunu namusumla temin ederim. Meziyet'in şimdiki dostu Peşte'de çıkan ve benim aleyhimde yazan gazetenin muharriridir. Tabii böyle şantaj yapacaklardır. Mukadema böyle bir hâdise yazmışlar ve ikame ettiğim davâ neticesinde de bu gazete, yani *Eşti Kurir* gazetesi cezalandı ve yazan Lando Ernö de ceza görmüştü. Şimdi orada bulunmamaklığım haydutların istediği gibi hareketlerine vesile olmuştur. Esas itibariyle bu Meziyet ve Lando Ernö Budapeşte'ye hareket ettikleri vakit beni bulamayınca bu işi yapmışlar ve dünya matbuatında bir suitefehhüm husule getirmişlerdir ki ehemmiyeti yoktur. Peşte'deki avukatım tabii ki bu işi mahkemeye verecektir. Yalnız param olmadığından işi takip için kendisine birşey yazmıyorum. Zira Peşte'de yazan gazeteleri bana göndermiştir. Bana göndereceğiniz parayı hemen avukatıma göndermeye ve bu haydutları cezalandırmaya mecburum.

Çocukların validesi Macide Hanım da 20 gündür buradadır. Birkaç güne kadar İstanbul'a dönecektir. Sizi görecektir ve tafsilât

verecektir. Macide Hanım size geldiği gün kabul ediniz, siz de bütün tafsilâtıyla anlayınız.

Çocuklar mektepte iyidirler. Haftada bir defa bize geliyorlar ve mektebe gidiyorlar. Otel hayatından ben de hoşlanmıyorum. Bu ay aylık aldığım gibi otelden çıkacağım, buna emin olunuz.

Otelden çıkıp bir pansiyona yerleştikten sonra Arnavutluğa gideceğim. Burada Arnavut sefaretine resmen müracaat ettim. Sefaret vasıtasıyla da Arnavutluğa girmekliğim için müsaade talep ettim. Sefaret de müsaade veriyor. Şimdi beş parasız ve eski elbiselerle gitmek müşküldür. Aynı zamanda bana gönderdiğiniz 3 senet fotoğrafı şayanı ehemmiyet bir şey değildir. Rica ederim diğerlerini de gönderiniz. Çünkü buradan Arnavutluğa hergün tayyare vardır. 3 saatte gidebileceğim. Gönderdiğiniz küçük ve ehemmiyetsiz senet fotoğraflarıyla gitmek pek küçüklüktür. Herhalde 3 güne kadar göndereceğiniz meblağ 100 liradan aşağı olmamalıdır. İş Bankası'na ayın birinde para göndermesini temin etmenizi çok rica ederim. Sofya'da Banka Komersiyale İtalyan'a İş Bankasının irsalât yapmasını söyleyiniz.

Bilvesile kesbi afiyet etmenizi Cenabı hak'tan temenni ederim.

Apdülkadir

2 Ekim 1933

Suret

Azizim Sami Bey,

Son mektubunuzda ayın birinde para göndereceğinizi yazmıştınız, henüz bir şey zuhur etmedi.

Otele borcum pek fazla olduğundan pek ziyade mahcup vaziyeteyim. Borcumu tediye etmeyince otelden çıkma imkânı olmadığından heman para göndermenizi rica ederim.

İş Bankası'ndan da bir haber yok, burada bankalar parayı buradaki borsa üzerine tediye ettiğinden İş Bankası'na söyleyiniz parayı bana çek olarak göndersinler zira çok zarar ediyorum.

Hürmetler

Apdülkadir

Sona Doğru - Cahit Osman'ın Teşebbüsleri

Miras konusundaki en son teşebbüslerden birini Abdülhamid'in ve Gazi Osman Paşa'nın torunu, Abdülhamid'in kızlarından Naim Sultan'ın oğlu Cahit Osman (1899-1977) yapacaktır. Hanedan mensuplarının Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışına çıkarmalarını emreden 431 sayılı Kanun'da 16 Haziran 1952 tarihinde yapılan değişiklik¹⁷¹ sonucunda yaptığı başvurusu kabul edilerek Türkiye'ye gelmesine izin verilen Cahit Osman sürgün yıllarında, özellikle Musul petrol yatakları üzerindeki işletme imtiyazları konusunda, mirasın varislere verilmesi için büyük çabalar harcamıştı.¹⁷² Cahit Osman Türkiye'ye döndükten sonra çabalarına devam edecek, bu arada Sami Günzberg'le de müzakerede bulunacaktı. Cahit Osman, Şehzade Mehmed Âbid Efendi'ye (1905-1973) yazdığı bir mektupta "Rıdvân Bey vâsıtasıyla arz etmiş olduğu veçhile Sâmî Günzberg'le bir anlaşmaya vararak eski mukâvelelerin feshini temin ve dosyasından istifade etmemiz için bir hayli zamandır çalışmaktayım" diye söz etmekte.¹⁷³

Cahit Osman beş ayrı mukavele imzalamak üzere Sami Günzberg ile müzakere etmekteydi. Bu mukavelelerden 1959 tarihini taşıyan taslakta Sami Günzberg'e otuz, avukat Yusuf Hafit Hantuş'a on, toplam kırk milyon Türk Lirası¹⁷⁴ ödemenin yapılması karşılığında Sami Günzberg kendisinde mevcut II. Abdülhamid terekisiyle ilgili bütün evrakları "II. Sultan Abdülhâmid'in mi-

171 Söz konusu değişiklik 16 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen 5958 sayılı kanundur. Kanunun tam metni için bkz. Murat Bardakçı, a.g.e., s. 191-192.

172 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 143.

173 Rıfat N. Bali Arşivi. Cahit Osman'dan Mehmed Âbid'e yollanan 18 Mart 1959 tarihli mektup.

174 1959 yılında bir ABD Doları'nın değeri 2.80 TL idi. Bu durumda 40 milyon Türk Lirası 14 milyon dolara tekabül etmekte. İktisatçı Erol Haker 1959 yılındaki bir ABD dolarınının 2005 yılında yaklaşık 7.50 dolara tekabül ettiğini belirtmekte. Bu durumda 1959 yılındaki 14 milyon doların 2007 yılındaki değeri 105 milyon dolardır.

rasının hukukî alıcısı olan eşhasa” vermeyi taahhüt etmekteydi.¹⁷⁵ Cahit Osman hem bu mukavele taslağını, hem de bir hukukçular grubuyla imzalamak istediği bir diğer mukavelenin bir örneğini Paris’te yaşayan şehzade Mehmed Âbid Efendi’ye göndermişti. Mehmed Âbid Efendi’nin cevabı ise oldukça sertti:

22 Mart 959 Paris

Azizim Cahid Beyefendi,

Size aynı gün içinde 1inci ve ikinci mektuplarımı alelacele yazmıştım. Bütün gönderdiğiniz dosyayı henüz okumamıştım. Üçüncü mektubu yazarken aklım başıma gelmeye başladı.

Şimdi Sâmî ile yapmak istediğiniz mukâveleyi ve diğer avukatlarla yapmak istediğiniz mukâvele projesini de kâmilten [noksansız] okudum. Aklım büsbütün başıma geldi. Size 4üncü mektubu yazıyorum. Size 1inci veya 2nci mektupta: ['] Sâmî ile umumiyet itibârıyla bir mukâvele yapmak makûl olur ['] diye yazmıştım galiba. Fakat bunu yazarken yaptığınız mukâvelenin henüz bir tek satırını bile okumamıştım. Sizin akli seliminize kredi yapmıştım. Fakat okudukça hayretim arttı. Diğer avukat grubu ile yapmak istediğiniz proje de ayrıca hayretimi göklere çıkardı. Hayâl üstüne müstenid kontabilitideki [muhasabe] hayâlât bile yine bu hayâlî kontratların ahkâmına [hükümlerine] tevâfuk etmiyor [uygun gelmiyor]. Bir misâl: ['] Paşa gurubu yüzde yirmi istiyor. Hâlbuki bunlar yüzde beş istiyorlar ['] diyorsunuz fakat mukâveleyi okuyunca bunların da yüzde yirmi istedikleri görülüyor. Sonra finansiye grubu nerededir? Kimlerdir? Ve bunların ne alacakları belli değil. Sonra hayâlî hesaplar bu altı yüz milyon doları kim verecek, hatta yarısı, hatta onda birini! Koca Türkiye Hükûmeti hesabına 300 milyon dolar koparmak için kaç senedir ve kaç defa hâriciye vekilimiz Amerika’ya gitti geldi de bunun ancak bir kısmını koparabildi. Halbuki siz altı yüz milyon istiyorsunuz ve bunu kimden? Hepsı birbirinden kopuk, hususî emlâki ve bankaları ve madenleri nasyonalizme

itmeye başlamış (sosyalist ve nasyonalist) (aynı zamanda) Arab hükûmetlerinden istiyorsunuz ki biz eski fâtihtlerine memleketlerinin topraklarını veya paralarını versinler! Öyle Arab hükûmetleri ki ne paraları var, ne arzuları ve hepsi bize hasmı cân [can düşmanı] Türkiye Hükûmeti ise bizim ela gözlerimiz için Arab hükûmetlerine ne dava açar ne de hiçbir şey. Bilakis onlarla kavgaya değil onlarla anlaşmaya tâliptir. Ve pek haklı olarak Sâmî'ye yine bol keseden otuz milyon Yusuf Hakkı'ya 10 milyon vaad ediyorsunuz. Neye mukâbil?.. Ehemmiyetini, kıymetini bilmediğiniz, görmediğiniz (evrak veya fotokopileri avukatlarınıza gösterecekmiş. Verecek de değil, sadece kendi evinde gösterecek). Sâmî'deki bu evrak veya fotokopilerin hepsi Royal Trust'de mevcut olması lâzımdır. Zira bunları vaktiyle 16 veya 17 bin İngiliz lirası mukâbilinde Royal Trust'e satmak üzere kontrat yapmıştır ve kopyalarını satmıştır. Şimdi de size ihtimâl ki istiştâm [koklama] hakkı satmak istiyor. Sâmî'deki bu evrak herkese satılan gösterilen veya ümidleri, istihâları tahrike hizmet [hizmet] eden fâhişelere benzemiştir.

Azîzim size tavsiyem şudur:

Hayâl peşinde koşmayın. Bir an evvelen makûl ve hukukî yoldan elimizdeki yegâne sağlam işin tasfiyesine çalışın ki o iş de toprağı nur olsun Nâile Sultan'ın mirasıdır.

İşte benim fikrim ve işte bu kadar!

Sâmî ile büsbütün başka bir surette belki bir anlaşma yapılabilir. Fakat o da böyle hava mukâbilinde otuz milyon vaad etmek suretiyle değil! Kendisinden korkulacak bir şey de yoktur. Mazide evet çalıştı fakat bizim için değil kendisi için bir spekülâtör zihniyetiyle bir oyun oynadı. Masraf risquesleri [risklerini] kendi rızasıyla kabul etmişti. Bizim hiçbir borcumuz yoktur. Ancak hakşinâslık [hakka riayet] etmek ve efendice hareket etmek için kendisine bir gün bu emlâki kazandığımız halde yüzde 8, alacağımız net meblağ içinden vaad edebiliriz. Net elimize ne geçerse onun yüzde sekizi. Yusuf Hakkı'ya da yüzde iki vaad edebiliriz. O kadar. Sizin kontabilite [muhasabe] semada bulutlar üzerine kurulmuş bir kontabiledir [muhasabedir]. Hiçbir şey ifade etmez. Ancak safdilleri inandırabilir.

Kimseye muayyen milyonlar vaad edilmemeli. (Ancak net alacağımızdan bu nispette verebiliriz denilebilir.) Sonra maddelerin muğlaklığı perdesi altında yüzde yirmi vaad edilmiş olan bir şeyi de yüzde beş göstermek doğru değildir. Sizin projeyi okuduktan sonra doğrusu [']küştah['] dediğiniz zevâtın projesini akla daha yakın buldum.

Ben kendi hesabıma Sâmî ile nasıl bir mukâvele yapacağımın müsveddesini Rıdvân Beye gönderdim. Şimdi o müsveddeyi biraz daha mükemmelleştirerek ve açık bir surette madde madde yazıp Rıdvân Beye göndereceğim. Zira benim Sâmî ile büsbütün başka bir işim vardır ve umumî mirasın tamamen dışındadır. Elinde tuttuğu anneme ait bazı parsellerin ve bir hanın tapu kâğıtları var. Onu kurtarmak için büyük mirastan alacağım (muhtemel alacağım) yüzde 8 vaad edeceğim. Bir gün ne elim geçerse o mikdârını bilmediğim net meblağdan. İşte o kadar. Herkesin hususî haline göre herkesle yapacağı kontrat başkadır. Bu mektubu Ayşe Sultan hemşire vâsıtasıyla gönderiyorum. Aynı zamanda kendilerinin de okuması ve şahit olması için.

Biraz acı yazdım. Gücenmeyiniz. Saygılarım, hürmetlerim.

Mehmed Abid¹⁷⁶

Cahit Osman bu mukaveleye ilaveten dört ayrı mukavele konusunda da Sami Günzberg'le müzakere etmekteydi. Bunlar şöyle idi:

- a Tarihsiz bir mukavele taslağında Sami Günzberg, Cahit Osman Bey'in II. Abdülhamid'in terekisinde veraset olarak %1, emeğinin karşılığı olarak da aynı oranda bir hakka, yani toplam %2 hakka sahip olduğunu, terekenin tasfiyesi sırasında bu hakkına taaruz etmemeyi kabul ve taahhüt ettiğini beyan etmekte.¹⁷⁷
- b Üçüncü bir tarihsiz mukavele taslağında ise Sami Günzberg terekeyle ilgili evrakları Cahit Osman Bey'e ibraz etmeyi ve

176 Rıfat N. Bali Arşivi, Mehmet Âbid'in Cahit Aksoy'a gönderdiği 22 Mart 1959 tarihli mektup.

177 Rıfat N. Bali Arşivi.

evrakları bir ay süreyle tetkik etmeye izin verdiğini taahhüt etmekte.¹⁷⁸

- c) Dördüncü bir tarihsiz mukavele taslağı ise Suriye'deki mallarla ilgili. Bu mukaveleye göre Sami G n zberg Suriye'nin talep ettiği beyannameleri kendisinde bulunan tasdikli liste ve tapulara istinaden Türk Hariciye Vekâleti vasıtasıyla 26 Aralık (yılı belirsiz) tarihinden önce Suriye'deki ilgili makamlara vermeyi taahhüt etmekte. Suriye'nin bu araziler üzerinden varislere mülkiyet hakkı tanınması halinde ise varisler bu hakların %2'sini Sami G n zberg'e terk etmeyi taahhüt etmekte.¹⁷⁹
- d) Sami G n zberg ile Selçuk Osmanog lu Sultan ve Cahit Osman arasında hazırlanmış tarihsiz bir başka mukavele taslağına göre Sami G n zberg, merhum B dar ve Peyveste Kad nefendilerin Maliye Hazinesi'nden olan alacakları ve  l  Vi en¹⁸⁰ metrukatından Selçuk Osmanog lu Sultan ile Cahit Osman Bey'in açacakları istihkak davaları için lâzım gelen bütün evrakları Cahit Osman'a tevdi etmeyi ve davaların takibi için avukat Yusuf Hafid Hantuğ ile avukat Ekrem Amaç'ın yardımlarını temin etmeyi taahhüt etmekte. Buna karşılık Selçuk Osmanog lu Sultan ve Cahit Osman Bey ellerine geçecek meblağın %15'ini Sami G n zberg'e terk etmeyi taahhüt etmekte.¹⁸¹

Bütün bu mukavelelerin imzalanıp imzalanmadıkları, şayet imzalanmışlar ise akibetlerinin ne olduğu me ul. Cahit Osman Evrağı arasında yer alan tarihsiz notlardan biri ise Cahit Osman ile Sami G n zberg arasında muallakta olan ihtilaflı meselelerin bir listesiydi:

Doktor Sâmî G n zberg'le Aramızda Hallolunacak Mes il
[Meseleler]

178 Rıfat N. Bali Arşivi.

179 Rıfat N. Bali Arşivi.

180 Vi en bir Ermeni adıdır.

181 Rıfat N. Bali Arşivi.

1. Petroldeki iddiamızın ne ifade ettiği ve bu husustaki hukukumuzun ispat eden evrak.
 2. Ahmed Nuri – Nureddin Efendi ve Bidar Kadın'ın verâset senedleri veyahud ölüm ilmühaberi.
 3. Anlaşma kontratı ve dosyanın derhal tedkike ihzârı.
 4. Avukat Ekrem Beye taalluku olan kontratlar.
 5. Gayrı mübâdillerden Bidâr Kadın hissesi üzerine para alınmış mıdır [?].
 6. Viçen işi gayrı mübâdiller işi İzzet Paşa çiftliği işi evrakı
 7. Serencebey Yokuşu işi evrakı.
 8. Mehmed Ali Paşa Hanı evrakı
 9. Mehmed Ali Paşa Hanı kiralari meselesi
- Kezâ Şerencebey Yokuşundaki kiralar¹⁸²

Bu ihtilaflı meselelerin de çözüme kavuşup kavuşmadıkları meçhul. Murat Bardakçı'nın yayınladığı ve 1950'li yılların sonuna doğru hazırlandığı tahmin edilen tarihsiz bir belgeye göre Cahit Osman miras meselesinin halli için çözüm arayışları içindeydi.¹⁸³ Cahit Osman 1976 yılında, sefalet içinde denilebilecek bir durumda, bir trafik kazasında vefat edecekti.¹⁸⁴ Murat Bardakçı'nın araştırmasından da görüleceği üzere sefaletle yakın bir durumda olan sadece Cahit Osman değildi. Sami Günzberg konuyla ilgili uzunca bir araştırma yayınlayan İngiliz yazar John Connoll'e gönderdiği 30 Aralık 1946 tarihli mektubunda "varislerin birçoğu sefalet içinde ve hasta halde vefat ettiler. Şehzade Ahmet'in mültecilerin barındığı kamu yararına kurulmuş bir hayrat evinde vefat ettiğini" yazacaktı.¹⁸⁵

182 Rıfat N. Bali Arşivi.

183 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 143.

184 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 143.

185 John Connoll, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, s. 19-31, 100-111, s. 29.

Amerikalı Hukukçu Harold Stassen'in Teşebbüsü

"II. Abdülhamid'in mirası" konusu 1963 yılında tekrar gündeme gelecektir. Amerika'nın eski başkan adaylarından ve bir dönem Minnesota eyaleti valisi hukukçu Harold Stassen'in (1907-2001) varislerin hak iddia ettikleri miras davasıyla ilgilenebileceğini aktaran haber şöyleydi:

Sultan Abdülhamidin Orta-Doğu ve Batı Avrupa'da yüz milyonları bulan servetini kadın varislerine kazandırmak için dâvâ açmayı teklif eden Amerika Birleşik Devletlerinin eski Cumhurbaşkanı adaylarından ve meşhur hukukçularından Harold Steassen önümüzdeki günlerde memleketimize gelecektir.

Fransız hukukçuları da bu dâvâ ile yakından ilgilenmekte ve dâvâyı almak için varislere müracaatta bulunmaktadırlar.

"Abdülhamidin Mirası"

Varislerine intikali sağlanmasına çalışılan Sultan Abdülhamidin mirası şöyle hülase edilmektedir:

"Petroller"

Arnavutluktaki petroller üzerinde Abdülhamid'in hissesi bulunmaktadır. Aynı zamanda nakdi meblağı büyük bir yekûn tutan gayrimenkulunu da bir zamanlar Kral Zogo gaspetmişti.

2- Abdülhamid Irakta petrol araştırmalarına büyük servetler yatırmıştı. Bu petroller üzerindeki hakkının zayı olmayacağı Irak hükümeti tarafından teyid edilmişti.

Ancak bilâhare varislerine tanınması için yapılan müracaatlar ve Atatürk'ün ölümünden sonra müteaddit devrelerde hükümetimiz tarafından gönderilen notalar da neticesiz kalmıştır.

"Kıbrıstaki Mülk"

3- Kırım harbi [1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı olacak] sırasında Abdülhamid, Kıbrısı İngilizlere devrederken İngilizler Kıbrısla ilişiği kesilince adayı Türklere bırakacağına dair bir anlaşma yapmış Kıbrısta şahsına ait olan mülkünü o zamanın

parası ile ayda 5 bin sterlinge ki bu ucuz telâkki ediliyordu İngilizlere kiralamış ve aynı şekilde bilahare geri iade edileceği şartı kaydedilmişti, ancak İngilizler şimdiye kadar ne kirayı ödemişler ne de kontrata sadık kalmışlardır. Birçok hukukçulara göre bu gayrimenkulün zilyeti, mülkü devraldıkları zaman hüsnüniyet sahibi olsalar dahi mülkiyet hakkına sahip değillerdir.

- 4- Bundan başka eski sultanın Mısır, Cezayir ve Tunusda da serveti bulunduğu açıklanmaktadır. Ancak bu servetin varislerine intikali için hukukçuların herhangi bir teşebbüse girişmeyi tasarlayıp tasarlamadığı bilinmemektedir.

“Stassen 50 Milyon Lira İstiyor”

Bu mirası varislerine intikal ettirebileceğini ifade eden Amerikalı Hukukçu dâvâ için 50 milyon lira¹⁸⁶ talep etmektedir. Daha evvel Türk hükûmeti ile de temaslar yapmış bulunan ve özel bir kanun çıkarılmasını isteyen Amerikalı Hukukçu yurdumuzda varislerin resmî vekili Dr. Sami Günzberg ile görüşecektir.

“Ruslar da Miras İle İlgili”

Diğer taraftan Dr. Sami Günzberg Sovyet Rusya'yı temsil eden bazı şahısların kendisine müracat ederek varislerin bu hakları hiçbir zaman elde edemeyeceklerini ileri sürdüklerini ve Iraktaki petrol hisselerinin kendilerine satılması için mutavassıt olmasını rica ettiklerini bu hususta görüşmek üzere randevu istediklerini söylemekte ve “ben bu işe karışmam. Hükûmet bana müsaade etmeden ben sizi tedavi için dahi yanıma kabul edemem” cevabını verdiğini ilâve etmektedir.

“Atatürkün İzni”

Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti resmen tanındıktan sonra Ata-

186 1963 yılında bir ABD dolarının değeri TL 9. idi. Bu kura göre 50 milyon lira yaklaşık beşbuçuk milyon dolara tekabül etmekte. Kaynak: *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 377.

türk yurt dahilinde kalan kadın hanedan mensuplarının yurt dışında bulunan mülk üzerindeki haklarını aramalarına müsaade etmişti. Bu işle meşgul olması için de  ř Bankasını vazifelendirmişti. Resmî ve hususî müracaatlara rağmen bir netice alınamayan dâvâ hakkında hakların henüz kaybolmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁷

Ancak bu teşebbüsün bir neticeye ulaştığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁸⁸

“Abdülhamid’in mirası” meselesi en son 2005 yılında tekrar gündeme gelecektir. II. Abdülhamid’in torunlarından Cemil Adre ve kuzeni Mahmud Sami, Musul ve Kerkük’teki arazilerle ilgili haklarına sahip çıkmak için varisler adına girişimlerde bulunmaya devam etmekteiler.¹⁸⁹

187 “Abdülhamid’in 100 milyonluk mirası için dâva açılıyor”, *Tercüman*, 5 Ağustos 1963.

188 Harold Stassen’in şahsi arşivi Minnesota Tarih Cemiyeti’nde (Minnesota Historical Society) bulunmakta. Bu arşivde yapılan araştırmada konuyla ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Stassen’in biyografisi için şu kaynaklara bakılabilir: “Harold Stassen”, http://en.wikipedia.org/wiki/Harold_Stassen ve www.mnhs.org/library/findaids/00202.html

189 “2. Abdülhamit’in mirası tartışılıyor”, *Milliyet*, 9 Ekim 2005 / Süleyman Arıoğlu, “Bir sahte hanedan eksikti”, *Akşam*, 11 Nisan 2005.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SON YILLARI

Sami Günzberg Arşivinin Akibeti

Sami Günzberg yıllar boyunca Abdülhamid'in mirasıyla ilgili olarak uluslararası hukukçular, Türk ve yabancı siyasetçilerle yaptığı yazışmalarının önem ve değerinin farkındaydı. Bu nedenle de arşivini İsrail'e hibe etmeyi düşünmekteydi. Böyle bir düşüncenin aklından geçtiğinin ilk işareti Yahudi Ajansı Türkiye temsilcisi Yakov Harozen'in 1957 yılının Mart ayında Kudüs'teki Merkezi Siyonist Arşivleri'ni ziyaret edip Günzberg'in arşivinden söz etmesidir. Harozen arşiv yetkililerine Günzberg'in Haim Weizmann ve eşi Vera ile yazıştığını, Günzberg'in arşivinde İsrail Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı Haim Weizmann'ın 1930'lu yıllarda WZO Başkanı iken Günzberg'e yazdığı mektuplarla Siyonist Arşivleri ilgilendirir başka belgelerin mevcut olduğunu bildirecekti.¹ Bu ilk yazıdan bir süre sonra Yakov Harozen Günzberg'le tekrar buluşacak ve görüşmesinin ardından Merkezi Siyonist Arşivleri Müdürü Dr. Bein'e şu mektubu yollayacaktı:

İstanbul Dr. Günzberg'le ilgili yakın tarihteki mektubunuza atfen size şunları bildirmekten memnunluk duyuyorum.

Yahudi Ajansı'nın Türkiye'deki bir temsilcisi olarak Sultan Abdülhamid'in hizmetinde bulunmuş olan maruf dışçı Günzberg ile tanıştım. Kendisi Theodor Herzl'le Halife'nin sarayında tanışmış. İyi şöhreti, namuslu olması ve etkileyici ihtisası sayesinde Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin en kapalı kapıları ona açıldı. Bu nedenle kendisi Atatürk'ün, günümüz Reiscumhuru Celâl Bayar'ın, vs.nin dışçısi olarak kaldı.

1 CZA, Sami Günzberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 24 Mart 1957 tarih Y. Vancort imzalı yazı.

Dr. Günzberg'in kıymetli ve son derece ilginç bir arşivi var. Ben şahsen düzinelerce dosyada Weizmann, Einstein ve başkalarına ait yüzlerce mektup gördüm. Bu arşiv şayet Kudüs'e getirtilirse dönemimizin en önemli arşivlerinden biri olacaktır. Bu nedenle Dr. Günzberg'i arşivini Kudüs'e transfer etmeye ikna etmek için çalışmaya başladım. İsrail Reisicumhuru Ben-Zvi de bu yönde çalışmam için beni görevlendirdi.

Ancak maalesef İstanbul'da bulunduğum süre zarfında hastalandım ve verilen görevi bitirmek üzere orada kalamadım. Dolarısıyla müzakereleri hızlandırmak için Dr. Günzberg'i arşiv konusunda yetkili temsilcim olan Ardialı ile tanıştırdım. Reisicumhur Ben-Zvi'ye Günzberg'e ithaf edilmiş imzalı bir fotoğrafını göndermesi teklif ettim. Fotoğraf büyük bir ihtimalle önümüzdeki günlerde kendisine gönderilecektir. Ancak, mümkünse, arşiv yönetiminin Dr. Günzberg'i saygın bir misafir olarak Kudüs'e davet etmesini teklif etmek istiyorum. Bu şekilde de müzakereler onurlu bir şekilde neticelenir.

Dr. Günzberg son derece zengindir. Belki dikkatini çeken bir müesseseye bağış yapması sağlanabilir. Kendisi çok yaşlı olduğundan (80'in üstünde) bu konuyu neticelendirmek için acele etmeliyiz.

Bu teklifimin dikkate alınacağını ümit ederim.²

Bu mektup Merkezî Siyonist Arşivleri Müdürü Dr. A. Bein üzerinde gerekli etkiyi yarattı. Dr. Bein Avrupa'ya yaptığı ziyaretinin dönüşünde 19 Aralık 1957 günü İstanbul'a geldi. Önce T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Müdürü Prof. Dr. Halil Demircioğlu'nu (1905-1972) ziyaret etti. Bir meslektaş olarak arşivler konusunda kendisiyle fikir teatisinde bulundu. Daha sonra Sami Günzberg'i ziyaret etti. Günzberg'i ziyaretinden sonra kaleme aldığı rapor aralarında geçen görüşmeyi şöyle nakledecekti:

Dr. Harozen'in inisiyatifi ve Reisicumhur ile görüşmemden sonra dışçı Sami Günzberg'i ziyaret ettim. Dr. Günzberg İstanbul'da

2 CZA, Sami Günzberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 23 Mayıs 1957 tarih Y.Harozen imzalı yazı.

iyi tanınan bir dışçidir. Kendisi II. Abdülhamid ile halefi rejimin idarecilerinin hekimiydi. Dolayısıyla Türkiye’de nüfuz sahibi birçok şahısla samimi münasebetler içindedir. Kendisi bu münasebetleri sayesinde Yahudiler ile İsrail Devleti’ne birçok kere yardımda bulunduğunu iddia etmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’da bulunan [Yahudi Ajansı temsilcisi] Haim Barlas ile olan işbirliğini ve Barlas’ın diaspora Yahudilerini ölümden kurtarmasını övdü. Yanılmıyorsam Reisicumhurumuz İtzhak Ben-Zvi Konstantiniye’de eğitim gördüğü yıllar sırasında da kendisiyle tanıştığını söyledi. Odasında geçmişte devlet başkanlığı yapmış zevatın kendisine imzaladığı fotoğraflar var. 83 yaşında ama 65-70 yaşlarındaki bir kişi kadar uyanık. Hatta Herzl’in Konstantiniye’ye ziyaretini bile hatırlıyor. O zaman Herzl’in alt seviyede şahıslarla temas kurmasından ötürü onunla temas kurmayı reddetmişti. İnsanların sandıklarından çok daha fazla şey bilen Abdülhamid’in Herzl’in bu temaslarından haberdar olduğunu ileri sürdü.

Bu münasebetlerinden ve Yahudilere yardım etmek için yaptığı muhtelif faaliyetlerinden dolayı Dr. Günzberg’in belgelerden oluşan arşivi var ve oldukça geniş olduğunu söylüyor. Kısa zamanım olduğu için arşivi göremedim. Günzberg İsrail’i ziyaret ettiğinde oradaki kurumlara bu arşivi devretmeye istekli. Weizmann’ın yazdığı mektuplar konusunda da Bayan Weizmann kendisiyle temas kurmuş.

Dr. Günzberg şahsının ve kendisiyle birlikte aynı dairede yaşayan ve konuşmamıza katılan kızkardeşinin kimsenin dikkatini çekmeden İsrail’i ziyaret edebilmesi için İsrail’den bir davet talep etmekte. Davetin yarı-resmî olmasını teklif etmekte. Reisicumhur’un, bir tanıdığın bir diğer tanıdığa yazması gibi, kendisine bir mektup yazmasını ve belki de İsrail’in kuruluşunun onuncu yıldönümü için İsrail’e davet etmesini istiyor. O zaman bu daveti kabul edecek ve arşivini beraberinde getirmek için izin almaya uğraşacak. Arşivi, Devlet Arşivcisi olarak bana teslim edecek, kısmen veya tamamen nerede hangi kurumda muhafaza edileceği konusunu da bana bırakacak. Dr. Günzberg’e

konuşmamızın muhtevasını Reısicumhur'a ve ilgili şahıslara nakledeceğime söz verdim.

Bu görüşmeleri İstanbul Konsolosumuz Shai'a danıştıktan sonra yaptım ve İstanbul'dan ayrılmadan önceki gece kendisine bir rapor verdim. Görüşmeler sırasındaki tavrımı uygun buldu ve ileriisi için destek vermeye söz verdi. Özellikle Reısicumhur'un arzu etmesi halinde Dr. G n zberg'in İsrail'e yapacağı ziyaretin teferruatlarını öğrenmek ister.³

Merkezî Siyonist Arşivleri Müdürü Dr. Bein bu raporu yazdıktan sonra İsrail'e döndü. Reısicumhur Ben-Zvi ve onun arzusu  zerine Başvekil Moşe şaret ile görüştü. Ben Gurion ve Ben-Zvi gibi Dar lf n n Hukuk mektebi mezunu olan Moşe şaret, G n zberg'i yakından tanıyan bir siyaset iydi. şaret, G n zberg'in iddialarının aksine bu arşivde önemli hiçbir belgenin olmadığına inanmaktaydı. Bu nedenle Reısicumhur Ben-Zvi, G n zberg konusunda yeni adımlar atma konusunda mütereddit olup arşivin değerinin tam olarak tespitini istemekteydi. Bunun için Arşiv Müdürü Dr. Bein İsrail'in İstanbul Konsolosu Shai'a yazdığı mektupta Reısicumhur'un Shai'ın G n zberg'le görüşmesini, 1943 yılında ziyaret edip şahsen tanıştığından  t r ⁴ Ben-Zvi'nin selamlarını iletmesini ve arşiv malzemesinin daha ayrıntılı bir şekilde tespit etmesini istediğini bildirecekti. Bu görüşme sırasında G n zberg'in ne tür belgeleri bağışlayacağı tam anlaşılanı kadar kendisine hiçbir taahhütte bulunmamasını da tembih etti.⁵ Konsolos Shai bu mektup  zerine G n zberg ile buluştu. Buluşmasının nasıl geçtiğini anlattığı mektupta arşivin içeriği hakkında hiçbir bilgi yer almamakta. Sadece G n zberg'in

3 CZA, Sami G n zberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 29 Aralık 1957 tarih Dr. A.Bein imzalı yazı.

4 Itzhak Ben-Zvi 17 Ağustos – 14 Eylül 1943 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret ettiğinde Sami G n zberg'i de evinde ziyaret edecekti. Bkz. CZA, dosya S53/1576, 1943 yılında yapılan ziyaretle ilgili rapor.

5 CZA, Sami G n zberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 22 şubat 1958 tarih Dr. A. Bei imzalı yazı.

1958 yılının Nisan ayında kızkardeşi ile birlikte İsrail'i ziyaret etmeyi tasarladığı ve tarihi kesinleşmemiş bu ziyareti sırasında arşivini birlikte getireceğini bildirmekte.⁶ Konsolos'a göre arşivin değerli belgeler içerip içermediğini anlamak imkânsızdı. Bu mektuptan yaklaşık bir yıl sonra Sami Günzberg, Arşiv Müdürü Dr. Bein'e yazdığı bir mektupta Weizmann ile olan yazışmalarını ihtiva eden bazı belgeleri Weizmann'ın eşine verilmek üzere Merkezî Siyonist Arşivleri'ne gönderdiğini, buna ek olarak Türkiye-İsrail ilişkilerini belgeleyen bazı belge ve fotoğrafları da arşivlere göndermek üzere hazırladığını bildirecekti. Günzberg Edirne Yahudi Cemaati'ne ait Tevratların İsrail'e gönderilmelerine izin verilmesi konusunu araştırdığını ve Tevratların İsrail'e gönderildiklerini haber vermekteydi.⁷ Dr. Bein bu mektuba verdiği cevapta Sami Günzberg'in Weizmann ile ilgili yazışmalarını aldığını ve Weizmann Arşivleri'ne ilettiğini teyit ediyordu.⁸ Sami Günzberg arşivinin İsrail'e nakledilmesi konusuyla ilgili yazışmalar 1959 yılındaki bu mektupla son bulacaktı. Kayıtlara göre halihazırda Merkezî Siyonist Arşivleri'nde bulunan Sami Günzberg'e ait evraklar Sami Bey tarafından 1959 yılının Mart ayında gönderilmişti. Bugün Kudüs'teki Merkezî Siyonist Arşivleri ile Rehovot'daki Weizmann Arşivleri Günzberg arşivindeki yazışmaların çok cüzi bir kısmını kapsamaktadır. Günzberg'e ithaf edilmiş fotoğraflar ise arşivlerde mevcut değildir.

Sami Günzberg'in Merkezî Siyonist Arşivleri ile Weizmann Arşivleri'ne göndermediği belge ve fotoğraflar vefatından sonra Lili

6 CZA, Sami Günzberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 3 Mart 1958 tarih Dr. A. Bein'e hitaben yazılı Y.N.Shai imzalı yazı.

7 CZA, Sami Günzberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 14 Mart 1959 tarihinde Sami Günzberg'in Dr. A. Bein'e yazdığı mektup.

8 CZA, Sami Günzberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 26 Mart 1959 tarihli Sami Günzberg'e hitaben yazılı Dr. A. Bein imzalı yazı.

Günzberg tarafından muhafaza edildi. Lili'nin vefatından sonra Klara Günzberg'in torunu Ani-Mari Faraci onları bir süre muhafaza etmeye devam etti, daha sonra da tasfiye etti. Sami Günzberg arşivinin, başka nice arşivler gibi, dağılarak büyük ölçüde yok olması Türk siyasi tarihi ve arşivciliği açısından paha biçilmez bir kayıptır. Bu arşivin tamamı veya tamamına yakın bir kısmı Türkiye'de veya yabancı ülkelerde muhafaza edilebilseydi hem Osmanlı hanedanının son yılları, hem de Cumhuriyet dönemi hakkında son derece aydınlatıcı bir "özel tarih arşivi"ne sahip olunabilecekti. Günzberg'in muayenhanesi tedavi ettiği hanedan mensupları ile Cumhuriyet döneminin en önemli siyasi ve askerî liderlerinin imzalı fotoğrafları ile dolu olmasına rağmen bu koleksiyon da dağılmıştır. Tarihçi Cemal Kutay'ın sözünü ettiği Saray ciltli eserlerden oluşan kütüphanenin yerinde yeller esmektedir. Bir İngiliz seyyahın 1959 yılının Mart ayında İstanbul'u ziyaretinden sonra yayınladığı makalesinde yer alan bir cümle ise Günzberg'in etrafındaki gizemi büsbütün arttırmaktadır. Bu seyyah makalesinde Türkiye Yahudileriyle ilgili izlenimlerini aktarırken Sami Günzberg'den şöyle söz etmekte:

[Türkiye Yahudileri] esas itibarıyla, mühendis, avukat, hekim ve dışçidirler. İstanbullu yaşlı Dr. Ginsburg'un adı neredeyse efsanevidir. Anıları geniş bir çevre tarafından okunmaktadır. Dışlerini tedavi ettiği hastalar arasında Atatürk'ten itibaren bütün Reisicumhurlar, Başvekilleri ve değişik hükümet üyeleri vardır.⁹

Fischer'in sözünü ettiği "geniş bir çevre tarafından okunan anılar"ın gerçekten mevcut olup olmadığı meçhuldür. Klara Günzberg'in torunu Ani-Mari Faraci'nin kızı Vally Berker'e Sami Bey'in geride günlük veya benzeri notlar bırakıp bırakmadığı veya anılarını kaleme alıp almadığı sorulduğunda alınan cevap olumsuzdu: Günzberg geride tek bir satır bırakmamıştı. Yakınlarının teşvik etmesine rağmen anılarını kaleme almamıştı.¹⁰ Ancak Sami

9 Alfred Joachim Fischer, "The Jews in Turkey", *Jewish Affairs*, Cilt 13, Sayı 3, Mart 1959, s. 3135, 35.

10 Vally Berker'le olan görüşme.

Bey'in vefatından sonra tek başına kalan Lili Günzberg'e refakat etmesi için i e alınan İsviçreli bakıcı Rose Baud, Lili'nin ziynet eşyalarını  aldığı iddiasıyla gözaltına alındığında, evinde bulunan Lili'ye ait eşyalar arasında Arap harfleriyle yazılı iki defter mevcuttu. Bu defterlerin muhtevaları ve akibetleri ise me huldur.¹¹

Antika E yaların Müzayedesi

Sami Günzberg'in muayenehanesi ve evi İstiklâl Caddesi No. 365, Perukar  ıkmazı No: 10'daki Türkiye İ  Bankası'na ait İ  Bank Han'ın (eski adıyla Baudouy Apartmanı) 7 numaralı dairesiydi.¹² Bankanın aleyhine açtığı tahliye davasını kazanması üzerine mal sahibi bulunduğu Harbiye, Cumhuriyet Caddesi, No: 269'daki El Irak Apartmanı'nın 6 numaralı dairesine taşınmak zorunda olan Günzberg her biri birer nadide antika eser olan ev eşyaları müzayede ile satacaktı. Bu antikaları ya ücretsiz tedavi ettiği hanedan mensupları hediye etmiş veya Sami Bey onları hanedan yurtdışına na çıkarılmadan önce düzenlenen m zayedelerden satın almıştı.

Günzberg'in bu çok değerli koleksiyonu 17 Ekim 1965 Pazar günü düzenlenen müzayede ile dağılacaktı. Vally Berker'e göre Lili Günzberg eni tesi Rifat Amon ile birlikte eşyaların müzayede yolu ile satılmasına karar vermişti. Lili Günzberg ve Rifat Amon, Sami Bey'e koleksiyonun bir kısmını bir müzeye vakfedeceklerini söylemelerine rağmen bu söz yerine getirilmedi ve koleksiyon dağıldı.¹³

11 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi, Rose Baud dosyası, 14 Ocak 1969 tarihli tutanak.

12 Rakım Ziyaoğlu, *Beyoğlu ve İstiklal Caddesi (Caddei Kebir)*, Beyoğlu Belediye Ba kanlığı Yayınları, İstanbul, 1989 s.79. Ziyaoğlu şöyle anlatıyor: "Bugün Türkiye İ  Bankası Beyoğlu  ubesinin yerinde ünlü z ccaciyeci Karako, bunun üstünde Padi ahların, Cumhuriyet döneminde ünlü ve ya lı Dış Hekimi Sami Günzberk'in muayenehanesi çalışırdı."

13 Vally Berker'le 3  ubat 2003 tarihli görüşme.

UZUN ZAMANDAN BERİ BEKLENEN, YURDUMUZUN ÇOK TANINMIŞ DIŞ TABİBİ DR. SAMİ GÜNZBERG'E AİT FEVKALÂDE MOBİLYA VE SANAT ESERLERİYLE

ASRIN MÜZAYEDESİ

17 Ekim 1965 Pazar günü saat 10'da Beyoğlu İstiklâl Caddesi Perukar Çıkma No: 10 İş Bank Han 7 (Beyoğlu İş Bankası üstü)

MOBİLYALAR: Sultan Murat'ın yazıhane, müzik odası takımı, büfe ve orta masası, şahane bul [Boulle eşya]¹⁴ koleksiyonu, vitrin, yazıhane, kütüphaneler, Bahü,¹⁵ fevkalâde sekreterler, orta masası, dikiş masası, epok¹⁶ karyola, dolap vs. vs., epok yazıhane, Ayşe Sultan'a ait sedir koltuk, Ampir¹⁷ salon takımı ve koltuklar, harika Saray'dan çıkma aynalar, salon takımları, Fransız epok sekreter, şahane çekmeceler.

GÜMÜŞLER: Mineli Rus gümüşü, şahane çay takımı, Nürenberg vazo, Fransız sürahi, Sultan Hamid armalı çay takımı ve taşlarla işlenmiş sigara takımı. İngiliz gümüşü eşi görülmemiş çatal, bı-

14 "Bul" mobilyadan kastedilen ünlü Fransız dekoratörü André Charles Boulle'un (1642-1732) imal ettiği mobilyalardır. Boulle kalay, bakır gibi malzemeleri önceden çizilmiş bir desene göre özel bir testere ile keser ve dikerdi. Böylece bakır üzerine pul zemin veya pul üzerine bakır zemin oluşturuluyordu. Mobilyalar genellikle komodin, dolap, kabine idi. Boulle, mobilyalarında bronz aksesuar kullanımına özel önem vermişti.

15 Bahü, "sandık" anlamına gelen Fransızca "bahut" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun bir şekilde Türkçeleştirmesidir. Bahü dolap görevini gören tahta sandıklardı. Hayvan veya yaprak figürleri işlemeli panoları olan en güzel bahüler onbeşinci yüzyıla aittir. Yirminci yüzyılda bahü bazen her türde rustik veya bazen modern büfeleri tanımlamak için kullanılırdı.

16 "Dönem" anlamına gelen Fransızca "époque" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun yazımıyla türetilen bir kelimedir. Antikacılıkta genellikle 16. yüzyıl Fransız mobilyasını kasteder. "Dönem" anlamına gelen Fransızca "époque" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun yazımıyla türetilen bir kelimedir. Antikacılıkta genellikle 16. yüzyıl Fransız mobilyasını kasteder.

17 Ampir "imparatorluk" anlamına gelen "Empire" kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun yazımıyla türetilen bir kelimedir. Antikacılıkta "Ampir mobilya" deyimi 18. yüzyılın sonunda başlayıp 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar gelişen Fransız mobilyalarını kasteder.

çak takımı, bol takımı vs. Şiraz vazolar, Tuğralı fevkalâde yemek tabakları, sitil zarflar, tepsiler, bademlikler vs.

PORSELEN: Sèvres Chateau de Tuilleries ve artist imzalı birbirinden güzel ayaklı ve düz şekerlik ve jardinyerler, Sevres –a 1753 (Sevr’in ilk senesi) bir çift vazı, K.P.M. Berlin,¹⁸ J.P. Meissen (Saks),¹⁹ Capo Di Monte,²⁰ Yıldız, Kanton, Portüğe [Portekiz] ve Çin biblo, şekerlikler, sahan, aşurelik, kâse ve duvar tabakları.

TABLOLAR: Halil Paşa, [Fausto] Zonaro, Abdülmecit, Dickens, Powel, [Thomas] Couture,²¹ [Angelica] Kauffmann,²² Plance, Flornoy, H.Oral gibi imzalarla tablo koleksiyonu.

SAATLER: Eşine ender rastlanır imzalı bronz saat ve şamdanlar, bronz üzerine mine Fanuslu, dönen fevkalâde Fransız saatler, J.P. porselenli saat, bronz saat, bul [Boulle] ve bronz hariç saatler.

HALI ve MÜHİM SAİR EŞYA: Kusursuz vaziyette eski İstanbul, Kayseri, Sivas ve Keşan ipekli seccadeleri, taban halıları, bakara 24 kollu şahane avize, bronz ve kristal puar avize, goblen pano, H. Müller imzalı bronz biblo ve heykeller, Sultanların monogramları olan kristal sürahi, kadeh ve şekerlikler, Kluazone [Cloisonné = Bölmeli] mücevher kutusu, Gallé²³ vazolar, bakara²⁴ kristalleri, kılıç, vs.

Bir asırdan beri toplanan fevkalâde bir koleksiyon.

BEHAR, TARLABAŞI CAD. NO.46 TEL: 49 48 38

(Cumhuriyet, 16 Ekim 1965)

- 18 K.P.M., Berlin’in en eski ve ünlü porselen eşya fabrikasıdır.
- 19 Meissen 1710 yılında Saksonya’da kurulmuş çok ünlü bir porselen eşya fabrikasıdır.
- 20 Capo di Monte Napoli yakınlarındadır. Bu yer yumuşak porselen hamurundan üretilen porselen eşyalarıyla ünlüdür.
- 21 Fransız ressam (1815-1879).
- 22 İsviçreli neoklasik kadın ressam (1741-1807).
- 23 Emile Gallé (1846-1904) cam sanatçısıdır.
- 24 “Bakara” sözcüğü Fransızca “Baccarat” kelimesinin Türkçe fonetiğe uygun telaffuz şeklidir. Fransa’nın Baccarat şehrinde 1764 yılında Kral XV. Louis’in emri ile tesis edilen kristal fabrikası “Kralların kristali” olarak anılmıştır.

Müzayedeye basın da ilgi gösterecekti. *Hürriyet* gazetesi muhabirinin haberi şöyleydi:

Türkiye'nin en eski dişçilerinden son Osmanlı padişahlarının "Dişçibaşısı" 95 yaşlarındaki Sami Günzberg'in nadide mobilya, gümüş takımları, porselen eşyaları ve tabloları dün açık arttırma ile âdetâ yok pahasına satılmıştır. Günlerden beri dedikodusu yapılan ve İstanbul'da "Asrın müzayedesini" olarak adlandırılan satışlarda, bir asra yaklaşan yaştaki Sami Günzberg görülmemiş, üzüntüsünden kayıplara karışmıştır.

Yıllar yılı biriktirdiği, Osmanlı padişah ve sultanlarına ait eşyalar satılırken, dişçi üzüntüsünden, açıklanmayan bir yerde kapanmış, kendisini soranlara kız kardeşi: "Doktorun nerede olduğu gizlidir. Çok üzgündür. Evlâdı gibi sevdiği eşyaların satılmasına dayanamadı" cevabını vermiştir.

"Eşyalar Neden Satılıyor"

Doktor Günzberg 52 yıldan beri oturduğu, Beyoğlu İstiklâl Caddesi Perukar çıkmazı on numaralı apartımanın bir banka tarafından satın alınıp kendinin dışarı çıkarılmasına üzülerken, eşyaları satışa çıkarmıştır. 12 odalık katının her tarafı âdetâ tarih olan 95 yaşındaki doktor: "Yarım asırlık evden çıkmam çok zor, 500 parçayı yeni bir eve yerleştirmek için, yeni bir hayat lâzımdır" diyerek üzülmüş ve eşyalarının satılmasına bu sebeple karar vermiştir.

"Gözleri Yaşlı Kızkardeş"

Müzayedeyi ağabeyi yerine yaşlı gözlerle takip eden kızkardeşi: "Sami Günzberg, Sultan Abdülhamit ve Sultan Vahdettin'e hizmet etti. Hareme giren nadide doktorlardan biriydi. Daha sonra da Atatürk, İnönü ve Celâl Bayar'ın özel dişçisiydi. Hayatta bütün kazandığı parayı eşyalarına yatırdı. Sultan Murat'ın oda takımları, Abdülaziz'in koltukları ve Ayşe Sultan'ın eşyalarına sahip oldu. Ne var ki bunlar artık hayaldir" demiştir.

"Büyük Müzayedede"

Dr. Günzberg'in eşyaları büyük ilgi görmüş, bu arada kadınların çokluğu ve her nadide eşyanın satışından sonra alamayınca "Ah" çekmeleri dikkati çekmiştir. Bütün bu ilgiye rağmen, nadide eşyalar yok pahasına satılmıştır. Sultan Abdülmecit'in kendi yap-

tığı ve Dickenz, Powel, Couture, Kauffmann tablo koleksiyonu beklenen değeri bulamadı.

Yine imzalı bronz saat ve şamdanlar Fransız saatler içinde, bronz üzerine mine fanuslu dönen, aynı zamanda barometre ve termometreli iki saat 7.000 liraya güçlkle satılmıştır.

500 parçaya yakın eşyaların satışı bitmemiş ve gelecek haftaya kalmıştır. Satışı büyük ilgi ile takip edilen eşyalar arasında, Sultan Murat'ın yazıhane, müzik odası, takımı, büfe, orta masası, Sultan Aziz'in koltuğu, Atatürk'ün istirahat divanı, Ayşe Sultan'a ait sedef koltuk, ampir salon takımı, saray aynaları, salon takımları, eski İstanbul, Kayseri, Sivas ve Keşan ipekli seccade, taban halıları ve 24 kollu şahane avize bulunmaktadır."

Antika saat: "Asrın Müzayedesinde" ilgi toplayan antika eşyalar arasında saatler bulunuyordu. Çeşit çeşit porselenli ve imzalı bronz saatler hayranlıkla seyredildi ve bronz üzerine mine fanuslu, dönen, aynı zamana termometre ve barometre bulunan iki Fransız saati ise yedi bin liraya satıldı. Fotoğrafta, antikacılar tarafından kapışılan, fanuslu nadide saat.

Ayşe Sultan'ın Su Takımı: İstanbul'da, günlerden beri dedikodusu yapılan ve "Asrın müzayedesı" olarak isimlendirilen açık arttırmada, nâdide eşyalar satıldı. Bunlar arasında saraya ait porselen ve gümüş takımları da dikkati çekti. Tuilerie ve artist imzalı ayaklı, düz şekerlikler, tuğralı kristal su takımları yok pahasına satıldı. Fotoğrafta, Ayşe Sultan'a ait olduğu bildirilen kristal sürahi ve bardaklar satılırken görülüyor. Bu iki sürahi ve bardak takımı 1000 liraya satılmıştır. Hakikî değerinin çok daha fazla olduğu ilgililerce açıklanmıştır.

Ata'nın Koltuğu: Atatürk'ün sık sık Dr. Günzberg'e geldiği zaman istirahat ettiği, satışa çıkarılarak haraç mezat satılan koltuk görülüyor.

Sultan Aziz Arması: Padişahların doktoru Günzberg'in iki büyük odası Sultan Murat'ın armalı, yazıhane, müzik odası takımı, büfe, orta masası, pul koleksiyonu, kütüphane ve Sultan Aziz'in koltukları ile süslenmişti. Ancak, bu eşyaları satmak zorunda kalmıştır. Fotoğrafta "Sultan Aziz" in baş harfleri işlemeli koltuk-

lardan birini tetkik ederek hayranlığını gizlemeyen bir meraklı bayan görülüyor.

Kadınlar rağbet etti: Beyoğlu İstiklâl Caddesindeki müzayedeye antikacılar ve meraklılar büyük ilgi gösterdi. Kadınların da çokluğu dikkati çekti. Birbirinden güzel mobilya, gümüş ve porselen takımlar, biblolar ve halılar satılırken teker teker gözden geçirmekten kendilerini alamadılar.²⁵

Hayat dergisi muhabiri ise gördüklerini şöyle nakledecekti:

Hayatını Atatürk'ün, hanedan mensuplarının, kalbur üstü şahsiyetlerin diş tedavisi ile geçirmiş 93 yaşındaki doktor bugün için üzüntülü. Sebebi, bugüne kadar kendisine hediye edilmiş veya bizzat satın aldığı kıymetli antika eşyaları elinden çıkarmak zorunda kalmış olması.

– Ne yapayım, ev sahibim olan banka beni bunca yıllık yerimden, yurdumdan ediyor. Bu kadar eşyayı nereye götürürüm. Mecburen satışa çıkarttım. Yalnız, Atatürk'ün bana hediyelerini alıp ömrümün sonuna kadar saklayacağım. Bunların değerine paha biçilmez, diyor.

Sultan Hamit, Mecit, Mehmet, Vahdettin Efendiler, şehzadeler, kadınefendiler, Ayşe, Şadiye, Zekiye ve Memika Sultanların özel dişçisi ve aynı zamanda Bahriye Nezareti dişçibaşı Sami M. Günzberg, saray erkânının kendisine hediye ettikleri eşyaları bugüne kadar aynen muhafaza etmiş. Haremdeki çalışması Sultan Hamit tarafından paravana arkasında takip edilen doktora sultanlar, su içtikleri, üzerleri armalı sürahi ve bardakları hediye etmişler. Abdülmecit'in imzalayıp verdiği tablosu, sigara takımı, bu hediyeler arasında. Ayrıca doktor kendi parası ile hilâfetin lâğvından sonra satışa çıkarılan Ayşe Sultan armalı 6 adet koltuğu, Sultan Murat'ın müzik odası ve kütüphane takımını satın almış.

Verilen ilânlar ve şehrin belli başlı yerlerine asılan büyük boy yaf-talar dolayısıyla İstanbul'un kalbur üstü kişileri, antika meraklısı yerli ve yabancıları bunların yanında antika eşya simsarlarının

25 Doğan Pürsün, "Sami Günzberg Sultan Abdülhamit, Vahdettin, Atatürk, Celâl Bayar ve İnönü'ye hizmet etmişti. Dişçibaşı, antikalar yok pahasına satıliverince üzüntüsünden kayıplara karıştı", *Hürriyet*, 18 Ekim 1965.

doldurduğu Beyoğlu Perükâr  ıkmazındaki ev müzayedenin yapıldığı 17 Ekim günü bir ana baba gününü andırıyordu. Saray eř- yalarının yanı sıra Rus g m ş nden yemek takımlarını, imzalı orijinal tabloları, Kayseri, İran halılarını, şato, Artist ve Sevr por- selen takımlarını, bronz işlemeli Viyana malı saatleri alanlar, Dr. G n zberg'in bir asırlık hatıralarını da birlikte götürdüler.

Kendinden 27 yaş küçük kız kardeşi Lili G n zberg ile birlikte Har- biye'deki evine kapanan doktor, canı gibi sevdiği eşyalarına m zaye- deden iki gün evvel Belediye Fiyat Takdir Komisyonu, fiyat biçerken veda etti. Kendisini son ziyaretimizde uyurken ve eşyalarını sayık- larken bulduk. Atatürk'ün büyük bir portresini karşısına almıştı. Kız kardeşi artık onun hatıraları ile baş başa kalmak istediğini söyledi.

“Hanedan Ailesi İlgilendi”

Osmanlı hanedanının İstanbul'da yaşayan fertleri “yılın en b - y k m zayedesı” ile yakından ilgilendişlerdir. Prenses Hanzade ve Fazıla, müzayede gününden bir gün evvel bir antika simsarı göndererek eşyaları tetkik ettirmişlerdir. Bundan başka tanınmış amatör antikacıardan hariciyecı Cevdet Açıkalin eşyaları yerin- de tetkik etmiş ve arttırma için bir antikacıyı vazifelendirmiştir.

Müzayedeye hayli ilgi gösteren hanımların “ah ve vah” sesleri arasında satılan antikalardan en fazla  creti iki bronz, mine ka- rışımı bir Fransız saati topladı. Ve bu     parça eşya 8.010 liraya satıldı. Antika eşya simsarları, turistlerin ilgilendikleri porselen, cam eşya, eski Türk işi ağızlıklar, çay takımları ve mine işle- meli enfiye kutularının, amatör erkek ve kadın meraklıların da ufak, fakat gösterişli eşyaların arttırmasına katıldılar. Ama Sami G n zberg'in asırlık antikaları değerini bulamadı.²⁶

Antıkacı Mesut Hakg den bu müzayededen İstanbul işi bir sedef  ekmece ile bir yolu tasvir eden bir tablo satın aldığını hatırlamakta.²⁷ Sami G n zberg vefat ettikten sonra kılıcı, madalyaları ve nişanları kızkardeşi Lili'ye kalacaktı. Bakıcısı Rose Baud'a göre Lili bu

26 Cengiz Yarb ğ, “Sultanların Yadığarı Antikalar ‘Ah, Vah’ Sesleri Arasında Satıldı”, *Hayat*, 28 Ekim 1965, sayı 44 s. 2829.

27 Mesut Hakg den ile 30 Eylül 2004 tarihli telefon görüşmesi.

yadigârları İsrail'de yeni açılan bir müzeye verilmek üzere aile dostları Natan Eskenazi ve Sara Kastoryano'ya vermişti. Her ne kadar adları geçen kişiler ileriki yıllarda bakıcı Rose Baud'un hırsızlıkla itham edileceği dava sırasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne verdikleri ifadelerde Rose Baud'un bu sözlerini reddedeceklerse de,²⁸ kılıç, madalya ve nişanların Kudüs'teki İsrail Müzesi'ne bağışlandığı kesindir. İsrail Müzesi kılıcı muhafaza edecek,²⁹ madalya ve nişanları ise Kudüs'teki Yad Itzhak Ben-Zvi Enstitüsü'ne devredecekti.³⁰

28 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na gönderdiği 17 Ocak 1969 tarihli yazısının ekindeki ifadeler.

29 İsrail Müzesi, kılıcın envanter numarası B69.35.

30 Madalya ve nişanlar şunlardır.

Üstteki fotoğraftakiler: Alman-Oldenburg Dükalığı/Prensliği, Peter Frederich Lois Hanedanı ve Liyakat Nişanı, 2.veya 3. derece şemsesi; Alman Mecklenburg/Schwerin Dükalığı/Prensliği Griffin Nişanı, 2. derecenin şemsesi; Romanya Krallık dönemi İstiklalinin Korunması madalyası.

Alttaki fotoğraf: Harp Madalyası; Nişanı Osmanî, 2. derece şemsesi; Nişanı Osmanî şemsesi

Sami Günzberg'in Vefatı

Hanedan mensuplarına göre Sami Günzberg ve kızkardeşi Lili vekâletlerini aldıkları II. Abdülhamid'in mirasçılarının itimadını suistimal etmenin cezasını çekeceklerdi. Murat Bardakçı bunu şöyle aktarmakta:

Sami ve Lili Günzberg'in elde ettikleri vekâletlerle padişah mallarına sahip olma girişimlerine Türkiye Büyük Millet Meclisi 1949 yılında set çekecek, ama Günzbergler faaliyetlerine yine devam edecek, 1960'lı yıllara kadar yaşayacak, her ikisi de kanserden ölecektir. Sami gırtlak, Lili bağırsak kanseri olmuş, ölmeden önce çok çekmiş; sultanlara göre ise, hanedana yaptığı kötülüklerin cezasını hayattayken görmüşlerdir.³¹

Ancak hanedan mensuplarının bu kanaati yanlış. Küçük yeğeni Vally Berker'e göre bağırsak kanserinden vefat eden Lili değil Klara Günzberg'in kızı Helmi idi.³² Bakıcısı Rose Baud'a göre Lili Günzberg'in bir göğsü kanserden dolayı alınmıştı.³³ Sami Günz-

V E F A T

Bayan Lilly Günzberg, Bayan Helmy Faragî, Bayan Annî - Marie Faragî ve ailesi Bay Ferit Kastoryano (Zurich), Bayan Cora Bindhoff de Bâren ve ailesi (Santiago), Bay Rifat Amon, Kardeşleri, Dayıları, Kayınbiraderleri

ÖİŞ TABİTİ

Dr. Sami W. Günzberg'in

8 Mayıs 1966 pazar günü vefat ettileri teessürlü bildirir. Cenaze merasiminin 10 Mayıs 1966 bugünkü salı günü saat 12.30 da Yüksekaldırım Fekenz Mısvev Sinagogunda iera olunacağı UAn olunur.

Kızkardeşleri, Yeğenleri, Akraları
İLANCILIK: 3418 - 13586

Hürriyet, 10 Mayıs 1966

31 Murat Bardakçı, a.g.e., s. 125-128.

32 Vally Berker'in 14 Ocak 2003 tarihli elektronik postası.

33 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. Rose Baud'un tarihsiz mektubu.

berg ve kızkardeşi Lili, ünlü Rumen Prof. Anna Aslan'ın yaşlılığı geciktiren Gerovital H3 ilacını almalarına rağmen³⁴ her fani gibi yaşlılığa yenileceklerdi. Sami Günzberg, El Irak Apartmanı'na taşınmasından kısa bir süre sonra 8 Mayıs 1966 günü yüksek arterioskleroz hastalığından tedavi gördüğü Alman Hastanesi'nde vefat etti. 10 Mayıs 1966 günü düzenlenen dinî törenin ardından *Aşkenaz* Mezarlığı'na defnedildi.³⁵ Vefatı ne Türk, ne de Türk Yahudi basınının fazla ilgisini çekmedi. Onlarca yıl boyunca en üst düzey siyasetçi ve bürokratlarıyla içli dışlı olan Günzberg'in adını hatırlayan artık fazla kimse yoktu. Bir dönemin ünlü dışçisi sadece *Cumhuriyet*'te birkaç satırla anılacaktı:

Askerî cerrahlardan bir Musevî subayın oğlu olan Dış Tabibi Sami Günzberg İstanbul'da doğmuştur. Viyana'da dış hekimliği tahsilini bitirdikten sonra evvela Galata'da sonra Beyoğlu'nda muayenehanesini açmıştır. Az zaman zarfında şöhret kazanan Sami, Bahriye Nezaretî'nin yarbaylık rütbesiyle Dışçibaşılığı'na tayin edilmiştir. Daha sonra gerek zamanın Padişahının ve onu takip eden diğer Padişahların ve Halife'nin Baş Dış Tabibliğine atanmıştır. Sami Günzberg yalnız saltanat devrinde değil İkinci Meşrutîyet devrinde de çok şöhret kazanmış, devrin birçok ricalinin tedavisini yapmış ve bilhassa Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın hem yakın dostu hem de dışçisi olmuştur. Sami Günzberg'in en önemli hizmeti Atatürk'ün on dört yıl pek yakından hem dışçilik hem de diğer hizmetlerinde bulunması olmuştuk ve Atatürk'ün takdir ve iltifatlarını kazanmıştır.³⁶

Türkiye'de Fransızca yayınlanan gazetelerden en sonuncusu olan *Le Journal D'Orient* gazetesinin sahibi Albert Karasu ise Günzberg'i uzun bir makaleyle anacaktı:

34 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. Rose Baud'un tarihsiz mektubu.

35 İstanbul *Aşkenaz* Musevî Cemaati'nde mevcut defin belgesi.

36 "Atatürk'ün dışçisi Sami Günzberg öldü", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1966.

Şehrimizin en karakteristik simalarından biri yok oluyor. İlerlemiş yaşına meydan okumasından sonra bir süre önce yaşını suçlamaya başlamıştı, ona uzun ömür dileyenler de artık uzun zaman yaşamayacağını biliyorlardı. Bütün bir cemiyetin pişmanlık duygularının refakatinde [bu fani dünyadan] gitti. Sami Günzberg kendi başına bütün bir dönemi temsil etmişti. Evet, kendisi Sultanlar veya Reisicumhurlar olsun idarecilerimize sıra ile hizmet etmişti. Ancak her şeyin üstünde araştıran, anlayan ve cesaretle konuşan nevi şahsına münhasır emsalsiz bir sima olarak temayüz ediyordu. Birçok kimsenin sustuğu, konuşmadığı konularda sık sık fikirlerini beyan etti. Bu nedenden ötürü sevilirdi. Kurduğu güçlü ve saygılı dostlukları için de aranan bir kişiydi. Siyasetten de kesinlikle zevk alan bir kişiydi. Büyük bir diş hekimi olmasaydı diplomat veya siyasetçi olacağı kesindi. Nitekim bizim millî meselelerimizi yakından takip eder ve [işler iyi gitmediği takdirde] huzursuz olurdu zira kendisi en üst derecede bir vatanseverdi.

Yıllar boyunca Türkiye hudutları dışında bulunan Osmanlı hanedanının işlerini takip etti. Musul petroleri gelirlerinden hanedana bir yüzde ödenmesini sağlamaya çalıştı ancak sonunda muvaffak olamadı. Bu mesele için birçok kere mahkemeye başvurdu ancak kazanamadı. Bizim millî hayatımıza dahil olmasına yol açan sebeplerden ötürü bazen idarecilerimizi ziyaret eden yabancı temsilcilere refakat etti. Birkaç yıl önce Haim Weizmann Türkiye'yi ziyaret ettiğinde onu kabul etmiş ve kendisine refakat etmişti.

Ancak her şeyin üstünde büyük bir diş hekimiydi ve hatırası kolay kolay kaybolmayacaktır. Tabii ki ondan daha genç hekimler vardı ancak onun tarzı, mesleki tecrübesi emsalsizdi. Ve başlangıcından sonuna kadar sürdürdüğü bu meslekte hiçbir zaman kişisel menfaatini sıkı sıkıya takip etmedi. Dostlarına karşı cömert olan Günzberg, fakir kişilere karşı da aynı derecede cömertti.³⁷

Lili Günzberg ve Mücevherlerinin Akıbeti

Ağabeyinin vefatından sonra tek başına kalan 75 yaşındaki Lili

37 K. [arasu], "La Mort de Samy Günzberg", *Le Journal D'Orient*, 10 Mayıs 1966.

Rose Baud ve Lili Günzberg 1967
(Cumhuriyet, 18 Ocak 1969,
Fotoğraf: H.[aber] A.[jansıl])

Hürriyet gazetesi Dökümantasyon
Merkezi, dosya 8/23
(Kaynak: Fotoğraf: H.[aber] A.[jansıl])

Günzberg'in bir bakıcıya ihtiyacı vardı. İstanbul'da yaşayan İs-
viçreli Rose Baud, Puro Sabunları'nın sahibesi Türkân Özsezen'in
çocuklarının bakıcısıydı. Türkân Özsezen Rose Baud'un yo-
rulduğunu fark edince yeni bir iş bulabilmesi için gazeteye ilan
verecekti. Rose Baud bu ilan sayesinde Lili Günzberg'in evinde iş
bulunca Türkân Özsezen ona "çocuklardan yoruldunuz. Bu yeni
işte istirahat edeceksiniz. Siz aileden sayılırsınız. Anahtarlarınız
var. İstedığınız zaman eve gelirsiniz. Ancak bu insanlara dikkat
edin. Özel hiçbir şey kabul etmeyin" tavsiyesinde bulunacaktı.³⁸
Rose Baud 1967 yılının Ekim ayından itibaren 600 lira maaşla El
Irak Apartmanı'nın bir dairesinde yaşlı bir Rum hizmetçiyle bir-
likte yaşayan Lili Günzberg'in bakıcılığını üstlenecekti.³⁹

38 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. Rose Baud'un
tarihsiz ancak zarf üzerinde 6 Şubat 1975 damgası bulunan mektubu.

39 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul
Emniyet Müdürlüğü'nün İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na yolladığı 17 Ocak
1969 tarihli evrağın ekindeki Rose Baud'a ait ifade.

Rose Baud'un dolandırıcılıkla suçlanacağı olay 1969 yılının Ocak ayında cereyan edecekti.⁴⁰ El Irak Apartmanı'nın bir başka dairesinde yaşayan Klara Günzberg'in torunu Ani-Mari Faraci 1969 yılının Ocak ayında Lili Günzberg'i vesayet altına almak için İstanbul 3. Sulh Hukuk Mahkemesi'ne başvuracak,⁴¹ vasi tayini talebi 6 Şubat 1969 tarihinde karar bağlanacak ve Ani-Mari Faraci vasi atanacaktı.⁴² Vesayet kararına mesnet teşkil edecek adli tabip muayenesinin yapılabilmesi için görevlilerle birlikte 8 Ocak 1969 günü Lili'nin dairesine gelen Ani-Mari Faraci, Rose Baud ile karşılaştığında ona teyzesinin mücevherlerinin akıbetini soracaktı. Bu karşılaşmadan iki gün sonra 10 Ocak günü Rose Baud Lili Günzberg'i terk edecek evine gidecekti. Rose Baud ifadesinde evi terk etmesinin sebebi olarak Ani-Mari Faraci ile geçinememesini gösteriyordu.⁴³ Rose Baud ile konuştuğunda aldığı cevaptan tatmin olmayan Ani-Mari Faraci 12 Ocak günü Şişli Karakolu'na başvurup Rose Baud'un Lili'nin 100.000 lirasını ve banka kasasındaki çok değerli mücevheratını alıp evden kaçtığını bildirdi. Bir gün sonra da İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na başvurarak Rose Baud'un İsviçre'ye kaçmaması için yurt dışına çıkış yasağı konması ve hırsızlık suçundan tutuklanmasını istedi.⁴⁴ Bunun üzerine harekete geçen İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Rose Baud'u evinde buldu ve gözaltına aldı. Evde Lili Günzberg'e ait çok sayıda değerli ziynet eşyası, yabancı para, Osmanlı ve yabancı ülkelere ait altınlar ele geçti. Ziynet eşyalarının

40 "İsviçreli bakıcı kadın hırsızlık yapmaktan sanık", *Milliyet*, 18 Ocak 1969 / "Atatürk'ün dışçısının mirası dışarı kaçırılırken ele geçirildi", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969.

41 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. 13 Ocak 1969 tarihli dilekçe.

42 İstanbul 3. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 6 Şubat 1969 tarihli kararı.

43 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na yolladığı 17 Ocak 1969 tarihli evrağın ekindeki Rose Baud'a ait ifade.

44 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. 13 Ocak 1969 tarihli dilekçe.

listesi şöyleydi:

Üzeri yakut ve pırlantalı A.N. harfli kapaklı altın cep saati. (Üzerinde iki adet küçük yakut taşı düşmüş),

Sepet şeklinde ve üzerinde pırlanta taşlar bulunan altın göğüs iğnesi,

Siyah mineli, elmas ve pırlantalı resimli kolye. Zinciri siyah mine ve adi taşlarla süslü,

Elmaslı ve altın zincirli ufak tespih,

17 adet ince zincirden yapılmış altın dansöz bileziği,

Ucunda elmaslı kalp olan altın kordonlu kolye. (Bir elmasın yerine cam konulmuş),

Küçük incilerden yapılmış kolye. Ucunda yuvarlak beyaz halka şeklinde ufak pırlantalar bulunan bir taşı düşük ve yuvarlağının ortasında pırlanta taş bulunan kolye,

Altın üzerine mineli, incili cep saati kösteği,

Platin üzerine pırlantalı alyans,

Bir taşı düşük safir taşı altın üzerine elmaslı gül yüzük,

Altın üzerine ortası pırlantalı, etrafları elmas ve küçük safir taşlı gül yüzük,

Üzerinde üç pırlanta, dört adet yakut taşı bulunan küçük altın para çantası,

Üzerinde iki pırlanta taş ve ortasında safir taşı bulunan küçük altın para çantası,

Taşsız altın para çantası,

Mavi taşlı, ortasında ufak pırlanta bulunan zincirsiz altın kolye,

Çift altın üzerine ortasında ufak yakut bulunan frak kol düğmesi,

Ortasında iki adet ufak pırlanta bulunan altın frak kol düğmesi,

Mekanizmasız altın bilezikli kadın kol saati,

Altın ve küçük elmas taşlı, bileziği yaylı kadın kol saati,

Rose Baud ve Ali Alparslan Arat İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde
(Kaynak: *Hürriyet* gazetesi Dokümantasyon Merkezi, dosya 8/23)

Rose Baud vargılanırken
(Kaynak: *Hürriyet* gazetesi Dokümantasyon Merkezi, dosya 8/23), Fotoğraf: Haber Ajansı)

Rose Baud'un evinde bulunan mücevherat ve paralar

(Kaynak: *Hürriyet* gazetesi Dokümantasyon Merkezi, dosya 8/23, Fotoğraf: Haber Ajansı, A.Büte)

Etrafı siyah ve mineli, kenarı ufak elmas taşlı altın kadın kol saati,
Gül şeklinde altın göğüs iğnesi,

Üzerinde S.[ami] G.[ünzberg] harfleri bulunan süet muhafaza
içinde tabaka. Rose Baud'a göre S ve G harfleri en az 15 elmas ve
15 yakuttan oluşuyordu,

Ucunda ufak pırlanta bulunan altın zincir kolye,

Elmaslı, firuze markiz yüzük,

Ufak gümüş bilezik,

Ortası mercan taşlı altın kadın yüzüğü,
 Ufak altın para çantası,
 Ucunda lacivert taş olan altın para çantası,
 Altın saat kösteği.

İstanbul Emniyet Müdürlüğü mücevherlere değer biçebilmek için dönemin ünlü kuyumcusu Franguli Mücevherat'ta çalışan Vensan Karakoç'u bilirkişi tayin etti. Karakoç mücevherlerin değerini 46.783.- Lira olarak takdir etti.⁴⁶ Bu o günkü döviz kuruna göre yaklaşık 5.200.- dolara eşdeğerdi. Doların bugünkü satınalma gücüne göre hesaplandığında günümüzde 25.000.- dolara eşdeğer olduğu söylenebilir.⁴⁷

Rose Baud İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde verdiği ifadesinde mücevherleri çalmadığını, Lili Günzberg'le birlikte Osmanlı Bankası Beyoğlu Şubesi'ne gittiklerini, Lili burada bulunan kasasını boşaltıp yabancı para, tasarruf bonoları ve mücevherleri kendisine verip şahsî kasasında saklamasını tembih ettiğini söyledi. Rose Baud Lili'ye bunları niye kendisine verdiğini sorduğunda, yeğeni Ani-Mari Faraci'nin mücevherleri almasını engellemek istediği cevabını alacaktı. Rose ifadesinde mücevherleri ne yapacağı hususunda fikir danışmak için otuz yıldan beri Sami ve Lili Günzberg'in özel işlerine yardım eden, El Irak Apartmanı'nın kiracılarından kiralari toplayan, umumî vekâletname sahibi İstanbul Belediyesi Teftiş Kurulu müfettişlerinden avukat Ali Alparslan Arat'la konuştuğunu, Arat'ın mücevherleri Klara Günzberg'in torunlarından Cenevre'de yaşayan Ferit Kastoryano'ya teslim etmesini tavsiye ettiğini ileri sürdü.⁴⁸

46 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na yolladığı 17 Ocak 1969 tarihli mektubun ekindeki Takdiri Kıymet Zabıt Varakası.

47 1969 yılında Amerika'da Hayat Pahalılığı endeksi 498, 1995 yılında 2069 idi. 1995-2004 arası için yüzde onbeş artış daha görüldüğünde bu 1969-2004 dönemi için yaklaşık beş misli bir artış demekti.

48 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul

İstanbul Emniyet Müdürlüğü Rose Baud'u "Emniyeti suistimal ederek hırsızlık yapmak suçundan" tutuklayarak Sağmalcılar Ceza ve Tevkif Evi'ne gönderdi. Rose Baud cezaevinde bulunduğu sırada kızkardeşi Paulette Jordi İsviçre'nin İstanbul Başkonsolosu'na yolladığı mektupta Ani-Mari Faraci'nin kendisine Rose Baud'un, kendisinin bile tahammül edemediği ve "ihtiyar deli" olarak söz ettiği teyzesi Lili'ye çok iyi bakabilecek vasıflara sahip olduğunu söylediğini yazdı. Paulette Jordi'ye göre kızkardeşine isnat edilen suçlamalar iftiraydı. Zaten 1968 yılında İstanbul'a gelip Lili'nin evinde kızı Rose ile birlikte kalan annesi bu komplo havasını hissetmişti.⁴⁹ Olaylar bu şekilde gelişirken 21 Nisan 1969 günü Lili Günzberg kalp yetmezliğinden vefat edecek ve Ulus *Aşkenaz* Mezarlığı'ndaki aile mezarlığına defnedilecekti.⁵⁰

Rose Baud'un tutukluluk hali kırkiki gün sürdü ve İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararıyla kaldırıldı.⁵¹ İstanbul 7. Asliye Ceza Mahkemesi'ndeki duruşmada Rose Baud, "mağdure Lili Günzberg'in dâva mevzuu mücevherat ve parayı bankadaki kasasından alarak kendisine verdiğini, bu mücevherat ve paranın Ani-Mari Faraci'nin eline geçmesini istemediğini, uzun müddetten beri mağdure Lili Günzberg'in yanında çalıştığından, mağdurenin bu mücevherat ve eşyayı kendisine hibe etmek için mi, yoksa muhafaza etmesi için mi verdiği hakkında kati bir şey söyleyemeyeceğini" söyleyerek kendini savundu. Hakim heyeti Rose Baud'un emniyeti suistimal ettiğine karar vermesine rağmen mağdure Lili Günzberg'in herhangi bir

Emniyet Müdürlüğü'nün İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na yolladığı 17 Ocak 1969 tarihli evrağın ekindeki Rose Baud'a ait ifade.

49 İsviçre Federal Arşivleri, Kutu E 2200.159 1989/55/5 Paulette Jordi'nin 18 Şubat 1969 tarihli mektubu.

50 İstanbul *Aşkenaz* Cemaati'ndeki defin belgesi.

51 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. Avukat Naim Zeki Yamaner'in 15 Mayıs 1974 tarihli İstanbul 1. Asliye Hukuk Hâkimliği'ne dilekçesi.

şikâyet dilekçesi olmamasından ötürü kamu davasının tatiline karar verdi.⁵² Lili Günzberg'in varislerini temsil eden avukat Haldun Kip hem bu karara itiraz etti, hem de Rose Baud'un Atatürk'ün Sami Günzberg'e hediye ettiği en az 100.000 lira değerinde, pırlanta işlemeli ve üzerinde Mustafa Kemal'in ad ve soyadının ilk harfleri olan M.K. harflerinin bulunduğu som altından mamul paha biçilmez manevî bir değere sahip bir sigara tabakasını annesi vasıtasıyla İsviçre'ye kaçırdığını iddia etti ve araştırılmasını istedi.⁵³ Lili Günzberg'in varislerinin kararı temyiz etmeleri üzerine Yargıtay kararı bozdu ve dava yeniden açıldı. İkinci yargılamanın sonunda "sanık Rose Baud'un, Ani-Mari Faraci tarafından mağdure Lili Günzberg'in bakımı ile görevlendirilmiş olmadığı, bilakis sanığın bizzat Lili Günzberg tarafından kendisine bakılması için görevlendirildiği ve parasının da yine bizzat müteveffa Lili Günzberg tarafından verildiği anlaşılmakta olup, müteveffa Lili'nin akrabaları tarafından kendisine bakılmamasına ve kendi yaşantısı ile alakadar olunmamasına kızarak ve üzülmekle bankada kendi namına açmış olduğu kasadaki malları alarak kendisine bakan sanık Rose Mari Baud'a kendi rızasıyla teslim edip vermiş olduğu bizzat müdahillerin beyanı" ile ispatlandığına karar veren mahkeme heyeti Rose Baud'un yeniden beraatine karar verdi.⁵⁴ Bu ceza davaları sürerken Günzberg'in varisleri mücevher ve paraların kendilerine teslimi için İstanbul 16. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde bir başka dava açtılar. Bu dava sırasında varisleri temsil eden avukat Süreyya Sungar İstanbul'daki İsviçre

52 T.C. İstanbul 7. Asliye Ceza Mahkemesi, Esas no 1970/210, Karar no 1971/530 sayılı 6 Temmuz 1971 tarihli kararı.

53 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. Avukat Haldun Kip'in 7. Asliye Ceza Mahkemesi'ne yazdığı 5 Temmuz 1971 tarihli dilekçe.

54 İstanbul 7. Asliye Ceza Mahkemesi, esas no: 1972/500, Karar no: 1973/310, 7 Mayıs 1973 tarihli karar.

Sarayın ve
Atatürk'ün dişçisi
Sami Günzberg'in
ölümünden üç yıl
sonra satışa
çıkarılan nadide
eşyaları,
antikaclar
arasında paylaşıldı.

«**B**EYLEN, Abdülaziz'in kızıdır, eliyile yaşarlar, yandaşları tabloyu satıyorlari Muharririme bedeli 3 000 lira. Artirmayi 2 000 lira ile ayiriyorlari. Var mi artiran? Evet, 2 000... 2 500 3 000 3 100 3 800 3 750 4 000 4 500... Satiyorlari, 4 500... 4 600 8 000 3 800... 5 900 6 000... Var mi artiran, 6 000'e satiyorlari. Abdülaziz'in yandaşlari tabloyu 6 000 lira. Satiyorlari... Saat... tir... Bayurun alin bayim...»

— Güneş bir elgere kurtarı. Üzerinde Celâli Bayan'ın inzırası var. Muhammed bedell 1500 lira. Artırmayı 1800 liradan açıyorum. Evet, 1400... 1800... 2000... 2500... 2850... 2900... 3000... 3000 lirası satsayım Saat... tım.

Bir zamanlar, Sarayın, Aantürk'ün, lemet İnönü ve Celâli Bayan'ın diğiliğini yapan Sami Gümbel'in tarihî eşyaları geçenlerde böyle satıldı.

ÜnİÜ dişçinin, Harbiye'deki El İrak apartmanındaki dağesinde toplananlar, artırmaya çâkenler aşıları aştın ola-bilmek için, dâirbileriyi yâna girdiler. Oyaa İstanbulla antıkeçılar kıymetli parçaları kapıstılar: için; emetü: antıke marçılıar, müzayseden ali boz don-

Abdülaziz'in kendi eyleyle yaptığı yağlıboya baskı tablosu, Celâli Bayran'ın imzaları taşıyan gülmüş algaraklı, Serdar: gülmüş ağızla ve kıymetli Çin porcelanı kâğıt kaplı gülden, diğinciye yeşil Bayan Anı da, antikaçılara bir yağlı te: döktürdü. Denilebilir ki, Sami Gürzüberg vârielerinin satışa çıkarttığı eserleri almak isteyen antikaçılara Bayan Anı tak bagına kala tıttı.

OTOMOBİL PARASINA VİTRİN

Baş başlıere kadar devam eden müzayedede, 2.000 - 3.000 lirası arasında gelen Çin porcelanlerinin yanı sıra aştan Fransız stili bir vitrinin 35 bin liraya alıcı bulması, herkesi şaşırttı. Hatı: bazı antika meraklıları, vitrinin satın alması «Ne yapıyorsa, verdiğin para ile bir otomobil satın, iyi olmasın» diyerek iktas etmek istedikleri. Oysa, 35 bin liraya kıymetli bir vitrin sahibi olan anıtkacı, zevklerinden neredeyse havalara uçuyordu!

Üç yıl öncə həyata gözlerini quman Səmə Cüzəmbərgin yüz bünar dəgərin-
dəki əyşələr: böyləliklə ancaq olğan-
dən üç yıl sonra satıləbildi. Müəyyəmə
anadən. Əndü dēğinəin dələməin tərək
edənər, kəitükələrin ərsəinə kəitədik-
ləri əyşələri: bəitərlərinə gəstəyər nəs-
pəni verikən, məhkəmə müəşşəgiri Əhməd
Əfəndi də, bəit zamanlar Əbətürk-ün dē-
ləndəgi kəitükə üç saat oturəbildi:
kəit. əfəndi gəstəyər məhkəmə. ■

«Satıyorum... Saat... tım» feryatları arasında

Abdülaziz'in tablosu 6000, Bayar'ın tabakası 3000'e alıcı buldu

YAZI: KORAY GÜNEY — FOTOĞRAFLAR: TAMER GÜVENÇ

BİNLER, BİNLERİ KOVALIYOR — Üç yıl önce ölen Atatürk'ün düşesi Sami Gönensberg'in evindeki anıtla, tepeleri epik atarına ile setürken, alıcısı en büyük üyütl «Celaî Bayar» İncəsənət taryarı gülməyig alırsı kütüsü ile (Dəftə rə resim), Abşılazır'ın yapıtı rəşid ləvli tablosına (İtəttə) qışardı.

DİŞÇİ VE VEİDİNİ — Ma
kevelto dipki Szoni Cönu
burg (aşte). Müreyyede
de sayılarından çoğunu a
lar yeşeni İm. Anı (aşte)

ATATÜRK'ÜN
OTURDUĞU
KOLİNYA

Hayat, 12 Mart 1970.

Başkonsolosluğu'na başvurup ihtilafın sulhen çözümlenmesini teklif etti.⁵⁵ Bu teklif Rose Baud tarafından kabul edildi. Tutuklandığı zaman evinde bulunan 905.- Fransız Frangı, 12.- Sterlin, 107.- Dolar, 520.- Avusturya şilini ve muhtelif ülkelere ait beş altın para kendisine bırakıldı. Geri kalan tüm mücevherat ve ziynet eşyaları Lili Günzberg'in varisleri Ani-Mari Faraci, Vilhelmina Faraci, Ferid Kastoryano, Raul Sigren ve Valewska Sigren'e verildi.⁵⁶ Rose Baud ise avukatı Naim Zeki Yamaner'e yolladığı mektupta, olayın iftira olduğunu iddia ederek, uğradığı maddî ve manevî zararı tazmin etmek için avukatı vasıtasıyla Ani-Mari Faraci aleyhine 130.000 liralık tazminat davası açtı,⁵⁷ ancak dava reddedildi.⁵⁸ Karar temyiz edildi ancak Yargıtay kararı onadı.⁵⁹ Mücevherler varislere iade edilmesine rağmen Atatürk'ün Sami Günzberg'e hediye ettiği ileri sürülen som altından mamul sigara tabakası hiçbir zaman bulunamadı.

İkinci Antika Eşya Müzayedesı

İlk müzayede'de satılamayan eşyalar Sami Günzberg'in vefatından üç, Lili Günzberg'in vefatından bir yıl sonra ünlü antikacı Aret Portakal'ın düzenlediği ikinci bir müzayedede satılacaktı.

55 İsviçre Federal Arşivleri, kutu E2200.159 1989/55/5, 11 Ocak 1972 tarihli mektup.

56 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. İstanbul 16. Asliye Hukuk Mahkemesi'ne sunulan 6 Nisan 1972 tarihli Sulh Antlaşması ve aynı mahkemenin 10 Nisan 1972 tarihli 1971/1042 Esas ve 1972/292 karar sayılı Kararı.

57 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. Avukat Naim Zeki Yamaner'in 15 Mayıs 1974 tarihli İstanbul 1nci Asliye Hukuk Hâkimliği'ne başvurusu.

58 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. İstanbul Asliye 1. Hukuk Mahkemesi'nin 2 Kasım 1977 tarihli Esas no 974/292, Karar no 977/543 sayılı kararı.

59 Yamaner ve Yamaner Hukuk Bürosu Arşivi. Rose Baud dosyası. 27 Kasım 1978 tarihli Yargıtay 1. Hukuk Dairesi'nin ilâmı.

Müzayedeyi izleyen *Hayat* dergisi muhabiri satışları şöyle nakletmekte:

Beyler, Abdülaziz'in kendi eliyle yaptığı yağlıboya tabloyu satıyoruz! Muhammen bedeli 3.000 lira. Arttırmayı 2.000 lira ile açıyorum. Var mı artıran? Evet, 2.000... 2.500... 3.000... 3.100...3.600... 3.750... 4.000... 4.500... Satıyorum, 4500... 4.600... 5.000... 5.800... 5.900... 6.000... Var mı artıran?, 6.000'e satıyorum. Abdülaziz'in yağlıboya tablosu 6.000 lira... Satıyorum... Saat...tım... Buyurun alın beyim.

Gümüş bir sigara kutusu. Üzerinde Celal Bayar'ın imzası var. Muhammen bedeli 1.500 lira. Arttırmayı 1.000 liradan açıyorum. Evet, 1.400... 1.600... 2.000... 2.500... 2.850... 2.900... 3.000... 3.000 liraya satıyorum. Saat...tım...

Bir zamanlar, Saray'ın, Atatürk'ün, İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın dişçiliğini yapan Sami Günzberg'in tarihi eşyaları geçenlerde böyle satıldı.

Ünlü dişçinin Harbiye'deki El Irak Apartmanı'ndaki dairesinde toplananlar, arttırmaya çıkarılan eşyaları satın alabilmek için, birbirleriyle yarışa girdiler. Oysa İstanbullu antikacılar kıymetli parçaları kapıştıkları için; amatör antika meraklıları, müzayeden eli boş döndüler!

Abdülaziz'in kendi eliyle yaptığı yağlıboya balık tablosu, Celâl Bayar'ın imzasını taşıyan gümüş sigaralık, Saraydan çıkma aşurelik ve kıymetli Çin porselenleri kapış kapış giderken, dişçinin yeğeni Bayan Ani de, antikacılar bir hayli ter döktürdü. Denilebilir ki, Sami Günzberg vârislerinin satışa çıkarttıkları eşyaları almak isteyen antikacılar Bayan Ani tek başına kafa tuttu.

"Otomobil Parasına Vitrin"

Geç saatlere kadar devam eden müzayede, 2.000 – 3.000 lira arasında giden Çin porselenlerinin yanısıra satılan Fransız stili bir vitrinin 35 bin liraya bir alıcı bulması herkesi şaşırttı. Hatta bazı antika meraklıları, vitrini satın alanı "Ne yapıyorsun, verdiğin para ile bir otomobil alınır, iyi düşün" diyerek ikaz etmek iste-

diler. Oysa, 35 bin liraya kıymetli bir vitrin sahibi olan antikacı, sevincinden neredeyse havaya uçuyordu!

Üç yıl önce hayata gözlerini yuman Sami Günzberg'in yüz binler değerindeki eşyaları böylelikle ancak ölümünden üç yıl sonra satılabildi. Müzayede sonunda, ünlü dişçinin dairesini terk edenler, koltuklarının arasına kıstırdıkları eşyaları birbirine gösterip nispet verirken, mahkeme mübaşiri Ahmet Efendi de, bir zamanlar Atatürk'ün dinlendiği koltukta üç saat oturabildiği için oldukça mutluydu...⁶⁰

60 Koray Güney, "Satıyorum... Saat..tım' feryatları arasında Abdülaziz'in tablosu 6000, Bayar'ın tabakası 3000'e alıcı buldu", *Hayat*, 12 Mart 1970, Sayı 11, s. 17.

ONUNCU BÖLÜM

SON SÖZ

Sami G n zberg'in Kimliği ve   levi

Sami G n zberg Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yöneten siya-
set i ve devlet adamlarıyla ikircikli bir ilişkiye sahipti. G n zberg
Osmanlı hanedanına çok yakın olmasına rağmen Cumhuriyet'i
kuran ve yöneten lider kadro ile de m kemm l ilişkiler s rd re-
bilmiştir. Diğer yandan G n zberg hanedan mensuplarının umumî
vekili idi ve bu sıfatıyla onların veraset davalarını takip etmekteydi.
Bu nedenle de her ne kadar Cumhuriyet'i yöneten lider kadronun
itimadına sahipse de aynı kadro G n zberg'in gerçek niyetlerinden
  phe duymakta, hanedan mensuplarıyla işbirliği yapmasını pek
hoş kar ılamamaktaydı.   te bu nedenle de Emniyet Genel Müdür-
lüğü Sami G n zberg'in hareketlerini sürekli izleyecekti. G n zberg
yurtdi ına çıktığında üstü aranacak, beraberindeki evrakları da in-
celeme e tâbi tutulacaktı.¹ Her ne kadar Dahiliye Vekili   kr  Kaya
1936 yılında Sami G n zberg'in artık takip edilmesine gerek kal-
madığını belirtecekse de,² G n zberg "hanedana mensup emlakın
dava vekilliğini yapmış, Avrupa'ya sık sık gidip gelmesinden casus-
luğundan   phe edildiğinden" 1940 yılından itibaren hareketleri
kontrol altına alınacak, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün "B" kısmın-
da 232 sayısı altında kaydedilecekti.³ "Siyasî kötülüğü ve adalete

1 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks
no: 28832, Dolap no: 13, Dosya: 122272-736,  stanbul Vilâyeti'nin Dahiliye
Vekâleti'ne gönderdiği 2 Haziran 1936 tarihli yazısı.

2 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no:
28832, Dolap no: 13, Dosya: 122272-736,   kr  Kaya'nın 27 Mayıs 1936 tarihli
yazısı.

3 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks
no: 28832, Dolap no: 13, Dosya: 122272-736,  stanbul Vilâyeti'nin Dahiliye
Vekâleti'ne gönderdiği tarihsiz bilgi notu.

intikal etmiş suç kaydına rastlanmaması"na rağmen "m tarekede İngiliz istihbaratına çalışmasından ve memleketimizde siyonist propagandası yaparak İtalyanlara casusluk yaptığından dolayı" hareketleri 1960 yılına kadar Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından izlenecektir.⁴ Devlet G n zberg'in hanedan mensuplarıyla olan temaslarından pek hoşnut olmayıp niyetinden ş phelenmesine rağmen G n zberg'in Devlet'in en üst kademesinde yer alan kişilerle son derece samimi ilişkiler kurabilmiş olması da takdire şayandır.

Muayenehanesi devrin kalburüstü şahsiyetlerin geçit resmi yaptığı bir yerdi. Osmanlı hanedanı mensupları ile Cumhuriyetin kurucu kadrosunun adına ithaflı imzalı fotoğrafları bu gerçeğin kanıtıdır. Nitekim İstanbul eski şehremini Operatör Prof. Dr. Cemil (Paşa) Topuzlu'nun anılarında yer alan şu satırlar bu gerçeği dile getirmekte:

Senelerden beri Atatürk'le tanışmamıştım. Bir gün diş hekim Sami G n zberg'in muayehanesinde, evvelce omuzlarındaki bir hastalıktan dolayı tedavi ettirdiğim Atatürk'ün kızkardeşi Bayan Makbule'ye tesadüf etmiştim.⁵

Sami G n zberg aynı zamanda dönemin İstanbul cemiyet hayatının önde gelen isimlerindendi. "Fitne F cur" müstear adıyla yazan Cahide Sonku dönemin ünlü şahsiyetlerinin mek nı olan Park Otel'deki dans partilerini anlattığı yazısında Sami G n zberg'in dans edişini "Bay Samy'nin sol bacağında romatizma olmalı, her iki padan [adımdan] sonra bir titreme ârız oluyor" sözleriyle tarif etmekte.⁶

Devlet erkânı ile son derece samimi ilişkiler kuran G n zberg'in en önemli özelliği kamuoyunda hiç gözükmemesi ve basına mülakat

4 Emniyet Genel Müdürlüğü, Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Ankara, Kardeks no: 28832, Dolap no: 13, Dosya: 122272-736, 18 Temmuz 1951, 17 Nisan 1953, 8 şubat 1963, 16 Mart 1966, 8 Mayıs 1966 tarihli yazılar.

5 Prof. Dr. Cemil (Paşa) Topuzlu, *İstibdat – Meşrutiyet – Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, 4. baskı, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 235.

6 Fitne F cur, "Parkoteli Paviyonu", *Salon*, Sayı 5, 1 Ocak 1948, s. 72.

vermemesiydi. Bu nedenle hakkındaki yazılı kaynaklar son derece azdır. Sami Bey'in özel yaşamı hakkında neredeyse hiçbir bilginin mevcut olmadığı bir ortamda şahsiyeti hakkında bir fikir edinebilmek için onu tanımış kişilerin izlenimleri önem taşımaktadır. Kendisini yakından tanıyan Prof. Dr. Philip Schwartz, Weizmann'a yazdığı bir mektupta G n zberg'i şöyle değerlendirmekte:

Gerçekten de Mösyö G n zberg'in idareci mevkiindeki devlet adamlarıyla çok iyi münasebetleri var. Devlet adamları çoğu zaman onu dinliyorlar. Türk h k metinin eski padişahın mülklerinin kiraya verilmesini engellemeyip aksine desteklemesi Mösyö G.'nin etkisi sayesinde oluyor. Diğer yandan, Mösyö G.'nin çoğu kez [kabiliyetlerini] abarttığını ve bazı konularda bir insanın yapabilece inden daha fazlasını başarabilece ini sandığını da gizlemek istemiyorum.⁷

Weizmann'ın G n zberg ile Londra'da buluşmasından sonra hazırlanan g r   me tutanağında ise G n zberg'den "oldukça zeki ve kuvvetli bir insan olduğu izlenimini veriyor. Kendisinin bir di  inin ötesinde [bir şahsiyet] olduğu açıktır" şeklinde söz edilmekte.⁸

G n zberg'in sahip olduğu en önemli sermaye nüfuz sahibi hukukçu, siyasetçi ve bürokratlardan oluşan geniş  evresiydi. Sami G n zberg bu güçlü ilişkiler a ı nedeniyle de kimi zaman "i bitirici" veya "arabulucu" türünden de görevler üstleniyordu. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu kıyılarının aydınlatılması için fener sistemi inşa etme imtiyazını elde eden Osmanlı İmparatorluğu Fenerleri Umûmî İdaresi, kendisine tanınan imtiyazlarından alacağı gelirlere karşılık Osmanlı İmparatorluğu'na avans  demeler yapması, daha sonra bu avansları tahsil etmede güçlüklerle kar ıla ması  zerine Sami G n zberg'in aracılı ına ba vuracaktı. G n zberg'in bu meselenin halli için yardımlarına ba vuraca ı

7 Weizmann Arşivleri, Dosya 1711, Philipp Schwartz'ın Haim Weizmann'a yoldadı ı 17 Ocak 1934 tarihli mektup.

8 Weizmann Arşivleri, Dosya 2074, 28 Haziran 1938 tarihli not.

aracılar eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Şefik Paşa ve iş ortağı Şefik Esad Bey olacaktı.⁹ Sami Günzberg, Osmanlı İmparatorluğu Fenerleri Umumî İdaresi Umum Müdürü Kont Pierre de Vauréal'a yazdığı bir mektupta Kont'un bir an önce Ankara'ya gelmesini, ziyaretini geciktirmesi halinde Ankara ile yaptığı telefon görüşmesinden edindiği intibaya göre Fenerler İdaresi'ne el konulabileceğini bildirecekti.¹⁰ Sami Günzberg birkaç ay sonra Kont Pierre de Vauréal'a yolladığı bir diğer mektupta TBMM Bütçe Komisyonu Reis Muavini, İstanbul Mebusu Fuat Bey ile hem Ankara'da, hem de muayenehanesinde görüştüğünü, Fuat Bey'in Kont Pierre de Vauréal'ın bir ay önce gelmesi taraftarı olduğunu bildirecekti.¹¹ Sami Günzberg bu meselenin peşini bırakmayacaktı. Kont Pierre de Vauréal'e gönderdiği bir diğer mektupta hususî bir iş için gittiği Ankara'da Başvekil İsmet Paşa ile de görüştüğünü ve bu vesileyle Fenerler İdaresi'nin Türk hükümeti ile olan anlaşmazlığını da izah ettiğini, İsmet Paşa'nın yirmi gün içinde bu meseleyle şahsen ilgileneneğini bildirdiğini aktardı.¹² Ancak iki yıl sonra bu ilişkiler bozulacak, Sami Günzberg, Şefik Paşa ve Şefik Esad Bey'e Beyoğlu 1'nci Noteri vasıtasıyla bir ihtarname gönderecekti. İhtarnamede Şefik Paşa ve Şefik Esad Bey'in Kont de Vauréal adına yapacakları girişimlerden elde edecekleri kâra ortak olduklarını, ortakların avans ödemeler tahsil ettiklerini ancak ihtarnamenin çekildiği ana kadar kendisine hesap verme-

9 CAOM, dosya 102/APOM/141 Thecla Rosolato'nun Comte Pierre de Vauréal'a gönderdiği 13 Ağustos 1929 tarihli mektup. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Jacques Thobie, *Phares Ottomans et Emprunts Turcs (1904-1961)*, Editions Richelieu, Paris, 1972.

10 CAOM, dosya 102/APOM/141 Sami Günzberg'in Pierre de Vauréal'a yazdığı 11 Mart 1930 tarihli mektup.

11 CAOM, dosya 102/APOM/141 Sami Günzberg'in Pierre de Vauréal'e yolladığı 21 Temmuz 1930 tarihli mektup.

12 CAOM, dosya 102/APOM/141 Sami Günzberg'in Kont Pierre de Vauréal'e yazdığı 22 Ekim 1930 tarihli mektup.

diklerini belirtecek, hesapların yedi gün içinde ibraz edilmemeleri halinde hukuk yoluna başvuracağını ihtar edecekti.¹³

Günzberg'in aracı olduğu tek vaka bu değildi. Buna benzer şekilde dönemin önde gelen şahsiyetlerinden birçoğu kendisine ricalarda bulunuyordu. Bunlardan bir tanesi Op. Dr. Emin Erkul'un Sami Bey'e yolladığı 12 Eylül 1940 tarihli mektuptur. Erkul bu mektupta Başvekâlet Kalemi Mahsûsa Müdürü Hasan Şükrü Adal adına bir ricada bulunuyordu:

Azizim Sami Bey

Hasan Şükrü Bey'in babası ağır hasta olduğu için bu akşam İstanbul'a hareket etti. Şayet sana telefon eder ve bir iş isterse esirgememeni dilerim. Ben orada bulunmadığım için seni vekil ediyorum.

Selam¹⁴

Bir başka "ricacı" mektup İran Başkonsolosu'nun sekreterine aitti. Sekreter Pariviz, Konsolos Abbas Gholi Gharib'in şiddetli karaciğer ve böbrek sancısından dolayı yatalak olduğunu, İstanbullu hekimlerin yaptıkları tedavinin tatminkâr bir sonuç vermediğini bildirip Günzberg'den İstanbul'da bulunan Alman Prof. Dr. Frank'tan Konsolos'u muayene etmesi için bir randevu temin etmesini rica edecekti.¹⁵ Bir diğer vakada Günzberg Londra'ya askerî ataşe olarak atanan ve gelecek vaad eden Kurmay Albay Rüştü Erdelhun ve eşine Haim Weizmann ve eşiyle tanışması için bir tavsiye mektubu verecekti.¹⁶ Günzberg, Kurmay Albay Erdelhun'un gelecek vaad ettiği konusunda yanılmayacak, Erdelhun 1958 yılında Genelkurmay Başkanı olacaktı.

13 CAOM, dosya 102/APOM/141 19 Eylül 1932 tarihli noter ihtarnamesi.

14 CZA, Dosya A/169/3/3, 12 Eylül 1940 tarihli mektup.

15 CZA, Dosya A/169/3/3, 19 Ekim 1939 tarihli mektup.

16 CZA, Dosya A/169/1/2, 11 Ocak 1940 tarihli mektup. Erdelhun'un biyografisi için bkz. http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari.htm.

Günzberg, Weizmann'ın ricası üzerine “Yahudi meselesi” ile ilgilenen ünlü Amerikalı gazeteci Dorothy Thompson’u İstanbul’da karşılayacak,¹⁷ Thompson, muhtemelen Sami Günzberg’in arabuluculuğuyla, Başvekil Refik Saydam ve Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu tarafından kabul edilecekti.¹⁸ 1947-1950 yılları arasında Ankara’da iken Dorothy Thompson ile tanışan Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat hatıratında ondan şöyle söz etmekte:

Ankara’ya çeşitli Amerikalı gazeteci, yazar, politikacı geliyordu. Onlarla zaman zaman görüşmeler yapma görevi bana veriliyordu. İçlerinde özellikle Dorothy Thompson beni etkilemişti. Bir zamanlar Hemingway’le de evli olan bu yürekli Amerikalı kadın gazeteci o sıralarda “Ortadoğu’nun Dostları” (Friends of the Middle East) adlı bir dernek kurmuştu. Bu derneğin amacı 19. yüzyılın sonlarından bu yana sistematik bir şekilde savunulan Siyonizm ideolojisinin sonucu olarak Filistin’in topraklarına el koyan İsrail’lilerin davalarının yanlışlığını kanıtlamaktı. Thompson Amerika’da tanınmış, syndicated (birçok gazetenin abone olduğu) bir yazardı. Fikirleri yankı uyandırıyordu. Daha uzun yaşasaydı, belki Filistin/İsrail ilişkileri değişik bir biçimde geliştirdi.¹⁹

Günzberg Weizmann’a yolladığı mektupta Amerikalı gazetesinin çabaları sayesinde devlet katında hüsnükabul gördüğünü

17 Weizmann Arşivleri, Dosya 2203, Haim Weizmann’ın Sami Günzberg’e gönderdiği 19 Şubat 1940 tarihli telgraf / Dosya 2203, Sami Günzberg’in Haim Weizmann’a gönderdiği 19 Şubat 1940 tarihli telgraf / Dosya 2216, / Dosya 2218, Haim Weizmann’ın Sami Günzberg’e gönderdiği 23 Nisan 1940 tarihli telgraf.

18 “Başvekilimiz Amerikalı gazeteciye kabul etti”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1940. Dorothy Thompson (1893-1961) Avrupa’da yaşamak üzere 1919 yılında Amerika’yı terk etti. Londra’ya gelirken gemide bulunan Siyonist liderlerle mülakatlar yaptı ve bu mülakatları makaleler halinde yayınladı. Avrupa’da bulunduğu yıllarda Amerikan gazetelerinde makaleler yayınladı ve aralarında Atatürk’ün bulunduğu birçok dünya liderleriyle mülakatlarda bulundu. (<http://lilt.iltisu.edu/separry/Dorothy.html>)

19 Nermin Abadan-Unat, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 173.

hatırlatacaktı.²⁰ Dorothy Thompson ziyaretinden sonra Türkiye ile ilgili oldukça eleştirel izlenimlerini *New York Herald Tribune* gazetesinde yayınlıyacaktı. Alman karşıtı hissiyatın Türkiye’de çok az olduğunu, Türklerin Almanların örgütlenme, bilim, teknoloji, enerji ve hijyen alanlarındaki konumlarına hayranlık duyduklarını, Almanlarla çalışmayı istediklerini, Mustafa Kemal’in ideolojisinin Nazi ideolojisiyle oldukça fazla ortak yanları olduğunu yazacaktı.²¹ Bir diğer ricacı Yahudi Ajansı direktörlerinden Eliyahu Epstein idi. Epstein Günzberg’e gelecek vaad eden Kudüs İbrani Üniversitesi Şarkiyat İncelemeleri Okulu öğrencisi Uriel Heyd’i takdim ediyordu. Epstein mektubunda Heyd’in Türkçe öğrenmek ve modern Türkiye’deki hayatı incelemek için Türkiye’ye gelmekte olduğunu, kendisiyle temas edeceğini ve Heyd’e gerekli desteği vereceğinden emin olduğunu yazıyordu.²² Yahudi Ajansı Başkanı Moşe Şertok (Şarett)’a Günzberg’den İstanbul’a gelecek olan yakın dostu işadamı M. S. Aisenstadt’ın resmî makamlarla yapacağı temaslarda yol gösterici olmasını rica edecekti.²³ Bir diğer belge Riyaseticumhur Hususi Kalemî şifre şefi Selim Aru’nun babasını tedavi eden Sami Günzberg’e gönderdiği teşekkür mektubuydu.²⁴

Günzberg’in bir diğer özelliği “olmazsa olmaz” öneme sahip bir kişi olduğu izlenimini vermektir. OSE’nin tavsiyesi üzerine kendisiyle tanışan Prof. Dr. Schwartz’ın ziyaretinden sonra Günzberg

20 Weizmann Arşivleri, Dosya 2221, Sami Günzberg’in Haim Weizmann’a gönderdiği 7 Mayıs 1940 tarihli mektup.

21 Dorothy Thompson, “Notes on Turkey”, *New York Herald Tribune*, 19 Nisan 1940, s.19 ve Dorothy Thompson, “Notes on Turkey II”, *New York Herald Tribune*, 22 Nisan 1940, s.17.

22 CZA, Dosya A/169/1/1, 26 Ekim 1939 tarihli mektup. Heyd bu araştırmalarının sonucunda *Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp* (1950), *Studies in Old Ottoman Criminal Law, Language Reform in Modern Turkey* (1954) kitaplarını yayınlıyacaktı.

23 CZA, Dosya A/169/1/2, 28 Mayıs 1941 tarihli mektup.

24 CZA, Dosya A/169/3/3, 26 Kasım 1944 tarihli mektup.

OSE'ye yazdığı mektupta Schwartz'la ilgili izlenimlerini şöyle tasvir etmekte:

Kendisiyle uzun boylu sohbet ettim. Kendisi belki çok kabiliyetli bir kişidir. Bulunacağı mevkide belki büyük hizmetlerde bulunacaktır ancak tabiatıyla ülkenin âdetleri konusunda çok az tecrübeli olduğunu dikkate almak lazımdır. Uygun zamanda kendisine yardımcı olmayı ihmal etmeyeceğim.²⁵

Günzberg AJJDC Direktörü Dr. Kahn'a yazdığı mektupta da aynı fikri işleyecek, Prof. Schwartz'ın tüm iyi niyeti ve coşkusuna rağmen desteğe ihtiyacı olduğunu, bunun için de ihtiyaç hissettiği takdirde Prof. Dr. Schwartz'a destek olmaktan çekinmeyeceğini tekrarlayacaktı.²⁶ Bu satırlar arasında verilen mesaj açıktı: Sami Günzberg Türkiye'de işlerin aksamadan yürümesi için gerekli "usul ve âdetleri" biliyor, ilgili kişileri tanıyordu. Bu nedenle Prof. Schwartz'ın kendisine ihtiyacı vardı. Günzberg'in bu tür bir mesaj iletmesi münferit bir örnek değildi. Günzberg birçok değişik vesileyle Theodor Herzl'in Sultan Abdülhamid'le kurmaya çalıştığı diyalogun başarısızlığa ulaşmasının yegâne müsebbibinin İstanbul'u ziyareti sırasında sorumlu mevkii sahibi üst düzey şahsiyetlerle görüşmeyen Herzl'in olduğunu tekrarlaması, bunu Haim Weizmann'a da yazması oldukça manidardır.²⁷ Günzberg Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaret etmesini ve Türkiye'ye kredi verecek bir bankerler grubunu da beraberinde getirmesini istemesi, âdeta başarısızlıkla sonuçlanan Herzl-Abdülhamid buluşmasının uzun yüzyıllar sonra yeniden tekrarı gibidir. Nitekim Günzberg Weizmann'a Herzl'in başarısız girişimini hatırlatırken vermek istediği mesaj, kendisinin en yüksek ve etkili devlet erkânı ile yakın temasta olduğu ve dolayısıyla Herzl'in başarısızlığının

25 CZA, Dosya A/169/3/1, OSE'ye yollanan 6 Kasım 1933 tarihli mektup.

26 CZA, Dosya A/169/3/1, AJJDC'ye yollanan 6 Kasım 1933 tarihli mektup.

27 Weizmann Arşivleri, Dosya 2095, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 3 Ekim 1938 tarihli mektup.

tekrarlanması istenmiyorsa tavsiyelerinin takip edilmesinin şart olduğuydu.

Tarihçi Cemal Kutay Sultan Abdülhamid ile görüşmek üzere İstanbul'a gelen Theodor Herzl'in Günzberg'den "Saray içinde mutemet adamımız..." şeklinde söz ettiğini yazmasına rağmen,²⁸ bu konuda hiçbir kaynak göstermediğinden ve Herzl'in günlüklerinde hiçbir şekilde Sami Günzberg'in adına rastlanmadığından bu iddiaya kuşkuyla yaklaşılması gerekir.²⁹ Günzberg'in Herzl ile gerçekten tanışıp tanışmadığı da kuşkuludur. Günzberg 1955 yılında yazdığı bir mektupta Herzl'i tanıdığı ve kendisiyle görüştüğünü,³⁰ 1957 yılındaki bir görüşmesinde ise Herzl'in İstanbul'u ziyaretini hatırladığını ancak Herzl'in düşük düzeyde kişilerle görüşmeyi tercih etmesinden ötürü kendisiyle temas kurmayı reddettiğini bildirmektedir.³¹ Herzl ile tanışmış olsun veya olmasın Günzberg'in sadece en üst düzey kişilerle görüşmeyi tercih ettiği, bunu teşhire varan bir şekilde alenileştirmekten ve bir nevi "gayrî resmî diplomat" olduğunu ima etmekten haz aldığı aşîkârdır.

Günzberg'in dönemin önemli siyasî şahsiyetleriyle birlikte fotoğraf çektirmesi ve onları şahsına ithaf ettirmesi sadece bir koleksiyon merakı veya "ego tatmini" şeklinde açıklanamaz. Bu fotoğraflar aynı zamanda her kapıyı açabilecek güçte bir nevi "hamili yakınımıdır" türünden kartvizit işlevi görmekteydiler. Günzberg

28 Cemal Kutay, a.g.e., s. 1314.

29 Raphael Patai, (derleyen), *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, çev. Harry Zohn, The Herzl Press, Thomas Yoseloff, New York, Londra, 1960, Cilt IV. Herzl'in günlüklerinin tamamı Türkçeye çevrilmemiştir. Çevrilen kısım sadece İstanbul'u ziyareti ile ilgilidir. İki çeviri mevcuttur: Ergun Göze, *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl'in Hâtıraları ve Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995 / Doç. Dr. Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye*, Koloni Yayıncılık, İstanbul, 2000.

30 CZA, dosya A/169/1/2, 21 Mayıs 1955 tarihli mektup.

31 CZA, Sami Günzberg Arşivi malzemesinin transferi için yazışma dosyaları (eski referans 353), 29 Aralık 1957 tarih Dr. A. Bein imzalı yazı.

etrafındaki kişilere prestijli bir şahsiyet olduğunu kanıtlamak için bu fotoğrafları kullanıyordu. Örneğin Haim Weizmann'a, ne derece "önemli" bir kişi olduğunu idrak edemeyen bir yabancı şahsa göstermesi ve bilahare iade etmesi tembihiyle bir fotoğrafını göndercekti.³²

Günzberg'in yaşamı boyunca Türkiye Cumhuriyeti'ne olan bağlılık ve sadakatine leke getirmeden Türk Yahudi cemaatine, Siyonist ülküye, İsrail Devleti kurulduktan sonra da İsrail Devleti'ne de hizmet etmek istediği aşikârdı. Nitekim, Weizmann'a yolladığı bir mektupta Yahudi halkının "tarihi topraklar" üzerinde kendine ait bir devlette güven içinde yaşaması için sürdürülen çabaların disiplinli bir örgüt gücüyle sağlanabileceğine dikkat çekiyor, Weizmann'ın yakın çevresinde yer almayı arzuladığını da diplomatik bir dille ima ediyordu:

Filistin'in geleceğiyle ilgili tasarınızda sizin aydınlarla işbirliğinde bulunmak üzere merhum Büyük Atatürk'ün okulunda yetişmiş bazı kişileri çevrenizde görmeyi çok isterdim.³³

Devlet'in en üst mevkiindeki lider ve bürokratlarla son derece samimi ilişkiler kuran Sami Günzberg bir yandan başta Atatürk olmak üzere hizmet ettiği Cumhuriyet'in kurucu lider kadrosuna sevgiyle bağlı iken diğer yandan dindaşlarına da faydalı olmayı gaye edinmişti. Sami Günzberg sadece bir dışçı değildi. O bir sırdaş, bir umumî vekil, bir gayri resmî diplomat idi. O Balkan Savaşları'nı, Birinci Dünya Savaşı'nı, Mütareke yıllarını yaşamış, Kurtuluş Savaşı'nı görmüş, hem Sultanların ve Saray erkânının itimadına mazhar olmuş hem de Cumhuriyet'i kuran önder kadronun dostluk ve güvenini kazanabilmiş nadir şahsiyetlerden biriydi.

32 Weizmann Arşivleri, Dosya 2084, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 28 Temmuz 1938 tarihli mektup.

33 Weizmann Arşivleri, Dosya 2152, Sami Günzberg'in Haim Weizmann'a gönderdiği 22 Mayıs 1939 tarihli mektup.

8 Mayıs 1966 günü Alman Hastanesi'nde hayata veda eden sadece çok yaşlı bir diş hekimi değildi. Hayata veda eden ve Ulus *Aşkenaz* Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilen eski Bahriye Zabiti, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne, küllerinden yeniden doğan kartal misali Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna ve gelişmesine şahit olmuş, demokrasi tecrübesinin 27 Mayıs 1960 ihtilâliyle sonuçlandığını görmüş bir güç simsarı, bir tarihî şahsiyetti. Bizzat tanıdığı olduğu veya oyuncularını arasında yer aldığı onca önemli olaylarla ilgili bildiklerini tarihe mal etmemekte ısrarla direnen Sami Günzberg sırlarıyla birlikte gömülmeyi tercih etmişti.

~~~~~  
**BELGELER**  
~~~~~


Belge No. 1**Otuz Beş Yıl Evvelki Demlerinde: Dişçi Sami****Sermed Muhtar**

312 senesinde, Göztepedeki evimizdeyiz, Koşuşarak haber verdiler:

— Dişçi geldi. Adı Sami Efendi imiş, Doktor Ömer Paşa göndermiş.

Kapı aralığından baktık. Elinde çanta, ufak tefek, sarışın, mavi gözlü, cin gibi bakışlı bir genç...

Dişini doldurtacak olan annemdi. Yanma gitti; pencerenin önüne çekilen koltuğa oturdu. Çantasından sakız gibi bir örtü çıkarıp takım taklavatını üstüne yaydı.

Çocukların kıl testere ile tahtadan çerçeve, kuş kafesi yaparlarken delik deldikleri matkapların tıpatıp aynı bir nesne ile dişin kovuğunu temizledi. Sübyanların kundaklarına konulanın aynı koca lâstik parçasını ağzına geçirdi, şipşak diş dolduruverdi.

İşte dişçi Sami ile ilk tanışıklığımız o zamandan başlar.

Artık hep gidip gelmeye başlamıştık. Muayenehanesi Bankalar caddesindeki yeni yolun karşısında, kagir bir daraş binanın ikinci katında mütevazı bir daire idi.

Levhasındaki soyadı Günzberk.

Günün birinde ben de sandalyesine yerleştim.. Mili alıp dişlerimin dördünü, beşini yokladıktan sonra:

— Bunların hepsi de dolacak, on on beş günlük mesele! deyip çıktı.

Devama başladık. Bir ay, iki ay, üç ay... Taşınıp duruyorum. Meselâ:

— Bugün ikisi tamam, şimdi dolduracağım!

deyip kolları sıvadığı esnada, ağzımın içi mahut lâstikle çarmıha girmiş vaziyette iken, cırr!.. Kapının çingrağı.

Bizimki zippadak dışarıda! Hizmetçi varken kapıcı sanki kendisi:

— Vay, buyursunlar efendim!.

Buyuranlar zamanenin en kalantor ve süslü püslü takımından hanımefendiler. Kadınların intizar salonunda gelsin bol kahkahalı şıkırdım sohbet:

Erenköy, Göztepe taraflılarda sivrisineklerden tut, tozuna toprağına, Fenerbahçesine, Manakyanın o haftaki dramına dair yarenlik yarenlik...

Boğaziçlilerde Göksunun tavsadığı, Hünkâr suyundaki kemençeci Vasilin gazelhansızlığı. Kalender piyasalarının bayağılaşışı...

Ben zavallı, cendere çeneme gerili, burnumdan soluya soluya ya sabur çekmedeyim... Neden sonra dişçimiz çıkagelir, o kör olası mili pamuğa sarıp daldırır ve bakar:

— Bugün de kat'iyen kalacak, pazartesiye gel!..

Ben kös kös dışarı, salondakiler de içeri kavança...

Yahut da erkeklerin külüstür bekleme odasında bekle bekle, bekle.. Ötede yine billûr billûr kahkahalar; berikinde de gıdıklanıyormuşçasına kikhikler...

Bereket versin karşı, köşedeki mağazanın üstünde yaman bir daktilo vardı. Afacan mı afacan; işini gücünü boyuna serip fingirdemedi. Saçlarını döküp döküp taramalar, çeşit çeşit bluzlar değiştirmeler, derken adam akıllı pandomimaya girişmiştik... Gel keyfim gel...

Bir tarihte babamın dişi fena tutuyor. Doğru orayı boylamış ama pek çıkartma taraflısı değil. Sami hemen sezmiş:

— Bu son derece sağlam. Kron yapacağım.

diyerek kerpetene varmasıle dişi alması bir olmaz mı? Bu, ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu marifete babam baka kalmış!

Devrin Ser dişçii hazreti şehriyarileri Alman milletinden baba ve oğul (Heyde) lerdı. İkisi de Galatasarayına kapı karşı düşen Hristaki pasajındaki yerlerinde sinek avlamadalar..

Gel gelelim Sami Günzbergde müşteri tümen tümen.

Doktor İzidor Grayver, Jak Mandil gibi paşalığı maşalığı yoktu ama o rütbeye muadil Ulâ saniliği veya evvelliği vardı galiba. Göğsü som sırmalı, nişan ve madalyalı fotoğrafı gözümün önüne gelir gibi oluyor!

Bileğindeki altın bilezikle beraber şansına diyecek yoktur. Meşrutiyet yıllarında Beyoğlundaki, dairesi İttihatçıların en nüfuzlu nazırları, âyantun, mebuslarile tıklım tıklımdı.

(Melek sineması)nın yerindeki (Skating palas)a samur kürk yakalı paltosu, altın başlı 'bastonile sık sık gelir, etrafa reverans yapmaktan, selâm sarkıtmaktan hali harap olurdu.

Uç, dört sene evvel akrabadan birile muayenehanesine uğramıştım. Haza saray mı saray... Her taraf begayet giranbaha möblelere, tablolar, biblolar müstağrak...

İçlerinde bir faaliyet ki deme gitsin. Boy boy hizmetçi kızlar, valeler, tabak doluları ordövrler, fûrûvi glaseler,¹ tartlar taşıyıp taşıyıp büyük salona dalıyorlar.

Aralık kapıdan baktım. Gümüşler, saksonyalarla malâmal bir masa...

Kulağıma Ankaralı bir isim fısıldadılar: O gelecekmiş!.

Şimdi de kapı çingırağı yerine boyuna telefon işleyip durmada; eski- hamam, eski tas, adamcağızın başını kaşıyacak vakti yok:

Abdülhamit veresesine ait milyonluk rakamlar... Filânca yerdeki şu kadar bin metre murabba arsanın istimplâk işi... Falanca limandaki sefinenin sigorta, sekestro, falan fıstık muameleleri. ve ilâh...

Dantist değil, en birinci sınıf avukat bürosunda bu kadar civcivli iş faaliyeti olamaz!

Dişçi Sami

(Sermed Muhtar, "Otuz Beş Yıl Evvelki Demelerinde: Dişçi Sami", *Akbaba*, 18 Ocak 1940, sayı 313, s. 10)

1 "Şekerli meyve" anlamına gelen Fransızca "fruit glacé" kelimelerinin Türkçe telaffuz şekli.

Belge No: 2**Sami Bey'in Abdülhamid'e Jurnalı**

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Yıldız Esas Evrak 15/152/1

Atebe-i Gerdûn-Mertebe-i Tâc-dâr-ı A'zami'ye

Melfufen huzur-ı müfeyyüzü'n-nur-ı cenab-ı mülûkânelerine ref ve takdm eylediğim maruzat-ı acizanem vechile vukua gelen malûmatın hasbe'l-ubudiye arzına mücaseret eylerim. Ferman

Diş tabibi Sami Kulları

Çend gün [birkaç gün] evvel muâyene-i âciziye [muayenehaneme] berâ-yı tedâvî [tedavi] ve muâyene [olmak için] Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda ikâmet ettiğini beyân eden Matmazel Vuçino² nâmında biri geldi. Tedâvî esnasında 'Niçin Vahideddin Efendi Hazretleri sizi istiyor gitmiyorsunuz' suâlini irâd etti. 'Beni istediğini nereden biliyorsunuz' suâlîne karşı 'ben sultan efendilerin piyano muallimiyim. Ayrıca haftada iki defa erkek bir Fransız hocası gelir, mahsus [özel olarak] sultan efendilere ders veriyor' cevabını verdi. İlâveten 'siz Vahideddin Efendi Hazretlerine gitmeğe korkuyorsunuz halbuki Reşâd Efendi'ye bir çok kimseler gidip gelir hatta Reşâd Efendi Hazretlerinin piyano muallimesi Madam Livadari ile müsâdefemiz [tesadüf etmemiz] pek çoktur. Her iki efendi hazretleri yek-diğeriyle son derece muhabbetleri olup buna bizim gibi kimse vakıf değildir. Bir gün bizim bu hizmetlere [hizmetlere] mükâfat bulacağımız derkârdır [bellidir]. Bununla beraber Beşiktaş'ta dışçı Madam Ferlis (?) her iki efendilerin haremelerini tedâvî için haftada ikişer defa saraylarına gidip gelmektedir. Muhâberâtın bir kısmı bunun vâsıtasıyla

2 Matmazel Vuçino Vahidettin'in kızı Rukiye Sabiha'nın (Neslişah Sultan'ın annesi) piyano hocasıydı. Bu bilgiyi Sinan Kuneralp vermiştir. Kendisine müteşekkirim.

icrâ olunur.' Demesi üzerine bendeniz şu tesâdüfe dûçâr-ı hayret olarak [hayrete düşerek] bendegân-ı sadâkat-ı nişân-ı şâhânelerinden [sadık kullarından] biriyle vukû' bulan müzâkere neticesinde keyfiyetin zât-ı akdes-i mülûkânelerine arz edilmesini ihtar edilmesine mebnî keyfiyetin hasbe'l-ubûdiye [bağlılığımın gereği olarak] arz-ı muhâberet eyleyim. Ferman

(Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Asaf Tugay, *İbret, Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 141-142.)

Belge No: 3

Sami Bey'in Abdülhamid'e Jurnalı

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Yıldız Esas Evrak 15/154

KOMİSYON-I

TEDK&K-I

EVRAK

6074

Atabe-i Gerdûn-Mertebe-i Tâc-dâr-ı A'zami'ye

Dünkü gün Musâhib Selîm Ağa vâsıtasıyla tarafıma tebliğ buyurulan fermân-ı şâhânelerine imtisâlen [uyarak] kitabı mübâyaa eylediğim [satın aldığım] mağazanın adamlarından birini bi'l-vâsıta celb ettim [çağırdım]. Vukû' bulan isticvâbımda [sorguladığımda] merkum [adı geçen] ifâdât-ı âtiyyede bulundu [aşağıdaki ifadelerde verdi]. Şöyle ki:

'Benim ustam Rusya Devleti teb'asından Beyoğlu'nda Faik Paşa Sokağı'nda apartmanda ikâmet eder. Ve ismi Jorj kalfadır. Bu adam tütün ve kitâb ve gazete fûrûhtuyla [satışıyla] iştigâl eder. Avrupa matbaahânelerinde Türkiye'nin leh ve aleyhinde her ne türlü kitâb neşr olunur ise numûneleri bu adama gönderilir. Satılır ise istediği kadar celb eder. Fûrûht olunmayanlar [satılmayanlar] iâde olunur.'

'Diş üzerine bu kitâbdan daha başka kitâb var mıdır. Celb eylediğiniz kitâbları kimlere fûrûht eyliyorsunuz [satıyorsunuz]. Başka kitâbcılar bu yolda kitâblar satıyorlar mı' diyerek vâki' olan suâlîme karşı;

'Bu gazete ve kitâbları her ne kadar fûrûhtu [satışı] memnû' ise de [yaksaka da] hafıyyen [gizlice] celb Beyoğlu ahâl-i Hıristiyanıyyesi ile bir çok Türk me'mûrları Beşiktaş ve Ortaköy cihetinden büyük zât taraflarından gönderilen adamların iştirâ' eylediği [satın aldığı] ve bunların isimlerini bildiği cihetle ustasından sorulduğu cihetle anlaşılabacağı ve bu

kitâblardan sâir kitâbcılar dâhi hafıyyen [gizlice] celb edip öteye beriye fûrûht eyledikleri [sattıkları] ve ustası nezdinde bir tane daha olup bunun da iştirâ'sı [satın alınmasının] mümkün olacağı ve kitâblar Fransız postahânesi vâsıtasıyla ayrı ayrı zarf derûnunda [içinde] vürûd eylediğini [geldiğini]' söyledi. 'Bu kitâbı bana götürünüz' dedim. 'Saat on ikide ustam gelir, siz de geliniz, hem kitâbı alınız ve hem de kimler tarafından alındığını kendisine söyleteyim' demesiyle, saat on iki râddelerinde dükkâna gittim. Ustası birdenbire 'Mâbeyn me'mûrlarından imişsin bizi ele vermek istiyorsun, bir saat evvel beni Galata Sarayı'ndan celb ettiler sizin kim olduğunuzu bana söylediler. Ben Rusyalıyım' demek- te iken Mutasarrıf Hamdi Bey kulları içeriye girdi. 'İşte efendim kitâbı alan bu adamdır. Sorduğunuz budur.' Müşârûnileyh [adı geçen] hiddetle hareket eylediğinden tarafımdan 'beyefendi telâşınız nedir' diyerek suâlîme cevâben dükkâncıya ve ictimâ' eden [toplanan] dükkân önündeki ahâlîye karşı bağırarak 'ben senin sipâriş edip ve götürmüş ve efendimize takdim eylemiş olduğunuz kitâb için geldim bak ben sana neler göstereceğim' diyerek dükkândan dışarıya çıktı. Ve kulları şaşırıp kaldım. Mutasarrıf tarafından bende-gân-ı şâhânelerinden [padişahın hizmetinde] bulunduğumu bildiği halde ahâlîye karşı bir tavr-ı tehdid-kârâne ile [tehdit eder tavırla] hakârette bulunması neden ileri geldiğini anlayamadığımdan ve bu muâmeleden dolayı artık bir hizmet ifâsına [hizmet etmeye] iktidârim zâil olmuş [kaybolmuş] olması cihetiyle fermân-ı şâhânelerine muvâfık surette [uygun olarak] bu husustan dola-yı ileri gitmekte ma'zûr olduğumu berâ-yı ma'lûmât arz ederim. Fermân

Diş Tabibi Sâmi

Kulları

(Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Asaf Tugay, a.g.e., s. 143-144).

Belge No: 4

Sami Bey'in Abdülhamid'e Jurnalı

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Yıldız Esas Evrak 15/153

KOMİSYON-I

TEDK K-İ

EVRAK

5637

Atebe-i Gerd n-Mertebe-i Tâc-d r-ı A'zami'ye

B rgerschule namında bulunan Alman mektebi muallimlerinden olub Bahriye Musika-yı H m y n baş muallimi Mösyö Lanke'nin d m d  Mösyö Perviler'in taht-ı id aresinde [idaresi altında] bulunan Excursion n m yla mas n [saklanmış/korunan] cem'iyetin az larına tevzi' edilmiş melf f [zarf içinde] il nn me üzerine işbu  arşamba gecesi Beyoğlu'nda Tötonya Salonu'nda bir konferans verilmiş ve il nn mede istedikleri adamları beraberlerinde getirmeğe az ların me'z n [izinli] bulunduğu derc edilmiş olduğundan bir çok ahâli işbu konferansta ictimâ' etmiş [toplanmış] ve Mösyö Perviler kıy m ile [ayağa kalkarak] cem'iyete hit ben 'efendiler Türkiye'de Alman teb'asından bir bi-g n h [günahsız] ne sûretle kürek cez sına mahkûm edilip ne vechile tahlis-i girib n edildiğini [kurtulduğunu] size arz edeceğim' yolunda başlayarak mah kim-i adliyye [adliye mahkemeleri] ve h k met-i seniyyeleri aleyhinde o kadar şedid [sert] sözler sarf eylemiştir ki s miin [dinleyenler] hayretten hayrete düşmüşler imiş. Muahharen [sonradan] 'ikinci direktör Yalma Yaeger' kalkıp Türkiye'de nakl-i mekân [mekan nakletme/değiştirme] meselesinden bahs açarak şehrem net-i celilesi belediye makamı ve hamal esn fı ve ahâli aleyhinde ol derece tec v z t-ı lis niyyede bulunmuş ki [ağır bir dille saldırmış ki] bunu hiçbir vicdân kabul etmez diyerek ihb r

eden zât beyan etmiştir. Âhiren [son olarak] şirket-i mezkûr [zikredilen] muhâsebecisi Peterman kelâm-ı âgaz ile [söze başlayarak] şirketin tevsi'i [genişlemesi] için taraf-ı şâhânelerinden [padişah tarafından] elli lira-yı Osmanî ihsân kılındığından başlayarak herkes duâ-yı şâhânelerine mübâşeret edeceği [padişaha duaya başlayacağı] intizârında iken [beklenirken] 'ahâli bilir misiniz bulunduğumuz memleket nasıldır size tarif edeyim, bakınız burada bir çöpçü nasıl paşa oluyor ve bir çok bi-çâreler [çaresizler] Boğaziçi'nde denize atılıp telef ediliyor.' Gibi bir çok türrehâtdan ibâret [saçma sapan] sözler sarf ederek hâzîrînu [bulunanları] istifâdan istifâyâ [kusmaya/kusma derecesine] düşürmüş ve ahâliyi heyecân-ı azîm [büyük heyecan] içerisinde bırakmıştır. Pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyelerinde [saltanatın başkentinde/İstanbul'da] ulvî bir maksat tahtında teşekkül eden bu gibi cem'iyetlerde bu yolda sözler sarf edilmesi îkâ'-i fesâd [fesat yapma] esâsına müstenid [dayanmış] olup böyle konferanslarda me'murîn-i hükûmetten birinin bulunması elzem [lüzumlu] iken bulundurulmamış olduğu mevsûkan [güvenilir şekilde] istihbâr olduğuna [haber alındığına] ve gerçi böyle bir ihbârâtta bulunmak vazîfe-i memlûkânem [kulluk görevim] hariçinde ise de kulları gibi nân ü ni'metle [ekmek ve nimetiyle] perverde olmuş [beslenmiş] bir pâdişâh-ı azîmü's-şân ve hükûmet-i seniyyeleri aleyhinde sarf olunan sözleri işitip de ihtiyâr-ı sükût etmek [sessiz kalmak] vicdân-ı hâlisâneme mugâyir [aykırı] bulunduğu mebnî [dolayı] hasbe'l-ubûdiye [bağlılığım gereği] arz-ı keyfiyete mübâşeret eylerim [durumu bildiririm]. Fermân

Diş Tabibi

Sâmi Kulları

(Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Asaf Tugay, a.g.e., s. 142-143.)

Belge No: 5

Sami Bey'in Maaşı³

Dişçi Sâmi Efendi

Mâbeyn-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne eczâhânesine tayini 24 Nisan
323 [7 Mayıs 1907]

Hazîne-i Hassa'dan maaş tahsisi

Mikdârı

3240 24 Nisan 323 rûz-ı teberruan maaşı
[söz konusu günden itibaren verilen maaş]⁴

3240 22 Mayıs 323 zammı

6480

3 TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Hazine-i Hassa Arşivi, Defter 4691, sıra no. 98. Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Dr. Rengin Dramur, "1324 (1907)-1333 (1914) tarihli 'Mabeyn Erkân-ı Sıhhiyesi' defterlerinden saray eczacı ve doktorlarının künyeleri" *Tıp Tarihi Araştırmaları*, S. 3, 1989, s. 133-163.

4 Buradaki 'teberruan' sözcüğü "bağış yoluyla, bağışlayarak" anlamlarını ifade etse de söz konusu olan Saray ve Padişah olduğu için hizmet karşılığı yapılan ödeme için bu sözcük kullanılmış olmalıdır. (Çeviri yazıyı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu)

Belge No: 6**Sami Günzberg'in Muayenehanesine Astığı Arma⁵**

HARBİYE NEZÂRETİ

Numero Ha

2231 1

Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Baş Kitâbet-i Aliyyesine

Hülâsâ

Bahriye Merkez Hastahânesi

Dış Tabibi Sâmî Günzberg Efendi'nin

Muâyenehânesine Ta'lik Etmekte [asmakta]

Olduğu Arma Hakkında

Atûfetlu Efendim Hazretleri

Zât-ı akdes Hazret-i Hilâfet-penâhi'nin [padişahın] hidmet-i fâhirelerinde [şerefli hizmetlerinde] bulunduğuna dâll [delil] olmak üzere bazı erbâb-ı san'ata tevcih edilmekte bulunan kuyumcubaşılık ve sâir bu gibi unvân-ı mefhâr-ı nişânların [övnülecek nişan unvanlarının] Hazîne-i Hassa-yı Şâhâne Müdüriyet-i Umumiyyesi'nden bâ-tezkere [tezkere ile] bildirilen ashâbı meyânında [sahipleri içinde] ismine tesâdüf edilemeyen Bahriye Merkez Hastahânesi Dış Tabibi Sâmî Günzberg Efendi'nin cihet-i Bahriyeye [Bahriye'de] mesbûk olan [geçmiş olan] hidmetine mükâfâten 14 Şubat 319 ve 20 Zilhicce 321 tarihinde⁶ sâdır olan [çıkarılan] irâde-i

5 TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Hazine-i Hassa Arşivi, Arşiv II Evrakları, Dosya 1571. Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Dr. Rengin Dramur, 19. yy'da Osmanlı'larda dışçılık tarihi ile ilgili bazı belgeler", *Oral*, Şubat-Mart-Nisan 1994, s. 120, s. 14-21, 17.

6 Tarihlerde bir kâtip hatası söz konusudur. Rumi 14 Şubat 1319 tarihi Hicri 20 Zilhicce 1321 tarihine değil, 10 Zilhicce 1321'e tekâbül eder. Diğer taraftan 20 Zilhicce 1321'de 24 Şubat 1319'a tekâbül etmektedir. (Çeviriyaşırı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu)

seniyye üzerine muâyenehânesine ta'lik ettiği [astığı] anlaşılan arma-
nın hidemât-ı vâkiasına [yapmış olduğu hizmetlere] mükâfâten olmak
üzere devam-ı ta'likine [asılmasının devamına] müsaade i'tâsı [izin
verilmesi] hakkındaki sûret-i muâmele Dersaadet Merkez Kumandan-
lığından bâ-tezkere [tezkere ile] istifsâr olunmuştur [sorulmuştur].
Mukaddemâ [evvelce] bu bâbda Bahriye Nezâret-i Celilesine sebk eden
[vaki olan] muhâbere [haberleşme] cevâbında gönderildiği beyân olunan
mezkûr [zikredilen] irâde-i seniyye sureti lede-t-tedkik [incelendiğinde]
mumâileyhin [adı geçenin] Bahriye Merkez Hastahânesinde müddet-i
medide [uzun süre] hizmeti mesbûk [hizmeti geçmiş] olmağla beraber
ümerâ ve zâbitâna da ifâ-yı hizmet [hizmete devam] etmekte bulundu-
ğuna mükâfâten muâyenehânesine arma ta'likine [asmasına] Şurâ-yı
Bahriye ifâdesiyle nezâret-i müşârünileyhâdan [adı geçen nezaretten]
vukû' bulan arz ve istizân [danışma] üzerine tarih-i mezkûrda [zikredi-
len tarihte] irâde-i seniyye sâdır olduğu [çıktığı] anlaşılmış ve işbu irâde-i
seniyyenin oraca da mazbût ve mukayyed [kaydedilmiş] olacağı tabii
bulunmuş olduğundan sûret-i hâl ve muâmeleye nazaran mumâileyhin
[adı geçenin] mezkûr armayı halen muâyenesine ta'lik edebilip edemeye-
ceğine keyfiyetin taraf-ı âlilerince takarrüb ettirilerek [durumun yakın-
laştırılarak/hızlandırılarak] neticeten yapılması icâb eden muâmelenin
taraf-ı sen-âverâneme inbâ' buyurulmasını [haber verilmesini] temennî
ederim. Ol bâbda emr ü irâde efendim hazretlerindir. Fi 7 Ramazan-
ül-mübârek 1333 ve fi 7 Temmuz 1331 [20 Temmuz 1915].

Baş Kumandan Vekîli

ve

Harbiye Nâzırı

imza

[Enver]

Belge No: 7**Sami Günzberg'in Muayenehanesine Astığı Arma⁷**

Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne'ye Takdim Olunan Ma'ruzât
Müsveddeliğidir

Müsevvid	Tarih-i tebyizi	Tarih-i tesvidi	Mümeyyiz	Müdür
(imza)	19 Şubat 319	11 Şubat 319	(imza)	(imza)
	Mâbeyn-i Hümayûn'a		Resmî	

Bahriye Merkez Hastahanesi Dış Tabîbî Sâmi Günzberg Efendi tarafından verilen arzuhâlde [dilekçede] dokuz seneyi mütecâviz [aşkın] bir zamandan beri mezkûr [adı geçen] hastahane de Asâkir-i Bahriyye-i Şâhâne'nin [Osmanlı bahriye askerlerinin] dış tabâbetinde [doktorluğunda] bulunmak ve ondan başka bilumûm ümerâ ve zâbitâna [subaylara] bu bâbda [hususla] ifâ-yı hizmet eylemekte [hizmet etmekte] olduğundan bahisle muâyenehanesinin kapısı bâlâsına [üst kısmına] arma-i Osmanî'nin ta'likî [asılması] zımında [için] ifâ-yı muktezâsı [gereğinin] isti'dâ olunmasına [istenmesine] binâen ve hidemât-ı vâkiasına [hizmetlerine] mükâfâten mumâileyh [adı geçenin] muâyenehanesinin kapısı bâlâsına [üst kısmına] arma-i Osmanî'nin ta'likî [asılması] arz ve istizânı [istemi] Şura-yı Bahriyye'den ifâde kılınmış işe emr ü fermân-ı hümayûn-ı Hazret-i Hilâfet-penâhi her ne vechile şeref-sünûh ve sudûr buyurur ise [Padişah ne şekilde emreder ise] mantuk-i celilenin [Padişahın söylediğinin] infâz olunacağı muhât alem-i âli buyuruldukta [[Padişah] emrettikten sonra] ol bâbda ve her hâlde [yapılacağı...]

Mukâbele olundu [karşılık verildi]

(imza)

Müsevvid: Müsvedde halinde yazan [yazıyı ilk kaleme alan] görevli.

7 Deniz Müzesi Komutanlığı Tarihi Deniz Arşivi, Mektûbî-I Defter no. 1463/ Sahife no 91.

Tarih-i tebyizi: M sveddenin temize çekilme tarihi.

Tarih-i tesvidi: M sveddenin [yazının ilk kaleme alınma] tarihi

M beyyiz: Müsveddeleri temize çeken görevli.

Belge No: 8**Sami Bey'in
Saray'da Gerçekleştirdiği Dış Tedavileri⁸**

(Sayfa 1)

Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Baş Kitâbet-i Celîlesine

Fî 10 16 Kânun-ı sâni 337 [10-16 Ocak 1921]

Görülen lüzûm-ı sıhhîsi üzerine 3 Temmuz 37 tarihinden Kânun-ı evveli [Aralık ayı] nihâyetine kadar altı mâh [ay] zarfında Dışçı Sâmî Bey tarafından Harem-i hümayûn-ı Mülûkâne ve bazı kalfalar ile bendegân-ı şâhâneye [padişahın kulları/sarayda bulunan görevlilere] i'mâl ettiği sun'i dış ve sâir masârîfî olub merbûtan [bağlı olarak] takdim kılınan defteri mûcibince [gereğince] 338 buçuk liraya bâliğ [varmış/toplanmış] olmağla meblâğ-ı mezbûrun [adı geçen meblağın] mûmâileyhe [adı geçen] i'tâ [ödenmesi] ve ihsân buyurulması hususunun arz ve istizânına [izin verilmesine] delâlet buyurulması ma'rûzdur [arz olunur]. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-leh-ül-emrindir.

(Sayfa 2)

3 Temmuz 337 [1921]

Kuruş

Nükteşinâs Hazînedârlardan

Bir dişi platinle dolmuştur.

Araba ücreti

Kuruş

8 TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Hazine-i Hassa Arşivi, Arşiv II Evrakları, Dosya 1571. Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Dr. Rengin Dramur, "19; y.y.da Osmanlı'larda dışçılık tarihi ile ilgili bazı belgeler", *Oral*, Şubat-Mart-Nisan 1994, Cilt 10, s. 120, s. 14-21,17.

10 Temmuz 337 [1921]

Mesteşinâs Hazinedârlardan İki dişi platinle dolmuştur.

Araba ücreti

Kuruş

17 Temmuz 337 [1921]

Araba ücreti

Kuruş

24 Temmuz 337 [1921]

Araba ücreti

Kuruş

31 Temmuz 337 [1921] Yazılmamıştır

Araba ücreti

Kuruş

7 Ağustos 337 [1921]

Araba ücreti

Kuruş

14 Ağustos 337 [1921]

Araba ücreti

Kuruş

21 Ağustos 337 [1921] Yazılmamıştır.

Baş kadınefendi Hazretlerinin Baş Kalfası	Bir dişi ilâçla çıkarılmıştır.
Fevzi Efendi Hazretlerinin	Bir dişi ilâçla çıkarılmıştır.
Abdûlmecid Ağa	Bir dişi ilâçla çıkarılmıştır.

Araba ücreti
Kuruş

(Sayfa 3)

2 Teşrîn-i evvel 337 [2 Ekim 1921]

2 Kuruş

Hazînedâr Usta dairesinde Rezzemaza Kalfa	Üç kuron bir köprü yapılmıştır.
---	---------------------------------

16 Teşrîn-i evvel 337 [16 Ekim 1921]

Lala Sabri Ağa	İki dişi platinle dolmuştur.
Üçüncü Hanımefendi Dairesinde	
Milfer Kalfa	İlâcla dişi çıkarılmıştır.
Hazinedârlardan Enise Kalfa	Bir kuron yapılmıştır.
Araba ücreti	

22 Teşrîn-i evvel 337 [22 Ekim 1921]

Baş Kadınefendi Hazretlerinin	Beş kuron bir köprü yapılmıştır.
Kahvecibaşısı Latîfe Hanım	
İkinci Musâhib Efendi	Bir dişi çıkarılmıştır.
Araba ücreti	

9 Teşrîn-i evvel 337 [9 Ekim 1921]

Araba ücreti	(Yazılmamıştır.)
--------------	------------------

6 Teşrin-i sâni 337 [6 Kasım 1921]

Baş Kadınefendi Baş Kalfası Hayridil Altın tel ile sun'î on üç diş
yapılmıştır.

20 Teşrin-i sâni 337 [20 Kasım 1921]

İkinci Kadınefendi Hazretlerinin Dişleri silinmiştir.

4 Kânun-ı evvel 337 [4 Aralık 1921]

Üçüncü Hanımefendi Hazretlerinin İki diş platinle dolmuştur.
İkinci Kâtib Efendi İlâçla beş diş çıkarılmıştır.
Baş Kadınefendi Dairesinde İlâçla bir diş çıkarılmıştır.
Yegâne Kalfa

Araba ücreti

11 Kânun-ı evvel 337 [11 Aralık 1921]

Araba ücreti

18 Kânun-ı evvel 337 [18 Aralık 1921]

Hazinedârlardan Enise Kalfa Platinle iki diş dolmuştur.

25 Kânun-ı evvel 337 [25 Aralık 1921]

Hazinedâr Usta Dairesinde Nükteşinâs Platinle bir diş dolmuştur.
Baş Kadınefendi Dairesinde Hayriye Kalfa Platinle dört diş dolmuştur.

Araba ücreti

(Sayfa 4)

4 Haziran 338 [1922]

2 Kuruş

Ebru Kalfa İbrikdâr Usta Dairesinde Bir dişi çıkarılmıştır.
 Âsude Kalfa Yeni Binada Bir dişi platinle dolmuştur.

11 Haziran 338 [1922]

Âsude Kalfa Bir dişi platinle dolmuştur.
 Mâl-ı ekber Kalfa Baş Kadınefendi
 Dairesinde Bir dişi çıkarılmıştır.
 Nâvekter İkinci Musâhib Vâlidesi Dört dişi çıkarılmıştır.
 Ebru Kalfa Bir dişi çıkarılmıştır.

18 Haziran 338 [1922]

Efşinâs Kalfa Yeni Binada Bir dişi platinle dolmuştur.
 Dilâver Ağa Bir dişi platinle dolmuştur.

25 Haziran 338 [1922]

Milfer Sultan Efendi Hazretleri Bir dişi çıkarılmıştır.
 İkinci Kadınefendi Kalfası Nevber İki dişi platinle dolmuştur.
 Nâvekter Hanım İkinci
 Kadınefendi Dairesinde İki dişi çıkarılmıştır.

2 Temmuz 338 [1922]

Efşinâs Kalfa Yeni Binada Bir dişi çıkarılmıştır.

9 Temmuz 338 [1922]

Hazinedâr Usta Kalfası İki dişi çıkarılmıştır.
 Dördüncü Hazinedâr Bir dişi platinle dolmuştur.
 Nâvekter Hanım Dört dişi çıkarılmıştır.
 Gülebru Hazinedâr Usta Dairesinde Üç dişi platinle dolmuştur.
 Üçüncü Kâtibe Hanım Bir dişi çıkarılmıştır.
 Gülzemîn Üçüncü Hazinedâr Kalfası Bir dişi platinle dolmuştur.

(Sayfa 5)

16 Temmuz 338 [1922]

Raks-ı dilber Kalfa Hazinedâr Dâiresi'nde Bir diş platinle dolmuştur.

Üçüncü Kâtibe Hanım 2 diş çıkarılmıştır. 1 diş platinle porselenle dolmuş. 1 diş dolmuş, sağda bir köprü iki kuron yapılmıştır. Solda bir köprü, iki kuron yapılmıştır.

Hazinedârlardan Enise Kalfa Bir kuron yapılmıştır.

23 Temmuz 338 [1922]

İkinci Kadınefendi Hazretleri İki diş platinle dolmuştur.

Vir-i Diltester Hanım Bir diş çıkarılmıştır.

Üçüncü Kadınefendi dâiresinde

Nâciye Kalfa Bir diş platinle dolmuştur.

Devazîr Kalfa Bir diş çıkarılmıştır.

Cemîle Kalfa Üç kuron yapılmıştır.

Tâyâ Hanım 4 diş porselenle dolmuş,
3 diş platinle dolmuştur.

Baş Kadınefendi dâiresinde bir kalfaya 1 köprü, 5 kuron yapılmıştır. 1 aşağı diş bir kuron yapılmıştır.

Dördüncü Kadınefendi Baş Kalfası Bir köprü, iki kuron yapılmıştır.

Ecżâhâne hademesinden Bir takım sun'î diş alt ve üst yapılmıştır.

10 Ağustos 338 [1922]

Milfer Kalfa Hazinedârlardan Bir diş porselenle dolmuştur.

Çamaşivü usta dâiresinde Maaşı Kalfa İki diş kron seman⁹ ile dolmuştur.

9 İngilizce "crown cement" (kuron çimentosu) kelimelerinin Türkçe telaffuz şekli.

17 Ağustos 338 [1922]

Vasfiye Kalfa

Bir dişi çıkarılmıştır.

24 Ağustos 338 [1922]

Milfer Sultan Efendi Hazretleri

Bir dişi çıkarılmıştır.

Milfer Kalfa Hazinedârlardan

İki dişi platinle dolmuştur.

Vasfiye Kalfa İkinci Kadınefendi

Dâiresinde

Üç dişi platinle dolmuştur.

(Sayfa 6)

28 Ağustos 338 [1922]

Kuruş

Çadrû Kalfa

Bir dişi platinle dolmuştur.

Araba ücreti yazılmamıştır

Kuruş

4 Eylül 338 [1922]

İkinci Kadınefendi Hazretlerinin

Baş Kalfası

Bir dişi porselenle dolmuştur.

İkinci Hazinedâr Kalfası

İlâcla dişi çıkarılmıştır.

Baş Kadınefendi Hazretlerinin

Kilerci Başı

İki dişi platinle dolmuştur.

İsmet Kalfa

Vicdân Kalfa

İlâcla dişi çıkarılmıştır.

Çamaşır usta dairesinde Münis Kalfa

İlâcla dişi çıkarılmıştır.

Ebru Kalfa

İlâcla dişi çıkarılmıştır.

Araba ücreti

Kuruş

11 Eylül 338 [1922]

İkinci Kadınefendi Hazretlerinin Kalfası Bir diş porselenle dolmuştur.

Üçüncü Hanımefendi Hazretlerinin Bir diş platinle dolmuştur.

Araba ücreti

Kuruş

18 Eylül 338 [1922]

Nâdire Kalfa

Altı diş platinle dolmuştur.

Araba ücreti

Kuruş

Yazılmamıştır

25 Eylül 338 [1922]

Vekâdil Kalfa

Bir aded vidalı diş yapmıştır.

Araba ücreti

Kuruş

Yazılmamıştır.

(Sayfa 7)

1 Teşrin-i evvel 338 [1 Ekim 1922]

İkinci Hazinedâr ustanın kalfası İki diş platin ile dolmuştur.

Saadet Çengelköy'de İki kuron yapmıştır.

İkinci Kadınefendi Hazretleri'nin İki diş platin ile dolmuştur.

Üçüncü Kadınefendi Hazretleri'nin Üç diş platin ile dolmuştur.

Küçük Efendi Hazretleri'nin Üç diş platin ile dolmuştur.

Süvâri Zâbite Sûn'î bir takım diş yapmıştır.

Dördüncü Hanımefendi Hazretleri
tarafından

Bir diş çıkarılmıştır.

Sami G n zberg
Le 30 Septembre 1922

Avec pri re   S.(on) E.(xcellence) Dr. Rechad Pacha   fixer les prix!
İnsafli ja! 5 fois en plus.

Fransızca satırların  evirisi:

30 Eylül 1922

Ekselans Dr. Re ad Paşa'ya fiyatları tespit etmesi ricası ile! İnsaflıca!
Be  kere daha fazla.

Belge No: 9

Sami Bey'in

Diş Tedavileri Karşılığında Aldığı Ücret¹⁰

(Sayfa 1)

Ser-Tabib-i

Hazret-i Şehriyârî

Saray-ı Hümâyûn-ı

Mülûkâne

aded

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Baş Kitâbet-i Celilesine

Görülen lüzûm-ı sıhhisi üzerine 1 Haziran 338 tarihinden Teşrîn-i evveli [Ekim] ibtidâsına [başına] kadar dört mâh [ay] zarfında Dişçi Sâmî Bey tarafından Harem-i hümâyûn-ı Mülûkâne'ye ve kalfalarına i'mâl ettiği sun'î diş ve sair masrafı olup merbûten [bağlı olarak] takdim kılınıp defteri mücibince [gereğince] dört yüz altı liraya bâliğ [varmış/toplanmış] olmağla meblağ-i mezkûrun [zikredilen paranın] mumâileyhe [adı geçen] i'tâ [ödenmesi] ve ihsân buyurulması hususunun arz ve istizânına [izin verilmesine] delâlet buyurulması ma'rûzdur [arz olunur]. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-leh-ül-emrindir. Fî 15 Rebî'ü'l-evvel 1341 fi 6 Teşrîn-i sâni 1338 [6 Kasım 1922]

10 TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Hazine-i Hassa Arşivi, Arşiv II Evrakları, Dosya 1586. Bu belge daha önce yayınlanmıştır. Bkz. Dr. Rengin Dramur, "19. y.y.da Osmanlılarda dişçilik tarihi ile ilgili bazı belgeler", *Oral, Şubat-Mart-Nisan 1994*, Cilt 10, s. 120, s. 14-21, 17.

Ser-Tabîb-i
 Hazret-i Şehriyârî
 Mirlivâ
 Ahmed Sâmî(?)
 (Sayfa 2)
 Lirâ-yı
 Osmânî
 aded

1. Fî 4 Haziran 338 İbrikdâr usta hazretleri dairesinde Ebrû Kalfanın bir dişini [1922] çıkarmak.
2. Fî 4 Haziran 338 Yeni binada Âsude Kalfanın bir dişini platin ile doldurulmuştur.
2. Fî 11 Haziran 338 Âsude Kalfanın bir dişini platin ile doldurmak.
1. Fî 11 Haziran 338 Baş Kadınefendi hazretleri dairesinde Mâl-i Ebrû Kalfanın bir dişini çıkartmak.
4. Fî 11 Haziran 338 İkinci musâhib vâlidesi Navekester Kalfanın dört dişini çıkartmak.
1. Fî 11 Haziran 338 Ebrû Kalfanın bir dişini çıkartmak.
2. Fî 18 Haziran 338 Yeni binada Efşinâs Kalfanın bir dişini platin ile doldurmak.
2. Fî 18 Haziran 338 Dilâver Ağanın bir dişini platin ile doldurmak.
1. Fî 25 Haziran 338 Milfer Sultan Efendi Hazretlerinin bir dişini çıkartmak.
5. Fî 25 Haziran 338 İkinci Kadınefendi Hazretlerinin Kalfası Nevber Kalfanın iki dişinin platin dolgusu.
2. Fî 25 Haziran 338 İkinci Kadınefendi Hazretlerinin dâiresinde Nevefter Hanımın iki dişini çıkartmak.
2. Fî 2 Temmuz 338 Yeni binada Efşinâs Kalfanın bir dişini çıkartmak.
2. Fî 9 Temmuz 338 Hazinedâr Usta Hazretleri kalfasının iki dişini çıkartmak.

2. Fi 9 Temmuz 338 Dördüncü Hazinedâr Hazretlerinin bir dişinin platin dolgusu.
 4. Fi 9 Temmuz 338 Nevefter Hanımın dört dişini çıkartmak.
 7. Fi 9 Temmuz 338 Hazinedâr Usta dairesinde Gülebrü Kalfanın üç dişinin platin ile dolgusu.
 1. Fi 9 Temmuz 338 Üçüncü Kâtibe Hanımın bir dişini çıkartmak.
 2. Fi 9 Temmuz 338 Üçüncü Hazinedâr Kalfası Gülzemîn Kalfanın bir dişinin platin dolgusu.
 2. Fi 16 Temmuz 338 Hazinedâr dairesinde Raksıdil Kalfanın bir dişinin platin dolgusu.
 2. Fi 16 Temmuz 338 Üçüncü Kâtibe Hanımın iki dişini çıkartmak.
 2. Fi 16 Temmuz 338 Üçüncü Kâtibe Hanımın bir dişinin porselen ile dolgusu.
 2. Fi 16 Temmuz 338 Üçüncü Kâtibe Hanımın bir dişinin platin ile dolgusu.
 30. Fi 16 Temmuz 338 Üçüncü Kâtibe Hanımın sağda bir köprü ve iki kuron yapılmıştır.
 30. Fi 16 Temmuz 338 Üçüncü Kâtibe Hanımın solda bir köprü ve iki kuron yapılmıştır.
 15. Fi 16 Temmuz 338 Hazinedâr Enise Kalfanın bir kuron yapılmıştır.
 5. Fi 23 Temmuz 338 İkinci Kadınefendi Hazretlerinin iki dişinin platin dolgusu.
 1. Fi 23 Temmuz 338 Virdikter Hanımın bir dişini çıkartmak.
 2. Fi 23 Temmuz 338 Üçüncü Kadınefendi Hazretleri dairesinde Nâciye Kalfanın bir diş dolgusu.
 1. Fi 23 Temmuz 338 Ruhsar Kalfanın bir dişini çıkartmak.
 45. Fi 23 Temmuz 338 Cemile Kalfanın üç dişi kuron yapılmıştır.
 17. Fi 23 Temmuz 338 Tâye Hanıma dört diş porselen üç diş platin dolgusu.
 75. Fi 23 Temmuz 338 Baş Kadınefendi Hazretleri dairesinde kalfaya bir köprü beş kuron yapılmıştır.
 15. Fi 23 Temmuz 338 Baş Kadınefendi Hazretleri dairesinde kalfaya aşağı dişine bir kuron yapılmıştır.
-

30. Fi 23 Temmuz 338 Dördüncü Kadınefendi Hazretleri Başkalfasına bir köprü iki kuron yapılmıştır.
2. Fi 10 Eylül 338 Milfer Kalfaya bir diş porselen dolgusu.
10. Çamaşır usta dairesinde Mâi Kalfaya iki diş kron seman ile¹¹ dolmuştur.
1. Fi 17 Eylül 338 Vasfiye Kalfanın bir dişini çıkartmak.
1. Fi 24 Eylül 338 Milfer Sultan Efendi Hazretlerinin bir dişini çıkartmak.
5. Fi 24 Eylül 338 Hazinedârlardan Milfer Kalfaya iki diş platin dolgusu.
7. İkinci Kadınefendi Hazretleri dairesinde Vasfiye Kalfaya üç diş platin dolgusu.
5. 1 Teşrin-i evvel 38 Çengelköyü'nde İkinci Hazinedâr Ustası Saadet Kalfaya iki diş platin dolgusu.
30. 1 Teşrin-i evvel 38 Çengelköyü'nde İkinci Hazinedâr Ustası Saadet Kalfaya iki diş kuron yapılmıştır.
5. 1 Teşrin-i evvel 38 İkinci Kadınefendi Hazretlerinin iki dişlerine platin ile dolgusu.
7. 1 Teşrin-i evvel 38 Üçüncü Kadınefendi Hazretlerinin üç dişlerine platin ile dolgusu.
7. 1 Teşrin-i evvel 38 Küçük Efendi Hazretlerinin üç dişlerine platin ile dolgusu.
1. 1 Teşrin-i evvel 38 Dördüncü Hanımefendi Hazretlerinin bir diş çıkartmak.

Yalnız dört yüz altı liradır.

11 İngilizce "crown cement" (kuron çimentosu) kelimelerinin Türkçe telaffuz şekli.

Belge No: 10***Dişlerin Hıfz-Üs-Sıhhâti***

Tarihlerde meşhûdumuz olduğu [gördüğümüz] veçhile [üzere] akvâm-ı sâlîfe [geçmişte yaşamış çeşitli uluslar] tarafından ve ale-l-husûs [özellikle] Firavunlar zamanında Mısır'da, Hindistan'da dişlerin hıfz-üs-sıhhat [sağlığının korunması] ve hüsn ü cemâl [güzellik ve görünüm] nokta-i nazarından -el-yevm [bugün] tatbik olunan kavâid-i fenniyyenin [fenni usullerin] mechûl olmasına [bilinmemesine] rağmen- ehemmiyeti takdir olunup muhâfazasına çalışılırdı.

Medeniyet-i hâzıra [günümüz uygarlığı] sayesinde ise dişçilik ulûm ve fûnûnun [ilim ve fen bilimlerinin] terakkiyatından mütevelliyen [ilerlemesinin sonucunda] müstefid oldu [yararlandı], fenn-i tıb [tıp bilimi] ve cerrahinin bir şube-i mühimmesi [önemli bir bölümü] haline geldi. Bu suretle memâlik-i mütemeddinenin [medenî ülkelerin] kâffesinde [tamamında] icrâ-yı sanat eden berri ve bahri [kara ve deniz] askerî ve umumî ve hususî hastanelerde istihdâmına başlanılan diş tabiblerinin mesâi-i vâkıasından [gerçekleştirdiği çalışmalardan] âlem-i insaniyet pek çok fâide [fayda] temin etti.

Eskiden memleketimizde hıfz-üs-sıhhat-i esnân [dişlerin sağlığı]; dişlerin hiss olunan evcâ'ı [ağrıları] üzerine kendine dişçi nâmını veren cahil berber ve cerrâhlara müracaatla dışın tedâviye imkân ve kâbiliyeti bi-t-tabî' [doğal olarak] tedkik olunmaksızın çekip çıkarılmasına münhasır kalırdı [sınırlıydı]. Bu ameliyelerin şerâit-i sıhhiye [sıhhi şartlar] dairesinde icrâ olunamamasından kat'-ı nazar [bakılmasa bile] sıhhat-i umumiyeye tevliid eylediği [doğurduğu] su-i tesirât [kötü tesir] aynı suretle mahrûm-ı tedâvî [tedaviden mahrum] olan efrâd-ı askeriyyenin [askerlerin] dahi ihlâl-i sıhhatini [sağlıklarını ihlal eder] ve bunların bi'z-zarûre [zorunlu olarak] çürüğe çıkarılmasını mûcib [sebe] olurdu.

Dişlerin böylece şerâit-i fenniye [fenni şartlar] dairesinde muhâfaza ve tedâvisine ehemmiyet verilmemekte bulunmasından mütevellid [dolay] mahâzîr-i mesrûde [belirttiğim sakınılacak şeyler] bundan on beş sene evvel burada dişçiliğe başladığım zaman nazar-ı dikkatimi celb etmek-

ten hâli kalmadı [dikkatimi çekti]. Bunun üzerine müteaddid [birkaç] müracaatım neticesinde Bahriye Merkez Hastanesi'nde, Avrupa'da gördüğüm tarzda, bir dişçi şubesi tesisine muvaffak oldum. Burada cerrahlardan dişçi yetiştirilmeye başlanmış idi.

İlan-ı Meşrutiyet'i müteakib [Meşrutiyet'in ilanının sonrasında] hükûmet-i seniyyece derhal dişçi mektebi küşâdı [açılması] suretiyle dişlerin hıfz-üs-sıhhati [sağlığı] lâyikeyle takdir olundu. Bu mektebden neş'et eden [çıkan] ve Avrupa'da tahsil edip gelen erbâb-ı fenn [fen adamları] bulundukları yerde icrâ ettikleri müdâvât-ı fenniye [fennî tedaviler] ve nasâyih-i âkılâne [akılcı öğütler] ile dişlerin mevcudiyet ve hüsn-i muhâfazaları [iyi korunmaları] hayat ve âfiyet için ne derece elzem [lüzumlu] olduğunu neşr ve ta'mim ettiler [yaydılar]. Ahâlî-i memleket [memleket ahalisi] bu bâbdaki [konudaki] gafletlerini anlayarak bu yüzden sıhhat-i umumiyyenin dücâr olduğu [uğradığı] sû-i tesirât [kötü tesirler] tahaffûf etmeye [hafiflemeye] başladı.

Bahriye Merkez Hastanesi'nde yetiştirilen dişçilerin ibrâz edegeldikleri [göstere geldikleri] faaliyet ve Donanma-yı Osmanî efrâdının fen dairelerinde dişlerini tedâvî ile sıhhatlerini muhâfaza hususunda husûle gelen [ürettikleri] muvaffakiyâtı [başarıları] ve bu usûlün cihet-i askeriyyece de tatbikinden hâsıl olacak fevâidi [faydaları] hakkındaki müşâhedât ve mütalaatımı [gözlem ve düşüncelerimi] arz suretiyle Birinci Ordu-yu Hümâyûn Kumandanlığı makâm-ı âlisinin [yüksek makamının] nazar-ı dikkatini de celb ettim [dikkatlerini de çektim]. El-hâletü hâzihi [bugün, şimdi] bilumûm tabur ve hastanelerde birer diş tabibi bulundurulması takarrür eylemiştir [kararlaştırılmıştır].

Efrâd-ı ahâliye gelince dişlerin hıfz-üs-sıhhât [sağlık] nokta-i nazarından [görüşünden] ehemmiyeti [önemi] takdir olunarak ve aks-i hâlin [aksi halin] tevlid eylediği [doğurduğu] sû-i tesirât [kötü tesirler] izâle edilmiş olmak için her sabah ve akşam yatarken dişler diş tuzu ve fırça ile temizlenmeli. Ve isti'mâl edilen [kullanılan] diş tuzlarının içinde hâmızı mevaddın [asit türü ve ekşi maddelerin] bulunmamasına dikkat etmeli. Çünkü hâmızı mevadd dişleri tahrib eder. Diş etleri şiştiği takdirde on beş gün yalnız tuzlu su ile gargara etmeli ve fırçalamalıdır. Fırçayı yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya sürmek lâzımdır, eğer etler kanarsa buna hiç ehemmiyet vermemeli, devam etmeli, zirâ birkaç gün sonra bir daha kan gelmez.

Ağız kokusu için de bir kahve kaşığı 'Lesterin lamberi americain'¹² yarım kadeh suda halledip gargara etmeli ve dişleri fırçalamalı. Veyahut bir çorba kaşığı humzlu suyu, (eau oxig n e) yarım kadeh suda karıştırıp bu mahlûl [eriyik] ile gargara etmeli ve yine dişleri fırçalamalı. Dış fırçasını da haftada iki defa galeyân eden [kaynayan] su içinde temizlemelidir.

Bazı kimseler fâidesi var zannıyla tentürdiyot isti'mâl ediyorlar [kullanıyorlar]. Bu son derece muzırdır [zararlıdır].

Bâlâda [yukarıda] arz ettiğim basit usûllerle dişlerin ve ağzın hıfz-üs-sıhhatine [sağlığına] ihtimâm edilirse [özen gösterilirse] matlûb-ı fâide [istenen fayda] elde edilir. Yoksa doktora müracaat edilmeksizin dişler için başka ilaçlar isti'mâl etmek [kullanmak] pek muzırdır [zararlıdır]. Eğer bu basit usûlleri yaptıktan sonra dişlere bir şey ârız olursa hemen doktora müracaat etmek behemehâl [mutlaka] lâzımdır. Bunlardan başka umûma birkaç şey tavsiye etmeyi münasip gördüm.

Evvela çocukların dişleri hüsn-i hâlde bulunmasına vâlideyn [anne ve baba] tarafından suret-i mütemâdiye [sürekli olarak] itina olunmalı.

Sâniyen [ikinci olarak]: Mekteb-i umumiyye ve hususiyyede [özel ve genel okullarda] bulundurulana etibbâ [doktorlar] tarafından talebenin dişleri mütehasşis birer dışçı marifetiyle taht-ı nezârette [gözlem altında] bulundurularak ihtiyac-ı ind-el-muâyene [muayeneşi edilmesi gerektiği] anlaşılanlarının fennen tedâvisine müsâraat [girişmek] suretiyle mekâtib-i mezkûrede [adı geçen okullarda] bulunan evlâd-ı vatanın [vatan çocuklarının] dişlerinin hüsn-i muhâfazası zımında [için] takayyüdât-ı müstemirrede [sürekli dikkatli ve tetikte] bulunmalı.

Sâlisen [üçüncü olarak]: Herkesin la-akall [en az] iki ayda bir defa dışçıye müracaatla dişlerini muâyene ettirerek mugâyir-i hıfz-üs-sıhât [sağlığa aykırı] görülecek en küçük bir rahatsızlığın tedâvisine müsâraat olunmalı [girişilmeli].

Râbiân [dördüncü olarak]: Dişleri dökülmüş olan kimselerin mide ağrılarına uğramayı beklemeksizin ehil ve mücerreb [deneyimli] dişçilere müracaatla dökülen dişler yerine diş imâl ettirilmeli.

Nasâyih-i ânifeye [yukarıdaki öğütlere] tevfiğ [uygun] hareket olunduğu

12 Tırnak içindeki üç sözcüğün ihtiyatla okunması rica olunur. Çevrimyazıyı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu.

ve diş tabibinin talimâtına göre ağızın hıfz-üs-sıhhât [sağılık] kavâidine [kurallarına] muvâfık [uygun] olarak hüsn-i hâlde bulundurulması lüzûmu der-piş ve teemmül edildiğı [göz önünde bulundurulduğı ve düşünöldüğü] halde bir çok emrâzın [hastalıkların] önü alınmış olacağı ve temiz ve güzel bakılmış bir ağızın temin edeceği fevâidi [faydaları] vücûd-ı beşerî [insan vücudunun] bir memnuniyet-i tabiiyye sevkiyle ve daima müsâid bir suretle bir çok ilel ve eskamdan [hastalık ve dertlerden] tevakki eyleyebileceğı [koruyabileceğı] bedihîdir [besbellidir].

Bahriye Merkez Hastanesi Ser-Tabibi [Baştabibi]

Sâmî Gunsberg

(*Nevsâl-i Milli 1330, Birinci Sene,*

Câmîi ve Mürettibi: Te. Ze.

Nâşiri: Fırat, Âsâr-ı müfide Kitâbhânesi

Dersaadet, Artin Asadoryan Matbaası, s. 413-415.)

Belge No: 11

Resmî Ceride

Numara: 28

2 Teşrîn-i evvel 1339 [2 Ekim 1923], Salı

KANUNLAR:

Numara: 347

M c dele-i Milliyeye  ştir k Etmeyen ve Hud d-ı Milli Haricinde Kalan Erkân,  mer , Zâbitân ve Memurîn ve Mens b n-i Askeriyye Hakkında Yapılacak Mu meleyi ve Cid l-ı Milliy   ştir k Edenlerin Tek  d M ddetlerinin Suret-i Hes b n  N tık Kanun

Madde 1- İstanbul ve vilâyât-ı m stahlise [kurtarılmış vilayetler] ile Türkiye haricinde kalarak Milli M c dele'ye  ştir k etmeyen, berri [kara], bahri [deniz] ve havaî [hava] ve jandarma sınıflarından muvazzaf [vazifede olan], mütekâid [emekli] ve ihtiyât [yedek] bilumum erkân,  mer  ve z bit n¹³ ve memurîn ve mensûbîn-i askeriyeden [askeriye mensupları] herhangi bir suretle harekât-ı milliye aleyhindeki teşkilâta dahil oldukları veya münferiden [ferdi olarak] çalıştıkları bir heyet-i mahsûsa [ zel heyet] tarafından yeniden tedkik ve tahkik neticesinde sâbit olanların bir daha  idem t-ı devlette [devlet hizmetlerinde] istihdâm edilmemek üzere nispet-i askeriyeleri [askerlikle ilişikleri] kat' olunur [kesilir].

Madde 2- Mili Orduya resmen davet edilip de ic bet etmemiş olan ordu mens b ninin dahi nispet-i askeriyeleri [askerlikle ilişikleri] kat' olunur [kesilir].

13 Askerde binbaşı, yarbay ve albay rütbelerine " mer ", üstündekilere "erkan" ve altındakilere "zabit n" denilirdi. Bu türden bir açıklama cümle içinde anlam zorluğu yaratacağından burada açıklama yapılmıştır. ( eviriyazıyı yapan  mer Türkoğlu notu.)

Madde 3- 26 Ağustos 38 [26 Ağustos 1922] tarihine kadar İstanbul'da ve vilâyât-ı müstahlisede [kurtarılmış vilayetlerde] kalmış olan berri [kara], bahri [deniz], havaî [hava] ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddet-i muayyene-i kanuniyyesi [belirlenmiş kanunî süresi] olan otuz seneyi ve ümerâ ve zâbitân ve memurîn ve mensûbîn-i askeriyeden [askeriye mensupları] yirmi beş seneyi ikmâl edenlerin [tamamlayanların] bir defaya mahsûs olmak üzere rızalarına bakılmaksızın tekâüdları [emeklilikleri] icrâ edilir. Âtîdeki [aşağıdaki] fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından [hükümlerinden] müstesnâdırlar.

- a) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 340 [1924] bütçesine dahil olacaklar.
- b) Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletlerince jandarma mensuplarından Dahiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığınca herhangi bir müessesede tanzîm [görevli] veya herhangi bir mahalde hidemât-ı milliyede [ulusal hizmetlerde/görevlerde] istihdâm edildikleri sâbit olanlar ve berri [kara] ve bahri [deniz] mekâtib-i askeriyye [askeri okullar] muallimleriyle [öğretmenleriyle] idare memurları.
- c) 1338 [1922] Martından sonra esâretten memâlik-i müstahliseye [kurtarılmış memleketlere] avdet edenler [dönerler].
- d) Câiz-ül-istihdâm [istihdam edilebilecek/çalıştırılabilecek] oldukları halde kadroların âdem-i müsaadesinden [yetersizliğinden] dolayı vücudlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligât ifâ olunanlar.

Madde 4- Üçüncü madde zikr olunan müddetleri ikmâl etmemiş olanlardan hazârî [barış zamanında] kadro haricinde kalacak olanlar dahi müddet-i hizmetlerine [hizmet sürelerine] göre tekâüde [emekliye] sevk olunurlar. Bunlardan kadro dahilinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfî-i kıdemlerinden birer sene tenzil [indirim] olunacağı gibi ordu da bir sene hizmet etmedikçe terfî' edemezler.

Madde 5- İlân-ı Meşrutiyet'ten itibaren ana vatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudûdları haricinde kalmış bulunan bilumum memâlikde [memleketlerde] hizmet kabûl ederek veya etmeyerek bi'l-ihtiyâr [kendi

istegiyle] kalan veyâhut memâlik-i mezkûreye [adı geçen memleketlerle] bilâ-me'zûniyet [izinsiz] giden veya me'zûnen [izinli] ve tebdil-i hava [hava değişimi] suretiyle gidip de müddet-i me'zûniyetlerini [izin sürelerini] tecâvüz ettiren [geçiren] berri [kara], bahri [deniz], havaî [hava] ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf [vazifede olan], mütekâid [emekli] ve ihtiyât [yedek] erkân, ümerâ, zâbitân ve memurîn ve mensûbîn-i askeriyenin [askeriye mensupları] me'zûniyet [izinlilik halleri] veya tebdil-i hava [hava değişimi] müddetlerinin hitâmından [bitiminden] itibaren nisbet-i askeriyeleri [askerlikle ilişkileri] kat' edilir [kesilir].

Yemen'in vaziyet-i mahsûsasından [özel durumundan] dolayı orada kalmış olan Türkiyeli muvazzaf [vazifede olan] ve mütekâid [emekli] ve ihtiyât [yedek] erkân, ümerâ, zâbitân ve memurîn ve mensûbîn-i askeriyeden [askeriye mensupları] Türkiye'ye avdetleri [dönüşleri] hükûmetçe temin ve kendilerine tebligât icrâ edildikten sonra dört mâh [ay] zarfında iltihâk edenler [katılanlar] bu madde hükmünden müstesnâdır.

Bu kabil zâbitân işbu müddet zarfında esir zâbitân hakkındaki ahkâm-ı kanuniyyeye [kanun hükümlerine] tâbi' tutulurlar.

Madde 6- Memleketleri hudûd-i millî [millî sınırlar] haricinde kalan ve halen ordu-yu millîde [millî orduda] istihdâm edilmekte olan berri [kara], bahri [deniz], havaî [hava] ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf [vazifede olan], mütekâid [emekli] ve ihtiyât [yedek] erkân, ümerâ, zâbitân, memurîn ve mensûbîn-i askeriyeden [askeriye mensupları] memleketlerine iltihâk etmek [katılmak] arzu ve talebinde bulunanlar istifâ ve tekâüd [emeklilik] ve tahdîd-i sinn [yaş sınırlaması] gibi müddet-i muayyene-i nizâmiyyelerinin [belirlenmiş nizami süresinin] ikmâlîne [tamamlanmasına] bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartıyla 339 [1923] sene-i mâliyesi nihâyetine kadar memleketlerine terhis olunurlar.

Madde 7- Harekât-ı Milliye'nin mebde'-i fi'lîsi [fiili başlangıcı] İzmir'in tarih-i işgâli [işgal tarihi] 15 Mayıs 335 [15 Mayıs 1919] ve müntehâ-yı fi'lîsi [fiili nihayeti] Lozan Muâhedesi'nin Meclis-i Milli [Millî Meclis] tarafından tarih-i tasdîki [onay tarihi] olup mezkûr tarihler arasında Anadolu'ya iltihâk ederek [katılarak] Millî Ordu'da hizmet eden sunûf-ı muhtelif [çeşitli sınıflardan] erkân, ümerâ ve zâbitân ve memurîn ve mensûbîn-i askeriyesine [askeriye mensup-

ları] hizmette bulundukları müddet nazar-ı dikkate alınarak Askerî Tekâüd ve İstifâ Kanunu'nun beşinci maddesi mücibince [gereğince] muâmele yapılır.

Madde 8- İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren mer'iy-ül-icrâdır [yürürlüğe girer].

Madde 9- İşbu kanunun icrâ-yı ahkâmına [hükümlerinin icrasına] Müdafaa-yı Milliye ve Erkân-ı Harbiye Vekilleri memurdur.

14 Safer 1342 ve 25 Eylül 1339 [25 Eylül 1923]

Belge No: 12

(1)
Ankara'da
Büyük Millet Meclisi
Riyâset-i Celîlesi'ne [Yüce Başkanlığı'na]

Tazallüm-nâme¹⁴

İstanbul-İkdâm Matbaası
1341 (1925)

(2)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine [Yüce Başkanlığı'na]
Ma'rûz-ı ta'zîmkârânemdir [saygıyla sunduğum dilekçemdir.]

14 Sızlanma, yapılan zulümden dert yanma anlamına gelen Arapça "tazallüm" sözcüğü ile yazılmış küçük kitap anlamı taşıyan ve birleşik sözcükler üreten "nâme" sözcüğünden meydana gelen "tazallüm-nâme"; yazarın kendisine yapılan haksızlıkları anlatmak için yazmış olduğu risâlesine vermeyi uygun gördüğü isimdir. (Çeviri yazıyı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu)

Medâr-ı hükm-i ittihâz olunan [verilen hükme sebep olan] delâ'il [deliller]

Bahriye [Deniz] Ticâret Vekâlet-i Celîlesi'nden [Yüce Bakanlığ'ından] Başvekâlet-i Celîle'ye yazılan 8 Eylül 341 [1925] tarihli tezkerede [resmî yazıda] Bursa'da müteşekkil [kurulmuş olan] hey'et-i mahsûsaca [özel kurulca] yapılan ve müte'âkiben [ardından] İstanbul'daki hey'etce ve yine Bursa'da hey'et-i mahsûsaca yapılan tetkikât [incelemeler] üzerine isnâd olunan ef'âl [fiiller] polis müdür vekili Vehbi Bey'in tezkeresi (Polis tahkikâtını [araştırmalarını] mübeyyin [açıklayan] raporlar ifâdâtına [ifâdelerine] mürâcâ'at olunan şühûdun [şahitlerin] beyânât-ı tahririyesi [yazılı beyanları]) ile te'eyyüd ettiğinden [doğruluğu kuvvetlendiğinden] kânûnun birinci maddesine tevfikân [uygun olarak] tecziem [isnat olunan fiillerin kısım kısım ayrılması] tervîc [desteklenmiş] ve (ayrı ayrı hey'etler tarafından defâ'at ile [defalarca] tetkikât [soruşturma] icrâ kılınmış [yürütülmüş] olması hasebiyle [sebebiyle]) tekrar tetkikin lüzûmsuz görülmüş olduğu izbâr buyrulmuştur [yazılı olarak bildirilmiştir].

İsnâd olunan ef'âl [fiiller]

156 numaralı ve 11 Ağustos 341 [1925] tarihli resmî cerîdeden [Resmî Gazete'den]: 'Mütârekeyi müte'âkib [ardından] Nişantaşı'nda İngiliz karargâhındaki zâbitânla [subaylarla] sûret-i dâ'imede [sürekli olarak] temâs' ve 'Türk kadınlarının işbu zâbitânla temâsına delâlet [yol göstermek]' ve 'Dâmâd Ferid'in zamanında saraya intisâbla [girerek] firârî Vahîdeddin'in âmâline [emellerine] hizmet' ve 'İtalyanlara câsûsluk' ve 'Siyonist cemiyeti lehine propagandalar icrâ' ettiği [yürüttüğü] tahakkuk eden [anlaşılan] Bahriye cerrâhlığından mütekâ'id [emekli]... efendinin 25 Eylül 339 [1923]¹⁵ tarihli kânûnun birinci maddesi mücebince [gereğince] bir daha hizmet-i devlette [devlet hizmetinde] istihdâm olunmamak [çalıştırılmamak] üzere nisbet-i askeriyesi [askerlikle ilişkisi] kat' edilmiş [kesilmiş] olduğu Bahriye Vekâlet-i Celîlesi'nin iş'ârı [yazılı olarak bildirmesi] üzerine Başvekâlet-i celîleden tebliğ buyrulmuştur [bildirilmiştir].

15 Metinde bu tarih 1341 olarak geçmektedir. Ancak önce kanunun sonra tamin yayınlanmış olması gerektiğinde yapılan araştırma sonucunda kanunun metinde yer aldığı gibi 1341 yılında değil 1339 yılında nesredildiği tespit edildi. (Çeviriyazıyı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu) Kanun metni 11 sayılı belgedir.

(3)

Tatb k edilen [uygulanan] madde-i k n niye [k n n maddesi]

' stanbul ve vilâyât-ı m stahlasa [kurtarılmış vil yetler] ile Türkiye h ricinde kalarak milli m c deleye iştir k etmeyen [katılmayan] berr  [kara] ve bahr  [deniz] ve hev 'i [hava] ve jandarma sınıflarından muvazzaf [görevli], m tek 'id [emekli] ve ihtiyât [yedek] bi'l-um m erkân,  mer  [bütün binbaşı, yarbay, albay] ve zâbitân [subaylar] ve me'm r n ve mens bin-i askeriyyeden [askeriyyeye mensup olanlardan] her hangi bir sûretle harekât-ı milliye [milli hareketlerin] aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veya münferiden [tek başına] çalıştıkları bir hey'et-i mahsûsa [ zel kurul] tarafından yeniden tetkîk ve tahk k [araştırma ve soruşturma] neticesinde sâbit olanların bir daha h demat-ı devlette [devlet hizmetlerinde] istihdâm edilmemek [ alıştırılmamak] üzere nisbet-i askeriyeleri [askerlikle ilişikleri] kat' olunur [kesilir].'

N m s borcu bu derece müdhiş bir s rette kaz -zede edilen ve böyle bırakılan bir kimse fikr  muv zenesini [dengesini] muhâfaza edebilmişse [koruyabilmişse] us len, k n nen [us le ve kanuna uygun olarak] sizden başka nereye gidebilir? Boynu bükük bir bed-baht [talihsiz] olarak meclis-i  linizin [yüce meclisinizin] n f z ve s k b [etkili ve delip geçen] nazar-ı nasfetine [insafly bakışına] iltic  [sığınıp] ve zulm gördüğümü; hakkımda yapılan mu' melenin baştanbaşa haksız, tamamen zulüm olduğunu arz; bütün ömrü memd d [uzun] bir sa'y [ alışma] ve hayrdan ibâret olarak geçen bir kimsenin bütün  ilesi efr diyla beraber maddeten ve ma'nen bu kadar haksız olarak kurb n edilmemesini istirh m [rica] ederim. Hatırlayınız ki tarih buna d 'ir mis ller kayd etmiştir. Ez-cümle [bu arada]  s 'y  da bir hey'et [kurul], muh keme ve mahkûm etmişti; halbuki kendisini mahkemeye veren z hirde [görünürde] bütün bir millet, bütün bir memleket idi. Fakat çok geçmemiş aynı f niyi [ l ml y ] aynı insanlar te'lih de etmişlerdir [tanrılaştırmışlardır da].

Bu kararı hangi hey'et [kurul] vermiş olursa olsun genc Türk'ün cumhuriyetinin n r [ışık] ve n r [ateş] ile tutuşmakta olan vicd n  cümleleri g z göre [göre] ihtiyâr edilmiş [katlanılmış] olan böyle bir zulmün dev mına m s 'ade buyuramaz [izin veremez]!

(4)

İsnâd olunan ef'âli tahlil [fiilleri analiz]

1. Aleyhime isnâd olunan [üstüme yüklenen] ef'âle [fiillere] dâ'ir tarafıma her iki hey'et [kurul] tarafından tek bir su'âl de sorulmamıştır. Bursa'ya kadar gittim; her türlü izâhâta kâdir [güçte] ve âmâde [hazır] olduğumu bildirdim. Bu ef'âl [fiiller] ile hiç bir alâkası olmayan ve cümlesi [hepsi] mazbût [zabtedilmiş] bulunan ba'zı su'âller soruldu. Mahkûmiyeti müstelzim olarak [gerektirdiği] zıkr ve tasrih [belirtilen] ve i'lân edilen bu ef'âl [fiiller] hakkında hiç bir su'âl sorulmadı. Tahkikât [soruşturmalar] ve muhâkemât [muhâkemeler] ve evrâkın tetkiki [incelenmesi] bu hakikati isbât eder.

Bu hey'etler [kurullar] kânûnun bâlâda [yukarıda] aynen mestûr [yazılı olan] birinci maddesi mücebince [gereğince] cezâ verebilmeye me'zûndurlar [yetkilidirler], bu maddenin cezâlandırdığı fiil aynen (harekât-ı milliye [millî hareketler] aleyhindeki teşkilâta [örgütlere] dâhil olmak veya bu yolda münferiden [tek başına] çalışmak)tır. İnsanın bundan mâ'âdâ [başka] bir cürmü [suçu] varsa onun mahkemesi ayrı, hâkimi ayrı; derecâtı, usûl-i mahkemesi [mahkeme usulü ve dereceleri] ayrıdır. Hâlbuki isnâd olunan [üstüme yüklenen] ve işte aynen Resmî Ceride'ye [Resmî Gazete'ye] geçen ef'âl [fiiller] arasında bu zemîme [beğenilmeyen kötü hal], nasılsa, tertib hârici kalmıştır; iş o derece tertibdir [düzenlemedir-düzmedir] ki o zamanki polis müdür mu'âvini [yardımcısı] Vehbi'nin Bursa hey'et-i mahsûsasına [özel kuruluna] gönderdiği o rapor ve ifâdeler daha evvel hazırlanmış idi. Bunlar orada yattığı bir sırada mensûb olduğum bahriyede [donanmada] umûmî tezkiye [aklama] mu'âmelesi [işlemi] tatbik edildi [uygulandı]. Ümerâ [binbaşı, yarbay, albay] ve zâbitândan [subaylardan] 28 zâttan [kişiden] mürekkeb [meydana gelen] bir istitlâ'ât [araştırma] komisyonu bunu tatbik ediyordu. Komisyon riyâseti [başkanlığı] her türlü tetkikât [araştırma] ve tahkikâtından [soruşturmalarından] sonra polise de hakkımdaki ma'lûmâtı [bilgiyi] sordu. Vehbi Bey de polisten ve vazife başında idi. Bu su'âl üzerine müdiriyyet dosyamı aldı, tetkik etti [inceledi]. Oraya sokuşturtulan bir takım tezvirâtın [yalan dolanların] mâhiyetini [niteliğini] görür gözle gördü; onların kıymet-i kânûniyesini [kanunî değerini] ta'yin etmekte [belirlemekte]

(5)

elbette müdür mu'âvini [yardımcısı] Vehbi Bey'den ziyâde hâ'iz-i salâhiyetti [yetki sahibiydi]; bu tetkîk [inceleme] neticesinde müdûriyetin bahriye [donanma] istitlâ'ât [araştırma] komisyonu riyâsetine [başkanlığına] verdiği sûreti bir numara ile işbu lâyihamız zeyline [ekine] mûnderic [sıralanmış] cevâbda 'âmâl-i milliyeye [millî emellere] muhâlif [karşı] hareketimiz görölmediği bildirilmiştir. Polisin bu tahkikâtının [soruşturmalarının] ve polisce vücûd verilen [meydana getirilen] bu evrâkın ehemmiyetini [önemini] yâhud ehemmiyetsizliğini elbette en iyi onlara vücûd veren ve o dâ'irenin en büyük âmiri olan zât bilirdi. Müdür evrâkı alıyor, tetkîk ediyor [inceliyor]; müretteb [düzenlenmiş-düzmece], mülevves [karışık] buluyor, iş idâridir, kendisi dâ'irede re'îsidir [başkandır], âmirdir [üsttür] merdûddur [reddolunmuştur] görüyor ve o yolda cevâb veriyor.

2. Birinci maddeyi tatbik eden [uygulayan] mezkûr hey'etlerde [zikredilmiş kurullarda] kânûnun aradığı âmâl-i milliyeye [millî emellere] muhâlif [karşı] cürmünü [suçunu] bulamıyor, nitekim bununla mahkûm etmiyor; hâlbuki kendisi yalnız bu maksadla [amaçla] müteşekkildir [kurulmuştur]. Bu çaresizlik karşısındadır ki isnâd olunan beş muhtelif [değişik] fiile atfen [dayanarak] mahkûmiyet kararı i'tâsını [verilmesini] iltizâm etmiştir [gerekli görmüştür]. Şöyle ki bu beş fiil bir yere getirilerek mecmû'u [hepsinin toplamı] hükme medâr [sebepe] olmuştur. Bunlardan birinin dahi ber-taraf edilmesi [bir yana atılması] hükmün medârını [sebebinin] ref' [hükümsüz-geçersiz] eder; hâlbuki bunlardan hiç biri iltifâta [dikkate] lâyık değildir ve en ufak bir tahlile [analize] karşı duramaz: Nitekim:

Evvelen [ilk olarak]- Dâmâd Ferid zamanında saraya intisâb etmişim [girmişim]. Saraya bir rub' [çeyrek] asrı mütecâviz [aşan] zamandan beri da'vetleri üzerine girip çıktığım elimde mevcûd yüzlerce telgraflarla isbât olunur ki bunlardan on kıt'asını [tanmesini] işbu lâyiham zeyline [ekine] resmî numaralarıyla bastırıyorum. Burada intisâb [girip bağlanma] kelimesi de yanlışır. Mensûb [ilişki içinde] oldum, ben sarayı değil, dâ'imâ saraylar beni

(6)

aramıştır; san'atımdaki mevki'im [yerim] hasebiyle [sebebiyle] bu her zaman böyleolmuş, böyle oluyor ve fen ve hakikat ettikçe böyle olacaktır. Sâniyen [ikinci olarak]- Acabâ saraydan maksûd [kasdolunan] hasren [özellikle] Vahîdeddîn'in sarayı mıdır? 'Dâmâd Ferid'in zamanında saraya intisâbla [girip bağlanmakla] firârî Vahîdeddîn'in ââmâline [emellerine] hizmet' denildiğine göre bu sûretle mutâlâ'a edelim [düşünelim]. Bir kere ben Vahîdeddîn'in firârî olacağını evvelden bilemezdim. Sonra da ben Vahîdeddîn'in sarayına tâ Abdülhamîd zamanında gittim; husûsî irâde ile me'mûren [görevli olarak] gittim. Bir zamandaki Vahîdeddîn veliahd ve hattâ ikinci veliahd dahi değildi. Çünkü Reşâd ve Yûsuf İzzeddîn efendiler sağ idi. Bu gibilerin yanından kuş uçamaz iken Abdülhamîd'in -tabii [doğal olarak] hassaten [özellikle] mürâcâ'at ve benim siyâsetle hiç bir münâsebetim olamayacağı mütehakkık [doğruluğunun meydana çıkmış] bulunması üzerine- sâdır olmuş [çık-mış] bulunacak olan mezkûr [zikredilmiş olan] husûsî irâdesi üzerine gidip geldim. İsbâtı bu bâbda [konuda] Meşrûtiyet'ten bir sene evveline â'id olarak bu kere evrâk arasında bulduğum bir irâdedir [ferman] ki, işbu lâihama kezâ [böylece] zeyl [ek] edilmiştir; bu irâde [ferman] 323 [1907] tarihli olup Ferid 337 [1921] senelerinde icrâ-yı mel'anet ettiğine [lanete edilecek işler yaptığına] göre arada lâ-ekall [en azından] 15 sene gibi bir müddet ve bu müddet içinde asırlara sığmayacak vukû'ât [olaylar] vardır. Saraya ve Vahîdeddîn'e Ferid'in adamı olarak sokulmak nerede, fennin [ilmin] verdiği bir salâhiyetle [yetkiyle] girmiş olmak nerededir?

3. Nişantaşı'nda karargâhlarında İngiliz zâbitiyle [subaylarıyla] temâs etmiş, Almanya'ya harbin son senesinde sipârîş edilmiş ve getirilemeyerek kalmış olan bahriyeye [donanmaya] â'id yüz elli sandık mu'âlecât [ilaçlar] ve edevâtı [aletleri] me'mûren [görevli olarak] giderek Alman-yaca memnû'iyet [yasaklanmış olmasına] hilâfına [karşın] çâre bulup mütâreke esnâsında yola çıkardım.

(7)

-İsbâtı nihâyetinde münderic [sonda-ekte bulunan] 3 numaralı vesikadır [belgedir]- İ'tilâf kuvvetleri burada vaz'-ı yed ettiler [el koydular]. Temâsa ve bunları tahlîse [kurtarmaya] me'mûr oldum [görevlendirildim]. -isbâtı nihâyetinde [sonda] matbû' [basılmış] 4 numaralı vesikadır [belgedir]- vazîfemi yaptım. Makriköyü'nde [bugünkü Bakırköy] Fransız karargâhından tesellüm etmemizi [teslim almamızı] bildirdiler. Bahriye [donanma] muhâsebesi kâbil [mümkün] değil 150 lira bulup lâzım gelen nakliyatı yapamıyordu, iş tehlikeye düşüyordu. Cebimden hediye ederek bi'z-zât [kendim] gidip getirdim; tahdîs-i ni'met [nimete şükür]¹⁶olarak arz ederim. O zaman dâ'irede müsteşâr Vâsîf Paşa ve ser-tabîb [başhekim] Hakkı Şinâsi Paşa idi, bilirler; bu zevâtan [kişilerden] birincisi Boğazlar Komisyonu re'îsi, ikincisi ise İstanbul meb'ûsudur, sorulsun! Nâmussuz idrâksiz yarasaların bir araya gelerek yaptıkları rapor ve arkadan verdikleri şahâdet [şahitlikler-ifadeler] işte böyle olur. O raporlar meyânında [arasında] biri de bi-gayr-i hakkın [hakketmeden] bahriye [donanma] zâbit [subay] üniforması giydiğim hakkındadır; ben başka bir esvâb [giysi] giyersem cürm [suç] olabilirdi, sivil giysem de bir zâbit idim. Raporlardan biri Avrupa'ya bilâ-ruhsat [izinsiz] gittiğime dâ'irdir; nezâretin [bakanlığın] emriyle gittiğime müsbîb [isbat olan] resmî vesika [belge] lâyihamın zeylinde [ekinde] matbû'dur [basılmıştır]. Biri de ecnebî [yabancı] pasaportuyla gittiğim hakkındadır; hatta avdetimden [dönüşümden] hudûdda Türk pasaportuyla gitmemiştir diye yine o Vehbi tarafından verilen emir üzerine müşkilâta [sıkıntılara-zorluklara] uğramıştım. Tahkikâtın [soruşturmaların] aksini gösterdi. İşte polis raporları ve şahâdet [şahitlikler-ifadeler] denilen şeyler bunlardır. Benim nereye gittiğimi, nereye gideceğimi, filân yere ne için gittiğimi, ecnebîlerle [yabancılarla] temâsa me'zûn [yetkili] olup olmadığını mercî'im [üstüm] olan bahriye [donanma] bilir; nitekim bu bâbdaki [konudaki] me'zûniyetimi [yetkim] değil me'mûriyetimi [görevli olduğumu] nâtık [gösteren] vesika [belge] işbu lâyiham sonunda matbû'an [basılı olarak] müzeyyeldir [eklidir]. Polisin bu işe akli ermez, esrâr-ı askeriye [askerî sırlar] polise bildirilmez ve benim hakkımda polisin bu yolda tahkikât [soruşturmalar] icrâsına [yapmaya] da hakkı yoktur.

16 Hz. Muhammed'in "Görülen iyiliği herkese söyleme" hadisine atıfta bulunuyor. (Çeviri yazıyı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu)

(8)

4. Kadınlara delâlet [kılavuzluk] edilmiş. Bunu dosyaya koyan ve yazan süflî [alçak-bayağı] mahlûktur! Demek delile ihtiyâc varmış, demek onlar da delâlet olunmayı kabûl etmişler, öyle mi? Kat'iyen [kesinlikle] aslı faslı olmamakla beraber zevci [eşi-kocas] Malta'ya atılan bir bi-çâreye [çare-size] yer yurd gösterilemez miydi? Bir diğerrinin evi eşyâsı işgâl ve zabt edilmiş olamaz mıydı? Kardeşi veya zevci [eşi-kocas] Arabyan hanında inleyenlerden biri tazallûme gidemez miydi? Süflî mahlûklar [alçak yaratıklar]! Bu ne rezil bir görüştür! Bu o kadar pis bir görüştür ki ancak görenlerin kendi çamur vicdanlarını istifrağ etmeleri [kusmaları] gibi bir şeydir! Bu hücum bana değil, ruhu papas görüşlüler, nâmûsdan nasibi olmayanlar tarafından ancak mesleğimdeki ihtisâs [uzmanlığım] ve iştihârıma [şöhretime] binâ'en [dayanarak] bana teslim ettiğiniz zevceleriniz [eşlerinizi], hemşireleriniz [kızkardeşleriniz] ve kızlarınız vesilesiyle [aracılığıyla] siz evliyâ-yı umûra [iş başında bulunan kimselere] hücum için ihtiyâr edilmiş [seçilmiş] bir manevradır, bunda zerre kadar tereddüd [kararsızlık] etmeyiniz! Yoksa benim hadd-i zâtında [aşlında] sâkıt [düşen] halife Mecîd Efendi'ye bilâ-istisnâ [istisnasız] her Cum'a alayında teşrifâtçılık etmiş [protokol görevlisi] olmakla müftehir [övünen] esbak [eski] polis müdür mu'âvini [yardımcısı] Vehbi ile ne de yarânı [dostları] ile hiç bir geçmişim yok idi. Hâlbuki ne Bursa hey'et-i mahsûsası [özel kurulu], ne de diğerr bir hey'et [kurul] bu husûsda [konuda] bir kelime dahi sormamıştır ki izâh [açıklama] ve tenvîr [aydınlatma] kâbil [mümkün] olsun!

5. İtalyanlara casusluk edilmiş. Böyle bir zann varsa bana sormadan hüküm nasıl câ'iz olur ki muhtemelen âmirim, hattâ bi'z-zât nâzır [bakanın kendisi] bir şey vermiş; bir plan bir harîta vermiş, ve daha ziyâde inandırmak üzere bunu İtalyanlara hem de mutlaka para ile vereceksin demiş ve bu da falan veya filân fikr-i vatan-perverâneden [vatansever fikirinden] ileri gelmiş falan veya filân maksada mebnî bulunmuştur [amaçtan dolaydır]. Böyle bir ihtimâl karşısında böyle bir isnâd [suç yükü] altında bulunan kimseye bir su'âl sormadan hüküm verebilmek insanı nerelere götürür?

(9)

Ve buna akıl ve mantık, örf, nasfet [insaf] nasıl cevâz verebilir? Evrak meydandadır, Bursa'ya gittim, bir çok su'âller soruldu ve en müskit [sus-

turucu] cevâbları verildi; hâlbuki medâr-ı hüküm [hükme sebep] olan isnâdâta [yüklenen suçlara] dâ'ir ne orada, ne de İstanbul'da bir kelime sorulmamıştır.

6. Siyonist cem'iyeti lehine propaganda yapmışım. Bî-çâreler [çaresizler] beni takdîr edenlerin [beğenip övenlerin] ta'bîr-i câ'iz [uygun şekilde ifadesi mümkün] ise bir dakika boş bırakmayacak derecede tedâvî-hâneme akın ettiklerini anlayabilmekten gâfil [yoksun] bî-çâreler!... Bu cem'iyetin rûhu nedir? Ve şehrimiz[d]e başlıca kimlerden mürekkebdir [meydana gelmiştir] bunu dahi bilmem; fakat mâdem ki polis filân efendi böyle bir rapor vermiş ve o raporu daha evvel filân efendilere de vermekte kusûr etmemiş, şu yukarıdaki beşinci maddedeki ihtimâlin burada da vârid [gerçekleşmiş] olduğunu düşünmek ve ona göre bir kere bana sormak lâzım gelmez miydi? Hâlbuki bunların kâmilten [hepsinin] hangi kör ve kara kuvvete yaranmak üzere yapıldığını izâh [açıklamak] son derece kolaydı.

Koğduğum ve hıyânetlerinden [hainliklerinden] dolayı vaktiyle mahkûm ettirdiğim filânın ifâde-i mücerredesi [soyut-elle tutulmayan ifadeleri] üzerine tarafıma da bir şey sormak lâzım gelmez miydi? Şâhid denilen bu hazelenin [alçakların-yüzsüzlerin] şecereleri [soy ağaçları] kâbil [mümkün] olub da iyice aransa eşâ aleyhine çorap örenlerin evlâd-ı evlâd-ı evlâdına [nesline] dayanmaları ihtimâli gâlib [üstün gelir] ve hele o fasileden [familyadan] oldukları muhakkaktır. Fransa cumhuriyetinin; hem de bir mahkeme-i muntazama [düzgün-düzenli mahkeme] olan bir divân-ı harbî hükmüne karşı Dreyfus mes'elesinde gösterdiği celâdeti ve ferâgat-i nefsi [kendisini feda etme derecesindeki yiğitliği] henüz en mukaddes [kutsal] ateşlerle en hâr [sıcak] bir halde bulunan genç Türkün cumhuriyeti, bütün evlâd ü iyâliyle [çoluk çocuğuyla] öyle yalnız siyâseten değil her türlü evsâf-ı ma'neviye [manevî vasıfları] i'tibâriyle sürünmeye, hayâtında her an bin kere i'dâm olunup yine i'dâm olunmak üzere yaşamaya mahkûm, hassaten [özellikle] nâmûsuna kasd olunmuş bu bed-baht

(10)

hakkında nasıl esirgeyebilir? 'Nefsim [şahsım] küçük ama hakkım ekber [büyük]!' Ben ve hakk[ım] bir zerre-i merhamete [pek az şefkate] de lâyük olmasak her gün sabahdan akşama kadar tedâvîhânelerimi aşındıran

kadınların şerefine olsun hürmet etmek [saygı göstermek] lâzımdır ki bunların her biri birer hemşirelerinizdir [kızkardeşlerinizdir].

Meclis-i âli [Yüce Meclis] ki teşrî'i [yasama], icrâ'i [yürütme] her türlü kuvvetlere penâh [sığınak] ve menba'[kaynak] bulunuyor, bahriye vekâlet-i celilesi'nden başvekâlet-i celile'ye bu işin neticesine dâ'ir mürsel [gönderilmiş] 8 Eylül 341 [1925] tarihli tezkerenin [belgenin] son satırında şöyle denildiğini lütfen nazar-ı dikkate alır [dikkate değer bulur] [tekrar tetkikin [incelenmesinin] lüzumsuz görülmüş olduğu ma'rûzdur [arzedilmiştir] efendim] işte bugünkü şu ma'rûzâtım [arzettiklerim] üzerine bu lüzûmun husûlüne [ortaya çıkmasına] nezih [temiz] ve pâk-i vicdân-ı mübârekleri [kutlu ve temiz vicdanları] kâni' [inanmış] olduğu hâlde en yüksek bir mefkûre [ideal] hareketi olmak üzere bu bâbda [konuda] lâayık olduğu vechile [şekilde] tetkikât [incelemeler] ve tahkikât [soruşturmalar] icrâsına [yürütülmesine] ve ma'sûmiyet-i mutlakamın [kesin olan suçsuzluğumun] tebeyyünü [anlaşılması] hâlinde tekâ'üdlüğümün [emekliliğimin] i'âdesi sûretiyle nâmûsumun ikmâline [onarılmasına] lütfen müsâ'ade [izin] buyurmalarını istid'â eylerim, fermân.

(11)

Türkiye Cumhuriyeti
Filotila Komodorluğu
Türkiye Cumhuriyeti
İstanbul Polis Müdüriyeti
Birinci Şu'be riyâseti [başkanlığı]
166 İstihbârât [haber alma]
Aded 2062

Sûret

Bahriye [Donanma] İstidlâ'ât [Araştırma] Komisyonu Riyâset-i Aliyyesi'ne

Bahriye [Donanma] birinci sınıf cerrâhlarından iken ahiren [en son olarak] tekâ'üdü [emekliliği] icrâ edilen [yürürlüğe konulan] ve Beyoğlu'nda Cadd-e-i Kebir'de sâkin [ikamet eden] olan Dış Tabibi Sâmi Günsberg'un âmâl-i milliyye [millî emellere] muhâlif [karşı] harekâtının [hareketlerinin] meşhûd [görölmüş] olduğuna dâ'ir bir ma'lûmât [bilgi] mevcûd olmadıgı vârid [gelen] olan 21 Kânûn-ı Sâni 340 [Ocak 1924] tarihli tezkere-i aliyyelerine cevâben arz olunur. Fi 29 Kânûn-ı sâni 340 [Ocak 1924].

Aslına mutâbıktır [aslı gibidir] Fi 1 Mart 340 [1924].

Polis Müdürü

Sa'adeddin

(12)

Devletlu necâbetlu [soyu temiz şehzade] Vahideddin efendi hazretlerinin dâ'ire-i devletlerine şimdi gitmeniz irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfetenâhiden bulunduğu [padişahın emirlerinden olduğu] beyân olunur. Fi 26 Mayıs 323 [1907].

Ser-seccâdecî-i

Hazret-i Şehriyârî

[padişahın başseccâdecisi]

Mühür

Aslının fotoğrafı Büyük Millet Meclisi âlisine aynen takdim edilmiştir [sunulmuştur].

(13)

Umum [genel] 62393

Dosya: 253

Husûsî [özel] 2043

Karton: 253

Türkiye Cumhuriyeti

Bahriye Vekâleti [Donanma Bakanlığı]

İstihzârât-ı Umûmiye [Genel Hazırlıklar] Müfettişliği

Aded

1 Dâire: 438

2. Şube: 19761

Sûret

İngiliz Fevkalâde [Olağanüstü] Komiserliği Ataşenaval'i

[Deniz Ataşesi] Kapudan Sinoli'ye

Evvelce Almanya'ya sipariş edilmiş el-yevm [bugün için] Berlin sefâret-i seniyyesi nezdinde [elçiliğinde] bulunan ve bugünlerde vücûdlarına pek ziyâde ihtiyâc hissedilen âlât ve edevât-ı cerrâhiye [cerrâhi araç ve gereçleri] ile bakteriyoloji laboratuvarlarına â'id echize [cihazları] ve sâ'ire ile gâz idrofil ve pamuklarını Akdeniz vapurlarıyla Der-sa'âdet'e [İstanbul'a] getirmek üzere Bahriye Nezâreti [Donanma Bakanlığı] tarafından bahriye merkez hastahânesi dışçisi Sâmi Efendi me'mûr edilmiş [görevlendirilmiş] olduğundan eşyâ-yı mezkûrenin [zikredilmiş olan eşyaların] Hamburg'dan Akdeniz vapuruna tahmiline [yüklenmesine] mûmâna'at [engel] olunmaması için me'mûr-in-i lâzımeye [gerekli me-murlara] lutfen emir verilmesini ricâ ederim. Fi 13 Mart 335 [1919]

Bahriye Nâzırı Nâmına [Donanma Bakanı adına]

Ali Rıza

Aslına mutâbıktır [aslı gibidir]

Fi 9 Ağustos 341 [1925]

(14)

Türkiye Cumhuriyeti

Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti [Millî Savunma Bakanlığı]

İstanbul Bahriye [Donanma Kumandanlığı]

İstitlâ'ât [Araştırma] Komisyonu

Numara

Bahriye [Donanma] Birinci Sınıf Cerrâh Mütেকâ'idi [emeklisi] Dış Tabibi

Sâmi Günzberg Efendi

Dış tabibi Sâmi Günzberg Efendi'ye tekâ'üd [emeklilik] ma'âşının i'âdeten [iade edilerek] tahsisi [aylık ödenmesi] için mûmâ-ileyhin [adı]

geçenin] tezkiyesine [aklanmasına] lüzûm görüldüğü bahriye [donanma] dâ'iresi riyâset-i aliyyesinin [yüce başkanlığını] 89/154 numaralı ve 12.1.340 [1924] tarihli tezkeresinde [belgesinde] emir ve iş'âr buyrulması [yazılı olarak bildirilmesi] üzerine icrâ kılınan [yürütülen] tahkikât [soruşturmalar] ve tetkikâta [incelemelere] nazaran [bakılarak] mûmâileyhin [adı geçenin] âmâl ve makâsıd-ı milliyeye [milli emeller ve amaçlara] muhâlîf [karşı] bir hâl ve hareketi mevcûd olmadığına kanâ'at [inanç] hâsıl olarak [oluşarak] müttefikân [oybirliğiyle] hüsn-i tezkiyesine [aklanmasına] karar verilmiştir.

Fi 25 Şubat 340 [1924]

Bahriye [Donanma] İstîtlâ'ât [araştırma] Komisyonu Re'isi [Başkanı]

Fırkateyn Kapudanı Mehmed Ali

A'zâ Korvet kapudanı M. Emin

A'zâ Korvet kapudanı Mehmed Celâl

A'zâ Korvet kapudanı me'mûren Çanakkale'de

A'zâ Güverte kıdemli yüzbaşısı Mehmed Şefik

A'zâ Korvet tabibi Mehmed Fevzi

A'zâ Korvet çarkcısı hasta

A'zâ Korvet çarkcısı İbrahim

A'zâ Korvet çarkcısı hasta

A'zâ Korvet çarkcısı Süleyman Sa'di

A'zâ Güverte yüzbaşısı Mustafa Fevzi

A'zâ Güverte yüzbaşısı İzzet

A'zâ Kâtib kıdemli yüzbaşısı Ferhâd

A'zâ Çarkcı kıdemli yüzbaşı Ali Halim

A'zâ Çarkcı kıdemli yüzbaşı Mehmed Nuri

A'zâ Güverte mülâzımı

A'zâ İnşâ'ıyye yüzbaşı Câvid

A'zâ Okunmadı

A'zâ Okunmadı

A'zâ Çarkcı yüzbaşı bulunmadığı

(15)

Yıldız Telgrafhânesi numara: 39

Galata'da dışı Sâmi Efendi'ye

Şimdi devletlü necâbetlu [soyu temiz şehzade] Nureddin Efendi hazretleri dâ'iresinden istiyorlar. Fi 3 Mart 334 [1918].

Vekil-i Ser-eczâcî-i

Hazret-i Şehriyârî

[Padişahın başeczacısının vekili]

Mehmed Ali

—

Yıldız: 595

Beyoğlu'nda mâbeyn-i hümayûn [saray] dışçilerinden Sâmi Efendi'ye şimdi Çırağan Sarayı'na gitmeniz emrolunur. Fi 34 Mart 334 [1918]

Nöbetçi Eczacısı

Haydar

—

Yıldız: 2391

Beyoğlu'nda Bank-ı Osmânî civârında dış tabibi Sâmi Efendi'ye şimdi serî'an [acele olarak] eczâhâne-i hümayûna [saray eczanesine] gelmeniz emr olunur. Fi 27 Mayıs 323 [9 Haziran 1907].

Nöbetçi eczacısı

Hüseyin Hüsnü

—

Yıldız: 901

Galata'da dışı Sâmi Efendi'ye

Şimdi devletlü necâbetlu [soyu temiz şehzade] İbrahim Tefvik Efendi hazretlerinin dâ'iresinden istiyorlar.

3 Nisan 323 [16 Nisan 1907].

Vekil-i Ser-eczâcî-i

Hazret-i Şehriyârî

[Padişahın başeczacısının vekili]

Mehmed Ali

—
(16)

Yıldız: 4092

Galata'da dişci Sâmî Efendi'ye

Şimdi ikinci musâhib [padişahın özel işlerini yapanlardan biri] istiyor. Fi 26 Teşrin-i sâni 323 [9 Aralık 1907].

Vekil-i Ser-eczâcî-i

Hazret-i Şehriyârî

[Padişahın baş eczacısının vekili]

Mehmed Ali

—
Yıldız: 469

Dişcibaşı Mösyö Sâmî'ye

Şimdi Çırağan Saray-ı hümayûnuna [Padişah sarayına] gitmeniz emr olunuyor. Fi 8 Mart 324 [21 Mart 1908].

Nöbetçi eczacısı

Binbaşı Hasan

—
Yıldız: 9888

Galata'da dişci Sâmî Efendi'ye

Devletlu necâbetlu [soyu temiz şehzade] Burhaneddin Efendi hazretlerinin dâ'iresinden istiyorlar şimdi. Fi 9 Şubat 323 [22 Şubat 1908].

Ser-eczâcî-i hazret-i şehriyârî [Padişahın baş eczacısının vekili]
Mehmed Ali

Yıldız: 4315

Mâbeyn-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne [yüce padişahın sarayı] dış
tabiblerinden Sâmî Efendi'ye

Yarın sabah sâat iki de Yıldız Saray-ı hümayûnu eczâhânesinde bulun-
manız emr olunur. Fi 4 Ağustos 323 [17 Ağustos 1907].

Nöbetçi eczacısı

Orabidi

Yıldız: 4030

Galata'da Yeniyo! Tramvay Caddesi'nde Mâbeyn-i hümayûn-ı mülûkâne
[padişahın sarayı] dışcibaşlarından Sâmî Efendi'ye

Serî'an [acele olarak] eczâhâne-i hümayûna [saray eczanesine] gelmeniz
emr olunuyor. Fi 23 Temmuz 323 [5 Ağustos 1907].

Nöbetçi eczacısı

Haydar

Belge No: 13

John De Kay'ın Mektubu

CABLE ADDRESS FOR ALL OFFICES: SANSKRIT.

THE OTTOMAN IMPERIAL ESTATES INCORPORATED

INCORPORATED 5TH JUNE A.D. 1922,
UNDER THE LAWS OF THE COMMONWEALTH OF VIRGINIA,
UNITED STATES OF AMERICA

VIRGINIA OFFICE:

RICHMOND,
TRAVELLERS BUILDING

CAPITAL \$ 5.000.000

ITALIA:

ROMA,
3 LUNGO TEVERE CATELLO

NEW YORK:

120 LIBERTY STREET
356 GRAND RUE DE P R A

TURKEY:

STAMBOUL,

SWITZERLAND:

LUCERNE,
PILATUS STRASSE 37

GERMANY:

MUNICH,
OTTO STRASSE 6

23 Nisan 1930

Dr. Samy Günzberg
Hotel Meissl & Schadn,
VIYANA

Aziz Dr. Günzberg

Türkiye Devletinin Reisicumhuruna, gücüne ve ülkesine hizmet etme heyecanına duyduğum hayranlıktan haberdarsınız.

15 sene boyunca (1900'den 1915'e kadar) tarihte Modern Diktatörler listesinin başında yer alacak Büyük Porferio Diaz'ın güvenine ve babacan dostluğuna mazhar oldum. Diaz bana birkaç kere hiçbir Meksikalıya anlatmayacağı müzakerelerden bahsetti.

Meksika'daki çalışmam konusunda ABD Hükümeti tarafından 1927'de yayınlanan 484 sayfalık kitabın bir nüshasını size sundum. O kitap, Washington D.C.'deki ABD Hükümeti basımevinde basıldı.¹⁷ Kitapta, diğer şeylerin yanı sıra şundan bahsedilmekteydi: Meksika'da büyük Mezbahalar Tekelini kurmaya başladığım zaman Mexico şehrinde kötü et nedeniyle yılda bin kişi başına meydana gelen ölüm oranı

(2)

New York ve Londra'da değişik nedenlerden (buna yaşlılık dahildi) kay-naklanan bin kişi başına toplam ölüm oranından daha fazla olduğunu göstermektedir.

Beş yıl içinde bütün bunu değiştirdim ve Mexico dünyanın en iyi modeli olan ve en iyi idare edilen Milli Et Tedarik sistemine sahip oldu. Bu, yu-karıda bahsedilen kitapta, ABD Hükümeti tarafından teyit edilen tarihe mal olmuş bir meseledir.

O yıllar esnasında (1906'dan 1914'e kadar), Londra'daki bankerlerim Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin kontrolünü ellerinde bulunduruyorlardı ve Sir Ed-ward Vincent (şimdi Lord d'Abernon) büyük hissedarlarından biriydi.

Avrupa'daki en şöhretli banka müessesesi olan bankerlerimle Türkiye'yi birkaç kere tartıştım.

Meksika'daki işletmemin kontrolünü şahsen elimde bulunduruyordum. Bu kontrol hakkını 1914'te 5 milyon Dolarlık ABD altını karşılığında Meksika Hükümeti'ne sattığımdan Londra'daki bankerlerimle 16 sene boyunca herhangi bir münasebetim olmadı.

Londra'yı biliyorum. Londra'daki bahçeli evimde 20 sene yaşadım ve 500.000 İngiliz Sterlin ödenmiş sermayeli bir Britanya Şirketi'nin birkaç yıl başkanlığını yaptım.

Bu geçmişim göz önüne alındığında Holborn Trust.Co. Ltd.'in 28 Mart 1930'da size hitaben yazdığı Türk Devleti'ne ait mücevherat ile Türkiye'ye verilen bir krediden söz eden mektubu okuduğumda duydu-ğum şaşkınlığı tahayyül edebilir,

17 Söz konusu kitap *Mexico, The Problem and the Solution* kitabıdır. (Kongre-hanesi, Washington, D.C., kayıt no F1234.D33)

(3)

Türk Hükümetinin Londra'daki Büyükelçisine bu meseleyi böyle kişilerle görüşmesi talimatını verdiğini öğrenmenin benim için sürpriz olduğunu tahmin edebilirsiniz. Bunu aşağıdaki sebeplerden ötürü söylüyorum:

- (1) İyi bilinen mücevherat satıcıları olan Cartier ve Harford'dan çok bahsediyorlar fakat Holborn Trust'ın itibarı konusunda hiçbir şey söylemiyorlar.
- (2) Bu meselede esas kişi olan George Ranz¹⁸ daha birkaç yıl önce Londra'da bir otelde garsondu ve hâlâ bir garsonun halet-i ruhiyesi-ne ve karakterine sahiptir.
- (3) Bu Ranz 8 Mart 1930 günü Münih'teki evime geldi. O anda evimde başka bir mesele nedeniyle tesadüfen benimle birlikte olan iki maruf banker ile 14 senelik arkadaşım ve o gün misafirim olan ABD Konsolosu da vardı. Ranz bu mücevherat meselesini benimle görüştü ve şunları söyledi:
 - (a) Bu mücevheratın değeri 18.000.000 İngiliz Sterlini idi.
 - (b) Türk Hükümeti onları satmayı arzuluyordu.
 - (c) Sabık Halife ile sabık Osmanlı hanedanına mensup yaklaşık 50 kişiden oluşan fakat Abdülhamid ailesiyle herhangi bir rabitası olmayan bir grup ile yaptığı mukavelenin bir nüshasını bana verdi. Ranz ile Halife arasındaki mukavelenin bir nüshasını eğer arzu ederseniz size gönderirim.

18 Bu şahıs hakkında Murat Bardakçı şu açıklamada bulunmaktadır. "Sultan Vahdettin'in ömrü, gelen vekâletleri kullanmaya yetmez... Hanedanın yeni reisi Halife Abdülmecid Efendi, aynı işe koyulur. O da sultanlarla şehzadelerin vekâletlerini alır ve Avrupa'da faaliyet gösteren bir sermaye grubuyla, 'Jefferson Kohn et Ranz'la anlaşır. Grup, başta Musul petroleri olmak üzere, ailenin çeşitli ülkelere dağılmış olan malları ve 'hazine-i hassa', yani hanedan mallarının oluşturduğu gayrimenkullerin geri alınmasına çalışacak ve aile üyeleri-ne her ay maaş şeklinde avans verilecektir. Aile içerisindeki ilk bölünme, bu anlaşmayla başlar." Bkz. Murat Bardakçı, "İşte, Musul Petrollerinin Kimsenin Bilmediği Gerçek öyküsü", *Hürriyet Tarih*, 8 Ocak 2003, s. 4-8,8.

(4)

- (d) O, (Ranz) Paris'teki bir mücevherat firmasının mücevherleri incelediğini ve adını söylemediği bu firma ile bir mutabakata vardığını açıkladı.
- (e) Türk Hükümeti ile bir anlaşmaya varamadığı sürece Türk Hükümeti'nin bu konudaki her türlü teşebbüsünü önlemek için çalışmayı teklif etti. Türk Hükümetinin mücevheratı Türkiye'nin dışına göndermesi halinde, o (Ranz), mücevheratın sahibi olduğunu iddia eden Halife adına onlara mahkemeler vasıtasıyla el koyacağını söyledi.

Bu noktada Ranz'a bir şantajcı olduğunu düşündüğümü söyledim, görüşmeyi derhal keserek evimden dışarı çıkmasını emrettim.

Ranz'ın Türkiye'ye ilişkin mevzularla ilgili asıl ortakları şunlardır:

- (a) John Godolphin Bennett. Bu adam 1918 ile 1922 yılları arasında bir İngiliz casusu olarak bulunduğu Türkiye'de yaptığı tüm yanlışlıklar nedeniyle Türkiye'ye gitmeye cüret edemeyen ve Abdülhamid'in Yunanistan'da bazı gayrimenkullara sahip olduğunu gösterecek şekilde belgelerde sahtekârlık yaptığı suçlamasıyla 1927 yılında Yunanistan'da birkaç ay hapis yatmış bir kişidir.
- (b) Londra'da İflas Mahkemesi'nde yargılanan müflis Shirley H. Jenks¹⁹ Ranz'ın öbür ortağıdır.

Eğer böyle adı çıkmış adamlarla Ranz-Bennett-Jenks-Holborn Trust

19 Murat Bardakçı bu şahıs için şu açıklamada bulunur: "halife Abdülmecid, oğlu Şehzade Ömer Faruk ve Sultan Beşinci Murad'ın torunu Şehzade Osman Fuad Efendiler, yeni bir finans grubu aramaya başlar ve Shirley Jenks adında bir aracıyla anlaşırlar. Aileye ödemeler yeniden yapılır ama verilen eskisine göre daha azdır... Bir yandan Musul konusunda Irak'ı elinde bulunduran İngiltere nezdinde girişimler yapılmakta, diğer yandan da bir örnek oluşturulması için, Filistin'de geçmişte Abdülhamid adına tapulanmış bazı arazilerin geri alınabilmesi için davalar açılmaktadır. Abdülmecid Efendi, bu sırada Türkiye Halifesi ve mü'minlerin emiri' unvanıyla, İngiltere Kralı Altıncı George'a 'Çok aziz dostum' diye başlayan mektuplar göndermekte, İngiliz makamlarının Osmanlı'larına karşı ilgisizliğinden yakınmaktadır. Jenks grubu ise, Amerika'da kurulu şirketlerin hisse senetlerinin değerlerini arttırmak için sermayeleri bölüp şirket sayısını arttırmakta, bunun için de Halife'den bol bol yetki belgesi almaktadır." Murat Bardakçı, "İşte Musul Petrollerinin Kimsenin Bilmediği Gerçek Öyküsü", *Hürriyet Tarih*, 8 Ocak 2003, s. 4-8, 8.

(5)

görüşmeleri devam ederse Türkiye için tek bir netice meydana gelecektir. Bu da Türkiye'nin bu meseledeki itibarının yok olması ve dolayısıyla itibarlı hiçbir bankanın bu meseleye el atmaya girişmemesidir.

Londra'da bu saçmalığı yapan insanlar Jenks, Bennett, Ranz vs.'nin kimliklerini gizlemeye büyük dikkat gösteriyorlar ve böylece Holborn Trust bir figür olarak ön planda kullanılmaktadır.

Bu mesele ile ilgilenmeye hiç istek duymuyorum. Ancak Türk Hükümeti'nin Londra'daki Büyükelçisi vasıtasıyla herhangi bir mücevherat satma niyetinde olmadığını; bunu müzakere etme mevzusunda daha önce veya şu anda hiç kimseye yetki verilmediğini; basında çıkan tüm bu saçmalığı tekzip ettiğini ve böyle yayınların anlamsız ve üzüntü verici olduğunu belirten bir bildiriye şimdi yayınlaması halinde bu meseleyi dikkate alabilirim.

Böyle bir tekzip yayımlandığında Türkiye'nin itibarına halihazırda verilmiş olan büyük zarar bertaraf edilebilir.

Anladığıma göre Türkiye bir Devlet [Merkez] Bankası kurmak için 30.000.000 Dolar istemektedir: eğer bu böyle ise, o zaman şunları tavsiye ederim:

- (1) Bu para, Türkiye üzerinde herhangi bir siyasî ihtirası olmayan ve ABD'nin içinden borç alınması kaydıyla borç para verebilen tek ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nden gelmelidir.

(6)

- (2) Türk Hükümeti ABD'de 30 yıl vadeli tahviller ihraç etmelidir; Türk Hükümeti tahvilleri herhangi bir tarihte %110 bedelle itfa etme hakkını saklı tutmalıdır.
 - (3) Tahvillerin faiz ve anaparası 30 milyon Doların verildiği Türk Bankası tarafından garanti edilmelidir.
 - (4) Temerrüde düşmeyen tüm bankalar (ilke olarak) zengindir ve Türk Hükümeti tarafından 30.000.000 Dolar ile kurulan Banka da zengin olacağı için halk sermayesine ilişkin faizin garanti altında olduğunu görecektir.
-

- (5) Sermayeye ilişkin teminat olarak sermayenin kaybolmayacağını temin etmek amacıyla yeteri kadar mücevheratı İstanbul'daki Devlet Bankasına yatıracam.
- (6) Tahviller, 1936 yılından başlamak ve yıldan yıla devam etmek suretiyle, yıllık taksitler halinde amorti edilebilir ve bu şekilde itfa edildiği zaman, mücevherat Türk Hükümeti'ne iade edilebilecektir. Eğer Hükümet gelirleri ek bir işletme sermayesi olarak Bankada tutmak isterse, mücevheratı birkaç yıl sonra, piyasayı bozmamak için yavaş yavaş satabilir ve mücevherat satıldıkça tahviller itfa edilir.
- (7) Basında çıkan haberlere göre, Schacht yeni Türk Bankasının Reisi olacaktır. Bu Türkiye için büyük bir taktik hata olur.

(7)

Avrupa'da gereksiz kıskançlıklar yaratır. Schacht'ı şahsen çok iyi tanıyorum ve onun kibirli bir kişi olduğunu, küstahlığının ve arsızlığının Türkiye'ye zararlı olacağını biliyorum.

- (8) Wall Street Para Tekeli'nin hâkimiyet alanının dışında olan bir Amerikalı iyi bir seçim olur. Bunun tek istisnası Türkiye'nin o görev için uygun bir Türk'e sahip olmasıdır.
- (9) Bu esaslara göre, eğer Türkiye isterse, Türkiye için bunu yapacağım ve hiçbir şart altında, herhangi bir Bankanın Başkanlığını istemeyeceğim ve kabul etmeyeceğim.
- (10) Türk Hükümetinin talebi üzerine, Türkiye'ye verilecek bir krediye ilişkin anlaşmayı müzakere etmeye ve imzalamaya tam yetkili olan özel kalem müdürlerimden birini Ankara'ya göndereceğim veya sizi bu konuda yetkili kılacağım. Böyle bir anlaşmanın imzalanması halinde, bu anlaşmaya kesin olarak uymamam halinde bir Bankanın Türk Hükümeti'ne 100.000 Dolarlık bir tazminat ödeyeceğini Türk Hükümetine bildirmesini sağlayacağım.

Bu satırları size kesinlikle gizli kalması şartıyla ve Türkiye için ne kadar çok çalıştığınızı, Türkiye'nin Cumhurreisine ne kadar büyük bir saygı duyduğunuzu bildiğimden ve ayrıca şeref ve iyiniyetinize sonsuz güvenim olduğundan yazıyorum.

(8)

Bu yazıyı Türkiye Reisicumhuruna okutmakta serbestsiniz fakat bu yazı şahsınızdan dışarıya çıkmasın ve herhangi bir amaçla kopyası veya fotoğrafi çıkarılmasın.

Saygılarımla

(imza)

John de Kay

(Rıfat N. Bali Arşivi

İngilizce aslından tarafımca çevrilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası bu mektubun yazılmasından    ay sonra 1715 sayılı kanun ile 11 Haziran 1930 tarihinde kuruldu.)

Belge No: 14

Başvekil Celâl Bayar
Prof. [Haim] Weizmann
Prof. [Philip] Schwartz
Diş Hekimi S[ami] Günzberg
arasında yapılan görüşmelerin
TUTANAĞI

1. Görüşme, Ankara, 29 Kasım 1938

(Sayın Başvekil önce Prof. Weizmann'a yolculuğu, vs. hakkında birkaç soru sordu)

Celâl Bayar: Sayın Dr. Sami Günzberg bana bazı kredi meseleleriyle ilgili düşüncelerinizi anlattı.

Weizmann: Sayın Başvekil'in Sayın Dr. Günzberg'le yaptığım yazışmalardan haberdar olduğunu sanıyorum.

Ulusunuzla ulusum arasında geleneksel bir dostluk var. Bu dostluk tüm tarih boyunca hiç değişmeden devam etti. Biz sizinle işbirliği yapmak arzusundayız.

Sizin çalışanınız ile bizim çabalarımız arasında bir paralellik var. Sizin gibi biz de dünyanın bu parçasında Avrupa'yı temsil ediyoruz. Büyük bir kalkınma programını uygulamak üzeresiniz, biz de öyle; bu işlerin uygulanması sırasında sizinle işbirliği yapmayı arzu ediyoruz. Ben aynı zamanda İngiliz vatandaşım ve bir İngiliz vatandaşı olarak İngiltere'nin çıkarlarının Türkiye'ninkilerle aynı olduğundan eminim.

İngiltere'deki çeşitli çevrelerle görüşmelerde bulundum ve bu vesileyle iki vekille de, MacDonald ve Lord Halifax'la konuştum. Onlara şunu söyledim: İngiltere ve Türkiye birbirleriyle yakın bir ilişki içindeler. İngiltere Büyükelçisi ilişkilerin daha da geliştirilmesi konusunda hizmete hazır ve başka araçlara esasen gerek yok. Ama ben ilişkilerin geliştirilmesinde belki biz Yahudilerin de yardımcı olabileceğimizi ilave ettim. Bunun üzerine Lord Halifax şu cevabı verdi: 'Planlarınız açıklık kazandığında bana geliniz ve ben o zaman onları büyük bir ilgiyle inceleyeceğim'.

sohbet esnasında, ülkenizde mahsul artışı yönünde daha birçok ilerlemenin kaydedilebileceğini söyledi.

Yani bu durumda, çeşitli projelerin tek tek incelenmesi, bu inceleme tamamlandıktan sonra bir genel programın hazırlanması ve bu genel programla ilgili olarak ortaya çıkan kredi ihtiyaçlarının tespit edilmesi gerektiği anlaşıyor. Ekonomi planlarınızın hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasına katkıda bulunmak istiyoruz. Ancak bu katkıda bulunma hususunda bizleri malî çıkarların yönlendirmediğini vurgulamak istiyorum.

Celâl Bayar: İlan edilen ekonomik programımızın uygulanması için gerekli tedbir ve kaynaklar şimdiden bellidir. Bundan şu netice çıkıyor: gerektiğinde münferit projeler için sözleşme yapılması şeklinde bir işbirliği söz konusu olabilir. Ancak ilkin kısmen nakdi, kısmen mal teslimi şeklinde kredi sağlanmasına ilişkin bir anlaşmanın prensip olarak düşünülüp düşünülemeyeceği sorulmuştu ve ben de bunun üzerine tam ketumiyet gösterilmesi kaydıyla olumlu cevap vermiştim. Bizim için önemli olan husus hazır para şeklinde nakdi kredilerdir.

Burada önemle belirtmek ve biraz daha ayrıntılı olarak konuşmak istediğim önemli bir nokta daha var: Hükümet kredi arayan olarak gözük-mek istemiyor.

Belirli anlaşmalara varmamızın mümkün olduğunu görürsem, tüm mesuliyeti üzerine alacağım ve zamanı gelince hükümeti konudan haberdar edeceğim.

Bütün bunlardan sonra kısaca şu soruyu sormak istiyorum:

Bizim ilgimizi çeken ne tür işler yapılabilir, bunların kapsamı ve koşulları ne olacak ve gerekirse uygulanma şekli nasıl olacak? Lütfen bana bu hususlar hakkında bilgi verir misiniz?

Ülkemizi ziyaretinizden dolayı ve sizinle tanışma fırsatını elde ettiğim için çok memnunum. Bu vesileyle size teşekkür etmek istiyorum.

Weizmann: Ekselansları soruları tamamen sarıh bir şekilde sordular. Görüşmelerin bütünüyle gizli tutulacağına şüphe yok. Ben evimde bile Filistin'e gittiğimi söyledim ve muhtemel Türkiye ziyaretimden hiç söz etmedim.

Bana zamanında 50 milyon [sterlin] tutarında bir krediden söz edilmişti. Bunun bir kısmı döviz, bir kısmı ise mal şeklinde verilecekti. Açık

bir cevap vermek için şunu belirtmek istiyorum: Ben aynı görüşte olan bankerlerle konuştum. Finans dünyasından dostlarımı Ekselanslarının göstereceği şahsiyetlerle konuşmaları ve bir kredinin şartlarını kararlaştırmak üzere buraya gelmeleri için teşvik edeceğim.

Daha önceden de yazılı olarak bildirdiğim gibi, ben buraya size bir işbirliği hakkında çok genel teklifler yapmak için geldim. Böyle bir işbirliğinin mümkün olduğunun tespit edilmesinden sonra size finans dünyasından ehil şahısları takdim edeceğim.

Schwartz: Türkiye’de olağanüstü çaba gösterildiğini biliyoruz ve birlikte çalışmayı tüm kalbimizle arzu ediyoruz. Her şeyden önce çok kârlı işler yapma niyetinde olunmadığını, bilakis konunun tamamen bir devlet meselesi olarak görüldüğünü vurgulamak istiyorum.

Weizmann: Müzakerelerimizin gelişiminde iki safha görüyorum. İlk sayfayı benim buradaki ilk temasa geçme mahiyetindeki ziyaretim oluşturuyor. Ondan sonra ben -eğer Ekselansları zamanını boşa harcadığını düşünmüyorsa- ehil olduklarını düşündüğüm şahsiyetleri buraya gelmeleri için teşvik edeceğim. Bu beyler işin esaslarını ve kredi tutarlarını belirleyecekler. Bana gelince, ben şimdilik sadece bu beyleri bu konuyla ilgili olarak buraya gelmeleri için teşvik etme görevini üstleniyorum.

Celâl Bayar: Bu durumda biz kiminle temas halinde olacağız?

Weizmann: Ekselansları nasıl istiyorsa, benimle ya da Sayın Prof. Schwartz’la. Ahlâkî mesuliyet hep bana ait olacak. Bu mesuliyetin benim için çok büyük ve çok ağır olduğunu biliyorum. Finansörlerle görüştüğümü ve bu sırada onların da bu işi yapma konusunda istekli oldukları izlenimini edindiğimi de eklemek istiyorum.

Celâl Bayar: Yani iş henüz tekemmül etmemiş.

Weizmann: Elbette öyle, ama siz arzu ettiğiniz takdirde biz bunu yapabiliriz. Zaten ben de aramızda yapılacak işbirliğini nasıl gerçekleştirebileceğimiz hakkında Ekselanslarıyla görüşmeye geldim. Ben finans uzmanı değilim. Söz konusu finansörlerin görüşlerini bütünüyle paylaşıp paylaşmayacaklarını da söyleyemem, şimdilik şu tespitle yetinmek zorundayım:

Londra’ya döndükten sonra yeniden temasa geçeceğim ve Ekselansları-

na krediye ilişkin rakamlar, esaslar ve planlar hakkında görüşülebilecek şahsiyetlerin isimlerini bildireceğim.

Bu beyler benimle 'x' tutarında bir kredi meblağı hakkında konuştuklarında onlara 1 milyon mu yoksa 100 milyon mu düşündüklerinin benim için hiçbir önemi olmadığını söyledim. Benim her şeyden önce işbirliğinin asıl temelinin mahiyetini öğrenmem lazım. Ancak ekonomik temel sadece katılımın finansal tarafını garanti eden şahıslar tarafından incelenebilir.

İngiltere'nin 16 milyon [sterlin] tutarında bir kredi verdiğini biliyorum. Müzakerelerin ne kadar sürdüğünü hatırlamıyorum. O zaman büyükelçinize gittim, hizmetinde olduğumu ve belki de müzakere mekanizması için gerekli olan o bir damla yağ olduğumu söyledim.

Celâl Bayar: Bu meselede sadece iyiniyetin olduğuna kesinlikle inanıyorum ve bütün bu meseleye zaten bundan emin olarak yaklaştım. Herhangi bir mütehassıslar heyetinin incelemeler yapmasını ve bizim ödeme gücümüzü belirlemesini çok normal buluyorum. Ama ben, mesele bir kez ele alındıktan ve üstelik bir dereceye kadar müzakerelere vesile olduktan sonra hiçbir netice alınamamasındansa meselenin olduğu gibi bırakılmasını tercih ederim. Bu durumda sorumu tekrarlıyorum: İş ne şekilde gerçekleştirilecek? Bu sırada kredi tutarının büyük mü yoksa küçük mü olduğunun önemi yok. Kiminle müzakere edilecek ve söz konusu mütehassıslar kimi temsil edecekler? Konuyu daha fazla açıklığa kavuşturabilecek bir şeyler daha söyleyemez misiniz? Böyle açık açık sorduğum için özür dilerim. Ama açıklık karakterimin ana özelliğidir.

Tarafınızca temsil edilen ulusla Türk ulusu arasındaki ilişkilere gelince; bu ilişkilerin her zaman iyi olduğuna tüm tarih şahittir. Bunun sizin ağzınızdan da doğrulandığını duyduğuma sorumlu devlet adamı olarak çok memnun oldum.

Weizmann: Ekselansları, bu gerçeği böyle önemle vurguladığınız için teşekkür ederim.

Sorularınız benim için kesinlikle düşüncesizce değil. Hazırlık safhasında Paris, İsviçre ve Amsterdam'da birer bankayla temasa geçtim. Ama İngiliz bankalarıyla henüz görüşmedim; başta sözünü ettiğim siyasi anlayış nedeniyle bu konuda hiçbir zorluk çıkmayacağından daha baştan emindim.

Müzakerelerin kiminle yürütüleceği sorunuza gelince; bu soru şüphesiz çok önemli. Sanırım, bu amaçla küçük bir özel organizmanın oluşturulması gerekecek.

Ekselanslarının söylediği her şeyi oldukça iyi anladım. Özellikle de müzakerelerden olumlu bir sonuç çıkması beklenmiyorsa işe hiç başlamaanın daha iyi olacağını. Ben bir devletin temsilcisi değilim, ahl ki bir mesuliyet taşıyorum. Elbette, Ekselanslarına herhangi bir zarar verebilecek hiçbir şey yapmak istemiyorum. Bu yüzden bir mektubumda önce bizzat buraya gelip sizinle görüşmeyi teklif ettim. Bu birinci safha. şimdi siz bana iki türlü cevap verebilirsiniz: Birincisi, bana şunu söyleyebilirsiniz: Bu iş henüz tekemmül etmemiş; ettiğinde tekrar gelin, o zaman konuşuruz. Ben de o zaman size teşekkür edip tekemmül ettiğinde tekrar gelirim. Ya da ikincisi, şunu söyleyebilirsiniz: Yaptığımız bu görüşmelerle daha fazla zaman kaybetmek istemiyorum; şimdi burada keselim... Bu iki şıktan birisini seçmek sizin elinizde. Tabii ki bu tür işlerde çok dikkatli olunması gerekir.

Schwartz: Sayın Prof. Weizmann tarafından düşünülen bankalar önemli kuruluşlardır. Sayın Weizmann onlara karşı da ahl ki bir mesuliyet taşıyor. Prof. Weizmann bu kuruluşlara işin esaslarını doğru dürüst açıklamadan onlardan şu veya bu kredi meblağını talep edemez. Prof. Weizmann hiçbir esasa dayanmayan bir kredi başvurusuyla gitseydi bankalar bunu herhalde tuhaf bulurlardı.

Weizmann: Biz onlara şimdilik sadece yapılacak çok şey olduğunu söyleyebilir ve yardımcı olmalarını rica edebiliriz... Düşünülen bankalar şunlar: Paris'te Lazard Fr res Bankası; çok tanınmış bir kuruluş; İşvi re'de İşvi re Banka Birliği'yle bağlantı halindeki Dreyfuss Bankası; Amsterdam'da uluslararası bir banka olmasa da, müdürü çok yakın dostum ve bana yardıma hazır olan bir kuruluş.

Celâl Bayar: Bana uygun görünen yol, finans m tehassısıları bir görüşe vardıktan sonra meselenin tekemmül ettirilip ondan sonra bize kesin önerilerde bulunulmasıdır. H k metime karşı zor duruma düşmemek için sizden çok rica ediyorum, lütfen sanki borç almaya  alışıyormuşuz gibi bir izlenim yaratılmasın; müzakerelere de zaten bu temelde başlanmıştı.

Weizmann: Ekselansları, izin verirsiniz bir soru daha sorabilir miyim?

Bir plan yapabilmek için esaslar bilinmelidir. Bu esasları belirleyebilmek için 2-3 kişiden oluşan bir komisyonun burada belli bir süre çalışması lazımdır. Ancak Ekselansları daha şimdiden kesin bir teklif istiyor. Bu durum karşısında şunu sormak istiyorum: Bu 'kısır döngü'den nasıl çıkabiliriz?

Schwartz: Ekselansları 'kesin teklif'le neyi kast ediyorlar?

Celâl Bayar: Şartları.

Schwartz: İsteklerinizi en geniş şekilde tefsir etme cüretini göstermek istiyorum. Biz, Türkiye'nin bütün kalkınma çalışmalarına katılmayı arzu ediyoruz. Biz her zaman sizinle işbirliği yapmayı arzu ediyoruz. Şartlara gelince; en iyi ve en doğru teklifler yapılacaktır. Herhangi bir imtiyaz, aşırı yüksek bir faiz oranı veya aşırı bir kâr kesinlikle düşünülüyor.

Weizmann: Kendi adıma buraya gelen kişilerin burada kâr peşine düşeceklerine inansaydım, bütün bu işten derhal vazgeçerdim. Buraya gelmemdeki maksat şudur: Büyük kalkınma programınızın uygulanmasında size yardımcı olmak ve programın neticelendirilmesi için size uygun kolaylıklar sunmak. Ancak bu şekilde para tahsis etmek için işin ekonomik temelini bilmek lazım. Gerekli incelemeleri yapabilecek insan ben değilim. İncelemeler Paris veya Londra'da yapılabilecekse iyi; burada yapılması gerekiyorsa, bazı kişilerin buraya gelmesi lazım. Ama belki de sizin görüşünüze göre böyle bir yolculuk belli bir risk taşıyordur; işin yapıp yapılamayacağına finans mütehassısları karar verecekler ya. Bu risk nedeniyle tekliflerim size kabul edilemez görünüyorsa meseleyi başka türlü nasıl çözebileceğimiz üzerinde düşünmeye devam edeceğiz.

Celâl Bayar: Bu işle ilgilenmek isteyen şahıslar burada bizden ne öğrenmek istiyorlar? İsteklerini bize bir form şeklinde de iletebilirler. O zaman ben de cevapları hazırlatırım. Ve eğer bu cevaplar temelinde kredi planının gerçekleşme imkânının bulunduğu görülürse, o zaman verdiğimiz bilgilerin doğruluğunu incelemek üzere buraya istedikleri kadar adam gönderebilirler. Şu an aklıma gelen çözüm bu. Ancak bu konuda daha Sayın Maliye Vekili'yle temasa geçmem lazım.

Weizmann: Bu çözüm bundan sonraki süreci kolaylaştırabilir. Cevapların tatmin edici olacağına ve o zaman işbirliği için bir dayanak da bulunacağına eminim.

Önünüzde kapsamlı programlar olduğunu biliyorum. Birbuçuk saatir konuşuyoruz ve ben kiminle konuşma şerefine nail olduğumu biliyorum. İsterdim ki size şunu söyleyebileyim: Durum artık bütününü açıklığa kavuştu.

İzin verirsiniz, bir kez daha Ekselanslarının isteklerinin ne olduğunu sorabilir miyim? Görüşmeyi kolaylaştırmak için kimya sanayii örneğini vermiştim. Muhtemel işbirliği tarım alanında mı yoksa sanayi alanında mı gerçekleşecek? İlan edilen yatırım planlarınızı kılavuz olarak alabilir miyiz? Ekselanslarının bunlara eklemek istediği şeyler var mı? Daha fazla tafsilat verebilir misiniz?

Celâl Bayar: Sorularınızı sorunuz. - Sarih cevaplar alacaksınız.

Schwartz: Sayın Prof. Weizmann kimya sanayii konusunda işin şimdiden bir hayli tekemmül ettiğini söylüyor. Savaş sanayii tesisleriyle ilgili planlar da muhtemelen kolaylıkla gerçekleştirilebilir. Çünkü İngiltere Türkiye'nin güçlendirilmesini istiyor. Sanırım bu meselelerin incelenmesi belki de 1-2 ay içinde yapılabilir; diğer projelerin incelenmesi tabii ki daha fazla zaman alacaktır.

Weizmann: Ben İngiliz hükümetine başvurdum ve şunu söyledim: İngiltere'nin politikası Türkiye'ye giderek daha fazla yakınlaşmaya doğru götürüyor; ancak İngiltere Türkiye'yle istenilen ölçüde iş yapamaz, çünkü ara mallarını kendi sömürgelerinden alıyor. Ottawa Sözleşmesi'ne göre İngiltere, Türkiye'de üretilen ürünlere benzeyen ürünleri kendi sömürge ve dominyonlarından almak zorunda. Ama Türkiye kendi savaş sanayiinin bağımsızlığını garanti etmek ve yeni savaş sanayii tesisleri kurmak isterse o zaman bu yeni bir ufuk açardı.

(Sayın Prof. Weizmann ve Sayın Schwartz Sayın Başvekil'den henüz ayrılmış ve birbirleriyle bir kez daha konuşmuşlardı ki sözü edilen son hususu Sayın Başvekil'e şu şekilde izah ettiler: Bizim güttüğümüz amaç, Türkiye'yi kendi savaş sanayii konusunda Almanya'ya bağımlılıktan kurtarmaktır. Bu şüphesiz İngiltere tarafından çok uygun bulunan bir bakış açısidir.)

Weizmann: Bir işadamı olsaydım belki tüm bu hususlarda çok daha fazla ilerleme kaydedebilirdim. Mamaafih mesul olmayan şahıslarla on

gün boyunca yapılan konuşmalardan bugün yaptığımız konuşmalardan yararlandığım gibi yararlanamazdım.

Celâl Bayar: Çok net bir şekilde şunu ifade etmek istiyorum: Program hazırlandı ve tüm finans sorunları tarafımızdan çözüldü. Bunu daha önce de belirttim. Ancak herkes bu alanda sözleşmeli müteşebbis olarak uygulama çalışmalarına katılabilir, bu konuda hiçbir engel yok.

Bir anlaşmaya vardığımız takdirde tarafımdan yeniden hazırlanacak olan krediye dayalı program şunları içerecek:

- 1) Sulama tesisleri;
- 2) Bataklık arazilerin kurutulması;
- 3) Ülkemizde turizmin geliştirilmesine yönelik belirli tedbirler ve kuruluşlar;
- 4) Balkan ülkelerinde Türkler var. Bu insanlar tarihi olaylar esnasında orada kalmışlar; bu insanların Türkiye'ye göç etmeleri mümkün kılınmalıdır.

Ancak ülkemizin tüm ihtiyaçlarını saymaya kalksam, daha birçok projenin eklenmesi gerekirdi. Ama eski bir banka mütehasısı olarak, kim verirse versin, kaldıramayacağımız miktarda bir parayı almaktan geri dururdum. Benim sözünü ettiğim çalışmalar için gereken meblağ çok değil. Bu bilgileri, sizin arzularınızı yerine getirmek için verdim.

Weizmann: Ekselansları, teşekkür ederim. Şimdi genel bir intiba edin-dim.

İkinci görüşme, Ankara: 30 Kasım 1938

Weizmann: Bize ikinci kez görüşme fırsatı tanıdığı için Ekselanslarına teşekkür ederim. Her şeyi düşünecek zamanım oldu. Durumu birkaç sözle ifade edebilir miyim?

Müzakere tarzım belki biraz ihtiyatlı görünüyor olabilir. Geçen sefer tamamiyle akademik bir görüşme yürüttük. Yolculuğumun amacını bilen tüm dostlarım, bu teşebbüse karar vermemin kolay olmadığını biliyorlar. Kiminle konuşma şerefine nail olduğumu biliyorum. Özellikle de müzakere konumuzun esas manasını bildiğimden çok olumlu konuşmamış olabilirim. Ekselanslarına meraktan değil, muhtemel

bir işbirliğinin türünü ve şeklini öğrenmeyi arzu ettiğimden soru soruyorum.

D ş ncemin doğru olup olmadığını bilmiyorum ama aramızda işbirliğinin iki türlü gerçekleştirebileceğini düşünüyorum:

- 1) Büyük kalkınma programınızda öngörülen planların kontrolünüz altında ve belirlenecek bir 'temel'e göre adım adım uygulanması.
- 2) Borç talep etmeyen Türkiye...

Celâl Bayar: Biz borç aramıyoruz ama verilmesini diliyoruz.

Weizmann: Bu durumda uzman bankerlerin belirli bir kredi meblağının, şu kadarının nakit olarak ve şu kadarının mal şeklinde, bu veya şu şartlar altında ne şekilde verilebileceğini tespit etmeleri gerekecek.

Birinci çık benim için banker olmadığımdan, daha akla yakın, daha somut gibi göründü; ama bu veya şu tür işbirliğini tercih etmek siz Ekselanslarının elinde. Ancak hangi yolu seçerseniz seçin, sizinle yapılacak işbirliğine verdiğimiz büyük önemden dolayı arzularınızın bütünüyle veya kısmen yerine getirilmesine yardımcı olmak için tüm gücümle çaba göstereceğimi kesin olarak ifade etmek istiyorum. Bir sonuca ulaşamayacak olursam, bunu size aynı açıklıkla ve sebeplerini belgeleyerek bildireceğim. Ama ben işin bu noktaya varmamasını yürekte diliyorum. Sayın Prof. Schwartz ilk kez Londra'ya geldiğinde beynelmilel hava daha uygundu. Ama dünyadaki durum günbegün değişiyor. Örneğin şu an Fransa'da grevler var vs. Durum esaslı bir şekilde değişebilir. Ancak ben ve dostlarım arzularınızı mümkün olduğu kadar gerçekleştirmek için her halükârda çaba göstereceğiz.

Celâl Bayar: D n de söylediğim gibi, ihtiyaçlarımız sınırsız. Yeni bir ülke kuruyoruz. Ancak ben ödeme gücümüzü dikkate alarak şimdilik sadece ihtiyaçlarımızın asgarisini g z önünde bulunduracağım.

Dünkü görüşmemizde, hangi işleri yapmak niyetinde olduğumuzu anlattım. Bunları bir kez daha saymama gerek yok. Tarafımızdan ilan edilen sanayi programının herhangi bir kısmına katılmayı isteyecek olursanız bunu memnuniyetle karşılarıım. O zaman, sözleşmeli müteşebbis olarak ortaya çıkmak söz konusu olur.

Bunun dışında, Millî Müdafaa Vekâleti'nin de son derece mühim ihti-

yaçları var. Bununla da ilgilenmeyi düşünecek olursanız, aynı şekilde kolaylık gösterebiliriz.

Biraz evvel söylediğim bütün her şeyden sonra bir mühim husus daha var ve ben ehemmiyetinden dolayı bunun üzerinde biraz durmak istiyorum. Sizi herhangi bir işadamı olarak kabul etmiş olsaydım, bu hususu en son dile getirirdim. Ancak sizin iyiniyet sahibi birisi olduğunuzu gördüğüm için bu husus hakkındaki düşüncemi hemen ifade etmek istiyorum... Nakdî kredi meselesi benim için kesinlikle ilk sırada geliyor. Bu meselenin tatmin edici bir çözüm yolunu görüyorsanız, Sayın Maliye Vekili ve diğer yetkili şahsiyetlerle görüştükten sonra size kullanım amacı hakkında ilave bilgiler de verebilirim. Burada kalış sürenizi yarına kadar uzatacağınızı duydum. Bu durumda, gidişinizden önce sizinle bir kez daha görüşebiliriz ve ben de size bu vesileyle söz konusu listeyi gizli kayıt şeklinde veririm. O halde: Nakdî kredi meselesi bizim için birinci sırada geldiğinden genel olarak başka finans projeleriyle kombine edilmiş bir teklif söz konusu olacak. Ben şimdi sizden bunu akla yakın bulup bulmadığınızı öğrenmek istiyorum. Dünkü konuşmalarımızdan sonra bugünkü açıklamalarınızda da gösterdiğiniz büyük ilgi için size teşekkür ederim.

Weizmann: Tarafınızdan bu kadar önemli olarak nitelenen husus üzerinde müzakereye başlamanın önünde hiçbir engel bulunmadığını düşündüğümü bir kez daha belirtirim. Bugünkü görüşmemiz bana büyük ümit verdi. Artık hangi yönde çaba göstermem gerektiğini biliyorum. Sorumlu hükümet reisi ve eski bankacı olarak Ekselansları açıklamaları anlayacaktır. Ben size şunu söyledim: Bize isteklerinizi bildiriniz, ben bunları gerçekleştirmek için elimden geleni yapacağım. Kesinlikle ke-tum davranacağımdan emin olunuz. Şimdi biraz zamana ihtiyacım var. Yarın buradan ayrılacağım ve iki gün İstanbul'da kalacağım. Bugün Belçika Kralı'ndan bir telgraf aldım. Bu durumda Brüksel'e gitmem lazım. Galiba benimle mülteci meselesini görüşmek istiyor.

Ben bu konuya burada sadece değiniyorum, yoksa mülteci meselesini bizim müzakere konumuzla karıştırmak niyetinde değilim. Ama belki hükümetinizin manevi desteği Avrupa'ya pis kokular yayan bu mesele-nin çözümüne katkıda bulunabilir. Oradan Londra'ya geri döneceğim. Yahudi-İngiliz-Arap Konferansı Ocak ayı ortasına kadar devam edecek.

Ondan sonra küçük bir konsorsiyum kurmak mümkün olacak; ondan sonra da bizim işimizle ilgili olarak Amerika'ya gitmek istiyorum.

Mantıkî olarak bana Mayıs ayına kadar süre verilmeli. Ben Dr. Günzberg ve Prof. Schwartz vasıtasıyla Ekselanslarını olan bitenden düzenli olarak haberdar edeceğim. Elimden gelen her şeyi yapacağım. Başarılı olamazsak, bu kesinlikle gösterdiğimiz çabanın yetersizliğinden kaynaklanmayacak. Siz bana güvendiniz. Bu nedenle ahlâkî açıdan büyük bir mesuliyet yüklendiğimi hissediyorum. Ama hepimiz insanız... Daha başka söyleyecek bir şeyim yok.

Ekselanslarına her şey için teşekkür ediyor ve büyük çalışmanızın başarıllı olmasını diliyorum.

(Kaynak: Weizmann Arşivleri, Dosya 2107. Bu tutanak yayınlanmıştır: Bkz. Barnet Litvinoff, (editör), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume II - Series B, December 1931 - April 1952*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1984, s. 331-341, 38 sayılı belge.)

Belge No: 15**Irak'ın Petrol Yatakları Konusunda Özet Rapor**

Yaklaşık otuz sene kadar önce Teşkilât-ı Esasiye'nin ilan edilmesiyle birlikte Hükümet yeni Meclis-i Mebusan'ın kararı üzerine bir kanun çıkardı. Bu kanuna göre üzerinde bina bulunan bütün mülkler ya da araziler ile Irak'ta Hazine-i Hassa'ya yani Sultan Hamid'e ait petrol yataklarının imtiyazları Maliye Nezareti ile Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'ne devredildi. O dönemde biz ortaklar Madenler Nizamnamesi uyarınca Musul, Bağdat ve Basra'da hudutları bilinen arazilerde petrol araştırmaları yapmak için Hükümet'ten on kadar ruhsat istedik. Uygun kurallara göre hazırlayarak sunduğumuz istidalar bu üç vilâyetin her birinin yetkili makamları nezdinde formalitelere büründürüldü. Resmî heyetlerin mâdenleri teftiş etmek ve raporlarını vermek için, masraflar bize ait olmak üzere, mâdenlerin bulundukları bölgeye gitmelerinden sonra Bağdat Vilayeti petrol mâdenlerinden bazılarının ruhsatlarını verdi. Geri kalan ruhsatlar tam verilecekti ki bazı yabancı devletlerle bu madenler üzerinde gözü olan bazı şirketlerin kışkırtmaları ve Maliye Nazırı Cavid Bey'in önerisi ve ısrarları üzerine talep edilen ruhsatlarla ilgili formaliteler Sadrazam Said Paşa'nın gayri kanuni olarak vilayetlere gönderdiği şahsî telgraf emirleriyle ertelendi ve tehir edildi.

Bunun üzerine Şûrâ-yı Devlet'de üç dava açtık. Bu davalar lehimize sonuçlandı. Şûrâ-yı Devlet dairelerinin tamamının bir araya geldiği ve toplantının reisliğini halen Menteşe mebusu olan Halil [Menteşe] Bey'in yaptığı bir oturumda Şûrâ-yı Devlet olumlu delillerin desteğiyle Hazine-i Hassa'nın bütün petrol imtiyazlarını, Bağdat Demiryolu Alman Şirketi'nin imtiyaz fermanında bulunan maden işletme mukavelesini, Nemlizade Tahsin Paşa'nın ünlü gayri kanuni umumi ruhsatını, ünlü Chester projesini ve diğer bütün hakları ve imtiyazları tümünden iptal etti. Buna karşılık Şûrâ-yı Devlet haklarımızı onayladı. Şûrâ-yı Devlet gizli baskılar ve yabancıların yurtiçindeki teşkilatları cesaretlendiren kışkırt-

maları sonucu maalesef elde edemediğimiz ruhsatların bize verilmesi için birçok kere Sadrazam'a ve ilgili Vek letlere yazı yazdı.

Balkan Savaşı'ndan sonra bir borç alımı anlaşması yapmak üzere delege sıfatıyla Londra'ya gitmiş bulunan Maliye Nazırı Cavid Bey'in kanalı ile bizim haberimiz olmadan Britanya, Alman ve Türk h k metleri arasında Turkish Oil Company adı altında bir şirket kuruldu. Bu şirket Irak hükümetinden Britanya Bahriye Nezareti'ne bağlı bir imtiyaz olan Irak petrollerini işletme imtiyazını alan Anglo-Persian şirketi'ne %50, Shell'e %20, Almanlar'a %25 ve Cavid Bey'in aracılığıyla komisyon olarak Gülbenkyan adlı bir Ermeni'ye %5 hisse verilerek kuruldu.

Kanunî haklarımızın bu  iğnenişi karşısında bu mukavele Parlamento tarafından onaylanmadan önce petrol yataklarındaki ortaklarımızdan biri olan İngiliz Henry Silley, onun avukatları ve Times gazetesi sahibinin kanalıyla her iki h k meti de şiddetle protesto ettik ve aynı zamanda da İngiliz basını yoluyla yayınlar yaptık. Bütün bunların sonucunda bu şirket meselesi ertelendi ve Sadrazam Hakkı Paşa Britanya H k meti'ne haklarımızın muhafaza edildiğini, sürdürüldüğünü ve kanunî olduklarını bildirtti.

Diğer yandan, Hariciye Nazırı Lord Gray Büyükelçi Sir Malett aracılığıyla hususi bir soruştırma yaptırdı. Buna göre, bizim durumumuzun ciddiyetini kabul ederken, Senato'da vuku bulan soruştırma  nergelerini ve şiddetli tartışmaları gözönüne aldı ve 'Bağdat ve Musul Petrolleri'nin, bizim Basra'daki haklarımızın İngiliz H k meti'ne terkedilmesi karşılığında bize verileceğini' vaadetti. Üstelik de, usulüne uygun şekilde kazanılmış haklarımızın telafisi olarak bize Turkish Oil Company'de hisseler teklif etti. Ruhsatlarımızı aldıktan sonra bu konuya tekrar geri d nebileceğimiz cevabını vererek teklifi reddettik. Bütün bunlar olurken Harb-i Umumi patlayınca mesele orada kaldı.

Savaştan ve Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından hemen sonra, Türkiye Cumhuriyeti kurulur kurulmaz, kazanılmış haklarımızın teyid edilmesini ve ruhsatların verilmesini istedik. Bunun  zerine h k met bütün Vek letlerin hukuk müşavirlerinden oluşan ve Reisliğini halihazırda Amerika sefirimiz olan Münir Bey'in yaptığı büyük bir heyet meydana getirdi. Bu heyet bir buçuk yıl boyunca bütün dosyayı, bütün formaliteleri ve şûrâ-yı Devlet'in kararlarını etüt etti ve inceledi. İcra

Vekilleri Heyeti'nin 11 Ağustos 1926 tarihindeki oturumunda Heyet'in zabtı tekrar incelendi ve İcra Vekilleri Heyeti kanunî haklarımızı tanıyan bir kararname çıkardı.

Şu halde ruhsatları almak için artık hiçbir mani kalmıyordu. Bu teyid sorunu Musul meselesindeki İngiliz-Türk müzakerelerinden ve bununla ilgili Mutabakat Anlaşması'nın imzalanmasından 5-10 gün sonraya rastlaması nedeniyle ruhsatları almamız hâlâ mümkün olmadı. Ancak bütün şahsî ve kanunî haklarımız saklı tutuldu çünkü bu haklar daha önce Hükümetimizin onayını almıştı. Öyle ki, Sultan Hamid'in varislerinin gayrimenkul ve imtiyaz işlerini halletmekle görevli ve bir grup Amerikalı sermayedar adına hareket eden Yüzbaşı Bennett adlı bir İngiliz Lozan Barış Konferansı'na başvurdu. Bu sırada Batılı Güçler ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Barış Antlaşması müzakere ediliyordu. Bu kişi eski fermanlara ve Mütareke'nin son kara günlerinde son padişah hain Vahideddin'den alabilmiş oldukları gülünç yeni bir ferman paçavrasına dayanarak Irak petrollerinin temsil yoluyla kendilerine ait olduğunu savundu ve bu hususun Konferans'ın zabıtlarında belirtilmesini istedi. Fakat delegemiz İsmet Paşa hemen İstanbul'a bir kurye yolladı ve Hükümet'in temsilcisi Doktor Adnan [Adivar] Bey'in aracılığıyla bizden teslim aldığı noterli senetler ve Şûrâ-yı Devlet kararları sayesinde Konferans'ın ortasında eski fermanların iptal edildikleri ve bu hakların Türk şahıslara ait oldukları cevabını vererek bu keyfi hak iddialarını reddetti.

Haklarımız 11 Ağustos 1926 tarih ve 4002 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile onaylandıktan sonra çeşitli müessese, cemiyet ve şirketler şimdiye kadar bize çok avantajlı tekliflerde bulundu. Ancak dünya petrol siyaseti konusunda hiçbir şey anlamayacak kadar cahil, açgözlü ve tamahkâr seksenlik bir bunak olan ortaklarımızdan Mehmet Fahri yüzünden bütün bu mühim teklifler bir neticeye ulaşamadı zira bu adam çok yüksek karşı teklifler öne sürdü. Örneğin 60.000.000 Sterlin istedi ki bu saçma ve kabul edilemez bir talep idi ve kurulabilecek herhangi bir şirketin başkanlık koltuğuna oturma gibi anlamsız bir arzu izhâr etti.

Bu taleplerden işte birkaçı:

1) O zamanlar Anglo-Persian Şirketi'nin yönetim kurulu üyesi, aynı zamanda da umumî mümessili olan Mr. Edwin Withall hemen İcra Ve-

killeri Heyeti kararının ardından bizi Irak Petrolleri Şirketi'ne ortak ve hissedar olarak almak istiyordu. Mehmet Fahri karşı çıktı.

Bizim ısrarlarımıza karşı çıkarak ve şimdi Basra'yı da içine alan imtiyazlı bir şirkete, Britanya hükümetine bağlı dünyanın en dev şirketine katılmanın biz Türkler için ne denli önemli olduğunun, bu ortaklığın kendimiz kadar aziz vatanımız ve Hükümetimiz için de son derece yararlı olacağının ve aynı zamanda siyasal ve iktisadi alanda da büyük hizmetler verebileceğimizin farkına varmayan bu adamın vatanseverlik duyguları beslemekten ve duyarlılıktan ne kadar uzak olduğuna karar vermek için kısaca düşünmek yetecektir.

2) Anglo-Persian daha sonra İstanbul'a bir delege gönderdi. Bu Albay Owen'di. Haklarımızı devir ve temlik etmemiz için kendisinin bize ilk teklifi 5 milyon Türk Lirasıydı. Mehmet Fahri bu teklifi de hiçbir karşı teklif getirmeden reddetti.

3) Bundan az zaman sonra Anglo-Persian'ın Yönetim Kurulu Başkanı Mr. Wilson yol masrafları olarak bize 2000 Lira yolladı ve dosyamızı incelemek amacıyla dört aylık bir opsiyon verilmesi için 4000 lira teklif etti.

Bizim elimizde bulunan opsiyon mukavelesi noter huzurunda yapıldı ve konsolosluk memurunun huzurunda diğer ortaklar tarafından imzalandı; Mehmet Fahri yine imzalamayı reddetti.

4) Bir yıl sonra bir davete cevap veren vekillerimiz Londra'ya gittiler. Burada Anglo-Persian ile müzakereler yapıldı ve tam bir anlaşmanın yapılmasının arifesinde Irak Petroleum Şirketi'ndeki Amerikalıların inat ve itirazları sonucu müzakereler kesildi. Fakat, Mr. Vilson bizim dosyamızı görüş için Britanya Hükümeti'nin beynelmilel resmi hukuk bilgini Mr.'ye sundu. Bu kişi bizim 'Haklarımızın meşru ve çürütülemez olduğunu ve hiçbir Şirket'in bizim rızamız olmadan bu [petrol] yataklarının işletme hakkını eline geçiremeyeceğini' tespit eden (birer sureti Mehmet Fahri ve Ali Said Paşa'da bulunan) olumlu ve son derece mühim bir rapor verdi.

Mr. Wilson bu raporu vekillerimize gösterdi ve onlara Baker Petrol Şirketi'ne gitmelerini tavsiye etti. Bu şirketle mühim bir mukavele yapıldı fakat bu da Mehmet Fahri tarafından kabul edilmedi.

5) Mehmet Fahri ünlü petrolcü Ricket, eskiden Bank-ı Osmani ile Der-saadet Tramvay Şirketi Reisi olan Mr. Weil ve birçok Fransız, Alman ve İtalyan şirketi tarafından yapılan tekliflerin hiçbirine razı olmadı.

6) Harb-i Umumi'nin sonunda Mussolini'nin talimatlarına göre hareket ettiğini varsaydığımız eski bir Büyükelçi olup petrol anlaşmasına Müttefik sıfatı ile katılamadığı için kızan bir İtalyan ile Alman Hükümeti'nin menfaatleri için çalışan bazı şahıslar bu konuda bir anlaşmaya varmak için çok çalıştılar ve bize siyasal mülahazalarla reddettiğimiz bazı tekliflerde bulundular.

(En nihayet bizimle makul bir anlaşmaya varma konusunda bütün ümitlerini yitiren Anglo-Persian kendi başına hareket ederek eskiden Cavid Bey tarafından kurulan şu ünlü şirketteki haklardan güç alarak ve Almanların hisselerini Fransızlar'a vererek yeni bir şirket olan Irak Petroleum'u kurdu. Irak hükümetinden araştırma hakkı kendiliğinden bize düşen yerlerin çoğunda işletme imtiyazları elde etti. Birkaç ay önce Basra yataklarının imtiyazını da aldı.)

7) Bu olaylardan sonra, birkaç yıl önce birçok zengin ve saygın Lord ve Londra'da nüfuz sahibi olan etkili Amiraller Anglo-Persian'ın rakipleri gibi görünerek bizim petrolerimizi işletmek için - belki de siyasi bir hükümet darbesi yapmak için Far and Near Development Syndicate Limited adı altında bir sendika kurdular. Mister Henderson adlı bir davalaverci bu Sendika'nın vekili ve delegesi sıfatı ile İstanbul'a geldi. Walter Sieger adlı bir İngiliz'in araya girmesiyle Mehmet Fahri ile temsilciliğimizi yapmayı üstlenmiş olup o tarihte Birinci Kolordu Müfettişi, halen ise mebus olan Ali Sait Paşa ile temasa geçti.

Adı geçen Mister Henderson dört ay süren görüşmeler ve pazarlıklardan sonra ortaklara danışmadan ve onların görüşünü almadan kötü şartlar içeren bir opsiyon mukavelesi yaptı. Bu mukavelenin imzalanması sırasında hükümetimizin Cemiyet-i Akvâm nezdindeki önemli bir memuru ve Hinderson'un dostu olan Mukdim Osman Bey, Profesör Tahir Bey ve Avukat Sadi Rıza Bey hazır bulundular. Bu beyefendiler Henderson'un arzuları ve menfaatleri doğrultusunda bizim haklarımızın da zararına çalıştılar. Ortakların hizmetleri için avans olarak hiçbir şey almadıklarını sanıyoruz. Oysaki yukarıda adı geçen kişiler büyük meblağlar aldılar. Bunların başında Walter Sieger 100.000 Lira aldı ve böylece onlar bizim

işimizi kısırlığa mahkûm ettiler. Bu beyler borçlarından kurtuldular ve şimdi refah içinde yaşıyorlar. Bu durum ortada olan gerçekler ve ortalıkta dolaşan rivayetlerle teyid edilmekte.

Henderson'un bizim işimiz için adı geçen Sendika'nın delegesi olarak Bağdat'a gittiği doğrudur. Fakat Irak hükûmeti daha önce Sultan [Abdül] Hamid'in vârislerinin işlerini ve haklarını tanımayan hususi bir kanun çıkardığı halde Sultan [Abdül]Hamid'in varislerinin işlerini Irak hükûmetine verilen aynı dilekçede birbirine karıştırdığı için Henderson girişimlerinden olumlu bir netice alamadı. Sultan Hamid'in varisleri meselesinden kaynaklanan bu hatayı düzeltmek için Avukat Hamid Nazım Bey İstanbul'dan Bağdat'a gitti. Irak hükûmeti ile bizim Türk hükûmeti arasında bu konuda yazışmalar ve resmî tartışmalar teâti edildi. Bunların sonucunda Irak Hariciye Vekili Nuri Paşa Ankara'yı ziyaretinde söz konusu yataklar arasından Hit ve Tigris'in onaylanabileceğini vadedti. Bunun üzerine vekilimiz Ali Said Paşa bu fırsattan yararlanmayı kaçırmak istemeyerek o sırada Başvekil olan Saygıdeğer İsmet Paşa'nın izin vermesi üzerine Bağdat'a gitti ve meseleyi halletmek için daha önce tahsis edilen %10'luk komisyonun %70'e çıkarılmasını istedi, bunda ısrar etti; bütün ortaklar oy birliği ile bu talebi kabul etmediler.

Daha sonra aynı Sendika Londra'daki merkezinde Beodi adı ile ayrı bir sözde petrol şirketi kurdu. Bizim haberimiz olmadan Irak Hükûmeti'nden hep bizim sahamızda olduğu söylenilen bir petrol işletme imtiyazı elde etti. Hatta ısrarla anlatılır ki bu konuda Irak Petroleum Şirketi'nden büyük menfaatler sağladı. Oysaki ne bizim vekilimiz Ali Said Paşa, ne de hain ortağımız Mehmet Fahri mukavelenin imzacıları olarak Henderson sendikasına karşı çıkmadılar, ondan hesap istemediler ve bugüne kadar derin bir ihmalkârlık ve garip bir şekilde büyük bir zaman kaybı gösterdiler. Bu durumun da şahsi avantajlar üzerine kurulu olduğu sanılmaktadır.

Bu dev işin geçirdiği aşamalar özetle işte böyle.

Meseleyi birçok olay ve olgulardan arındırdığımızda bugün bu durumda karşımıza çıkıyor.

Hükümetimiz için olduğu kadar ortaklar için de bundan faydalanma imkânlarını aşağıda sıralayacağım:

Yukarıdaki özeti gerekli olan tüm dikkat ile okumak suretiyle Irak'ın neredeyse bütün alanını kaplayan bu on yataktaki kişisel haklarımızın, Kanun'un red ve inkâr edilemez çelik kalelerinde korundukları ve saklandıkları anlaşılır ve kabul edilir. Britanya Hükümeti'nin Şirketi Anglo-Persian'ın bu denli ayak diremesi ve bir anlaşma yapabilmek için uzun yıllar bunca fedakârlıkta bulunması, Henderson sendikasının bir opsiyon için yüz binlerce Lira harcaması, diğer şirket ve müesseselerin bunca acelecilik ve inatçılık göstermeleri ve nihayet beynelmilel Britanya hukuk bilgininin yukarıda sözü edilen ilginç raporu bu kanaati açık bir biçimde desteklemektedir. Zaten, eğer bizim haklarımız kanunî olmasaydı Türkiye Cumhuriyetimizin âdil ve bilinçli Vekiller Heyeti titiz incelemelerden sonra tasdik kararını vermezdi.

Ulusı mağdur edici hainliği nihayet kabul edilen Mehmet Fahri'nin, Irak Petroleum Şirketi'nde hissedar olma gibi mühim teklifler aldığımız bu meselenin sonuca ulaşmasındaki tek engellerinin ortaklarının sukûtu hayâle uğramalarının sefalet ve haklarını kaybetmesinin tek nedeni olduğu için ortaklar onu haciz altına almaya karar verdiler. Bu amaçla, milyonlar değerinde olan bu işi kendi Adli Yetkililerimiz mârifetiyle tasfiye etmek için teşebbüsler başlatıldı. Bu durumda bu engel pek yakında ortadan kalkacak ve harekete geçme hürriyetine sahip olacağız.

İş açık-seçik ve net bir şekilde ortaya çıkar çıkmaz ilk rakiplerin tekrar ortaya çıkmalarını beklemeyen kendi Hükümetimizin himayelerinde İngiliz ve Irak Hükümetlerinden haklarımızı istemek için La Haye Mahkemesi'ne başvuracağız (Irak Kralı rahmetli Faysal'ın tavsiyesinin neticesi). Bizler gelip geçiciyiz, oysa Hükümetimiz ve Ulusumuz ebediyen var olacaktır. İşte bu mülâhaza iledir ki Hükümetin büyük menfaatlerini, bu arada da ortakların kişisel menfaatlerini garantiye almak için başka türlü hareket etmeyi düşünüyoruz. Eğer Hükümetimiz ile ortak bir mutabakat içinde çalışırsak sulh döneminde olduğu gibi savaş döneminde de kara, deniz ve hava kuvvetlerimizle sivil ve askeri sanayilerimizin ruhu olan petrolü, dış siyasete dokunmadan ve Hükümet'in Musul Antlaşması'na göre Irak Hükümeti'nden her yıl aldığı birkaç yüz bin liralık gelire hâlel gelmeksizin bol bol elde edebileceğimizi hesaplıyoruz. Bu yatak alanlarında petrol havzaları o kadar bol ve zengin ki Irak

Petroleum tarafından bugün sadece Babagurgur'da açılan kuyulardan ve bizim Irak'ın uzak bölgeleri ve İran tarafındaki Mendeli yatağımızın iki kuyusundan fışkıran (bazı petrol mühendislerine göre yer altı kanalları vasıtasıyla Mendeli'deki Midhat Paşa kuyularımızdan alınan petrol) ve demir borular vasıtasıyla Avrupa'ya gönderilmek üzere Hayfa'ya ve Suriye Trablus'una nakledilen petrol büyük bir miktarı temsil etmektedir. Gelecek için saklanmakta olan Tuz, Hurmate, Hamamali, Tikrit ve Mendeli yataklarına henüz dokunulmamıştır bile. Basora yatakları da aynı durumda bulunuyor.

Hükümetimizin petrole büyük ihtiyacı olduğuna şüphe yoktur. Bu hayatı sıvıyı her türlü şekilde edinmek zorundadır bu da zaten bütün ülkeler için geçerlidir. Bununla birlikte, birçok milyon pahasına iyi niyetle kurulmuş Maden Müesseseleri tarafından yapılan araştırmalar, özellikle de petrol araştırmaları için bizde kurulan Özel Heyet'in araştırmaları netice vermemiştir.

Varlıkları bugüne kadar hissedilen ve bildirilen yatakların hepsi de, İnegöl'ün petrol sızıntıları ve diğer yatakları gibi, bilinen ve daha önce keşfedilmiş yataklardır. Bunlar petrol yatakları konusunda uzman mühendisler tarafından yüzyıl kadar bir zamandan beri yapılan etütler ve sondajlardan sonra terkedilmiş yataklardır. Milli Mücadele sırasında Hükümetimizin izni ile Mardin civarlarında etütler yapan Fransız Grandjean Petrol teknik heyetinin raporlarında belirtildiği şekilde bu yörelerde yapılan araştırmalar neticesinde zayıf bir ümit vardır.²⁰ Oysaki Hükümetimiz bizim doğrudan doğruya kendisine ya da kendisinin göstereceği kuruluşa devredebileceğimiz bir katılım vasıtasıyla sahipleri olduğumuz Irak petrolerindeki meşrû haklarımızdan yararlanarak ortak sıfatı ile petrol ihtiyaçlarını giderebilir. Her türlü hukukî delil ile desteklenen Britanya ve Irak hükümetleri, onların ortakları ve Britanya hukukçuları tarafından bilinen ve kabul edilen akitlerimiz ve senetlerimiz Hükümetimizin elinde devâsa ve sarsılmaz bir hak oluşturmaktadır. Adı geçen Mehmet Fahri'nin dediği gibi, bu haklardan güç alarak diğer yabancı sermayeler ile rakip şirketler kurmanın ve Irak Petroleum'u sıkıştırarak ve tehdit ederek sözüm ona başarılı olmanın kolay gibi görüldüğü doğrudur. Ancak

20 Bu önemli raporu adı geçen dönemin Madenler İdaresi'ne teslim etmiştik. Aranırsa bulunabilir ve ondan yararlanılabilir.

bunun kesinlikle sukûtu hayal ve mahrûmiyet ile biteceği de bir o kadar doğrudur, zira Britanya'nın siyaseti ve gücü özellikle petrol hâkimiyetini dünyada elinde tutan tek ülke olmasından ileri gelmektedir.

Britanya İmparatorluğu varlığı bahasına bile olsa hiçbir gücün, hiçbir engelin karşısında bu hâkimiyetin bir zerresini bile fedâ etmiyor çünkü Britanya için petrol, tıpkı diğer bütün ülkeler için olduğu gibi, bir hayat kaynağıdır, varlığının ruhudur. Bugün hâlen, Britanya'nın dünya savaşına girmekteki ana amacının Irak petrollerini garantiye almak ve güvenlikte tutmak olduğunu savunan siyaset ve iktisat adamları mevcuttur. İşte bu nedenledir ki Britanya Hükümeti tarafından daha önceden bilinen ve bütün dünyanın kabul ettiği haklarımızı inkâr edilemez bir şekilde ve İngilizlerle uzlaşarak düzenlemek Türkiye Cumhuriyeti için sadece kolay olmakla kalmamaktadır. Bu aynı zamanda Hükümetin, petrol ihtiyaçlarını karşılamasına ve sağlama almasına imkân veren bir çözüm şeklidir. Bunun için bu iki devlet ve ulus arasındaki siyasal dostluk ve anlaşma bağlarından ve genel petrol siyasetinin şu andaki durumundan yararlanılacaktır. Böylece, örneğin haklarımızı İngilizler'e (bu hakların herhangi bir neden veya gereksinmeyle petrolden yoksun ve petrole susamış Almanya ve İtalya'nın eline geçmemesi için) maddî tazminatlar ve Irak kuyularından Hayfa ve Suriye'nin Trablus limanlarına dökülen ham petrolün toplam miktarı üzerinden rödövens [aidat] olarak alınacak yıllık bir yüzde karşılığında devretmek gibi çok mühim ve değeri ölçülemez avantajlar elde edilebilir. Bu işbirliği vasıtasıyla, rödövens olarak alınacak ve ülkemizde rafine edilecek petrolün dahili ihtiyaçlarımızı kısmen de olsa karşılayacak ve siyasal ve iktisadi açıdan Hükümet'in konumunu sağlamlaştıracak olması tabiidir. Hükümetimizin rolü vatandaşlarının kanunî haklarını doğrudan doğruya müdafaa etmek ve korumak olduğuna göre bu davranış şekli Irak Hükümeti'nden alınan küçük paya da zarar vermez.

Bu petrol yatakları ile meşgul olduğum uzun yıllar boyunca, Balkan Savaşı'ndan önce olduğu gibi Harb-i Umumi'den önce de İttihat ve Terakki'nin liderlerinden hiçbirini petrol siyasetinin evrensel şümûlü konusunda ikna edemedim. Hâlâ inanıyorum ki, eğer o zamanlar fermanlarımız bize verilseydi ve İngiliz şirketleri ile anlaşarak bir işletme grubu oluşturabilseydik Harb-i Umûmî'nin neticeleri başka olurdu. Sa-

dece rahmetli Enver Paşa teşebbüslerimi olumlu karşılamıştı ve orduya tahsis edilen %25'lik bir katılım ve Ordu tarafından verilen bir sermaye ile bir Türk şirketinin kurulması karşılığında fermanların verileceğini vadetmişti. Hattâ kendisi Galiçya'dan derhal iki petrol mühendisi getirmiş ve Bağdat'a göndermişti. Maalesef Bağdat'ın düşmesi bu güzel teşebbüsü kısırlığa mahkûm etmiştir.

Daha önce de söylediğim gibi, şimdiye kadar çok sayıda kıymetli fırsat kaçırdık, fakat bugün eğer yukarıda sözü edilen yoldan yürünürse başarı olumlu olacaktır. Bu hayati meseleyi ele almak ve bizi her şeyden önce ve her şeye rağmen bu meselenin içerdği tüm önem ve ciddiyeti ile korumak hükümetimizin menfaatidir. Yapılacak anlaşmanın neticesinden İngilizler de memnun olacak ve rahatlayacaklardır, zira artık sanki kendilerine ait kazanılmış bir hak söz konusu imiş gibi tehdit etmek için düşmanların ellerine geçirebilecekleri ve kullanabilecekleri bir şey kalmayacaktır.

Meselenin hukukî noktaları Türk ve Britanya Hükümetleri tarafından usûlüne uygun şekilde kabul edilmiş ve doğrulanmıştır. Uzun araştırma ve incelemeler yapmaya gerek yoktur. Haklarımız, daha önce de açıkladığım gibi, sâbit olmuş ve Lozan [Barış] Antlaşması ile de korunmuştur.

Açıklamamın ilke olarak uygun bulunması halinde, ikinci derecedeki hususları ve izlenecek ana hatlar teferruatları ile verebilirim. Bu ise Hükümet'in vatanın evlatları olan Türk vatandaşlarının kanunî haklarını müdafaa etmesine ve daha uygun zamanlarda ülkede petrol araştırmaları yapmayı saklı tutarak şu anda boş yere milyonlar harcamadan büyük miktarlarda petrol temin etmesine imkân verecektir.²¹

MAHMUT DEMİRHAN

7/2/1940

Ergenekon Sokak No. 11

Pangaltı-İstanbul

21 İşin tüm dosyası ve yatakların her birinin haritası Ali Said Paşa ve Mehmet Fahri'nin elinde bulunmaktadır.

Irak petrol yataklarının hudutları ve ortakları

- 1) Bağdat Vilâyeti Mendeli nahiyesindeki aynı adı taşıyan yataklar.
Hudutlar: -Kuzeyde, Kızlarbat - Güneyde, Mendeli - Batıda, Belendiruz-Doğuda, Bedre.
Ortaklar: -Doktor İslam, Mahmud Celaledin, Mehmet Fahri, Bağdatlı Abdüllatif ve Sırrı.
İstida tarihi: 31 Temmuz 1326 (1910).
- 2) Bağdat Vilâyeti, Samarra nahiyesinde Tikrit yatakları.
Hudutlar: -Kuzeyde, Eburiyaz Batıda Vadiicarcar Güneyde: İmamüddin - Doğuda, Cebalihamrin.
Ortaklar: Mehmet Reşat, Mehmet Fahri.
İstida tarihi: 8 Mart 1327 (1911).
- 3) Bağdat Vilâyeti, Dilim nahiyesinde Hit yatakları.
Hudutlar: -Kuzeyde, Bağdadi-Güneyde, Şeria, Doğu'da Fırat ırmağı, -Batıda, Kebize.
Ortaklar: Mehmet Şevket Paşa, Mehmet Fahri.
İstida tarihi: 1 Şubat 1326 (1910)
- 4) Musul Vilâyeti, Salahiye nahiyesinde Kifri yatakları.
Hudutlar: -Kuzeyde, Belke-Güneyde, Şur Vadisi -Doğuda, Serkale, Batıda Kuru Çay.
Ortaklar: -Mehmet Şevket Paşa, Mehmet Fahri.
İstida tarihi: 1 Şubat 1326 (1910).
- 5) Musul Vilâyetinde Hamami Alil yatakları.
Hudutlar: Kuzeyde Elgazep Güneyde Vadiulgazep Doğuda Dicle ırmağı, Batıda Cebel-i Necme
Ortaklar: Mehmet Şevket Paşa, Mehmet Fahri
İstida tarihi: 1 Şubat 1326 (1910)
- 6) Musul Vilâyeti, Kerkük Nahiyesi, Tuzhurmatu yatakları.

Hudutlar: Doğuda Aksu - Güneyde Yenice, Batıda Karasu, Kuzeyde Tavuk köyü

Ortaklar: İsmail Hakkı, Mahmud Celaledin, Mehmet Fahri, Ali İzzet

İstida tarihi: 9 Mayıs 1329 (1913).

7) Musul Vilâyeti, Altıncöprü'de Babagurgur yatakları.

Hudutlar: -(Bulunamıyor)

Ortaklar: -Mehmet Fahri, Ronalt Henry Silley

İstida tarihi (Bulunamıyor)

8) Basra Vilâyeti, Zübeyr denilen mahalde, Basra sancağı.

Hudutlar: -Kuzeyde Nehrülanter, Doğuda Nehri Salih, Doğuda Elbercisiye, Güneyde Cebelüssanem

Ortaklar: Mehmet Fahri, Ronalt Henry Silley

İstida tarihi (Bulunamıyor).

9) Basra Vilâyeti, Ümmügays denilen mahalde, Basra sancağı.

Hudutlar: -Kuzeyde Hacı Davut Doğuda Kalatulmuazzam Güneyde Liohan - Batıda Eludce

Ortaklar: -Mehmet Fahri, Ronalt Henry Silley

İstida tarihi (Bulunamıyor).

10) Basra Vilâyeti, Elhüfuf denilen mahalde, Necid sancağında.

Hudutlar: Kuzeyde Cendet Doğuda Kalatüzzahüt Doğuda Gazişuyuh - Güneyde Sabülferd.

Ortaklar: Mehmet Fahri, Ronalt Henry Silley

İstida tarihi (Bulunamıyor).

Rıfat N. Bali Arşivi.

'Rapport Succint Sur les Gisements Petrolifères d'Irak' başlıklı Fransızca aslından tarafımca çevrilmiştir.

Belge No: 16**Mahmûd Namık Efendi'nin Mektubu²²**

İskenderiye 26 IX 40

Pek Muhterem Sami Bey,

Mısır Konsoloshane Katibi Hani Bey vasıtasile hemşireme ve bana göndermiş olduğunuz habere son derece teşekkür ederiz.

Sizin met ve senanızı daimi bir tarzda merhum pederim ve büyük validemden iştiridik.

Bugün düştüğümüz halde ailemize merbutiyetiniz şayan[ı] takdirdir.

Ahbabımız yeni İş Bankası müdürü Muhittin Arif bey sizin ne gayretle merhum Selahaddin Efendi'nin varislerinin işlerine bakdığınızı söyledi.

Aynı zamanda o kadar borç ve anlaşılamamazlıktan mürekkep bir iş için yalnız eski ahpaplık namına göstermiş olduğunuz gayretlerden, fedakarlıktan ve faaliyetlerden bahsetdiler.

Pederimin köşkü ve karşısındaki küçük arsa için biz professeur Nihad Reşad beye vekâlet verdik.

Bizim İstanbul'da muallakda kalan yegâne işimiz kireç ocakları meselesidir.

Eğer kabul buyurur iseniz ona dair bir vekâlet hemen yollarız.

Maalesef kireç ocaklarına dair çok bir tafsilat bilmiyorum. Eğer meselemin ne vücuda geldiğini bilmek arzu eder iseniz amucam Zeynelabidin Efendi'nin sebatı haremi Perniyan Hanım İstanbul'da şu adresde oturuyor:

22 Rıfat N. Bali Arşivi. Mahmûd Nâmık Efendi (1914-1965) Sultan V. Mehmed'in büyük oğlu Hilmi Efendi'nin oğludur. Hanedanın yurt dışına çıkarılmasından sonra genellikle İskenderiye'de yaşadı. Nasır'a karşı suikast düzenlemekten tutuklandı. Dört buçuk yıl hapsedildikten sonra salıverildi ve 1965 yılında esrarlı bir şekilde öldü. (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, Türkiye (1074-1990), Cilt 2, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1969, s. 334-335)

81 Pazar Yolu, Kadıköy

Kendilerinden bütün tafsilatı alabilirsiniz.

Size rica etmek istediğim daha çok mühim bir mesele var. O da Hane-dan emlaklerinin işleridir.

Epey karışık olan bu meseleyi size birkaç satır ile hulâsa etmeğe çalışa-cağım.

I. İşlerimiz ile meşgul olan groupe jenks isminde bir zatın vücuda getir-diği birkaç acayip 'socite' lerden mürekkeptir.

II. Lausanne muahdesinde Devleti Osmaniye'ye aid olan emlaklar Os-manlı İmparatorluğu'nun varisleri olan memleketlere geçerler diye bir madde olduğundan dolayı bütün aile namına yapılan davaları başka bir suretle şahsî emlak olarak gösterilmesini 'Jenks' & Cie daha makul bul-dular. Ondan dolayı aile ikiye ayrıldı. Davacılar Sultan Hamid'in varis-leri. Sonra onlar ile bizim aramızda yarı yarıya hülâsanın yekununun paylaşılması için bir kontrat var.

Bu taksimde onların tarafının istifadeli çıkmasının sebebi ellerin[d]e olan birkaç senetlerdir.

O senetler Sultan Hamid tarafından yapılmış. Arazilerin bir kısmı ev-ladlarımızın bir kısmı ailenin diğer efratlarının diye yapılmış.

Velhasıl kontratlar mucibince yüzde 60 grupun, yüzde 20 Sultan Hamid'in ailesine ve yüzde 20 ailenin diğer efratları arasında paylaşı-lıyor.

Maalesef Halife Hazretlerine hürmetim baki olmakla beraber diyebil-irim ki işlerimizi gayet fena idare ediyorlar. Sebebi de kendilerinin yanın-da memleketden haini vatan olarak kovulmuş daha doğrusu kaçmış bir takım münasebetsiz kimselerin nasihatlerini dinlemeleridir.

Geçenlerde bir grubun verdiği avence için Halife Hazretleri ve aile ara-sında münakaşalar oldu mesele mahkemeye gitti.

Benimle beraber 11 kişi Osman Fuad Efendi'ye vekalet verip 'Nice'e yol-ladık. Tam Fransız mahkemesi bizim lehimizde kararını vereceği za-manda Fuad Efendi'yi kandırıp elinden ittifakname aldılar.

Bu mesele ile yabancı gruplar meşgul olucaklarına sizin vasitanızla Türk hükümeti işi eline alsa hem idare daha ciddi olur hem de bizim memle-

ket ile İngilizlerin arası iyi olduğu için daha kolaylıkla muvaffak olunur. Eğer hükümetimizle 'negocier' etmek için böyle bir vekalet kabul eder iseniz zanneder isem benden başka aileden daha çok kişi derhal size vekalet verirler.

Cevabınızı bekleyerek, ince düşünceniz için teşekküratlarımı tekrar ederim.

Mahmoud Namouk

Adres:

A.T.C.R.

Mustafa Pacha

İskenderiye

Mısır

Sami Günzberg'in mektubun altına el yazısıyla düştüğü not:

Répondu le 9 Déc. 940 / Cevap verildi 9 Aralık 1940

NOTLAR

1. Özel isimler ('Abdul Hamid' ve 'Selah el din' gibi) transkripsiyonlarda yaygın olarak yazıldığı gibi ('Abdulhamid' 'Selahaddin' gibi) yazıldı.
2. Okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak için günümüz imla kurallarına uyuldu. Örneğin: 'dahi' anlamına gelen 'de' ekleri birleşik yazıldığı yerlerde ayrıldı.
3. Özel isim ve unvanlar apostrof ile ayrıldı.
4. Mektupların yazıldığı yerlerdeki daktilo tuşlarının yapısından ve kişinin telaffuz özelliklerinden kaynaklanan harf ve kelime yazımları ('g' yerine 'ğ', 'i' yerine 'î' kullanma ile aliceyimize=alacağımıza gibi) doğruları ile düzeltilti.
5. Hal eklerindeki yazım özelliklerine (hususça=hususta gibi) dokunulmadı.
6. Bir takım tamlamalar Latin harflerinin ilk kullanılmaya başlandığı dönemdeki gibi yazıldığı için (şayanı takdir=şayan-ı takdir gibi) müdahale edilmedi.

Belge No: 17**Tapu muamelâtına mahsus ilmühaber**

Alâkadarımın nüfus tezkereleri sıvıtı										
isim ve şöreti	Pederi ismi	Validesi ismi	Tarih ve mahalli velâdeti	Milleti	Vilâyeti	Kazası	Mahalle veya karyesi	Sokağı	Mesken No	Nüfus tezkeresinin sureti hası
Peyvbe	Osman	Fatma	1294-1292 Çerkezistan	İslâm	İstanbul	Teşvikiye	Meşrutiyet	Şişli Büyükdere Cad.	380 <	
Müşfika	Mahmut	Emine	1290-1289 Kafkasya	İslam	İstanbul	Beyoğlu	Kılıç Ali Paşa	Sinan Paşayı cedit	Bila	
Behice Behiye	Albüs	Nazlı	[1]307-[1]305 Düzce	İslam	Kocaeli	Düzce	Camii Kebir			
Sazkâr	Abdullah	Havva	1297 Kafkasya	İslam	Üsküdar	Evvel Altunizade şimdi Haşan Paşa sokağı				
Emsalnur	Ömer	Selime	1287-1286 Çerkezistan	İslam	İstanbul	Beşiktaş	Teşvikiye	Kağıthane	63	
Sami Günzberg	Marko Wilhelm	Hani	1292-1291		İstanbul	Beyoğlu	Aşmalı Mesdd	C.laddei1 Kebir	10	

Yapılacak muamelenin izahatı

Bu ilmühabere bağı ve tapu kayıtlarından örnekleri çıkarılan yukardaki üç listede ve Sultan Çiftliği köyünde kâin ve yukarıda mevki cinsi, hududu ve dönüm miktarı gösterilen gayrı menkuller tapu ile İkinci Abdülhamidin mülkiyetinde iken mumaileyhin 1333 senesinde vefatıyla karıları Bedri Felek ve Emsalinur ve Bidar ve Müşfika ve Behice ve Sazikâr ve Peyveste ve Naciye ve Abit ve kızları Zekiye ve Naile ve Naime ve Refia ve Şadiye ve Ayşeyi terk eylediği bağı veraset ilamından anlaşılmakla bu kerre ancak ve şimdilik vereselerden ve zevcelerden Türkiye Cumhuriyeti sıfat ve tabiiyetini haiz olan Müşfika ve Emsalinur ve Sazikâr ve Peyveste ve Behice kadınların kendilerine intikal eden hisselerine tapu senedi almak için merbut vekâletnamedeki selâhiyetine binaen vekili bulunan Türk Tebaasından Dış Tabibi Sami Günzberg tarafından bilvekalâ intikalen muamele yapılması talep edildiğinden ve çıkarılan

nufus suretleri alâkalılara ait olup asıllarına mutabık bulunduğu ve yapışık fotoğrafların dahi kendilerine ait olduğu tasdik olunur.

Asmalı Mescit Muhtarlığı

(İmza-mühür)

26 Ekim 1946

Yukarıda yazılı tapu kayıtları elyevm Toprak Tevzi Komisyonu tarafından köylüye para mukabili tevzi idildiğine ve tapusu alındığına dair şerhdır.

Sultan Çiftlik Köyü Muhtarı

1 Kasım 1946

(imza-mühür 1 Kasım 1946)

(Rıfat N. Bali Arşivi.)

Belge No: 18

Şehzade Mehmed Âbid Efendi'nin Mektubu²³

24 - 12 - 946 Kâhire

(1)

Azîzim Doktor Sâmî Bey,

12 ve 14-12-946 tarihli Fransızca yazılmış iki mektubunuzu ve muhtevî oldukları [içerdikleri] gazete kuponlarını aynı günde aldım. Teşekkür ederim. Türkçe yazdığım halde daha çabuk yazıyorum ve az vakit ziyân ediyorum. Onun için Türkçe cevap vermeği tercih ettim. Siz hangi lisân kolayınıza gelirse onu isti'mâl ediniz [kullanınız].

Mektubunuz ve gönderdiğiniz kuponlar birbirini takip eden heyecan ve soğuk duş banyosuna benziyor. Fakat hayli zamandır bizi bu banyoya alıştırdınız. Onun için artık immunis [bağışıklık kazandık] olduk.

Yusuf İzzeddin Efendi veresesinin psychologiquement [psikolojik olarak] gayr-ı münâsib [uygunsuz] zamanda faaliyete geçtiklerini kabul ediyorum. Fakat ne yapaım şimdi. Bâisler [sebeb olanları] inşallah kazanırlar. Hepimizin menfaati oradadır. Biraz kiyâset gösterip [uyanık davranıp] davalarını sempatik etmek için vatana ve muhtaclara para verseler isâbet ederler. Fakat bilmem bunu düşünecekler mi? Zannediyorum ki siz kendilerine yardım etseniz yol gösterseniz bunda cümlemin menfaati vardır.

Maamafih benim istihbârâtıma göre siz de bir çok emlâke bizim nâmımıza haciz koymaktasınız. Hukuken hatta siyâseten düşünecek olursak acaba Yusuf İzzeddin veresesinin hatt-ı hareketi [davranışları] sizinkinden daha başka mıdır? Fark belki daha geniş mikyâsda [ölçekte]

23 Bahattin Öztuncay Arşivi. Metinde bahsi geçen Mehmed Ali Paşa Han'ın Kavalalı Hanedanı'ndan Mehmed Ali Paşa'ya ait olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara, 2005, İlaveli 3. Baskı, s. 451.

(2)

olmasından ibârettir.

Bu sûretle tenkid ediyorum [eleştiriyorum] zannetmeyiniz. Bilakis [aksine] yalnız mûcib-i hayretim [hayretime sebep] olan bütün bu teşebbüsâtı bizim nâmımıza yaptığınız halde bizi asla haberdâr buyurmamanızdır. G rant d'affaire [işleri idare eden] vaziyetindesiniz. Hatta vekil de değil. Bu Gestion d'affaireniz [iş idareciliğiniz] ancak bizim hatt-ı hareketinizi [davranışlarınızı] tasvib ve takdimizden sonra vekâlet hâline munkalib olabilecektir [dönüşebilecektir]. Bir çok emlâke hacizler koyuyorsunuz ve bizi haberdâr etmiyorsunuz. Bizim bunları bilmemiz lâzım değil midir?

Ondan sonra kendiliğimizden -bittabi' yanlış veya eksik malûmâta istinâden- harekete geçerse müdhîş protestolar yağıdırıyorsunuz.

Onun için biz de olup biten şeyleri zamanında öğrenmek ve ne yaptığınızı görmek için sizden başka zevâta müracaat etmek mecburiyetindeyiz.

Bu işlerdeki gayretinizi, azminizi, mahâretinizi, masrafınızı, hepsini takdir ediyoruz ve muvaffakiyet halinde de hakk-ı tabiiniz [doğal hakkınız] olan mükâfâtı asla kimse esirgemeyecektir. Fakat buna mukâbil sizden de asıl mal sahibi bizler olduğumuzu unutmamanızı kuvvetle ısrarla ricâ ediyoruz.

Şimdi her şeye rağmen tuttuğunuz yolda devamınızı ve muvaffakiyetinizi temennî ediyorum. Çünkü menfaatimiz öyledir. Yalnız eski vekilim ve otuz senedir tanıdığım Ref'et Beye de yazdım. Sizden gelip bazı malûmât sorduğu zaman kendisine o malûmâtı dirîğ buyurmayınız [esirgemeyiniz]. Mumâileyh [adı geçen] ile ma'hûd [bilinen] borc üzerine muvakkat [geçici] bir anlaşma yaptık ve aramız düzeldi. Kendisi de işlerimle tekrar vekâlet almadan çalışmayı kabul etti. Sizin tarz-ı mesâînize [çalışma şeklinize] engel olacak değildir.

(3)

Yalnız beni cereyân-ı ahvâlden [durumların gidişinden] haberdâr edecektir.

Gelelim Londra'dakilere. Biliyorsunuz Jenks'de benim vekâletim yoktur. Uzun müddet kendisiyle mektuplaştık. Fakat istediği kontrayı bana imza ettiremedi ve pek isâbet oldu.

Şimdi kendisiyle vaktiyle kontra[t] imzalamış olanlar da mumâileyhi [adı geçeni] azl etmeği düşünüyorlar. (Royal Tröst)ün de ve başlıca bu işe Bailleurs de fonds [para koyarak ortak] olan İngilizlerin de kendisine i'timâdı [güveni] zâil olmuştur [kaybolmuştur]. Bu defa Londra'ya gidersem bütün bu işleri yakından tahkik edeceğim.

İstihbârâtıma nazaran İstanbul'a gelen avukat Murr İstanbul'a ettiği seyahat parasını Jenks'den almadı. Jenks'e para veren ve şimdi kendisinden krediyi çeken İngiliz sermayedârları verdiler. Murr bile bundan haberdâr olmayıp Türkiye'den avdetinden sonra öğrenmiş.

İhtimâl ki kendisine kâfi derecede yardım etmemekle hata ettiniz.

—

Hâric emlâkını yirmi beş bin İngiliz lirasına satın almak teklifini siz de reddediyorsunuz ben de vazgeçiyorum. Binâenaleyh bu mesele kapanmıştır. Bir daha mevzû-i bahs etmeyelim.

—

Şimdi gelelim bir kenarda kalan ve on senedir lakırdısını bile etmediğimiz Mehmed Ali Paşa Hanı'na:

(4)

bu hususta size gayet net bir teklifte bulunuyorum.

Bana on iki bin net Türk lirası veriniz. Ona mukâbil hândaki yedide bir hissemi kâmilten [tamamen] size terk edeceğim. Hânın dava etmekte olduğumuz kısmını da kazanırsanız o da kâmilten [tamamen] sizin olsun. Bundan başka on iki seneden beri müterâkim [birikmiş] kiralara hesabını da sormaktan ferâgat edeceğim [vazgeçeceğim]. Mutâbık kaldığımız takdirde Mehmed Ali Paşa Hanı hususunda kâmilten [tamamen] işten el çekeğim. Kabul veya adem-i kabul [ret] hususunda 31 Janvier 1947'ye [31 Ocak 1947] kadar sizden net bir cevap beklemekteyim.

Bu sırada paraya ihtiyâc-ı şedidim [şiddetle ihtiyacım] vardır. On iki bin Türk lirası ancak bin İngiliz lirası kadar bir şey eder.

Mutâbık kaldığımız halde parayı size irâe edeceğim [göstereceğim] kim-selere verip rûsûmiye²⁴ alır bana gönderirsiniz. Sizden fazlasını istemi-yorum.

Eğer bana bu aranjmanı yaparsanız ileride hacz-i fer'îğinde olduğunuz [yapacağınız ikinci/diğer hacizlerde] emlâk üzerinden buna benzer aranjmanlar yapabiliriz. Fakat ilk adımı Mehmed Ali Paşa Hanı ile der-hal atalım. Şimdilik bu kadar. Cevabınızı beklerim. Saygılar

Adres ber mu'tâd [her zamanki gibi]:

Poste Restant

Post Office de Shepheard's Hotel

Le Caire

Egypte

(Kaynak: Bahattin Öztuncay Arşivi)

24 Bu sözcük "rûsûmiye" okunuyor ama doğrusu buraya da pek uygun düşmü-yor. Aslında pusula gibi gözüküyor. Bir harf değişse pusula olacak. (Çeviri-yazıyı yapan Ömer Türkoğlu'nun notu)

Belge No: 19

Mahmûd Namık Efendi'nin Mektubu

İskenderiye 20 / 4 / 1947

Dr. Sami Günzberg
356 İstiklal Caddesi,
Beyoğlu, İstanbul,
Turquie.

Azizim Dr. Gunsberg,

Sultan Abdulhamid vereseşi hariç olarak, hanedan Al-Osman'ın vekaletlerinin ekseriyetine haiz olduğum; Sultan Abdulhamid veresesinde de Naime Sultan'ın varislerinin vekili olduğum belki malumunuzdur.

Herhalde bu hususda gösterdiğiniz gayretten çokdan beri haberdarım. Muvaffakiyetinizi temenni etmekle beraber, netice elde edebileceğinize hiçbir zaman kani olmadığımı sarahatle söyleyebilirim.

Ankara'da elde ettiğiniz hüküm şayanı takdirdir. Ve bu hususda tebriklerimi takdim ederim. İstanbul Mahkemesinin Ankara hükmünü tasdik etmesi de hakeza.

Bana gelince, hakkımızın mahkeme huzurunda alacağımıza hâlâ kani değilim. Bu sebepten dolayı mütemadi suretde beynelmilel temaslar ile meşgulüm.

Önümüzdeki ayın on beşinde Londra'da son bir konferansımız var. Bu konferansın neticesi olarak hakkımızı bir düveli muazzamaya terk etmek için teşebbüs edeceğiz. Ve ilk teşebbüsümüz İngiltere hükümetile başlayacak. Bu mezkur hükümet şimdiye kadar vaktimizi kaib etmekle meşgul oldu. Fakat, geçen Temmuz ayındaki Londra konferansında menduplarımız Lord Bruntisfield ile Sir Miles Graham, diğer bir hükümet ile görüşülmeden kendilerine, hükümet ile görüşmemleri için imtiyaz verilmesini rica etdiler ve ciddi bir fiyat biçilebilmek için Fi-

listin mahkemesinin kararının beklenilmesini talep etdiler. Bu şeraiti kabul ederek müzakeremizde bir seneye yakın vakit kaybetdik. Mamefih ümitlerimiz bakidir. Hükümetinin yardımına haiz olan bir Amerikan şirketinin vice-president'ni New-Jersey'den Paris'e bizim menduplarımız ile görüşmek üzere geldi ve aynı zamanda diğer hükümetlerden bile tekliflerimiz vardır. Fakat en mühimi Amerikan hükümetidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hudutlarının içindeki emval ve emlak mezkur müzakerelerden hariçdir. Dini emlak ise keza (Vakıflar).

Alıcılarımız dört şirketdeki hisse senedatının yüzde 51'inden ziyadesini talep ediyorlar bundan aşağısını kabul etmiyorlar.

Eğer sizin için bir mani yok ise temsil ettiğiniz kimselerin namına benim ismime bir option vermenizi teklif ederim. Makul bulduğunuz fiyatı bu option da bildirebilirsiniz. Bu hususda sonra icab eder ise muhaberat ile tebdilat yapabiliriz.

Samimi selamlarımı takdim ederim muhterem Dr. Gunzberg,

(İmza)

Prince Mahmoud Namouk

7. Rue Malika Farida,

Ramlek, Alexandrie, Egypte.

(Rıfat N. Bali Arşivi)

NOTLAR

1. Özel isimler ('Abdul Hamid' ve 'Selah el din' gibi) transkripsiyonlarda yaygın olarak yazıldığı gibi ('Abdulhamid' 'Selahaddin' gibi) yazıldı.
2. Okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak için günümüz imla kurallarına uyuldu. Örneğin: 'dahi' anlamına gelen 'de' ekleri birleşik yazıldığı yerlerde ayrıldı.
3. Özel isim ve unvanlar apostrof ile ayrıldı.
4. Mektupların yazıldığı yerlerdeki daktilo tuşlarının yapısından ve kişinin telaffuz özelliklerinden kaynaklanan harf ve kelime yazımları ('g' yerine 'ğ', 'i' yerine 'ı' kullanma ile aliceyimize=alacağımıza gibi) doğrularıyla düzeltildi.
5. Hal eklerindeki yazım özelliklerine (hususça=husussta gibi) dokunulmadı.
6. Bir takım tamlamalar Latin harflerinin ilk kullanılmaya başlandığı dönemdeki gibi yazıldığı için (şayanı takdir=şayan-ı takdir gibi) müdahale edilmedi.

Belge No: 20**Hariciye Vekâleti Yüksek Makamına**

16/8/950

İkinci Abdülhamidin; hayatında sahiblerine bedelleri verilmek suretiyle kendi namına tapuya bittescil şahsî emvali meyanına ithal ettirmiş olduğu, saltanat ve hilâfetle alâkası bulunmadığı anlaşılan gayri menkuller ile sair emval ve imtiyazatın kendisinin ölümü anı olan 1918 (1333) tarihinden itibaren vereselerine intikal etmiş olan ve bu tarihten sonra da Ölü İkinci Abdülhamide ait bir emval kalmadığı bütün devletlerce kabul edilmiş olan - Medenî Kanun ahkâmından bulunduğu gibi mülga Osmanlı İmparatorluğundan ve Türkiyeden ayrılan memleketlerde teşekkül etmiş veya bu yerleri ilhak eylemiş olan devletlerin; 'Lozan Muahedenamesinin 60, 65'inci vesair maddeleri ahkâmına göre' İkinci Abdülhamid namına kayıtlı bulunan bu gibi menkul ve gayri menkul emval, meadin, imtiyazat ve sairedaki mülkiyet haklarının işbu vereseye iadesi lâzım geleceği sarahaten kabul ve takarrur etmiş olduğu ve bu muahedenamenin müzakkere ve tanzimi esnasında Türkiye Cümhuriyeti Baş Murahhasının da; 'İkinci Abdülhamidin şahsî emvalinden bulunan emlak, erazi ve sairedaki veresenin hukuku irsiyeleri hakkında devletlerin hakkı tasarrufları bulunmadığı ve mukaddema ısdar edilmiş olan iradelerin de kanunen muteber olmadığı ve bunun mahkeme kararları ile de müeyyed bulunduğu ve bu emsalin saltanat ve hilâfetle alâkası olmayıp şahsî ve hususî emvalden olduğu ve ölümü anından itibaren - verese namına tapuda tescil edilsin, edilmesin kanunen işbu hukukun vereseye iadesi lâzım geldiği talep ve iddia edilmiş ve bu talep aynen kabul edilerek muahedenamede derç ve tasrih edilmiş bulunmaktadır.

Yine bu husus hakkında 17/11/930 tarih ve 15247 ve yine 2/8/931 tarih ve 11551 sayılı Vekiller Hey'eti Kararları ve keza Türk-İtalyan ve Türk-İngiliz Muhtelit Hakem Mahkemelerine hitaben muhtelit mahkemeler nezdinde Türk Ajanının yazdığı 13/1/930 tarihli ve yine aynı Ajanın 22/1/931 tarihinde vermiş olduğu raporu ve bunları müteakip 27/10/932 tarihinde Fransız Hükümetiyle Suriyede Mandater sıfatıyla bulunarak

yapılmış olan, Fransız Hükümetiyle Büyük Millet Meclisimizce kabul ve tasdik edilerek kanuniyet kespeden itilâfname ve yine Londra Türk Sefaretinin İngiltere Hariciye Nezaretine gönderdiği 29/6/1938 tarihli yazısında ve Hükümetimizin Foreign Ofisi nezdinde bu hususlar hakkında yapmış olduğu teşebbüsatta veresinin hukuku irsiyelerinde devletlerin bir hakkı olmadığı ve bu veresinin müktesep haklarının iadesi lâzım geleceği ve iradelerin de hukukî bir kıymeti olmadığı tekrar ve tamamen tebarüz ve tebellür ettirilmiştir.

Ancak İngiltere Hükümeti o tarihte mevcut harbî vesile ittihaz ederek hükümetimizce bu bapta yapılmış olan marûlarz teşebbüsattan bir netice elde edilmesine imkân hasıl olamamış ve nihayet Alicenap Türkiye Cumhuriyeti Hükümetimizin yine Londra Büyük Elçimiz vasıtasıyla bu hususta Lâhiye gidilmesi hakkında teklifte bulunulmuş ise de büyük menafinin muhtel olması itibariyle İngiltere Hükümeti ötedenberi olduğu gibi yine işi savsaklayarak veresinin bu hukuku irsiyesi bitekrar alâhâlihi kalmış bulunmaktadır.

Hükümeti Cümhuriyemizce maruz teşebbüsatlar meyanında İngilizlerin Mandası altında bulunan eski Filistindeki menkul ve gayri menkul emval, imtiyazat ve sairenin Lozan Muahedenamesinin 60, 65'inci ve sair maddelerine göre vereseye iadesi hakkındaki teşebbüsattan yukarıda arz edildiği veçhile henüz bir netice elde edilememiş ve halbuki bu gün Filistin erazisi İngiltere Hükümetinin Mandası altından çıkarak İsrail namı ile olan bir Hükümet teşekkül etmiş ve bu İsrail Hükümeti de vereseye ait mezkûr emval ve saireyi İngilizlerin yaptığı gibi aynı savsaklamak usulünü takip ederek bu defa İsrail halkına tevdi ve tevzi etmeğe başlamıştır.

Bu tevziat karşısında; vereseye iadesi için ileride pek müşkül bir safha arz edecek ve telâfisi mümkün zararlar ikâ edecek olan bu halin temadisi bilhassa Türk Tabiiyetinde bulunan veresinin pek büyük mağduriyetlerine sebebiyet verilmiş olacağına varesti arz ve izahtır.

Filistin'deki gayri menkuller ile imtiyazat ve saire hakkında musaddak liste vesair resmî evrak mukaddema Foreign Ofise tevdi edilmek üzere Hariciye Vekâleti Celilesine arz ve takdim edilmiş idi. Bu kerre de yine birer tasdikli örneklerini ekli olarak irsal ve takdim ediyorum.

Bu gün Türkiye Cumhuriyeti sağlam temellere dayanarak teşekkül ve

teazzuv etmiş ve medeniyet ve demokrasi yolunda milletin iradesi ile esaslı bir surette teşekkül ve temin etmiştir.

Hükümeti Cümhuriyetimizce Türk ve Ecnebi her şahsın bütün Medenî hakları ve bilhassa salifülarz verese meyanında Türk tabiiyetinde bulunmakla müftehir bulunan varis kadınların mülkiyet haklarının cebir ve iktisab mahiyetinde tecavüz ve bilâ bedel zapt ve müsaderesine müsaade etmiyeceğine emin ve mutmain bulunmaktayım.

Bu varis Türk tabiiyetindeki kadınların emval ve sairesinin iadesi için diplomatik yollarla hal edilmesinin ve bu haklarının ya bedelleri veya aynen iadesi hakkında Yüksek Makamınızca tensip buyurulacak şekilde İsrail Hükümeti nezdinde teşebbüsatta bulunulması esbabının lutuf ve teminine müsaade buyurulmasını en derin Saygılarımla arz ve istirham ederim.

İkinci Abdülhamid Vereselerinin Vekili

Diş Tabibi Sami Günzberg.

Beyoğlu İstiklal caddesi Perükâr

Çıkmazı Bodui Sigorta Han 10 No.

İSTANBUL

(Rıfat N. Bali Arşivi)

Belge No: 21

İstanbul, 27/4/1953

Dış İşleri Vekâleti Yüksek Makamına

ANKARA

Ek.-

Öz.- İkinci Abdülhamid Varislerinin
Filistin'deki gayri menkulleri
hakkında.

24 Mart 1953 tarih ve 38757/604 numaralı yazınızın karşılığıdır. Mukaddema sunmuş olduğumuz 24 Eylül 1952 tarihli dilekçemiz ve ilişkili evraka karşı Tel-Aviv Elçiliğimizden alınan cevabi yazısında dilekçeye bağlı suret ve fotokopilerden 1 ilâ 22 ve 29 ve 30 sıra numaralarını taşıyan emlâkin İsrail Hudutları içinde olduğu belirtildikten sonra :

'İsrail Topraklarında bulunan emlâkin tam ve kat'i mahallerinin tespit edilebilmesi için, halen mer'i tapu sistemine göre tayin edilebilmeleri lâzımdır. Tetkik edilmiş olan suret ve fotokopilerdeki malûmat ise buna imkân veremeyecek derecede müphemdir.'

denildiği bildirilmiştir.

Tel-Aviv Elçiliğimizin; İsrail Hariciye Vekâletinin bu cevabi karşısında daha enerjik hareket eylememiş olması muvacehesinde hayret etmemek elden gelmez.

Yüksek Makamınızın müsellemi olduğu üzere İsrail toprakları, evvelce devletimizin bir parçası idi. Ve burada da o zamanki mevzuata göre cari tapu sistemine göre gayri menkul sahiplerine tasarruflarını müspet evrak verilmek idi.

İsrail Devleti teşekkül ettikten sonra belki, kendi ihtiyaçlarına göre bazı hükümler vaz etmiş olabilir. Ancak bu hükümler hiç bir zaman mevcut hakları ihlâl edemez.

İsrail Devletince, İsrail toprakları içinde olduğu kabul edilen Tapuların yerini tayin etmeğe imkân vermeyecek derecede tasarruf senetlerinde müphemiyet olduğu iddiasına karşı da gülmekten başka bir şey elden gelmez. Filhakika İsrail Devletinin koymuş olduğu mevzuatta, eski tasarruf senetleri hakkında her halde muvakkat hükümler vaz edilmiş olmak gerekir. Bundan başka ötedenberi bu tasarruf senetleri ile tasarruf edilebilmekte olan gayri menkullerin yerini daima bu senetler ile tayin edilebildiğine göre İsrail devletinin cevabı, işi sürüncemede bırakmak için bir bahaneden başka bir şey olarak kabul ve telâkki olunamaz.

Sayın Elçiliğimizin de İsrail Devletinin bu cevabı muvacehesinde, hiç değil ise, halen İsrail'de mer'i tapu sistemine göre bu erazinin yerinin tayin edilebilmesinin neye mütevekkıf bulunduğunu sormamış ve bildirmemiş bulunmasını da hayretle karşılıyoruz.

Emsalinde müphemiyet ne suretle izale edile geliyor ise Elçiliğimizin lütfen bu ciheti de tahkik ve tetkik buyurarak işaret etmesi iktiza ettiğini düşünmekteyiz.

Malümü devletleri olduğu üzere Elçiliğin vazifesi bir Türk Vatandaşının elinde bulunan tapu senetlerindeki gayri menkul haklarının müdafaa ve muhafazasıdır. Lüzümü halinde Elçimiz, bu yerin tayin ve tespit ettirilmesi için bilir kişi de tayin ettirerek icab eden tetkikatı yaptırmakla mükelleftir.

Bu itibarla, hukukumuzun ziyaa uğramamasını ve mağduriyetimize mahal verilmemesini teminen sözü geçen gayri menkullerin tapu senetlerini tekrar ekli olarak sunmuş bulunuyorum.

Bu bapta İsrail Devleti nezdinde muktazi teşebbüslerde bulunulması ve mürsel gayri menkul tapu senetleri suretlerinin 1 ve 6 numero tahtındaki iki adet mahallin yerlerinin bulunmasında ihtimaldir ki bir müşkülât veya tereddüt hasıl olabilir, ancak diğerlerinin hiç birinde şüphe ve tereddüt gayri caiz olup yerler tamamen muayyen bulunmaktadır.

Bunlardan başka Türk Hükümeti Lozan Muahedenamesi mucibinde Mükelleklerinin haklarının iadesi için vaki teşebbüsatlarına karşı, İsrail Hükümetinin mukaddema İngiliz Mandası Tahtında bulunduğu zaman yaptığı gibi bu kerre de bir takım bahanelerle işi savsaklaması ve daha bir çok müşkülâtlar çıkarması çok muhtemel bulunmaktadır.

Bu gibi müşkülatların önüne geçmek maksadı ile ve Müvekkillerimin muktesep hukuki irsiyelerinin temin ve istirdadı gayesi ile mukaddema Londra Büyük Elçiliğimiz tarafından Foreign Office yazılıp gönderilmiş olan müdafa layihasının çok mühim olması dolayisile aynen bir foti kopyisini de ekli olarak ilâveten sunmuş bulunuyorum.

İşbu lâyihaanın çerçevesi dahilinde hukukumuzun müdafaası hususunda Sefirimize icab eden talimatın lütuf ve ifasına müsaade buyurulmasını ve neticenin iş'arını Yüksek Makamınızdan Saygı ve tazimlerle rica ederim.

Diş Tabibi Sami Günzberg.

İkinci Abdülhamid Veraselerinin Vekili

Beyoğlu İstiklal Caddesi Perükâr Çıkmazı

İşbank Han No 356/10

İSTANBUL

(Rıfat N. Bali Arşivi)

Belge No: 22

28/4/1956

Sayın Bay Nedim Ökmen

Maliye Vekili

ANKARA

Pek Muhterem Beyefendi,

Dahiliye Vekili Beyefendi vasıtasıyla Irak Petrolleri hakkında vaki maruzatımın fevkalâde ehemmiyetle mütalea buyurulduğuna memnuniyetle muttali [öğrenmiş] bulunuyorum.

Mehmet Fahri ve Şürekâsı [ortakları] tarafından Londra'da bir dava açıldığını arz etmiştim.

Bu davada Avukatları (E.I.W. Besley Esq. 5 New Square Lincoln's Inn London W.C.2.) namında bir zattır ki Avukat Süreyya Ağaoğlu ile müştereken çalışmakta ve davanın Türkiye'de safhaları da Bayan Ağaoğlu tarafından takib edilmektedir.

Mehmet Fahri ve Şürekâsının bu petrol işlerinde ne entrikalar çevirdikleri hakkında bir fikir verebilecek [4] sahifalık bir memorandumu ayrıca takdim ediyorum.

Bunların bu sahada ise hiçbir hak ve iddiaları olamaz. Abdülhamid Irak petrolleri üzerinde verilmiş olan imtiyaz ve saireyi tamamen ve iradeleyle tamamen iptal etmiş ve kâffesini [hepsini] hazinesi hassayı Şahanesine devir etmiştir.

Binaenaleyh bu sarih [açık] vaziyet karşısında bunların bir hak taleplerine mahal ve imkân yoktur. Nitekim buna müşabih [benzer] olarak Nemlizade Tahsin Paşa tarafından Devlet Şurası²⁵ nezdinde açılmış olan bir dava da reddedilmişti ki buna ait vesaik [vesikalar] suretini de ilişik olarak takdim ediyorum.

Yine tarafımdan 1954 tarihinde Başvekâlet Yüksek Makamına takdim

25 Görev ve yetki anlamında bugünkü Danıştay'a denk düşebilecek adli kurum.

edilen ve mufassal [ayrıntılı] malumatı ihtiva eden dilekçemin bir sureti de ilişiktir.

Bütün bunlardan müsteban buyurulacağı [anlaşılacağı] üzere Irak petrol-
rolları hakkında bu gibi eşhasın [şahısların] gelişi güzel ve şahsî menfaat
kasdiyle yaptıkları müracaatlar Devletimizin bu vâdideki Yüksek menfa-
atlerini zayıflatacağı gibi petrolar üzerindeki haklarını da kaybettirebilir.
Keyfiyeti memleketime bir hizmet yaptığıma inanarak derin saygılarım-
la arz ederim Muhterem Vekil Beyefendi.

Diş Tabibi Sami Günzberg.

Mektuba Ekli Memorandum

Mehmet Fahri ve Şürekâsının [ortaklarının] [1]908 Hürriyet ilânından
sonra Bağdat, Basra ve Musul Vilâyetlerle Necit Sancağında Petrol Ma-
deni teharrisi [araması] hakkında bu vilâyetlere verdikleri on adet ma-
den istidasının [dilekçesinin] temin ettiği ruçhan [üstünlük] ve takdam
[öne geçme] haklarının [1]926 tarihinde Heyeti Vekilece tasdiki üzerine
Eshabı Hukuk [hak sahipleri] bu madenleri işletmek için Avrupada bü-
yük sermayeli Şirketler aramışlar ve nihayet Londrada (Far And Near
Development Syndicat [Syndicate] Limited) namına teşekkül eden bir
sendika ile Vekil Ali Sait Paşa ve Mehmet Fahri bir opsiyon mukâvelesi
imzalamışlardır... Fiiliyata geçmek üzere teşebbüslere girililmekte iken
meselenin Avrupada ve Amerikada uyandırdığı gürültüler neticesinde
bir taraftan meydana çıkarılan Bağdat demiryolu ve Çester [Chester]
imtiyazları²⁶ buralarının imtiyazlarının daha evvel İkinci Sultan Ha-
mit tarafından hazinei hassaya verilmiş olması noktasından Abdülha-

26 "Chester imtiyazları" projesi Amiral C.M. Chester öncülüğünde bir grubun
demiryolları inşası ve işletmesi başta olmak üzere Anadolu'da almak istediği
ancak alamadığı imtiyazlardır. Bu konu hakkında bkz. B. Bülent Can, *De-
miryollarından Petrole Chester Projesi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000
/ Yaşar Semiz, *Türk Amerikan Münasebetleri İşğmnda Chester Demiryolu
Projesi 1909-1926*, Saray Kitabevi, Ankara, 1995.

mit veresei [mirasçıları] dahi bin türlü manialar [engeller] ihdâs etmişler [ortaya çıkarmışlar], bir taraftan da işi takip etmek için Bağdata giden sendika sahiplerinin orada eshab hukuku [hak sahiplerini] yüzüstü bırakarak ayrıca kendi namlarına imtiyaz almaya çalışmışlardır. Bunun üzerine eshab hukuk sendikayı protesto etmiştir.

Bu arada Angleo - Perşin [Persian] Şirketinin Şark mümessili Edvin [Edwin] Vital [Whitall]²⁷ tarafından vaki çok nafi [faydalı], belkide Musul meselesinin lehimize halledilmesi kuvvetle muhtemel teklifi ile bizzat Angleo Perşin Şirketinin buraya mürahaslar [delegeler] göndererek yaptığı opsiyon teklifini ve daha vesair teklifleri reddetmek suretiyle arkadaşlarına fenalıktan başka şey düşünmeyen Mehmet Fahri nihayet [1]942 de ölmüştür. Fahrinin ailesi ve çocukları olmadığını bilen Mahmut Demirhan bu % 50 hissenin kanunen Maliye Vekâletine kalması icap ettiğini düşünerek Maliye Vekâletine (Fuat Ağralı zamanında) ve Üsküdar Sulh Mahkemesine arzı keyfiyet etmiştir [durumu bildirmiştir]. Maliyenin açtığı davada bu elli hissenin ölümden dokuz ay evvel Beyoğlu, Üçüncü Noteri Raşit Konugun yazıhanesinde yapılan bir mukavele ile Mehmet Fahri tarafından Galata'da muhallebici Arnavut Hasan Fehmi'ye üç bin lira bedel ile satıldığını meydana çıkarmışlardır. Bu vaziyette Maliye Vekâleti Hasan Fehmi aleyhine dava açmış ise de Hazine vekilinin saflığı ve dirayetsizliği karşısında Hasan Fehmiye (ortaklığı sebebile) bütün kuvveti ve hile ve şeytaniyet kutreti ile yardım eden Noter Raşit Konuk Asliye Hukuk Hakimini iğfal ederek ayrıca bu mukavele tarihinden yedi ay sonraki tarihle yine Raşidin yazıhanesinde tertip edilen acayip yeni bir vasiyetname ile diğer şeriklere [ortaklara] ait hisselerin kâffesini de [tamamını da] Mehmet Fahriye mal etmiş ve güya madenlerin umumuna sahip yegâne [kişi] muhallebici Hasan Fehmi olmuştur. Raşit Konugun yaptığı entrikalar neticesinde Maliye Vekâleti davayı gaip etmiştir [kaybetmiştir]. Bu netice üzerine Mahmut Demirhan Maliye Vekâletini ifaz etmiş, Vekâlet de dava safâhatını tetkik için İstanbul

27 Edwin Frédéric Whitall hakkında mevcut bilgi şöyle: "Edwin Frédéric Whitall, Sir James Whitall'un oğlu olup bir yüzyıldan fazla bir zamandan beri kurulu olan ve Türk ekonomisinde ön planda rol oynayan J. Whitall & Co. Ltd'in şefidir. Londra'da doğmuş olup Britanya İmparatorluğu nişanına sahiptir." (Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, Cilt III, İstanbul, 1930-1932, s. 721.

Defterdarlığından dava dosyasını istemiştir. Davanın bidâyetinde [başlangıcında] Üsküdar Sulh Mahkemesinin varis Hasan Fehmiden istediği Heyeti Vekile [Bakanlar Kurulu] kararı üzerine diğer eshab-ı hukukun haklarını kâmilten iskat [tamamen düşürülmesi] ve iptal için bazı kelimeleri hâk [kazıma] ve tahrif sahtekârlığının ve mahkeme hâkiminin bunu görerek dosyayı Müddeiumumiliğe [savcılığa] vermek istemesi ve bu muamelelerin mahkeme zabıtlarına geçmesinin meydana çıkmaması için bu dava dosyası mahkemenin harimi ismetinden [namusundan] çalınarak imha edilmiş ve bu keyfiyet de yine Mahmut Demirhan tarafından Maliye Vekâletine arz edilmiştir. Şiddetle alâkaları dolayısıyla bunun ancak ve ancak Noter Raşid Konuk ve muhallebici Arnavud Hasan Fehmi tarafından ihtiyar edilmiş [seçilmiş] bir cinayet olduğu aşîkâr olduğu halde Maliye Vekâleti ses çıkarmayarak mesele bu noktada sönmüş ve Hazinei Maliye pek büyük menfaatlerden maalesef mahrum kalmıştır. Aylarca çalışarak Mehmet Fahri'nin bu elli hissesini Maliye Vekâletine kazandırmak isteyen ve buna muvaffak olduktan sonra Hamid varislerine ait Petrol fermanlarını da ortadan kaldırıp bu üç Vilâyetde mevcut dünya değerindeki bütün petrol kaynaklarının kanun dairesinde Hükümetimize mal edilmesini temine çalışan Mahmud Demirhan Maliye Vekâletinin bu kayıtsızlığı karşısında meselenin ince noktalarını ve safhalarını anlatacak bir selâhiyetli kimse bulamaması yüzünden büyük üzüntülere uğramıştır. Ve iş de o noktada kalmakla beraber Mahmut Demirhan Hazine menfaatine yine çalışmalarına devam etmiştir. Bütün medeniyet âlemini sarsan bu Irak Petrolleri hakkında daha fazla malûmat Mahmut Demirhan'ın yazdığı Irak Petrollerinde Mağsup Türk Hakları namındaki kitabında mevcuttur.

Aradan bir hayli seneler ve hadiseler geçtikten sonra bu muazzam meselenin halihazır vaziyeti şudur:

Diğer hak sahiplerini hilekârlıkla bertaraf eden Noter Raşit ve muhallebici Hasan Fehmi, işin bidayetinden [başlangıcından] beri vekili umumu olan Karasu mebusu merhum Hüseyin Kadri beyin kendi vekâlet hissesinden Mısırlı Emire hanımın zevci [kocas] merhum Abdülrauf namına ayırdığı hisseden dolayı alâkadar olan Emire hanım ve oğlu Bülent Rauf ile iki seneden beri birleşmişlerdir. Emire hanımın Kahireden tanıştığı bir İngiliz Hakimi Irak Petrolyum Şirketi aleyhine dava açmak

için Mahmut Demirhandan aldıkları vesaik [vesikalar] ve evrak üzerinde bazı Türk avukatlarla birlikte uzun tetkikler yapmışlar, zabıtlar ve raporlar ve mahkeme istidaları [dilekçeleri] ihzar etmişlerdir [hazırlamışlardır]. Buna göre mukabil Emire hanım da davaya ait bütün mesarifi Hasan Fehmiye kabul ettirerek işe başlamışlardır. İşittiğimize göre İngiliz mahkemeleri ananelerine nazaran evvelâ sulh için Şirkete müracaat edilmek üzere bir istida tanzim edilmiştir. Bu istidanın suretinin Londra'da Irak Petrolü Şirketi Merkez İdaresine gönderildiği ve ne cevap alındığı henüz bizce malûm değildir.

Azim [büyük] bir miktara varan Sulh tazminatı Şirketce kabul edilirse dava ikâme edilmeyecek [dava açılmayacak], aksi takdirde mahkemeye müracaat edilecektir. Bu noktalar bu günlerde aydınlanacaktır.

Yukarıda arz ettiğim gibi eshab hukukun bütün alâkaları kesilmiş olduğu ve ben de hastalandığımdan dolayı çıkamadığım için havadis almakta biraz güçlük çekiyorum. Mahaza [bununla beraber] son hadiseleri bir iki gün içinde öğrenerek arz malûmat ederim.

4/Kasım/1956 Pazar.

Nişantaşı

(Rıfat N. Bali Arşivi)

ÖZEL TERİMLER SÖZLÜĞÜ

American Jewish Joint Distribution Committee: Amerika Yahudi Birleşik Dağıtım Komitesi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Yahudilerin ızdıraplarını önlemek amacıyla 27 Kasım 1914 tarihinde kurulmuş ve Yahudilere maddi yardımlarda bulunmuştur.

Aşkenaz: Avrupa'da yerleşik Alman kökenli Yahudilere verilen ad. Dünya Yahudi nüfusunun yüzde yetmiş Aşkenaz kökenlidir.

Beth Din: Yahudi mahkemesi. Günümüzde boşanma, bütün tarafların onayıyla hakemlik ve Yahudi şeriatına uygun yemek kuralları ile meşgul olur.

Hagana: 1920 ile 1948 yılları arasında Filistin topraklarındaki yer altı askeri örgütü.

Jewish National Fund (Keren Kayemeth LeIsrael): Basel'de 29 Aralık 1901 tarihinde toplanan Beşinci Siyonist Kongresi'nde kurulan Filistin'de toprak satın alma ve geliştirme fonu.¹

Judische Hilfsverein: 1901 yılında Berlin'de kurulan ve Doğu Yahudileri ile Avrupa'daki Doğu Yahudilerinin toplumsal ve siyasal koşullarını iyileşmesini amaçlayan örgüt.

Ladino: İspanyol kökenli (Sefarad) Yahudilerinin konuştukları dil. Türk Yahudilerinin ezici çoğunluğu Sefarad kökenlidir. Ladino esas itibarıyla 15. yüzyıl İspanyolcası olup zaman içinde Türkçe, Rumca ve Fransızcadan etkilenmiş ve bu dillerden kelime ve deyimleri benimsemiştir.

Mizrahi Örgütü: Mizrahi bir dinî Siyonist hareketti. Amacı "İsrail toprakları"nda, bir Yahudi devleti tesis etmektir. Mizrahi örgütü 1902 yılında Dünya Siyonist Örgütü içinde kuruldu.²

ORT: Yahudiler arasında tarım ve zanaata dayalı mesleklerin gelişmesini amaçlayan dernek.

OSE: Merkezi Paris'te olan Yahudiler arasında çocuk bakımı, sağlık ve hijyeni amaçlayan uluslararası örgüt.

Raşi: Haham Solomon Yitzhaki'nin (10401105) kısaltılmış adı. Raşi tür karakterler Haham Yitzhaki'nin tefsirlerini basmada kullanılıyordu. Özellikle *Ladino* dilindeki eserler bu karakterlerle basılmıştır.

Sefarad: İberik yarımadasındaki Yahudi cemaatleri.

Şabat: İbranî takviminde haftanın son günü olup istirahat günüdür. Cuma akşamı gün batımı ile başlayıp Cumartesi günü gün batımında sona erer. Bu süre zarfında kesinlikle çalışılmaz, elektrik yakılmaz.

Şekel: İbrani halkının kullandığı ağırlık ve para birimi. Aynı zamanda Siyonist Teşkilatı'na üye olup aidat ödeyen her Yahudi'ye verilen üyelik sertifikası için de kullanılır.

World Jewish Congress: Dünya Yahudi Kongresi. 1936 yılında kuruldu. Amacı Yahudi halkının İsrail'le olan bağlarının güçlenmesi, Yahudiler arasında birlik ve beraberlik ile dünyadaki Yahudilerin haklarının korunmasını sağlamaktır.

World Zionist Organization: Dünya Siyonist Örgütü. Yahudilerin yaşadıkları ülkelerdeki siyonist örgütleri organize eden teşkilât.

Women's International Zionist Organisation: Uluslararası Siyonist Kadınlar Örgütü. 11 Temmuz 1920 tarihinde Londra'da kurulan kadın siyonist hareketi. Amacı Yahudi toplumlarındaki kadın, çocuk ve ailelere yardım etmektir.

Yişuv (Hayishuv Hayehudi b'Eretz Yisrael): İsrail Devleti'nin kuruluşundan önce Filistin topraklarında mevcut olan Yahudi yerleşimini tanımlayan terim.

Yahudi Ajansı: Merkezi Kudüs'te olan uluslararası örgüt. Dünya Siyonist Örgütü'nün temsilcisi olup amacı dünyadaki tüm Yahudilerin gelişmelerine ve İsrail'e göç edip yerleşmelerine yardımcı olmaktır.

Notlar

- 1 Jacob Tsur, "Jewish National Fund", *Encyclopaedia Judaica*, cilt 10, s. 77-80.
 - 2 Louis Bernstei "Mizrachi", *Encyclopaedia Judaica*, cilt 12, s. 175-180.
-

ÖNEMLİ OLAYLAR DİZİNİ

1845	Günzberg ailesi Macaristan'dan İstanbul'a göç etti.
1876	Sami Günzberg doğdu.
8 Mayıs 1895	Sami Günzberg'in erkek kardeşi Jak öldürüldü.
1897	Sami Günzberg Bahriye Nezareti Merkez Hastanesi ve Saray'da dişiçi olarak göreve başladı.
8 Eylül 1908	Sultan II Abdülhamid, Hazinei Hassa'ya ait varlıkların ve gelirlerin bir kısmını Maliye Hazinesi'ne devretti.
2 Mayıs 1909	Sultan Mehmed Reşad, Abdülhamid adına kayıtlı gayrimenkulleri Maliye Hazinesi'ne devretti.
1914 – 1918	Sami Günzberg Askeri dişi hekimi olarak görev yaptı.
10 Şubat 1918	Sultan II Abdülhamid vefat etti.
8 Ocak 1920	Sultan Vahideddin, Maliye Hazinesi'ne devredilmiş malları Hazinei Hassa'ya iade etti.
10 Ağustos 1920	Sevr Antlaşması imzalandı.
1 Kasım 1920	Sami Günzberg Şehzade Mehmet Burhaneddin'in vekalètini aldı.
2 Aralık 1920	Sami Günzberg The Oriental University Tıp Fakültesi, Odontoloji Bölümü'nden mezun oldu.
Nisan 1921	John G. Bennett önce Sami Günzberg'le, onun vasıtasıyla da hanedan mensuplarıyla tanıştı.
Mayıs 1921	John G. Bennett, John de Kay ile Berlin'de buluştu.
Temmuz 1921	John G. Bennett İstanbul'a döndü.
10 Temmuz 1921	Sami Günzberg Şehzade Ahmed'in vekâletini aldı.

Aralık 1921	John G. Bennett, John de Kay ile görüşmek üzere Berlin'e gitti.
Aralık 1921	The Sultan Abdul Hamid Estates Inc. ve The Ottoman Imperial Estates Inc. şirketleri kuruldu.
22 Nisan 1922	John G. Bennett Sultan II Abdülhamid'in varislerinin vekâletini aldı.
20 Kasım 1922	Lozan Konferansı başladı.
4 Şubat 1923	Lozan Konferansı görüşmeleri kesildi.
23 Nisan 1923	Lozan Konferansı görüşmeleri yeniden başladı.
24 Temmuz 1923	Lozan Antlaşması imzalandı
Temmuz – Eylül 1923	Velid Ebüziyya, Sami Günzberg'i vatana hiyanetle suçladı.
Kasım 1923	Sami Günzberg Mustafa Kemal ile tanıştı.
3 Mart 1924	Hilafet'in ilgasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılmasına Dair 431 Sayılı Kanun kabul edildi.
1925	Sami Günzberg <i>Tazallümnâme</i> 'yi yayınladı.
14 Ocak 1925	Sami Günzberg kadın efendilerin ve şehzadelerin vekâletlerini aldı.
21 Temmuz 1925	Sami Günzberg'in Devlet hizmetinde istihdam edilmesini yasaklayan kararname kabul edildi.
27 Mayıs 1926	Anglo-Hellenic Finance Corporation Ltd. kuruldu.
4 Ağustos 1927	The Ottoman Imperial Estates Inc. Sami Günzberg'i vekil tayin etti.
Mart 1928	John G. Bennett Yunanistan'da tutuklandı.
Temmuz 1928 (tahmini)	John G. Bennett Londra'ya döndü ve Aegean Trust hisselerini devretti
14 Nisan 1929	Sami Günzberg'in itibarı iade edildi.
8 Nisan 1930	Sultan Abdülhamid'in veraseti davasında Türk-Fransız Muhtelit Mahkemesi yetkisizlik kararı verdi.

-
16 Aralık 1930	Sultan Abdülhamid'in veraseti davasında Türk-İngiliz Muhtelit Mahkemesi yetkisizlik kararı verdi.
16 Aralık 1930	Sultan Abdülhamid'in veraseti davasında Türk-İtalyan Muhtelit Mahkemesi yetkisizlik kararı verdi.
1932	Abdülhamid'in varisleri Yafa'da dava açtı.
29 Ocak 1932	Consolidated Eastern Corporation Ltd. kuruldu.
23 Eylül 1932	Royal Trust Company of Canada kuruldu.
30 Ocak 1933	Almanya'da ırk esasına dayalı kanunlar yürürlüğe girdi.
25 Haziran 1933	Sami Günzberg Consolidated Eastern Corporation Ltd. ve Royal Trust Company of Canada ile mukavele imzaladı.
17 Eylül 1933	Prof. Dr. Albert Einstein Alman hekimlerin Türkiye'de çalışmalarına izin verilmesi için Başvekil İsmet İnönü'ye başvurdu.
14 Kasım 1933	Başvekil İnönü Albert Einstein'ın talebini reddetti.
21 Haziran-5 Temmuz 1934	Trakya'da Yahudilere ait ev ve dükkânlara saldırıldı.
10 Kasım 1938	Atatürk vefat etti.
27 Kasım 1938	Moşe Şertok, Vera ve Haim Weizmann İstanbul'a geldi.
29 Kasım-3 Aralık 1938	Haim Weizmann Başvekil Celâl Bayar ile görüştü.
11 Kasım 1942	Varlık Vergisi Kanunu kabul edildi.
Aralık 1945	Yafa'da açılan veraset davası Kudüs'te tekrar açıldı.
1947	Kudüs'teki veraset davası kaybedildi.
16 Haziran 1952	431 Sayılı Kanun'un bazı maddelerinde yapılan değişikliklerle hanedanın padişahlar soyundan olan erkek üyeleri dışındakilerin Türkiye'ye gelmelerine izin verildi.
-

17 Ekim 1965	Sami Günzberg'in antika eşyaları müzayede ile satıldı.
8 Mayıs 1966	Sami Günzberg vefat etti.
17 Ocak 1969	Lili Günzberg'in İsviçreli bakıcısı hırsızlık suçundan tutuklandı.
21 Nisan 1969	Lili Günzberg vefat etti.
11 Mart 1970	Sami Günzberg'in ilk m�zayededeki arta kalan antika eşyaları ikinci bir m�zayedeyle satıldı.

KAYNAKÇA

YAYINLANMAMIŞ KAYNAKLAR

A) YABANCI ARŞİVLERDEN BELGELER

MERKEZİ SİYONİST ARŞİVLERİ (Kudüs)

Dosya A/169 Sami Günzberg evrakları.

Sami Günzberg Arşivi'nin Kudüs'e gönderilmesi konusundaki yazışma dosyaları (eski referans 353)

Dosya S53/1576.

WEIZMANN ARŞİVİ (Rehovoth)

Dosya 1711 Dosya 2074 Dosya 2081 Dosya 2082 Dosya 2084 Dosya 2085
Dosya 2090 Dosya 2092 Dosya 2100 Dosya 2102 Dosya 2103 Dosya 2104
Dosya 2116 Dosya 2126 Dosya 2137 Dosya 2139 Dosya 2140 Dosya 2150
Dosya 2152 Dosya 2155 Dosya 2165 Dosya 2166 Dosya 2175 Dosya 2187
Dosya 2189 Dosya 2203 Dosya 2216 Dosya 2218 Dosya 2221 Dosya 2364
Dosya 2515 Dosya 2551 Dosya 2605 Dosya 2887.

AUSWÄRTIGES AMT ARŞİVİ (Bonn)

PA/AA, Eingangsjournal der Abteilung IB, 1918.

Pol VII, Türki 36, K.867/K.220168K.220199, 30 Kasım 1938 tarihli belge.

Politische Archiv Inland II, A/B R99446, 13 Aralık 1938 tarihli belge.

CENTRE DES ARCHIVES OUTRE-MER (Aix-en-Provence)

Dosya 102/APOM/141

PUBLIC RECORD OFFICE (Londra)

FO371/13078 sayılı dosya.

FO 371/15375 sayılı dosya.

FO 371/17965 sayılı dosya.

FO 371/20089 sayılı dosya.

FO 371/20090 sayılı dosya.

FO 371/ 20855 sayılı dosya.

FO 371/21866 sayılı dosya.

FO 371/21883 sayılı dosya.

FO 371/23282 sayılı dosya.

FO 371/23284 sayılı dosya.

FO 371/48777 sayılı dosya.

KONGRE KÜTÜPHANESİ, YAZMA BÖLÜMÜ, (Washington, D.C.)

Laurence A. Steinhartd evrakları.

Amiral Mark L. Bristol evrakları.

İSVİÇRE FEDERAL ARŞİVİ (Bern)

Rose Baud dosyası, kutu E 2200.159 1989/55/5

U.S. HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM (Washington, D.C.)

Fotoğraf WS 45690, Amerikan Büyükelçisi Laurence A. Steinhartd.

BEN GURION ARŞİVİ, (Sede – Boker Campus)

Yahudi Ajansı Yönetim Kurulu'na sunulan 5 Mart 1944 tarihli "Eliash Raporu" başlıklı rapor.

AMERİKAN MİLLÎ ARŞİVLERİ, (College Park, Maryland)

RG 59 Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey 1910-1929.

RG 59 Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey 1930-1944.

RG 59 Records of the Department of State, Consular Trade Reports, E326, Box 833.

BEIT LOHAMEI HAGHETAOT ARŞİVİ (Batı Galile)

Haim Barlas fotoğrafı.

MINNESOTA HISTORICAL SOCIETY (Minnesota)

Harold E. Stassen evrağı.

YAD ITZHAK BEN-ZVİ ENSTİTÜSÜ (Kudüs)

Sami Günzberg'in madalyaları

İSRAİL MÜZESİ (Kudüs)

Sami Günzberg'in kılıcı

B) TÜRK ARŞİVLERİNDEN BELGELER**ŞİŞLİ BELEDİYE BAŞKANLIĞI TAPU KADASTRO MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ**

Safta 56, Ada 628, parsel (eski) 57, (yeni) 132, El Irak Apartmanı kayıtları.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ OSMANLI ARŞİVİ (İstanbul)

DH.EUM-SSM 57/42

Y.A. Hus. 521/126/1

Y.A. Hus. 521/126/2

YEE 15/154

YEE 15/152/1

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ (Ankara)

Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, 030. 10/205. 402. 1 sayılı belge.

Fon kodu 30.11.1.0, yer no: 16.33.14, 21 Temmuz 1925 tarih ve 6/3498 sayılı belge.

Fon kodu 30.11.1.0, yer no: 47.11.9, 14 Nisan 1929 tarih ve 2918 sayılı belge.

Dosya A 7 Fon kodu 30.1.0.0, yer no: 19.108.16, 2 Mayıs 1955 tarihli belge.

Dosya no 244325, fon kodu 30.10.0.0, yer no 203.391.20, 5 Haziran 1945 tarihli belge

Dosya no 244327, fon kodu 30.10.0.0, yer no 203.391.22, 14 Mart 1946 tarihli belge.

Dosya no 244328, fon kodu 30.10.0.0, yer no 203.391.23, 14 Kasım 1946 sayılı belge.

030.10.116.810.3 sayılı, 30 Eylül 1933 tarihli belge ve ekleri.

Emniyet Genel Müdürlüğü, Hanedan Mensupları ve Hatay Meselesi Kataloğu 1923-1975, 121.12.1.3.1 sayılı belge.

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (Ankara)

Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Kardeks no: 28832, Dolap No: 13, Dosya No: 12272736, "Sami G n zberg" dosyası. Dosyada mevcut olan Arap harfli mektuplar ile "Gizli" ibareli belgeler incelenemedi.

YAPI KREDİ SERMET ÇİFTER KÜTÜPHANESİ TARİHİ ARŞİVİ (İstanbul)

Atatürk Fotoğrafları

ALMAN ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ (İstanbul)

Sebah Joaillier Fotoğraf Koleksiyonu, 7626 sayılı negatif.

MİLLÎ SARAYLAR HAZİNEİ HASSA ARŞİVİ (İstanbul)

Arşiv II Evrakları, Dosya 1571 1262 1586.
Defter 4691

İSTANBUL BAROSU ARŞİVİ (İstanbul)

4510 sicil sayılı Alp Arslan Arat dosyası.

T.C. GENELKURMAY BAŞKANLIĞI ATASE BAŞKANLIĞI (Ankara)

ATA2B, Kutu 30, Gömlek 37, belge 371. 20 Eylül 1933 tarihli mektup.

DENİZ MÜZESİ KOMUTANLIĞI TARİHÎ DENİZ ARŞİVİ (İstanbul)

Mekt bil Defter no. 1463/Sahife no 91.

T.C. İSTANBUL 7. ASL YE CEZA MAHKEMESİ ARŞİVİ

Esas no 1970/210, Karar no 1971/530 sayılı dosya
Esas no 1972/500, Karar no 1973/310 sayılı dosya

İSTANBUL A KENAZ CEMAATİ ARŞİVİ

Sami G n zberg, Jakob G n zberg ve Hani Marie G n zberg'e ait vefat kayıtları.

C)  AHS  ARŞİVLER

RIFAT N. BAL  ARŞİVİ

John de Kay'ın Sami G n zberg'e yazdığı 23 Nisan 1930 tarihli mektup.

Mahmut Demirhan, *Rapport Succint Sur les Gisements Petrolières d'Irak*, İstanbul, 7 Şubat 1940.

Mahmut Namık'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 26 Eylül 1940 tarihli mektup.
Mehmed Âbid Efendi'nin Sami Günzberg'e gönderdiği 24 Aralık 1946 tarihli mektup.

Mahmut Namık'ın Sami Günzberg'e gönderdiği 20 Eylül 1947 tarihli mektup.
Sami Günzberg'in Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği 16 Ağustos 1950 tarihli mektup.

Müşfika Kayasoy'un Adliye Vekâleti'ne gönderdiği 6 Şubat 1952 tarihli yazısı.
İçişleri Bakanlığı'nın Müşfika Kayasoy'a gönderdiği 11 Şubat 1952 tarihli yazısı.

Sami Günzberg'in Dışişleri Vekâleti'ne gönderdiği 27 Nisan 1953 tarihli mektup.

Celâl Bayar'ın 9 Nisan 1955 tarihli davetiyesi.

Sami Günzberg'in Maliye Vekili Nedim Ökmen'e gönderdiği 28 Nisan 1956 tarihli mektup.

BAHATTİN ÖZTUNCAY ARŞİVİ

Mehmed Âbid Efendi'nin Sami Günzberg'e gönderdiği 24 Aralık 1946 tarihli mektup.

RONİ MARGULİES ARŞİVİ

Sami Günzberg'in kartviziti.

Dr. Fikri imzalı 5 Ocak 1914 tarihli yazı.

2 Aralık 1920 tarihli The Oriental University, Tıp Fakültesi, Odeontoloji Bölümü diploması.

Burhaneddin imzalı 4 Mart 1922 tarihli telgraf.

Burhaneddin imzalı 6 Ekim 1923 tarihli telgraf.

Rusuhi imzalı 17 Aralık 1931 tarihli telgraf.

22 Aralık 1931 tarihli senet.

Şükrü Kaya imzalı 23 Eylül 1933 tarihli mektup.

Tevfik Rüştü Aras imzalı 4 Ocak 1938 tarihli davetiye.

PROF. DR. İLTER UZEL ARŞİVİ

İsmet İnönü'nün protez fotoğrafı.

YAMANER VE YAMANER HUKUK BÜROSU ARŞİVİ

Rose Baud dosyası

D) ÜNİVERSİTE TEZİ

Sara Sernikli, *Partizipation Sefardischer Intellektueller in Presse und Politik zur Zeit der ersten Legislaturperiode der II. Konstitution des Osmanischen Reiches (1908-1912) unter besonderer Berücksichtigung der Osmanischen Tageszeitung Ittihad und ihrem Hedrausgeber Nissim Masliah*, Hamburg Üniversitesi, 2003, yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

GÖRÜŞMELER

Altemur Kılıç	23 Şubat 2001, 9 Mart 2002
Harry Ojalvo	6 Şubat 2002
Vally Berker	9-18 Şubat 2002, 14 Ocak 2003
Siyon Anavi	18 Şubat 2002
Avram Gross	26 Şubat 2002
Prof. Dr. Erdal İnönü	18 Nisan 2002
Ülkü Çukuroğlu	27 Nisan 2002
Dr. Müfid Ekdal	16 Mayıs 2002
Momo Haim	19 Ağustos 2002
İda Misriel	20 Ağustos 2002
Olga Bensoam	25 Ağustos 2002, 4 Eylül 2002
İvet Bigio	16 Eylül 2002
Klara Schild	20 Eylül 2002
Prof. Dr. Edhem Eldem	17 Ekim 2002
Klaus Eckstein	20 Ekim 2002
Zare Magar	29 Ekim 2002
Prof. Dr. Röne Amon	7 Kasım 2002
Prof. Dr. İlter Uzel	7 Kasım 2002
Cilda Kamhi	3 Şubat 2003
Cömert Baykent	19 Şubat 2003
Aydın Menderes	24 Şubat 2003
Karolina Rabinoviç	1 Mart 2003
Muvaffak Akçit	4 Mart 2003

Özden Toker	4 Mart 2003
Yaşar Berker	19 Mart 2003
Hakkı Akansel	9 Şubat 2004
Harun Acba	28 Mart 2004
Necla Timuçin	3 Eylül 2004
Mesut Hıkgüder	30 Eylül 2004
Raul Sigren	4 Ekim 2004
Ferit Kastoryano	24 Aralık 2004
Andrew Schwartz	19 Aralık 2005
Erdoğan Sorguç	22 Mayıs 2006
Vedii İlmen	9 Haziran 2006

YAYINLANMIŞ KAYNAKLAR

TÜRKÇE KİTAPLAR

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na Ankara Merhum Abdülhamid Sani Zevcesi T.C. Tebaasından Müşfika Kayasoy Arizanesi, İstanbul, 1955.

Diş Tababeti Okulu 1935 Albümü, İstanbul.

İstatistik Göstergeler 1923-1995, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.

Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Okulu Yıllığı, Diş Hekimliği Okulu, Talebe Cemiyeti, İstanbul, 1955.

Abadan-Unat, Nermin, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Âfetinan, Prof. Dr. A., *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, 3. baskı, Ankara, 1998.

Akar, Nejat, *Anadolu'da Bir Çocuk Doktoru*, Ord. Prof. Dr. Albert Eckstein, Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı, Ankara, 1999.

Akçiçek, Eren, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitabevi, İzmir, 2005.

Aksoy, Ziya Cemal B., *Türk Dişhekimliği Tarihi*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1946.

Aksoy, Ziya Cemal B., *Türk Dişhekimleri Cemiyeti Albümü*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1946.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, 2. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

- Arar, Asım, *Son Günlerinde Atatürk*, Selek Yayınları, İstanbul, 1958.
- Ayaşlı, Münevver, *Dersaadet*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Ayaşlı, Münevver, *Pertev Bey, Üç Kızı İki Kız Torunları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2002.
- Bali, Rifat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bali, Rifat N., *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet, (Der.), *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, Üçüncü Kitap*, İstanbul, [1950].
- Bardakçı, Murat, *Son Osmanlılar, Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü*, Gri Yayınları, İstanbul, 1991.
- Bardakçı, Murat, *Şah Baba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Beki, Akif, *Kara Liste, Basın Tarihinin En Büyük Sırrı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Bilgen, Stj. Dr. Lütfi, (Haz.), *1951-1955 İstanbul, Ankara, İzmir Doktorları Rehberi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951.
- Can, B. Bülent, *Demiryollarından Petrole Chester Projesi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Vivet Çavlı, *Rüzgarla Savrulan Yıllar*, Sepya Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Çetiner, Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Çoker, Fahri, (Haz.), *Türk Parlamento Tarihi, III. Cilt, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayını, Ankara, 1995.
- Demiray, Sebahattin, *Kayıp İsimler Sözlüğü*, Epsilon Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2002.
- Demirbaş, H. Bülent, *Musul, Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi*, Arba Yayınları, İstanbul, 1995.
- Efeoğlu, Prof. Dr. Ahmet, Prof. Dr. Ayşegül Demirkan Erdemir, Doç. Dr. Öztan Öncel, *Geçmişten Günümüze Türk Dış Hekimliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.
- Ekdal, Dr. Müfid, *Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü Kadıköy*, Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1996.
- Emre, Ahmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960.
- Evliyazade, M. Özdemir, *Onları Anlatıyorum*, Yeni Doğu Matbaası, İstanbul, 1960.
- Göze, Ergun, *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl'in Hâtıraları ve Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Grosman, Moşe, *Dr. Markus (1870-1944) Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*, As Matbaacılık, İstanbul, 1992.
-

Günzberg, Sami, *Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti Celilesi'ne Tazallümnâme*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1341 (1925).

Gürdeniz, Cem, Erdoğan Yücelişi, [Editörler], *Cumhuriyet Donanması 1923-2000*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığı, İstanbul 2000.

Hirsch, Prof .Dr. Ernst E., *Hâtıralarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, (çeviren Fatma Suphi), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1985.

Karadağ, Raif, *Petrol Fırtınası*, Adak Yayınları, İstanbul 1979.

Kaymaz, Dr. İhsan Şerif, *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.

Kayra, Cahit, *Mekanlar ve Zamanlar: Bebek*, Akbank Yayınları, İstanbul 1993.

Kırımlı, Faik, *İstanbul Antikacıları*, Beta Ofset, İstanbul, 1996.

Kocabaşoğlu, Uygur ve arkadaşları, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Kocatürk, Prof. Dr. Utkan, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe Atatürk ve Yakın Tarihine İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Koçak, Dr. Cemil, *Abdülhamid'in Mirası*, Arba Yayınları, İstanbul, 1990.

Koçak, Dr. Cemil, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Korle, Sinan, *Kızıltoprak Günlerim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Kutay, Cemal, *Bir Devir Aydınlanıyor. Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*, 2. Baskı, Kültür Matbaası, İstanbul, 1983.

Kutay, Cemal, *Celâl Bayar*, Kenan Basımevi, İstanbul 1940.

Kutay, Cemal, *Türk Millî Mücadelesi'nde Amerika*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1979.

Kutluay, Doç. Dr. Yaşar, *Siyonizm ve Türkiye*, Koloni Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Marşanoğlu, Nemika Deryal (haz), *Haremden Sürgüne Bir Osmanlı Prensesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011.

Mısıroğlu, Kadir, *Osmanoğulları'nın Dramı: Elli Gurbet Yılı: 1924-1974*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1974.

Misâkı Millî ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

Muğan, Prof. Dr. Nuri, *Türk Dış Hekimliği Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1994.

Murad, Kenize, *Saraydan Sürgüne*, çeviren Nuriye Yiğitler, Gökçe Tuncer, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

Müftüoğlu, Mustafa, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, Çile Yayınları, Cilt 10, 2 baskı, İstanbul, 1990.

Niyego, Anri, *Haydarpaşada Geçen Yüz Yılımız*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 1999.

Ortaç, Yusuf Ziya, *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul, 1966.

Öke, Mim Kemal, *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1987.

Önal, Sami, (Yay. Haz.), *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Özalp, Kâzım Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.

Özalp, Teoman, *Tanıklık Ediyorum Cumhuriyet ve Atatürk Anıları*, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2006.

Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar, Türkiye (1074-1990)*, Cilt 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İlaveli 3. baskı, Ankara 2005.

Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

Schwartz, Philipp, *Kader Birliği, 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç eden Alman Bilim Adamları*, yayınlayan ve yöneten Helge Penkert, çeviren Nagehan Alçı, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.

Semiz, Yaşar, *Türk-Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Demiryolu Projesi 1909-1926*, Saray Kitabevi, Ankara, 1995.

Soysal, İlhami, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul, 1985.

Şahingiray, Özer, (toplayan), *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1955.

Şensözen, Vasfi, *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.

Şentürk, Hüseyin, (derl), *Hikmet Tuna'nın Anıları*, <http://bostongunleri.blogspot.com.tr/2014/08/gazeteci-hikmet-turanin-yayinlanmamis.html>

Şükrü, Kemalettin, *Mütareke Acıları*, Selâmet Matbaası, İstanbul, 1930.

Terzi, Arzu T., *Hazine-i Hassa Nezareti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

Terzioğlu, Arslan – Ulrike Outschar, (Derl.), *Türk Tıp Tarihi Yıllığı Acta Turcica Historiae Medicinae VIII Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve TürkAvrupa Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, 17 Kasım 2000*, İstanbul, 2001.

Terzioğlu, Arslan Ulrike Outschar, (yay.), *Türk Tıp Tarihi Yıllığı IX, II Uluslararası Tıp Tarihi ve Tıbbi Etik Kongresi'ne Sunulan Tıp Tarihi İle İlgili Bildiriler, 16-17 Mayıs 2002*, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ankara, İstanbul, 2002.

Topuzlu, Op. Prof. Dr. Cemil (Paşa), *İstibdat Meşrutiyet Cumhuriyet*

Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, 4 baskı, Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002.
Tugay, Asaf, *İbret Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul, t.y.

Mustafa Kemal Uluşu (derl.), *Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu'nun Hatıraları*, Doğan Kitap, İst., 2008, s.141.

Uyar, Hakkı, *"Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.

Uzel, İlter, *Birinci Milli Dış Tababeti Kurultayı*, Türk Dış Hekimleri Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 2002.

Widmann, Prof. Dr. Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (çeviri, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil – Doç. Dr. Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000
Ziyaoglu, Rakım, *Beyoğlu ve İstiklal Caddesi (Caddei Kebir)*, Beyoğlu Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

TÜRKÇE REFERANS KİTAPLARI

Büyük Larousse, Gelişim Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet'in 75 Yılı, (1923-1998), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Çakıroğlu, Ekrem, (yay. yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı, İstanbul, 1995.

Işık, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, 3. baskı, Elvan Yayınları, Ankara, 2004.

İstanbul Telefon Rehberi, 1950, 28 basım.

İstanbul Telefon Rehberi, 1953.

İstanbul Telefon Rehberi, 1955-1956.

Lozan Barış Konferansı Tutanakları – Belgeler, Çev. Seha L. Meray, 2. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.

[Pakalın] Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930-1932.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 3. baskı, 2000.

TÜRKÇE MAKALELER

"IV. Millî Türk Dış Hekimliği Kurultayı 252627 İkteşrin 1943", *Türk Diştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Nisan-Mayıs 1944, sene XXI, sayı 109-110, s.16-19.

"İkinci Millî Dıştababeti Kurultayı Programı", *Dıştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, sene 12, sayı 5960, 1nci 2nci teşrin 1934, s.28-31.

"Kongre âzalarının alfabe sırasıyla isimleri", *Dıştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Şubat 1933, Sene:10, Sayı 53, s. 11.

"Üçüncü Ulusal Türk Dıştabipleri Kurultayı", *Dıştabipleri Cemiyeti Mecmuası*, Birinci-İkinci Teşrin 1938, sene 15, sayı 88, s. 417.

Aksoy, Bülent, "İzak Algazi Unutulmuş Bir Musiki Üstadı", *Argos*, Eylül 1991, Sayı 37, s. 128-143.

Armaoğlu, Prof. Dr. Fahir, "Lozan Konferansı ve Musul Sorunu", s. 109-154, *Misâkı Millî ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998 içinde.

Atmaca, Aysegül, "Reisicumhurumuzun Sözlerini Riayetle Dinleyin", *VİP Diplomat*, Temmuz 2002, Yıl 1, Sayı 1, s. 1421.

Aydıntuğ, Doç. Dr. Yavuz S., "Atatürk'ün Ağız Sağlığı", *Türk Dışhekimleri Birliği 3. Uluslararası Dışhekimliği Kongresi*, Ankara Dışhekimleri Odası, Ankara, 1822 Haziran 1996, s. 12.

Aydıntuğ, Prof. Dr. Yavuz Sinan, "Atatürk'ün Ağız ve Diş Sağlığı", *Osmanlı Dental Haber*, Yıl 1, Sayı 2, 2006, s. 812.

Aydıntuğ, Doç. Dr. Yavuz Sinan, "Atatürk'ün Ağız Sağlığı ile İlgili Bir Araştırma", s. 105-122, Aslan Terzioğlu, Ulrike Outschar, (yay.) *Türk Tıp Tarihi Yülliği IX, II Uluslararası Tıp Tarihi ve Tıbbi Etik Kongresi'ne Sunulan Tıp Tarihi İle İlgili Bildiriler*, 16-17 Mayıs 2002, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ankara, İstanbul, 2002 içinde.

Bali, Rifat N., "Aronacı Deleon", cilt 1, s. 373, Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999

Bali, Rifat N., "Bir Yahudi Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumu: B'nai B'rith XI. Bölge Büyük Locası, Tarihçesi ve Yayın Organı Hamenora Dergisi", *Müteferrika*, sayı 89, Bahar-Yaz 1996, s. 41-60

Bali, Rifat N., "İzidor Greiwer", cilt 1, s. 482 , Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1999

Bali, Rifat N., "Moiz Zeki Albala", Cilt 1, s. 189, Ekrem Çakıroğlu, (Yay. Yön.), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999

Bardakçı, Murat, "İşte, Musul Petrollerinin Kimsenin Bilmediği Gerçek Öyküsü", *Hürriyet Tarih*, 8 Ocak 2003, s. 48.

Coşar, Dr. Nevin, "Musul Petrollerinden Türkiye Bütçesine Gelen Paralar",

Toplumsal Tarih, cilt 7, sayı 38, Şubat 1997, s. 13-17.

Dedektif X Bir, "İfşa", *Büyük Doğu*, 28 Ekim 1949, Sayı 3, s. 3, 16.

Dramur, Dr. Rengin, "1324 (1907) – 1333 (1914) Tarihli 'Mabeyn Erkânı Sıhhiyesi' Defterlerinden Saray Eczacı ve Doktorlarının Künyeleri", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, S. 3, 1989, s. 133-163.

Dramur, Dr. Rengin, "19. y.y.da Osmanlılarda Dişçilik Tarihi ile İlgili Bazı Belgeler", *Oral*, Şubat-Mart-Nisan 1994, Cilt 10, s. 120, s. 1421.

Fitne Fücür, "Parkoteli Paviyonu", *Salon*, Sayı 5, 1 Ocak 1948, s. 72.

Güney, Koray, "Satıyorum... Saat.tım' Feryatları Arasında Abdülaziz'in Tablosu 6000, Bayar'ın Tabakası 3000'e Alıcı Buldu", *Hayat*, 12 Mart 1970, Sayı 11, s. 17.

Günzberg, Sami, "Dişlerin HıfzüsSıhhâti", s. 413-415, *Nevsâli Milli 1330, Birinci Sene*, Câmîi ve Mürettibi: Te. Ze. Nâşiri: Fırat, Âsârı müfide Kitâbhânesi Dersaadet, Artin Asadoryan Matbaası.

İlmen, Vedii, "Vagon-Li (Yataklı Vagonlar) Olayı", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1999, Sayı 189, s. 25-29.

İstanbul, "Marko Paşa", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993-1995, Cilt 5, s.301-302.

Kızıldağı, Dr. Edip, "Atatürk'ün Bir Dişi", *Dirim*, Mart-Nisan 1979, sayı 34, s.182-183.

Kutay, Cemal, "Tarihte İstanbul'un En Zengin ve Elemli Eşya Müzayedesi", *Tarih Konuşuyor*, Mayıs 1966, Cilt 5, Sayı 28, s. 2313-2317.

Özcan Erol, (nakleden), "Milli Türk Talebe Birliği'nden Hatıralar", *Bozkurt*, Yıl 2, Özel Sayı Haziran 1966, s. 16-19.

Muhtar, Sermed, "Otuz Beş Yıl Evvelki Demlerinde: Dişçi Sami", *Akbaba*, 18 Ocak 1940, sayı 313, s. 10.

Sakaoğlu, Necdet, "Osmanlı Teşrifat ve Merasimleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 136, Nisan 2005, s. 104-107.

Söylemez, Haşim, "Hanedan Musul'u İstiyor", *Aksiyon*, 16 Şubat 2004, sayı 480, s.50-53.

Şimşir, Bilâl N., "Türk Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 16 (1977), s. 277-356, 295.

Terzioğlu, Prof. Dr. Arslan, "Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve Avrupa Tıbbi ile Olan İlişkiler", s. 314, Arslan Terzioğlu – Ulrike Outsihar, (Derl.), *Türk Tıp Tarihi Yıllığı Acta Turcica Historiae Medicinae VIII Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve Türk-Avrupa Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, 17 Kasım 2000, İstanbul, 2001

Tunçay, Mete, "Ankara İstiklâl Mahkemesinde Bir Heyeti Fesadiye Davası ve Kuvayi Milliye", *Birikim*, Kasım 1977, Sayı 33, s. 51-62.

Ünlü, Haluk “Mısır Apartmanı'nın Bilinmeyen yönü”, *Derin Tarih*, Eylül 2014, Sayı 30, s. 4.

Yarbağ, Cengiz, “Sultanların Yedigârı Antikalar ‘Ah, Vah’ Sesleri Arasında Satıldı”, *Hayat*, 28 Ekim 1965, sayı 44, s. 28-29.

Yıldırım, Nuran, “İstanbul'da ‘Dışçiler Mektebi’ Kurma Çabaları ve Dışçi Mektebinin Açılışı”, *Toplumsal Tarih*, Şubat 2006, Sayı 146, s. 38-43.

Yılmaz, Meral, “Kütüphanem Yaşlı, Hasta ve Yalnız”, *Aksiyon*, 23 Şubat – 1 Mart 2002, Sayı 377, s. 27-31, 31.

YABANCI DİLDE KİTAPLAR

Album Memduh 1941, İstanbul, 1941.

Album Memduh 1942, İstanbul, 1942.

Album Memduh 1944, İstanbul, 1944.

Art Ottoman Provenant des Collections de: S.A. I. Ottomane le Prince X... petit-fils d u Sultan Abdulhamid II (18761909), Drouot-Richelieu, Paris, 1998.

Loge de Constantinople, No. 678, *Guide 1931*, Imp. J. Castro, İstanbul, (t.y.).

Making of Policy, The Diaries of Moshe Sharett, (İbranice), Cilt III, Am Oved Publishers Ltd., Tel Aviv, 1972.

Avriel, Ehud, *Open The Gates! The Dramatic Personal Story of “illegal” Immigration to Israel*, Athenium, New York, 1975.

Barlas, Haim, *Hatzala Bi'yemey Hasho'ah (Soykırım Günlerinde Kurtarma)*, İbranice, Hakibbutz Hameuhad Publishing House, Tel Aviv, 1975.

Benbassa, Esther, *Une Diaspora Sépharade en Transition Istanbul XIXe-XXe Siècles*, Cerf, Paris, 1993.

Friedenson, Joseph, *Dateline: Istanbul Dr. Jacob Griffel's Lone Odyssey Through a Sea of Indifference*, Mesorah Publications Ltd., New York, 1993.

Friling, Tuvia, *Arrows in the Dark*, University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005.

Galante, Avram, *Histoire des Juifs de Turquie*, İsis Yayıncılık, İstanbul, (t.y.).

Grunwald, Kurt, *Türkenhirsch A Study of Baron Maurice de Hirsch Entrepreneur and Philanthropist*, Israel Program For Scientific Translations, Kudüs, 1966.

Kinross, Lord, *Atatürk The Rebirth of a Nation*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1990.

Litvinoff, Barnet, (genel editör), Aaron Klieman, (cilt editörü), *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Volume XVIII – Series A, January 1937 – December 1938*, Transaction Books, Rutgers University, Israel Universities Press, Kudüs, 1979.

Patai, Raphael, (derleyen), *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, çev. Harry Zohn, The Herzl Press, Thomas Yoseloff, New York, Londra, 1960.

Reisman, Arnold, *Turkey's Modernization: Refugees From Nazism and Atatürk's Vision*, New Academia Publishers, Washington, D.C., 2006.

Rozen, Minna, (Derleyen), *The Last Ottoman Century and Beyond. The Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945, II*, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 2002.

Sami, E. Mahmud, *The Quest for Sultan Abdülhamid's Oil Assets His Heirs' Legal Battle for Their Rights*, İsis Yayınları, İstanbul, 2006.

Schmidt, Jan, *From Anatolia To Indonesia, Opium Trade And The Dutch Community Of İzmir, 1820-1940*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1998.

Scholz, Albrecht, Caris-Petra Heidel, (Hrsg.), *Emigrantenschicksale Einfluss der Jüdischen Emigranten auf Sozialpolitik und Wissenschaft in den Aufnahmелändern*, MabuseVerlag, Frankfurt am Main, 2004.

Shaw, Stanford J., *Turkey and The Holocaust*, New York University Press, New York, 1993.

Stern, Selma, *The Court Jew*, çeviren Ralph Weiman, giriş Egon Mayer, Transaction Inc., New Jersey, 1985.

Teveth, Shabtai, *Ben-Gurion The Burning Ground 1886/1948*, Robert Hale Ltd., Londra, 1987.

Thobie, Jacques, *Phares Ottomans et Emprunts Turcs (1904-1961)*, Editions Richelieu, Paris, 1972.

Tutae, David, *The Impossible Takes Longer; The Memoirs of Vera Weizmann Wife of Israel's First President*, Harper and Row, New York, 1967.

Volkan, Vamık D. ve Norman Itzkowitz, *The Immortal Atatürk A Psychobiography*, The University of Chicago Press, Chicago, 1984.

Weizmann's Autobiography Trial and Error, Horovitz Publishing Co Ltd, Londra, 1950.

Witness The Autobiography of John Bennett, 2. baskı, Turnstone Press Ltd., Northamptonshire, 1983. Bu kitap Türkçeye çevrilmiştir. *Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi*, çeviren Çiçek Öztekin, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

YABANCI DİLDE REFERANS KİTAPLARI

Indicateur Oriental, Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, Année 1888, (Hégire 1305), Constantinople.

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 12me Année 1893-94, (Hégire 1311), Constantinople.

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 13me Année 1895, (Hégire 1313), Constantinople

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 22me Année 1902, (Hégire 1320), Constantinople.

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, 25me Année 1905, (Hégire 1323), Constantinople.

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de La Magistrature, 29ème Année 1909, (Hégire 1327), Constantinople.

Annuaire Oriental. Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient, 33ème Année 1913, Constantinople.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient, 34ème Année 1914, Constantinople.

Annuaire Oriental Commerce, Industrie, Administration, Magistrature, 1921, Constantinople.

Aznavour Frères, Livre d'Adresses Médico-Pharmaceutiques des Principales Villes de la Turquie 1911, İstanbul, 1911.

Encyclopaedia Judaica, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Kudüs.

Société des Téléphones de Constantinople, Guide Téléphonique, Constantinople, Zellitch Frères, Péra, 12me édition, Eylül 1924.

Taylor, Stephen, (Derl), *Who's Who in Central and East Europe*, Central European Times Publishing Co. Ltd., Zürich, 1935. Yeniden Basım: Arnold Dreyblatt, *Who's Who in Central and East Europe 1933*, Gerhard Wolf Janus Press, Berlin, 1995.

YABANCI DİLDE MAKALELER

"Chez le dentiste Sami Günzberg", *Album Memduh*, 1942, s. 1.

Bernstein, Louis, "Mizrachi", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 12, s. 175180, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Kudüs.

Catane, Moshé, "Baron Maurice de Hirsch", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 8, s. 5057, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Kudüs.

Connoll, John, "The Legacy of Abdul The Damned", *The Strand*, Temmuz 1947, Cilt 113, S. 679, S.19-31, 100-111.

Fischer, Alfred Joachim, "The Jews in Turkey", *Jewish Affairs*, Cilt 13, Sayı 3, Mart 1959, s. 31-35.

Frilling, Tuvia, "Turkey and The Jews During World War II", s.309-423, Minna Rozen, (Derleyen), *The Last Ottoman Century and Beyond. The Jews in Turkey and The Balkans 1808-1945, II*, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 2002 içinde.

Kreft, Gerald, beauftragt, den wahren Geist der deutschen Nation in der Welt zu vertreten." Philipp Schwartz (1894-1977) und die Ärzteemigration in

die Türkei nach 1933", s.99-113, Albrecht Scholz, CarisPetra Heidel, (Hrsg.), *Emigrantenschicksale Einfluss der jüdischen Emigranten auf Sozialpolitik und Wissenschaft in den Aufnahmeländern*, MabuseVerlag, Frankfurt am Main, 2004 içinde.

Kirchhoff, Wolfgang, "Der Einfluss von Alfred Kantorowicz auf die wissenschaftliche Zahnheilkunde in der Türkei", s. 115-126, Albrecht Scholz, CarisPetra Heidel, (Hrsg.), *Emigrantenschicksale Einfluss der jüdischen Emigranten auf Sozialpolitik und Wissenschaft in den Aufnahmeländern*, MabuseVerlag, Frankfurt am Main, 2004 içinde.

Sibert, M., "Un Cas de Subrogation en Droit des Gens. L'Affaire des Héritiers du Sultan Abdul Hamid", *Revue Générale de Droit International Public*, 50, (1946), s. 524.

Tsur, Jacob, "Jewish National Fund", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 10, s. 77-80, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Kudüs.

Wulman, Leon, "OZE", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 12, s. 1538-1539, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Kudüs.

Yahil, Chaim, "Moshe Sharett (Shertok)", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 14, s. 1309-1313, Keter Publishing House Jerusalem Ltd., Kudüs.

TÜRKÇE GAZETELER

Akşam

Anadolüda Vakit

Babialide Sabah

Bugün

Cumhuriyet

Hürriyet

Hürriyet Osmanlı Eki

Hürriyet Show

Milli Gazete

Milliyet

Milliyet Pazar

Sabah Pazar

Son Posta

Tanin

Tevhidi Efkâr

Türkiye

Vakit

Yeni Sabah

TÜRKÇE DERGİLER

Aksiyon

Hayat

Hürriyet Tarih

Osmanlı Dental Haber

Popüler Tarih

Tarih ve Toplum

TBMM Tutanak Dergisi

Tıp Tarihi Araştırmaları

Toplumsal Tarih

VİP Diplomat

YABANCI DİLDE GAZETELER

El Tyempo

Le Journal D'Orient

L'Etoile du Levant

La République

La Verdad

New York Herald Tribune

The Jewish Chronicle

The New York Times

TÜRKÇE DERGİLER

Aksiyon

Hayat

Hürriyet Tarih

Osmanlı Dental Haber

Popüler Tarih

Tarih ve Toplum

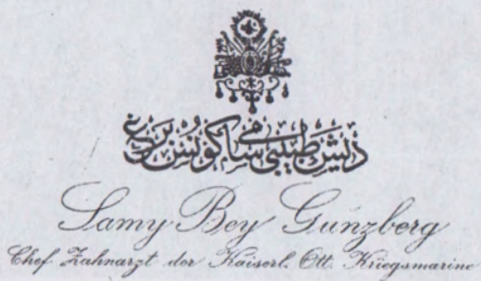
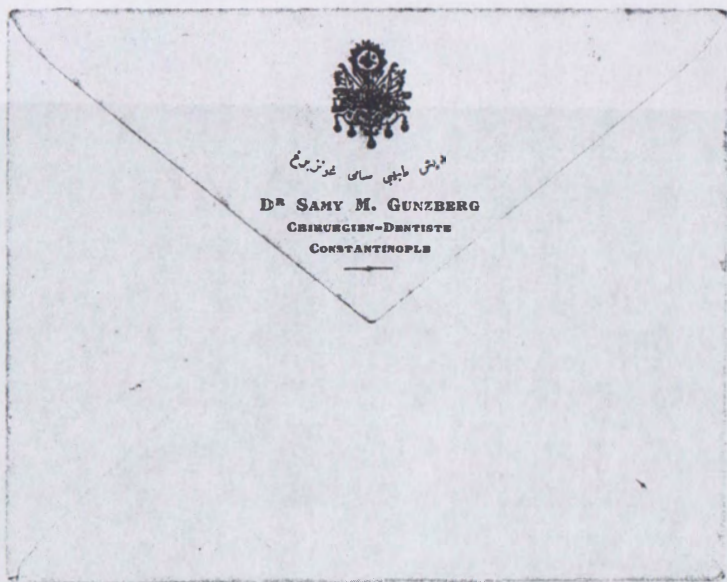
TBMM Tutanak Dergisi

Tıp Tarihi Araştırmaları

Toplumsal Tarih

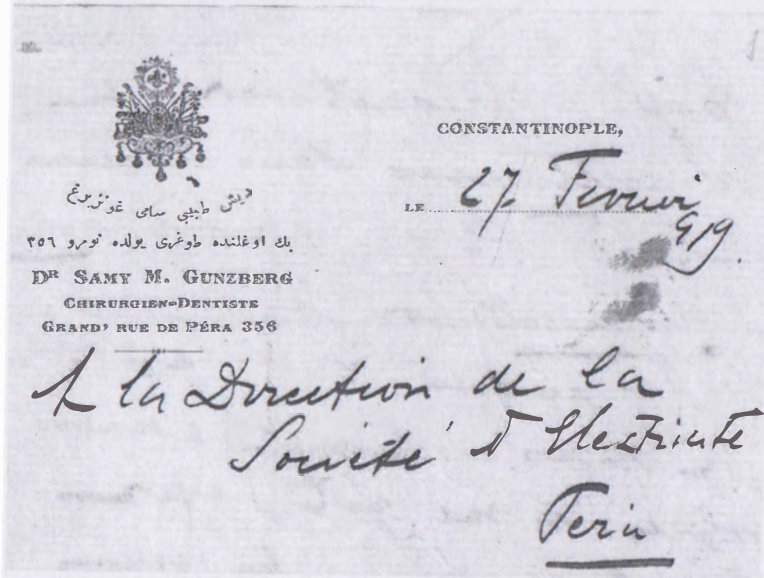
VİP Diplomat


~~~~~  
**ALBÜM**  
~~~~~

Grand Rue de Pera, 356

بازار و بازار دیگره شماره ۳۵۶

"27 Şubat 1919. Elektrik İdaresi Müdüriyeti'ne, Beyoğlu"

Atatürk  lk  ile birlikte Haydarpaşı Tren İstasyonu'nda. Sami Günzberg ikinci sırada, sağda paltolu, kravatlı kişıdır.

14 Temmuz 1936. Fotoğraftaki kişiler: Atatürk, Kılıç Ali, İsmail Hakkı Bey, Afet İnan, Sabiha Gökçen, Şükrü Naili Paşa, Sami Günzberg (en sağdan ellerini kavuşturmuş olan ikinci kişi). Fotoğrafın arkasında elle yazılı Almanca ibarenin tercümesi: "Aziz Flerina [Herina?]'ya, İstanbul'daki evimizde kalmış olmanızın hatırası olarak Aralık 14, 1936", imza Lilly Günzberg.

Ayaktakiler soldan sağa: Sabetay Kastoryano, Leon Faraci, Ani-Mari Faraci, avukat Jak Mizrahi, Luiz Mizrahi, Marcel Schenler. Oturanlar soldan sağa: Jaklin Kastoryano, Wilhelmina Faraci, Sami Günzberg, küçük nedime, Lili Günzberg, Alexandrina Amon.

Sami Günzberg

9

10

11

Sami Günzberg

12

Lili Günzberg

Soldan sağa: Lili Günzberg, Alexandrina Amon,
Ani-Mari Faraci, Sami Günzberg.

Sami Günzberg, Ani-Mari Faraci, Lili Günzberg.

15

Sami Günzberg (solda) ve bir yabancı subay.

16

Sami Günzberg, kucığında küçük yeğeni Ani-Mari Faracı.

17

Sami Günzberg

18

Sami Günzberg

19

Soldan sağa: Sami Günzberg, Valentine Faraci (doğumu Singer), Leon Faraci.

20

Soldan sağa: Lili Günzberg, Valentine ve Leon Faraci , Wilhelmina Singer, Jaklin Singer, Sami Günzberg, Mandy Singer.

21

Sami Günzberg muayenehanesinde.

22

Lili ve Sami Günzberg, 9 Eylül 1913, Paris, Eiffel Kulesi hatırası.

Lili Günzberg

24

Ani - Mari Faraci ve Sami Günzberg

25

Soldan sağa : Lili Günzberg,
Alexandrina Günzbey, Ani-Mari Faraci,
Sami Günzberg

26

Lili ve Sami Günzberg.

"Kıymetli Dış Doktorumuz Bay Sami Güngör'g'e sevgilerimle
12.7.1952, R[efik] Koraltan".

28

"Hayırhah ve aziz dostumuz Bay Sami Günzberg'e 7.5.953 A.[dnan] Menderes."

29

"Sayın dostumuz Dr. Sami Günzberg'e. A.[dnan] Menderes 6.2.954."

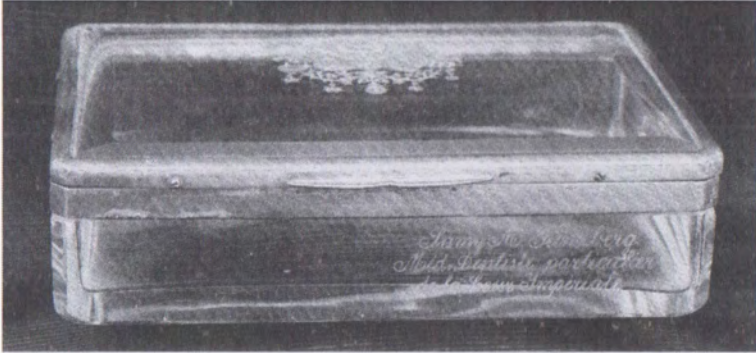

"Aziz doktor S. Günzberg'e. Celâl Bayar, 1955."

31

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Or Ahayim Musevi Hastahanesi'nin yıllık balosuna gelirken. 25 Şubat 1953. Soldan sağa: Musevi Cemaati Cismani Meclis Başkanı Marko Nasi, tanımlanamayan bayan, Celâl Bayar, tanımlanamayan kişi. Dr. Samuel Abrevaya Marmaralı, Sami Günzberg.

32

*9-

COFFRET du dentiste du sultan.

Singulier coffret, rectangulaire, en cristal biseauté, à montures en bronze, portant sur le dessus finement gravées les armoiries impériales ottomanes aux trophées, et sur le devant l'inscription en français, gravée en fortes lettres : «Sami M. Günzberg, Méd.-Dentiste particulier de la Cour Impériale».

Dim. : 24,5 x 20 x 7 cm

Etat : trois rayures sur le dessus.

10/15.000 FF (US\$ 2,100)

Sami Günzberg'e ait müzayedede 1988 yılında satışı sunulmuş olan Osmanlı armalı ve ismi işlenmiş kristal kutu.

ART OTTOMAN

provenant des Collections de :
S.A.I. Ottomane le Prince X...
petit-fils du Sultan Abdulhamid II (1876-1909)

ART D'ORIENT

VENTE AUX ENCHERES PUBLIQUES

Les Lundi 6 avril 1998 à 14 h 15
et Mardi 7 avril 1998 à 14 h 15

PARIS

DROUOT-RICHELIEU - Salles N° 1 et 7

9, rue Drouot, 75009 Paris

Tél. : (33.1) 48.00.20.20 - Fax : (33.1) 48.00.20.33

Parles ministères de :

Mr Vincent WAILER

COMMISSAIRE PRISEUR

16, place des Vosges 75004 Paris

Tél. : 01.42.78.57.10 - Fax : 01.42.78.89.80

Mr François de RICQLES

COMMISSAIRE PRISEUR ASSOCIE

46, rue de la Victoire 75009 Paris

Tél. : 01.48.74.58.03 - Fax : 01.42.85.25.48

Assistés des experts :

M. Jean SOUSTIEL et Mlle Marie-Christine DAVID

146, boulevard Haussmann, 75008 Paris

Tél. : 01.45.62.27.76 - Fax : 01.45.63.44.63

Mlle Laure SOUSTIEL

146, boulevard Haussmann, 75008 Paris

Tél. : 01.45.63.48.22 - Fax : 01.45.63.44.63

pour l'orfèvrerie et les bijoux ottomans :
(n° 41 à 54 du catalogue)

M. Philippe SERRET et M. Emeric PORTIER

Experts près la Cour d'Appel de Paris

17, rue Drouot, 75009 Paris

Tél. : 01.47.70.89.82 - Fax : 01.45.23.23.42

Exposition publique :

Le Samedi 4 avril 1998 de 11 h à 18 h

Le Lundi 6 avril 1998 de 11 h à 12 h

Le Mardi 7 avril 1998 de 11 h à 12 h

Illustration de la couverture : lot n° 7, signature de S.M. le sultan Abdulhamid II.

Hanni Günzberg-Jak Günzberg mezarı, Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığı.

G n zberg ailesinin kabri. Ulu Aşkenaz Musevi Mezarlığı.

Kaynaklar:

- 1-2 Roni Margulies arşivi.
 - 3- Dr. Şeref Etker arşivi.
 - 4- *La République*, 9 Nisan 1929.
 - 5- Yapı Kredi Tarihi Arşivi Müzesi, referans 12/0462C.
 - 6- Rifat N. Bali arşivi.
 - 7-16, 18-31 arası, Vally Berker Arşivi.
 - 17- Robert Bedford. Foundation for the Advancement of Sephardic Studies and Culture, (FASSAC), New York
 - 32-33 *Art Ottoman*, Müzayede Kataloğu
 - 34-35-36 Rifat N. Bali arşivi. Fotoğraflar: Alberto Modiano.
-

Dizin

431 sayılı “Hilafetin İlğasına ve Hanedanı Osmanî’nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılmasına Dair Kanun” 246, 258, 277, 278, 279, 281, 296

500. Yıl Vakfı 79, 80

1934 Trakya Olayları 6, 141, 215, 216

A

Abbas Gholi Gharib 345

Abbas Hilmi Paşa 289

Abdurrahman Dilipak 19, 20

Abdülaziz 316, 337, 338, 477

Abdülhadi Bey 272

Abdülkadir Efendi bkz. Mehmed
Abdülkadir Efendi 7, 251, 284, 285, 288, 289

Abdölmecit 261, 262, 263, 315, 316, 319

Abdürrahim Efendi 67, 232, 250

A. Bein (Dr.) 308, 310, 311, 349

Achille Meske 269

Adnan [Adivar] Bey 427

Adnan Menderes 15, 25, 48, 49, 58, 63, 65, 68, 84, 281

Adnan Ötügen 110

Adolf Hitler 121, 145, 165, 222, 290

Aegean Trust Ltd. 253

Afet İnan (Prof. Dr.) 22, 109, 113, 114, 489

Agop Paşa 230

Ahmed Nuri 301

Ahmet Cevat Emre 85

Ahmet Deniz 108

Ahmet Emin Yalman 87

Ahmet Nihad Efendi 248

Ahmet Remzi Yüregir 279

Ahmet Semih Mümtaz 56

AJJDC 9, 11, 135, 138, 139, 140, 141, 348

Albanya 292

Albay Owen 428

Alber Karasu 18, 19

Albert Eckstein (Prof. Dr.) 63, 208, 471

Albert Einstein (Prof. Dr.) 123, 125, 132, 140, 463

Albert Malche 124

Aleksandr Parvus 19

Alfred Kantorowicz (Prof. Dr.) 12, 14, 57, 75, 76, 77, 78, 481

Ali Alparslan Arat 286, 330, 332

Ali Fuat Cebesoy 40, 197

Ali İzzet 436

Ali Said Paşa 428, 430, 434

- Ali Vâsib Efendi 28, 46, 47, 60, 61
- Almanya 50, 55, 63, 72, 74, 75, 78, 121, 123, 125, 129, 132, 135, 150, 155, 157, 159, 164, 165, 167, 170, 212, 395, 401, 420, 433, 463
- Altumur Kılıç 55, 470
- American Petroleum Co. 288
- Amerika 9, 19, 23, 34, 87, 108, 123, 138, 139, 140, 167, 186, 192, 195, 212, 218, 222, 239, 241, 248, 252, 265, 297, 302, 332, 346, 409, 410, 424, 426, 459, 473
- Amiral Kelly 275
- Andelib Hanım 282
- Andrew Schwartz 25, 51, 471
- Anglo - Persin [Persian] Şirketi 456
- Anglo-Hellenic Finance Corporation Ltd. 252, 462
- Anglo Palestine Bank 150
- Ani-Mari Faraci 11, 21, 42, 53, 54, 180, 312, 328, 332, 333, 334, 336, 490, 493, 494, 498
- Ankara 12, 13, 14, 40, 43, 49, 50, 57, 59, 63, 65, 67, 72, 81, 82, 84, 97, 99, 107, 109, 110, 113, 117, 118, 124, 131, 132, 141, 149, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 161, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 176, 177, 181, 193, 194, 196, 197, 206, 207, 208, 214, 216, 218, 221, 228, 231, 242, 243, 245, 261, 264, 271, 272, 281, 284, 289, 303, 341, 342, 344, 346, 390, 411, 413, 421, 430, 437, 442, 446, 455, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477
- Anna Aslan 325
- Anthony Eden 266, 267
- Arabistan 234
- Arap İzzet Paşa 69, 70
- Aret Portakal 21, 336
- Aristidi Georgiades 252
- Arnavud Hasan Fehmi 457
- Arnavut Kırallı 293
- Arnavutluk 252, 293, 302
- Arosetec Estates Ltd. 262, 263
- Asım Arar (Dr.) 105, 106
- Asrın Gaillesi Yahudi* 215
- Aşkale 216, 218, 219
- Atatürk 5, 14, 15, 17, 19, 20, 22, 23, 27, 28, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 68, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 86, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 124, 126, 145, 146, 147, 153, 154, 156, 159, 160, 164, 165, 169, 175, 177, 211, 213, 222, 238, 245, 249, 250, 265, 266, 268, 302, 303, 307, 312, 316, 318, 319, 322, 325, 328, 334, 336, 337, 338, 342, 346, 347, 350, 462, 463, 468, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 488, 489
- Atina 244, 253, 263
- Avram Benaroya 107
- Avram Naum 96
- Avusturya 35, 36, 53, 58, 63, 169, 336
- Aydın Menderes 84, 85, 470

Ayşe Sultan 248, 282, 299, 314,
316, 318, 319

B

Bağdat 222, 425, 426, 430, 434,
435, 455

Bağdatlı Abdüllatif 435

Baker Petrol Şirketi 428

Baki Sedes 152, 154

Baron Maurice de Hirsch 36, 478,
480

Baron Robert de Rothschild 140

Basora 432

Basra 425, 426, 428, 429, 436, 455

Bebek 42, 43, 53, 54, 62, 63, 68, 69,
70, 287, 473

Bedrifelek Naciye 250

Behice Behiye 440

Belçika 35, 168, 423

Belçika Kralı 168, 423

Belgrad 111

Béné Bérith (Bene Berit) 155, 211

Ben Gurion 310

Benito Mussolini 145, 429

Berlin 35, 36, 37, 59, 124, 138, 236,
237, 271, 290, 315, 401, 459,
461, 462, 480

Bernard Gibson 271

Bernard Kahn (Dr.) 135

Beserabya 35

Beyrut 12, 221, 273, 286

Bidâr Kadınefendi 250, 301

Bingazi 232, 252, 255

Birinci Milli Diştabâbeti Kurultayı

39

Bohemya 150

Britanya 6, 62, 114, 123, 140, 153,
154, 160, 161, 163, 167, 172,
175, 192, 193, 232, 234, 238,
242, 251, 255, 259, 264, 265,
266, 267, 268, 269, 272, 273,
274, 275, 407, 426, 428, 431,
432, 433, 434, 456

Budapeşte 247, 251, 289, 290, 291,
292, 293, 294

Bükreş 22, 113, 199, 222

Bulgaristan 201, 252

C

Cahide Sonku 342

Cahit Osman 7, 296, 297, 299,
300, 301

Câmi Baykut 270

Cavid Bey 425, 426, 429

Celâl Bayar 7, 25, 40, 48, 49, 64,
103, 135, 136, 152, 154, 157,
159, 162, 164, 166, 171, 178,
180, 183, 307, 316, 319, 337,
413, 414, 415, 416, 417, 418,
419, 420, 421, 422, 463, 469,
473, 501, 502

Cemal Gürsel 48

Cemal Kutay 61, 103, 183, 211,
212, 247, 248, 249, 312, 349

C.[emal] Özelli 215

Cemal Paşa 48

Cemil Adre 304

Cemil Koçak 17, 18, 97, 98, 228,
231, 232, 240, 243, 246, 270,
275, 276, 279

Cemil Topuzlu 113
Cevat Açıkalın 198
Cevdet Açıkalın 322
Cevriye Temelli 82
Chester Grubu 242, 243
CHF 9, 50, 141, 212
Cilda Kamhi 26, 35, 40, 44, 72, 86, 470
Clement Attlee 275
Consolidated Eastern Corporation Ltd. 262, 463
Cömert Baykent 66, 67, 470
Cumhurbaşkanlığı Köşkü 77, 82, 110, 113
Çekoslovakya 150, 163, 169
Cenevre 176, 332
Çeşme 286
Cevat Rifat Atilhan 212
Cezayir 303
Çırağan Sarayı 403
Çanakkale 85, 141, 185, 402

D

Damat Ferit Paşa 45
Damat Halit Paşa 247
Daniel Ancel 191
Diabis İlyas Murr 273
Dış Hekimleri Cemiyeti 39
Doktor İslam 435
Dolmabahçe Sarayı 58, 60, 104, 113, 117, 212
Dorothy Thompson 346, 347
Dönmeler 249
Dreyfus 139, 140, 398

Dünya Siyonist Örgütü (WZO) 10, 136, 140, 145, 270, 307, 459, 460
Dünya Yahudi Kongresi 10, 11, 145, 177, 194, 220, 222, 460
Dürri Yekta Kalfa 44

E

Edirne 65, 141, 204, 311
Edirne Yahudi Cemaati 311
Edvin [Edwin] Vital [Whitall] 456
E.I.W. Besley 454
Ekrem Amaç 23, 300
El Irak Apartmanı 54, 55, 58, 68, 78, 313, 325, 327, 328, 332, 337, 467
Eliezer Kaplan 204
Eliyahu Epstein 347
El Tyempo 26, 94, 95, 96, 97, 482
E. Mahmud Sami 62, 63
Emanuel Salem 59, 180, 262
Emin Âli Bey 257, 258, 259
Emine Nemika Sultan 269
Emin Erkul 11, 14, 180, 181, 182, 191, 192, 345
Emsali Nûr 250
Enver Paşa 434
Erdal İnönü 81, 82, 470
Erdoğan Sorguç 57, 471
Ernest Hemingway 346
Ernst E. Hirsch (Prof. Dr.) 12, 14, 50, 51
Eşti Kurir 294
Ethem Menderes 276

[Ezra] Gari[h], (Dr.) 44

F

Fakirleri Koruma Cemiyeti 211
 Far and Near Development
 Syndicate Limited 429, 455
 Fatin Rüştü Zorlu 58, 64
 Fatma Kadiefendi 232, 250, 265
 Fazıla (Prenses) 322
 Felix M. Warburg 138
 Ferid Kastoryano 336
 Feridun Cemal [Erkin] Bey 220, 221
 Ferit Kastoryano 22, 58, 332, 471
 Fethi Okyar 61, 152, 174, 265, 267
 Feyzullah (Prof.) 74
 Fikriye 116
 Filistin 6, 11, 15, 23, 136, 138, 148,
 154, 155, 156, 157, 161, 164,
 165, 166, 175, 176, 177, 191,
 192, 195, 196, 197, 206, 221,
 232, 238, 252, 255, 257, 269,
 270, 271, 272, 273, 275, 280,
 346, 350, 409, 415, 446, 449,
 451, 459, 460
 Filistin İstinaf Mahkemesi 271
 Filiz Perkün 107
 Florya Köşkü 113
 Franguli Mücevherat 332
 Frankfurt 12, 75, 124, 137, 165,
 479, 481
 Fransa 11, 107, 122, 162, 169, 194,
 232, 234, 255, 315, 398, 422
 Franz Werfel 213
 Fresko Ailesi 248
 Fuat Ağralı 76, 156, 456

Fuat Bey 344

G

Gad Franko 71, 191, 251, 254
 Galiçya 434
 Gazi Osman Paşa 277, 296
 Gazze 269
 George Ranz 408
 Gillespie 241
 Grandjean Petrol 432
 Gurkia 249

H

Haim Barlas 6, 11, 14, 23, 191, 192,
 194, 196, 198, 203, 204, 205,
 206, 309, 466
 Haim Weizmann 5, 13, 14, 21, 35,
 136, 140, 145, 146, 147, 150,
 151, 152, 153, 154, 156, 169,
 170, 171, 172, 175, 176, 177,
 178, 179, 181, 182, 186, 187,
 192, 193, 194, 206, 208, 219,
 267, 271, 275, 307, 326, 343,
 345, 346, 347, 348, 350, 463
 Hakkı Şinâsi Paşa 396
 Haldun Kip 334
 Halep 148
 Halid Paşa Sarayı 248
 Halil Demircioğlu 308
 Halil [Menteşe] Bey 425
 Halûk Pepeyi 72
 Hamamali 432
 Hamdullah Suphi [Tanrıöver] Bey
 222
 Hamid Nazım Bey 430

Hanzade Sultan 322
 Harold Stassen 7, 302, 304
 Haraña Deleon 92
 Harry Ojalvo 79, 80, 287, 470
 Harun Çiprut (Dr.) 74
 Hasan Fehmi 456, 457
 Hasan Hayri Bey 37
 Hasan Polatkan 58
 Hasan Rıza Soyak 147
 Hasan Saka 221
 Hasan Şükrü Adal 193, 345
 Hasköy Musevi Mezarlığı 35
 Hatay 148, 155, 254, 467
 Haydar Aktay 192
 Haydar Bey 94
 Haydar Rıfat Yorulmaz 250
 Hayfa 78, 197, 432, 433
 Hayim Nahum 19
 Hazım Açba 282
 Hazım Bozca 279
 Hazinei Hassa 229, 230, 231, 232, 240, 243, 244, 256, 461
 Henri Soriano 191
 Henry Morgenthau 138, 139, 140
 Henry Silley 426, 436
 Hikmet Bayur 132
 Hikmet Tuna 59, 474
 Hilmi Efendi 437
 Hit 430, 435
 Holborn Trust Co. Ltd. 407
 Hollanda 150, 182, 183
 Hurmate 432
 Hüsamettin Bey 113

Hüseyin Cahid Yalçın 216, 217
 Hüseyin Kadri Bey 457
 [Hüseyin] Ragıp [Baydur] Bey 220
 Hüsrev Gerede 116, 474

I

İgnaey Isaa Schwarzbart 220
 İgnaey Isaa Schwarzbart (Dr.) 220
 II. Meşrutiyet 230
Indicateur Oriental 34, 479
 Irak 7, 49, 54, 55, 58, 67, 68, 78, 154, 164, 221, 232, 234, 239, 244, 245, 252, 255, 257, 265, 268, 273, 274, 280, 302, 313, 327, 328, 332, 337, 409, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 454, 455, 457, 458, 467, 469
 Irak Kralı 164, 431
 Irak Petroleum Şirketi 428, 430, 431
 Irak Petrol Yatakları 274, 435
 Isaac Herzog 196, 197
 Isaac Weissmann 194
 İsrail Caleb 270
 İbrahim İhsan 19
 İda Misriel 75, 86, 470
 İffet Hasan 34, 58
 II. Abdülhamid 6, 15, 30, 48, 58, 70, 95, 114, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 240, 243, 249, 271, 284, 296, 299, 302, 304, 309, 324, 474
 İkinci Wilhem 248
 İngiliz Muhibler Cemiyeti 98
 İran Şahı 131, 164

- İshak Algazi 117
- İsmail Hakkı Bey 250, 489
- İsrail Müzesi 26, 27, 323
- İstanbul Aşkenaz Cemaati 33, 35, 117, 333
- İstanbul Kassam Mahkemesi 231, 255
- İstanbul Telefon Şirketi 180
- İstanbul Üniversitesi Dışçı Mektebi 107
- İstanbul 2, 4, 11, 12, 17, 18, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 103, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 121, 123, 124, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 164, 166, 169, 170, 172, 173, 178, 180, 181, 183, 185, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 200, 203, 206, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 223, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 236, 237, 239, 241, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 254, 255, 261, 262, 270, 271, 272, 276, 279, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 294, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 316, 318, 319, 322, 323, 325, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 336, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 359, 363, 386, 387, 390, 391, 392, 396, 398, 399, 401, 411, 423, 427, 428, 429, 430, 434, 437, 440, 444, 446, 451, 455, 456, 461, 463, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 489
- İstanbul Üniversitesi 12, 28, 37, 40, 50, 73, 74, 82, 107, 123, 124, 134, 473
- İş Bankası 43, 53, 57, 64, 110, 245, 250, 286, 292, 293, 295, 313, 314, 437, 473, 474
- İtilaf Kuvvetleri 18, 93
- İngiltere 51, 91, 95, 146, 151, 155, 158, 164, 167, 168, 169, 173, 176, 183, 192, 193, 201, 202, 221, 244, 245, 248, 255, 257, 258, 269, 409, 413, 414, 417, 420, 446, 449
- İran 131, 133, 134, 164, 322, 345, 432
- İsrail 13, 21, 26, 27, 28, 59, 60, 73, 78, 148, 197, 203, 204, 206, 220, 224, 275, 276, 307, 308, 309, 310, 311, 323, 346, 350, 449, 450, 451, 452, 459, 460
- İsmail Hakkı Baltacıoğlu 215
- İsmet İnönü 49, 58, 59, 63, 72, 82, 83, 103, 117, 125, 126, 132, 133, 146, 156, 157, 167, 172, 174, 175, 194, 195, 196, 267, 278, 337, 463, 469
- İtalya 228, 232, 252, 255, 256, 433
- İvet Bigio 71, 470
- İzidor Greiwer 69, 476
- İzmir 43, 106, 135, 156, 286, 388, 471, 472, 479
- İzzet Holo Paşa 70
- J

Jacob H. Schiff 138
Jak Deleon 25, 95
Jak (Jakob) Günzberg 34
Jak Mandil 356
Jak Mizrahi 11, 219, 273, 490
James G. Harbord 6, 211
J. Edgar Hoover 289
Johannesburg Hahambaşısı
Rabinovitch 178
John Campbell 262
John Connoll 231, 232, 252, 253,
255, 259, 262, 270, 301
John de Kay 236, 237, 238, 239,
251, 412, 461, 462, 468
John G. Bennett 6, 232, 233, 237,
238, 239, 240, 251, 252, 253,
461, 462
Joseph Millner 135
Jüdische Hilfsverein 138, 459

K

Kabasakal Çerkez Mehmed Paşa
282
Kahire 150, 457
Kalust Gülbenkian 67
Kâmilpaşazâde Kemal Bey 260
Karadeniz 205
Karilom Ltd. 262
Karolina Rabinoviç 71, 72, 470
Kastamonu 170
Kavala 253
Kâzım Karabekir 103
Kâzım Özalp 6, 39, 49, 56, 57, 113,
212

Kenize Murad 45
Kerkük 244, 245, 304, 435, 472,
473, 476
Kılıç Ali 40, 55, 72, 440, 489
Kızılay 197, 205
Kıbrıs 232, 255, 273
Kırklareli 141
Klara Schild 36, 68, 69, 470
Klaus Eckstein 26, 63, 470
Kont Leon Valerien Ostrorog 262
Kont Pierre de Vauréal 344
Köstence 197
Kral Faysal 148, 431
Kudüs Bidayet Mahkemesi 270
Kudüs İstinaf Mahkemesi 269, 275
Kurbağalıdere 286
Kudüs 15, 20, 21, 23, 27, 28, 36,
145, 146, 148, 150, 151, 152,
153, 176, 177, 180, 182, 193,
198, 208, 269, 270, 275, 307,
308, 311, 323, 347, 424, 460,
463, 465, 467, 478, 480, 481

L

La Boz de Oriente 118
La Haye Milletlerarası Daimî
Adalet Divanı 261, 263
Lando Ernö 294
Lâtife hanım 116
Laurence A. Steinhardt 6, 206,
217, 466
Lazard Frères 150, 171
Lazaro Franko 19
Lemi Berger 57

Leo Amery 414
 L[eon] Blum 414
 Leon Faraci 11, 12, 14, 72, 180,
 181, 182, 219, 272, 490, 495
 Lewis Heck 34
 Leyla Umar 55, 56
 Lili Günzberg 7, 12, 14, 17, 22, 33,
 34, 43, 48, 49, 53, 54, 58, 66, 68,
 71, 75, 76, 77, 86, 91, 111, 113,
 114, 151, 162, 206, 277, 279, 282,
 286, 311, 312, 313, 322, 324, 325,
 326, 327, 328, 332, 333, 334, 336,
 464, 490, 492, 493, 495, 496, 497,
 498
 Londra 45, 59, 60, 126, 135, 138,
 147, 151, 152, 153, 154, 155,
 158, 166, 169, 171, 172, 174,
 181, 182, 206, 236, 242, 253,
 254, 262, 263, 266, 267, 270,
 271, 343, 345, 346, 349, 407,
 408, 409, 410, 416, 419, 422,
 423, 426, 428, 429, 430, 444,
 446, 449, 453, 454, 456, 458,
 460, 462, 465, 478, 479
 Lord Bruntisfield 446
 Lord Gray 426
 Lord Halifax 163, 413
 Lord Kinross 45, 116, 117
 Lord Robert Vansittart 275
 Lozan Barış Konferansı 6, 19, 230,
 231, 234, 239, 240, 241, 243,
 244, 245, 251, 254, 255, 256,
 257, 260, 275, 283, 388, 427,
 434, 448, 449, 452, 462, 475, 476
 Lübnan 232, 255, 273, 283

M

Macaristan 35, 36, 165, 201, 288,
 289, 290, 291, 461
 Macide Hanım 294, 295
 Madam Beaumont 235, 236
 Mahmud Celaledin 435, 436
 Mahmûd Namık Efendi 8, 437, 446
 Mahmut Demirhan 456, 457, 469
 Mahmut Esat Bozkurt 213, 215,
 250, 475
 Mahmut Şevket Paşa 325
 Maitland Edwards 236, 238
 Makbule [Atadan] Hanım 55
 Makriköyü 396
 Malcolm MacDonald 140
 Malta 397
 Mardin 432
 Mareşal Fevzi Çakmak 40
 Mark L. Bristol 34, 241, 243, 466
 Marko Kohen 79, 287
 Marko Paşa 73, 477
 Marsel Franko 191
 Marsilya 182
 Mâverai Ürdün 148
 Meclisi Mebusan 231, 232
 Mehmed Âbid Efendi 8, 296, 297,
 442, 469
 Mehmed Burhaneddin Efendi 250
 Mehmed Reşad 230, 461
 Mehmed Selim 250
 Mehmed Selim Efendi 250
 Mehmet Fahri 427, 428, 429, 430,
 431, 432, 434, 435, 436, 454,
 455, 456, 457

- Mehmet Özdemir Evliyazade 63
 Mehmet Şevket Paşa 435
 Memet Nazım 184, 185
 Menahem Ussischkine 270
 Mendeli 432, 435
 Merdivenköy 286
 Merkezi Siyonist Arşivleri 9, 20, 21, 28, 180, 192, 307, 308, 310, 311
 M. E. Rognon 255
 Mesut Hakgüden 322
 Meziyet Hanım 288, 289, 291
 Mezopotamya 252
 M. G. Pellis 255
 Mısır 15, 34, 49, 57, 58, 67, 68, 71, 123, 247, 289, 303, 382, 437, 439, 478
 Mısır Hıdivi 68, 289
 Mısırlı Emire Hanım 457
 Milletler Cemiyeti 244, 263
 Mim Kemal Öke (Prof. Dr.) 54, 105, 106, 245
 Miralay Kasap Osman 97, 99
 Mislimelek Hanım 284
 Mister Henderson 429
 Mitat [Alam] 49
 Mithat Paşa 84
 Mizrahi Örgütü 270, 459
 Moiz Zeki Albala 96, 476
 Mordehay Eliaş (Dr.) 197, 198
 Moshe Sharett (Shertok) 35, 148, 149, 168, 179, 478, 481
 M. Owen Wells 259
 Mr. Wilson 428
 M. S. Aisenstadt 347
 M. Simon 204
 Muhacerat Komisyonu 191
 Muhittin Üstündağ 81
 Muhtelit Hakem Mahkemeleri 6, 254, 256, 264, 269
 Mukdim Osman Bey 429
 Murat Bardakçı 24, 26, 43, 45, 60, 125, 228, 229, 230, 231, 232, 261, 262, 263, 264, 276, 277, 279, 281, 284, 296, 301, 324, 408, 409
 Musa Dağı'nda Kırk Gün 213
 Mustafa Müftüoğlu 247, 248, 249, 276
 Musul Antlaşması 431
 Musul Petrol Yatakları 115, 296
 Muvaffak Akçit 84, 470
 Münevver Ayaşlı 11, 14, 17, 48, 49, 50, 91, 247, 249
 Münir Ertegün 186, 187
 Musul 61, 67, 95, 115, 148, 229, 234, 238, 244, 245, 276, 288, 296, 304, 326, 408, 409, 425, 426, 427, 431, 435, 436, 455, 456, 472, 473, 474, 476, 477
 Müslüman Diştabikleri Mezunin ve Talebe Cemiyeti 37
 Müşfika Kayasoy 276, 281, 469, 471
 N
 Nâile Sultan 298
 Naime Sultan 286, 296, 446
 Naim Zeki Yamaner 333, 336

Naomi Julia gemisi 192

Naşit Bey 257, 260

Natan Eskenazi 323

Necip Fazıl Kısakürek 18, 19

Necle Timuçin (Prof. Dr.) 28, 86, 471

Nedim Ökmen 276, 454, 469

Nemlizade Tahsin Paşa 425, 454

Nermin Abadan-Unat 346

Nesim Mazliah 12, 14, 19, 26, 250, 255, 260

Neşet Ömer 106, 113

Nevzat Tandoğan 40

New Jersey 29, 479

Nice 251, 252, 438

Nicholas Nicopulos 252

Nicolas Politis 263, 269

Nihat Erim 279

Nissim Taranto 135

Niyego'lar 248

Notgemeinschaft Deutscher
Wissenschaftler im Ausland
(Yurtdışında Bulunan Alman
Bilim Adamları İçin Dayanışma
Cemiyeti) 124

NSDAP 10, 121, 123

Nureddin Efendi 282, 301, 403

Nuri Paşa 56, 221, 222, 430

Nuri Said Paşa 221

Nuri Ulusu 81, 475

Nurullah Esat Sümer 223

Numan Menemencioğlu 198, 248

O

Ohannes Paşa 230

Olga [Bensoam] 68

Org. Rüştü Erdelhun 58

ORT 10, 135, 459

Osman Ertuğrul Efendi 26, 61, 62

Osman Fuad Efendi 409, 438

Osmanlı İmparatorluğu Fenerleri
Umumi İdaresi 343, 344

Osman Nuri Köni 279

Ottawa 262, 420

Otto Schiff 138

Özden Toker 82, 471

P

Paravicini, Christ & Cie 261, 262

Paris 35, 36, 45, 59, 61, 66, 67, 70, 111, 118, 123, 126, 134, 135, 139, 149, 152, 168, 172, 182, 241, 242, 245, 248, 249, 251, 260, 263, 269, 270, 288, 289, 297, 344, 409, 417, 418, 419, 447, 459, 478, 479, 496

Park Otel 342

Pasaport Kanunu 205, 278, 280

Paulette Jordi 333

Paul Reynaud 414

Percy Lorraine 154, 158, 163, 266, 267

Pertev Ata 79

Peyveste 232, 250, 265, 300, 440

Philipp Schwartz 5, 12, 14, 25, 40, 51, 124, 137, 150, 151, 165, 169, 180, 182, 183, 271, 343, 480

Prenses Emine 67

Prenses Hanzade 322

Prof. Dr. Frank 345

R

Raşit Konuk 456

Raul Sigren 55, 336, 471

Recep Peker 50, 76, 221, 278

Refet [Bele] 103

Refik Amir Bey 266, 267

Refik Evliyazade 64

Refik Koraltan 25

Refik Saydam (Dr.) 39, 126, 131,
134, 193, 346

Rıfat Amon 11, 313

Rıfat Karako 191

Robert I. Danon 183

Robert Schild 26, 68

Roma 59, 220, 221, 238, 241, 251,
270

Romanya 123, 201, 218, 252, 323

Ronalt Henry Silley 436

Rose Baud 14, 27, 33, 34, 286, 313,
322, 323, 324, 325, 327, 328,
329, 330, 331, 332, 333, 334,
336, 466, 470

Rotschild 139, 140

Royal Trust Company of Canada
261, 262, 263, 264, 463

Roza Kellerman 71

Röne Amon 26, 54, 470

Rudolf Nadolny 121, 122

Ruhi Bey 271, 272

Rusuhi Bey 113

Rusya 122, 136, 248, 303, 360

Rüştü Önel 107, 134

S

Sabetay I. Djaen 194

Sabiha Gökçen 22, 28, 107, 114, 489

Sadık Khan 131, 133

Sadi Rıza Bey (Avukat) 429

Sadrazam Ali Rıza Bey 45

Sadrazam Hakkı Paşa 426

Sadrazam Said Paşa 425

Sadrâzam Talat Paşa 47

Sâliha Kadınefendi 250

Salih Bozok 113

Salvator Kamhi 26, 35, 44, 72, 76,
86

Salvator Zekeriya 74, 76

Sami Semack 34

Sampson H. Schwarz 252

Samuel Abravaya Marmaralı 74

Samuel Untermeyer 239

Sara Kastoryano 323

Saray Yahudisi 29, 51, 68, 164

Sâzıkâr Başhanımefendi 250, 265

SCF 10, 212

S.D. Waley 172, 175

Sekreter Parviz 345

Selçuk Osmanoglu Sultan 300

Selim Aru 347

Sevr Antlaşması 232, 234, 243,
461

Shirley H. Jenks 409

Sırrı 88, 435, 472

Sigmund Warburg 176
 Simon Brod 191, 192, 202
 Sina Akşin (Prof. Dr.) 91, 92
 Sinan Korle 44, 108
 Sir Cyril Radcliffe 269
 Sir George Clerk 115
 Sir Malcolm Stewart 262
 Sir Malett 426
 Sir Miles Graham 446
 Sir Robert Van Sikkart 173, 174
 Sir Stafford Cripps 269
 Sir Walter Monckton 269
 Sir William Jowitt 269
 Société de Construction des
 Batignolles 186
 Sovyet Rusya 303
 Spyer (Prof. Dr.) 168
 Standart Oil Company 239
 Stanley Long 263
 Sultan Çiftlik Köyü 441
 Süreyya Ağaoğlu 59, 454
 Süreyya İlmen Paşa 62
 Süreyya Sungar 334
 Süveyş Kanalı 146
 Şadiye Sultan 232, 319, 440
 Şam 148
 Şefik Esad Bey 344
 Şefik Paşa 344
 Şehzade Ahmed 250, 461
 Şehzade Seyfettin 247
 Şekel 224, 460
 Şemsi Efendi 19

Şevket Tagay (Prof. Dr.) 86
 Şeyhülislam Hayri Efendi 47
 Sofya 229, 292, 293, 294, 295
 Suriye 148, 149, 194, 232, 252,
 255, 300, 432, 433, 448
 Şükrü Kanatlı Paşa 76
 Şükrü Kaya 111, 341, 469
 Şükrü Saracoğlu 172, 206, 248,
 267, 268, 346

T

Tahir Bey 429
 Tekinalp 19, 20
 Teoman Özalp (Prof. Dr.) 57, 474
 Tefvik Rüştü Aras 149, 266, 267,
 469
Tevhidi Efkâr 92, 93, 96, 97, 481
 Theodore Roosevelt 195
 Theodor Herzl 307, 348, 349, 472,
 479
 The Ottoman Imperial Estates Inc.
 238, 252, 462
 The Sultan Abdul Hamid Estates
 Inc. 237, 462
 Tigrit 430
 Tokatlıyan Oteli 50
 Tötonya Salonu 362
 Trablusgarp 232, 252, 255
Transilvanya gemisi 192
 Tunus 303
 Tunuslu Mehmed Paşa 93
 Turkish Oil Company 426
 Tuvia Frilling (Dr.) 146, 191, 197,
 198

Tuz 432
 Türkân Özsezen 327
Türkischen Post 170
Türkiye Teracimi Ahval
Ansiklopedisi 74, 180, 456, 475

U

Union des Sociétés OSE 5, 122, 123,
 124, 125, 129, 131, 132, 133, 134,
 135, 140, 141, 183, 216
 Utkan Kocatürk (Prof. Dr.) 109
 Ülkü Çukuroğlu 53, 470
 Uriel Heyd 347

V

Vagon-Li Olayı 110, 111, 477
 Vahideddin 358, 391, 395, 400
 vakit 87, 106, 107, 251, 277, 285,
 294, 442, 447
 Valewska Sigren 336
 Valideh Estates 262
 Valideh Trust Ltd. 253
 Vally Berker 11, 14, 21, 22, 23, 34,
 35, 41, 42, 53, 54, 60, 73, 111,
 114, 117, 180, 218, 219, 312,
 313, 324, 470, 507
 Varlık Vergisi Kanunu 6, 179, 215,
 216, 220, 463
 Vasfi Şensözen 228, 230, 231, 232,
 259, 262, 270, 275, 282
 Vâsîf Paşa 396
 Vaynberg (Jean Weinberg) 18, 19
 Vedii İlmen 62, 111, 471
 Vehbi Bey 94, 95, 391, 393, 394
 Velid Ebüzziya 5, 92, 96, 97

Vensan Karakoç 332
 Vera Weizmann 5, 13, 14, 159,
 163, 479
 Vichy Hükümeti 194
 Vidkun Abraham Lauritz Jonnsøn
 Quissling 290
 Vikont Halifax 267
 Vilhelmina Faraci 336
 Vivet Çavlı 80, 81, 472
 Viyana 59, 91, 94, 192, 251, 322,
 325
 Viyana Yahudi Cemaati 192
 Vizental Efendi 211
 V. Mehmed 66, 290, 437

W

Walter Sieger 429
 Walter Teagle 239
 Walther Funk 162
 Weizmann Araştırma Enstitüsü 177
 Weizmann Arşivleri 21, 28, 145,
 147, 150, 151, 152, 153, 154,
 171, 172, 175, 176, 177, 179,
 181, 182, 186, 187, 193, 206,
 208, 270, 271, 311, 343, 346,
 347, 348, 350, 424
 Weyle [Waley], Mösyö 173
 WIZO 10, 192
 Winston Churchill 414
 Wolf Eisner (Prof. Dr.) 131

Y

Yad Itzhak Ben-Zvi Enstitüsü 27,
 323
 Yafa 269, 463

-
- Yafa Bidayet Mahkemesi 269
- Yahudi Ajansı 11, 13, 23, 136, 146, 148, 154, 163, 191, 194, 197, 198, 204, 307, 309, 347, 460, 466
- Yakov Harozen 307
- Yalova Köşkü 113
- Yaşar Berker 11, 73, 471
- Yavuz Sinan Aydınтуğ (Prof. Dr.) 28, 107
- Yişuv 146, 148, 151, 177, 191, 197, 460
- Yusuf Hafid Hantuğ 300
- Yusuf Hakkı 298
- Yusuf İzzeddin Efendi 442
- Yugoslavya 252
- Yunanistan 232, 244, 252, 255, 256, 283, 409, 462
- Yunus Nadi 37, 49, 135, 136
- Yusuf Ziya Ortaç 58, 59
- Z**
- Zare Magar (Dr.) 25, 78, 86, 470
- Zekiye Sultan 232, 319, 440
- Zeynep Mümtaz 25, 69
- Ziya Cemal (Prof. Dr.) 36, 39, 74, 104, 471
- Ziya Şakir 44
- Zülfü Sami Özgen 58
- Zürih 13, 35, 36, 37, 124, 246, 250, 480
-

Dişçibaşı, Sultanlar'ın ve Cumhuriyet'in kurucularının sırdaşı, gayriresmî diplomat, İstanbul'daki sayısız gayrimenkullerden Musul'daki petrol yataklarına ve Filistin'deki arazilere kadar uzanan emsalsiz bir mal varlığının sahibi Sultan II. Abdülhamid vârislerinin vekili, antika koleksiyoncusu, Nazi Soykırımı'ndan kaçan Yahudi mültecilere yardım eden bir arabulucu... Bütün bu sıfatlar aynı zamanda Sami Günzberg'in hayat hikâyesinin değişik manzaralarıdır. Sultan II. Abdülhamid, Sultan VI. Mehmed Vahideddin, Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan... Bunlar Sami Günzberg'in güvenini kazandığı devlet ricalinden sadece birkaçı. Bir imparatorluğun dağılmasına, Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahit olmasına rağmen Sami Günzberg hatıralarını kaleme almamaya kararlıydı. Arşiv belgelerine dayanan bu çalışma ile Dişçibaşı Sami Bey'i gizleyen perde aralanmakta ve hayat hikâyesi anlatılmaktadır.

LIB
RA

ISBN: 978-605-9022-11-8

9 786059 022118